Lactantii Firmiani De diuinis inſtitutionibus Libri ſeptem. Eiuſdem de Ira dei ad Donatũ. De opificio dei & formatione hominis ad Demetrianũ. Carmina eiuſdem de fœnice & de die reſurrectiõis dominicæ. Nephitomon eiuſdẽ. Itẽ Tertuliani Apolegeticus aduerſus gẽtes perquãdiligentiſſime caſtigati ac nuper impreſſi

Lactantii Firmiani de uera sapientia. Rubricæ Libri quarti fœliciter incipiunt.

Lactantii Firmiani de uero cultu libri sexti Rubricæ incipiunt.

Lactātii Fir. de beata uita. Rubricæ Libri. vii. īcipiūt.

Lactãtii Firmiãi de Ira dei sequunt capitula fœliciter.

Lactantii Firmiani de opificio dei uel formatione hominis capitula sequuntur.

Tabula

Finis huius tabulæ.

Quomodo legendi.sint libri Lactantii.

Lactantius quẽ nr̄i ꝓpter eloquentiā plurimū laudār tam ĩ libris ĩstitutionū quos ad Cõstātinū Augustū: & ꝓ nr̄a religiõe edidit:q̃ i aliis ita a uero deuiasse cõprehẽsus ẽ:ut nõ ĩmerito sic illū eruditissimus Hieronymus legẽdū cẽseat ut Origenẽ atq; Arnobiū.Quare ut legẽtibus morem gerā quo ualeāt praua dogmata ab eruditõe secernere:q̃ de Lactantii opibus castigātõe digna iudicaui:his paucissimis cõprehẽsa utcūq; exponere studui.Igitᷣ ĩ.ix.cap.secundi libri caute legendū ẽ:quoniā in illa sūma diuini uerbi generatõe: nulla dei pr̄is ĩtercessit cogitatio: nec aliqd minus a pr̄e ĩ filio tanq̃ i riuo ex fonte ꝑfluẽte esse credamus. Dicit adhuc ĩ.xiii.capi.ii.libri animā ignẽ esse:qđ a ueritate penitus alienū est.In.xv.quoq; non ita ut ipse dicit tāto postq̃ creati sunt:nec mulieꝝ illecti amore:sed post primū ĩstās creatõis suæ ex angelis demões facti sunt:nec tertiū gẽus:qđ.s.neq; angeli neq; hoies eēt ab his ꝓcreatū ẽ.Rursus in.vii.libro ĩ ultimis capitulis duas ponit resurrectiones:& post primā in terris mille ānis christū regnatuꝝ cū sanctis.Et tūc demū iteꝝ soluẽdum esse diabolū. Qđ ab hoibus orthodoxis dānatū est.In epistolis quoq; ad demetrianū spiritus sancti negat substātiā: Sicut in epistola ad palmachiū & Oceanū Hieronymus de re ipsa restatᷣ.Cæteꝝ in libro de ira dei ad Donatū. Nõ sic ut ipse conatᷣ accipiẽda est ira:sed solū secundū punitõis effectū atq; metaphorā.Neq;.n.ita dicimus ꝙ ira sit ĩ deo ut amor quoniā nil ĩ deo præter deū.Cūq; uero siue iusticiā siue sapientiā siue amorẽ in deo esse dicimus:quoniā ueritas:& iusticia & sapiẽtia:& amor deus est.Absit autem ut hoc de ira putemus.

Hieronymus in libro illustrium uirorum.

Lactātius q̃si qdā fluuius eloquẽtiæ Tulliāæ Crispū filiū Constātini latinis lr̄is erudiuit.Vir oīum suo tp̄e eruditissimus.Sed adeo ĩ hac uita pauper ut pleruq; ẽt necessariis ĩdiguerit. Vtinā tā ñra affirmare potuisset q̃ facile aliẽa destruxit.

Hieronymus in eodem libro.

Lactātiū ꝑp eruditionẽ sic ĩterdū legẽdū arbitror q̄uo Origenẽ Arnobiū nõnullosq; ecclesiasticos scriptores græcos ꝑiter & latios:ut bõa coꝝ eligamus uitemus cõtraria.Iuxta apostolū dicẽtẽ. Oia ꝓbate: qđ bonū ẽ tenete.Nec.n.ꝑp eruditionẽ eius praua dogmata suscipiẽda sūt:nec ꝑp dogmatū prauitatẽ:siqd ĩ scripturis sanctis edidit pẽitus respuẽdū.Quis mihi ĩterdicere põt ne legā ĩstitutionū eius libros : qbus cõtra gẽtes scripsit fortissime?Qui de ira quoq; dei:& de opificio hoīs duo uolumīa edidit:quos si legere uolueris:dialogū Ciceronis exceptū reperies.

Hieronymus in eodem libro.

Firmianus:q & Lactātius Arnobii discipulus sub Diocletiāo prīcipe accitus cū Flabo grāmatico: cuius de medicalibus uersus cõpositi extāt libri:Nicomediæ rhetoricā docuit:Ac penuria discipuloꝝ ob græcā uidelicet ciuitatẽ ad scribẽdū se cõtulit.habemus enim simphosiū qđ adolescẽtulus scripsit africæ:& odopicū de africa usq; Nichomediā exametris scriptū uersibus.Et aliū librū q inscribitᷣ grāmaticus. Et pulcherrimū de ira dei.Et ĩstitutionū diuinaꝝ aduersus gẽtes libros septẽ.Nephitomõ eiusdẽ opis in libro uno.Asecalon & Aesclepiadẽ libros duos.de ꝑsecutiõe librū unū.Ad ꝓbū epistolaꝝ libros q̃tuor. Ad seueꝝ epistolaꝝ libros duos.Ad Demetrianū auditorẽ suū epistolaꝝ libros duos.Ad eundẽ de opificio dei uel formatõe hoīs libꝝ unū.hic ĩ extrema senectute magister Cæsaris Crispi filii Cõstātini ĩ Gallia.Qui postea a pr̄e ĩterfectus ẽ.

Leonardus Aretinus:ad dominam Constantiam uxorem Illustris.d.Alexandri Sphortiæ.

Maxime uero inter omnes qui de christiana religione scripserūt longe eminet & excellit nitore quodam ac copia Lactantius Firmianus uir omnium christianorum proculdubio eloquentissimus. Cuius libros lege quæso si litteras amas.

L. COELII Lactantii Firmiani Diuinarum institutionum aduersus gentes de falsa religione Libri Primi Præfatio ad Constantinum imperatorem.

Quanta sit & fuerit semper cognitio ueritatis. Et q̃ nec sine religione sapientia: nec sine sapientia sit probanda religio. Capitulum. Primum.

MAGNO & excellenti īgenio uiri cum sese doctrinæ penitus dedidissent: quicquid laboris poterat impendi: cōtemptis omnibus publicis & priuatis actionibus: ad inquirendæ ueritatis studium contulerunt: existimātes multo esse præclarius: humanarum diuinarumq; rerum: īuestigare ac scire rationem: q̃ struendis opibus aut cumulandis honoribus inhærere. Quibus rebus: quoniam fragiles terrenæq; sunt: & ad solius corporis pertinent cultū: nemo melior: nemo iustior effici potest. Erant quidem illi ueritatis cognitione dignissimi: quam scire tantopere cupiuerunt: atq; ita ut eam rebus omnibus anteponerent. Nam & abiecisse quosdam res familiares suas: & renūciasse uniuersis uoluptatibus constat: ut solam nudamq; uirtutem: aut ueritatem nudi expeditiq; sequerentur: tātum apud eos uirtutis nomen atq; auctoritas ualuit: ut in ea omne summi boni præmium prædicarent. Sed neque adepti sunt id quod uolebant: & operam simul atq; industriam perdiderunt: quia ueritas id est arcanum summi dei: qui fecit omnia: ingenio: ac propriis non potest sensibus compræhendi. alioquin nihil inter deum hominemque distaret: si consilia & dispositiones illius maiestatis æternæ: cognitio assequeretur humana. Quod quia fieri nō potuit: ut homini per seipsum ratio diuina notesceret: non est passus hominem deus lumen sapientiæ requirentem diutius oberrare: ac sine ullo laboris effectu uagari per tenebras inextricabiles: aperuitq; oculos eius aliquādo: & notionem ueritatis munus suū fecit: ut & humanā sapientiā nullā esse mōstraret: & errāti ac uago uiā cōsequēdæ īmortalitatis ostēderet. *Verū quoniam* pauci utunt̃ hoc cælesti beneficio ac munere: q̃ obuoluta in obscuro ueritas latet: eaq; uel contemptui doctis est: q̃a idoneis assertoribus eget: uel odio īdoctis: ob insitā sibi austeritatē: quā natura hominū ꝓcliuis in uitia pati nō pōt. Nam q̃a uirtutibus amaritudo ꝑmixta est: uitia uero uoluptate cōdita sunt: illa offensi: hac delinitī: ferunt̃ in præceps: ac bonorū specie falsi mala pro bonis amplectunt̃. Succurrēdū esse his erroribus credidi: ut & docti ad uerā sapiētiā dirigant̃: & īdocti ad uerā *religionē. Quæ ꝓfessio multo melior: utilior: gloriosior putāda est: q̃ illa oratoria in qua diu uersati: nō ad uirtutē: sed plane ad argutā malitiā iuuenes erudiebamus.* Multo quippe nūc rectius de præceptis cælestibus differamus: q̃bus ad cultū ueræ maiestatis mētes hominū īstruere possumus. Nec tam de rebus humanis bene meret̃: q̃ scientiā bene dicēdi affert: q̃ q̃ pie atq; īnocenter docet uiuere. Iccirco maiore in gloria philosophi: q̃ oratores fuerūt apud græcos. Illi eni recte uiuēdi doctores sunt existimati: quod est lōge ꝑstabilius: quoniā bene dicere ad paucos ꝑtinet: bene aūt uiuere ad oēs. Multū tamē nobis exercitatio illa fictarū litiū cōtulit: ut nūc maiori copia & facultate dicēdi causā ueritatis peroremus: quæ licet possit sine eloquētia defendi: ut est a multis sæpe defensa: tamē claritate ac nitore sermonis illustrāda: & quodā modo differenda est: ut potētius in animos influat: & ui sua īstructa: & luce orōnis ornata. De religione itaq; nobis rebusq; diuinis instituit̃ disputatio. *Nā si quidā maximi oratores* ꝓfessionis suæ quasi ueterani: decursis operibus actionū suarū: postremo se philosophiæ tradiderūt: eāq; sibi requiē laborū iustissimā putauerūt: *si aīos suos in earū rerū quæ īueniri nō poterāt inq̃sitione torquerēt:* ut nō tam ociū sibi: q̃ negociū quæsisse uideant̃: & q̃dē multo molestius q̃ in quo fuerāt ante uersati: quanto iustius ego me ad illā piā: uerā: diuinā sapiētiā: quasi ad portū aliquē tutissimū cōferā: in qua oīa dictu prona sunt: auditu suauia: facilia ītellectu: honesta susceptu? Et si quidā prudētes & arbitri æquitatis īstitutiones ciuilis iuris cōpositas ædiderūt: q̃bus ciuiū dissidētiū lites cōtētionesq; sopirent: quāto melius *nos & rectius di*uinas īstitutiones litteris ꝓsequemur: in q̃bus nō de stillicidiis aut aq̃s arcēdis: aut de manu cōserēda: sed de spe: de uita: de salute: de īmortalitate: de deo loq̄mur: ut supstitiōes mortiferas erroresq; turpissimos sopiamus? Quod opus nūc noīs tui auspicio īchoamus Cōstātine īperator maxime: q̃ primus romanoꝝ ꝑncipū: repudians erroribus: maiestatē dei singularis ac ueri: & cognouisti & honorasti. Nā cū ille dies fœlicissimus orbi terrarū illuxisset: quo te deus sūmus ad beatū īperii culmē euexit: salutarē uniuersis: & optabilem ꝑncipatū: præclaro initio auspicatus es. Cū euersam sublatāq; iustitiā reducēs: teterrimū aliorū facinus expiasti: pro quo facto dabit tibi deus fœlicitatē: uirtutē: diuturnitatē: ut eadē iustitia: q̃ iuuenis exorsus es gubernaculū reip. ēt senex teneas: tuisq; liberis: ut ipse a p̃re accepisti: tutelā romani noīs tradas. Nā malis: q̃ adhuc aduersus iustos: & aliis terrarū partibus sæuiūt quāto serius: tanto uehementius idē oīpotens mercedē sceleris exoluet: quia ut est erga pios īdulgētissimus pater: sic aduersus īpios rectissimus iudex: cuius religionem: cultūq; diuinū cupiens defendere: quē potius appellem? quem alloquar? Nisi eum per quē rebus humanis iustitia ac sapientia restituta est? Omissis ergo huiusce terrenæ philosophiæ auctoribus: nihil certi afferentibus: aggrediamur uiam rectam: quos quidem si putarem satis idoneos ad bene uiuendum duces eē: & ipse seq̄rer: & alios ut seq̄rent̃ hortarer: sed tū inter se magna cōcertatiōe dissideāt: secūq; ipsi plærūq; discordent: apparet eorū iter nequaq̃ esse directū: siquidē sibi quiq; ut est libitū: proprias uias impresserunt: cōfusionēq; magnam quærētibus: ueritatē reliquerunt. Nobis autē qui sacramētū ueræ *religionis accepimus* cum sit ueritas reuelata diuinitus: cū doctorē sapientiæ: ducēq; ueritatis deum sequamur: uniuersos sine ullo discrimine: uel sexus: uel ætatis ad cæleste pabulum conuocamus. Nullus eni suauior aīo cibus est q̃ cognitio ueritatis: cuius asserendæ atque illustrandæ septem uolumina destinauimus: quāuis ea res infiniti

De quo sit dicturus

Diuisio opis in septē partes

pene sit operis & imensi : ut siquis hæc dilatare atq; exequi plenissime uelit : tanta illi rerum copia exuperet: ut nec libri modũ:nec finẽ reperiat orano. Sed nos iccirco breuiter oia colligemus:q; omnia quæ allaturi su mus:tam clara sunt & lucida:ut magis mirũ esse uideat:tã obscurã uideri hoibus ueritatẽ:& his præcipue q sapientes uulgo putant:uel q; tantũmodo instruẽdi nobis hoĩes erũt : hoc est ab errore quo sunt impliciti: ad rectiorẽ uiã reuocandi. Quod si fuerimus ut spero assecuti : mittemus eos ad ipsum doctrinæ uberrimũ fontẽ ac plenissimũ:cuius haustu atq; potu:cõceptã uisceribus sitim sedẽt:ardorẽq; restinguant. Eruntq; illis oia facilia:prona:manifesta:modo ne pigeat ad percipiẽdã sapiẽtiæ disciplinã legẽdi uel audiẽdi patientiã cõ modare. Multi enĩ uanis supstitionibus ptinaciter inhærẽtes obturant se cõtra manifestã ueritatẽ : nõ tã de suis religionibus:q̃s ptaue asserũt: bene meriti q̃ de se male:qui cũ habeant iter rectũ: deuios sequunt anfra ctus.planũ deserunt:ut per præcipitiũ labant:lucẽ relinquunt: ut in tenebris cæci ac debiles iaceant. His con sulendũ est;ne cõtra se pugnẽt:uelintq; se tandẽ ab inueteratis erroribus liberari:quod utiq; facient: si quare sint nati:aliquãdo puiderit. Hæc enĩ prauitatis est causa ignoratio sui:quã siquis cognita ueritate discusserit: sciet quo referẽda:& queadmodũ sibi uita degẽda sit. Cuius sciẽtiæ breuiter summã circũscribo:ut neq; reli gio ulla sine sapiẽtia suscipienda sit:nec ulla sine religione probanda sapientia.

De errore philosophorum euacuantiũ prouidentiã:& publica statuentium fide. Cap. II.

SVscepto igit̃ illustrandæ ueritatis officio:non putaui adeo necessariũ ab illa quæstione principiũ sumere:quæ uidet̃ prima esse natura. Sit ne ꝓuidẽtia:quæ rebus oibus cõsulat:an fortuitu uel fa cta sint oia:uel gerant̃:cuius scientiæ auctor est Democritus: cõfirmator Epicurus : sed & antea Pythagoras:qui deos in dubiũ uocauit. & postea Diagoras qui exclusit:& alii nõnulli : qui nõ pu tauerũt deos eẽ. quid aliud effecerunt:nisi ut nulla eẽ ꝓuidẽtia putaretur ? quos tamẽ cæteri phi ac maxime stoici acerrime retuderũt:docẽtes. nec fieri mũdũ sine diuina rõne potuisse:nec cõstare nisi sũma rõne regeret̃. Sed & M. Tullius q̃uis academicæ disciplinæ defensor eẽt:de ꝓuidẽtia gubernatrice rerum & multa & sæpe disseruit:stoicoꝶ argumẽta cõfirmãs:& noua ipse afferẽs plurima:qđ facit tũ i oibus suæ phi losophiæ libris. tũ maxime in his : q sunt de natura deoꝶ. Nec difficile sane fuit paucoꝶ hominũ praue sen tientiũ redarguere mẽdacia:testimonio populoꝶ atq; gentiũ in hac una re nõ dissidentiũ. Nemo est. n. tã ru dis:tã feris moribus:q nõ oculos suos in cælũ tollẽs:tametsi nesciat cuius dei ꝓuidẽtia regat̃ hoc oẽ: qđ cer nit̃:aliquã tamẽ eẽ intelligat ex ipsa rerũ magnitudine:motu:dispositione:cõstãtia:utilitate : pulchritudine. cõpata tiõe. Nec posse fieri qn id quod mirabili rõne cõstat:nisi cõsilio maiore aliquo sit istructum. Et nobis utiq; facillimũ ẽ exequi hãc partẽ:quãlibet copiose. Sed qa multũ ĩter philosophos agitata res est:& ꝓuidẽtiã tollẽtibus satis respõsum uidet̃ ab hoĩbus argutis & eloquẽtibus:& de solertia diuinæ ꝓuidẽtiæ p totũ hoc opus:quod suscepimus:sparsim:dicere nos necesse est. Omittamus hãc in præsenti quæstionẽ:quæ cũ cæte ris sic cohæret:ut nihil a nobis differi posse uideat̃:ut nõ simul de ꝓuidẽtia disseratur.

An potestate unius dei mundus regatur:an multorum. Cap. III.

SIt igitur nostri operis exordium quæstio illa cõsequẽs ac secunda. Vtrum potestate unius dei mũ dus regat̃ an ne multorum? Nemo est qui deũ sapiat:rationẽq; secũ putet:qui non unũ esse itel ligat:qui & condiderit omnia:& eadẽ quæ condidit:uirtute moderet̃. Quid enim multis opus ẽ ad mundi regimen sustinẽdum? nisi forte arbitremur si plures sint:minus habere singulos ner uorum atq; uirium. Quod quidem faciunt ii qui esse multos uolunt:quia necesse est imbecilles esse:siquidem singuli sine auxilio reliquorũ ; tantæ molis gubernaculũ sustinere non possent. Deus autem qui est æterna mens:ex omni utiq; parte perfectæ cõsumatæq; uirtutis est. Quod si uerũ est:unus sit neces se est. Potestas enim uel uirtus absoluta:retinet suam propriam firmitatem. Id autem solidum extimandũ est:cui nihil decedere : id perfectum : cui nihil possit accidere. Quis dubitet potentissimum esse regem:qui totius orbis habet ĩperium? neq; ĩmerito:cũ illius sint quæ ubiq; sunt oia. cũ ad eum solũ omnes undiq; co pie congerant̃. At si plures partiant̃ orbẽ:minus certe opum:minus uiriũ singuli habebunt. cũ intra præscri ptam portionẽ se quisq; contineat. Eodẽ etiã modo:si dii plures sint:minus ualebunt:aliis tantundẽ in se ha bentibus. Virtutis aũt pfecta natura non põt esse nisi in eo in quo totum est:q̃ in eo in quo pars exigua de to to est. Deus uero si pfectus est. quia pfectus est (ut esse debet) non potest esse nisi unus:ut in eo sint oia. Deoꝶ igit̃ uirtutes ac potestates infirmiores sint necesse est:quia tantum singulis deerit:quantum i cæteris fuerit: ita quanto plures:tanto minores erunt. Quid q; illa summa rerum potestas ac diuina uis: ne semel quidem diuidi põt? Quicquid enim capit diuisionẽ:& interitũ capiat necesse est. Si aũt interitus procul ẽ a deo : quia incorruptibilis est & æternus:consequens est ut diuidi potestas æterna non possit. Deus ergo unus ẽ: si nihil aliud esse põt:quod tantundẽ capiat potestatis. At hi tamen qui multos esse arbitrant̃:officia inter se dicunt esse partitos. de quibus omnibus suo loco disputabimus. Illud interim quod ad præsentem locum pertinet: teneo. Si partiti sunt officia inter se:eodem reuoluit̃ res:ut ex his quilibet sufficere omnibus nequeat. Perfe ctus igit̃ iam non erit qui cessantibus cæteris:non potest omnia gubernare. Ita fit ut ad regendum mũdum unius perfecta uirtute magis opus sit:q̃ imbecillitate multorum. Qui autem putat hanc tantam magnitu dinem non posse ab uno regi:fallitur:nec enim quanta sit potestas diuinæ maiestatis intelligit : si existimat singularem deum qui facere mundum potuit:eundem regere non posse quem fecit. At si concipiat animo quanta sit diuini huius operis immensitas:cum antea nihil esset:tamen uirtute atq; consilio dei ex nihilo es se conflatam. quod opus nisi ab uno inchoari perficique non potuit : iam intelliget multo facilius ab uno regi quod est ab uno constitutum. Dicat fortasse aliquis : ne fabricari quidem tam immensum opus mundi:nisi a pluribus potuisse. quanlibet multos:quanlibet magnos faciat:qcqd in multis magnitudinis potestatis ; uirtutis ; maiestatisq; posuerit : id totum in unum confero ; & in uno esse dico ; ut tantum in

Qđ non sit nisi unus đs Quõ deus sit idiuisibilis

eo sit istarum rerum: quantum nec excogitari: nec dici potest. Qua in re, quoniam & sensu deficimus: & uerbis: quia neq; tantæ intelligentiæ lucem pectus humanum: neq; explanationem tantarum rerum capit lingua mortalis: idipsum ītelligere nos oportet: ac dicere. Video rursus qd e contrario dici possit: Tales esse illos plures: qualem nos uolumus unum. At hoc fieri nullo pacto potest: q singulorum potestas progredi longius non ualebit: occurrentibus sibi potestatibus cæterorum. Necesse est enim ut suos quisq; limites aut transgredi nequeat: aut si transgressus fuerit: suis alterum finibus pellat. Nō uident qui deos multos esse credunt, fieri posse: ut aliquid diuersum uelint: ex qua re disceptatio iter eos & certamen oriatur: sicut Homerus bellantes inter se deos finxit: cum alii Troiam capi uellent: alii repugnarent. Vnius igitur arbitrio mundum regi necesse est. Nisi enim singularum partium potestas ad unam prouidentiam referatur: nō poterit summa ipsa constare unoquoq; curante nihil amplius: q̄ quod ad eum proprie pertineat. Sicut ne res quidem militaris: nisi unū habeat ducem atq; rectorem. Quid si in uno exercitu tot fuerint imperatores: quod legiones: quot cohortes: quot cunei: quot alæ? primum nec instrui poterit acies: unoquoq; periculum recusante: nec regi facile: aut temperari: q suis propriis consiliis utantur omnes: quorum diuersitates plus noceant: q̄ prosint. Sic in hoc rerum naturæ imperio: nisi unus fuerit ad quem totius summæ cura referatur: uniuersa soluentur: & corruēt. Dicere autem multorum arbitrio regi mundum: tale est: quale si quis affirmet: in uno corpore multas esse mentes: quoniam multa & uaria sunt ministeria membrorum: ut singulos corporis sensus: singulæ mentes regere credantur. Item multi affectus qbus cōmoueri solemus uel ad iram: uel ad cupiditatē: uel ad lætitiā: uel ad metū: uel ad miseratione: ut in his oībus tondē mentes putentur operari. Qd si qs profecto dicat: ne ipsam quidem quæ una est: habere uideatur: quod si in uno corpore tantarum rerum gubernationem mens humana possideat: & uniuersis simul intenta est: cur aliquis existimet mundū nō posse ab uno regi: a pluribus posse? Quod quia ītelligunt isti assertores deorum: ita esse præesse singulis rebus: ac partibus dicunt: ut tamen unus sit rector eximius. Iam ergo cæteri dii nō erūt: sed satellites ac ministri: quos ille unus maximus & potens oīum officiis iis præfecerit: ut ipsi eius īperio ac nutibus seruiāt: si uniuersi pares nō sunt: nō igitur dii oēs sunt. Nec enim potest hoc idem esse quod seruit: & quod dominatur. Nam si deus est nomen summæ potestatis: incorruptibilis esse debet: perfectus: impassibilis: nulli rei subiectus: ergo dii non sunt: quos parere uni maximo deo necessitas cogit.

Cōparatio optima cōfutās plures eē deos.

Prophetarum assertio testimoniis q unus tantum sit deus. Cap. IIII.

SEd quia nō frustra falluntur hi: qui hoc putāt: causam huius erroris paulo post aperiemus. Nūc unitatē diuinæ potestatis testimoniis cōprobemus. Prophetæ qui fuerūt admodū multi: unū deum prædicāt: unū loquuntur: quippe qui unius dei spiritu pleni: quæ futura essent: pari & cōsona uoce prædixerūt. At enī ueritatis expertes nō putant his esse credendū. Illas enī nō diuinas: sed humanas uoces fuisse aiūt: uidelicet qa de uno deo præconiū faciūt: aut insani: aut mēdaces fuerūt. Atqui impleta esse in plærisq; quotidie illorū uaticinia uidemus: & in unā sentētiā cōgruens diuinatio: docet nō fuisse furiosos. Quis enī mētis semotæ: nō modo futura præcinere: sed etiā cohærentia loqui possit? Nū ergo fallaces erāt: qui talia loquebantur? quid ab his tam longe alienū fuit: q̄ ratio fallendi? cū cæteros ab omni fraude cohiberet? Idcirco enī a deo mittebantur: ut & præcones essent maiestatis eius: & correctores prauitatis humanæ. Præterea uoluntas fingendi ac mentiēdi eorū est: qui opes appetunt: lucra desiderāt: quæ res procul dubio ab illis sanctis uiris abfuit. Ita enī delegato sibi officio functi sunt: ut derelictis oībus ad tutelā uitæ necessariis: nō modo in futurū: sed ne in diem quidē laborarēt: cōtenti temporali cibo: quē deus administrasset. & hi nō modo quæstū ullū habuerūt: sed etiā cruciatus atq; mortē. Amara sunt enī uitiosis ac male uiuentibus præcepta iustitiæ. Itaq; hi quorū peccata arguebantur & prohibēbantur: excruciatos eos acerbissime necauerūt. Ergo a quibus abfuit studium lucri: abfuit etiā uoluntas & causa fallendi. quid q aliqui eorū principes: aut etiā reges fuerunt: in quos cadere nō posset suspicio cupiditatis ac fraudis: & tamē præconium dei singularis eadem: qua cæteri diuinatione fecerunt.

Quomodo prophetæ uera dixerunt.

De testimoniis poetarum. Cap. V.

SEd omittamus sane testimonia prophetarū: ne minus idonea probatio uideatur esse: de quibus his omnino nō creditur. Veniamus ad auctores: & eosipsos ad ueri probationē testes citemus: quibus cōtra nos uti solent: poetas dico ac philosophos: ex his unū deū probemus necesse est. nō q illi habuerint cognitā ueritatē: sed q ueritatis ipsius tanta uis est: ut nemo possit esse tam cæcus qn nō uideat ingerentē se oculis diuinā claritatē. Poetæ igitur q̄uis deos carminibus ornauerint: & eorum res gestas amplificauerint summis laudibus: sæpissime tamē cōfitentur spiritu uel mēte una cōtineri regiq; oīa. Orpheus qui est uetustissimus poetarū: & æqlis ipsorū deorum, siqdē tradūt īter argonautas cum Tyndaridis & Hercule nauigasse: deū uerū & magnū: πρωτογονον, i. prio genitū appellat q ante ipsū nihil sit genitū: sed ab ipo sint cūcta generata. Eūdē etiā φανητα, i. illuminatorē noīat. quoniā cū adhuc nihil eēt: primus ex īfinito apparuerit & extiterit: cuius originē atq; naturā: qa cōcipe aīo nō poterat: & aere īmēso natū eē dixit: πρωτογονος φαεθων περιμηκεος ηεροσ υιος, i. pricipio genitus Pheaton lōgo aere natus. Aliud. n. amplius qd diceret nō habebat. Hūc ait eē oīum deorū parētē: quorum cā cælū cōdiderit: liberisq; prospexerit: ut haberēt habitaculū sedēq; cōmunē: εκτισεν αθανατοισι δομον αφθιτον: idest condidit īmortalibus domū īcorruptibilem. Naturā igitur huc ratione ducente intellexit esse præstantissimā potentiā cæli ac terræ conditricē. Non poterat enim Iouem dicere esse principem rerū: qui erat saturno genitus: neq; saturnū ipsum: qui cælo natus ferebatur. Cælum autem tanq̄ deum primū constituere non audebat: quod uidebat esse elementum mūdi: quod ipsum eguerit auctore. Hæc enī ratio perduxit ad illū deum primogenitū: cui assignat & tribuit principatū. Homerus nihil nobis dare potuit: quod pertineat ad ueritatem: qui humana potius q̄ diuina conscripsit. Potuit

Orpheus de deo qd sentiat

Hesiodus posuit chaos oīum eē prīcipium

Hesiodus:qui deorū generationē unius libri opere complexus est:sed tamen nihil dedit:non a deo cōdito/
re sumens exordium:sed a Chao:quod est rudis inordinatæq; materiæ cōfusa congeries:cum explanare an/
te debuerit Chaos ipsum:unde:quando:quomodo esse aut constare cœpisset. Nimirum sicut ab aliquo arti
fice:disposita:ordinata effecta sunt omnia:sic ipsam materiam fictam esse ab aliquo necesse est. Quis igitur
hanc nisi dominus fecerit? cuius potestati subiacent omnia. Sed refugit hoc ille dum horret incognitam ue
ritatem. Non enim musarum instinctu:sicut uideri uolebat in Helicone:carmen illud effudit:sed medita/

Maro

tus uenerat & paratus. Nostrorum primus Maro non longe fuit a ueritate:cuius de summo deo:quem spi/
ritum ac mentem nominauit:hæc uerba sunt. Principio cælum ac terras:camposq; liquentes:Lucentemq;
globum lunæ:titaniaq; astra. Spiritus intus alit:totamq; infusa per artus Mens agitat molem:& magno se cor/
pore miscet. Ac ne quis forte ignoret:quisnam esset ille spiritus:qui tantum haberet potestatis:declarauit
alio loco dicens. Deum nāque ire per omnes:Terrasq; tractusq; maris:cœlumq; profundum. Hinc pecudes

Ouidius

armenta:uiros genus omne ferarum Quēq; sibi tenuis nascentem arcessere uitas. Ouidius quoq; in princi
pio præclari operis sine ulla nominis dissimulatione:a deo quem fabricatorem mundi:quem rerum opifi/
cem uocat:mundū fateť instructū. Quid si uel Orpheus:uel hi nostri quæ natura ducēte sensetūt:in ꝑpetuū
defendissent? eādē quā nos sequimur doctrinā:cōprehēsa ueritate tenuissent. Sed hactenus de poetis:ad philo
sophos ueniamus:quorum grauior est auctoritas:certiusq; iudicium:quia non rebus cōmenticiis:sed inue/

Variæ de deo philosophorū sententiæ

stigandæ ueritati studuisse creduntur. Thales Milesius:qui unus e numero septem sapientum fuit:qui pri/
mus omnium quæsisse de causis naturalibus traditur:aquam esse dixit:a qua nata sunt omnia. Deum autē
esse mentem:quæ ex aqua cuncta formauerit. Ita materiam omniū rerum posuit in humore:principiū cau/
samq; nascendi posuit in deo. Pythagoras ita diffiniuit quid esset deus:animus qui per uniuersas mundi par
tes omnēq; naturam cōmeans atq; diffusus:ex quo omnia quæ nascuntur animalia:uitā capiunt. Anaxago/
ras deum esse dixit infinitē mentē:quæ per seipsam moueatur. Antisthenes multos quidē eē populares de/
os:unum tamen naturalē:summæ totius artificem. Cleantes & Anaximenes æthera dicunt esse summum
deum:cui opinioni poeta noster assensit. Tum pater omnipotens fœcundis hymbribus æther. Coniugis in
gremiū lætæ descendit:& omnes Magnus alit:magno permixtus corpore fœtus. Chrysippus naturalē uim
diuina ratione præditam:interdū diuinā necessitatem deū prædicat. Item Zenon diuinā:naturalēq; legem.
Horum enim omniū sententia q̄uis sit incerta:eodem tamen spectat:ut prouidentiā unā esse consentiant:
siue enim natura:siue æther:siue ratio:siue mens:siue fatalis necessitas:siue diuina lex:siue quid aliud dixeris
idem est quod a nobis dicitur deus. Nec obstat appellationum diuersitas:cum ipsa significatione ad unum
omnia reuoluantur. Aristoteles q̄uis ipse secum dissideat:ac repugnantia sibi & dicat & sentiat:in summū
tamen unā mentem mundo præesse testatur. Plato qui omnium sapientissimus iudicatur:monarchiā ple/
ne aperteq; defendit:nec æthera:aut rationem:aut naturā:sed ut est deum nominat:ab eo mundū hūc per/
fectum atque mirabilem esse fabricatum. Quem Cicero secutus atque imitatus in plurimis:deum confite/
tur:ac supremum uocat in his libris:quos de legibus scripsit:ab eoque regi mundū argumentatur:tum di/
sputet de natura deorum hoc modo. Nihil est præstantatius deo. ab eo igitur mundum regi necesse est.
Nulli igitur est naturæ obediens aut subiectus deus:omnem ergo regit ipse naturam. Quid autem sit de/
us:in consolatione definit. Nec uero deus ipse:qui intelligitur a nobis:alio modo intelligi potest:nisi mens
soluta quædam & libera segregata ab omni concertatione mortali:omnia sentiens:& omnia mouens. An/

Seneca stoicus

neus quoq; Seneca:qui ex romanis uel acerrimus stoicus fuit:q̄ sæpe summum deum merita laude prose/
quitur. Nam cum de immatura morte dissereret:non intelligis inquit auctoritatem ac maiestatem iudicis
tui? rectoris orbis terrarum:cælīq; & deorum omniū dei:a quo ista numina quæ singula adoramus:&
colimus:suspensa sunt. Item in exhortatiōibus. Hic cū prima fundamēta molis pulcherrimæ iaceret:& hoc
ordireť:quo neq; maius quicq̄ nouit natura:nec melius:ut omnia sub ducibus suis irent:q̄uis ipse per totū
se corpus intenderat:tamen ministros regni sui deos genuit. Et q̄ multa alia de deo nostris similia locutus ē
quæ nunc differo:q; aliis locis opportuniora sunt. Nunc satis est demonstrare summo ingenio uiros attigis/
se ueritatem ac pene tenuisse:nisi eos retrorsum ifucata prauis opiōibus consuetudo rapuisset:qua & deos
alios esse opinabantur. Et ea quæ in usum hominis deus fecit:tanquam sensu prædita essent:pro diis haben
da & colenda credebant.

De testimoniis prophetarum & philosophorum. & de testimoniis Cottæ pontificis Trismegisti:& de decem Sibyllis. Cap. VI.

Nunc ad diuina testimonia transeamus:sed prius unum proferam:quod ē simile diuino & ob ni/
miam uetustatem:& q; is quem nominabo:ab hominibus inter deos relatus est. Apud Cicero/
nem. C. Cotta pontifex disputans cōtra stoicos de religionibus & de uarietate opīonum:quæ so/
lent esse de diis:ut more academicorum omnia faceret incerta:quinque fuisse Mercurios ait:&
enumerans ꝑ ordinē q̄ttuor:quintū fuisse eū:a quo Argus occisus sit:ob eamq; cām in Aegyptū ꝓfugisse:
atq; ægyptiis leges ac lr̄as tradidisse. Hūc ægyptii θωΰθ appellant:a quo apud eos primus āni sui mēsis
idest September nomen accepit. Idem condidit oppidum:quod etiam nunc græce uocatur Mercurii ciui/
tas:& Phaenatæ seruant & colūt eum religiose. Qui tametsi homo fuerit antiquissimus:tamē & instructis/

Mercurius trismegistus qd de deo sentiat

simus omni genere doctrinæ:adeo ut ei multarum rerū & artium scientia Trismegisti cognomen impone
rent. Hic scripsit libros & quidem multos:ad cognitionem diuinarum reꝝ ptinentes:in quibus maiestatē
summi ac singularis dei asserit:isdemq; nominibus appellat:quibus nos deum & patrem? ac ne quis no/
men eius requireret:ἀνώνυμον esse dixit:eo q; nois proprietate nō egeat:ob ipsam scilicet unitatē. ipsius hæc
uerba sunt: ὁ δὲ θεὸσ εἷσ· ὁ δ' εἷσ ὀνόματοσ οὐ προσδεῖται· ἔστι γὰρ ὁ ὢν ἀνώνυμοσ. i. Deus autem unus:unus

autem nomine.est enim qui est sine nomine.Deo igitur nomen non est:quia solus est:nec opus est proprio uocabulo:nisi cum discrimen exigit multitudo:ut unamquamq; personã sua nota: & appellatiõe designes Deo aūt quia semp unus est: ꝓprium nomẽ est deus. Superest de responsis:carminibusq; sacris testimonia: quæ sunt multo certiora proferre.Nam fortasse hi:contra quos agimus:nec poetis putant esse credendū:tã/ quã uana fingentibus:nec philosophis:qui errare potuerunt:quia & hi homines fuerunt.M.Varro:quo ne/ mo unq̃ doctior:ne apud græcos qdem neq; apud latinos uixit:in libris rerum diuinaꝝ:quos ad.C.Cæsarẽ scripsit pontificẽ maximum:cum de qndecim uiris loqueret:sibyllinos libros ait non fuisse unius Sibyllæ: sed appellari uno nomine sibyllinos:ꝙ oẽs fœminæ uates Sibyllæ sunt a ueteribus nuncupatæ:uel ab unius Delphidis noĩe:uel a consiliis deorum denunciandis.σιόυσ enim deos nõ θιόυσ & cõsiliũ nõ βουλην sed βόυλιαν appellabãt æolico genere sermonis.Itaq; Sibyllam dictã esse q̃si θεοβουλη. Cæterũ Sibyllas decẽ numero fuisse:easq; omnes enumerauit sub auctoribus:q de singulis scriptitarunt.Primam fuisse de Persis: cuius mentionẽ fecerit Nicanor:qui res gestas Alexandri Macedonis scripsit.Secũdã Libycam:cuius memi/ nit Euripides in Lamiæ ꝓlogo.Tertiam Delphicam:de qua Chrysippus loquit̃ in eo libro:quem de diuina tione composuit.Quartam Cumæam i Italia:quã Neuius i libris belli punici:Piso in annalibus noĩat.Qui/ tam Erythræam:quã Apollodorus Erythræus affirmat suã fuisse ciuem.Eãq; graiis Ilium petentibus uati cinatam & perituram esse Troiam:& Homerum mendacia scripturum.Sextam samiã:de qua scripsit Era/ tosthenes in antiquis annalibus samiorum reperisse scriptum.Septimam Cumanam nomine Amaltheam quæ ab aliis Demophiletis Herophile nominatur:eamque nouem libros attulisse ad regem Tarquinium Priscum: ac pro eis trecentos Philippeos postulasse: regemque aspernatum precii magnitudinem & de/ risisse mulieris insaniam illam in conspectu regis tres combussisse: ac pro reliquis idem precium po/ stulasse. Tarquinium multo magis mulierem insanire putasse. Quæ denuo tribus aliis exustis cum in eodem precio perseueraret:motum esse regem: ac residuos trecentis aureis emisse: quorum postea nume rus sic auctus:capitolio refecto:ꝙ ex omnibus ciuitatibus:& italicis:& græcis: & præcipuæ erythræis coacti allatiq; sunt romam: cuiuscunq; Sibyllæ nomine fuerũt.Octauam Hellesponticam in agro troiano natam uico Marnesso circa oppidum Girgithium: quam scribit Heraclitus põticus solonis & Cyri fuisse tempo/ bus.Nonam phrygiam:quæ uaticinata sit Anciræ:Decimam Tiburtem nomine Albuneam: quæ Tiburi colitur:ut dea iuxta ripas amnis Anienis: cuius in gurgite simulachrũ eius inuentum esse dicitur tenens in manu librum. Cuius sacra senatus in capitolium abstulerit. Harum omnium sibylarum carmina & ferun tur & habentur præterq̃ Cumeæ: cuius libri a Romanis occultantur: nec eos nisi a quindecim uiris inspici fas est.Et sunt singularum singuli libri:qui quia sibylæ nomine inscribuntur:unius esse creduntur:suntque confusi:nec discerni:ac suum cuiq; assignari potest:præter Erythreæ: quæ & nomen suum carmini uerum inseruit:& Erythream se nominatum iri prælocuta est:cum esset orta Babiloniæ: sed & nos confuse sibyl/ lam dicemus: sicubi testimoniis earum fuerit abutendum. Omnes igitur hæ sibyllæ unum deum prædi/ cant:maxime tamen Erythræa:quæ celebrior inter cæteras:ac nobilior habetur:siquidem Fenestella diligẽ tissimus scriptor de quindecim uiris dicens ait:Restituto capitolio retulisse ad se.C.Curionem con. ut lega ti Erythras mitterentur:qui carmina sibyllæ conquisita Romam deportarent.Itaq; missos esse.P.Gabiniũ. M.Octatilium.L.Valerium: qui descriptos a priuatis uersus circa mille Romam deportarunt: idem supra ostendimus dixisse Varronem.In his ergo uersibus:quos legati romam attulerunt:de uno deo hæc sunt te/ stimonia: εισ θεόσ όσ μόνοσ εστι λοσ ὁ λητερμε γενησ αγεννητοσ: idest unus deus: qui solus principatur: isq; amplissimus increatus. Hunc esse solum deum summũ qui cælum fecerit:luminibusq; distinxerit:αλ/ λα θεοσ μονοσ εισ πανυπερτατοσ οσ πεποιηκεν ουρανον ηλιον τεασ τερασ ηδε σεληνην καρποφορον γαιαν τε και υδατοσ οιδματα ποντου:idest sed deus solus unus eminentissimus: qui fecit cælum solẽ/ que & stellas:lunãq; fructiferãq; terram:& aque maris fluctus.Qui:quomodo solus sit ædificator mundi & artifex rerum uel quibus constat:uel quæ in eo sunt solum coli oportere testatur:αυτοσ τον μονον οντα σεβεσθε ηγητορα κοσ μονοσ μονοσ εισ αιωνα εξ αιωνοσ ετυχεν:idest ipsum qui solus est:colite principem mundi:qui solus est in sæculum atq; a sæculo factus.Item alia Sibylla quæcunq; est: cum perferre se ad ho/ mines dei uocem diceret.sic ait: μονοσ γαρ ειμι θεοσ και ουκ εστι θεοσ αλλοσ: idest solus enim deus sum: & non alius.Exequerer nunc testimonia cæterarũ:nisi & hæc sufficerent: & illa opportunioribus locis reser uarem.Sed cum defendamus causam ueritatis apud eos:qui aberrantes a ueritate falsis religionibus serui/ unt:quod genus probationis aduersus eos magis adhibere debemus:q̃ ut eos deorum suorum testimoniis reuincamus.

Quot sit sibyllæ & qbus noĩbus nũcupentur

Fenestella

De testimonio Apollinis & deorum. Cap. VII.

Apollo enim quem præter cæteros diuinum maximeq; fatidicum existimant.Colophonæ respõ/ dens ꝙ Delphis credo emigrauerat:amœnitate ductus Asiæ:quærenti cuidam quis esset: aut qd esset omnino deus: respondit uiginti & uno uersibus: quorum hoc principium est: αυτοφυησ αδιδακτοσ αμητωρ αστυφελικτοσ ουνομα μηδε λογω χωρουμενον εν πυρι ναιων τουτο θεοσ μικρα δε θεου μερισ αγγελοι ημεισ: idest ex se ortus indoctus sine matre expugnabile nomen:nec uerbo capiendum:in igne habitãs: modica autem dei portio angeli nos.Nunquid potes suspi/ cari de Ioue esse dictum qui matrem habuit & nomen. Quid quod Mercurius ille ter maximus: cu/ ius supra mentionem feci: non modo sine matre: ut Apollo: sed sine patre quoque appellat deum: ꝙ ori/ go illi non sit aliunde:nec enim potest ab ullo generari:qui ipse uniuersa generauit:satis ut opinor & argu/ mentis docui: & testibus confirmaui quod per se satis clarum est. Vnum eẽ regẽ mũdi:unũ patrẽ:unũ deũ.

Apollo qd deũ eẽ dixerit

Sed fortasse quærat aliquis a nobis: illud qd' apud Ciceroné quærit Hortésius. Si deus unus est: quæ eé bea
ta solitudo queat? tanq̃ nos qui unũ esse dicimus desertũ ac solitariũ dicamus. Habet enĩ ministros: quos uo
camus nuncios. Et est illud uerũ quod dixisse in exhortationibus Senecã supra retuli: genuisse regni sui mi
nistros deũ. Verũ hi neq; dii sunt: neq; deos se uocari aut coli uolũt: quippe qui nihil præter iussum ac uolũ/
taté dei faciãt. Nec tamé illi sunt: qui uulgo colunt: quorũ & exiguus & certus est numerus. Quod si culto/
res deorũ ipsos eos se colere putãt: quos summi dei ministros appellamus: nihil est q̃ nobis faciat inuidiã: q
unũ dicamus: multos negemus. Si eos multitudo delectat: nõ duodecim dicimus: aut trecẽtos sexaginta qn
que (ut Orpheus) sed innumerabiles eé arguimus eorũ errores: qui tam paucos putãt. Sciant tamé quo nõie
appellari debeant: ne deũ uerũ uiolent: cuius nomé exponũt dũ pluribus tribuũt. Credant Apollini suo: qui
eodem illo respõso: ut Ioui principatũ: sic etiã cæteris diis abstulit nomé. Ternus.n. uersus ostendit dei mini/
stros: nõ deos: sed retũ ministros appellari oportere. De se quidé ille mẽtitus est: qui cũ sit e numero dæmo/
num angelis se deaggregauit: deniq; in aliis respõsis dæmoné se esse cõfessus est. Nam cũ interrogaret quõ
sibi supplicari uellet: ita respõdit: πανσοφε παντο διδακτε οσ μολοσ ιοφ κλυσσι δαιμον: idest oĩa sapiés:
oĩa docte: qui per cuncta uersaris exaudi dæmon. Ité rursus cũ preces in Apolliné sminthiũ rogatus expri/
meret: ab hoc uersu exorsus est: αρμον ιηκοσ μον φαεσφολε και σοφε δαιμοι: idest coaptatio mũdi & oĩno
lucide: & sapiés dæmon. Quid ergo superest nisi ut sua cõfessione uerberibus ueri dei ac pœnæ subiaceat sem/
piternæ. Nã in alio responso ita dixit: δαιμονεσ οι φοιτωσι περι χθονα και περι ποντον ακαματοι δαμον
ται υπαι μαστηγι θεοιο. i. dæmones qui degunt circa terrã & circa pontũ indefessi: domant sub flagellis dei.
De utrisq; generibus in secũdo libro disseremus. Interim nobis sat est q̃ dũ se honorare uult: & in cælo collo
care: cõfessus est id qd' res se habet: quõ sint appellandi: qui deo semp assistũt. Retrahãt ergo se hoĩes ab erro
ribus: & abiectis religionibus prauis: parenté suũ: dominũq; cognoscant: cuius nec uirtus existimari põt: nec
magnitudo pspici: nec principiũ cõprehédi: cũ ad illũ mentis humanæ intétio & acumé & memoria puene/
rit: quæ subactis & cõsũmatis oĩbus uiis substitit. Hæret: deficit: nec est aliqd ulterius quo pgredi possit: ue/
rum: qa fieri nõ põt: qn id qd' sit: aliquãdo eé cœperit: cõsequés est: ut quoniã nihil ante illũ fuit: ipse ante oĩa
ex seipso sit procreatus: ideoq; ab Apolline αυτοφυησ. i. ex se ortus. A Sibylla αυτογενησ. i. ex se genitus: &
αγενητοσ. i. igenitus: & αποιητοσ. i. nõ factus noĩatur. quod Seneca homo acutus in exhortatiõibus uidit.
Nos inquit aliunde pédemus. Itaq; ad aliqué respicimus: cui quod est optimũ in nobis debemus. Alius nos
edidit: alius nos instruxit: deus ipse se fecit.

De cæcitate eorũ: qui plures deos opinantur: & unde hic error habuit originé: & q̃ corpus deo nõ est ne/
cessarium: nec propagatio liberorum. Cap. VIII.

Plato

IS igitur tot & tantis testibus comprobatur unius dei potestate ac prouidentia mundũ guberna/
ri: cuius uim maiestatemq; tantã esse dicit in Timæo Plato: ut eam neq; mente concipere: neque
uerbis enarrare quisquã possit ob nimiam & iextimabilem potestatem. Dubitet ergo aliquis an
quicquã difficile aut impossibile sit deo: qui tanta tamq; mirifica opera prouidentia excogitauit:
uirtute constitit: ratione perfecit: nunc autem spiritu sustentet: potestate moderetur. inexcogita/
bilis: ineffabilis: & nulli alii satis notus q̃ sibi. Vnde mihi de tanta maiestate sæuius cogitanti: qui deos co/
lunt interdum uideri solent tam cæci: tam incogitabiles: tam excordes: tam non multum a mutis anima/
libus differentes: qui credant eos: qui geniti sunt maris ac fœminæ coitu aliquid maiestatis diuinæq; uirtu/
tis habere potuisse. cum Sibylla Erythræa dicat: ουδ' ινα τοι ανδροσ εκ μηρων μητρασ τε θεοσ τετυπω/
μενοσ ειναι: idest non potest ex uiri fœmoribus & matrice deus formatus esse. Quod si est uerum sicuti est:
apparet Herculem: Apollinem: Liberum: Mercurium: Iouéque ipsum cum cæteris: homines fuisse: quan/
do sunt ex duobus sexibus nati. Quid est autem tam remotum a deo: q̃ id opus: quod ipse ad propagandam
sobolé mortalibus tribuit: & q̃ sine substantia corporali nullum potest esse? Diis ergo: si sunt immortales:
æterni: quid opus est altero sexu? nimirum ut generentur. ipsa progenie quid opus est: cum successione non

Sexus uiri & mulieris q̃re iuẽtus sit

egeant: qui futuri sunt semp? Nam pfecto in hoĩbus cæterisq; animãtibus diuersitas sexus & coitio & gene/
ratio nullam habet aliam rõnem: nisi ut oĩa genera uiuentium: quoniam sunt conditõe mortalitatis obitu
ra: mutua possint successione seruari. Deo aũt q est sempiternus: neq; alter sexus neq; successio necessaria est.
Dicet aliqs ut habeat ministros: uel i quos ipse possit dominari. Quid ergo opus est sexu fœmineo? cũ deus
qui est oĩpotens: ut uocat: sine usu & opera fœminæ possit filios pcreare? Nam si qbusdam minutis aníali
bus id præstitit: ut sibi e foliis natos & suauibus herbis ore legant: cur existimet aliqs ipm deum nisi ex per/
mixtione sexus alterius non posse generare? Illos igit quos imperiti & insipientes tanquam deos & nuncu/
pant & adorant: nemo est tam inconsideratus: qui non intelligat fuisse mortales. Quomodo ergo iquit ali/
quis: dii crediti sunt? Nimirum quia reges maximi ac potentissimi fuerũt: ob merita suarum uirtutum aut
munerum aut artium repertarum: cum cari fuissent his quibus imperitauerant: in memoriam sunt con/
secrati. quod si quis dubitet: res eorum gestas & facta consideret: quæ uniuersa tam poetæ q̃ historici uete/
res prodiderunt.

De Hercule & gestis eius atq; ortu eius ex Ioue & Alcmena & morte eius. Cap. IX.

HErcules q ob uirtutem clarissimus & quasi Africanus iter deos habetur: nõne orbem terræ: qué
peragrasse ac purgasse narrat: stupris: libidinibus: adulteriis iquinauit? nec mirum: cum esset adul
terio genitus Alcmenæ. Quid tandem potuit in eo esse diuini: qui suis ipse uitiis mancipatus: &
mares & fœminas contra omnes leges infamia: dedecore: flagitio affecit? Sed ne illa quidem quæ
magna & mirabilia gessit: talia iudicanda sunt: ut uirtutibus diuinis tribuenda uideant. Quid
enim tam magnificum si leonem aprumque superauit? si aues sagittis deiecit? si regium stabulum egessit?

Herculis ortus & gesta

si uirginē uicit: cingulūq; detraxit? si equos feroces cum domio īteremit? Opera sunt ista fortis uiri: hoīs ta men. Illa enī quæ uicit fragilia & mortalia fuerunt. Nulla est enī (qđ ait orator) tanta uis quæ non ferro aut uiribus debilitari frāgiq; possit. At animū uincere: iracundiam cohibere: fortissimi est: quæ ille nec fecit unq̄: nec potuit. Hæc q̄ faciat non modo ego eū cū summis uiris comparo: sed simillimū deo iudico. Vellem abie cisset de libidine: luxuria: cupiditate: insolentia: ut uirtutem eius impleret: quem similem deo iudicabat. Nō enī fortior iudicandus est q leonem: q̄ q uiolentiam & i seipso iclusam feram superat iracundiam: aut q rapa cissimas uolucres deiicit: q̄ q cupiditates auidissimas coercet. Aut q Amazonē bellatricē q̄ q libidinem uicit: pudoris ac famæ debellatricem: aut q simū de stabulo: q̄ q uitia de corde suo egerit: quæ magis sunt pnicio sa: q a domestica & propria mala sunt: q̄ illa quæ uitari poterant & caueri. Ex quo fit ut ille solus uir fortis de beat iudicari: q temperans & moderatus est & iustus. Quod si cogiter aliqs: quæ sint dei opa: iam hæc oīa q̄ mirant hoīes ieptissimi: ridicula iudicabit. Illa enī non diuinis uirtutibus quas ignorans: sed ifirmitate sua rum uirium metiunt: nam illud qdem nemo negauit. Herculē non tantū Euristheo seruisse regi: quod ali quatenus honestū uideri pōt: sed et ipudicæ mulieri Omphale: quæ illum uestibus suis īdutum sedere ad pedes suos iubebat pensa facientem: detestabilis turpitudo: sed tanti erat uoluptas. Quid tū īquiet aliqs. Poe tis ne credendum putas? Quid ni putem? Non enim ista Lucillius narrat: aut Lucianus: qui diis & homi nibus non pepercit: sed potissimum qui deorum laudes canebant. Ergo quibus credemus: si fidem laudan tibus non habemus? Qui hos mentiri putat: pferat alios qbus credamus auctores: q nos doceant qui sunt isti dii: Quomodo, unde orti. Quæ sit uis eorum. Qui numerus. Quæ potestas. Quid in his admirabile. Quid cultu dignum. Quid deniq; certius ueriusq; mysterium. Nullus dabit. Credamus igitur istis: qui non ut reprehenderent sunt locuti: sed ut prædicarent. Nauigauit ergo cum argonautis: expugnauitq; Troiam iratus Laomedonti ob negatam sibi pro filiæ salute mercedem. Vnde quo tempore fuerit: apparet. Idem fu rore atq; insania percitus uxorem suam cum liberis interemit: hunc hoīes deū putant. Sed Philoctetes eius hæres nō putauit: qui facem supposuit arsuro: qui artus suos & neruos cremari ac diffluere uidit: qui ossa eius ac cineres in Oetheo mōte sepeliuit: pro quo munere sagittas eius accepit.

Vbi consistat uera fortitudo

Lucillius auctor

Lucianus auctor

De Aesculapio: Apolline: Neptūno ac Marte & Castore: Polluce: atq; Mercurio. Cap. X.

Aesculapius & ipse nō sine flagitio Apollinis natus: qđ fecit aliud diuinis honoribus dignū: nisi q sanauit Hippolitū? mortē sane habuit clariorē: qa a deo meruit fulminari. Hūc Tarquitius de illu stribus uiris disserēs ait incertis parētibus natū expositū: & a uenatoribus inuētū canino lacte nu tritū Chironi traditū didicisse medicinā. fuisse autē Messenū: sed Epidauri moratū. Tullius etiā Cynosuris ait sepultū. Quid Apollo pater eius nonne ob amorē quo flagrabat turpissime gregē pauit alienū. & muros Laomedonti extruxit cū Neptūno mercede cōductus: q̄ illi negari potuit impune: ab eoq; prīo rex pfidus qcqd cū diis pepigisset: didicit abnegare. Idē formosū puerū: & dū amat uiolauit: & dū ludit occidit. Homicida Mars: & p gratiā cædis crimine ab Atheniēsibus liberatus ne uideret nimis ferus & imanis adulteriū cū uenere cōmisit. Castor & pollux dū alienas spōsas rapiūt: esse gemini desierūt. nā iniuriæ cōcitatus Idas alterū gladio transuerberauit: & eosdē poetæ alternis uiuere: alternis mori narrāt: ut iam sint nō deorū tantū: sed omniū mortaliū miserrimi: qbus semel mori nō licet. Hos tamē Homerus am bos simpliciter (nō ut poetæ solēt) mortuos esse testaf. Nā cū faceret in muris assidentē Priamo Helenā cun ctos græciæ principes recognoscere: solos autē se fratres suos requirere: subiecit orōni eius huiusmodi uer sum. Hæc ait: ast alios retinebat terra sepultos. Fur ac nebulo Mercurius qđ ad famā sui reliquit: nisi memo riam fraudū suarū? Cælo dignus: qa palestrā docuit: & lyrā primus inuenit. Liberū patrē in senatu deorū sū mæ auctoritatis primæq; eē sentētiæ necesse est: qa præter Iouē solus oīum triūphauit: exercitū duxit. Indos debellauit: sed inuictus ille imperator iclytus maximus ob amorē ac libidinē turpissime uictus est. Delatus enī Cretā cū semiuiro comitatu nactus est ipudicā mulierē in littore ac fiducia uictoriæ inclitæ uir esse uolu it: ne nimiū mollis eē uideret: atq; illā patris proditricē: fratris interēptricē ab alio relictā: & repudiata in cō iugium sibi uendicauit & liberā fecit: & cū ea pariter ascēdit in cælū. Quid oīum horū pater Iuppiter qui in solēni precatione optimus maximus noīatur? Nōne a prima sua pueritia ipius ac pene parricida dephēdit? Cū patrē regno expulit ac fugauit: nec expectauit mortem decrepiti senis cupiditate regnandi. Et cū patemū soliū per uim: per arma cœpisset: bello est a Tiranibus lacessitus: quod humano generi principiū fuit malorū: quibus uictis & pace in perpetuū comparata reliquā suā uitā in stupris adulteriisq; consumpsit. Omitto uir gines quas iminuit. id enī iudicari solet tolerabile. Amphitrionē ac Tindarum præterire non possum: quo rum domos dedecore atq; infamia plenissimas reddidit. illud uero summæ impietatis ac sceleris q regium puerum rapuit ad stuprum. parum enī uidebatur si in expugnanda fœminarū pudicitia: maculosus ac tur pis esset: nisi etiam sexui suo iniuriam faceret: hoc est uerum adulterium quod fit contra naturam: hæc qui fecit uiderimus an maximus: certe optimus non est: quod nomen a corruptoribus: ab adulteris: ab incestis abest: nisi forte nos erramus: homines qui talia facientes sceleratos uocamus ac perditos: omnibusq; pœnis dignissimos iudicamus. Stultus aūt. M. Tullius: qui. C. Verri adulteria obiecit. Eadem enim Iuppiter quem colebant: admisit. Quinto Publio Clodio sororis incæstum. At illi optimo maximo eadem fuit & soror & coniunx.

Tarqtius auctor

Tullius auctor

Apollo

Mars

Homerus auctor

Iuppiter

Amphitrion

Tyndarus

M. T.

Q. P. C.

De ipsius Iouis parentibus: & ortu: & uita eius flagitiosissima morte: & sepultura: & opificio poeta rum. Cap. XI.

Quis est igitur tam excors qui hunc in cælo regnare putet: qui ne in terra quidem debuit? Non insulse quidam poeta triumphum Cupidinis scripsit: quo in libro non modo potentissimū deo rum Cupidinem: sed etiam uictorem facit. Enumeratis enim amoribus singulorum: quibus in

potestatem cupidinis: ditionéq; uenissent: instruit pompam in qua Iuppiter cum cæteris diis ante currum
triũphantis ducit̃ cathenatus. Eleganter id quidem dicit̃ a poeta figuratũ: sed tamen nõ multum distat a ue
ro. Qui enim uirtutis est expers: qui cupiditatibus ac libidinibus malis uincit̃: nõ cupidini: ut ille finxit: sed
morti subiectus est sempiternæ. Sed omittamus de moribus dicere: ré consideremus: ut intelligant hoies in
quibus miseri uersent̃ erroribus. Regnare in cælo ioué uulgus existimat: id doctis pariter & indoctis persua
sum est. Quod & religio ipsa & precationes: & hymni: & delubra: & simulacra demonstrãt. Eundé tamen
Saturno & Rhea genitum confitent̃. Quomodo potest deus uideri: aut (ut ait poeta) hominũ rerũq; reper/
tor: ante cuius ortum infinita hominũ milia fuerunt? Eorum scilicet qui Saturno regnante uixerunt: ac
priores luce q̃ Iuppiter sunt potiti. Video alium deum regem fuisse primis temporibus: alium consequenti
bus. Potest ergo fieri: ut alius sit postea futurus: Si enim regnum prius mutatum est: cur desperemus & po/
sterius posse mutari: nisi forte Saturnus generare potuit fortiorem: Iuppiter non potest. Atqui diuinũ impe
rium aut semp ĩmutabile est: aut si est mutabile, quod fieri nõ põt: semp utiq; mutabile est. Potest enĩ Iuppi
ter regnum amittere: sicut & pater eius amisit. Ita plane: nam cũ idé neq; uirginibus: neq; maritatis unq̃ pe/
percisset: abstinuit se tamé una Thetide: ꝙ responsum fuit maioré patre suo futurũ quisquis ex illa natus es/
set. Et primum in eo prudentia non dei: cui nisi Themis futura dixisset; ipse nesciret. Si autem diuinus non
fuit: ne deus quidem fuit unde ipsa diuinitas nominat̃: ut ab homine humanitas. Deinde consciétia ĩbecilli
tati: qui timuit utiq; maioré: ꝙ qui fecit: scit utiq; ꝓfecto nõ esse se maximũ: quando quidé potest aliquid
maius existere. Idem per stygiam paludem sanctissime iurat. Vna superstitio superis: quæ reddita diuis: quæ
est ista superstitio: aut a quo reddita est? Ergo aliqua potestas maxima: quæ peierãtes deos puniat: quæ tan/
ta formido est paludis infernæ: si sunt ĩmortales? quid metuũt eã: quã uisuri non sunt: nisi quos mori neces/
se est? Quid igitur homines oculos suos in cælum tollunt? quid superos deierant: cum ipsi superi ad infe/
ros deuoluantur? ibiq; habeãt quod uenerent & adorent. Illud uero quale est esse fata: quibus dii omnes &
ipse iuppiter pareat: si parcarum tanta uis ẽ: ut plus possint q̃ cælestes uniuersi: quãq; ipse rector ac deus: cur
nõ illæ potius regnare dicat̃: quarum legibus ac statutis parere omnes deos necessitas cogit? Nũc cui dubiũ
est quin is: qui alicui rei obsequit̃: maximus non sit: cum alius sit qui non accipiat fata sed faciat. Nunc ad il/
lud quod omiseram; redeo. In una itaq; sola fuit continentior: cum eam deperiret: & non uirtute aliqua sed
metu successoris. Quæ fortitudo utiq; eius est qui sit mortalis & imbecillis & nihil: quippe q potuit & tunc
cum nasceret̃ extingui: sicut frater eius ante genitus extictus est? qui si uiuere potuisset: nunq̃ minori conces/
sisset imperium. Ipse autem furto seruatus; furtimq; nutritus: ʒευν siue ʒῆν appellatus est: non ut isti putant
a feruore cælestis ignis: uel ꝙ uitæ sit dator: uel ꝙ animãtibus ĩspiret animas: quæ uirtus solius dei est: quam
enim posset ĩspirare animam: qui ipse accepit aliunde? Sed ꝙ primus ex liberis Saturni maribus uixerit. Po/
tuerunt igit̃ homines alium deum habere rectorem si saturnus non fuisset ab uxore delusus. At enim poe/
tæ ista finxerunt. Errat quisquis hos putat: illi enim de hominibus loquebant̃: sed ut eos ornarent: quorum
memoriã laudibus celebrabãt: deos esse dixerunt. Itaq; illa potius ficta sunt: quæ tanquã de diis: non illa quæ
tanquam de hominibus locuti sunt: quod clarum fiet exemplo quod ĩferemus. Danaen uiolaturus iuppiter
aureos nummos largiter in sinum eius infudit. Hæc stupri merces fuit. At poetæ: q quasi de deo loquebant̃:
ne auctoritatem creditæ maiestatis ĩfringerent: finxerunt ipsum ĩ aureo hymbre delapsum: eadé figura qua
hymbres ferreos dicũt: cũ multitudiné telo℞ sagittatũq; describunt. Rapuisse dicit̃ ĩ aqla Catamitum: poe/
ticus color est: sed aut per legioné rapuit: cuius ĩsigne aqla est: aut nauis ĩ qua est impositus: tutelam habuit ĩ
aqla figuratam: sicut taurum figuratum cũ rapuit & transuexit Europam: eodé modo conuertisse ĩ bouem
tradit̃ Io inachi filiam: quæ ut iram Iunonis effugeret: ut erat iam setis obsita: iam bos tranasse dicit̃ mare: ĩ
Aegyptumq; uenisse: atq; ibi recepta pristina forma dea facta: quæ nunc Isis uocatur. Quo igitur argumen/
to probari potest nec Europam ĩ tauro sedisse, nec Io factam bouem? quod certus dies habet ĩ fastis: quo Isi
dis nauigiũ celebrat̃: quæ res docet non tranasse illam: sed nauigasse. Igit̃ q sapere sibi udent̃: quia ĩtelligunt
uiuum terrenumq; corpus in coelo esse non posse. totam Ganymedeam fabulam ꝓ falso repudiant non sen
tiunt in terra: id esse factum: quia res ac libido ipsa terrena est. Non ergo res ipsas gestas finxerunt poetæ: qd
si facerent essent uanissimi: sed rebus gestis addiderunt quendã colore. Non. n. obtrectãtes illa dicebant: sed
ornare cupientes: hinc homines decipiuntur: maxime ꝙ hæc omnia ficta esse arbitrantur a poetis: colunt
quod ignorant: nesciunt qui sit poeticæ licentiæ modus: quousq; ꝓgredi fingendo liceat: cũ officium poetæ
sit in eo: ut ea quæ gesta sunt uere: in aliquas species obliquis figurationibus cũ decore aliquo conuersa tra/
ducant. Totũ auté quod referam fingere: id est ineptũ esse & mendacem potiusq̃ poetam: sed finxerunt ista:
quæ fabulosa creduntur. Num etiam illa quæ de diis foeminis deorũq; cõnubiis dicta sunt? Cur igit̃ sic figu
rant: sic coluntur: nisi forte nõ tantũ poetæ: sed ut pictores etiam fictoresq; imaginũ mentiũtur. Si enim hic
est Iuppiter qui a nobis dicit̃ deus: si non is est qui ex Saturno & Ope natus est: non oportuit nisi solius simu
lacrum in templis oibus collocari. Quid sibi mulierum effigies uolũt? Quid sexus infirmus? in quem si ce/
cidit hic Iuppiter: cum uero ipsi lapides hominem fatebunt̃. Mentitos aiunt esse poetas: & his tamen cre/
dunt: immo uero non esse mentitos re ipsa probant. Ita enim deorum simulacra confingunt: ut ex ipsa di/
uersitate sexus appareat uera esse: quæ dicunt poetæ. Nam quod aliud argumentum habet imago catami/
ti: & effigies aquilæ: cum ante pedes Iouis ponuntur in templis: & cum ipso pariter adorantur: nisi
ut nefandi sceleris ac stupri memoria maneat in æternum. Non igitur a poetis totum fictum est:
aliquid fortasse traductum: & obliqua figuratione obscuratum: quo ueritas inuoluta tegeretur: si/
cut illud de sortitione regnorum. Aiunt enim Ioui cælum obtigisse. Neptuno mare inferna Plutoni
Cur non terra potius in sortem tertiam uenit: nisi ꝙ in terra gesta res est. Ergo illud in uero est: ꝙ regnum

orbis ita partiti sortitiꝙ sunt:ut oriẽtis imperiũ Ioui cederet:Plutoni:cui cognomen Agesilao fuit:pars occi
Pluto
dentis obtingeret. eo ꝙ plaga orientis:ex qua lux mortalibus datur:superior:occidentis aũt inferior esse ui-
deatur.Sic ueritatem mendacio uelauerunt:ut ueritas ipsa persuasioni publicæ nihil derogaret. De Neptu-
Neptun-nus
ni sorte manifestum est:cuius regnũ tale fuisse dicimus:quale.M.Antonii fuit infinitum illud imperiũ : cui
totius oræ maritimæ potestatẽ senatus decreuerat:ut prædones psequeretur:ac mare omne pacaret.Sic Ne
ptuno maritima oĩa cũ insulis obuenerunt.quomodo id pbari põt : nimiꝶ ueteres historiæ docent. Anti-
quus auctor Euhemerus:qui fuit ex ciuitate messana:res gestas Iouis & cæterorũ:qui dii putantur collegit:
Euhemerus
historiãꝙ cõtexuit ex titulis & inscriptõibus sacris:quæ in antiqssimis tẽplis habebant:maximeꝙ i fano Io
uis Triphylii:ubi aureã colũnam positam esse ab ipso Ioue titulus indicabat:in qua colũna gesta sua perscri-
psit:ut monumenta essent posteris reꝶ suaꝶ.Hanc historiam interpretatus ẽ Ennius & secutus:cuius hæc
uerba sunt. Ibi iuppiter imperiũ neptũno dat maris:ut ĩsulis oĩbus & quæ loca sunt secundum mare omni
bus regnaret.Vera sunt ergo quæ loquunt poetæ:sed obtẽtu aliquo specieꝙ uelata.Potest & mons Olym-
pus figurã poetis dedisse:ut iouẽ dicerent cæli regnũ esse sortitũ:ꝙ Olympus ambiguum nomẽ est & mon
tis & cæli.In Olympo autem iouem habitasse docet historia eadem:quæ dicit:Eadem tẽpestate Iuppiter in
monte Olympo maximam partẽ uitæ colebat:& eo ad eũ in ius ueniebant:siquæ res in controuersia erãt.
item si quis quid noui inuenerat:quod ad uitã humanam utile esset:eo ueniebat:atꝙ ioui ostendebat.Mul-
ta ĩ hunc modũ poetæ transferunt:non ut in deos mentiant:quos colunt: sed ut figuris uersicoloribus ue-
nustatem ac leporem carminibus suis addant:qui autem non intelligunt quomodo aut quare quidꝙ figu
retur:poetas uelut mendaces & sacrilegos insequuntur.Hoc errore decæpti ẽt philosophi: ꝙ ea quæ de Io-
ue feruntur:minime ĩ deum conuenire uidebant:duos ioues fecerunt:unum naturalem:alterum fabulo-
sum.Viderũt ex parte quod erat ueꝶ:cum.s.de quo poetæ loquunt:hominem fuisse.In illo autem naturali
Ioue uulgari cõsuetudine religionis ĩducti errauerunt:ꝙ ĩ deum nomen hominis transtulerunt:q(ut supra
diximus)qa solus ẽ:non indiget nomine.Iouẽ autem illum esse:q sit ex Ope Saturnoꝙ natus: negari nõ po
test.Vana igit persuasio est eorum:qui nomẽ Iouis summo deo tribuunt . Solent.n.qdam errores suos hac
excusatione defendere:q conuicti de uno deo cum id negare non possunt:ipsum se colere affirmant.Verum
hoc sibi placere : ut Iuppiter nominet:quo qd absurdius?Iuppiter enim sine cõtubernio cõiugis filiæꝙ coli
nõ solet.Vnde qs sit:apparet:nec fas ẽ id nomen eo transferri:ubi nec Minerua ẽ ulla:nec Iuno. Quid ꝙ hu-
ius nominis proprietas nũ diuinam uim exprimit:sed humanam? Iouem.n.iunonẽꝙ a iuuãdo esse dictos
Cicero interpretatur.Et Iuppiter quasi iuuans pater dicit:quod nomen ĩ deum minime congruit: quia iu-
uare hominis est:opis aliquid conferẽtis ĩ eum:q sit alienus & exiguꝰ beneficii.Nemo sic deum precatur: ut
se adiuuet:sed ut seruet uitam: salutemque tribuat:quod multo plus ac maius est q̃ iuuare.Et quoniam de
patre loquimur:nullus pater dicitur filios iuuare:cum eos generat aut educat.Illud enim leuius est ; q̃ ut eo
uerbo magnitudo paterni beneficii exprimat;quanto id magis ĩcõuenieos est deo: qui uerus est pater:per
quem sumus:& cuius toti sumus:a quo fingimur:animamur:illuminamur:q nobis uitam impartit : salu-
tem tribuit:uictum multiplicem subministrat?Nõ ĩtelligit beneficia diuĩa:qui se iuuari tantũmodo a deo
putat.Ergo nõ imperitus modo:sed & impius est:qui nomine Iouis uirtutẽ summæ potestatis imminuit.
Quare si iouẽ ex rebus gestis & ex moribus hominẽ fuisse:in terraꝙ regnasse deprehendimus : superest ut
mortem quoꝙ eius inuestigemus.Ennius ĩ sacra historia descriptis omnibus:quæ in uita sua gessit:ad ulti
Ennius
mum sic ait.Deĩde Iuppiter postq̃ terras qnquies circuiuit:omnibusꝙ amicis atꝙ cognatis suis imperium
diuisit:reliquitꝙ hominibus leges:mores:frumentaꝙ parauit:multaꝙ alia bona fecit:ĩmortali gloria me-
De morte Iouis
moriaꝙ affectus sempiterna monumenta suis reliquit:ætate pessumata ĩ Creta; uitã cõmutauit: & ad deos
abiit.Eumꝙ curetes filii sui curauerunt:decorauerunꝙ eum & sepulchrũ eius est ĩ Creta ĩ oppido Gnoso:
& dr Vesta hãc urbẽ creauisse:ĩ quo sepulchro eius ẽ ĩscriptũ antiqs lr̃is græcis ξευσ κρο νον.i.latiẽ: Iuppiter
Saturni filius.Hoc certe non poetæ tradũt:sed antiq̃rũ reꝶ scriptores:q̃ adeo uera sunt:ut ea sibyllinis uersi-
bus cõfirment:q sunt tales. Δαιμόνασ ἐψυχόυσ νεκύον εἴδωλα καμόντον ὧν κρητη κὰν χημα τάφουσ
ἥλιο [illegible] i.dæmones ianimes cadaueꝶ simulacra mortuoꝶ:quoꝶ sepulchra hẽt Creta male pitu-
ra.Cicero de natura deorũ cum tres Ioues a theologis nominari diceret:ait tertium fuisse Cretensem Satur
ni filium:cuius in illa insula sepulchrum ostendit.Quomõ igitur potest deus alibi eẽ uiuus:alibi mortuus:
alibĩ habere templũ:alibi sepulchrũ ? Sciant ergo Romani capitolium suũ.i.sum mũ caput religionũ suarũ
publicarum nihil esse aliud q̃ inane monumentũ.Veniamus nunc ad eius patrem: qui ante regnauit:& qui
fortasse plus hẽbat in se : q̃ ex coitu tantorũ elementoꝶ genitus esse dicat.Videamus quid in eo fuerit deo
dignũ.In primis illud ꝙ aureũ sæculũ narratur habuisse:ꝙ iustitia sub eo fuerit ĩ terra.Teneo aliqd in eo qđ
De Saturno
in eius filio nõ fuit.Quid enim tam conueniens deo:q̃ iustũ regimen ac pium sæculum ? Sed cum eadem
ratione natum esse cogito:non possum putare deum summum: ꝙ uideam esse aliquid antiquius: cælum
scilicet atꝙ terram.At ego deum quæro:ultra quem nihil est omnino:qui fons:& origo sit rerum . Hic sit
necesse est:qui cælum ipsum condidit:terramꝙ fundauit.Saturnus autem si ex his natus est(ut putat) quẽ
admodũ potest esse deus principalis:qui aliis ortum suum debet?Aut quis præfuit mũdo:anteq̃ Saturnus
gigneret?Sed hoc poeticũ est(ut dicebam pauloante)figmentum:nec.n.fieri poterat:ut elementa insensibi
lia:tantoꝙ interuallo separata in unum coirent:ac filium procrearent:aut is qui natus esset:non potissimũ
genitoribus similis existeret : sed eam formam gereret:quam parentes sui non habebant.Quæramus ergo
quid ueritatis sub hac figura lateat.Minutius fœlix in eo libro:q Octauius ĩscribitur sic argumentat. Satur
Minutius
nũ cũ fugatus esset a filio:in Italiamꝙ uenisset:Cæli filium dictum:ꝙ soleamus eos:quorum uirtutem mi-
remur:aut eos qui repentine aduenerint:de cælo cecidisse dicere.Terræ autem ꝙ ignotis parẽtibus natos:

filios nominemus. Sunt hæc quidem similia ueri: non tamen uera: quia constat etiam tum cum regnaret: ita esse habitum. Potuit & sic argumentari. Saturnum cum potentissimus rex esset ad retinendam parentum suorum memoriam: nomina eorum cælo: terræq; indidisse: cum hæc prius aliis uocabulis appellarentur: qua ratione & montibus & fluminibus nominum sunt imposita. Neq; enim cum dicũt poetæ de progenie Athlantis: aut Inachi fluminis: id potissimum dicunt: homines ex rebus sensu carentibus potuisse generari: sed eos uriq; significant: qui nati sunt ex his hominibus qui uel uiui uel mortui nomina montibus aut fluminibus indiderunt. Nam id apud ueteres: maximeq; græcos usitatum fuit: sic maria eorum traxisse nomen accepimus: qui deciderant in ea: ut Aegæum: Icarium: Hellespontum: & in Latio Auentinus uocabulum monti dedit: in quo sepultus est. Tyberinus uel Tyberis amni: quo mersus est. Non ergo mirandum si nomina eorum cælo terræq; attribura essent: qui reges genuerant potentissimos. Apparet ergo non ex cælo natum esse: quod fieri non potest: sed ex eo homine: cui nomen Vrano fuit: quod esse uerum Trismegistus auctor est: qui cum diceret admodum paucos extitisse: in quibus esset perfecta doctrina: in his Vranum. Saturnum: Mercurium cognatos suos nominauit. Hæc ille quia ignorauit: alio tradu xit historiam: qui quomodo potuerit argumentari: ostendi. Nũc dicam: quomodo: ubi: a quo sit hoc dictũ nõ enim Saturnus hoc: sed Iuppiter fecit. In sacra historia sic Ennius tradit. Deinde Paneũ deducit in montem: qui uocatur cæli stella. Postquam eo ascendit: contemplatus est late terras: ibiq; in eo monte aram creat cælo: primusq; in ea ara Iuppiter sacrificauit: in eo loco suspexit in cælum: quod nunc nos nominamus: idq; quod supra mundum erat: quod æther uocabatur: de sui aui nomine cælo nomen ididit. Idque Iuppiter qđ æther uocatur placans primus cælum nominauit: terræque hostiam: quá ibi sacrificauit: totam adoleuit. Nec hic tantum sacrificasse Iuppiter inuenitur. Cæsar quoq; in Arato refert Aglaosthenem dicere iouem cum ex insula Naxo aduersus Titanas proficisceretur: & sacrificium faceret in littore: aquilam ei in auspiciũ aduolasse: quam uictor bono omine acceptam rutelæ suæ subiugarit. Sacra uero historia & ante consedisse illi aquilá in capite: atq; illi regnũ portendisse testat᷑: Cui ergo sacrificare potuit iuppiter: nisi cælo auo: quẽ dicit Euhemerus ĩ oceania mortuũ: & in oppido Aularia sepultum?

Trismegistus · Vranus · Saturnus · Mercurius · Ennius · Paneus · Iuppiter · Cæsar · Euhemerus

Quomodo stoici figmenta poetaꝝ ad philosophicá transferant rationẽ. Cap. XII.

Oceania · Aularia

QVoniam reuelauimus mysteria poetaꝝ: & saturni parentes iuenimus: ad uirtutes eius & facta redeamus. Iustus ĩ regno fuit. primũ ex hoc ipso iam deus nõ est: qui fuit. Deniq; ꝙ ne iustus quidẽ fuit: sed impius non modo in filios quos necauit: uerum etiá in patrem: cui dicitur abscidisse genitalia: quod forsitan uere acciderit. Sed homines respectu elementi quod dicitur cælum: totam fabulam explodunt: tanq̃ ineptissime fictá: quam tamen stoici (ut solent) ad rationẽ physicá conantur traducere: quoꝝ sententiá Cicero de natura deoꝝ disserens posuit. Cælestem inquit: altissimam ætheream: naturam: id est igneam: quæ per sese omnia gigneret: uacare uoluerunt ea parte corporis: quæ coniũctione alterius egeret ad procreandũ. Quæ ratio in Vestá potuit conuenire: si mas diceretur. Iccirco. n. uirginem putát Vestá: qa ignis ĩuiolabile sit elementũ: nihilq; nasci possit ex eo: qppe q omnia q̃ corripuerit: absumat. Ouidius ĩ fastis. Nec tu aliud Vestam q̃ uiuam intellige flámam: Nataq; de flamma corpora nulla uides. Iure igitur uirgo est: quæ semina nulla remittit: Nec capit: & comites uirginitatis amat. Vulcanoq; id potuit ascribi: qui quidem putatur ignis: & tamen poetæ eum non absciderunt: Potuit & Soli: in quo est natura & causa gignentiũ: ná sine solis igneo calore neq; nasci quicq̃: neq; augeri potest: ut nulli alii elemento magis opus sit genitalibus: q̃ calori: cuius foetu concipiuntur: nascuntur: sustentatur omnia. Postremo etiam si ita sit: ut uolunt: quis magis abscisum esse cælum putet q̃ omnino sine genitalibus natum? Nam si per se gignit: non indigebat utiq; genitalibus cum saturnũ ipsum procrearet. Si uero habuit: & a filio abscisa sunt: ortus rerum & natura omnis interisset. Quid q; ipsi Saturno non diuinum modo sensum: sed humanũ quoq; adimunt: cũ affirmant esse eum saturnum: qui cursum & conuersionem spaciorũ ac temporũ continet? Eumq; græce idipsum nomen habere: κρονοσ enim dicitur: quod est idem quod spacium temporis. Saturnus enim est appellatus: ꝙ saturetur annis. Hæc Ciceronis uerba sunt exponẽtis sententiam stoicorum: quæ q̃ uana sit: cuius intelligere promptissimum est. Si enim saturnus cæli est filius: quomodo potuit aut tẽpus e cælo gigni: aut cælum a tẽpore abscidi: aut postea tp̃s ipso spoliari a filio Ioue? Aut q̃uo iuppiter natus ẽ ex tẽpore? aut quibus annis saturari possit æternitas: cui nullus est finis?

Vesta · Ouidius de fastis

Quomodo poetæ & historici euacuant stoicoꝝ traditionẽ de Ioue & Saturno & aliis diis. Cap. XIII.

SI ergo uanæ sunt istæ rationes philosophorum: quid superest nisi ut uere factum esse credamus: idest hominem ab homine abscisum? nisi forte aliquis existimet deum fuisse: qui timuit cohæredem: cum si quid diuinitatis habuisset: non patris genitalia debuerit amputare: sed propria: ne Iuppiter nasceretur: qui eum regni possessione priuauit. Idem sororem suam Rheam: quam latine Opem dicimus: cum haberet uxorem: responso uetitus esse dicitur mares liberos educare: ꝙ futurum esset: ut a filio pelleretur: quá rem metuens: natos sibi filios non utique deuorabat: ut ferunt fabulæ: sed necabat: quãq̃ scriptum sit in historia sacra Saturnum & opem: cæterosque tunc homines humaná carnem solitos esitare. Verum primum Iouem leges hominibus moresq; condentem: edicto prohibuisse ne liceret eo cibo uesci: quod si uerum est: quæ potest in eo fuisse iustitia? Sed fictum sane putemus saturnum filios deuorasse modo cum aliqua ratione: nunc iccirco ꝙ ait uulgus: comedisse filios suos eum: qui extulerit: sepulturæque mandauerit. Ops autẽ cum Iouem peperisset: subtraxit infantem: eumque nutriendum furtim misit ĩ Cretam. Rursum imprudentiam reprehendam necesse est. Cur. n. responsum ab alio accepit potius? Cur in cælo constitutus in terra non uidebat? Cur eum corybantes cymbalis fefellerunt? Postremo cur extitit aliqua uis potentior aut maior: quæ illius uinceret potestatem? Nimirum senex a iu

Ops mater iouis

uene facile uictus est ac spoliatus imperio. Fugit igitur expulsus: & in Italiam nauigio uenit: cum errasset diu: sicut Ouidius in fastorum libris refert. Causa ratis superest: tuscū rate uenit ad amnem Ante pererrato falcifer orbe deus. Hunc errantem atq̃ inopem Ianus excæpit: cuius rei argumenta sunt nummi ueteres: in quibus est cum duplici fronte ianus: & in altera parte nauis: sicut idem poeta subiecit At bona posteritas puppim formauit in ære Hospitis aduentū testificata dei. Omnes ergo non tantum poetæ: sed historiarum quoque ac rerum antiquarum scriptores: hominem fuisse consentiunt: qui res eius in Italia gestas memoriæ prodiderunt. Græci Diodorus & Tallus. Latini Nepos & Cassius & Varro. Nam cum agresti quodam more in italia uiueretur. Is genus indocile ac dispersum montibus altis Composuit. legesq̃ dedit: latiumq̃ uocari Maluit: his quoniam tutus latuisset in oris. Censet ne aliquis deum esse: qui pulsus est: qui fugit: qui latuit? Nemo tam stultus est: qui. n. fugit aut latet: & uim & mortem timeat necesse est. Orpheus qui a temporibus eius recētior fuit: aperte saturnum in terra & apud homines regnasse commemorat. πρωτισ τοσ μεν αναξεν επι χθονιων κρονοσ ανδρων εκ δε κρόνου γενε ταυτοσ αναξ μεγασ ευρυοπα ζευσ: idest primus quidem regnauit terrestribus saturnus uiris: Ex saturno autem genitus ē rex magnus: & latine iuppiter sonans. Item Maro noster. Aureus hanc uitam in terris saturnus agebat. Et alio loco: Aureaque (ut perhibent) illo sub rege fuere Sæcula: sic placida populos ī pace regebat. Neq̃ superius dixit in cælo egisse uitam: neq̃ inferius superos in pace rexisse. Vnde apparet illum regem fuisse terrenum: quod alibi apertius declarat. Aurea cōder Sæcula: quæ rursus lano regnata per arua Saturno quondam. Ennius quidem in Euhemero non primum dicit regnasse saturnum: sed Vranum patrem. Initio īquit primus in terris imperium summum cælus habuit. is id regnum una cum fratribus suis instituit atque parauit. Non magna dissensio: siquidem maximorum auctorum de filio patreque dubitatio est: sed tamē utrunque fieri potest: ut & primus Vranus eminere īter cæteros potentia cœperit. & principatum habere non tegnum: postea saturnus maiores sibi opes cōpararit: ac regnū nomen asciuerit.

Ianus
Diodorus
Tallus
Cassius
Varro
Orpheus

Quid inde Ennius doceat in sacra historia. Cap. XIIII.

NVnc quoniam ab his quæ rettulimus: aliquantulum sacra historia dissentit: aperiamus ea quæ ueris litteris continentur: ne poetarum ineptias in accusandis religionibus sequi ac probare uideamur: hæc enim uera sunt. Exin saturnus uxorem duxit Opem: Titan qui maior natu erat: postulat ut ipse regnaret: ubi Vesta mater eorum & sorores ceres atque Ops suadent saturno: ut de regno non concedat fratri. Ibi titan: q facie deterior esset q̃ saturnus: iccirco & q̃ uidebat matrem atq̃ sorores suas operā dare: ut saturnus regnaret: concessit ei ut is regnaret. Itaque pactus est cum Saturno: uti siquid liberorum uirilis sexus ei natum eēt: ne quē educaret: id eius rei causa fecit: uti ad suos gnatos regnum rediret. Tum Saturno filium qui primus natus est: eum necauerunt. Deīde posterius nati sunt gemini Iuppiter atque Iuno. Tum iunonem Saturno in conspectum dedere: atq̃ Iouem clam abscondunt: dantq̃ eum Vestæ educandum cælantes Saturno: Item neptunum clam Saturno Ops parit: eumq̃ clanculum abscondit ad eundē modum. Tertio partu Ops parit geminos: Plutonem & Glaucam. Pluto latine diespiter: alii Orcum dicunt: ibi Glaucam filiam saturno ostendunt: ac filium Plutonem cælant atq̃ abscondunt. Deinde Glauca parua emoritur. Hæc (uti scripta sunt) Iouis fratrumque eius stirps aut cognatio in hunc modum nobis ex sacra scriptione traditum est. Item paulopost hæc refert. Deinde titan postquam rescit Saturno filios procreatos atque educatos esse: clam seducit secum filios suos qui titani uocantur: fratremque suum Saturnum atque Opem comprehendit: eosque muro circumægit: & custodiam his apposuit. Hæc historia q̃ uera sit: docet Sibylla Erythrea eadem fere dicens: nisi q̃ in paucis: quæ ad rem non pertinent: discrepat. Iuppiter ergo liberatur summi sceleris crimine: q̃ patrem uinxisse compedibus perhibetur. Id enim titan patruus fecit: q̃ ille contra actionem iusque iurandum mares liberos sustulisset. Reliqua historia sic contexitur: Iouem adultum cum audiuisset patrem atq̃ matrem custodiis circumseptos: atq̃ in uincula coniectos: uenisse cum magna cretensium multitudine: titanūq̃ ac filios eius pugnando uicisse: parentes uinculis exemisse: patri regnum reddidisse: atq̃ ita in cretam remeasse. Post hæc deinde Saturno datam sortem ut caueret ne filius eum regno expelleret. Illum eleuandæ sortis atq̃ effugiendi periculi gratia insidiatum Ioui: ut eum necaret. Iouem cognitis insidiis regnum sibi denuo uendicasse: ac fugasse saturnum: qui cum iactatus esset per omnes terras persequentibus armatis: quos ad eum cōprehendendum uel necandū Iuppiter miserat: uix in Italia locū ī quo lateret: inuenit.

Titan
Iuppiter
Iuno
Pluto
Dierspiter siue orcus
Clauca
Sibylla
Erithrea

Qua ratione homines dii cœperint nominari. Cap. XV.

QVibus ex rebus cum constet illos homines fuisse: non tamen est obscurum qua ratione dii cœperint nominari. Si. n. nulli reges ante Saturnum uel Vranum fuerunt propter hominum raritatem: qui agrestem uitam sine ullo rectore uiuebāt: non est dubium: quin illis temporibus homines regem ipsum totamq̃ gentem summis laudibus ac nouis honoribus iactare cœperint: ut ēt deos appellarent: siue ob miraculum uirtutis hoc uere putabāt rudes adhuc & simplices: siue ut fieri solet in adulationem præsentis potentiæ: siue ob beneficia quibus erant ad humanitatem cōpositi. Deinde ipsi reges cum cari fuissent his: quorum uitam composuerant: magnum sui desiderium mortui reliquerunt. Itaq̃ homines eorum simulacra finxerunt: ut haberent aliquod ex imaginum contemplatione solatium. Progressiq̃ longius per amorem: memoriam defunctorum colere cœperunt: ut & gratiam referre benemeritis uiderētur & successores eorum allicerēt ad bene imperandi cupiditatem. Quod Cicero de natura deorum docet dicens. Suscepit autem uita hominum consuetudoque cōmunis: ut beneficiis excellentes uiros in cælum fama ac uoluntate tollerent. Hinc Hercules: hinc Castor: hinc Polux. Hinc Aesculapius: hinc liber. Et alio loco atque alio & in plærisque ciuitatibus intelligi potest: acuēdæ uirtutis gratia: aut quo

Cicero
unde hōmies sint dii appellati
Hercules
Castor
Pollux
Aesculapius
Liber

libentius reipublicæ causa periculum adiret optimus quisque: uirorum fortium memoriam honore deorum immortalium consecratam. Hac scilicet ratione Romani Cæsares suos consecrauerunt: & Mauri reges suos. Sic paulatim religiones esse cœpere: dum illi primi: qui eos nouerant: eo ritu suos liberos ac nepotes: deinde omnes posteros imbuerunt. Et hi tamen summi reges ob celebritatem nominis in prouinciis omnibus colebantur. Priuati uero singuli populi gentis aut urbis conditores: seu uiri fortitudine insignes erant: seu fœminæ castitate mirabiles summa ueneratione coluerunt: ut Aegyptii Isidem: Mauri Iubam: Macedones Gabyrum: Pœni Vranum: Latini Faunum: Sabini Xanctum: Romani Quirinum. Eodem utique modo Athenæ Mineruam: Samos Iunonem: Paphos Venerem: Lemnos Vulcanum: Naxos Liberum: Apollinem Delphos. Sic per populos atque regiones uaria sacra suscepta sunt: dum grati homines esse in suos principes cupiunt: et quos alios honores uita carentibus deferant: inuenire non possunt. Præterea pietas eorum qui successerant: plurimum contulit ad errorem: qui: ut diuina stirpe nati uiderentur: diuinos honores parentibus detulerunt: deferrique iusserunt. An potest aliquis dubitare quomodo religiones deorum sint institutæ: cum apud Maronem legat Aeneæ uerba sociis imperantis? Nunc pateras libate Ioui: precibusque uocate Anchisen genitorem. Cui non tantum immortalitatem: uerum etiam uentorum tribuit potestatem: Poscamus uentos: atque hæc mea sacra quotannis Vrbe uelit posita templis sibi ferre dicatis. Idem scilicet de Ioue Liber & Pan: & Mercurius & Apollo fecerunt: ac postea de his ipsis successores eorum. Asserunt etiam poetæ & compositis ad uoluptatem carminibus i cælum eos sustulerūt: sicut faciūt q apud reges etiā malos panægirybus mēdacibus adulantur: qd' malū a græcis ortū est; quorum leuitas instructa dicēdi facultate & copia: icredibile est quātas mēdaciorum nebulas excitauerit. Itaque admirati eos & suscepetunt primi sacra illorum: & uniuersis gentibus tradiderunt. Ob hanc uanitatem Sibylla sic eos increpat.

Liber
Pan
Mercurius
Apollo

ελλασ δητι πεποίθασ επανδρασ ηγεμόνασ πρὸσ τί δε δωραματαια καταφθιμένοισ ανατιθησ θυεισ ειδωλοισ τισοι εν νουπλάνην εβάλεν ωστε ταδε ποιειν μεγάλου θεοιο προσωπον απολειπ μένου:

idest Græcia quid confidis in uiros principes? ad quid dona inania mortuis ponis? immolas idolis? quis tibi i mētem errorem imposuit: ut hæc perficias: magni dei ore relicto? M. Tullius qui non tantum perfectus orator: sed & philosophus fuit. Siquidē solus extitit Platonis imitator in eo libro: quo seipsum de morte filiæ consolatus est: non dubitauit dicere deos q publice colerentur homines fuisse. Quod ipsius testimonium eo debet grauissimum iudicari: q & augurale habuit sacerdotium: & eosdem se colere: uenerarique testatur. Itaque intra paucos uersiculos duas res nobis dedit. Nam dum imaginem filiæ eodem se modo consecraturum esse profiteretur: quo illi a ueteribus sunt consecrati: & illos mortuos esse docuit: & originem uanæ superstitionis ostendit. Cum uero inquit & mares & fœminas complures ex hominibus in deorum numero esse uideamus: & in eorum urbibus atque agris augustissima delubra ueneremur: assentiam eorum sapientiæ: quorum igeniis & inuentis omnem uitam legibus & institutis excultam constitutamque habemus. Quod si ullum unquā animal consecrandū fuit: illud profecto fuit: si Cadmi aut Amphitryonis progenies: aut Tyndari in cælum tollenda fama fuit: huic idem honos certe dicandus est: quod quidem faciam. Teque omnium optimam doctissimamque approbantibus diis imortalibus ipsis in eorum cœtu locatam ad opinionem omnium mortalium consecrabo. Fortasse dicat aliquis pro nimio luctu delirasse Ciceronem. Atque omnis illa oratio & doctrina: & exemplis & ipso loquendi genere perfecta non ægri sed constantis animi ac iudicii fuit. Et hæc ipsa sententia nullum præfert iudicium doloris. Neque enim puto illum tam uarie: tam copiose: tam ornate scribere potuisse: nisi luctum eius & ratio ipsa: & cōsolatio amicorum: & temporis longitudo mitigasset. Quid q idem dicit in libris de republica? Idem de gloria? Nam de legibus: quo in opere Platonem secutus ē: leges uoluit ponere: quibus putaret usuram esse iustam: & sapientem ciuitatem: quæ haberet: de religione ita sanxit: Diuos & eos qui cælestes habiti sunt: colunto. Et illos quos in cælum merita locauerunt. Herculem: liberum: Aesculapium: Pollucem: Castorem: Quirinum. Item in Tusculanis: cū diceret totū pene cælum humano genere completum. Si uero inquit scrutari uetera: & ex illis ea quæ scriptores Græciæ prodiderūt: eruere coner: ipsi illi maiorum gentium dii qui habentur: hinc a nobis profecti in cælum reperientur. Quære quorum demonstrantur sepulchra in Græcia: reminiscere: quoniā es initiatus: quæ traduntur mysteriis. Tum denique q̄ hoc late pateat: intelliges. Testatus est uidelicet Attici conscientiam ex ipsis mysteriis intelligi posse: q omnes illi homines fuerunt: qui coluntur. & de Hercule: Libero: Aesculapio: Castore: Polluce incontanter fatetur. De Apolline ac Ioue patribus eorum: item de Neptuno: Vulcano: Marte: mercurio quos maiorum gentium deos appellauit: timuit aperte confiteri. Et iccirco ait late hoc patere ut idem de Ioue: cæterisque antiquioribus diis intelligamus; quorum memoriam si eadem ratione ueteres consecrauerunt: qua se imaginem nomēque filiæ consecraturum esse dicit: ignosci mærentibus potest: credentibus non potest. Quis enim tam demens: qui consensu & placito innumerabilium stultorum: apiri cælum mortuis arbitretur? aut aliquem: quod ipse non habeat dare alteri posse? Apud Romanos deus Iulius: quia hoc scelerato homini placuit Antonio: deus quirinus: quia hoc pastoribus uisum est: cum alter germani fratris extiterit; alter patriæ parricida; quod si consul non fuisset Antonius. C. Cæsar pro suis in rempublicam meritis: etiā defuncti hominis honore caruisset. Et quidē consilio Pisonis soceri: & L. Cæsaris propinqui: qui uetabant funus fieri. Et Dolobellæ consulis: qui colūnam i foro: idest i titulum eius euertit: ac forum expiauit. Nam Romulum desiderio suis fuisse declarat Ennius: apud quem populus amissum regem dolens hæc loquitur: O Romule Romule dic qualem te patriæ custodem dii genuerunt. Tu pduxisti nos intra luminis oras. O pater: o genitor patriæ: o sanguinem diis oriundum. Ob hoc desiderium facilius creditum est Iulio proculo mentienti: qui subornatus a patribus est: ut nunciaret plebi suæ uidisse se regem humano habitu augustiorem: eumque mandasse ad populum:

M.T.C.

Cadmus
Amphitryon
Tyndarus

Iulius deus romanorum
Antōius
Piso
L.Cæsar
Dolobella

ut sibi delubrũ fieret: se deũ esse & qrinum uocari. Quo facto & ipsi populo persuasit Romulũ ad deos abisse: & senatum suspicione cædis regiæ liberauit.

Qua ratione dii esse non possunt: quos sexus discernit. Et q̄ in naturam dei non accidit aut sexus: aut coitus: aut officium generandi. Cap. XVI.

POteram his quæ rettuli esse contẽtus: sed supersunt adhuc multa suscæpto opi necessaria. Nam quamuis ipso religionum capite destructo uniuersa sustulerim: libet tamen prosequi cætera: & redarguere plenius iueteratam persuasionem: ut tandem homines pudeat suorum ac poeniteat errorum. Magnum hoc opus & hoĩe dignum. Religionum animos nodis exoluere pergo (ut ait Lucretius) qui quidem hoc efficere non poterat: quia nihil ueri afferebat. Nostrum est hoc officium: qui & uerum deum asserimus: & falsos refutamus. Illi ergo qui poetas finxisse de diis fabulas opinantur: & deas fœminas esse credunt: & colunt: reuoluuntur imprudentes ad id quod negauerãt: coire illos ac parere. Nec.n. fieri potest: quĩ duo sexus generandi causa sint ĩstituti. Recæpta uero sexuum diuersitate: non intelligunt consequens esse: ut concipiant: quod in deum cadere non potest: sed ut isti putant: nam & Iouis esse filios dicunt & cæterorum deorum. Nascuntur ergo & quotidie quidem dii noui: nec.n. uincuntur ab hominibus fœcunditate. Igitur deorum innumerabilium plena sunt omnia nullo scilicet moriente. Nam cum hominum uix incredibilis numerus sit inestimabilisque: quos tamen secuti nascuntur: mori necesse est: quid deorum eẽ tandem putemus: qui tot særulis nati sunt: immortalesque manserunt? Cur ergo tam pauci coluntur? nisi forte arbitramur non generandi causa: sed tantummodo capiẽdæ uoluptatis duos esse sexus deorum: & ea exercere quæ homunculos & facere & pati pudet. Cum uero dicantur aliqui ex aliqbus nati: consequens est ut semper nascantur: siquidem aliquando sunt nati: uel si aliquando nasci desierunt: scire nos conuenit cur aut quando desierint. Non illepide Seneca in libris moralis philosophiæ. Quid ergo est ĩquit quare apud poetas fallacissimus Iuppiter desierit liberos tollere? Vtrum sexagenarius factus est: q̄ illi lex Pappia fabulam imposuit? an impetrauit ius trium liberorum? An tandem illi uenit in mentem: ab alio expectes: alteri quod feceris. Et timet nequis sibi faciat: quod ipse Saturno? At isti qui deos asserunt: uideant quomodo respondeant huic argumento: quod inferemus. Si duo sunt sexus deorum: sequitur concubitus. Si coeunt. & domos habeant necesse est. Nec.n. carent uirtute ac pudore: ut hoc promiscue aut ĩ propatulo faciant: sicut multa uidemus facere animalia. Si domos habent: consequẽs est ut & urbes habeant: & quidem auctore Nasone: qui ait: Plebs habitat diuersa locis: hac fronte potẽtes Cælicolæ clarique suos posuere penates. Si habẽt urbes: & agros igitur habebunt. Iam quis non uideat quæ sequantur: arare illos & colere: quod quidem uictus causa fit: ergo mortales sunt: quod argumentum retrouersum idem ualet. Si.n. agros non habent: ne urbes quidem. Si urbes non habent. ne domos quidem. Si domibus carent: ergo & concubitu. Si cõcubitus ab his abest: & sexus igit̃ fœmineus. In diis aũt uidemus & fœminas esse: ergo dii non sunt. Dissoluat hoc argumẽtum si qs potest. Ita.n. res rem seqtur ut hæc ultima necesse sit confiteri. Sed ne qdẽ illud dissoluet aliqs. Ex duobus sexibus alter fortior est: alter ĩfirmior. Robustiores.n. mares sunt: fœminæ ĩbecilliores. Imbecillitas autẽ non cadit ĩ deum: ergo nec fœmineus sexus. Huic additur supioris argumenti extrema illa conclusio: ut dii non sint: quoniam ĩ diis & fœminæ sunt.

Lucretius

Seneca

Probatio ex cõcubitu deũ nõ posse generari

Quod stoici fidem historiarum & poetarum figmenta inani physica ratione peruertunt: & quæ miseriæ & turpitudines de diis referantur. Cap. XVII.

OB has rationes stoici alio uersu deos interpretantur. Et quia non præuident quid sit in uero: conantur eos cum rerum naturalium ratione coniungere: quos Cicero secutus de diis ac religionibus eorum hanc sentẽtiam tulit. Videns ne igitur ut a physicis rebus bene atq̧ utiliter iuentis tracta ratio ad cõmẽticios ac fictos deos: quæ res genuit falsas opiniones erroresq̧ turbulẽtos: supstitiões pene aniles: & formæ enim deorum nobis & ætates & uestitus ornatusq̧ noti sunt. Genera præterea: coniugia: cognationes omnes: omniaque traducta ad similitudinem ĩbecillitatis humanæ. Quid planius: quid uerius dici potest? Romanæ philosophiæ princeps: & amplissimo sacerdotio præditus commẽticios ac fictos deos redarguit: quorum cultus superstitiones pene aniles esse testatur falsis opinionibus erroribusque turbulentis implicatos esse homines queritur. Nam totus liber tertius de natura deorum omnes funditus religiones euertit ac delet. Quid ergo a nobis expectatur amplius? Num eloquentia superare possumus Ciceronem? minime id quidem: sed fiducia illi defuit ignoranti ueritatem: quod ipse simpliciter in eodem opere confitetur. Ait.n. facilius se posse dicere quid non sit q̄ quid sit: hoc est falsa se intelligere: uera nescire. Clarum est igitur homines fuisse illos: qui dii putantur. Et eorum memoriam post mortem consecratam esse: ideo etiam ætates diuersæ sunt: et certæ imagines singulorum: q̄ in eo habitu & ætate singulorum simulacra configurata sunt: in qua quenque mors depræhendit. Cõsideremus: si placet ærũnas infœlicium deorum. Isis filium perdidit. Ceres filiam expulsam: & per orbem terræ iactatam: Latona uix insulam paruam: in qua pareret inuenit. Deum mater & amauit formosum adolescentem: & eundem cum pellice depræhensum exectis uirilibus semiuirum reddidit. Et nunc a gallis sacerdotibus sacra eius celebrantur. Iuno pellices acerrime persecuta est: quia parere ipsa non potuit ex fratre. Insulam Samum scribit Varro prius Partheniam nominatam: q̄ ibi Iuno adoleuerit: ibique etiam Ioui nupsit. Itaq̧ nobilissimũ & antiquissimum templum eius est Sami: & simulacrum in habitu nubentis figuratum: & sacra eius anniuersaria nuptiarum ritu celebrantur. Si ergo adoleuit: si fuit uirgo primo: postea mulier: hominem fuisse: qui non intelligit: pecudem se fatetur. Quid loquar obscœnitatem Veneris omnium ꝓstitutæ libidinibus: non deorum tantum: sed & hominum? Hæc enim ex famoso Martis stupro genuit Harmoniam. ex Mercurio Hermaphroditum: qui est natus Androgynus. Ex Ioue Cupidinem. Ex anchisa Aeneam: & ex Bute

Isis

Ceres

Latona

Varro

Venus

Erycen. Ex Adone quidem nullum potuit: qui etiam tum puer ab apro ictus occisus est: quæ prima: ut in historia sacra continetur: artem meretriciam instituit: auctorque mulieribus in Cypro fuit: uti uulgo cor/porum quæstum facerét. Quod iccirco imperauit: ne sola præter alias mulieres impudica & uirorum appe tens uideretur. Etiam ne habet hæc aliquid numinis: cuius plura numerantur adulteria: ꝙ partus? Sed ne illæ quidem uirgines illibatam castitatem seruare potuerunt. Vnde enim putemus Erichthonium esse na/tum? An ex terra: ut poetæ uideri uolunt? At res ipsa clamat. Nam cum uulcanus diis arma fecisset: eiqꝫ Iup piter optionem dedisset præmii: quod uellet: postulandi: iurassetqꝫ (ut solebat) per ĩfernam paludem se nihil negaturum: tum faber claudus Mineruæ nuptias postulauit. Hic Iuppiter optimus maximus tanta religio ne constrictus: abnuere non potuit: Mineruam tamen monuit repugnare: pudicitiamqꝫ defendere. Tum in illa colluctatione Vulcanum in terram profudisse aiunt semen: unde sit Erichthonius natus. Idqꝫ illi nomé impositum: απο της εριδος καὶ χθονός: idest ex certamine atqꝫ humo. Cur igitur uirgo eum puerum cum dracone conclusum & obsignatum tribus uirginibus Cecropidis commendauit: euidens: ut opinor icæstũ quod nullo modo possit tolerari. Altera rum pene amatorem suum pdidisset: qui erat turbatis distractus equis: præstantissimum medicum Aesculapium curando iuueni aduocauit: eumque sanatum Secretis alma recondit Sedibus: & nymphæ ægeriæ: nemoriqꝫ relegat: Solus ubi in siluis italis ignobilis æuum Exigeret: uersoqꝫ ibi nomine uirbius esset. Quid sibi uult hæc tam diligens: tam sollicita curatio? quid secretæ sedes? quid relegatio uel tam longe: uel ad mulierem: uel in solitudinem? quid deĩde nominis com mutatio? Postremo quid equorum tam pertinax abominatio? Quid significant hæc omnia: nisi conscien/tiam stupri? aut amorem minime uirginalem. Erat plane cur tantum laborem pro tam fideli iuuene susci/peret: quia amanti nouercæ obsequium pernegaret.

Quomodo refellantur hi qui deos esse factos ex hominibus mentiantur. Cap. XVIII.

HOc in loco refellẽdi sunt etiam hi: qui deos ex hoĩbus esse factos non tãtum fatenť: sed ut eos lau/dent: etiam gloriantur: aut uirtutis gratia: ut Herculé: aut munerum ut Cererem ac liberum: aut ertium repertarum: ut Aesculapium uel Mineruam. Hæc uero ꝙ iepta sint: quæqꝫ non digna pro/pter quæ homines ĩexpiabili se scelere contaminẽt: hostesqꝫ deo uero fiant: quo contempto mor/tuorum sacra suscipiũt: ex singulis rebus ostẽdam. Virtuté esse dicũt: quæ hominé tollat ĩ cælũ: non illam de qua philosophi dixerunt: quæ posita é in bonis animi: sed hanc corporalem quæ dicitur forti/tudo: quæ quoniam præcipua ĩ Hercule fuit: ĩmortalitatem meruisse creditur. Quis tam stulte ieprus est: ut corporis uires diuinum uel etiam humanum bonum iudicet: cum sint & maiores pecudibus attributæ: & uno morbo sæpe frangantur: uel ipsa senectute minuantur & corruant. Itaqꝫ idem ille rum deformari ul ceribus toros suos cerneret: nec sanari se uoluit: nec senem fieri: ne quando seipso minor aut deformior uide retur. Hunc ergo ꝗ uiuum seipsum combusserat: ascendisse ĩ cælum putauerunt: eaqꝫ ipsa quæ stultissime admirati sunt: simulacris & imaginibus expressa & consecrata posuerunt: ut ĩ perpetuum uanitatis eorum monumenta præstarent: qui ob necem bestiarum deos fieri credidissent. Sed hæc græcorum fortasse culpa fit: qui res leuissimas pro maximis semp habuerunt. Quid nostri: num sapiẽtiores? Qui athlæticam qdem uirtutem contẽnunt: qa nihil obest: sed regiam (qa late solet nocere) sic admirantur: ut fortes & bellicolosos duces ĩ deorum cœtum locari arbitrentur. Nec esse ullam aliam ad immortalitatem uiam: ꝙ exercitus du/cere: aliena uastare: urbes delere: oppida excidere: liberos populos aut trucidare: aut subiicere seruituti: ui/delicet quo plures homines afflixerint: spoliauerint: occiderint: eo se nobiliores & clariores putant: & manis gloriæ specie capti sceleribus suis nomen uirtutis imponunt. Iam mallem ut a ferarum cædibus deos sibi fingerent: ꝙ immortalitatem tam cruentam probarent. Siqs unum hominem iugulauerit: pro contami/nato ac nefario habetur: nec ad terrenum hoc domicilium deorum admitti eum fas putant. Ille autem qui infinita hominum milia trucidauerit: cruore campos ĩnundauerit: flumina infecerit: non modo in tem/plum: sed etiam in cælum admittitur. Apud Ennium sic loquitur Aphricanus. Si faciẽdo plagas cælestia scandere cuiquã est: Mihi soli cæli maxima porta patet. Scilicet quia magnam partem generis humani ex/tinxit ac perdidit. O quantis in tenebris Aphricane uersatus es: uel potius o poeta ꝗ per cædes & sanguinem patere hominibus in cælum ascensum putaueris. Cui uanitati ẽt Cicero assentit. Est uero ĩquit Aphricane: nam & Herculi eadé ipsa porta patuit: tanquã ipse plane cum id fieret: ianitor fuerit in cælo. Equidé statue/re non possum: dolendum ne potius an ridendum putem: cum uideam & graues & doctos: & (ut sibi uidẽ tur) sapientes uiros: in tam miserandis errorum fluctibus uolutari. Si hæc est uirtus: quæ nos immortales facit: mori equidem malim: ꝙ exitio esse ꝗplurimis. Si aliter parari immortalitas non potest nisi per sangui nem: quid fiet si omnes in concordiam consenserint? Quod certe fieri poterit: si pernitioso & impio furore proiecto innocentes esse ac iusti uelint. Num igitur nemo erit cælo dignus? num peribit uirtus: quia ho/minibus in homines sæuire non dabitur? Sed isti qui euersiones urbium populorumque summam glori/am computant: ocium publicum non ferent: rapient: sæuient: & iniuriis insolenter illatis humanæ societa/tis fœdus irrumpent: ut habere hostem possint: quem sceleratius deleant: ꝙ lacesserint. Nunc ad reliqua per/gamus. Nomé deorum Cereri ac Libero traditio munerum fecit. Possum diuinis docere litteris uinum at/que fruges ante progeniem cæli atque Saturni fuisse in usum hominum: sed ab his sane inuenta esse finga/mus. Num potest plus aut minus uideri collegisse fruges: hisqꝫ fractis panem facere docuisse: aut uuas de ui tibus lectas expressisse: uinumque fecisse: ꝙ fruges ipsas aut uites generasse: aut protulisse de terra? Relique/rit hæc sane deus humanis ingeniis eruenda: tamen fieri non potest quin ipsius sint omnia ꝗ tribuit sapien/tiam homini: ut inueniret: & ipsa illa quæ possent inueniri: primus inuenit. Artes quoque suis inuentori/bus immortalitatem peperisse dicuntur: ut Aesculapio medicina: Vulcano fabrica. Colamus igitur & illos:

Quare homines sunt dii appellati
Aesculapius mediciæ inuentor
Vulcãus faber

qui fullonicam sutrinamque docuerunt. Cur autem figulino repertori honos non habet? An qa isti diuites uasa samia contēnunt? Sunt & aliæ artes: quaꝶ reptores humanæ uitæ plurimum profuerunt. Cur non ēt illis attributa sunt tēpla? sed nimiꝶ Minerua ē quæ oēs reppterit. Ideoq; illi opifices supplicant. Ergo ab his sordibus Minerua ascēdit ī cælū. Est uero causa cur qsquā derelinquat eū: q terram cū animantibus: cælū cū astris & luminibus exorsus ē: ut eam ueneret: quæ telā docuit ordiri? Quid ille q uulnera ī corporibus sanare docuit? Num pōt esse præstantior: q̄ q corpora ipsa formauit? sentiēdi ac uidēdi rationē dedit? Herbas denīq; ipsas & cætera: qbus medēdi ars constat: excogitauit ac protulit?

Quod deos uanos & deum uerum nemo simul potest colere. Cap. XIX.

At enim dicet aliquis & huic summo: qui fecit omnia: & illis qui partem proferunt suam uenerationem esse tribuēdam. Primum nec factum est unquā: ut q hos colit: etiam deum coluerit: neque fieri potest: quoniam si honos idem tribuitur aliis: ipse ideo non colitur: cuius religio est illum esse unum ac solum deum credere. Clamat summus poeta eos omnes qui īuentas uitā excoluere p artes: apud īferos esse: ipsumq; illum medicinæ repertorem talis & artis ad stygias undas fulmine esse detrusum: ut ītelligamus quantum ualeat pater omnipotēs: qui ēt deos fulminibus extinguat. Sed homines ingeniose hanc secum habebant fortasse rationē: quia deus fulminari non potest: apparet non esse factum: imo uero qa factum est: apparet hominē fuisse non deum. Mēdacium. n. poetaꝶ nō in facto ē: sed ī nomine. Metuebant. n. malum si contra publicam psuasionē faterent: quod erat ueꝶ. Quod si hoc constat īter ipsos ex hoibus deos factos: cur ergo non credūt poetis: si quando illoꝶ fugas & uulnera: & mortes: & bella & adulteria describunt? Quibus ex rebus ītelligi dat: nō potuisse ullo pacto fieri deos: & qa ne hoīes qdē hi ꝓbi fuerunt: eaq; ī uita sua gesserunt: quæ mortē pariunt sempiternā.

De propria Romanorum religione. Cap. XX.

Venio nunc ad proprias Rhomanorum religiōes: quoniam de cōmunibus dixi: Romuli nutrix Lupa honoribus ē affecta diuinis. Et ferrem si non animal id ipsum fuisset: cuius figuram gerit: cuius auctor ē Liuius larēnne eē simulacrum: & quidē non corporis: sed mētis ac morum. Fuit enim Faustuli uxor: & propter uulgati corporis uilitatē Lupa inter pastores. i. meretrix nuncupata ē: unde etiam lupanar dicitur: exemplum scilicet Atheniēsium in ea figuranda romani secuti fuīt: apud quos meretrix quædam nomine Læena cum tyrannum occidisset: quia nefas erat simulacrum constitui meretricis in tēplo: animalis effigiem posuerunt: cuius nomē gerebat. Itaq; ut illi monumētum ex nomine: sic isti ex professione fecerunt. Huius nominis enī dies festus dicatus est: & larentinalia constituta. Nec hanc solā Romani meretricē colunt: sed Faulam quoque: quam Herculis scortum fuisse Verrius scribit: Iā quanta ista īmortalitas putanda sit: quam etiam meretrices assequantur. Flora cum magnas opes ex arte meretricia quæsiuisset: populum Rhomanū scripsit hæredē: certamq; pecuniā reliquit: cuius ex annuo fœnore suus natalis dies celebraretur editiōe ludoꝶ: quos appellāt Floralia: Quod quia senatui flagitiosum uidebat: ab ipso nomīe argumētū sumi placuit: ut pudēdæ rei quædā dignitas adderet. Deā finxerunt eē quæ floribus præsit: eāq; oportere placari: ut fruges cū arboribus aut uitibus bene prospeq; florescerēt: Eū colorē secutus in fastis poeta nō ignobilē nympham narrauit: quæ sit Cloris uocitata: eāq; zephyro nuptā quasi dotis loco id accepisse muneris a marito: ut hēret oīum floꝶ potestatē. Honeste qdē ista dicūt: sed īhoneste turpiterq; credunt. Non debēt: cū ueritas quærit: huiusmodi nos uelamēta decipe. Celebrant ergo illi ludi cū oī lascitia: cōuenientes memoriæ meretricis. Nā præter uerboꝶ licētiā: qbus obscœnitas oīs effundit: exuunt ēt uestibus populo flagitāte meretrices: quæ tūc mimoꝶ fungūt officio: & ī cōspectu populi usq; ad satietatē impudicoꝶ luminū cū īpudēdis motibus detinētur. Cloacinæ simulacrū in cloaca maxima repertū Tatius consecrauit: & quia cuius esset effigies ignorabat: ex loco illi nomen imposuit. Pauorem palloremque tullius Hostilius figurauit & coluit. Quid de hoc dicam: nisi dignū fuisse q semper deos suos: sicut optari solet: præsentes haberet? Ab hoc illud. M. Marcelli de consecratiōe honoris atq; uirtutis honestate nominum differt: re congruit. Eadem uanitate mentem quoq; inter deos collocauit senatus: quam profecto si habuisset: eiusmodi sacra nunq̄ suscepisset: Magnum Cicero audaxq; consilium suscepisse Græciam dicit: q; cupidinum & amorum simulacra in gymnasiis consecrasset: adulatus est uidelicet Attico: & irrisit hominem familiarem. Non est enim illud magnum: aut omnino consilium dicendum fuit: sed impudicorum hominum perdita & deplorata nequitia: q liberos suos quos erudire ad honesta deberent: prostituerunt libidini iuuentutis: a quibus flagitiorum deos & in illis potissimum locis: ubi nuda corpora corruptorum luminibus patent: & ī illa coli ætate uoluerunt: quæ simplex & īprouida prius irretitur: & i laqueos potest cadere: q̄ cauere. Quid mirum si ab hac gente uniuersa flagitia manarunt: apud quam ipsa uitia religiosa sunt: eaque non modo non uitantur: uerū etiam coluntur. Et ideo huic sententiæ tanq̄ græcos prudentia uinceret: adiecit: Virtutes enim oportere: non uitia consecrari. Quod si recipis o. M. Tulli: non uides fore ut irrumpant uitia cū uirtutibus: quia mala bonis adhærent: & in animis hoium potētiora sunt: quæ si uetas cōsecrari: respondebit tibi illa eadē Græcia se alios deos colere: ut prosint: alios ne noceant. Hæc. n. semp accusatio ē eoꝶ qui mala sua pro diis habent: ut Romani Rubiginem ac febrem. Sic ergo uitia consecranda non sunt: ī quo tibi assentior: ne uirtutes quidem. Non. n. per se sapiunt aut sentiunt: neq; intra parietes aut ædiculas luto factas: sed intra pectus collocandæ sunt: & interius comprehendendæ ne sint falsæ: si extra hominem fuerint collocatæ. Itaq; præclaram illam legē tuam derideo: quam ponis his uerbis. Ast illa propter quæ datur homini ascensus in cælum: mentem: uirtutem: pietatem: fidem earumq; laudum delubra sunt. Atq; hæc separari ab homine non possunt. Si. n. colēda sunt: in hoīe ipso sint necesse ē. Si aūt sunt extra hoīem: qd opus est ea colere: qbus careamus. Virtus colēda ē: non imago uirtutis: & colēda ē non sacrificio aliquo: aut thure aut

Lupa nutrix romuli Liuius

precatione solenni: sed uoluntate sola atq; proposito. Nam quid ē aliud colere uirtutem: nisi eam compræhēdere aīo & tenere? Quod unusquisq; simul ac cœpit uelle: consequit̃. Hic solus uirtutis ē cultus: nā religio & ueneratio nulla alia nisi unius dei tenenda est. Quid igitur opus ē o uir sapiētissime supuacuis extructōibus loca occupare: quæ possint humanis usibus cedere? quid sacerdotes constituere uana & insensibilia culturos? quid immolare uictimas? Quid tantos sumptus uel fingendis uel colendis imaginibus impēdere? Firmius & incorruptius templum ē pectus humanum: hoc potius ornetur: hoc ueris illis numinibus īpleatur. Has ergo falsas consecratōes sequit̃: qd̃ necesse ē. Qui.n. uirtutes sic colunt.i. umbras atq; imagines uirtutū consectant̃: ea ipsa quæ uera sunt: tenere non possunt. Itaq; nulla in quoq̄ uirtus ē: uitiis ubiq; dominātibus. nulla fides: uno oīa. p se quoq; rapiēte: nulla pietas nec cōsanguineis nec parētibus parcēte auaritia: & cupiditate in uenenum & ferrum ruēte: nulla pax: nulla concordia publice bellis sæuiētibus: priuatis inimicitiis usq; ad sanguinē furētibus. Nulla pudicitia: libidinibus effrenatis omnem sensum & omnes corporis partes contaminantibus: nec tamen desinunt ea colere quæ fugiunt & oderunt. Colunt enim thure ac summis digitis: quæ sensibus intimis colere debuerunt: qui error omnis ex illius principalis ac summi boni ignoratione descēdit. Vrbe a Gallis occupata obsessi in capitolio romani: cum ex mulierum capillis tormenta fecissent: ædem Veneri caluæ cōsecrauerunt. Non igitur intelligunt q̄ uanæ sint religiones: uel ex eo ipso ꝙ eas his ineptiis cauillantur. A Lacedæmoniis fortasse didicerant deos sibi ex euentis fingere. Qui cū Messenios obsiderent: & illi furtim deceptis obsessoribus egressi ad diripiendam Lacedæmonem cucurrissent: a spartanis mulieribus fusi fugatiq; sunt. Cognitis autem hostium īsidiis Lacedæmonii sequebātur. His armatæ mulieres obuiam longius exiuerunt: quæ cum uiros suos cernerent parare se ad pugnam: ꝙ putarent Messenios esse: corpora sua nudauerunt. At illi uxoribus cognitis: & aspectu in libidinem concitati: sicut erant armati: permixti sunt utique promiscue. Nec enim uacabat discernere: sic iuuenes ab iisdem antea missi cum uirginibus: ex quibus sunt parthenii nati. Propter huius facti memoriā ædē Veneri armatæ simulacrū posuerunt: quod tametsi ex causa turpi: tamē honestius uidet̃ armatā Venerē consecrasse q̄ caluā. Eodē tpe Ioui quoq; Pistori ara apposita ē: ꝙ eos in quiete monuisset: ut ex oī frumento quod haberent: panē facerent: & in hostiū castra iactarēt: eoq; facto soluta esset obsidio: desperantibus Gallis inopia subigi posse Romanos. Quæ ista religionū derisio ē? si eorū defensor essem: quid tam grauiter queri possem: q̄ deorū nomen in tantum uenisse contēptum: ut turpissimis nōibus ludibrio habeat̃? Quis non rideat Fornacem deam? uel potius doctos uiros celebrādis fornacalibus opari? quis cū audiat deā Mutā: tenere risum queat? Hanc esse dicunt ex qua sint nati lares: & ipsam Latā nominant uel Larundam. Quid præstare colēti potest: quæ loqui non potest? Colitur & Cæca: quæ Herculi fecit indiciū de furto boum: diuinitatē consecuta: quia perdidit fratrē. Et cunina quæ infantes ī cunis tuetur: ac fascinū summouet: Et Stercutius q stercorandi agri rōnē primus iduxit. Et Futinus: in cuius sinu pudendo nubentes præsidēt: ut illarum pudicitiam prior deus delibasse uideatur. Et mille alia portenta: ut iā uaniores qui hæc colēda susceperit q̄ ægyptios eē dicamus: qui monstruosa & ridicula quædā simulacra uenerantur & colunt: hæc tamen habent aliquā imaginē. Quid qui lapidē colunt informē atq; cudē: cui nomē erat terminus? Hic ē quē pro Ioue saturnus dicitur deuorasse: nec īmmerito illi honos tribuitur. Nam cū Tarquinus capitoliū facere uellet: eoq; in loco multorū deorū sacella essent: consuluit eos p auguria utrū Ioui cedere uellēt: & cedēntibus cæteris: solus Terminus mansit. Vnde illū poeta capitoli imobile saxū uocat. Iā ex hoc ipso q̄ magnus sit Iuppiter inuenitur: cui non cessit lapis: ea fortasse fiducia ꝙ illū de paternis faucibus liberauerat. Facto itaq; capitolio: supra ipsum Terminum foramen ē in tecto relictū: ut quia non cesserat: libero cælo frueretur: quo ne ipsi quidem fruebātur: qui lapidem frui putauerunt. Et huic ergo publice supplicatur quasi custodi finium: deo qui non tantum lapis: sed etiam stipes interdum est. Quid de his dicam: qui colunt talia? nisi ipsos potissimum lapides ac stipites esse?

De sacrificiis & mysteriis eorum. Cap. XXI.

Diximus de diis ipsis: qui colunt. Nunc de sacris ac mysteriis eorū pauca dicēda sunt. Apud cyprios humanā hostiam Ioui Teucrus imolauit. Idq; sacrificiū posteris tradidit: quod ē nup Hadriano impante sublatū. Erat lex apud Thauros īhumanā & ferā gentē: uti Dianæ hospites imolarent̃: & id sacrificiū multis tpibus celebratū est. Galli Esum atq; Theurantē humano cruore placabāt. Nec latini quidē huius immanitatis exptes fuerunt. Siquidem latialis Iuppiter & nunc sanguine colitur humano. Quid ab his boni precātur: qui sic sacrificant? Aut quid tales dii hominibus præstare possunt: quorū pœnis propiciantur? Sed de barbaris non ē adeo mirandū: quorū religio cum moribus cōgruit. Nostri uero qui semp mansuetudinis & humanitatis gloriam sibi uēdicarunt: nōne sacrilegis his sacris immaniores reperiūt̃? Hi.n. potius scelerati sunt habēdi: qui cum sint liberalium disciplinarū studiis expoliti: ad humanitate desistunt: q̄ qui rudes & imperiti ad mala facinora bono cum ignoratiōe labuntur. Apparet tamen antiquum esse hunc immolandorum hominum ritum. Siquidem saturnus in Latio eodem genere sacrificii cultus est: non quidem ut homo ad aram immolaret̃: sed uti in Tyberim de ponte Miluio mitteretur. Quod ex responso quodam factitatum Varro auctor ē. Cuius responsi ultimus uersus est talis καὶ κεφαλὰσ κρονίδῃ καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα.i. Et capita saturno & pr̄i mittite uiā.i. hoiem. Quod qa uidet̃ ambiguum: & fax illi: & homo iaci solet. Verū id genus sacrificii ab Hercu. cum ex Hispania rediret: dicitur esse sublatū ritu tamen pmanēte ut p ueris hoībus imagines iacerent̃ ex scyrpo: ut Ouidius in fastis docet.

Donec in hæc uenit Tirynthius arua: quot annis Tristia leucadio sacra parata modo. Illum stramineos in aquam misisse quirites Herculis exemplo corpora falsa iace. Hæc sacra uestales uirgines faciunt: ut ait idē: Tum quoq; priscorum uirgo simulacra uirorū Mittere roboreo scyrpea ponte solet: Nā de infanti

bus:q̄ eidē saturno imolabāt ,ppter odiū iunonis:qd dicā? Nō īuenio tā barbaros:tam imanes fuisse hoīes:
ut parricidiū suū.i.tetrū atq; execrabile humano generi facinus sacrificium uocarēt:cum teneras atq; innocē
tes animas:quæ maxime ē ætas parētibus dulcior:sine ullo respectu pietatis extinguerēt:immanitatēq; om
nium bestiarum:quæ tamē foetus suos amant:feritate superarēt. O dementiam insanabilē: quid illis isti dii
amplius facere possent:si essent iratissimi:q̄ faciunt propitii? Cum suos cultores parricidiis inquinant:orbi/
tatibus mactant:humanis sensibus spoliant. Quid potest eē his hominibus sancti? Aut quid in profanis lo/
cis faciēt: qui inter aras deorum summa scelera committunt? Postennius Festus in libris historiarum p sa/
tyram refert Carthaginenses Saturno humanas hostias solitos immolare: & cum uicti essent ab Agatho/
cle rege siculorum iratum sibi deum putauisse. Itaq; ut diligentius piaculum soluerent:ducentos nobilium
filios immolasse. Tantum religio potuit suadere malorum: Quæ peperit sceletosa sæpe atque impia fa
cta. Cur ergo dementissimi homines illi sacrificio consulebant:cum tantam partem ciuitatis occiderent
quantam fortasse ne Agathocles quidē uictor occiderat. Ab isto genere sacrorū non minoris insaniæ iudicā/
da sunt publica illa sacra:quorum alia sunt matris deum:in q̄bus homines suis ipsi uirilibus litant. Amputa
to.n.sexu nec uiros se:nec foeminas faciunt. Alia uirtutis:quā eandē Bellonam uocant: ī quibus sacerdotes
non alieno sed suo cruore sacrificant. Sectis nāq; humeris & utraq; manu districtos gladios exerētes currūt
efferunt & insaniūt. Optīe igit Quinti. in Phanatico: Istud inqt si deus cogit:iratus ē: etiā ne hæc sacra sunt?
Nōne sanus ē pecudū more uiuere:q̄ deos tam impios:tam profanos:tam sanguīarios colere? Sed unde isti
errores:& hæc tanta flagitia manauerint:suo loco differemus:interim uideamus & cætera:quæ carent scele
re: ne studio insectandi uideamur eligere peiora. Isydis ægyptiæ sacra sunt: quatenus filium paruulum uel
pdiderit:uel īuenerit. Nā ptio sacerdotes eius deglabrato corpore sua pectora tūdūt:lamentant:sicut ipsa cū
pdidit:fecerat. Deīde puer ,pducit q̄si iuētus:& ī lætitiā luctus ille mutat:iō Luca. Nūq̄q; satis q̄situs Osiris.
Semp enim perdunt:semper & inueniunt. Refertur ergo in sacris imago rei: quæ uera gesta est:quæ profe/
cto (siquid sapimus) declarat mortalē mulierem fuisse:ac pene orbam: nisi unicum reppetisset:quod illum
ipsum poetam minime fugit: apud quē Pompeius adolescens morte patris audita: hæc loquitur. Euoluā
busto iam numē gentibus isin: Et tectum ligno spargam per uulgus ositim. Hic est Osiris quem Serapim
& Serapidem uulgus appellat. Solent enim mortuis consecratis nomina imutari: credo nequis putet eos
homines fuisse. Nam & Romulus post mortem Quirinus dictus est: & Læda Nemesis: & Circe Marica:
& Ino postquā se præcipitauit Leucothea: materq; Matuta: & Melicertes filius eius Palæmon atq; Portu/
nus. Sacra uero cereris eleusinæ nō sunt his dissimilia. Nam sicut ibi Osiris puer planctu matris irquiritur
ita hic ad incæstum patrui matrimonium rapta Proserpina: quā quia: facibus ex Aetnæ uertice accensis:
quæsisse in Sicilia ceres dicitur: ideirco sacra eius ardentium tædarū iactatione celebrantur. Apud Lampsa/
cum Priapo lætalis uictima est asellus. Cuius sacrificii ratio in fastis hæc redditur. Cum dii omnes ad fe/
stum matris magnæ conuenissent: epulisq; satiati noctem lusibus ducerent: quieuisse humi Vestam: som/
numq; coepisse: ibi Priapum somno eius ac pudicitiæ insidiatum: sed illā in tempestiuo clamore aselli: quo
Silenus uehebatur excitatam: libidinē uero insidiatoris esse deceptā. Hac de causa Lampsacenos asellū pria/
po: quasi in ultionē mactare consueuisse. Apud Romanos uero eundē uestalibus sactis in honorem pudici
tiæ conseruatæ panibus coronari. Quid turpius? Quid flagitiosius. q̄ si Vesta beneficio asini uirgo est? At
poeta fabulam finxit. Nū ergo illud est uerius quod referunt hi: qui phænomena cōscripserunt? cū de dua/
bus cancri stellis loquuntur: quas græci ονονσ uocant: asellos fuisse qui liberū patrē trāsuexerint; cū amnē
transire non posset: quorū alteri hoc præmiū dederint: ut humana uoce loqueretur. Itaq; inter eum Priapūq;
ortū esse certamen de membri obscoeni magnitudine: Priapum uictū & iratū interemisse uictorem. Hoc
uero multo magis ineptum est; sed poetis licet quicquid uelint. Non excutio tam deforme mysterium: nec
priapū denudo: ne quid appareat risu dignū. Finxerunt hæc sane poetæ: sed necesse est alicuius maioris tur
pitudinis tegendæ gratia ficta sint. Quæ sint ergo quæramus. At ea profecto manifesta est. Nam sicut Lu/
næ taurus mactat: quia similiter habet cornua: & placat equo psis radiis Hiperiona cinctū: Ne detur cele/
ri uictima tarda deo. Ita in hoc: qa magnitudo membri uirilis enormis est: nō potuit ei mōstro aptior uicti/
ma reperiri: q̄ quæ ipsum: cui mactat: posset imitari. Apud Lyndū: quod ē oppidū Rhodi: Herculis sacra
sūt: quorū a cæteris lōge diuersus est ritus. Siqdē nō Euphemia (ut græci appellāt) sed maledictis & execra/
tione celebrant. Ea qua pro uiolatis habent: si quādo inter solēnes ritus: uel imprudenti alicui exciderit bo/
num uerbū. Cuius rei hæc ratio reddit: si tamen ulla esse in rebus uanissimis potest. Hercules cū eo delatus
esset: famēq; pateretur: aratorem quēdam aspexit operantē: ab eoq; petere coepit: ut sibi unū bouē uende/
ret. Enimuero ille negauit fieri posse: quia spes sua omnis colendæ terræ: duobus illis iuuencis niteret. Her/
cules solita uiolentia usus: quia unum accipere non potuit: utrūq; sustulit: At ille infoelix cū boues suos ma/
ctari uideret: iniuriā suā maledictis ultus est: quod homini eleganti & urbano gratissimū fuit. Nam dum
comitibus suis epulas apparat: dumq; alienos boues deuorat: illum sibi amarissime conuitiantem: cum risu
& cachinnis audiebat. Sed postquā Herculi diuinos honores ob admirationē uirtutis deferri placuit: a ciui/
bus ei ara posita est: quā de facto βουζυγον.i.bouis iugū noīauit: ad quā duo iuncti boues imolarent: sicut
illi: quos abstulerat aratori: eūq; ipsum sibi constituit sacerdotē: ac præcepit: ut iisdē maledictis semp in cele/
brādis sacrificiis uteret: q; negaret se nunq̄ epulatū eē iucūdius. Hæc iam nō sacra sunt sed sacrilegia: in qui/
bus id factum dicit: quod in aliis si fiat: seuerissime uindicatur. Ipsius autem cretici Iouis sacra quid aliud q̄
quō sit aut subtractus patri aut nutritus ostendit? Capella enī Amaltheæ nymphæ: quæ uberibus suis aluit
infantē: de qua Germanicus Cæsar in arateo carmine sic ait. Illaq; putat Nutrix esse Iouis: si uere iuppiter in/
fans Vbera creteæ mulsit fidissima capræ: Sydere quæ claro gratū testat alūnū: Huius capellæ corio usum

Quintilianus

musæus · Iuppiter · Aegiochus

esse p scuto Iouẽ cõtra Titanas dimicãtẽ Musæus auctor est: unde a poetis Aegiochus nominat. Ita quicquid ẽ gestũ in abscondẽdo puero: idipsum per imaginẽ geritur in sacris: sed & matris eius ministeriũ idem continet: qd' Ouidius exponit in fastis: Ardua iã dudũ resonãt tinnitibus Idæ: Tutus ut infanti uagiat orẽ puer: Pars clypeos sudibus: galeas pars tundit inanes: Hoc curetes habent: hoc corybãtes opus: Res latuit: priscique manet imitãmia facti: Aera deæ comites raucaque terga mouẽt: Cymbala pro galeis: pro scutis tympana pulsant: Tibia dat phrygios: ut dedit ante modos.

Salustius

Hanc totã opinionẽ quasi a poetis fictam Salustius respuit: uoluitque igeniose iterpretari: cur altores Iouis dicant curetes fuisse: & sic ait. Quia principes itelligendi diuini fuerũt: uetustatẽ: ut cætera in maius cõponentẽ altores iouis celebrauisse. Quãtũ errauerit hõ eruditus: iã res ipsa declarat. Si enĩ princeps est iuppiter: & deorũ & religionũ: si ante illũ nulli dii colebant uulgo: quia nõdũ nati fuerant: qui colunt: apparet Curetes ex diuerso principes fuisse diuini nõ intelligẽdi: p quos error oĩs inductus est: & dei ueri memoria sublata. Ex ipsis itaque mysteriis & cærimoniis intelligere debuerunt hoĩbus se mortuis supplicare. Nõ igit exigo: ut aliqs poetarũ fictionibus credat. qui hos mẽtiri putat: põtificum ipsorum scripta cõsideret: & quicquid est litterarũ ad sacra ptinẽtiũ reuoluat: plura fortasse q̃ nos asserimus: inueniet: in qbus itelligat inania: inæpta: cõmẽticia eẽ oĩa: quæ p sanctis habent. Siqs autẽ pcepta sapiẽtia deposuerit errorẽ: pfecto ridebit ineptias hominũ pene demẽtiũ: illos dico: qui uel inhonesto saltatu tripudiãt: uel qui nudi: uncti: coronati: psonati: aut luto obliti currũt. Quid de scutis iam uetustate putidis dicam? quæ cũ portant deos ipsos se gestare humeris suis arbitrant.

Furius Bibaculus

Nã Furius Bibaculus inter præcipua pietatis exẽpla numerat. Qui cũ prætor eẽt: tamẽ lictoribus præeuntibus ancile portauit: cũ haberet magistratus officio uacationẽ. Nõ ergo ille Furius: sed plane furiosus fuit: qui præturã hoc ministerio se putauit ornare. Merito igit cũ hæc a uiris nõ iperitis ac rudibus fiãt Lucretius exclamat: O stultas hominũ mẽtes: o pectora cæca: Qualibus in tenebris uitæ: quãtisque periclis Degit hoc æui quodcũque est. Quis hæc ludibria nõ derideat: qui habeat aliqd sanitatis? Cũ uideat hoĩes uelut mẽte captos ea serio facere: quæ siqs faciat: in lusu nimis lasciuus & ineptus esse uideatur.

Quis auctor prædictarũ uanitatũ in italia apud romanos fuerit: & quis apud alias gentes. Cap. XXII.

Sabinus rex · Aegeria dea

HArũ uanitatũ apud romanos auctor & cõstitutor Sabinus ille rex fuit: q maxime aĩos hoĩum rudes: atque iperitos nouis supstitionibus iplicauit: qd' ut faceret aliqua cũ auctoritate: simulauit cũ dea Aegeria nocturnos se habere cõgressus. Erat qdã spelũca peropaca in nemore aricino: unde riuus perẽni fonte manabat. Huc remotis arbitris se inserre cõsueuerat: ut mentiri posset monitu deæ cõiugis ea sacra populo se tradere: quæ acceptissima diis essent: uidelicet astutiã Minois uoluit imitari: q se in antrũ iouis recõdebat: & ibi diu moratus: leges tanq̃ sibi a ioue traditas afferebat: ut hoĩes ad parẽdũ nõ mõ imperio: sed ẽt religiõe cõstringeret. Nec difficile sane fuit psuadere pastoribus.

Põtifices · Flamines · Saliĩ

Itaque põtifices: flamines: salios: augures creauit: deos p familias descripsit: sic noui populi feroces animos mitigauit: & ad studia pacis a rebus bellicis auocauit. Sed cũ alios falleret: seipsum tamẽ nõ fefellit. Nã post annos plurimos Cornelio & bebio cõsulibus in agro scribæ Petilii sub ianiculo arcæ duæ lapideæ sunt reptæ a fossoribus: quarum in altera corpus Numæ fuit: in altera septem latini libri de iure põtificio. Item græci totidem de disciplina sapientiæ scripti: quibus religiones non eas modo: quas ipse instituerat: sed omnes præterea dissoluit. Qua re ad senatum delata: decretum est: ut hi libri abolerẽtur. Ita eos. Q. Petilius prætor urbanus in concione populi concremauit. Insipienter id quidem: quid enim profuit libros esse combustos? cum hoc ipsum q sunt ideo combusti: qa religionibus derogabant: memoriæ sit traditum. Nemo ergo tunc in senatu non stultissimus. Potuerunt enim & libri aboleri: & res tamen in memoriam non exire. Ita dum uolunt & posteris approbare quanta pietate defenderint religiones: auctoritate religionum ipsarum testando minuerunt. Sed ut Pompilius apud Romanos institutor ineptarum religionum fuit: sic ante Pompilium Faunus in Latio: qui & saturnoo au nefaria sacra constituit: & Picum patrem inter deos honorauit & sororem suam fautam Faunam: eandemque coniugem consecrauit: quã. C. Bassus Fatuã nominatam tradidit: q mulieribus fata canere consueuisset: ut Faunus uiris. Eandẽ Varro scribit tantæ pudicitiæ fuisse: ut nemo eam (quoad uixerit) præter uirum suum mas uiderit: nec nomen eius audierit. Iccirco illi mulieres i operto sacrificant: & bonam deam nominant. Et. C. sex. Clodius in eo libro: quẽ græce scripsit: refert Fauni hanc uxorem fuisse: quæ quia contra morem decusque regium clam uini ollam ebiberat: & ebria facta erat: uirgis myrteis a uiro usque ad mortẽ cæsam. Postea uero cum eum facti sui pœniteret: & desiderium eius ferre non posset: diuinum illi honorẽ detulisse: iccirco in sacris eius obuolutam uini amphorã poni. reliquit ergo posteris Faunus quoque non parum erroris: quẽ tamẽ prudentes quique pspiciunt. Nam Lucilius eorum stultitiam: qui simulacra deos putant eẽ: deridet his uersibus: Terricolas Lamias Fauni quas Pompiliique Instituere Numæ: tremit has: hic omnia ponit. Vt pueri infantes credunt signa omnia ahæna Viuere: & eẽ homines: sic isti omnia ficta Vera putant: credunt signis cor ineẽ ahænis. Regula pictorum. Et cætera. Poeta qdẽ stultos hoĩes ifantibus cõparauit: at ego multo iprudentiores eẽ dico. Illi. n. simulacra hoĩes putãt eẽ hi deos. Illos ætas facit putare qd nõ ẽ: hos stultitia. Illi utique breui desinũt falli: horum uanitas & durat: & semp crescit. Sacra liberi pris primus Orpheus iduxit i Græciã: primusque celebrauit i mõte Boetiæ Thebis: ubi Liber natus ẽ pximo: q cũ frequẽter Citharæ cantu psonaret: Citheron appellatus ẽ. Ea sacra etiã nunc Orphica noiant: in quibus ipse postea dilaceratus & carptus est: & fuit per eadem fere tempora: quibus Faunus.

Melissus primus diis sacrificauit

Sed quis ætate præcesserit: dubitari potest: siquidẽ per eosdẽ annos Latinus Priamusque regnauerunt. Item pattes eorum Picus & Laomedon: quo regnante Orpheus cum Argonautis ad Ilienlium littus accessit. Procedamus igitur ulterius: & quæramus quis omnino colẽdorum deorum primus auctor extitit. Didymus in libris ἐξηγήσεως τῶν Πινδαρικῶν, idest expositionis pindaricæ ait. Melissea cretensium regem pri-

mum diis sacrificasse:ac ritus nouos sacrorum q̃ pompas introduxisse. Huius duas fuisse filias. Amaltheã & Melissam: quæ Iouem puerũ caprino lacte ac melle nutrierũt. Vnde poetica illa fabula originem sumpsit: aduolasse apes: atq̃ os pueri melle cõplesse. Melissam uero a patre primam sacerdotem matri magnæ constitutam: Vnde adhuc eiusdem matris antistites Melissæ nuncupantur. Historia uero sacra testatur ipsum Iouem postq̃ rerum potitus est: in tantam insolentiam uenisse: ut ipse sibi phana multis in locis cõstitueret: Nam cum terras circuiret: in quamcunq̃ regionem uenerat: reges principesue populorum hospitio sibi & amicitia copulabat: & cum a quoq̃ digrederetur: iubebat sibi phanum creari hospitis sui nomine: quasi ita posset amicitiæ & fœderis memoria conseruari. Sic constituta sunt templa Ioui Athabyrio: Ioui Labryãdo Athabyrius enim & Labryandus hospites eius atque adiutores in bello fuerunt. Item Ioui Laprio: Ioui Molioni: Ioui Cassio: & quæ sunt in eundem modum: quod ille astutissime excogitauit: ut & sibi honorem diuinum: & ut hospitibus suis perpetuum nomen acquireret cum religione coniunctum. Gaudebant ergo illi & huic imperio eius libenter obsequebant: & nominis sui gratia ritus annuos: & festa celebrabant. Simile quiddam in Sicilia fecit Aeneas: cum conditæ urbis Acæstæ hospitis nomen imposuit: ut eam postmodum lætus ac libens Acæstes diligeret: augeret: ornaret. Hoc modo religionem cultus sui per orbem terræ Iuppiter seminauit: & exemplum cæteris ad imitandum dedit. Siue igitur a Melisseo: sicut Dydimus tradit: colendorum deorum ritus effluxit: siue ab ipso quoq̃ Ioue: ut Euhemerus tradit. De tpe tamẽ cõstat: quãdo dii coli cœperint. Melisseus quidẽ nõ multũ antecessit ætate: qppe qui educauerit iouẽ ꝓnepotẽ. Et iccirco fieri potest: uel ut ante: uel ut adhuc puero ioue deos colere instituerit: idest alũni sui matrẽ & auiã Tellurẽ quæ fuit Vrani cõiux: patrẽ Saturnũ. Et ipse hoc exẽplo atq̃ instituto iouẽ ad tantã supbiã ꝓuexerit: ut postea sibi diuinos honores auderet assumere.

> Quõ Iuppiter usurpauerit honores diuinos

Quo tẽpore cœperint uanæ supstitiones: et qbus sub auctoribus. Cap. XXIII.

NVnc quoniam uanarũ supstitionũ originẽ dephendimus: supest ut etiã tpa colligamus: per quæ: quiq̃ fuerint illi: quorũ memoria colit. Theophilus in libro de tpibus ad Autolycum scripto: ait in historia sua Tallũ dicere: q̃ Belus: quẽ Babylonii & Assyrii colunt: antiquior troiano bello fuisse inuenit. CCC.xxxii. annis. Belum autẽ Saturno æqualẽ fuisse: & utrũq̃ uno tẽpore adoleuisse. Quod adeo uerũ est ut rõne ipsa colligi possit. Nam & Agamẽnon (qui gessit bellum troicũ) Iouis abnepos fuit: & Achilles: Aiaxq̃ ꝓnepotes: & Vlysses eodem gradu ꝓximus: Priamus quidẽ longa serie. Sed auctores quidam tradunt Dardanũ & Iasium Coriti filios fuisse: nõ Iouis. Nec enim si ita fuisset: ad usus impudicos Ganymedẽ ꝓnepotẽ suum habere potuisset. Itaq̃ parentibus illorũ: quos supra nominaui: si congruẽter annos diuidas: numerus cõsentiet. Ab excidio autẽ troianæ urbis colligunt anni mille quadrigenti septuaginta. Ex hac temporũ rõne manifestũ est ante annos nõ amplius q̃ mille octingẽtos natum eẽ Saturnũ: qui & sator omniũ deorũ fuit. Non ergo isti gloriens sacrorũ uetustate: quorũ & origo: & ratio: & tempora deprehẽsa sunt. Restant adhuc aliqua: quæ ad arguẽdas religiones falsas plurimũ ualeant. Sed iam finem facere libro decreui: ne modum excedat. Ea eni plenius sunt exequẽda: ut omnibus refutatis quæ ueritati uidentur obstare: hoĩes: qui bonorũ ignorãtia uagant incerti: ad religionẽ ueram possimus imbuere. Primus aũt sapientiæ: gradus est falsa intelligere. Secundus uera cognoscere: Ergo apud quẽ hæc prima istitutio nostra ꝓfecerit: quia falsa deteximus: excitabit ad ueri cognitionẽ: qa nulla est homini iucũdior uoluptas: & erit iam sapientia cælestis disciplinæ dignus: qui ad cognoscenda cætera libẽs ac paratus accesserit.

> Quo tempore cultura deorũ cœperit

Lactantii Firmiani institutionum diuinarum aduersus gentiles. Liber secundus.

Quod rationis obliuio: & ignorantia sui facit homines ingratos ueri dei: qui colitur in aduersis: & in ꝓsperis contemnitur. Cap. I.

QVanq̃ primo libro religiones deorũ falsas esse monstrauerim: q̃ hi quoq̃ uarios dissimilesq̃ cultus per uniuersam terrã consensus hominum stulta ꝑsuasione suscepit. mortales fuerint: functiq̃ uita diuinæ necessitati morte cõcesserint: tamẽ ne qua dubitatio relinquat: hic secũdus liber fontẽ ipsum patefaciet errorũ: causasq̃ omnes explicabit: qbus decepti hoĩes & primitus deos esse crediderũt: & postmodũ inueterata ꝑsuasione in susceptis prauissime religionibus ꝑseuerauerint. Gestio eni cõuictis manibus: & hominũ ipsa uanitate detecta singularis dei asserere maiestatẽ: suscipiens utilius & maius officiũ: scilicet reuocãdi homines a prauis itineribus: & in gratiã secũ ipsos reducẽdi: ne se (ut qdã philosophi faciunt) tantope despiciãt: neue se infirmos & supuacuos: & nihil: & frustra oino natos putẽt: quæ opinio plærosq̃ ad uitia cõpellit. Nã dum existimant nulli deo nos eẽ curæ: aut post mortẽ nihil esse futuros: totos se libidinibus addicunt: & dũ licere sibi putãt: hauriẽdis uoluptatibus sciẽter incũbũt: per quas iprudẽtes in laqueos mortis incurrãt. Ignorant eni quæ sit hominis rõ: quã si tenere uellẽt: in primis deũ suum agnoscerent: uirtutẽ: iustitiãq̃ sequerent: terrenis figmẽtis animas suas nõ substernerent: mortiferas libidinũ uoluptates non appeterẽt. Deniq̃ seipsos magni æstimarẽt: atq̃ intelligerent plus esse in homine q̃ uidetur: cuius uim cõditionẽq̃ nõ aliter posse: retineri: nisi cultum ueri parentis sui deposita prauitate suscepenint. Et quidẽ sicut oportet de summa rerũ sæpenumero cogitans: admirari soleo maiestatem dei singularis: quæ cõtinet regitq̃ oia in tantã uenisse obliuionem: ut quæ sola coli debeat: sola potissimum negligatur. Hoĩes autem ipsos ad tantam cæcitatem esse deductos: ut uero ac uiuo deo mortuos anteferãt: terrenos aũt in terraq̃ sepultos ei qui fundator ipsius terræ fuit. Et tamẽ huic ipietati hominũ posset uenia cõcedi: si oino ab ignorãtia diuini nominis ueniret hic error. Cum uero ipsos deorũ cultores sæpe uideamus deũ summũ & confiteri: & prædicare: quã sibi ueniã sperare possint impietatis suæ: qui nõ agnoscũt cultũ eius: quẽ prorsus ignorari ab hoĩe fas non est. Nam & cũ iurãt: & cum optant: & cum gratias agunt: nõ Iouem: aut deos multos: sed deum nominãt: adeo ipsa ueritas (cogente natura) etiam ab i-

nitis peccatoribus erumpit. Quod quidē nō faciunt in ꝓsperis rebus. Nam tum maxime deus ex memoria hominum elabitur: cum beneficiis eius fruentes honorē dare diuinæ indulgētiæ debēt. At uero siqua neces sitas grauis presserit: tunc deum recordantur. Si belli terror infremuerit: si morborum pestifera uis incubuerit: si alimēta frugibus longa siccitas denegauerit: si sæua tempestas: si grando ingruerit: ad deū cōfugiunt: a deo petitur auxiliū: deus ut subueniat oratur. Siquis in mari uento sæuiēte iactať: hunc inuocat. Siquis aliqua ui affligať: hunc potius implorat. Siquis ad extremā mendicādi necessitatem deductus: uictum precibus exposcit: deum solum obtestať: & per eius diuinum atq͡ unicum nomen hominum sibi misericordiā quærit. Nunq̄ igiť dei meminerunt: nisi dum in malis sunt. Postq̄ metus deseruit: & pericula recesserūt: tūc uero alacres ad deorum templa concurrunt. his libant: his sacrificant: hos coronant. Deo autem: quē in ipsa necessitate implorauerūt: ne uerbo quidē gratias agūt: adeo ex rerū prosperitate luxuria: ex luxuria uero uitia omnia: sic impietas aduersus deum nascitur. Qua nam istud ex causa fieri putemus? nisi eē aliquā peruersam potestatē: quæ ueritatis sit semp inimica: quæ humanis erroribus gaudeat? Cui unicū ac ppetuū sit opus effundere tenebras: & hominum cæcare mentes: ne lucem uideant: ne deniq͡ in cælum aspiciāt: ac naturam corporis sui seruent. Nam cum cæteri animantes ꝓnis corporibus in humū spectēt: quia rationem ac sapiētiā nō acceperunt: nobis autē status rectus: sublimis uultus ab artifice deo datus sit: apparet istas religiōes deorum non esse rationis humanæ: quia curuant cæleste animal ad ueneranda terrena. Parens enim noster ille unus & solus cum fingeret hominē: idest animal intelligēs & rationis capax: eum uero ex humo subleuatū ad contēplationē sui artificis erexit: quod optime ingeniosus poeta signauit. Pronaq͡ cum spectent animātia cætera terram: Os homini sublime dedit: cælūq͡ uidere Iussit: & erectos ad syderē tollere uultus. Hinc utiq͡ ἀνθρωπον græci appellauerunt: q͡ sursum spectaret. Ipsi ergo sibi renunciāt: seq͡ hominū nomine abdicant q nō sursum aspiciant: sed deorsum: nisi forte idipsum q͡ recti sumus: sine causa homini attributū putant. Spectare nos cælum deus uoluit: utiq͡ non frustra: nam & aues & ex mutis pene omnia cælum uident: sed nobis ꝓprie datum est cælū rigidis ac stantibus uidere: ut religionē ibi quæramus: ut deum cuius sedes illa est: quē oculis nō possumus: animo contēplemur: quod ꝓfecto nō faciūt: qui æs aut lapidē: quæ sunt terra uenerantť. Est autē prauissimū cū ratio corporis recta sit: quod est tēporale: ipsum uero animum qui sit æternus: humilem fieri: cum figura & status nihil aliud significent: nisi mentem hominis eo spectare oportere: quo uultum: & animum tam rectum esse debere q̄ corpus: ut id cui dominari debet imitetur: uerum homines & nominis sui: & rationis obliti: oculos suos ab alto deiiciūt: soloq͡ defigunt: atq͡ timent opera digitorum suorum: quasi quicq̄ esse possit artifice suo maius.

Quæ fuerit prima causa fingendi simulacra: & q͡ uerissima dei imago est homo: & q͡ extra se deum nemo fideliter colit. Cap. II.

QVæ igiť amētia est: aut ea fingere: quæ ipsi postmodū timeāt: aut timere quæ finxerint? Nō ipsa inquiūt timemus: sed eos: ad quorū imaginē ficta: & quoꝝ nominibus cōsecrata sunt. Nempe iō timetis: q͡ eos esse in cælo arbitramini. Neq͡ enī si dii sunt: aliter fieri potest. Cur igitur oculos in cælum nō tollitis: & aduocatis deorū nominibus in aperto sacrificia celebratis? Cur ad parietes & ligna & lapides potissimū q̄ illo spectatis ubi eos esse creditis? Quid sibi tēpla? qd aræ uolunt? Quid deniq͡ ipsa simulacra: q aut mortuoꝝ: aut absentiū monumēta sūt? Nā oīno fingēdarū similitudinū rō iccirco ab hoībus īuēta ē: ut posset eoꝝ memoria retineri: q uel morte subtracti: uel absentia fuerāt separati. Deos igiť in quoꝝ numero reponemus? Si in mortuoꝝ: qs tā stultus ut colat? Si in absentiū colēdi ergo nō sūt: si nec uidēt quæ facimus: nec audiūt q̄ ꝓcamur. Si aūt dii absentes esse nō possūt: q (quoniā diuini sunt) in quacūq͡ mūdi parte sūt: uidēt & audiūt uniuersa. Supuacua ergo sūt simulacra illis ubiq͡ ꝓsentibus: cum satis sit audientium noīa precibus aduocare. At. n. præsentes nō nisi ad imagines suas adsunt: ita plane: quēadmodū uulgus existimat: mortuorū aīos circa tumulos & corporū suorum reliquias aberrare. Sed tamen postquam deus ille præsto eē cœpit: iam simulacro eius opus nō ē. Quæro. n. siqs imaginem hominis peregre constituti contempleť sæpius: ut ex ea solatium capiat absentis: num idē sanus eē uideatur: si eo reuerso atq͡ præsente in contemplanda imagine ꝑseuerer: eaq͡ potius q̄ ipsius hoīs aspectu frui uelit? Minime ꝓfecto. Et tamē hominis imago necessaria tum uideť: cū ꝓcul abest supuacua futura cū præsto est. Dei aūt cuius spiritus ac numē ubiq͡ diffusum abesse nunq̄ pōt: semp utiq͡ imago supuacua ē. sed uerenť ne ois eorū religio manis sit & uacua: si nihil in præsenti uideāt: qđ adorēt: & iō simulacra constituunt. quæ qa mortuorū sunt imagines: similia mortuis sunt: oi. n. sensu carēt. Dei aūt ī æternū uiuētis: uiuū & sensibile debet eē simulacrū. Quod si a similitudine id nomē accepit: quō possunt ista simulacra deo similia iudicari: quæ nihil sentiunt: nec mouenť? Itaq͡ simulacrū dei non illud est: qđ digitis hoīs: ex lapide aut ære: aliaue materia fabricať: sed ipse homo: quoniam & sentit & moueť: & multas magnasq͡ actiones habet. Nec ītelligunt hoīes ineptissimi q͡ si sentire simulacra & moueri possent: ultro adoratura hoīes fuissent: a qbus sunt expolita: quæ eēnt aut īcultus & horridus lapis: aut materia īformis & rudis: nisi fuissent ab homīe formata. Homo igitur illorum quasi parens putandus est: per cuius manus nata sunt: per quem speciē: figuram: pulchritudinē hēre cœperunt. Et iō melior ē qui fecit: q̄ illa quæ facta sunt. Et tamē factorē ipm nemo suspicit aut uereť. Quæ fecit timet: tanq plus possit eē in opere: q̄ ī opifice. Recte igiť Seneca ī libris moralibus: simulacra inqt deorū uenerantť: illis supplicant: genū posito illa adorant: illis ꝑ totum assident diem: aut astant. illis stipē iaciunt: uictimas cædunt: & cū hæc tantopere suscipiant: fabros q illa fecere cōtemnunt. Quid īter se tā contrarium: q̄ statuarum despicere factorem: statuam adorare: & eum ne in conuictu qdem admittere: qui tibi deos faciat? Quam ergo uim: quam potestatem habere possunt: cum ipse qui fecit illa: non habeat? sed ne hæc quidē dare his potuit: quæ habebat: uidere: audire: loq: moueri. Quisq̄ ne igiť tam ineptus est: ut pu

Seneca auctor

tet aliquid esse i simulacro dei: i quo ne hominis qdem quicq̃ est præter umbram: sed hæc nemo cõsiderat:
isecti sunt.n.persuasione:ac mentes eorum penitus succum stultitiæ perbibetunt. Adorant ergo insensibilia
q sentiunt: irrationabilia qui sapiunt: exanima qui uiuunt: terrena q oriuntur e cælo. Iuuat ergo uelut in ali-
qua sublimi specula constitutum: unde uniuersi exaudire possint: Persianum illud proclamare. O curuæ in
terras animæ: & cælestium inanes. Cælum potius intuemini: ad cuius spectatulum uos excitauit ille artifex
uerus deus. Ille uobis sublimen uultum dedit: uos in terram curuamini: uos altas mentes & ad patrem su-
um cũ corporibus suis erectas ad iferiora deprimitis: tanq̃ uos pœniteat non quadrupedes esse natos. Fas nõ
est cæleste animal cũ terrenis: i terraq; uergẽtibus adæquari. qd uos beneficiis cælestibus orbati: pronicq; in
terrã uestra spõte procumbitis? Humi.n.miseri uolutamini: cum deorsum quæritis: quod i sublimi quæ-
rere debuistis. Nam ista mortalium digitorum ludicra & fragilia figmẽta: ex quolibet materiæ genere for-
mata: qd aliud sunt: nisi terra ex qua nata sunt? qd ergo rebus iferioribus subiacetis? qd capitibus uestris ter-
rã supponitis? Cũ ergo uos terræ submittitis: humilioresq; facitis: ipsi uos ultro ad iferos mergitis: ad mor-
temq; damnatis: quia nihil est terra ifertus & humilius: nisi mors & iferi: quæ si effugere uellens: subiectã
pedibus uestris terrã contẽneretis: corporis statu saluo: quod iccirco rectum accepistis: quo oculos atq; mẽ-
tem cũ eo q fecit conferre possetis. Contemnere autem & calcare terram nihil aliud est: q̃ simulacra nõ ado-
rare: qa de terra ficta sunt. Item diuitias non concupiscere uoluptates corporis spernere: qa opes & corpus
ipsum cuius hospitio utimur: terra est. Viuum colite: ut uiuatis. Moriatur enim necesse est: qui se suamque
animam mortuis ad iudicauit.

Persiãus

Quod Cicero & alii qui uidebantur sapientes: cæteris detetius peccauerunt. Cap. III.

Sed quid prodest ad uulgus & ad hoĩes iperitos hoc mõ concionari? cũ uideamus etiã doctos &
prudẽtes uiros cum religionum intelligant uanitatem: nihilominus tamẽ etiam in his ipsis: quæ
dãnant: colendis (nescio q̃ prauitate) præstare? Intelligebat Cicero falsa esse: quæ homines adora-
rent. Nam cum multa dixisset: quæ ad euersionem religionum ualerent: ait tamẽ nõ esse illa uul-
go disputanda: ne susceptas publice religiones disputatio talis extiguat. Quid ei facies: qui cum
errare se sentiat; ultro ipse in lapides impingat: ut populus omnis offendat? ipse sibi oculos eruat: ut omnes
cæci sint? qui nec de aliis bene mereatur: quos patitur eerare: nec de seipso: qui alienis accedit erroribus: nec
utitur tandem sapiẽtiæ suæ bono: ut factis impleat: quod mente percepit: sed prudens & sciens pedẽ laqueo
inserit: ut simul cum cæteris: quos liberare ut prudentior debuit: & ipse capiatur. Quin potius si quid tibi
Cicero uirtutis est: experire populum facere sapientẽ. Digna res est: ubi omnes eloquentiæ tuæ uires exer-
ceas. Non enim uerendũ est ne tibi in tam bona causa deficiat oratio: qui sæpe etiam malas copiose ac forti-
ter defendisti. Sed nimirum Socratis carcerem times. ideoq; patrocinium ueritatis suscipere non audes. At
mortem ut sapiens contẽnere debuisti. Erat multo pulchrius: ut ob bene prius dicta: q̃ ob male dicta more-
reris. Nec tibi laudis plus philippicæ afferre potuerunt: q̃ discussus error humani generis: & mẽtes hominũ
ad sanitatem tua disputatione reuocare: sed concedamus timiditati: quæ in sapiente esse non debet. Quid
ergo ipse in eodem uersaris errore? Video te terrena & manufacta uenerari. Vana esse intelligis: & tamẽ ea-
dem facis: quæ faciunt ipsi: quos ipse stultissimos confiteris. Quid igitur profuit uidisse te ueritatẽ: quã nec
defensurus esses: nec secuturus? Sed si libẽter errant hi: qui errare se sentiunt: quanto magis uulgus indo-
ctum: quod pompis inanibus gaudet: animisq; puerilibus spectat omnia: oblectatur friuolis: & specie simu-
lacrorum capitur: nec ponderare secum unãquãq; rem potest: ut intelligat nil colendum esse: quod oculis
mortalibus cernitur: quia necesse est mortale sit. Nec mirandum esse: si deum non uideant: cũ ipsi ne qui-
dem hominem uideant: quem uidere se credunt. Hoc enim quod oculis subiectũ est: nõ homo: sed homi-
nis receptaculum est: cuius qualitas & figura: non ex liniamẽtis uasculi: quo cõtinetur: sed ex factis & mori-
bus peruidetur. Qui ergo colunt simulacra: corpora sunt hoĩbus carentia: quia se corporalibus dediderũt:
nec uidẽt plus aliquid mente q̃ corpore: cum sit animi officiũ ea subtilius cernere: quæ acies corporalis non
potest tueri. Quos homines idẽ ille philosophus: ac poeta grauiter accusat: tanq̃ humiles & abiectos: qui cõ-
tra naturæ suæ rationem ad ueneranda se terrena prosternant. Ait enim: Et faciunt animos humiles for-
midine diuum Depressosq; premũt ad terram. Aliud quidem ille cum hoc diceret: sentiebat: nihil utiq; es-
se colendum: quia dii humana nõ curent. Denique alio loco religiones deorũ: & cultus inane eẽ officium cõ-
fitetur. Nec pietas ulla est: uelatum sæpe uideri Vertere se ad lapidẽ: atq; omnes accedere ad aras: Et pcũ-
bere humi prostratum: & pandere palmas Ante deũ delubra: nec aras sanguine multo Spargere quadrupe-
dum: nec uotis nectere uota. Quæ profecto si cassa sunt: nõ oportet sublimes & excelsos aĩos auocari: atq; in
terrã premi: sed nihil aliud q̃ cælestia cogitare. Impugnatæ sunt ergo a prudẽtioribus falsæ religiones: qa sen-
tiebãt esse falsas: sed nõ est inducta uera: qa qualis: aut ubi eẽt ignorabãt. Itaq; sic habuerũt tanq̃ nulla eẽt oĩ-
no: quia uerã nõ poterãt inuenire. Et eodẽ modo inciderunt in errorẽ multo maiorẽ: q̃ illi qui falsam tene-
bant. Nam & isti fragilium cultores: quis sint inepti: quia cælestia constituunt in rebus corruptibilibus atq;
terrenis: aliquid tamen sapientiæ retinent: & habere uenĩã possunt: quia summũ hominis officium: & si nõ
re ipsa: tamen proposito tenent: siquidem hominum atq; mutorum: uel solum: uel certe maximũ in religi-
one discrimen est. Hi uero quãto fuerũt sapientiores: q; intellexerunt falsæ religionis errorẽ: tanto facti sũt
stultiores: q; esse aliquã uerã non putauerũt. Itaq; quoniã facilius est de alienis iudicare q̃ de suis: dum alio-
rum præcipitium uident non prospexerunt quid ante suos pedes esset. In utraq; igitur parte & summa stul-
titia inuenitur: & odor quidem sapientiæ: ut possis dubitare quos dicas potissimum stultiores: illos ne qui
falsam religionem suscipiunt: an eos qui nullam. Sed (ut dixi) uenia concedi posset imperitis: & qui se sapiẽ-
tes esse non fateantur. His uero non potest qui sapientiam professi: stultitiã potius exhibent. Nõ sum equi-

dem tam iniquus: ut eos putē diuinare potuisse:ut ueritatē per seipsos īuenirēt:quod fieri ego nō posse con
fiteor:sed hoc ab his exigo : quod ratione ipsa præstare potuerunt. Facerēt enim prudentius si & intellige-
rent esse aliquā uerā:& falsis impugnatis aperte pronunciarent eam : quæ uera esset ab omnibus nō teneri.
Sed mouet eos fortasse illud : q̄ si qua uera esset religio:exerceret se ac iudicaret:nec patereť esse aliud quic-
quā. Videre enim nullo modo poterant:quare aut a quo:& quēadmodum religio uera opprimereť : quod
ē diuini sacramenti : & cælestis arcani. Id uero nisi doceatur:aliquis scire nullo pacto potest. Sūma rei hæc
est. Imperiti & insipientes falsas religiones pro ueris habent:quia neq̧ ueram sciunt:neq̧ falsam intelligūt.
Prudentiores uero:quia ueram nesciunt:aut in his:quas falsas esse intelligunt:perseuerant:ut aliquid tene-
re uideantur:aut omnino nihil colunt:ne incidāt in errorem:cum idipsum maximi sit erroris:uitam pecu-
dum sub figura hominis imitari. Falsum uero ītelligere est quidē sapientiæ:sed humanæ. Vltra hunc gra-
dum procedi ab homine non poterit. Itaque multi philosophorum religiones (ut docui) sustulerunt. Verū
autem scire diuinæ est sapientiæ. Homo autem per seipsum peruenire ad hanc sapientiam non potest : nisi
doceatur a deo. Philosophi quod summū fuit humanæ sapientiæ assecuti sunt:ut intelligerēt quod nō sit.
illud assequi nequiuerunt:ut dicerent quid sit. Nota Ciceronis uox est : utinā tam facile uera inuenire pos-
sem:q̄ falsa conuincere. Quod quia uires humanæ conditionis excedit : eius officii facultas nobis est attri-
buta:qbus tradidit deus scientiā ueritatis:cui explicandæ quattuor posteriores libri seruiēt. Nunc interim
falsa ut cœpimus:detegamus.

Quod nil maiestatis & reuerētiæ habeāt idola. Cap. IIII.

Horatius Q Vid igitur maiestatis possūnt habere simulacra:quæ fuerunt in homunculi potestate:uel ut ali-
ud fierent:uel ut omnino non fierent:iccirco apud Horatium Priapus ita loquitur. Olim trū-
cus eram ficulnus inutile lignum: Cum faber incertus scamnum faceret ne priapum. Maluit
eē deū:deus īde ego furum:auiumq̧ Maxima formido. Quid nō sit tanto hoc custode securus?
Fures enim tam stulti sunt:ut priapi tentiginem timeant:cum aues ipsæ:quas terrore falcis : aut
inguinis abigi existimāt:simulacris fabrefactis:idest hominum plane similibus insideant:nidificent : inqui-
nent. Sed Flaccus : ut satyrici carminis scriptor derisit hominum uanitatem. Verum hi qui faciunt:seriam
se rem facere opinantur. Deniq̧ poeta maximus:homo in cæteris prudens:in hoc solo nō poeticæ:sed anili-
ter desipiuit:cum in illis emēdatissimis libris etiam fieri hoc iubet. Et custos furum:atq̧ auium cum falce
saligna Hellespōtiaci seruet tutela Priapi. Adorant ergo mortalia:aut a mortalibus facta : frāgi enim cre-
mari possūnt ac perire. Nam & tectis uetustate labentibus sæpe cōminui solent:& cōsumpta incēdio dilabū-
tur in cinerem:& plærūq̧ (nisi sua illis magnitudo subuenerit:aut custodia diligēs sepserit) in prædam furi-
bus cedunt. Quæ igitur insania est ea timere:pro quibus aut ruinæ:aut ignes:aut furta timeātur? quæ uani-
tas aliquā ab his spectare tutelam:quæ tueri semetipsa nō possūnt? quæ peruersitas ad eorum præsidia de-
currere:quæ ipsa cum uiolantur inulta sunt:nisi a colētibus uindicērur? Vbi ergo ueritas est? ubi nulla uis
adhiberi potest religioni:ubi nihil quod uiolari possit apparet: ubi sacrilegium fieri non potest. Quicquid
autem oculis manibusq̧ subiectum est:id uero quia fragile est : ab omni ratione īmortalitatis est alienum.
Frustra igiť homines auro:ebore:gēmis deos excolūt & exornant : quasi uero ex his rebus ullā possint cape-
re uoluptatē. Quis usus est preciosorū munerū nihil sentiētibus? An ille qui mortuis? Pari enī ratione de-
functorum corpora odoribus ac p̄ciosis uestibus illita & cōuoluta humi cōdunt:qua deos honorāt:qui ne-
que cum fierent sentiebant:neq̧ cūm coluntur sciunt. Nec enim sensum cōsecratione sumpserūt. Nō place-
Persius bat Persio:q̧ aurea uasa templis inferantur : superuacuum putanti eē inter religiones:q̧ non sanctitatis:sed
auaritiæ sit instrumentum. Illa enim satius est deo : quē recte colas:inferre pro munere. Compositum ius:
fasque animi sanctosq̧ recessus Mentis : & incoctum generoso pectus honesto. Egregie sapienterq̧ sensit.
Verum illud ridiculum subdidit. Hoc esse aurum in tēplis:qđ sunt Veneri donatæ a uirgine puppæ:quas
Polycletus illa omittere fortasse contempsit. Non uidebat enim simulacra ipa & effigies deorum Polycleti & Euphra-
Euphranor noris & Phidiæ manu ex auro atq̧ ebore perfectas:nihil aliud esse q̄ grandes puppas:non a uirginibus qua-
cum lusibus uenia dari potest:sed a barbatis hominibus consecratas. Merito igitur etiam senum stultitiam
Phidias Seneca deridet. Non inquit bis pueri sumus; ut uulgo dicitur:sed semper. Verum hoc īte test:q̧ maiora nos
Seneca auctor ludimus. Ergo his ludicris:& ornatis:& grandibus puppis:& unguenta & thura & odores īferunt. His opi-
mas & pīgues hostias immolant:quibus est quidem os:sed carent officio dentium. His peplos & indumen-
ta preciosa:quibus usus uelaminis nullus est. His aurum & argentum consecrant : quæ tam non habent q̧
Dionysius accipiunt:q̄ qui illa donarunt. Nec immerito Dionysius Siciliæ tyrānus post uictoriam Græcia potitus: de-
os tales contempsit:spoliauit.illusit. Siquidem sacrilegia sua iocularibus etiam dictis prosequebatur. Nam
cum Ioui Olympio aureum amictum detraxisset:laneum iussit īponi dicens æstate esse graue aureum: hye-
me frigidum:laneū uero utriq̧ tempori aptum. Idem auream barbam detrahēs Aesculapio īcongruens &
iniquum esse ait : cum Apollo pater eius īberbis essēt adhuc ac lenis:priorem filiū q̄ patrem barbatū uideri.
Itē pateras & exuuias:& parua quædā sigilla:quæ simulacroꝝ protētis manibus tenebanť:detrahebat: & ac-
cipere se illa.nō auferre dicebat. Perq̄.n.stultū esse & īgratum:nolle accipere ab his ultro porrigētibus:a qui-
bus bona sibi hoīes precarenť. Hæc.n.fecit īpune:quia rex & uictor fuit. Quin.n.secura est eū solita fœlicitas
Vixit enim usq̧ ad senectutem:regnumq̧ per manus filio tradidit. In eo igitur quia homines sacrilegia uin-
dicare non poterant:oportuit deos ipsos sui uindices esse. At si humilis quid tale commiserit : huic præsto
sunt flagella : ignes:eculei:cruces:& quicquid excogitare iratis & furētibus licet. Sed cū puniūt depræhēsos
ī sacrilegio:ipsi de deorum suorum potestate diffidunt. Cur.n.illis potissimū non relinquant ulciscendi sui
locū.si eos posse aliquid arbitrantur? Quin.n.putant illoꝝ numine accidisse:ut prædones reꝝ sacratum de-
præhensi tenerenť:& sæuiunt nō tam ira q̄ metu:ne si deorum iniuriam non uindicauerit:ipsos expectant

pene icredibili.s. uanitate : qui nocituros sibi deos putent ob aliena scelera: qui ipsis a quibus uiolati spoliatiq; sunt: per seipsos nihil nocere potuerũt. At.n. sæpe ipsi quoq; i sacrilegos uindicauerũt: potest id uel casu accidisse: q aliquando non semper. Sed tamen paulopost: quando id acciderit : ostendam. Sed quæro cur illi tot & tanta sacrilegia i Dionysio nõ uindicauerũt? q non furtim: sed palá deos ludibrio habuit. Cur hunc tam potenté sacrilegũ a téplis: a cerimoniis: ab imaginibus suis nõ arcuerunt? Cur etiá sacris rebus ablatis: ꝓspere nauigauit? quod ioco ipse testatus est: ut solebat. Videtis ne inquit comitibus suis naufragiũ timentibus: q̃ ꝓspera sacrilegis nauigatio ab ipsis imortalibus tribuat? Sed hic fortasse a Platõe didicerat deos nihil eẽ. Quid Caius Verres? quem Tullius accusator eius eidem Dionysio & Phalaridi: & tyrãnis omnibus comparat: nõne omnem Siciliam compilauit: sublatis deoꝝ simulacris: ornaméntisq; phanorũ? Ociosum é prosequi singula. unum libet cõmemorare: i quo accusator omnibus eloquétiæ uiribus: omni deniq; conatu uocis & corporis deplorauit. de Cerere Catinensi uel Aetnensi: quarũ alterius tanta fuit religio: ut adire templi eius secreta penetralia uiris nefas esset. Alterius antiqtas tanta fuit: ut oés historiæ loquant ipsam deá fruges i Aetnæ solo primum reperisse: filiamq; eius uirginé ex eodé loco raptam. Deniq; gracchanis temporibus turbata republica & seditionibus & ostentis: cum repertum esset in carminibus Sibyllinis: antiqssimá Cererem debere placari: legati sunt Aetná missi. Hæc igitur Ceres: uel religiosissima: quá uidere maribus ne adorandi qdem gratia licebat: uel antiqssima: quam.s. senatus populusq; Ro. sacrificiis donisq; placauerat: ex arcanis & uetustis penetralibus a. C. Verre imissis latrõibus seruis: ípune sublata é. Idé uero cũ affirmaret se a Siculis: ut cãm ꝓuinciæ susciperet: oratũ: his uerbis usus é: sese iá ne deos qdé i suis urbibus : ad quos cõfugerét: hére: q eorũ simulacra sanctissima. C. Verres ex delubris religiosissimis sustulisset: quasi uero si Verres ex urbibus delubrisq; sustulerat: de cælo quoq; sustulerat. Vnde apparet istos deos nihil hére in se amplius q̃ materiam: de qua sunt fabricati. Nec imerito ad te. M. Tulli: hoc est ad teipsum hominé Siculi cõfugerũt: quoniá triénio sunt experti deos illos nihil ualere. Essent enim stulxssimi: si ad eos ob defendendas iniurias hominum confugissent: qui. C. Verri : ne pro seipsis irati esse potuerũt. At enim Verres ob hæc facinora dánatus est. Non ergo dii uindicauerunt: sed Ciceronis industria: qua uel defensores eius oppressit : uel gratiæ restitit. Quid q apud ipsum Verrem non fuit ulla dánatio sed uacatio? ut quéadmodum Dionysio deorũ spolia gestanti dii imortales boná dederant nauigationem: sic etiá Verri boná quieté tribuisse uideantur: in qua sacrilegiis suis tranquille frui posset. Nam frementibus postea ciuilibus bellis sub obtentu dominationis ab omni periculo & metu remotus ; aliorũ graues casus & mirabiles exitus audiebat: & qui cecidisse solus omnibus stantibus uidebatur: is uero uniuersis cadentibus solus stetit: donec illum & opibus sacrilegio partis: & uita satiatum : ac senectute cõfectum proscriptio triũuiralis auferret. eadem scilicet quæ Tulliũ uiolatæ deorum maiestatis ultorem. Quin etiá fœlix in eoipso fuit : q ante suam mortem crudelissimum exitum sui accusatoris audiuit. Diis uidelicet prouidétibus : ut sacrilegus ac prædo ille religionum suacum nõ ante moreretur : q̃ solatium de ultione cepisset.

Plato auctor

C. Verres

Tullius auctor

Ceres

Quod solus omnium creator uerus deus est: solusq; colendus: nec elementa: nec corpora cælestia aliquid diuinitatis habent: in quo & stoici desipiunt: qui stellas deos putant: quæ non sua uoluntate mouentur: sed dei: & qua ratione eas sic fieri uoluit. Cap. V.

QVanto igitur rectius est omissis insensibilibus & uanis: oculos eo tendere: ubi sedes : ubi habitatio est dei ueri: qui terrá stabili firmitate suspendit: qui cælum distinxit astris fulgentibus: qui solem rebus humanis clarissimũ ac singulare lumé in argumétũ suæ : ac unicæ maiestatis accédit? Terris aũt maria circunfudit: flumina sempiterno lapsu fluere præcepit. Iussit & extendi campos: subsidere ualles. Fronte tegi siluas: lapidosos surgere montes. Quæ utiq; omnia non Iuppiter fecit: qui ante annos mille septingentos natus est: sed idem ille opifex rerum mundi melioris origo. Qui uocatur deus: cuius principium: quoniam non potest comprehendi: ne quæri debet quidem. Satis est homini ad plená perfectáq; prudentiam: si deum esse intelligat: cuius intelligentiæ uis & summa hæc est: ut suscipiat & honorificet cõmunem parenté generis humani: & rerum mirabilium fabricatorem. Vnde quidam hebetis obtusiq; cordis: elementa quæ & facta sunt: & carent sensu: tanq̃ deos adorant: qui cũ dei opera mirarentur : cælum cum luminibus uariis : terram cum campis & montibus: maria cum fluminibus & stagnis & fontibus: earum rerũ admiratione obstupefacti: & ipsius artificis obliti: qué uidere nõ poterát: eius opera uenerari: & colere cœperunt: nec unq̃ intelligere quiuerunt: quáto maior : quáto mirabilior sit: qui illa fecit ex nihilo: quæ cũ uideant diuinis legibus obsequentia: cõmodis atq; usibus hominũ perpetua necessitate famulari : tamen illa deos existimant esse: ingrati aduersus beneficia diuina: qui deo & patri Idulgentissimo sua sibi opera prætulerũt. Sed quid mirũ: si aut barbari: aut imperiti homines errant: cũ & philosophi stoicæ disciplinæ in eadem sint opinione: ut omnia cælestia quæ mouentur: in deorũ numero habéda esse censeant? Siquidé Lucillius stoicus apud Ciceroné sic loquitur. Hanc igitur in stellis constantiá: hanc tantam in tam uariis cursibus in omni æternitate conuenientiam temporũ non possum itelligere sine mente: ratione: consilio: quæ cum in syderibus esse uideamus. nõ possumus eapsa nõ in deorũ numero ponere. Item paulo superius. Restat inquit ut motus astrorum sit uoluntarius: quæ qui uideat nõ indocte solũ : uerũ etiá ipie faciat: si deos eẽ neget. Nos uero & quidé cõstáter negamus: ac uos o philosophi: nõ solũ idoctos: & ipios: uerũ etiá cæcos & ieptos delirosq; ꝓbamus: q ignorátiá impitoꝝ uanitate uicistis. Illi eni solé & lună: uos etiá sydera deos putatis. Tradite igit nobis stellarũ mysteria: ut aras & tépla singulis erigamus: ut sciamus quo quáq; ritu: quo die colamus: qbus noĩbus: qbus ṗcibus aduocemus: nisi forte nullo discrimine: tá inumerales: tá minutos deos aceruatim colere debemus. Quid q argumétum illud : quo colligũt uniuersa cælestia deos esse: in contrariũ ualet. Ná si deos esse iccirco opinantur : quia certos & rationabiles cursus ha-

Lucillius

bent:errant. Ex hoc enim apparet deos nõ esse:ꝙ exorbitare illis a pstitutis itineribus nõ licet. Cæterũ si dii essent:huc atq; illuc passim sine ulla necessitate ferrent̃:sicut animãtes in terra: quorũ (quia liberæ sunt uoluntates) huc atq; illuc uagant̃:ut liber:& quo quẽq; mens duxerit eo fertur. Nõ est igitur astrorum motus uoluntarius:sed necessarius:quia præstitutis legibus officiisq; deseruiũt. Sed cum disputaret de cursibus syderum:quos ex ipsa rerum ac temporũ congruentia intelligebat non esse fortuitos:existimauit uoluntarios esse:tanq̃ non possent tam disposite q̃ ordinate moueri:nisi sensus illis inesset officii sui sciens. O quã difficilis est ignorantibus ueritas:& quã facilis scientibus. Si motus inquit astrorum fortuiti nõ sunt:nihil aliud restat nisi ut uoluntarii sint. Immo uero ut nõ esse fortuitos manifestũ est:ita nec uolũtarios. Quomodo igitur in cõficiendis itineribus constãtiam suã seruant? Nimirum deus uniuersi artifex sic illa disposuit: sic illa machinatus est:ut per spacia cæli diuina:& admirabili ratione decurrerẽt:ad efficiẽdas succedẽtium sibi temporum uarietates.

Archimedes

An Archimedes siculus concauo ære similitudinem mundi ac figuram potuit machinari:in quo ita solem ac lunam composuit:ut inæquales motus:& cælestibus similes conuersionibus singulisq; quasi diebus efficerent: & non modo decessus solis & accessus uel incrementa diminutionesq; lunæ: uerũ etiam stellarum:uel errantiũ:uel uagarũ:dispares cursus orbis ille dum uertitur:exhiberet. Deus ergo illa uera non potuit machinari & efficere:quæ potuit solertia hominis imitatione simulari? Vtrũ ne igitur Stoicus si astrorũ figuras in illo aere pictas effictasq; uidisset suo illa consilio moueri diceret: ac non potius artificis ingenio? Inest ergo syderibus ratio ad peragẽdos meatus suos apta:sed dei est illa ratio: qui & fecit: & regit omnia. Non ipsorum syderum:quæ mouentur. nam si solem stare uoluisset:perpetuus dies utiq; esset. Item si motus astra non haberent:quis dubitat sempiternã noctem fuisse futurã? Sed ut diei ac noctis uices essent:moueri ea uoluit:& tam uarie moueri:ut nõ modo lucis ac tenebrarũ mutuæ uicissitudines fierent:quibus laboris & quietis alterna spacia constarent:sed etiam frigoris:& caloris:& diuersorũ temporũ uis:ac potestas:uel generandis:uel maturandis frugibus conueniret. Quã solertiã diuinæ potestatis in machinandis itineribus astrorum:quia philosophi nõ uidebant: animalia esse sydera putauerũt:tanq̃ pedibus & sponte:nõ diuina ratione pcederent. Cur autẽ excogitauerit illa deus:quis non intelligit? Scilicet ne solis lumine decedente:nimiũ ceca nox tetris atq; horrẽtibus tenebris ingrauesceret: noceretq; uiuẽtibus. Itaq; & cælum simul mira uarietate distinxit:& tenebras ipsas multis minutisq; luminibus temperauit.

Naso auctor

Quãto igitur Naso sapientius:q̃ illi:qui sapientiæ studere se putant:qui sentit a deo lumina illa:ut horrorẽ tenebrarum depellerẽt: istituta? Is eũ librũ:quo phænomena breuiter cõprehẽdit:his tribus uersibus terminauit.

Tot numero: taliq; deus simulacra figura Imposuit cælo: perq; atras sparsa tenebras Clara pruinosæ iussit dare lumina nocti.

Quod si fieri nõ potest:ut stellæ dii sint. ergo nec sol quidẽ nec luna dii eẽ possũt: quoniam luminibus astrorũ:non ratione differunt:sed magnitudine. Quod si hi dii non sunt:ergo nec cælum quidem:in quo illa omnia continentur.

Quod nec terra:nec aqua: nec pars aliqua mundi: nec totus ipse deus est animatus stoici mentiuntur: qui quod astruunt:pariter & euertunt. Cap. VI.

Simili modo si terra quam calcamus:quam subigimus: & colimus ad uictum: deus non est: ne campi quidem ac montes dii erunt. Sed hi non sunt. ergo non tellus quidem uniuersa deus uideri potest. Itẽ si aqua:quæ seruit animantibus ad usum bibendi:aut lauandi:deus nõ est:ne fontes quidem:ex quibus aqua profluit. Si fontes non sunt:ne flumina quidẽ:quæ de fontibus colliguntur. Si flumina quoq; dii nõ sunt:ergo & mare:quod ex fluminibus cõstat: deus haberi nõ potest. Quod si neq; cælũ:neq; terra:neq; mare:quæ mundi partes sunt:dii esse nõ possunt:ergo ne mũdus quidem totus deus est:quem idẽ ipsi stoici & animantẽ & sapientẽ esse contẽdunt:& proprerea deũ. in quo tã incõstãtes fuerũt:ut nihil dictũ sit ab his:quod nõ ab iisdẽ fuerit euersum. Sic enĩ argumẽtant̃: fieri non posse:ut sensu careat:qđ sensibilia ex se generat. Mundus aũt generat hominẽ:q est sensu præditus: ergo & ipsum sensibilem eẽ. Itẽ sine sensu esse nõ posse:cuius pars hẽat sensum. Igit̃ quia homo sensibilis est:etiã mũdo:cuius pars hõ est:inesse sensum. Propositiões qdem ueræ sunt:& sensibile eẽ qđ sensu præditum gignat: & habere sensum:cuius pars sensu aucta sit. Sed assũmptiones falsæ:quibus argumẽta cõcludunt:quia neq; mundus generat hominem:neq; mundi homo pars est. nam hominem a principio idem deus fecit: qui & mundũ:& non est mundi pars homo:sicut corporis membrũ. Potest. n. mundus esse sine homĩe:sicut urbs & domus. Atqui ut domus unius hominis habitaculum est:& urbs unius populi:sic & mundus domicilium totius generis humani. Et aliud est qđ incolitur:aliud qđ ĩcolit. Sed illi dum student id qđ falso susceperant cõfirmare:& sensibilẽ esse mundũ & deum: argumẽtorũ suorũ consequentia nõ uiderunt. Nã si mũdi pars est homo:& sensibilis est mundus:quia sentit. Ergo qa mortalis est homo: mortalis sit & mundus necesse est:nec tantũ mortalis:sed etiã omnibus morbis & passionibus subiectus:& econtrario:si deus ẽ mũdus & partes eius utiq; ĩmortales sunt:ergo & homo deus est:qa pars est (ut dicitis) mũdi. si hõ: ergo iumẽta & pecudes:& cætera genera bestiarum & auium & pisciũ:quoniã illa eodẽ modo sentiunt:& mundi partes sunt. At hoc tolerabile est. Nam & hoc colũt ægyptii. sed res eo puenit:ut & ranæ & culices & formicæ dii esse uideant̃:qa & ipsis inest sensus: & ex parte mundi sunt. Ita semp argumenta ex falso petita: ineptos & absurdos exitus habẽt. Quid ꝙ idẽ ipsi aiunt:deorũ & hoĩum causa mũdum esse constructum quasi cõem domum? Ergo nec mundus deus est:nec animans:si cõstructus est. animãs. n. nõ construit̃ sed nascit̃. Et si est ædificatus:& sicut utiq; tanq̃ domus:tanq̃ nauis. Est ergo aliquis artifex mundi deus:& seorsum erit mundus q factus est:seorsum ille qui fecit. Iam illud quidem repugnans & absurdum:ꝙ cum cælestes ignes:cæteraq; mundi elementa deos esse affirmant:Itẽ ipsum deum mundum dicũt. Quomõ potest ex deorũ multorũ aceruo unus deus confici. si astra dii sunt:mundus ergo non deus sed domiciliũ deorũ est. Si uero deus

mundus ẽ:ergo omnia illa quæ sunt ĩ eo dii nõ sunt:sed dei mẽbra:quæ utiq; solius dei nomẽ accipe nõ possunt.Nec.n.recte q̃s dixerit mẽbra hoĩs unius multos hoĩes esse:sed tamẽ nõ ẽ similis cõparatio aĩalis & mũdi.Aĩal.n.quia sensu præditũ est:ẽt mẽbra eius habent sensum nec nisi a corpore diuulsa putrescunt. Cuius igit̃ rei similitudinẽ gerit mundus?Nimiq; ipsi docent:cũ factũ eẽ non diffitent̃:ut esset diis & hoĩbus quasi cõis domus.Si ergo ẽ constructus ut domus:nec ipse deus ẽ:nec elementa quæ sunt partes eius:quia neq; domus hr̃e dominiũ sui põt:neq; illa de quibus domus constat.Non tantũ igit̃ ueritate:sed ẽt uerbis suis reuicunt̃.Sicut.n.domus in usum habitãdi facta p se nihil sentit:dominoq; subiecta ẽ: qui eam fecit aut incolit:ita mundus p se nihil sentiens:factori deo subiacet:qui eum in usum sui fecit.

Quod dupliciter peccant insipiẽtes:& q̃ auaritia sub obtẽtu religionis colit̃: præualente ratõi traditione maioꝝ:& qui fuerint maiores:quoꝝ auctoritas præiudicat ueritati. Cap. VII.

Duplici ergo ratione peccatur ab insipiẽtibus.Primũ q̃ elementa.i.dei opa deo præferunt. Deinde q̃ elementoꝝ ipsorum figuras humana specie comprehensas colunt. Nã solis lunæq; simulacra humanum in modum formant.Itẽ ignis & terræ & maris quæ illi Vulcanũ:Vestam:neptunum uocant:nec elemẽtis ipsis in aperto litant.Tanta hoĩes imaginũ cupiditas tenet:ut iã uiliora dicant̃ illa quæ uera sunt auro.s.gẽmis & ebore delectant̃.Hoꝝ pulchritudo ac nitor præstrigit oculos:nec ullam religionẽ putant ubicunq; illa non fulserint.Itaq; sub obtẽtu deoꝝ auaritia & cupiditas colit̃.Credunt.n.deos amare q̃cq̃d ipsi concupiscũt:quicquid est ꝓpter quod furta:& latrocinia: & homicidia quotidie sæuiunt:propter quod bella per totũ orbẽ populos urbesq; subuertunt.Consecrant ergo diis manubias & rapinas suas:quos certe necesse ẽ imbecilles eẽ ac summæ uirtutis expertes:si subiecti sunt cupiditatibus:cur enim cælestes eos putemus si desiderant aliquid de terra?Vel beatos:si aliqua re indigent?Vel incorruptos:si uoluptati habẽt ea:in quibus appetẽdis cupiditas hominũ non imerito damnat̃?Veniunt igitur ad deos: nõ tam religionis gratia:quæ nulla potest esse ĩ rebus male partis & corruptibilibus:q̃ ut aurum oculis hauriant.nitorem leuigati marmoris aut eboris aspiciãt:ut ĩsignes lapillis & coloribus uestes:uel distincta gẽmis fulgentibus pocula ĩsatiabili contemplatõe contrectent.Et quãto fuerint ornatiora templa & pulchriora simulacra:tanto plus maiestatis habere credantur:adeo religio eorum nihil aliud est q̃ quod cupiditas humana mirat̃.Hæ sunt religiones quas sibi a maioribus suis traditas pertinacissime tueri ac defendere perseuerant:nec considerant:quales sint:sed ex hoc probatas atque ueras esse confidunt:q̃ eas ueteres tradiderunt:tantaq; ẽ auctoritas uetustatis:ut iquirere in eã scelus esse dicat̃.Itaq; creditur ei passim tanquam cognitæ ueritati.Deniq; apud Ciceronẽ sic dicit Cotta Lucillo.Habes Balbe q̃d Cotta q̃d pontifex sentiat: fac nunc ego ĩtelligam:quid tu sentias:a te enim philosophe rõnem religionis accipere debeo. Maioribus autẽ nostris etiam nulla ratione reddita ratõis est credere.Si credis:cur ergo rationem req̃ris:quæ potest efficere ne credas?Si rõnem requiris & quærẽdam putas:ergo non credis.Ideo.n.quæris ut eã sequaris cum iueneris:docet te ecce rõ non esse ueras religionẽs deoꝝ:quid facies?Maiores ne potius an rõnem sequeris?Quæ quidem tibi non ab alio ĩsinuata:sed a te ipso iuenta & electa est:cum omnes religiones radicitus eruisti. Si rõnem mauis:discedere te necesse est ab institutis & auctoritate maiorum: quoniam id solum rectum est: quod ratio præscribit.Si autem pietas maiores seq suadet fatere igit̃ & stultos illos fuisse:q excogitatis contra rõnem religionibus seruiunt: & te ineptum q id colas:quod falsum esse conuinceris.Sed tamen quoniã nobis tantopere maioꝝ nomẽ opponit̃:uideamus tamen q fuerit maiores illi:a quorum auctoritate discedi nefas ducitur.Romulus urbem conditurus:pastores:inter quos adoleuerat: conuocauit.Cumque is numerus condendæ urbi parum idoneus uideretur:constituit asilum. Eo passim confugerunt ex finitimis locis pessimi quique sine ullo conditionis discrimine.Ita conflauit ex his omnibus populum:legitque in senatum eos:q ætate anteibant:& patres appellauit:quorum cõsilio gereret oĩa de quo senatu Propertius elegiarum scriptor hæc loquit̃. Buccina cogebat priscos ad uerba quirites Centũ.illi in prato sæpe senatus erat. Curia prætexto nunc quæ nitet alta senatu: Pellitos habuit rustica corda patres. Hi sunt patres:quorũ decretis eruditi ac prudẽtes uiri deuotissime seruiebant.Idq; ueꝝ ac ĩmutabile oĩs posteritas iudicet:q̃ cẽtum pelliti senes senatum eẽ uoluerũt.quos tamẽ (ut in primo libro dictum est.) Pompilius illexit: ut uera crederẽt eẽ sacra:quæ ipse tradebat.Est uero q̃ illoꝝ auctoritas tanti habeatur a posteris:quos nemo cum uiuerent:neq; summus neq; ĩfimus affinitate dignos iudicauit.

Cicero auctor
Cotta
Lucillus

Romulus

Q̃d rõne potius ĩnitendũ ẽ:& quæ miracula scripta sunt ad cõsirmationẽ erroris multoꝝ. Cap. VIII.

Quare oportet in ea re maxime:ĩ qua uitæ rõ uersat̃:sibi queq; cõsidere:suoꝝ iudicio ac ꝓpriis sensibus niti ad iuestigandam & ꝑpendendam ueritatẽ:q̃ credentem alienis erroribus decipi: tanq̃ ipsum rationis expertem.Dedit oĩbus deus pro uirili portione sapientiam: ut & ĩaudita ĩuestigare possent & audita ꝑpendere.Nec quia nos illi temporibus antecesserunt:sapientia quoq; antecessẽrunt:quæ si omnibus æqualiter dat̃:occupari ab antecedẽtibus nõ potest. Illibabilis est tanq̃ lux & claritas solis:quia ut sol oculoꝝ.sic sapientia lomẽ est cordis humani. Quare cũ sapere.i. ueritatem quærere omnibus sit ĩnatum: sapientiam sibi adimunt:qui sine ullo iudicio inuẽta maioꝝ probãt:& ab aliis pecudum more ducuntur.Sed hoc fallit:q̃ maiorum nomine posito non putant fieri posse:ut aut ipsi plus sapiant:quia minores uocantur:aut illi desipuerint:quia maiores nominãtur.Quid ergo impedit: q̃n ab ipsis sumamus exemplum?aut q̃mo illi qui falsa inuenerant:posteris tradiderunt:sic nos qui uerum inuenimus:posteris meliora tradamus.Superest ingens quæstio:cuius disputatio non ab ingenio sed a scientia uenit: q̃ pluribus explicanda erit:ne quid dubium omnino relinquatur:Nam fortasse aliquis ad illa confugiat quæ a multis & non dubiis traduntur auctoribus:eos ipsos quos docuimus deos nõ esse: maiestatem suam per sæpe ostẽdisse & ꝓdigiis: & sõniis:& auguriis:& oraculis.Et sane multa enumerari possunt digna miracula.

Miracula

In primis illud qd' Actius Nauius summus augur: cũ Tarquinum Priscũ cõmoneret: ut nihil noui facere inciperet: nisi prius esset ĩauguratus: eiq3 rex artis eius eleuás fidem diceret: ut cõsultis auibus renunciaret sibi utrũ ne fieri posset id qđ ipe animo cõcepisset: affirmaretq3 Nauius posse. Cape igitur hanc inqt coté. eãq3 nouacula diside. at ille incontãter accepit ac secuit. Deinde illud qd' Castor & Pollux bello latino apud lacũ luturnæ uisi sunt equotũ sudorem abluentes: cum ædes eorum: quæ iũcta fonti erat: sua sponte patuisset. Idẽ bello Macedonico equis albis ĩsidentes. P. Vatieno Romam nocte uenientĩ se obtulisse dicũtur: nunciãtes eo die regẽ Persen uictum atq3 captum: qđ paucis post diebus litteræ Pauli uerũ fuisse docuerũt. Illud etiã mirabile: q3 simulactũ fortunæ muliebri nõ semel locutũ esse tradit'. Item Iunonis Monetæ cum captis Veiis ex militibus ad eã transferẽdam missus unus iocabũdus ac ludẽs ĩterrogaret: utrũ ne Romam migrare uellet: respondit uelle. Claudia quoq3 pponitur in exemplo miraculi. Nam cum ex libris Sibyllinis Idæa mater eẽt accita: & in uado Tyberini fluminis nauis: in qua uehebatur: hæsisset: nec ullo mõ aut ulla ui cõmoueretur. Claudiam ferũt: quæ semp ĩpudica eẽt habita: ob nimios corporis cultus deam submissis genibus orasse: ut si se castam iudicaret suum cingulum sequeret'. Ita nauim quæ ab oĩ iuuẽtute non ualuit cõmoueri: ab una muliere eẽ cõmotã. Illud æque mirũ: q3 lue sæuiẽte Aesculapius Epidauro accitus: urbem Romã diutuma pestilẽtia liberasse phibetur. Sacrilegi quoq3 numerari possũt: quorũ præsentibus poenis iniuriã suam diiuidicasse creduntur: Appius Claudius censor: cum aduersus responsum ad seruos publicos sacra Herculis transtulisset: luminibus orbatus ẽ. Et potitiorũ gens quæ prodidit: itrã unius anni tempus extĩcta est. Item censor Fuluius cum ex Iunonis Laciniæ templo marmoreas tegulas sustulisset: quibus ædem deæ Fortunæ equestris: quam Romæ fecerat: tegeret: mente captus est: & amissis duobus filiis in Illyrico militantibus: summo animi mœrore consumptus est. Præfectus etiam Marci Antonii Turullius cum apud Choos euerso Aesculapii luco classem fecisset: eodem postea luco a militibus Cæsaris est interfectus. His exẽplis adiungit' Pyrrhus: q sublata ex thesauro Proserpinæ Locrensis pecunia: naufragium fecit: ac uicinis deæ littoribus illisus ẽ: ut nihil præter eã pecuniam ĩcolume repiret'. Ceres quoq3 Milesia multum sibi apud hoĩes uenerat õis adiecit: Nam cũ ab Alexandro capta ciuitas esset: ac milites ad eã spoliãdam irrupissent: oĩum oculos repente obiectos fulgor ignis extinxit. Reperiunt' ẽt somnia: quæ uim deorũ uideantur ostendere. Tyberio nãq3 Attinio homini plebeio p quieté obuersatus esse Iuppiter dicit': & præcepisse

Somnia

ut cõsulibus & senatui nunciaret ludis circẽsibus pximis præsultorẽ sibi displicuisse: q3 Antonius maximus qdam uerberatũ seruũ sub furca medio circo ad suppliciũ duxerat: ideoq3 ludos instaurari oportere. Quod cũ ille neglexisset: eodẽ die filiũ pdidisse: ipse aũt graui morbo ẽ correptus. Et cũ rursus eandẽ imaginẽ cerneret: quæretẽ satis ne poenarũ p neglecto iperio pependisset: lectica delatus ad cõsules: & omni re in senatu exposita recepisse corporis firmitatẽ: suisq3 pedibus domũ redisse. Illud quoq3 somnium nõ minoris fuit admiratõis: quo Cæsar Augustus dicit' eẽ seruatus. Nam cũ bello ciuili Brutiano ĩplicitus graui morbo abstinere a prælio statuisset: medico eius Artorio Mineruæ species obseruata ẽ: monẽs ne propter corporis imbecillitatem castris se contineret Cæsar. Itaq3 ĩ aciem lectica perlatus ẽ. Eodemq3 die a Bruto castra capta sunt. Multa præterea exẽpla similia possunt pferri: sed uereor ne si fuero in propositõe rerum contrariarum diutius ĩmoratus: aut oblitus esse propositi uidear: aut crimẽ loquacitatis ĩcurram.

Quod p inuidiam diaboli ĩtrauit mors: & pullularunt radices errorũ. Et q3 deus ipse natura est: qui materiam primordialem & omnia fecit ex nihilo. Cap. IX.

EXponam igit' oĩum istorũ ratõem: quo facilius res difficiles & obscuræ ĩtelligant': & has oẽs simulati numinis præstigias reuelabo: qbus ĩducti hoĩes a ueritatis uia longius recesserunt: sed ĩ repetã longe altius: ut siqs ad legẽdũ exps ueri & ignarus accesserit: ĩstituat' atq3 ĩtelligat qđ tãdem sit caput horũ & causa malorũ: & lumĩe accepto: ilios ac totius generis humani pspiciat errores. Sicut mater sine exẽplo genuit auctorẽ suum: sic ĩeffabiliter pater genuisse credendus est coæternũ. De matre natus ẽ: qante iam fuit de patre: q aliquando non defuit. Hoc fides credat: ĩtelligentia non reqrat. Ne aut non iuentum putet ĩcredibile: aut reptum non credat singulare. Cum eẽt deus ad excogitandũ prudẽtissimus: ad faciẽdũ solertissimus: anteq̃ ordiret' hoc opus mũdi: quoniã pleni & cõsũmati bõi fons ĩ ipso erat: sicut ẽ semp: ut ab eo bono tanq̃ riuus orirer': longeq3 proflueret: pduxit similẽ sui spiritum: q esset uirtutibus dei patris præditus. Quomodo aũt id uoluerit: ĩ quarto docere conabimur libro. Deinde fecit alterũ: in quo ĩdoles diuinæ stirpis nõ pmansit. Itaq3 suapte ĩuidia tanq̃ ueneno ĩfectus est: & ex bono ad malũ trãscẽdit: suoq3 arbitrio quod a deo illi liberũ datũ fuerat: contrariũ sibi nomen adsciuit. Vnde apparet cũctorum malorũ fontem esse liuorẽ. Inuidit. n. illi antecessori suo: q deo patri pseuerando tũ probatus: tũ ẽt carus est. Hunc ergo ex bono per se malum effectum græci Διαβολόν appellant: nos criminatorem uocamus: q3 crimina ĩ quæ ipse illisit: ad deum deferat. Exorsus igit' deus fabricam mũdi: illum primũ & maximũ filium præfecit operi uniuerso. eoq3 simul & consiliatore usus ẽ & artifice ĩ excogitandis: ornãdis. pficiẽdisq3 rebus: quoniã is & prudẽtia: & rõne & ptãte pfectus ẽ: de quo nũc pcius: q3 alio loco & uirtus & nomẽ eius & rõ inenarrãda nobis erit. Nemo q̃rat ex qbus ista materiis tã magna: tam mirifica opa deus fecerit. Oĩa. n. fecit ex nihilo. Nec audiẽdi sunt poetæ: q aiũt chaos ĩ prĩcipio fuisse. i. cõfusionẽ rerũ atq3 elemẽtorũ. Postea uero deũ diremisse oẽm illã cõgeriẽ: singulisq3 rebus ex cõfuso aceruo sepatis ĩ ordineq3 descriptis: ĩstruxisse mũdũ pariter & ornasse: qbus facile ẽ respondere ptãtẽ dei nõ ĩtelligẽtibus: quẽ credũt nihil efficere posse nisi ex materia subiacẽte ac pparata: ĩ quo errore ẽt philosophi fuerũt. Nã Cic. de natura deorũ disputãs ait sic. Primũ igitur nõ ẽ pbabile eã materiã rerũ: unde orta sunt oĩa: eẽ diuina puidẽtia effectã. Sed hẽre & habuisse uim: & naturã suã. Vt igit' faber cũ qd ædificaturus ẽ: nõ ipe facit materiã: sed ea utit' quæ sit parata: fictorq3 itẽ cæra: sic isti puidẽtiæ diuiæ materiã præsto eẽ oportuit: nõ quã ipse faceret: sed quã hẽret paratã. Quod si nõ est a deo

Contra Ciceronẽ

materia facta:ne terra quidẽ:& aqua:& aer:& ignis a deo factus ẽ. O quam multa sunt uitia ĩ his decẽ uersibus. Primũ q̄ is q̄ ĩ alũs disputatõibus & libris fere oĩbus ꝓuidẽtiæ fuerit assertor: & q̄ acerrimis argumẽtis ĩpugnauerit eos:q̄ ꝓuidẽtiam nõ esse dixerunt:idẽ nunc quasi ꝓditor aliq̄s aut trãsfuga ꝓuidẽtiam conatus est tollere:in quo si cõtradicere uelis:nec cogitatõe opus ẽ:nec labore:sua illi dicta recitãda sunt. Nec.n.ab ullo poterit Cice.q̄ a Cicerone uehemẽtius refutari. Sed cõcedamus hoc more & instituto academicoꝝ: ut liceat hominibus ualde liberis dicere ac sentire quæ uelint: sentẽtias ipsius cõsideremus. Non ẽ inq̄t ꝓbabile materiã reꝝ a deo factam. Quibus hoc argumẽtis ꝓbes? Nihil.n.dixisti quare hoc nõ sit ꝓbabile. Itaq̄ mihi ecõtrario uel maxime ꝓbabile uideť:nec tamẽ temere uideť cogitanti plus eẽ aliq̄d ĩ deo: quẽ ꝓfecto ad imbecillitatẽ hoĩs redigis:cui nihil aliud q̄ opificiũ concedis. Quomodo igiť ab homine diuĩa illa uis differret: si ut homo sic ẽt deus ope indigeat aliena? Indiget autẽ si nihil moliri põt:nisi ab altero illi materia ministreť:quod si sit.imꝑfectæ utiq̄ uirtutis ẽ:& erit iã potẽtior iudicãdus materiæ ĩstitutor. Quo igiť nomine appellabiť:q̄ potẽtia deũ uicit? Siq̄dẽ maius est ꝓpria facere:q̄ aliena disponere. Si aũt fieri non põt: ut sit potẽtius deo q̄cq̄:quẽ necesse ẽ ꝑfectæ eẽ uirtutis:potestatis:rõnis. Idem igiť materiæ fictor ẽ:q̄ & reꝝ ex materia constantium. Neq̄.n.deo non faciẽte & inuito eẽ aliq̄d aut potuit aut debuit. Sed probabile est inq̄t materiam reꝝ & habere & habuisse naturam suam & uim. quam uim potuit habere nullo dante? quam naturã nullo generante? si habuit uim:ab aliquo eã assumpsit. A quo ãt sumere nisi a deo potuit? si habuit naturam:quæ utiq̄ a nascẽdo diciť:nata ẽ:a quo autem nisi a deo potuit ꝓcreari? Natura.n. qua dicitis orta esse omnia:si cõsilium nõ habet:efficere nihil põt. Si aũt generãdi aut faciẽdi potẽs est:hẽt ergo consiliũ:& ꝓpterea deus sit necesse ẽ. Nec alio nomine appellari põt ea uis:in qua ẽ & ꝓuidẽtia excogitandi: & solertia potestasq̄ faciẽdi. Melius igiť Seneca omnium stoicoꝝ acutissimus: qui uidit nil aliud eẽ naturam q̄ deum. Ergo inq̄t deum non laudabimus:cui naturalis ẽ uirtus? nec.n.illam didicit ex ullo:ĩmo laudabimus:q̄uis enĩ naturalis illa ei sit:sibi illam dedit:quoniam deus ĩpa natura ẽ. igiť ortũ reꝝ tribuis naturæ ac detrahis deo? Cur in eodẽ luto hæsitans uersuram soluis. A quo.n.fieri negas:ab eodẽ plane fieri mutato nomine confiteris. Sequiť ĭeptissima comparatio;ut .n.faber inq̄t cum quid ædificaturus ẽ:nõ ipse facit materiam: sed utiť ea:quæ sit parata:fictorq̄ itẽ cæta.sic isti prouidẽtiæ diuinæ materiam eẽ præsto oportuit:nõ quam ipse faceret:sed quam hẽret pararam. ĩmo uero non oportuit. Erit.n.deus minoris potestatis:si ex parato facit: qď ẽ hominis: Faber.n.sine ligno nihil ædificat:q̄a lignum ipsum facere non põt. Non posse autem ĩbecillitatis ẽ humanæ:deus uero facit sibi ipse materiam q̄a põt. Posse.n.dei ẽ:nam si non põt:deus non ẽ. Homo facit ex eo quod ẽ:quia ꝑ mortalitatẽ imbecillis ẽ:ꝑ imbecillitatẽ definitæ ac modicæ ꝑtãtis. Deus autem facit ex eo quod non ẽ:q̄a ꝑ æternitatem fortis ẽ:ꝑ fortitudinẽ ꝑtãtis immẽsæ:quæ fine ac modo caret: sicut uita factoris. Quid ergo mirum si facturus mundum deus:prius materiam de qua faceret:præparauit ex eo quod non erat? quia nefas eẽt deum aliunde aliq̄d mutuari: cum ĩ ipso uel ex ipso sint omnia. Nam si ẽ aliquid ante illum factum:& q̄cq̄ã non ab illo factum ẽ:potestatem dei & nomẽ amittet. At.n.materia nunquam facta ẽ:sicut deus qui ex materia fecit mundum: Duo igitur constituunť æterna:& quidem ĩter se contraria: quod fieri sine discordia & pernicie non potest. Collidant enim necesse ẽ ea:quorum uis & ratio diuersa est: sic utraq̄ æterna esse non poterunt:si repugnant;quia superare alterum necesse est. Ergo fieri nõ potest quin æterni natura sit simplex:ut ĩde oĩa uelut ex fonte descẽderint. Itaq̄ aut deus ex materia ortus ẽ aut materia ex deo:q̄d hoꝝ sit uerius:facile ẽ intelligi. Ex his.n.duobus alteꝝ sensibile ẽ:alteꝝ caret sensu. Ptãs faciẽdi aliquid non põt esse:nisi ĩ eo quod sentit:q̄d sapit qď cogitat:q̄d moueť. Nec ĩcipi aut fieri: aut cõsũmari q̄cq̄ põt:nisi fuerit rõne ꝓuisum. Et quẽadmodũ fiat:anteq̄ ẽ: aut quẽadmodũ cõstet postq̄ fuerit effectum. Deniq̄ is facit aliquid:qui habet uoluntatem ad faciendum: & manus ad id quod uoluit implendum. Quod autem ĩsensibile est:ĩers & torpidũ semp iacet: nihil inde oriri põt:ubi nullus est motus uoluntarius: nam si omne aĩal rõne cõstat:certe nasci ex eo nõ põt:qď rõne præditũ nõ est:nec aliunde accipi põt id: q̄d ibi uride petiť nõ est. Nec tamẽ cõmoueat aliquẽ:q̄ aĩalia quædã de terra nasci uidenť. Hæc.n.nõ terra ꝑ se gignit: sed spiritus dei:sine quo nihil gigniť. Nõ ergo deus ex materia:q̄a sensu ꝑditũ ex insensibili:sapiens ex Bruto:impatibile de patibili: expers corporis de corporali:nũq̄ põt oriri:sed materia potius ex deo est. Quicq̄d .n.est solido & contractabili corpore:accepit externã uim:quod accepit uim dissolubile est: qď dissoluit interibit:q̄d ĩtetit:ortũ sit necesse est:qď ortũ est habuit fontem unde oriretur.i.factorẽ aliquem sentientem ꝓuidũ ꝑitũq̄ faciendi. Is est ꝓfecto nec ullus alius q̄ deus. Qui quoniam sensu:rõne:prudentia: potestate:uirtute præditus est:& animãtia & inanimata creare & efficere põt:q̄a tenet quõ:quidq̄ sit faciendũ. Materia uero semp fuisse nõ põt:quia mutationem nõ caperet:si fuisset. Qď.n.semp fuit semp esse nõ desinit: & unde abfuit prĩcipiũ:ab esse hinc etiã finem necesse est. Quin etiã facilius est ut id q̄d habuit initium:fine careat:q̄ ut habeat finem:quod ĩnitio caruit. Materia ergo si facta non est:nec fieri ex ea quicq̄ potest. Si fieri ex ea nõ potest:nec materia quidem erit. Materia enim est ex qua fit aliquid. Omne autem ex quo fit:q̄a recipit opificis manũ destruiť:& aliud esse ĩcipit. Ergo quoniam finem habuit materia tũ cũ factus ẽ ex ea mundus:& initiũ quoq̄ habuit. Nã q̄d destruiť ædificatũ ẽ:q̄d solui.alligatũ:q̄d finiť: incœptum ẽ. Si ergo ex cõmutatione ac fine materia colligitur habuisse principiũ:a quo alio fieri nisi a deo potuit? Solus igitur deus ẽ q̄ factus non ẽ:& iccirco destruere alia potest:ipse destrui non potest:permanebit semper in eo quod fuit: quia non est aliunde generatus nec ortus:nec natiuitas eius ex aliqua re alia pendet: quæ illum mutata dissoluat. Ex seipso ẽ:ut in primo diximus libro. Et ideo talis est:qualem se esse uoluit: impassibilis: immutabilis: incorruptus:beatus:æternus. Iam uero illa conclusio qua sententiam terminauit Tullius multo absurdior: q̄ si materia inquit a deo nõ est facta:nec terra quidem:& aqua:& aer:& ignis a deo factus est. Quod callide periculum prætervolauit. Si enim superius illud assumpsit:tanq̄ probatione non ĩdigeret:cum id multo eẽt

Seneca

incertius q̄ illud: ꝑpter qđ assumptú est. Si nõ est ingta deo facta materia: nec mũdus a deo factus ẽ. Ex falso maluit colligere qđ falsum ẽ: q̄ ex uero quod uerum. Et cũ debeát ĩcerta de certis probari: hic ꝓbationem sumpsit ex ĩcerto: ad euertendum qđ erat certũ. Nã diuina ꝓuidentia effectum esse mundũ: ut taceã de maximo Trismegisto: q hoc prædicat: taceam de carminibus Sibyllarũ: quæ idẽ nunciant. taceã de ꝓphetis: q opus mundi ac opificiũ dei uno spiritu ac pari uoce testanť: etiam iter philosophos pene uniuersos cõuenit. Idẽ etiã Pythagorici: stoici: peripathetici: q sunt principales oĩum disciplinæ. Deniq; a primis illis septẽ sapiẽtibus: ut a Socrate usq; ad Platonem ꝓ cõfesso & ĩdubitato habitũ ẽ: donec unus multis post sæculis extitit delirus epicurus: qui auderet negare id qđ ẽ euidentissimũ: studia. s. ĩueniendi noua ut noĩe suo constitueret disciplinã. Et quia nihil noui potuit reperire: ut tamen dissentire a cæteris uideret: uetera uoluit uertere: in quo illum circũlatrantes philosophi oẽs coarguerunt. Certius est igitur mundũ ꝓuidentia ĩstructũ: q̄ materiam ꝓuidentia conglobatam. Quare non oportuit putare iccirco mundũ non eẽ diuina prouidentia factũ quia materia eius diuina ꝓuidentia facta non sit: sed quia mundus diuina ꝓuidentia sit effectus: etiã materiã esse factã diuinitus. Credibilius est. n. materiã potius a deo factã: qa deus oĩa potest: q̄ mundum a deo non eẽ factum: quia sine mente ratione consilio nihil fieri potest. Verum hæc non Ciceronis est culpa sed sectæ. Cũ enim suscepisset disputationẽ: qua deorum naturam tolleret: de qua philosophi garriebant: omnem diuinitatem ignorantia ueri putauit esse tollendam. Itaque deos potuit tollere: quia non erant. Cum autem prouidentiam diuinam quæ est in uno deo conaretur euertere: quia contra ueritatem niti cœperat: deficientibus argumentis: in hanc foueam necessario decidit: unde se extricare non posset. Hic ergo illum teneo hærentem teneo defixum: quo Lucilius: qui contra disserebat: obmutuit. Hic est ergo cardo rerum: hic uertuntur omnia. Explicet se Cotta si potest ex hac uoragine. proferat argumenta: quibus doceat semper fuisse materiam: quam nulla prouidentia effecerit. Ostendat quomodo quicquam ponderosum & graue. aut eẽ potuerit sine auctore: aut imutari ualuerit: ac desierit eẽ quod semꝑ fuit: ut icipet eẽ quod nunquã fuit. Quæ si docuerit tum demum assentiar: ne mũdum qdẽ diuina prouidẽtia constitutũ: & tamen sic assentiar: ut aliis illum laqueis teneam. Eodẽ. n. quo nollet reuolueť: ut dicat & materiam: de qua mũdus ẽ; & mũdum q de materia ẽ: natura extitisse: cum ego ipsam naturã deum eẽ contẽdam. Nec. n. pôt facere mirabilia: idest maxima rõne constantia: nisi q habet mẽtem: prouidẽtiam: potestatẽ. Ita fiet ut deus fecerit oĩa: nec quicq̄ eẽ possit oĩno: quod non originẽ a deo traxerit. At idem quotiẽs Epicureus ẽ: & non uult a deo factum eẽ mundum: quærere solet quibus manibus: qbus machinis: quibus uectibus: qua molitione hoc tantum opus fecerit. Videret fortasse: si eo tẽpore potuisset eẽ: quo deus fecit. Sed ne ꝑspiceret homo dei opa: noluit eum ĩducere ĩ hunc mũdum: nisi ꝑfectis omnibus: sed ne ĩduci quidẽ poterat. Quomodo. n. subsisteret cum fabricareť desuꝑ cælũ: terra subtus fundareť: cum fortasse humida uel nimiis rigoribus corporata cõcrescerẽt: uel igneis caloribus ĩcocta & solidata durescerẽt. Aut quomodo uiueret sole nõdum ĩstituto: nec frugibus ac aĩalibus natis? Itaq; necesse fuit hoiem postremo fieri: cum iam mundo cæterisq; rebus manus summa esset ĩposita: Deniq; sanctæ lĩæ docẽt hoiem fuisse ultimum dei opus: & sic ĩductũ fuisse ĩ hunc mũdum: quasi ĩ domũ iam paratam & ĩstructam. Illius. n. causa facta sunt oĩa. Idẽ etiam poetæ fatenť. Ouidius perfecto iam mundo & uniuersis aĩalibus figuratis hoc addidit.

Lucili, Cottæ cõfutatio q ponebat materiã ĩeffectam

Qua rõne deus ultio hominem creauit

Ouidius auctor

Sanctius his aĩal mentisq; capacius altæ
Deerat adhuc: & quod dominari ĩ cætera posset. Natus homo ẽ.

adeo nefas extimãdum ẽ ea scrutari: quæ deus uoluit eẽ cælata. Vex ille non audiẽdi aut discẽdi studio reqrebat: sed refellẽdi: qa confidebat neminẽ id posse dicere. Quasi uero ex hoc putãdum sit non eẽ hæc diuinitus facta: qa quomodo facta sint: nõ potest ꝓuideri. An tu si educatus in domo fabrefacta & ornata nullam unq̄ fabricam uidisses: domũ illã putasses nõ ab hoĩe esse ædificatam: qa quomodo ædificeť ignorares? Idẽ profecto de domo quæreres: quod nũc de mũdo reqris: qbus manibus: quibus ferramẽtis homo tanta eẽt opa molitus maxime si saxa ĩgentia: ĩmensa cæmenta: uastas columnas: opus totum sublime & excelsum uideres. Nõne hæc tibi humanax uirium modũ uidereň excedere? qa illa nõ tam uiribus: q̄ rõne atq; artificio facta eẽ nescires. q si homo ĩ quo nihil ꝑfectũ est tamẽ plus efficit rõne: q̄ uires eius exiguæ patianť: qd ẽ cur ĩcredibile tibi eẽ uideať: cum mundus dicitur factus a deo: ĩ quo (qa ꝑfectus ẽ) nec sapiẽtia pôt habere terminum: nec fortitudo mẽsuram? Opa ipsius uideň oculis. quomodo aũt illa fecerit: ne mẽte qdẽ uideň: qa (ut Hermes ait) mortale ĩmortali tẽporale ꝑpetuo: corrupribile ĩcorrupto propinquare non pôt. i. propius accedere: & ĩtelligentia subseq: & ideo terrenũ adhuc aĩal rex cælestiũ ꝑfectionẽ nõ capit: qa corpore quasi custodia septũ teneť: quo mĩus soluto ac libero sensu cernat oĩa. Sciat igiť q̄ inepte faciat: q res ĩenarrabiles quærit. Hoc ẽ. n. modũ conditõis suæ transgredi: nec intelligere quousq; homini liceat accedere. Deniq; cũ aperiret homini ueritatẽ deus: ea sola scire nos uoluit: quæ interfuit hominẽ scire ad uitam consequẽdam. Quæ uero ad curiosam & profanam cupiditatem ꝑtinebãt: reticuit: ut arcana eẽnt. Quid ergo quæris: quæ nec potes scire? Nec si scias: beatior fias. Perfecta est in homine sapiẽtia: si & deum eẽ unum: & ab ipso esse facta uniuersa cognoscat.

Hermes auctor

Quod deus quattuor elemẽta distixit: & quattuor qualitates: & quattuor tẽpora: & q ex calore & humore sit uita: & quare hoĩes igne. cætera animalia aqua magis utanť. Cap. X.

NVnc quoniam refutauimus eos: qui de mundo & factore eius deo aliter sentiunt q̄ ueritas habet: ad diuinam mundi fabricam reuertamur: de qua in arcanis sanctæ religionis litteris traditur. Fecit igitur deus primum omnium cælum: & in sublime suspendit: q esset sedes ipsius dei conditoris. Deinde terram fundauit ac cælo subdidit: quam homo cum cæteris animalium generibus incoleret. Eam uoluit humore circumflui & contineri: suumque habitaculum distinxit claris luminibus: & impleuit sole scilicet lunæq; orbe fulgẽti: & astrorum micantium splendentibus signis adornauit: tenebras autẽ quod est his contrarium: constituit in terra. Nihil enim ꝑ se continet luminis: nisi accipiat

a cælo: in quo posuit lucem perēnem: & superos & uitam perpetuam. Et contra in terra tenebras & interitos & mortem. Tanto enim hæc ab illis superioribus distant: quantum mala a bonis: & uitia a uirtutibus. Ipsius quoq; terræ binas partes contrarias inter se diuersasq; constituit. s. oriētem occidentemq;: ex quibus oriēs deo similis censetur: quia ipse luminis fons & illustrator ē rerum: & q̄ oriri nos faciat ad uitam sempiternā. Occidēs autem conturbatæ illi prauæq; mēti ascribit̄: q̄ lumē abscondat. q̄ tenebras semp inducat. Et q̄ hoīes faciat occidere: atq; interire peccatis. Nam sicut lux oriēns est: in luce autem uitæ ratio uersat̄: sic occidentis tenebræ sunt. In tenebris autem mors & interitus continet̄. Deinde alteras partes eadē ratione dimēsus est: meridiem ac septētrionem: quæ partes illis duabus societate iungunt̄. Ea. n. quæ est solis calore flagrantior: proxima est: & cohæret oriēti. At illa quæ frigoribus & perpetuo gelu torpet: eiusdem ē cuius extremus occasus. Nam sicut contrariæ sunt lumini tenebræ: ita frigus calori. Vt igit̄ calor lumini est proximus: sic meridies oriēti. Vt frigus tenebris: ita plaga septētrionis occasui. Quibus singulis partibus suum tempus attribuit. Ver. s. oriēti: æstatē meridionali plagæ: occidēti autūnus: septētrioni hybernus. In his quoq; duabus partibus: meridionali & septētrionali figura uitæ & mortis cōtinet̄: quia uita in calore ē: mors i frigore. Sicut aūt calor ex igne ē: ita frigus ex aqua. Secundum harum partium dimēsionem diē quoq; fecit ac noctē: quæ spacia & orbes tēporum pperuos ac uolubiles quos uocamus annos: alterna p uices successione conficiant. Dies quē primus oriens subministrat dei sit necesse ē: ut omnia quæcunq; meliora sunt. Nox aūt quam occidens extremus inducit: eius. s. quem dei esse æmulum diximus. Quæ duo ēt in hoc præscius futurorum deus fecit: ut ex his & ueræ religionis: & falsarum supstitionum imago quædam ostēderet̄. Nam sicut sol q orit̄ in diē: licet sit unus: unde solē esse appellatum Cicero uult uideri: q̄ obscuratis sideribus solus appareat: tamen quia uerum ac pfectæ plenitudinis lumē est: & calore potissimo & fulgore clarissimo illustrat omnia: ita in deo licet sit unus: & maiestas & uirtus & claritudo pfecta ē. Nox autem quam prauo illi Antitheo dicimus attributam: eius ipsius multas & uarias religiones p similitudinē demōstrat. Quamuis. n. stellæ innumerabiles micare ac radiare uideant̄: tamen quia non sunt plena ac solida lumina: nec caloris perferunt quicquā: nec tenebras multitudine sua uincunt. Duo igit̄ illa principalia inueniunt̄: quæ diuersam & contrariam sibi habent potestatem: calor & humor quæ mirabiliter deus ad sustētanda & gignēda omnia excogitauit: nam cum uirtus dei sit in calore & igni: nisi ardorem uimq; eius admixta humoris ac frigoris materia temperasset: nec nasci qcquā: nec cohærere potuisset: quin statim conflagratione interiret: quicquid esse cœpisset. Vnde & philosophi quidam & poetæ discordi concordia mundum constare dixerunt: sed rationem penitus non uiderunt. Heraclytus ex igne nata esse omnia dixit. Tales Milesius ex aqua. Vterq; uidit aliquid: sed errauit tamē uterq;. quod alterutrum si solum fuisset: neq; aqua nasci ex igne potuisset: neq; rursus ignis ex aqua. Sed est uerius simul ex utroq; permixto cuncta generari. Ignis quidem permisceri cum aqua non potest: quia sunt utraq; inimica: & si cominus uenerint: alterutrum quod superauerit conficiat alterum necesse est: sed eorum substantiæ permisceri possunt. Substantia ignis calor est: aquæ humor. Recte igitur Ouidius. Quippe ubi temperiem sumpsere humorq; calorq; Concipiunt: & ab his oriuntur cuncta duobus. Cumq; sit ignis aquæ pugnax: uapor humidus omnis Res creat: & discors concordia fœtibus apta est. Alterum enim quasi masculinum elementum est: alterum quasi fœmineum: alterum actiuum: alterum patibile. Ideoq; a ueteribus īstitutum est: ut sacramento ignis & aquæ nuptiarum fœdera sanciant̄: q̄ fœtus animantium calore & humore corporentur: atq; animentur ad uitam. Cum enim constet omne animal ex anima & corpore: materia corporis in humore ēst: animæ in calore. Quod ex auium fœtibus datur sciri: quos crassi humoris plēos nisi opifex calor fouerit: nec humor potest corporari: nec corpus aīari. Exulibus quoq; ignis & aqua interdici solebat. adhuc. n. uidebatur nefas: quis malos tamē homines supplicio capitis afficere. Interdicto igitur usu earum rerum: quibus uita constat hominum pinde hēbatur: ac si eēt qui eam sentētiā excepat: morte mulctatus. Adeo ista duo elemēta prima sunt habita: ut nec ortum hominis: nec sine his uitam crediderint posse constare. Horum alterum nobis cōmune ē cū cæteris animantibus: alterum soli homini datum. Nos enim quoniam cæleste atq; īmortale aīal sumus: igne utimur: qui nobis in argumētum īmortalitatis datus ē: quoniam ignis e cælo ē: cuius natura: quia mobilis ē: & sursum nititur: uitæ continet rationē. Cætera uero aīalia quoniā tota sunt mortalia: tantummodo aqua utunt̄: qd̄ ē elemētum corporale atq; terrenū. Cuius natura quia mobilis ē ac deorsum uergēs: figuram mortis ostēdit. Iō pecudes neq; i cælum suspiciunt: neq; religiones sentiunt. quoniam ab his usus ignis alienus ē. Vnde aūt uel quomodo deus hæc duo principalia ignē & aquam uel accenderit: uel eliquauerit: solus scire pōt qui fecit.

Heraclytus
Tales Milesius

Quod creato mundo facta animalia propter homines sunt: & tandem homo ipse. Et quid sit q̄ poetæ finxerunt Deucalionem homines reparasse: & q̄ Aristoteles falsum putauit mundum esse æternum: & quæ sunt tres partes. Cap. XI.

Consūmato igitur mūdo: animalia uarii generis dissimilibus formis & magna & minora ut fierent imperauit. Et facta sunt bina. i. diuersi sexus singula: ex quorū fœtibus & aer: & terra: & maria completa sunt. Deditq; omnibus generatim deus alimēta de terra: ut usui homini eē possent. Alia nimirum ad cibos: alia uero ad uestimentum. Quæ aūt magnarum sunt uirium: ut in excolenda terra iuuarent: unde dicta sunt iumenta. Ita rebus omnibus mirabili descriptione compositis regnum sibi æternum parare constituit. Et innumerabiles animas procreare: quibus immortalitatem daret. Tum facit ipse sibi simulacrum sensibile atq; intelligens: idest ad imaginis suæ formam: qua nihil pōt esse pfectius hominē figurauit ex limo terræ: unde homo nuncupatus ē: q̄ sit factus ex humo. Deniq; Plato humanam formam theoidem esse ait. Et Sibylla quæ dicit. εικωνεσ αντρωποσ εμηλοτόν αρτόν εχοῦσα. Idest imago est homo mea rationem rectam habens. De hac hominis fictōe poetæ quoq; quāuis corrupte:

tamen non aliter tradiderunt. Nam hominem de luto a promætheo factum eē dixerunt. Res eos nō fefellit sed nomē artificis. Nullas.n.litteras ueritatis attigerāt: sed quæ prophetarū uaticinio tradita in sacrario dei continebantur: ea de fabulis & obscura opinione collecta & deprauata: ut ueritas a uulgo solet uariis sermonibus dissipata corrumpi: nullo addēte aliquid ad id quod audierant: carminibus suis comprehenderunt. Et hoc quidē inepte: q̄ tam mirabile: tamq̄ diuinum opificium homini dederunt. Quid.n. opus fuit hominem de luto fingi: cum posset eadem ratione generari: qua ipse Promætheus ex Iapeto natus est? qui si fuit homo: generare hominē potuit: facere non potuit. De diis aūt illum non fuisse: pœna eius in Caucaso monte declarat. Sed neq̄ patrem ipsius Iapetum: patruumq̄ Titana quisquam deos nuncupauit: quia regni sublimitas penes Saturnum solum fuit: p quam diuinos honores cum omnibus suis posteris consecutus est. Multis argumentis hoc figmentum poetarum coargui potest. Factum esse diluuium ad perdendam tollendamq̄ ex orbe terræ maliciam constat inter omnes. Idem.n. & philosophi & poetæ: scriptoresq̄ rerum antiquarum loquuntur: in eoq̄ maxime cum prophetarū sermone consentiunt. Si ergo cataclysmus a deo iō factus ē: ut malicia: quæ p nimiam multitudinem increuerat: pderetur: quomodo fictor hoīs Promætheus fuit: cuius filium *Deucalionem* iidem ipsi ob iustitiam solum rē dicunt seruatum? quomodo unus gradus & una progenies orbem terræ tam celeriter potuit hominibus īplere? Sed uidilicet hoc quoq̄ sic corruperunt: ut illud superius: cum ignorarent in quo tempore cataclysmus sit factus in terra: & quis ob iustitiam meruerit genere humano pereunte saluari: & quomodo aut cum quibus seruatus sit: quæ omnia propheticæ litteræ docēt: apparet ergo falsum esse quod de opificio Peomæthei narrant. Verum quia poetas dixeram non omnino mentiri solere sed figuris inuoluere & obscurare quæ dicant: non dico esse mentitos: sed primum omnium Promætheum simulacrum hominis formasse de pingui & molli luto. Ab eoq̄ natā eē primo artem: statuas & simulacra fingēdi. Siquidem Iouis temporibus fuit: q̄bus primum tēpla constitui: & noui deorum cultus esse cœperunt: sic ueritas fucata mēdacio est: & illud quod a deo factum ferebat: homini: q opus diuinum imitatus ē: cœpit ascribi. Cæterum fictio ueri ac uiui hominis e limo dei ē: quod Hermes quoq̄ tradidit: qui non tantum hominem ad imaginem dei factum esse dixit a deo: sed etiam illud explanare temptauit: q̄ subtili ratione singula quæq̄ in corpore hominis mēbra formauerit: cum eorum nihil sit quod non tantūdem ad usus necessitatē quātum ad pulchritudinē ualeat. Id uero etiam stoici (cum de prouidētia disserunt) facere conant. & secutus eos Cicero pluribus quidem locis. Sed tamen materiam tatu copiosam & uberem strictim contingit: quam ego nunc iccirco prætereo: quia nuper proprium de ea re librum ad Demetrianum auditorem meum scripsi. Illud hoc loco præterire non possum: q̄ errantes philosophi q̄dam aiunt homines, cæteraq̄ animalia sine ullo artifice orta esse de terra. Vnde illud Virgilianum est.

Promætheus primus statuificus

Hermes

Virgilius

Terrea progenies duris caput extulit aruis. Et hi maxime fuerunt in ea sententia: q esse prouidentiam negant. Nam stoici animantium fabricam diuinæ solertiæ tribuunt. Aristoteles aūt labore se ac molestia liberauit: dicēs semp mundum fuisse. Itaq̄ & humanum genus & cætera quæ in eo sunt: initium non habere: sed fuisse semper: ac semper fore. Sed cum uideamus singula quæq̄ animalia quæ ante non fuerant: incipere esse & esse desinere: necesse est totum genus aliquando esse cœpisse: & aliquando desitutum esse: quia cœpit. Omnia enim tribus temporibus contineri necesse est: præterito: præsenti: futuro. Præteriti est origo: præsentis substātia: futuri dissolutio. Quæ omnia in singulis hominibus apparēt: incipimus enim cum nascimur: & sumus cum uiuimus: & desinimus cum īterimus. Clotho colum baiulat: Lachesis trahit: Atrops occat. Vnde etiam tres parchas esse uoluerunt: unam quæ uitam hominis ordiatur: alteram quæ contexat: tertiā quæ rumpat ac finiat. In toto autem genere hominum: quia solum præsens tempus apparet: ex eo tamen & præteritum: idest origo colligit: & futurum: idest dissolutio. Nam quoniam est apparet aliquando cœpisse. Esse enim nulla res sine exordio potest: & quia cœpit: apparet quandoq̄ desitura. Nec enim potest id totum esse immortale: quod ex mortalibus constat. Nam sicut uniuersi per singulos interimus: fieri potest: ut aliquo casu omnes simul uel sterilitate terrarum: quæ accidere uel particulatim solet: uel pestilentia ubiq̄ diffusa quæ singulas urbes atq̄ regiones plærūq̄ populat: uel incēdio in orbē misso: quale iam fuisse sub Phaetonte dicitur: uel diluuio aquarum: quale sub Deucaliōe traditur: cum præter unum hominē: genus omne deletum est. Quod diluuium si casu accidit: profecto potuit accidere: ut & unus ille qui superfuit interiret. Si autem diuinæ prouidētiæ nutu (quod negari non potest) ad reparandos homines reseruatus est: apparet in dei potestate rē: uel uitam uel interitum generis humani. Quod si uult potest occidere in totum: quia per partes occidit: apparet aliquando esse ortum: & fragilitas ut initium: sic declarat & terminum. Quæ si uera sunt: non potuit defendere Aristoteles: quo minus habuerit & mundus ipse principium. Quod si Aristoteli Plato & Epicurus extorquent: & Platoni & Aristoteli: qui semp fore mundum putauerunt: licet sint eloquentes: ingratis tamen idem Epicurus eripiet: quia sequitur ut habeat & finem. Sed hæc in ultimo libro pluribus. Nunc ad hominis originem recurrāmus.

ARisto.

Clotho
Lachesis
Atrops

Quod non de terra uel sponte nata sunt animalia: sed dispositione diuina: cuius fecisset deus nos conscios: si scire expediret. Cap. XII.

Aiunt certis conuersionibus cæli: & astrorum motibus maturitatem quandam extitisse animaliū serēdorū. Itaq̄ terram nouam semē genitale retinētem: folliculos ex se quosdam ī uterorum similitudinē protulisse: de quibus *Lucretius*: Crescebant uteri terrā radicibus apti. Eosq̄ cum maturassent: natura cogēte ruptos: aīalia tenera profudisse. Deīde terram ipsam humore quodam qui esset lacti similis: exuberasse: eoq̄ alimēto animātes eē nutritos. Quomodo aūt uim frigoris aut caloris ferre aut uitare potuerunt: aut oīno nasci: cū sol exureret: frigus adstringeret? Non erant inquiunt in prīcipio mundi hyems nec æstas: sed perpetua temp[er]ies & uer æquabile. Cur ergo nihil hoꝝ fieri etiā nunc

Lucretius

uidemus? qa semel fieri necessariū fuit: ut animalia nascerenť. Postquā uero eē cœperūt: concessa his facultate genetandi: & terra parere desiit: & tpis conditio mutata ē. O q̄ facile ē mēdacia redarguere. Primum quia nihil pōt esse in hoc mūdo: quod nō sic pmaneat: ut cœpit. Nec.n. sol & luna & astra tunc non erāt aut cum cent: meatus nō hēbant: aut non diuina moderatio quæ cursus eoꝝ tempat & gubernat: cū ipsis simul cœperit. Deīde q̄ si ita sit (ut dicunt) puidēntiam eē necesse ē: & ī idipsū incidunt: quod maxime fugiunt. Non dum.n. natis aīalibus aliqs utiq̧ puidit ut nascerenť: ne orbis terræ desertus atq̧ īcultus horreret. Vt aūt de terra sine officio parētum nasci possent: necesse ē magna rōne eē puisum. Deinde ut humor ille cōcretus de terra in uarias imagines corpoꝝ fingereť. Item ut e folliculis (q̄bus tegebanť) accepta uiuēdi sentiēdiq̧ ratio ne: tanquā ex aluo matrꝫ pfunderētur: mira inexplicabilisq̧ puisio ē: sed putemus id quoq̧ casu accidisse: il la certe quæ sequunť fortuita esse non possunt: ut terra continuo lacte manaret: ut aeris temperies eēt æqua lis. Quæ si constat iccirco esse facta: ut animalia recēter edita uel haberēt alimētum: uel non haberēt piculū: necesse ē ut aliqs diuina nescio qua rōne puiderit. Quis aūt pōt prouidere nisi deus? Videamus tamē an id ipsum quod dictitant fieri potuerit: ut homines nascerenť e terra. Si consideret aliqs quādiu & q̄bus modis educeť infans: itelliget pfecto non potuisse terrigenas illos pueros sine ullo educatore nutriri. Fuit.n. necesse q̄pluribus mēsibus iacere piectos: donec confirmatis neruis mouere se: locūq̧ mutare possent: quod uix intra unius anni spaciū fieri pōt. Iam uide utrꝫ ne īfans eodē modo & eodē loco: quo ē effusus iacere p multos mēses ualuerit. An nō humore illo terræ: quod alimēn gratia ministrabat: & sui corporis purgamētis iri unū mixtis: obrutus: corruptusq̧ moreret. Itaq̧ nullo modo fieri pōt: qn ab aliquo fuerit educatus: nisi forte animalia oīa non tenera nata sunt: sed ex creta: quod ut dicerēt: nunquā uenit illis in mētem. Omnis ergo illa rō ipossibilis & uana ē: si tamē rō dici pōt: qua id agiť: ut nulla sit rō. Qui.n. dicit oīa sua spōte eē nata: nihilq̧ diuīæ puidēniæ tribuit: hic pfecto rōnē non asserit: sed euertit. Quod si neq̧ fieri qcq̄ sine rōne neq̧ nasci pōt: apparet diuinam eē prouidēnam: cuius ē ppriū quod diciť rō. Deus igiť reꝫ omniū machinator fecit hominē: quod Cicero quāuis exps cælestium litterarum: uidit tamē: q libro de legibus primo hoc idem tradidit quod pphetæ: cuius uerba subieci. Hoc animal puidū: sagax: multiplex: acutū: memor: plenū rationis & cōsilii: quē uocamus hominē: præclara quadam conditōe generatū eē a summo deo solū. Est.n. ex tot animantium generibus atq̧ naturis particeps rōnis & cogitationis: cum cætera sint omnia expia: Vides ne hominē quāuis longe a ueritatis noticia remotum: tamē quoniam imaginē sapiētiæ tuebať: itellexisse non nisi a deo hominē potuisse generari? Sed tamē diuinis opus ē testimoniis: ne minus humana sufficiant. Sibylla hominē dei opus eē testať. ὅσ μόνοσ ἐστι θεοσ κτιστησ ἀκρατητοσ ὑπαρχων αὐτοσ δ' ἐστηριξε τυπον μορφησ μεροπων αὐτοσ ἐμιξε φυσιν παντων γενετησ βιοτοιο: idest qui solus ē deus: creator: inuictus: liber. Ipse aūt statuit figurā formæ hoīum. Ipse miscuit naturā oīum ī generatōe uitæ. Eadē tamē sanctæ lřæ continēt. Deus ergo ueri pr̄is officio functus ē. Ipse corpus effinxit: ipe animā qua spiramus īfudit. Illius ē totum: qcquid sumus. Quomodo id fecerit: si nos oporteret scire: docuisset sicut docuit cætera: quæ cognitionem nobis & pristini erroris & ueri luminis attulerunt.

Cicero

Quare duo sexus mundi minoris idest hominis: & quid sit mors eius prima: quid secunda: & de primorum parentum culpa & pœna. Cap. XIII.

CVm ergo marē ad similitudinē suam primū finxisset: tum ēt fœminā configurauit ad ipsius hominis effigiē: ut duo īter se pmixti sexus: ppagare sobolē possent: & omnē terram multitudine opplere. In ipsius aūt hoīs fictōe illaꝝ duaꝝ materiaꝝ: quas īter se diximus eē contrarias: ignis & aqua cōclusit: pfecitq̧ rationē. Ficto enim corpore spirauit ei aīam de uitali fonte spiritus sui: qui ē perēnis: ut ipsius mundi ex contrariis constantis elemētis similitudinē gereret: Constat enim ex anima & corpore. i. quasi e cælo & terra: quando q̄dem anima qua uiuimus uelut e cælo oriť a deo: corpus e terra: cuius e limo diximus eē formatum. Empedocles quē nescias utrum ne inter poetas an inter philosophos numeres: qa de rerum natura uersibus scripsit: ut apud Romanos Lucretius: & Varro quattuor elemēta constituit. i. ignē: aerē: aquā: & terrā: fortasse Trismegistum secutus: qui nostra corpora ex his quattuor elemētis constituta eē dixit a deo. Habere nāq̧ in se aliquid ignis: aliquid aeris: aliquid aquæ: aliq̄d terræ: & neq̧ ignem eē: neq̧ aerē: neq̧ aquā: neq̧ terram: quæ quidem falsa non sunt. Nam terræ ratio in carne ē: humoris in sanguine: aeris in spiritu: ignis in calore uitali. Sed neq̧ sanguis a corpore secerni pōt: sicut humor a terra: neq̧ calor uitalis a spiritu: sicut ignis ab aere: adeo rerum omnium duo sola reperiuntur elementa: quoꝝ ois rō ī nr̄i corporis fictione cōclusa est. Ex rebus igiť diuersis ac repugnātibus hō factus ē: sicut ipse mūdus: ex luce ac tenebris. ex uita & morte: q̄ duo īter se pugnare in hoīe pcepit: ut si aīa supauerit q̄ ex deo oriť: sit īmortalis: & in ppetua luce uerseť. Si aūt corpus uicerit aīam: ditioniq̧ subiecerit: sit in tenebris sempiternis & in morte. Cuius non ea uis ē: ut iniustas aīas extinguat oīno: sed ut puniat in æternū. Eam pœnā scdm mortē noīamus: q̄ ē & ipa ppetua sicut & īmortalitas. Primā sic diffinimus. Mors ē naturæ aīantiū dissolutio: uel ita. Mors ē corporis animæq̧ seductio. Secundā uero sic. Mors ē æterni doloris ppessio. Vel ita. Mors ē animaꝝ p meritis ad æterna supplicia dānatio. Hæc mutas pecudes nō attingit: quarū animæ non ex deo constantes: sed ex cōi aere morte soluunť. In hac igitur societate cæli atq̧ terræ: quoꝝ effigies in hoīe expssa est: supiorē partē tenent ea quæ sunt dei. Anima. s. quæ dominium corporis hēt. Inferiorē aūt ea: quæ sunt diaboli. Corpus utiq̧ qđ qa terrenū ē aīæ debet eē subiectum: sicut terra cælo. Est enī terræ quasi uasculum: quo tanq̄ domicilio tēpotali hic spiritus cælestis utatur. Vtriusq̧ officia sunt: ut hoc quod ē ex cælo: & deo impet: illud uero quod ex terra ē: diabolo seruiat. quod q̄dē non fugit hoīem: neq̧ Salustiū: qui ait. Sed omnis nostra uis in aīo & corpore sita ē: animi impio: corporis seruitio magis utimur. Recte si ita uixisset ut locutus ē. Seruiuit.n. fœdissimis uoluptatibus: suāq̧ ipse sniam uitæ prauitate dissoluit. Qđ si aīa ignis

Empedocles

Lucretius auctor

Varro auctor

Salustius

est:ut ostendimus: in cælum debet eniti:sicut ignis ne extinguatur:hoc ē ad immortalitatē q̄ in cælo est. Et sicut ardere ac uiuere non pōt ignis:nisi aliqua pingui materia teneatur:in qua habeat alimētum:sic animæ materia & cibus est sola iustitia:qua tenet̄ ad uitam. Post hæc deus hominem qua exposui rōne generatum posuit in paradiso:idest in horto fœcūdissimo & amœnissimo:quē in partibus orientis omni genere ligni arborumq̧ conseruit:ut ex earum uariis fructibus aleret̄. Expersq̧ oīum laborū deo patri summa deuotione seruiret. Tum dedit ei certa mandata:quæ si obseruasset:imortalis maneret:si transcendisset: morte afficeret̄. Id autem p̄ceptum fuit:ut ex arbore una:quæ fuit in medio paradisi:non gustaret:in qua posuerat intelligentiam boni & mali. Tum criminator ille inuidens operibus dei:omnes fallacias & calliditates suas ad decipiendum hominem intendit:ut ei adimeret immortalitatem. Et primo mulierem dolo illexit:ut uetitum cibum sumeret:& per eam ipsi quoq̧ homini persuasit:ut transcenderet dei legem. Percepta igitur scientia boni & mali:pudere eum nuditatis suæ cœpit:absconditq̧ se a facie dei:quod antea non solebat. Tum deus sententia in peccatores lata:eiecit hominem de paradiso:ut uictum sibi labore conquireret: ipsumq̧ paradisum igni circumuallauit:ne homo posset accedere:donec summum iudicium faciat in terra:& iustos uiros cultores suos in eundem locum reuocet:morte sublata. Sicut sacræ litteræ docent:& Sibylla erythræa cum dicit: οἱ δὲ θεὸν τιμῶντες ἀληθινὸν ἀέναόν τε ζωὴν κληρονομοῦσι τὸν αἰῶνος χρόνον αὐτοὶ οἰκοῦντες παραδείσου ὁμῶς ἐριθηλέα κῆπον: idest:qui autē deum honorant uerum: sempiternam utiq̧ uitam hæreditario iure possident sæculi tempus ipsi habitantes ad paradisum similiter florentissimum hortum. Verum quoniam hæc extrema sunt:tota in extrema opis huius parte tractabimus. Nunc ea quæ prima sunt:explicemus. Mors itaq̧ secuta est hominem secundum dei sentētiam:quod etiam Sibylla in carmine suo docet dicens: ἀνθρωπον πεπλασται θεοῦ παλάμαισ ενιαυτοισ ὃν και πλανησ εν οφισ γόλιοσ επι μοιραν ανελθεεν του θανατου γνωσιν τε λαβειν αγαθου τε κακου τε: idest hominem factum dei manibus: quem etiam seduxit serpens dolose ad fatum ascendere mortis: notionemque accipere boni & mali:uel sic. hominē plasmatum dei ipsius palmis:quē dolis fefellit serpēs:ut uim mortis incurreret:& sciētiam accipet boni & mali. Sic facta hois uita ē temporalis. Sed tamē longa:quæ in mille annos propagaret̄:q̧ diuinis litteris proditum:& p oēm sciētiam publicatum:cum Varro non ignoraret: argumētatinixus est:tur putarentur ann qui mille annos uictitasse. Ait. n. apud ægyptios pro annis mēses haberi: ut nō solis p duodecim signa circuitus faciat annū:sed lunæ:quæ orbē illum signiferū. xxx. dierū spatio lustrat: qđ argumentum perspicue falsum est. Nemo enim tunc millesimum annū transgressus ē. Nunc uero qui ad centesimū puenīunt (quod fit sæpissime) mille certe ac ducētis mēsibus uiuunt. Et auctores idonei tradunt ad cētum. xx. annos peruenire solere. Sed quia ignorabat Varro cur aut quando uita hominis esset diminuta ipse diminuit cum sciret mille &. cccc. mensibus posse uiuere hominem.

Noe

Quod non Liber pater fuit inuctor uini:sed Noe post diluuium. Et quæ fuerit origo gentium: & qui primi habuerint scientiam astrorum & ignorantiam dei. Cap. XIIII.

Deus autem postea cum uideret orbem terræ malitia & sceleribus oppletum: statuit humanum genus diluuio pdere:sed tamē ad multitudinē reparādam delegit unum:quod corruptis omnibus singulare iustitiæ superat exemplum. Hic cum sexcētorum esset annorum:fabricauit arcam sicut præceperat ei deus:in qua ipse cum coniuge ac tribus filiis totidēq̧ nuribus reseruatus ē: cū aqua uniuersos mōtes altissimos operuisset. Deīde orbe siccato:execratus iniusticiam prioris sæculi deus:ne cursus longitudo uitæ causa esset excogitandorū malorum:paulatim per singulas progenies diminuit hominis ætatē. Atq̧ in centum &. xx. annis metam collocauit:quam transgredi non liceret. Ille uero cum egressus eēt ex arca (ut sanctæ līæ docēt) terrā studiose coluit:atq̧ uineam sua manu seuit. Vnde arguunt̄ qui auctorē uini Liberum putant. Ille enim nō modo Liberū:sed etiam Saturnum atq̧ Vranū multis antecessit ætatibus:qua ex uinea cum primum fructū cœpisset:lætus factus bibit usq̧ ad ebrietatē:iacuitque nudus. Quod cum uidisset unus ex filiis:cui nomē fuit Cham:non texit patris nuditatē: sed egressus ēt fratribus indicauit. At illi sumpto pallio intrauerunt auersis uultibus:patremq̧ texerunt. Quæ cum facta recognouisset pater:abdicauit atq̧ expulit filium. At ille profugus in eius terræ parte consedit:quæ nunc Arabia nominat̄. Eaq̧ terra de nomine suo Canaan dicta est:& posteri eius Cananei. Hæc fuit prima gens: quæ deum ignorauit:quoniam princeps eius & conditor cultum dei a patre non accepit:maledictus ab eo. Itaq̧ ignorantiam diuinitatis minoribus suis reliquit. Ab hac gente proximi quiq̧ populi multitudine increscente fluxerunt. Ipsius aūt patris posteri hebræi dicti:penes quos religio dei resedit:sed & ab his postea multiplicato in imensum numero:cum eos angustiæ locorū suorum capere non possent:tum adolescentes uel missi a parētibus:uel sua sponte cum rerum penuria cogeret:profugi ad quærēdas sibi nouas sedes huc atq̧ illuc dispersi:omnes insulas & orbem totum repleuerunt: & a stirpe sanctæ radicis auulsi:nouos sibi mores atq̧ instituta pro arbitrio condiderunt. Sed omnium primi qui Aegyptum occupauerūt:cælestia suspicere atq̧ adorare cœperunt. Et quia neq̧ domiciliis tegebantur ppter aeris æqualitatem:nec ullis in ea regione nubibus subtexitur cælum:cursus siderum & defectus notauerunt:dum ea sæpe uenerantes curiosius atq̧ liberius intuerentur. Postea deinde portētificas animalium figuras quas colerēt:commēti sunt quibusdam prodigiis inducti. Quorum mox auctores aperiemus. Cæteri autē qui per terram dispersi fuerunt admirantes elemēta mundi:cælum:solem:terram:mare sine ullis imaginibus ac templis uenerabantur. Et his sacrificia in aperto celebrabant:donec processu tēporum potētissimis regibus tēpla & simulacra fecerūt. Eaq̧ uictimis & odoribus colere instituerunt:sic aberrantes a noticia dei gentes esse cœperunt. Errant igitur qui deorum cultus ab exordio rerum fuisse contendunt:& priorē esse gentilitatem q̄ dei religionem: quam putant posterius inuentam:quia fontem atque originem ueritatis ignorant. Nunc ad principium mundi reuertamur.

Erratū

Liber

Saturnus

Vranus

Cham a quo canan ei

De inquinatione angelorum: & duobus generibus dæmonum: qui se psuaserũt ut deos coli: quos etiam familiares philosophi habuerunt: ut Socrates. Cap. XV.

CVm ergo numerus hominum cœpisset increscere: prouidẽs deus ne fraudibus suis diabolus: cui ab initio terræ dederat potestatem: uel corrumperet uel dispgeret homines: quod in exordio fecerat: misit angelos ad tutelam cultũq; generis humani. Quibus præcepit ante omnia ne terræ contagione maculati substantiæ cælestis amitterẽt dignitatẽ. s. id eos facere prohibuit: quod sciebat eẽ facturos: ut ueniam sperare non possent. Itaq; illos cum hominibus cõmorantes: dominator ille terræ fallacissimus: consuetudine ipsa paulatim ad uitia pellexit. Et mulierum congressibus inquinauit. Tum in cælum ob peccata quibus se immiserant: non recepti ciciderunt in terram: sic eos diabolus ex angelis dei suos fecit satellites ac ministros. Qui aũt sunt ex his ꝓcreati: quia neq; angeli neq; homines fuerũt sed mediam quandam naturam gerentes: non sunt ad inferos recepti: sicut in cælum parentes eoꝶ. Ita duo genera dæmonum facta sunt: unum cæleste: alterum terrenum. Hi sunt immundi spiritus malorum quæ gerunt auctores: quorum idem diabolus est princeps. Vnde Trismegistus illum dæmonarchen uocat. Dæmonas aũt grammatici dictos aiunt: quasi δαήμονας: idest pitos ac rerum scios. Hos autem putant deos eẽ: sciunt illi quidẽ futura multa: sed non omnia. quippe quibus penitus consilium dei scire non liceat. Et iõ solent responsa in ambiguos exitus temperare. Eos poetæ & sciunt esse dæmonas & loquuntur. Hesiodus ita tradit. τοὶ μὲν δαίμονές εἰσι Διὸς μεγάλου διὰ βουλὰς ἐσθλοὶ ἐπιχθόνιοι φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων: idest hi qdẽ dæmones sunt Iouis magni propter uoluptatẽ boni terrestris custodes mortalium hominũ. Qđ iccirco dictũ ẽ: quoniã custodes eos hũano generi deus miserat: sed ipsi cũ sint ꝑditores hoĩum: custodes tamẽ se uocari uolũt: ut ipsi colant̃: & deus nõ colat̃. Phĩ quoq; de his dixerũt. Nã Plato ẽt naturas eoꝶ ĩ symposio exprimere conatus ẽ. Et Socrates eẽ circa se assiduũ dæmona loquebat̃: q puero sibi adhæsisset: cuius arbitrio & nutu sua uita regeretur. Magorũ quoq; ars omnis ac potentia horum aspirationibus constat: a quibus inuocati uisus hominũ præstigiis obcæcãtibus fallunt: ut nõ uideãt ea quæ sunt: & uidere se putẽt illa quæ non sunt. Hi ut dico spiritus contaminati ac perditi per omnẽ terram uagant̃: & solatium perditionis suæ perdẽdis hominibus operant̃. Itaq; omnia insidiis: fraudibus: erroribus complent. Adhærent enim singulis hominibus: & omnes hostiatim domos occupant: ac sibi geniorũ nomẽ assumũt: sic enĩ latino sermõe dæmonas interpretant̃. Hos in suis penetralibus cõsecrant. His quondie profundunt: & sciẽtes dæmonas uenerant̃: quasi terrestres deos: & quasi depulsores malorũ: quæ ipsi faciunt & irrogant. Qui quoniã sũt spiritus tenues & icõprehẽsibiles insinuãt se corporibus hominũ: & occulte in uisceribus operti: ualitudinem uitiant: morbos citant: somniis animos terrent: mẽtes furoribus quatiunt: ut homines his malis cogant ad eorum auxilia decurrere.

Quod hi prodesse putãtur: cum nocere desinunt: nec possunt aliquid in eos: qui in fide solidati sunt: sed sanctis subiecti eis tanq̃ seruis obediunt. Cap. XVI.

QVatũ omniũ fallaciarũ ratio expertibus ueritatis obscura est. Prodesse enim eos putãt: cũ nocere desinunt: qui nihil aliud possunt q̃ nocere. Dicat fortasse aliquis colẽdos eẽ ergo ne noceãt: siquidem possũt nocere. Nocẽt illi quidem: sed his a quibus timent̃: quos manus dei potẽs & excelsa nõ protegit: qui profani sunt a sacramento ueritatis. Iustos autẽ: idest cultores dei metuũt: cuius noĩe adiurati de corporibus excedunt; quoꝶ uerbis tanq̃ flagris uerberati nõ mõ dæmonas se eẽ cõfitẽtur: sed etiã noĩa sua edunt: illa quæ in templis adorant̃: quod plærũq; coram cultoribus suis faciunt: nõ utiq; in opprobriũ religionis: sed honoris sui: q̃a nec deo per quẽ adiurantur: nec iustis; quorũ uoce torquẽtur: mẽtiri possunt. Itaq; maximis sæpe ululatibus æditis: uerberari se & ardere: & iam iãq; exire ꝓclamant. Tantũ habet dei cognitio ac iustitia potestatis. Cui ergo nocere possunt: nisi his quos habẽt in sua ptãte? Denique affirmat eos Hermes: qui cognouerũt deũ: nõ tãtũ ab incursibus dæmonũ tutos esse: uerũ etiam ne fato qdẽ teneri. μία inqt: φυλακὴ εὐσέβεια: εὐσεβοῦς γὰρ ἀνθρώπου οὔτε δαίμων κακὸς οὔτε εἱμαρμένη κρατεῖ. θεὸς γὰρ ῥύεται τὸν εὐσεβῆ ἐκ παντὸς κακοῦ. τὸ γὰρ ἓν καὶ μόνον ἐν ἀνθρώποις ἐστὶν ἀγαθὸν εὐσέβεια. i. una ĩquit custodia pietas. Piũ enim homini ẽ: nec dæmon malus: nec fatũ tenet. Nã deus liberat pium ab omni malo: quod unum & solũ in hoibus bonũ est pietas. Quid sit autẽ εὐσέβεια: idest pietas alio loco his uerbis testatur dicens: ἡ γὰρ εὐσέβεια γνῶσίς ἐστι θεοῦ: idest pietas enim notio est dei. Asclepius autem auditor eius: eandẽ sentẽtiã latius explicauit ĩ illo sermone ꝑfecto: quẽ scripsit ad regem. Vterq; uero dæmõas eẽ affirmat inimicos & uexatores hoĩum: quos iõ Trismegistus ἀγγέλους πονηροὺς: idest angelos malignos appellat: adeo nõ ignorant ex cælestibus deprauatos terrenos esse cœpisse.

Hermes

Asclepius

Quod hi astrologiam aruspicinam: & omnes artes reprobas inuenerunt. & persuaserunt cultum idolorum per miracula: & uarias fallaciarum tendiculas. Cap. XVI.

EOrũ inuẽta sũt astrologia & aruspicina: & auguratio: & ipsa q̃ dicunt̃ oracula: & necromantia: & ars magica: & qcqd p̃terea malorũ exercẽt hoĩes: uel palã uel occulte: q̃ oĩa p se falsa sũt: ut Sibylla erythrea testat̃: ἐπεὶ πλάνη πάντα τάδ' ἐστὶν ἅπερ ἄφρονες ἄνδρες ἐρευνῶσι κατ' ἦμαρ. i. quia error hæc omnia sunt quæ stulti hoĩes scrutant̃ quotidie. Sed idem ipsi auctores præsentia sua faciũt: ut uera esse credant̃. Ita hoĩum credulitatẽ mẽtita diuinitate deludũt: q̃ illis uerũ apire nõ expedit. Hi sunt qui imagines & simulacra fingere docuerunt: qui ut & hominum mentes a cultu ueri dei auerterent: & fictos mortuorũ regũ uultus & ornatos exquisita pulchritudine statui cõsecrariq; fecerunt; & illorũ sibi nomina quasi personas aliquas induerunt. Sed eos magi: & hi quos uere maleficos uulgus appellat: cũ artes suas execrabiles exercent: ueris suis nominibus cient illis cælestibus: quæ in litteris sanctis leguntur. Hi porro incæsti ac uagi spiritus: ut turbent omnia: & errores humanis pectoribus offundunt

ferunt ac miscent falsa cum ueris. Ipsi eni cælestes multos finxerunt esse: unuq; regẽ omniũ iouẽ: eo q; multi sunt spiritus angelorũ in cælo: & unus patẽs ac dominus omniũ deus. Sed ueritatẽ mẽtitis noibus inuolutam ex oculis abstulerunt. Nam deus (ut principio docui) neq; nomine (cum solus sit) eget: neq; angeli: cum sint imortales: dici se deos aut patiuntur: aut uolunt: quorũ unum soluq; officiũ est: seruire nutibus dei: nec omnino quicq̃ nisi iussu eius facere. Sic enim mundũ regi a deo dicimus: ut a rectore prouinciã: Cuius apparitores nemo socios esse in regẽda prouincia dixerit: q̃uis illorũ ministerio res geraẽ. Et hi tamẽ possunt aliquid præter iussa rectoris: per ipsius ignorãtiã: quæ est cõditiõis humanæ. Ille autẽ præses mundi & rector uniuersi: qui scit omnia: cuius diuinis oculis nihil septũ est: solus habet rerũ omniũ cũ filio suo potestatẽ: nec est in angelis quicq̃: nisi parẽdi necessitas. Itaq; nullũ sibi honorẽ tribui uolũt: quorũ honor in deo est. Illi autem: qui desierũt a dei ministerio: quia sunt ueritatis inimici & ꝑuaricatores: dei nomen sibi & cultũ deorũ uendicare conanẽ: nõ quo illũ honorẽ desiderẽt. Quis eni honor ꝑditis est? nec ut deo noceãt: cui noceri nõ potest: sed ut hoibus quos nituneẽ a cultura & noticia ueræ maiestatis auertere: ne imortalitatẽ adipisci possint: quã ipsi sua nequicia ꝑdiderũt. Offundũt itaq; tenebras: & ueritatẽ caligine obducũt. ne dominũ: ne patrem suũ norint: & ut illiciãt facile: in templis se occulũt: & sacrificiis ipsis præsto adsunt. Edũtq; sæpe ꝓdigia: q̃bus obstupefacti hoies fidẽ cõmodẽt simulacris diuinitatis ac numinis. Inde est q; ab augure lapis nouacula incisus est: & q; Iuno Veiis migrare se Romã uelle respõdit: q; fortuna muliebris periculũ denunciauit: q; Claudiæ manũ nauis secuta est: q; in sacrilegos & Iuno nudata: & Locrẽsis ꝓserpina: & Ceres Milesia uindicauit: & Hercules de Appio: & Iuppiter de Atinio: & minerua de Cæsare. Hinc & serpens urbẽ Romã pestilẽtia liberauit Epidauro arcessitus. Nam illuc dæmoniarches ipse in figura sua sine dissimulatione perductus est: siquidẽ legati ad eam rẽ missi dracõnẽ secũ miræ magnitudinis attulerũt. In oraculis autẽ uel maxime fallũt: quorũ præstigias profani a ueritate itelligere nõ possunt. Ideoq; ab illis attribui putãt: & imperia: & uictorias: & opes: & euẽtus prosperos rerũ. Deniq; ipsorũ nutu sæpe rẽpublicã periculis iminentibus liberatam. Quæ pericula & respõsis denũciauerunt: & sacrificiis placati auerterunt. Sed omnia ista fallaciæ sunt. Nam cũ dispositiões dei præsentiãt: quippe qui ministri eius fuerunt: interponunt se in his rebus: ut *quæcunq; a deo* uel *fac*ta sunt uel fiunt: ipsi potissimũ facere: aut fecisse uideantur. Et quotiẽs alicui populo uel urbi secundũ dei statutũ boni q̃d ĩpẽdet: illi se id facturos uel prodigiis: uel sõniis: uel oraculis pollicẽtur. *si sibi tẽpla: si honores: si sacrifici*a tribuanẽ. Quibus datis cũ illud acciderit: quod necesse ẽ: summã sibi pariunt uenerationem. Hinc tẽpla deuouẽtur: & nouæ imagines cõsecrãtur: mactanẽ greges hostiarum. Sed cũ hæc facta sunt: nihilominus tamẽ & uita & salus eorũ (qui hæc fecerint) imolanẽ. Quotiens autẽ pericula impẽdẽt: ob aliquã se ineprã & leuẽ causam profitẽtur iratos: sicut iuno Varroni; q; formosum puerum in tẽplo iouis ad exuuias tenẽdas collocarat: & ob hãc causam Romanũ nomẽ apud Cãnas pene deletum est. Quod si iuno alterum Ganymedem uerebatur: cur iuuentus Romana luit poenas? Vel si dii tantũmodo duces curant: cæteram multitudinem negligunt. Cur Varro solus euasit: qui hoc fecit? Et Paulus qui nihil meruit occisus est? Videlicet nil tunc Romanis accidit fatis Iunonis iniquæ: cũ Hãnibal duos exercitus populi romani: & astu & uirtute confecit. Nam Iuno audere nõ poterat: aut Carthaginem defendere: ubi arma eius & currus fuit: aut romanis nocere: quia ꝓgeniẽ troiano a sanguine duci Audierat: tyrias olim quæ *uerteret arces*. Sed *il*lorum sunt isti lusus: qui sub nominibus mortuorum delitescentes uiuentibus plagas tendunt. Itaq; siue illud periculum quod iminet uitari potest: uideri uolunt id placati auertisse: siue non potest id agunt: ut propter illorum contemptum accidisse uideatur. Itaq; sibi apud homines: qui eos nesciunt: auctoritatem ac timorem pariũt. Hac uersutia & his artibus noticiã ueri ac singularis dei apud omnes gentes inueterauerunt. *Suis* enim uitiis perditi sæuiunt & grassantur: ut perdant. Iccirco etiam humanas hostias *ex*cogitauerunt: ipsi hostes humani generis: ut q̃ multas deuorarent animas.

Iuno
Ceres
Hercules
Iuppiter
Minerua
Hánibal

Cur deus humano generi sic patiaẽ illudi: & q; tribus de causis uana ẽ eorũ religio. Cap. XVIII.

Dicet aliquis: cur ergo deus hæc fieri patitur? nec tam malis succurrit erroribus ut mala cũ bonis pugnent: ut uitia sint aduersa uirtutibus: ut hẽat alios quos puniat: alios quos honoret. Vltimis eni temporibus statuit de uiuis ac mortuis iudicare: de quo iudicio mihi erit in ultimo libro disputatio. Differt ergo donec ueniat temporũ finis: quo effundat irã suam ĩ potestate ac uirtute cælesti: sicut uatũ prædicta priorum terribili monitu horrificant. Nũc aũt patiẽ homines errare: & aduersum se quoq; impios eẽ: ipse iustus: & mitis: & patiens. Nec enim fieri potest: ut non is in quo ꝑfecta sit uirtus: sit etiam ꝑfecta patientia. Vnde quidam putant: ne irasci quidẽ deum oĩo q; affectibus: qui sunt ꝑturbationes animi: subiectus non sit: quia fragile ẽ omne animal: quod afficiẽ & commoueẽ. Quæ ꝑsuasio ueritatem atq; religionẽ funditus tollit. Sed seponatur interim locus hic nobis de ira dei differẽdi: q; & uberior ẽ materia & opere proprio latius exequenda. Illos ergo nequissimos spiritus quisquis ueneratus fuerit & secutus: nec cælo nec luce potieẽ: quæ sunt dei: sed in illis decidet: quæ in distributione rerũ attributa esse ipsi malorũ principi disputauimus: in tenebras. s. & inferos: & in supplicium sempiternum. Docui religiones deorũ triplici modo uanas eẽ. Vno q; simulacra ipsa: quæ coluneẽ: effigies sint hominum mortuorũ. Est autẽ peruersum & incongruens ut simulacrum hominis a simulacro dei colaẽ. Colit enim q̃d est deterius & imbecillius. Tum inexpiabile facinus esse: deserere uiuentem: ut defunctorũ monumentis seruias: qui nec uitã nec lucem dare cuiquam possunt: qua ipsi carent. Nec esse alium quenquam deum præter unum: cuius iudicio ac potestati omnis anima subiecta sit. Altero q; ipsæ imagines sacræ: quibus inanissimi homines seruiunt: omni sensu carẽt: quum terra sint. Quis autem non intelligat nefas esse rectum animal curuari: ut adoret terram? quæ iccirco pedibus nostris subiecta est: ut calcanda nobis: non adoranda sit: qui sumus ideo excitati: & ex ea statum sublimem præter cæteras animantes accepimus: ut non reuoluamur

deorsum: ne hunc cælestem uultum proiiciamus ad terrã. Sed oculos eo dirigamus: quo illos naturæ suæ cõditio direxit. nihilq; aliud adoremus: nihil colamus: nisi solius artificis parẽtisq; nostri unicum nomen: qui ppterea hominem rigidum figurauit: ut sciamus nos ad superna & cælestia prouocari. Tertio q; spiritus: qui præsunt ipsis religionibus: condemnati & abiecti a deo p terram uolutentur: qui non tantum nihil præstare cultoribus suis possint: quoniam rerum potestas penes unum est. Verũ etiam mortiferis eos illecebris & erroribus perdant: quoniam hoc illis quotidianum est opus: tenebras hominibus obducere: ne quærat ab illis uerus deus. Non igitur colendi sunt: quia sentẽtiæ dei subiacent. Est enim piaculum maximum addicere se potestati eorum: quibus si iustitiam sequare: potentior eẽ possis: & eos adiuratione diuini nominis expellere ac fugare. Quod si apparet religiones istas tot modis esse uanas: quibus docui: manifestum est eos qui uel mortuis supplicant: uel terrã uenerantur: uel spiritibus impuris animas suas mancipant: ratiõẽ hominum non tenere: eosq; impietatis ac sceleris sui supplicia pensuros: qui rebelles aduersus parentem generis humani deum: susceptis inexpiabilibus sacris fas omne uiolauerunt.

Qđ ĩ cultu simulacrorũ nulla põt eẽ religio. Nã a simulatõe. i. a fallacia dicta sunt. Cap. XIX.

QVicunq; igitur sacramẽtũ hominis tueri: rationẽq; naturæ suæ nititur obtinere: ipse se ab humo suscitet: & erecta mẽte oculos suos tẽdat in cælum: nõ sub pedibus quærat deũ: nec a uestigiis suis eruat qđ adoret: quia quicqd homini subiacet: ĩfra hoĩem sit necesse est. Sed quærat in sublimi quærat in summo: qa nihil põt homine maius eẽ: nisi qđ fuerit supra hoĩem. Deus aũt maior est homine: supra ergo non infra est. Nec in ima potius: sed in summa regiõe quærẽdus ẽ. Quare nõ ẽ dubiũ: qn religio nulla sit: ubicũq; simulacrũ ẽ. Nã si religio ex diuinis rebus ẽ. diuini aũt nihil ẽ: nisi ĩ cælestibus rebus. Carẽt ergo religione simulacra: qa nihil põt eẽ cæleste ĩ ea re: quæ fit ex terra. qđ quidẽ de noĩe ipso sapiẽti apparere potest. Quicqd. n. simulatur: id falsum sit necesse est: nec potest unquã ueri nomen accipere: quod ueritatẽ fuco & imitatiõe mẽtit. Si aũt oĩs imitatio nõ res potissimũ seria: sed quasi ludus ac iocus est: nõ religio in simulacris: sed mimus religiõis est. Præferẽdum est igitur uerũ omnibus falsis. Calcãda terrena: ut cælestia cõsequamur. Ita eñi res se habet: ut quisq; animã suã: cuius origo de cælo est: ad inferna & ima postrauerit: eo cadet: quo se ipse deiecerit. Ideoq; oportet rationis ac status memorẽ nõ nisi ad supna niti semper ac tendere. Quod qui fecerit: hic plane sapiẽs: hic iustus: hic homo: hic cælo deoq; dignus iudicabitur: quem suus parens: nõ humilẽ: nec ad terrã more quadrupedũ abiectum: sed stantẽ potius ac rectum sicut eum fecit: agnouerit.

Breuis epilogus: quo docet gẽtibus supatis sibi a philosophis grauius iminere certamen. Cap. XX.

PEracta est igit (ni fallor) magna & difficilis suscepti operis portio: & maiestate cælesti suggerẽte nobis dicẽdi facultatẽ inueteratos depulimus errores. Nũc uero maior nobis ac difficilior cũ philosophis ppositra luctatio est: quorũ sũma doctrina & eloquẽtia quasi moles aliqua mihi opponitur. Nã ut illic multitudine ac prope cõsensu omniũ gentiũ pmebamur: ita hic auctoritate præstantiũ omni genere laudis uirorũ. Quis autẽ nesciat plus esse momenti in paucioribus doctis: q̃ in pluribus imperitis? Sed nõ ẽ desperãdũ istos quoq; de sentẽtia: deo ac ueritate ducibus posse depelli. Nec tam pertinaces fore arbitror: ut clarissimũ solẽ sanis: ac patẽtibus oculis uidere se negẽt. Modo illud uerũ sit: quod ipsi solẽt profiteri studio inuestigãdæ ueritatis se teneri. Efficiã profecto: ut quæsitã ueritatẽ diu: & aliquando inuẽtã esse credant: & humanis ingeniis inueniri nõ potuisse fateantur.

Lactantii Firmiani diuinarũ ĩstitutionũ aduersus gẽtes. De falsa sapiẽtia ad Cõstãtinũ ĩmpatorẽ. Liber. III.

Cõmendatur in primis ueritas: & omni præfertur eloquentiæ: & quare eam non sint assecuti philosophi aperitur: & quare stilo simplici sacra scribantur eloquia: & q; philosophis tunc maxime credendum est: cũ suam ignorantiam profitentur. Cap. primum.

VEllem mihi (quoniã ueritas in obscuro latere adhuc existimatur) uel errore atq; imperitia uulgi uariis & ineptis superstitionibus seruiẽtis: uel philosophis prauitate ingeniorũ turbantibus eam potius q̃ illustrãtibus: & si nõ qualis in M. Tullio fuit (quia præcipua & admirabilis fuit) aliquã tamẽ proximã eloquẽtiæ cõtingere facultatẽ: ut quãtum ueritas ui sua ppria ualeat: tantũ ingenii quoq; uiribus nixa exerceret se aliquãdo. & discussis cõuictisq; tam publicis: q̃ eorũ qui sapiẽtes putant erroribus: humano generi clarissimũ lumen inferret. Quod quidẽ duabus ex causis fieri uellẽ: uel q; magis possent credere hoĩes ornatæ ueritati: qui etiã mẽdacio credunt: capti orationis ornatu lenocinioq; uerborũ: uel certe ut ipsi philosophi suis armis potissimũ: qbus placere sibi & cõfidere solẽt: opprimerẽtur a nobis. Sed quoniã deus hãc uoluit eẽ rei naturã: ut simplex & nuda ueritas esset luculẽtior: quia satis ornata per se est. Ideoq; ornamẽtis extrinsecus additis: fucata corrumpitur. Mẽdacium uero specie placet aliena: quia per se corruptum uanescit: ac defluit: nisi aliunde ornatu quæsito: circunlitum fuerit ac politum: æquo animo fero ingenium mihi mediocre fuisse cõcessum. Verum ego nõ eloquẽtiæ: sed ueritatis fiducia suscepi hoc opus fortasse maius: q̃ ut possit meis uiribus sustineri: qđ tamẽ etiam si ego defecerim: deo (cuius est hoc munus) adiuuante: ueritas ipsa complebit. Etenim cum sciam maximos quosque oratores a causidicis mediocribus sæpe uictos: quia tanta est potentia ueritatis: ut seipsam quamuis in rebus exiguis sua claritate defendat. Cur hanc ego in maxima causa ab ingeniosis quidem illis ac disertis uiris: sed tamẽ falsa dicẽtibus: oppressum iri putem? ac non illa si minus oratione nostra: quæ de tenui fonte ad modum exilis emanat: lumen tamen suo clara & illustris appareat? Nec si philosophi doctrina litterarum mirabiles extiterint: ego etiam illis scientiam ueri cognitionemque concesserim: quã nemo cogitando aut disputando assequi potest. Neque enim nunc reprehendo eorum studium: qui ueritatem scire uoluerũt: quia naturam hominis deus ueri adipiscendi cupiẽtissimã fecit. Sed id arguo:

id reuinco: quod honestã illorũ & optimã uoluntatẽ sit secutus effectus: quia neque quid esset uerum ipsum sciebant neque quomodo aut ubi aut qua mente quærendum. Ita dum succurrere humanis erroribus cupiunt ipsi se in plagas & errores maximos induxerũt. Ad hoc igitur me opus coarguendi philosophiam: susceptæ materiæ ordo ipse deduxit. Nam cum error omnis aut ex religione falsa oriatur: aut ex sapientia: in eo cõuincendo necesse est utrũque subuertere. Cum enim sit nobis diuinis litteris traditũ: cogitationes omniũ philosophorum stultas esse: idipsum re & argumentis docendum est: nequis honesto sapiẽtiæ nomine ĩductus: aut inanis eloquẽtiæ splendore deceptus: humanis malit q̃ diuinis credere: quæ quidem tradita sunt breuiter ac nude. Nec enim decebat aliter: ut cum deus ad hominẽ loqueret: argumẽtis assereret suas uoces: tanq̃ fides ei nõ haberetur: sed (ut oportuit) est locutus: quasi rerum omniũ maximus iudex: cuius nõ ẽ argumẽtari: sed pronũciare uerum. Ipse ut deus. nos autẽ cum ad res singulas testimonia diuinæ uocis habeamus: profecto monstrabimus quãto certioribus argumẽtis possint uera defendi: cum ẽt falsa sic defendantur: ut uera soleant uideri: quare nõ ẽ quod philosophis tantũ honoris habeamus: ut eorũ eloquẽtiam pertimescamus. Loqui enim bene potuerũt: ut homines eruditi: uere autẽ loqui nullo modo: quia ueritatẽ nõ didicerant ab eo: qui eius potens esset: nec sane magnũ aliquid efficiemus: quod illos ignorãtiæ redarguemus: quã ipsi sæpissime confitẽtur in eo solo: quoniam non eis creditur: in quo solo credi debuit; conabor ostendere nunq̃ illos tã ueridicos fuisse q̃ cum sententiam de sua ignoratione dixerunt.

Quod ipso noĩe philosophiæ cõuincit q̃ inanis fuerit gẽliter philosophãtiũ occupatio. Cap. II.

Nunc quoniam duobus superioribus libris religionũ falsitas demõstrata est: nec nõ origo ipsa totius erroris exposita: huius libri munus est philosophiam quoque ostendere: q̃ inanis & falsa sit: ut omni errore sublato: ueritas patefacta clarescat. Ordiamur itaque a cõmuni philosophiæ nomine: ut ipso capite destructo: facilior nobis aditus pateat ad excidẽdum omne corpus: si tamẽ potest corpus uocari: cuius partes ac membra discordent: nec ulla compage inter se cohæreant: sed quasi disiecta & dissipata palpitare potius q̃ uiuere uideant. Philosophia est ut nomẽ indicat: ipsique definiunt: studium sapiẽtiæ. Vnde igitur probẽ magis philosophiã nõ eẽ sapiẽtiã: q̃ ex ipsius noĩs significatione? Qui enĩ sapiẽtiæ studet: utique nõdum sapit: sed ut sapere possit studet. In cæteris artibus studium quid efficiat: & quo tendat: apparet: quas cum discendo aliquis assecutus est: iam nõ studiosus artificii: sed artifex noĩatur. At enĩ uerecundiæ causa studiosos se sapientiæ nõ sapientes uocauerunt. Immo uero Pythagoras qui hoc primus nomẽ inuenit: cũ paulo plus saperet: q̃ illi priores: qui se sapiẽtes putauerũt: ĩtellexit nullo humano studio posse ad sapientiã perueniri. Et ideo nõ oportere incõprehẽsæ atque imperfectæ rei perfectũ nomẽ imponi. Itaque cũ ab eo quæreret: quẽnam se profiteret. Respõdit philosophum: idest quæsitorẽ sapiẽtiæ. Si ergo philosophia sapientiã quærit: nec ipsa sapientia est: quia necesse est aliud esse quod quærit: aliud quod quærit: nec quæsitio ipsa recta est: quia nihil põt inuenire. Ego uero ne studiosos quidẽ sapiẽtiæ philosophos esse cõcesserim: quia illo studio ad sapientiã nõ peruenit. Nam si facultas inueniẽdæ ueritatis huic studio subiaceret: etsi esset id studium tanq̃ iter ad sapientiã: aliquãdo esset inuenta. Cũ uero tot tẽporibus: tot ingeniis in eius inquisitione cõtritis: nõ sit cõprehensa: apparet nullã esse ibi sapientiam: Nõ ergo sapiẽtiæ studẽt: qui philosophãtur: sed ipsi studere se putãt: quia illud quod quærũt: ubi aut quale sit nesciunt. Siue ergo sapientiæ student: siue nõ studẽt: sapiẽtes nõ sunt: quia nunq̃ reperiri põt: quod aut nõ recte quærit aut oĩno nõ quæritur.

Philosophia quid sit

Pythagoras

Ex quibus rebus philosophia cõstet. Et quis fuerit auctor academicæ sectæ: quæ nihil recte definit q̃ solã opinionẽ esse in philosophia gentiliũ: quod iõ plus audẽt: quia errores eorum nõ arguit nisi deus. Cap. III.

Videamus tamẽ idipsum possit ne hoc studio reperiri aliquid: an nihil. Duabus rebus uidet philosophia cõstare: scientia & opinatione: nec ulla alia re. Scientia ab ingenio uenire non potest: nec cogitatione comprehendi: quia in seipso habere propriam scientiam: non hominis: sed dei est. Mortalis autem natura non capit scientiam: nisi quæ ueniat extrinsecus. Iccirco enim oculos: & aures: & cæteros sensus patefecit in corpore diuina sollertia: ut per eos aditus scientia perueniret ad mentem. Nam causas naturalium rerum disquirere: aut scire uelle sol utrum ne tantus quantus uidetur: an multis partibus maior sit: q̃ omnis hæc terra. Item luna globosa sit: an concaua: & stellæ utrum ne cohæreãt cælo: an per aerẽ libero cursu ferantur. Cælum ipsum qua magnitudine: qua materia cõstet: utrum quietum sit an mobile: an incredibili celeritate uoluatur. Quanta sit terræ crassitudo: aut quibus fundamẽtis librata & suspensa sit. Hæc inquam disputando & coniecturis uelle compræhẽdere: tale ẽ profecto: quale si differere uelimus: qualem esse arbitramur cuiuspiam remotissimæ gentis urbem: quam nunquam uidimus: cuiusque nihil aliud q̃ nomen audiuimus. Si nobis in ea re scientiã uendicemus: quæ nõ põt sciri: nõne ĩsanire uideamur: qui id affirmare audeamus: in quo reuinci possimus? Quãto magis qui naturalia: quæ sciri ab homĩe non possunt: si scire se putant: furiosi dementesque sunt iudicandi? Recte ergo Socrates: & eum secuti academici scientiam sustulerunt: quæ nõ disputãtis sed diuinantis est. Superest ut opinatio ĩ philosophia sola sit. Nã unde abest scientia: id totum possidet opinatio. Id. n. opinatur quisque: quod nescit. Illi aũt qui de rebus naturalibus disputant: opinantur ita esse ut disputant. Nesciunt igitur ueritatem: quoniam scientia certi est: opinatio ĩcerti. Redeamus ad illud superius exemplũ. Age opinemur de statu & qualitate urbis illius: quæ nobis rebus omnibus præter nomen ignota est. Verisimile est in plano sitam: lapideis mœnibus: ædificiis sublimibus: uiis pluribus: magnificis ornatisque delubris. Describamus: si placet: mores habitũque ciuium. Sed cũ hæc dixerimus: alius contraria disputabit: & cum hic quoque perorauerit: surget & tertius: & alii deinceps: & opinabuntur multo disparia: q̃ nos sumus opinati. Quid ergo erit ex omnibus ueri certius? Fortasse nihil. At omnia sunt dicta: quæ in rerum naturam cadunt: ut necesse sit aliquid eorum esse uerum. At nescietur quis uerum dixerit: potest fieri: ut omnes ex parte aliqua errauerint: ex parte attigerint ueritaSocrates

tem. Stulti ergo sumus: si hoc disputatione quæramus. Potest enĩ supuenire aliquis: qui opiniones nostras derideat: nosq; pro insanis habeat: qui uelimus id quod nescimus: quale sit opinari. Verum non opus ẽ lõge posita conquirere. Vnde nemo forrasse ueniat: qui nos redarguat. Age opinemur quid nunc in foro geratur quid in curia. Longum ẽ id quoq; dicamus: ĩterposito uno pariete quid fiat: nemo põt id scire: nisi qui audi/uerit aut uiderit. Nullus. n. audet id dicere: quia statim non uerbis sed re ipsa præsenti refutabit̃. Atqui hoc idẽ faciunt philosophi: qui dispurant in cælo quid agat̃: sed eo se id impune facere arbitrantur: quia nullus existit: qui errores eorum coarguat. Quod si existimarẽt descẽsurum eẽ aliquem: qui eos delirare ac mentiri doceret: nunq̃ quicq̃ de his rebus: quas scire non possint: disputarẽt. Nec tamẽ iõ fœlicior putanda ẽ eorum imprudẽtia & audacia: quia non redarguuntur: Redarguit. n. deus: cui soli ueritas nota ẽ: licet conniuere ui deatur: eaq; hominum sapiẽtiã ꝓ summa stultitia computat.

Quomodo Zeno & Socrates totam philosophiam sustulerunt de medio & quasi quodam ciuili bello suis confecta est armis Cap. IIII.

Recte igitur Zeno ac stoici opinationẽ repudiarunt. Opinari. n. te scire: quod nescias non ẽ sapiẽtis sed temerarii potius ac stulti. Ergo si neq; fieri qcquã põt: ut Socrates docuit: nec opinari oportet ut Zeno: tota philosophia sublata ẽ. Quid ꝙ nõ tãtum ab his duobus euertitur: qui philosophiæ principes fuerunt: sed ab omnibus ut iam uideatur iampridẽ suis armis eẽ confecta: in multas se/ctas philosophia diuisa ẽ: & oẽs uaria sentiunt. In qua ponimus ueritatem? in omnibus certe non potest: designemus quanlibet: nempe in cæteris omnibus sapientia non erit. Transeamus ad singulas. Eo/dem modo quicquid uni dabimus: cæteris auferemus. Vnaquæq; . n. secta oẽs alias euertit: ut se suaq; confir/mat. Nec ulli alteri sapere concedit: ne se desipere fateatur: sed sicut alias tollit: sic ipsa quoq; ab aliis tollitur omnibus. Nihilominus enim philosophi sunt qui eam stultitiæ accusant. Quancunque laudaueris: ue ramq; dixeris: a philosophis uituperat̃ ut falsa. Credemus ne igit̃ uni: se suãq; doctrinã laudanti: an multis unius alterius ignorantiã culpantibus? Rectius ergo sit necesse est quod plurimi sentiũt: q̃ quod unus. Ne/mo enim potest de se recte iudicare: quod nobilis poeta testat̃. Ita enim cõparatã esse oĩbus naturã omniũ: aliena ut melius uideant & diiudicent q̃ sua. Cum igitur omnia incerta sint: aut omnibus credẽdum sit: aut nemini. Si nemini: sapientes ergo non sunt: quia singuli sapientes esse se putant. si omnibus: eque non sunt sapientes: quia singuli ab omnibus esse negantur sapientes. Pereunt igitur uniuersi hoc modo & tanquã spartiatæ illi poetarum: sic se inuicem iugulant: ut nemo ex omnibus restet. Quod eo fit: quia gladium ha/bent: scutum nõ habent. Si ergo singulæ sectæ multarũ sectarum iudicio stultitiæ cõuincuntur: omnes igi/tur uanæ atq; inanes reperiuntur. Ita seipsam philosophia consumit & cõficit. Quod cũ intelligeret Arche/silas Academiæ conditor: reprehẽsiones omniũ inter se collegit: cõfessionẽq; ignorãtiæ clarorũ philosopho rum: armauitq; se aduersus omnes. Itaq; constituit nouã nõ philosophandi philosophiam. Eo igitur aucto re duo philosophiæ genera cœperũt. Vnũ illud uetus quod scientiã sibi uendicat: alterũ nouũ repugnãs: qd̃ eam detrahit. In his duobus generibus uideo dissidiũ: & quasi ciuile bellũ: sapientiã quæ distrahi nõ põt: in qua parte ponemus? Si natura rerum sciri potest: hæc tyronum caterua interibit: si nõ potest: ueterani con/ficientur. Si pares fuerint nihilominus peribit dux oĩum philosophia: qa distracta est. Nihil enĩ põt sine ĩte/ritu suo sibi esse cõtrariũ. Si aũt (ut docui) nulla põt eẽ in hoĩe interna & ꝓpria scientia: ob fragilitatẽ cõditio nis humanæ Archesilæ manus uicit. Sed ne ipsa quidẽ stabit: quia nõ potest omnino nihil sciri.

Zeno

Archesilas

Contra academicos multa scire: & natura rerũ: & uitæ necessitas cogit. Cap. V.

Sunt enĩ multa: quæ natura ipsa nos scire: & usus frequẽs: & uitæ necessitas cogit. Itaq; pereundũ est. nisi scias quæ ad uitam sunt utilia: ut appetas: quæ periculosa: ut fugias & uites. Præterea mul ta sunt quæ usus inuenit. Nã solis ac lunæ uarii cursus & meatus syderum: & ratio tẽporum de/prehẽsa est: & natura corporum a medicis: herbarũq; uires: & ab agricolis natura terrarũ: necnõ hymbriũ futurorũ: ac tẽpestatũ signa collecta sunt. Nulla deniq; ars est: quæ nõ scientia constet. Debuit ergo Archesilas (siquid saperet) distinguere: quæ sciri possent: quæue nesciri. Sed si id fecisset: ipse se in populum redegisset. Nam uulgus interdum plus sapit: quia tantũ quantũ opus est: sapit. A quo si quæras utrum sciat aliquid: an nihil: dicet se scire quæ sciat: fatebitur se nescire quæ nesciat. Recte ergo aliorum su/stulit disciplinas: sed non recte fundauit suam. Ignoratio enim rerum omniũ non potest esse sapientia: cuius est scire proprium. Ita cum philosophos expugnauerit: ac docuerit eos nihil scire: ipse quoq; nomen philo sophi perdidit: quia doctrina eius est nihil scire. Nam qui alios reprehendit: ꝙ nesciant: ipse debet sciens esse. Cum autem nihil sciat: quæ peruersitas: quæue insolentia est: ob idipsum se philosophum constituere pro/pter quod cæteros tollat? Possunt enim sic respondere: si nihil nos scire conuincis: & ideo nõ esse sapientes quia nihil sciamus: ergo ne tu quidẽ es sapiens: qa te quoq; cõfiteris nihil scire. Quid ergo ꝓmouit Arche/silas: nisi ꝙ cõfectis omnibus philosophis seipsum quoq; eodem mucrone transfixit?

Quomodo sapientia in medio errantium fuerit. Et academici contra physicos: & physici contra acadæ/micos dimicauerint. Et quæ sint asystatarum exempla quæstionum: & ꝙ rationes cælestium siue naturali/um sciri non possint. Cap. VI.

Nusquã ne igitur sapientia est? Immo uero inter philosophos fuit: sed nemo uidit. Alii putauerũt sciri posse omnia: sapientes utiq; non fuerunt. Alii nihil: ne hi quidem sapientes fuerunt. Illi quia plus homini dederunt: hi quia minus. Vtrisq; in utrãque partem modus defuit. Vbi ergo sapien tia est: ut neque te omnia scire putes quod dei est: neq; omnia nescire quod ẽ pecudis? Est enĩ ali/quid medium quod sit hominis: idest scientia cum ignoratione coniuncta & temperata. Scien/tia in nobis ab anima est: quæ oritur e cælo: ignoratio a corpore: quod est e terra. Vnde nobis & cũ deo: & cũ

animalibus est aliqua cõitas. Ita quoniã ex his duobus constamus elementis: quorũ alterum luce præditũ est: alterum tenebris pars nobis data est scientiæ: pars ignorantiæ; per hũc quasi pontẽ trãsire sine cadẽdi periculo licet. Nã si illi omnes: qui in alterã partẽ iclinauerunt: aut dextro aut sinistro uersus ceciderunt. Vtraq; autẽ pars quõ errauerit dicã. Academici cõtra physicos ex rebus obscuris argumẽtati sunt nullã eẽ scientiã: & exẽplis paucarũ rerũ icõprehẽsibiliũ cõtenti amplexi sunt ignorãtiã tanq̃ scientiã totã sustulissent: quia in parte sustulerãt. Physici cõtra ex his quæ apta sunt argumẽtũ trahebãt oĩa sciri posse: cõtentiq; pspicuis: retinebãt scientiã tanq̃ totã defendissent: qa ex parte defenderãt. Itaq; neq; hi clara: neq; illi obscura uiderũt: sed utriq; dum solã scientiã cõsertis manibus uel retinẽt: uel eripiunt: nõ uiderunt in medio cõstitutã fore: quæ illos ad sapientiã trãsmitteret. Verũ Archesilas ignorãtiæ magister: cum Zenoni obtrectaret principi stoicorum: ut totã philosophiã euerteret (auctore Socrate) suscepit hãc sentẽtiã: ut affirmaret nihil sciri posse. Itaq; coarguit existimationẽ philosophorũ: q putassẽt igeniis suis erutã esse atq; iuentã ueritatẽ: uidelicet: qa mortalis fuerat illa sapientia: paucisq; ante tpibus istituta ad summũ iã incrementũ puenerat: ut iã necessario cõsenesceret ac piret: repente extitit academia tanq̃ senectus philosophiæ: quæ illã conficeret iã deflorescentẽ. Recteq; uidit Archesilas arrogãtes: uel potius stultos esse: q putent scientiã ueritatis cõiectura posse cõprehẽdi: sed tamen falsa dicẽtẽ redarguere nõ põt: nisi q scierit ante qd sit uerũ. Quod archesilas ueritate nõ cognita facere conatus: itroduxit genus philosophiæ ἀσύστατον: quod latine istabile siue incõstãs possumus dicere. Vt enĩ nihil sciendũ sit aliqd scire necesse ẽ. Nã si oĩno nihil scias: idipsum nihil sciri posse tollet. Itaq; q uelut sententiæ loco pnunciat nihil sciri: tanq̃ pceptum pfitet & cognitum: ergo aliqd sciri põt. Huic simile est illud qd in scolis pponi solet: in asystati generis exẽplum: sõniasse quendã ne sõniis crederet. Si enim crediderit: tum sequit ut credendũ nõ sit. Si autẽ nõ crediderit: tunc sequit ut credẽdum sit. Ita si nihil sciri põt: necesse est idipsum sciri: qd nihil sciat. Si autẽ scit: posse nihil sciri. Falsum est ergo: qd dicit nihil sciri posse. Sic iducetur dogma sibiipsi repugnãs: seq; dissoluens. Sed homo uersutus cæteris philosophis uoluit scientiã eripere: ut eã domi abscõderet. Nã sibi illã pfecto nõ adimit: q aliqd affirmat: ut cæteris adimat: sed nihil agit. Apparet enĩ ac furẽ suũ pdit. quãto faceret sapientius ac uerius: si exceptione facta diceret: causas rõnesq; dũtaxat rerũ cælestium seu naturaliũ: qa sũt abditæ nesciri posse: qa nullus doceat: nec quæri oportere: qa iueniri quærendo nõ possunt. Qua exceptiõe iterposita: & physicos admonuisset: ne quærerẽt ea q̃ modum excederent cogitationis humanæ: & seipsum calũniæ inuidia liberasset: & nobis certe dedisset aliqd qd sequeremur. Nũc aũt quũ ab his sequẽdis nos retraxerit: ne uelimus plus scire q̃ possimus: nõ minus a se quoq; ipso retraxit. Quis enĩ uelit laborare: ne qcq̃ sciat? aut eiusmodi suscipe doctrinã: ut etiã cõmunẽ scientiã pdat? Quæ si doctrina est scientia cõstet necesse est. Si nõ est: qs tã stultus est: ut discendum id putet: in quo aut nihil discitur: aut omniũ dediscitur? Quare si neq; omnia sciri possunt: quod physici putauerũt: neq; nihil quod academici: philosophia omnis extincta est.

Archesilas nihil sciri posse aiebat

De morali philosophia: & quare sicut utilior: ita & cæteris philosophiæ partibus sit facilior: quæ fuerint omnium philosophorum fere sententiæ de summo bono. Cap. VII.

TRanseamus nũc ad alterã philosophiæ partẽ: quã ipsi moralẽ uocãt: in qua totius philosophiæ rõ cõtinet. Siqdẽ in illa phisica sola oblectatio est: in hac ẽt utilitas: & quoniã in disponendo uitæ statu formãdisq; moribus periculo maiori peccat: maiorẽ diligentiã necesse est adhiberi: ut sciamus quõ nos oporteat uiuere. Illic enĩ põt uenia cõcedi: qa siue aliqd dicũt: nihil psũt: siue delirãt: nihil nocẽt. Hic uero nullus dissidio: nullus errori ẽ locus. Oẽs unũ sentire oportet: ipsãq; philosophiã uno q̃si ore pcipe: qa siqd fuerit erratũ: uita oĩs euertit. In illa priori parte: ut piculi minus: ita plus difficultatis est: q, obscura rerũ ratio cogit diuersa & uaria sentire. Hic ut periculi plus: ita minus difficultatis. Quod ipse usus rerum & quotidiana experimenta possunt docere quid sit uerius: & melius. Videamus ergo utrũne consentiant: aut quid nobis afferant: quo rectius uita degatur. Non necesse est omnia circuire. Vnum eligamus ac potissimum: quod ẽ summum ac principale: in quo totius sapiẽtiæ cardo uersat. Epicurus summum bonũ i uoluptate animi eẽ cẽset. Aristippus i uoluptate corporis. Callyphon & Dyanomacus cyrenaici: honestatem cum uoluptate iunxerũt. Diodorus in priuatione doloris summum bonũ posuit. Hieronymus in nõ dolendo. Peripathetici aũt in bonis animi & corporis & fortunæ. Erilli summũ bonũ ẽ scientia. Zenonis cũ natura congruenter uiuere. Quorundã stoicorum uirtutẽ sequi. Aristoteles in honestare ac uirtute sũmũ bonũ collocauit. Hæ sunt fere oĩum sniæ. In tãta diuersitate: quem sequimur? Cui credimus? Par est omnibus auctoritas. Si eligere possumus quod ẽ melius: iam nõ ẽ philosophia nobis necessaria: quia sapientes iam sumus: q de sapientũ sententiis iudicemus. Cum uero discẽdi sapientiæ cã ueniamus: qd possumus iudicare: q nondum sapere cœperimus. Maxĩe cũ præsto assit academicus: qui nos palio retrahat: ac uetet cuiquã credere: nec tamen afferat ipse quod sequamur.

Quod uera sapientia docet summum bonum hominis non esse animi uel corporis uoluptatem aut aliquid eorum quæ a philosophis sunt proposita. Cap. VIII.

QVid ergo superest: nisi ut omissis litigationibus furiosis ac pertinacibus: ueniamus ad iudicẽ illũ .f. datorẽ simplicis & q̃etæ sapiẽtiæ: q nõ tãtum formare nos ac inducere in uiã possit: uerũ etiã de cõtrouersiis istorum ferre sentẽtiã. Hæc nos docet: qd sit hominis uerum ac summũ bonum: de quo priusquã dicere incipio: illæ omnes sentẽtiæ sunt refellendæ: ut appareat neminẽ illorũ fuisse sapiẽtẽ. Cũ de officio hoĩs agat: oportet summũ summi aĩalis bonũ i eo cõstitui: qd cõe cũ cæteris aĩalibus eẽ nõ possit. Sed ut feris dẽtes armẽtis cornua: uolucribus pẽnæ ppria sunt: sic hoĩ aliqd suum debet ascribi: sine quo rõnẽ suæ cõditõis amittat. Nã qd uiuẽdi aut generãdi cã datũ ẽ oĩbus: ẽ qdẽ bonũ naturale: sũmũ tamẽ nõ ẽ: nisi qd ẽ unicuiq; generi ppriũ. Sapiẽs ergo non fuit q summũ bonum credidit ani

mi uoluptatem: quoniam siue ulla securitas siue gaudiũ est: cõis ẽ omnibus. Aristippo ne respondendum q
dem duco: quẽ corporis semp uoluptatem tuẽtem: nihilq; aliud q̃ uentri & ueneri seruiẽtem: nemini dubi-
um est hoiem nõ fuisse. Sic.n. uixit: ut nihil iter eum pecudẽq; distaret: nisi unum: q; loquebat᷑. Quod si asi-
no aut cani: aut sui facultas loquendi tribuatur: quærasq; ab his quid sibi uelint: cum fœminas tam rabide
cõsectantur: ut uix diuelli queant: cibos etiam potumq; negligant. Cur aut alios mares uiolenter abigant:
aut ne uicti quidem absistant: sed a fortioribus sæpe contriti: eo magis isectent᷑? Cur nec hymbres nec frigo
ra ptimescant: laborem suscipiant: piculum nõ recusent? Quid aliud respondebunt? nisi summũ bonũ esse
corporis uoluptatem: eam se appetere: ut afficiantur suauissimis sensibus: eosq; esse tanti: ut assequendorum
causa nec laborem sibi ullum: nec uulnera: nec mortẽ ipam recusandam putẽt. Ab his ne igitur præcepta ui
uendi petemus: qui hoc idem sentiunt: quod animæ rationis exptes? Aiũt Cyrenaici uirtutem ipsam ex eo
ipso eẽ laudandam: q; sit efficiens uoluptatis. Verum ergo inquit obscœnus canis: aut sus ille lutulentus: ná
ideo cũ aduersario summa uirium cõtentione depugno: ut uirtus mea pariat mihi uoluptatem cuius exps
sim necesse est: si uictus abscessero. Ab his ergo sapere discemus: quos a pecudibus ac bæluis nõ snia sed lin-
gua discernitur? Priuationem doloris summum bonum putare: nõ plane pipatheticorũ ac stoicorum: sed
cynicorum philosophorũ est. Quis enim non intelligat ab ægrotis & in aliquo dolore positis: esse hoc dispu-
tatum? Quid tam ridiculum: q̃ id habere pro summo bono: quod medicus possit dare? Dolẽdum est ergo
ut fruamur bono: & qdem grauiter ac sæpe: ut sit postea non dolere iocundius. Miserrimus est igitur q nũ-
q̃ doluit: quia bono caret: quem nos fœlicissimum putabamus: quia malo caruit. Ab hac uanitate nõ longe
abfuit: q oio nihil dolere summum bonum dixit. Nam præterq̃ quod omne animal doloris est fugiẽs: quis
põt sibi hoc bonum præstare: quod nobis ut eueniat: nihil aliud possumus q̃ optare? Summũ autẽ bonum
nõ põt efficere quẽq̃ beatum: nisi semp fuerit in ipsius ptãte. Hoc autẽ non uirtus hoĩ: nõ doctrina nõ labor
sed natura ipsa cũctis aĩantibus pstat. Qui uoluptatẽ cũ honestate iũxerũt: cõionẽ hãc effugere uoluerũt: sed
effecerũt repugnãs bonũ: quoniã qui uoluptati deditus est: honestate careat necesse est: qui honestati studet
uoluptate. Peripateticorũ bonũ nimium multiplex. exceptis animi bonis: quæ ipsa quæ sint: magna cõtẽtio
est: cõmune cum bæluis potest uideri. Nam corporis bona.i. incolumitas: indolẽtia: ualitudo: nõ minus sũt
mutis: q̃ homini necessaria. Ac nescio an etiã magis: qa hõ & medelis: & ministeriis subleuari põt: muta non
possunt. Itẽ quæ appellant fortunæ bona. nã sicut homini opibus ad uitã tuendã: ita illis præda & pabulis est
opus. Ita inducẽdo bonũ: quod non sit in hominis potestate: totum hominẽ alienæ ditioni subiugauerunt.
Audiamus etiã zenonẽ. Nã is interdum uirtutẽ somniat. Summũ inquit est bonũ cum natura cõsentaneæ ui
uere. Bæluarũ igit᷑ nobis more uiuẽdũ ẽ. Nã quæ abesse debẽt ab hoĩe: in his oibus deprehẽdunt᷑: uolupta-
tes appetunt: metuũt: fallunt: insidiant᷑: occidunt. Et quod ad rẽ maxime attinet: deum nesciunt. Quid ergo
me docet: ut uiuã secundũ naturã: quæ ipsa in deterius pna est: & qbusdã blãdimẽtis lenioribus in uitia p-
cipitat. uel si aliã mutoꝝ: aliã hoĩs dicit esse naturã: q; homo ad uirtutẽ sit genitus: nõ nihil dicit. Sed tamen
nõ erit diffinitio summi boni: qa nullũ est aĩal quod nõ secundũ naturã suã uiuat. Qui sciẽtiã summũ bonũ
fecit aliqd homini pprium dedit: sed sciẽtiã alterius rei gratia hoĩes appetũt: nõ ppter ipsam. Quis eni scire cõ
tẽtus est: nõ expectãs aliquẽ fructum sciẽtiæ? Artes ideo discunt᷑: ut exerceant᷑. Exercẽtur autẽ: uel ad subsi-
dia uitæ: uel ad uoluptatẽ: uel ad gloriã. Nõ est igitur summũ bonum: quod nõ ppter se expetit᷑. Quid ergo
interest utrũ scientiã summũ bonũ putemus: an illa ipsa quæ scientia ex se parit.i. uictũ: gloriã: uoluptatem:
quæ nõ sunt homini pptia: & ideo ne summa quidẽ bona. Nam uoluptatis & uictus appetẽtia: nõ homini
solum: sed etiã mutis inest. Quid cupiditas gloriæ? Nõne in equis deprehẽditur: cũ uictores exultãt: uicti do
lent? Tantus amor laudũ: tantæ est uictoria curæ: Nec imerito summus poeta experiẽdum esse ait. Et quis
cuiq; dolor uictoq; gloria palmæ. Quod si ea quæ parit sciẽtia: cõia sunt cũ aliis aĩalibus: nõ est ergo sum-
mum bonũ sciẽtia. Præterea nõ mediocre huius disputatiõis est uitiũ: q; sciẽtia nuda ponit᷑. Incipiẽt enim
beatiores uideri: q artẽ aliquã scierint: imo uero qui & res malas scierint: ut tã beatus sit qui uenena didice-
rit tẽperare: q̃ qui mederi. Quæro igit᷑ ad quã rẽ scientia referẽda sit? si ad causas rerũ naturaliũ: quæ beatitu
do erit mihi proposita si sciero unde Nilus oriat᷑: uel qcqd de cælo physici delirãt? Quid q; earũ rerũ nõ est
scientia: sed opinio: quæ pro igeniis uaria est? restat ut sciẽtia bonorũ ac maloꝝ summũ bonũ sit. Cur ergo
scientiã maluit: q̃ ipsam sapientiã summũ bonũ dicere: cũ sit utriusq; significatio: & uis eadẽ? Nemo tamen
usq; adhuc summũ bonũ dixit esse sapientiã: quod melius dici potuit. Nã scientia parũ est ad bonũ suscipiẽ-
dum: malũq; fugiẽdũ: nisi accedat & uirtus. Multi enĩ philosophoꝝ cũ de bonis malisq; dissererẽt. aliter ta-
men q̃ loquebant᷑ natura cogẽte uixerũt: qa uirtute caruerunt. Virtus autẽ cũ scientia cõiuncta est sapientia.
Supest ut eos ẽt refellamus: q uirtutẽ ipsam sũmũ bonũ putauerũt: in q̃ opiniõe etiã M. T. fuit: in quo mul-
tum incõsiderati fuerũt. Nõ enĩ uirtus ipsa est sũmũ bonũ: sed effectrix & mater est summi boni: quotiã p-
ueniri ad illud sine uirtute nõ potest. Vtrũq; intellectu est facile. Quæro enĩ utrũ ne ad præclarũ illud bonũ
facile perueniri putẽt: an cũ difficultate ac labore? expediãt acumẽ suũ errorẽq; defendãt. Si facile ad illud ac si-
ne ullo labore perueniri nõ põt: sũmũ bonũ nõ ẽ. Quid.n. nos cruciemus? qd cõficiãus enitẽdo diebus & no-
ctibus? Quãdoqdẽ tã in promptu id qd᷑ q̃rimus iacet: ut illud qlibet sine ulla cõtẽtiõe animi dephẽdat. Sed si
cõe quoq; ac mediocre quodlibet bonũ: nõ nisi labore asseqmur: quoniã bonorũ natura in arduo posita est:
maloꝝ in præcipiti. Sũmo igit᷑ labore summũ bonũ assequi necesse est. Quod si uerissimũ ẽ: ergo altera uir
tute opus est: ut perueniamus ad eã uirtutẽ: quæ dicit᷑ summũ bonũ: quod est incõgruẽs & absurdũ: uirtus p
seipsam perueniat ad seipsam. Si nõ potest ad ullum bonũ nisi per laborẽ perueniri apparet uirtutem esse per
quã perueniatur: quoniã in suscipiẽdis perferẽdisq; laboribus uis officiũq; uirtutis est. Ergo summũ bonũ
non potest esse id: per quod necesse est ad aliud perueniri. Sed illi tũ ignorarẽt quid efficeret uirtus: aut quo

tẽderet. honestius aũt nihil reperirẽt: substiterunt in ipsius uirtutis noie: quã nullo ꝓposito emolumẽto appetendã esse dixerũt: ut bonũ sibi cõstituerũt: q̃ bono indigerẽt. Aristoteles ab his non longe recessit: qui uirtutẽ cum honestate sũmũ bonũ putauit: quasi ulla uirtus possit esse ĩhonesta: ac nõ si qd habuerit turpitudinis: uirtus eẽ desinat: sed uidit fieri posse: ut de uirtute prauo iudicio sentiatur male: & ideo æstimationi hominũ seruiendũ putauit. Quod qui facit: a recto bonoq̃ discedit: quia non est in nostra potestate: ut uirtus pro suis meritis honestet᷑. Nam quid est honestas: nisi honor ꝑpetuus: ad aliquem secundo populi rumore delatus. Quid ergo fiet: si errore ac prauitate hominũ mala æstimatio subsequat᷑? Abiiciemus ne uirtutẽ: q̃a flagitiosa & turpis ab insipientibus iudicetur? Quæ quoniam inuidia premi ac uexari potest: ut sit ipsum proprium ac perpetuum bonum: nullo extrinsecus adiumento indigere debet: quin suis per se uirtutibus nitatur & constet. Itaq̃ nec ullũ ei ab homine bonum sperandum est: nec ullum malum recusandum.

Quid sit uere sapientis sũmũ bonũ: & q̃ uitiosa fuerit ratio Anaxagoræ ad quod natus sit hõ. Cap. IX.

VEnio nunc ad uere sapiẽtiæ summũ bonũ: cuius natura hoc modo determinãda est. Primũ ut solius hominis sit: nec cadat in ullũ aliud animal. Deinde ut solius animi: nec cõmunicari possit corpori. Postremo: ut nõ possit cuiq̃ sine sciẽtia & uirtute cõtingere. Quæ circũscriptio illas omnes sententias excludit: ac absoluit. Eorũ eni quæ dixerũt: nihil tale est. Dicam nunc quid sit: ut doceã quod institui. Philosophos omnes cæcos atq̃ ĩsipiẽtes fuisse: qui quod ẽ homini sũmũ bonũ cõstitutũ: nec uidere: nec intelligere: nec suspicari aliquãdo potuerũt. Anaxagoras cũ ab eo quæreret᷑: cuius rei causa natus eẽt: respondit. solis ac cæli uidẽdi. Hanc uocem admirantur oẽs ac philosopho dignã iudicãt. At ego hũc puto nõ inuenientẽ quid respõderet: effudisse hoc passim: ne taceret. Quod quidẽ secũ si sapiẽs fuisset cõmẽtatũ & meditatũ habere debuit: quia si qs rationẽ sui nesciat: ne homo sit quidẽ: sed putemus nõ ex tpe dictũ illud effusum. Videamus in tribus uerbis quot & quãta peccauerit. Primũ q̃ omne hominis officiũ in solis oculis posuit: nihil ad mentẽ referẽs: sed ad corpus oĩa. Quid si cæcus fuisset? officiũ ne hoĩs amitteret: qd᷑ fieri sine occasu aiæ nõ põt? Quid cæteræ corpis ptes: nũ carebũt suis quoq̃ muneribus? Quid q̃ plus est auribus iq̃ in oculis sitũ: quoniã doctrina & sapiẽtia ꝑcipi auribus solis põt oculis solis nõ põt? Cæli ac solis uidẽdi causa natus es? Quis te in hoc spectaculo induxit? aut qd cælo rerũq̃ naturæ uisio tua cõfert? Nimirum ut hoc ĩmensum & admirabile opus laudes? Confitere ergo rerũ oĩum esse cõstitutorẽ deũ: qui te in hũc mundũ quasi testẽ laudatorẽq̃ tãti sui opis induxit. Magnũ eẽ credis uidere cælũ ac solẽ? Cur ergo gratias nõ agis ei: q̃ huius beneficii auctor est? Cur nõ ipsius uirtutẽ: ꝓuidẽtiã: potestatẽq̃ metiris aĩo: cuius opera miraris? Eteni necesse ẽ: ut multo mirabilior sit: q̃ mirabilia ꝑfecit. Si te q̃spiã uocasset ad cœnã: in ea que optime acceptus esses: nũ sanus uidereris: si pluris faceres ipsam uoluptatẽ: q̃ uoluptatis auctorẽ? Adeo philosophi ad corpus oĩa referũt: nihil prorsus ad mẽtẽ: nec uidẽt amplius: q̃ quod sub oculis uenit. Atq̃ remotis oĩbus officiis corporis in sola mẽte ponẽda est hoĩs ratio: nõ ergo ideo nascimur: ut ea quæ sunt facta uideamus: sed ut ipsum factorẽ rerũ oĩum cõtẽplemur: idest mẽte cernamus. Quare si quis hominẽ: qui uere sapit interroget: cuius rei gratia natus sit: respõdebit intrepidus ac paratus: colẽdi se dei gratia natum: qui nos iõ generauit: ut ei seruiamus. Seruire aũt deo nihil aliud est q̃ bonis opibus tueri: & conseruare iustitiã. Sed ille ut homo diuinarum rerum imperitus: rem maximã redegit ad minimũ: duo sola deligendo: quæ sibi diceret intuenda. Quod si natũ se esse dixisset: ut mundũ intueretur: quanq̃ omnia comprehenderet: ac maiori uteretur sono: tamen non implesset hominis officium: quia quanto pluris est anima q̃ corpus: tanto pluris est deus q̃ mundus: quia mundũ deus fecit & regit. Non ergo mundus oculis: quia utrũq̃ est corpus: sed deus anima cõtemplandus est: quia deus: ut est ipse ĩmortalis: sic animũ uoluit esse sempiternũ. Dei autẽ comtẽplatio est uenerari & colere cõmunem parentẽ generis humani. Quod si a philosophis abfuit: proiectiq̃ in terram fuerunt diuina ignorando: existimandus est Anaxagoras ad ea quæ uidenda natũ esse se dixit: nec cælum uidisse nec solem. Expedita est igit᷑ hoĩs ratio si sapiat: cuius propria est humanitas: nã ĩpa humanitas qd ẽ nisi iustitia? Quid est iustitia nisi pietas? Pietas aũt nihil aliud est: q̃ dei parẽtis agnitio?

Quid sit summũ bonũ & sistat ubi con/

Quod ea quæ uidentur homini esse propria: cæteris quoq̃ animalibus communia sunt: hominis uero proprium est deum noscere & colere. Cap. X.

SVmmum igitur bonum hominis in sola religione est. Nam cætera etiam quæ putantur esse homini propria: in cæteris quoq̃ animalibus repeniunt᷑. Cũ enim suas uoces ꝓpriis ĩter se notis discernũt atq̃ dignoscũt: colloqui uident᷑: ridendiq̃ ratio apparet ĩ his aliqua: cũ demulsis auribus cõtractoq̃ ritu & oculis ĩ lasciuiam resolutis: aut homini alludũt: aut suis quisq̃ cõiugibus ac fœtibus propriis. Nõne aliquid amori mutuo & ĩdulgentiæ simile impartiũt? Iam illa quæ sibi ꝓspiciũt ĩ futurũ & cibos reponũt: habẽt utiq̃ ꝓuidentiam: ratiõis quoq̃ signa ĩ multis depræhendũtur. Nã quãdo utilia sibi appetũt: mala cauent: pericula uitãt: latibula sibi parãt ĩ plures exitus disparentia: profecto aliquid ĩtelligũt. Potest aliquis negare illis ĩesse ratiõem cum hoĩem ipsum sæpe deludãt. Nam quibus generãdi mellis officium est: cum assignatas ĩcolũt sedes: castra muniũt: domicilia ĩenarrabili arte componũt: regi suo seruiunt nescio an ĩ his ꝑfecta sit prudentia. Incertum est igitur utrum ne illa quæ hoi tribuunt᷑: cõia sint cum aliis uiuentibus. Religiõis certe sunt exptia. Eqdem sic arbitror uniuersis aialibus esse datã rõnẽ sed mutis tantummodo ad uitã tuendã: homini aũt ad ꝓpagandã. Et q̃a ĩ hoĩe ipsa rõ ꝑfecta ẽ: sapiẽtia noĩatur quæ ĩ hoc eximiũ facit hoiem: q̃ soli datum est homini ĩtelligere diuĩa. Qua de re Ciceronis uera ẽ sñia. Ex tot inqt generibus nullum est aĩal præter hoiem: quod habeat notitiã aliquã dei. Ipsisq̃ in hoibus nulla gens est neq̃ tã ĩmansueta: neq̃ tã fera: quæ nõ etiã si ignoret: qualem deum haberi deceat: tamen habendũ sciat. Ex quo efficit᷑ ut is agnoscat deũ: qui unde ortus sit: q̃si recordetur. Qui ergo philosophi uolũt aĩos oĩ metu liberare: tollunt etiã religionem & orbant hominem suo proprio ac singulari bono: quod est a recte

uiuendo atq; ab omni hūanitate disiunctum: qa deus ut cuncta uiuētia subiecit homini: sic ipsum hominē sibi. Nā qd ē cur idem ipsi disputēt: eo dirigendam esse mētem: quo uultus erectus ē? Si enim nobis in cælū spectandum ē: ad nihil aliud utiq; q̄ ob religionē. Si religio tollit: nulla nobis rō cum cælo ē. Itaq; aut eo est spectandum: aut in terrā pcumbēdū. In terrā pcūbere si uelimus: quidē nō possumus: quoꝝ status rectus ē. In cælum igit spectandū est: quo natura corporis prouocat. Quod si cōstat eē faciendū: aut ideo ē faciēdū ut religioni seruiamus: aut ideo ut rōnē reꝝ cælestium cognoscamus. Sed rationē reꝝ cælestium cognoscere nullo mō possumus: qa nihil eiusmodi pōt cogitādo iueniri: sicut supra docui. Religiōi ergo seruiēdū ē: quā q nō suscipit: ipse se psternit ī terrā: & uitā pecudū secutus humanitate se abdicat. Sapiētiores ergo imperiti: qui etiam si errant ī religione deligenda: tamē naturæ suæ conditionisq; meminerint.

Quod deus fecit hoīem cupidū religionis & sapiētiæ: quorum alteꝝ constare sine altero nō potest. Et q nihil eoꝝ quæ mortales appetunt: summum bonum sit. Cap. XI.

Constat igit totius humani generis cōsensu religionem suscipi oportere: sed quomodo in ea erretur: explicandum ē. Naturam hominis hanc deus eē uoluit: ut duaꝝ rerum cupidus & appetens esset. religiōis & sapiētiæ. Sed homines ideo fallunt: q aut religionē suscipiūt omissa sapiētia: aut sapiētiæ soli student omissa religione: cum alteꝝ sine altero esse non possit ueꝝ. Cadunt ergo ad multiplices religiones: sed ideo falsas: quia sapiētiā reliquerūt: quæ illos docere poterat: deos multos esse nō posse. Aut studēt sapiētiæ sed ideo falsæ: quia religionē summi dei omiserūt: qui eos ad ueri scientiam potuit erudire. Sic homines q alterutrū suscipiūt: uitā deuiā maximisq; erroribus plenā sequunt: quoniam ī his duobus īseparabiliter cōnexis & officiū hominis: & ueritas oīs īclusa est. Miror itaq; nullū omnino philosophoꝝ extitisse: qui sedem ac domiciliū summi boni reperiret. Potuerūt. n. sic quærere. Quodcunq; est summū bonū: necesse ē omnibus esse propositū. Voluptas ē: quæ appetit a cūctis: sed hæc & cōmunis est cū bæluis: & honesti uim non habet: & satietatē affert: & nimia nocet: & pcessu minuit ætatis: & multis nō contingit. Nā qui opibus carēt: quoꝝ maior ē numerus: etiā uoluptate careant necesse est. Non est igit summū bonū: sed ne bonū qdē uoluptas. Quid diuitiæ? Multo magis. Nā & paucioribus & plerūq; casu: & inertibus sæpe: & non nunq̄ scelere contingūt & optant ab his: q eas iā tenēt. Quid regnū ipsum? ne id qdē. Nō enī cūcti hoīes regnare possunt: & necesse ē uniuersos summi boni capaces esse. Quæramus igit aliqd: qd ppositū sit oībus. Num uirtus? negari non potest: qn & bonū sit: & oīum certe bonū. Sed si beata esse nō potest: qa uis & natura eius ī maloꝝ pferētia posita est: non est pfecto sumum bonū. Quæramus aliud. At nihil uirtute pulchrius: nihil sapiētia dignius īuēiri pōt. Si. n. uitia ob turpitudinē fugiēda sunt: uirtus igit appetēda est ob decorē. Quid ergo? Potest ne fieri: ut quod bonū: quod honestū eē cōstat: mercede ac præmio careat: sitq; tā sterile: ut nihil ex se cōmodi pariat. Labor ille magnus & difficultas & eluctatio aduersus mala qbus hæc uita plena ē: aliqd magni boni pariat necesse ē. Id uero qd esse dicemus? Nū uoluptatē? At nihil turpe ex honesto nasci pōt. Num diuitias? Nū potestates? At ea qdē fragilia sunt & caduca. Nū gloriā? Num honorē? num memoriā nominis? At hæc oīa nō sunt ī ipsa uirtute: sed ī alioꝝ existimatiōe atq; arbitrio posita. Nam sæpe uirtus & īuisa est: & malo afficitur. Debet autem id bonū quod ex ea nascit ita cohærere: ut diuelli atq; distrahi nequeat: nec aliter summū bonū uideri potest: q̄ si & proprium sit uirtutis: & tale ut neq; adiici quicquā: neque detrahi possit. Quid q in his omnibus contēnendis uirtutis officia cōsistunt? Nam uoluptates: opes: potentias: honores eaque omnia quæ pro bonis habentur: non concupiscere: non appetere: non amare: quod certe faciūt uicti cupiditate: id est profecto uirtus. Aliud ergo sublimius atq; præclarius efficit: nec frustra his præsentibus bonis reluctātur: nisi q maiora & ueriora desiderat non desperemus inueniri posse. Modo uerset se cogitatio in omnia. Neq;. n. leuia aut ludicra præmia petuntur.

De duplici pugna corporis & animæ: & hostibus utriusq;. Et q uirtus non propter se appetenda est: sed pp̄ter uitā æternā: q̄ summū bonū ē. Et uirtutē necessario sequit: & ī psenti heri nō pōt. Cap. XII.

Sed quæritur quid sit: propter quod nascimur: quid efficiat uirtus: possumus sic inuestigare. Duo sunt ex quibus homo constat: animus & corpus. Multa sunt propria animi multa ppria corporis. Multa utriq; cōmunia: sicut est ipa uirtus: quæ quotiens ad corpus refert: discernendi gratia fortitudo nominat. Quoniam igit utriq; subiacet fortitudo: utriq; proposita dimicatio ē: & utriq; ex dimicatione uictoria. Corpus quia solidum est & compræhēsibile: cum solidis & comprahensibilibus confligat necesse est. Animus aūt quia tenuis & inuisibilis est: cum his cōgredit hostibus: q uideri tangiq; non possunt. Qui sunt autē hostes animi: nisi cupiditates: uitia peccata? quæ si uicerit uirtus ac fugauerit: imaculatus erit animus ac purus. Vnde ergo colligi pōt: quid efficiat animi fortitudo? nimirum ex cōiuncto & pari: hoc est ex corporis fortitudine. Quod cum in aliquam congressionē certamēq; uenerit quid aliud ex uictoria q̄ uitam petit? Siue enim cum homine: siue cum bestia dimices: pro salute certatur. Ergo ut corpus uincendo id assequitur: ut non intereat: sic etiam animus ut pmaneat: & sicut corpus ab hostibus suis uictum morte mulctatur: ita supatus a uitiis animus moriat necesse est. Quid ergo īterest īter animi corporisq; dimicationē: nisi q corpus tēporalē uitam expetit: animus sempiternam? Si ergo uirtus p seipsam beata non est: quoniam in pferendis: ut dixi: malis tota uis eius est. Si omnia quæ p bonis concupiscunt negligit: si summus eius gradus ad mortem patet: quādo quidē uitā quæ optat a cæteris: sæpe respuit mortēq; quam cæteri timent: fortiter suscipit. Si necesse est aliquid ex se magni boni pariat: qa sustētati & superati usq; ad mortē labores sine præmio eē nō possunt. Si nullum præmium quod ea dignum sit: in terra reperitur: quandoquidē cuncta quæ fragilia sunt & caduca spernit. Quid aliud restat: nisi ut cæleste aliqd efficiat: quia terrena uniuersa cōtemnit? & ad altiora nitat: quia humilia despicit. Id uero nihil aliud potest esse: q̄ immortalitas. Merito ergo philosophorum non obscurus Euclides: qui fuit conditor megaricorum Euclides

disciplinæ:dissentiens a cæteris id eē summum bonum dixit:quod simile sit & idem semper.Intellexit profecto quæ sit natura summi boni:licet id non explicauerit quid sit. id est autem īmortalitas.Nec aliud omnino quicquam:quia sola nec imminui:nec augeri:nec immutari potest.

Seneca

Seneca quoq; imprudens incidit:ut fatetur:nullum esse aliud uirtutis præmium q̄ immortalitatem.Laudans enim uirtutem ī eo libro: quē de matura morte conscripsit:Vna inquit res ē uirtus:quæ nobis immortalitatem donare possit:& pares diis facere.Sed & stoici quos secutus est:negant sine uirtute effici quēquam beatum posse: ergo uirtutis præmium beata uita est:si uirtus:ut recte dictum est: beatam uitam facit.Non est igitur:ut aiunt: ꝓpter seipsam uirtus expetenda:sed propter uitam beatam:quæ uirtutem necessario sequit̃. Quod argumentum docere eos potuit:quod esset summum bonum.Hæc autem uita præsens & corporalis beata esse non potest: quia malis ē subiecta p corpus.Epicurus deum beatum & incorruptū uocat:quia sempiternus ē.Beatitudo enī pfecta eē debet:ut nihil sit quod eam uexare ac īminuere:aut īmutare possit.Nec aliter quicq̄ existimari beatū pōt:nisi fuerit īcorruptum.Incorruptū aūt nihil ē nisi quod ē īmortale.Sola ergo īmortalitas beata ē: qa corrumpi ac dissolui non pōt.Quod si cadit ī hominē uirtus:qđ negare nullus pōt:cadit & beatitudo.Non pōt enī fieri ut sit miser:qui uirtute ē præditus.Si cadit beatitudo:ergo & īmortalitas cadit in hoīem quæ beata ē.Summum igit̃ bonū sola īmortalitas īuenit̃:qa nec aliud aīal:nec corpus attingit. Nec pōt cuiq̄ sine sciæ uirtute.i.sine dei cognitōe ac iustitia ꝑuenire.Cuius appetitio q̄ uera:q̄ recta sit:ipsa uitæ huiusce cupiditas īdicat:q̄ licet sit tēporalis & labore plenissima:expetit̃ tamē ab oībus & optat̃.Hanc.n.tā senes q̄ pueri:tā reges q̄ īfirmi:tā deniq; sapiētes q̄ stulti cupiūt.Tanti ē:ut Anaxagoræ uisum ē:cōtēplatio cæli ac lucis ipsius ut quascunq; miserias libeat sustinere.Cū igit̃ laboriosa hæc & breuis uita nō tātū hoīum:sed etiā cæterorꝫ aīantiū consensu magnū bonū esse ducat̃:manifestum ē eādē summū ac pfectum fieri bonū:si & fine careat & omni malo.Deniq; nemo unq̄ extitisset:qui hanc ipsam breuem contemneret: aut subiret mortem:nisi spe uitæ longioris.

Meneochus
Codrus
Curtius
Decii

Nam illi q pro salute ciuium uolūtariæ se neci obtulerūt:sicut Thebis Meneochus: Athenis Codrus:Romæ Curtius:& Mures duo Decii:nūquā mortem uitæ cōmodis prætulissent:nisi se īmortalitatē opinione ciuium cōsequi putauissent. Qui tametsi nescierūt īmortalitatis uiam:res tamen eos non fefellit.Si enim uirtus diuitias & opes ideo contēnit:quia fragiles sunt:uoluptates ideo qa breues: ergo & uitā fragilem breuēq; ideo contēnit:ut solidam & perpetuam cōsequat̃.Ipsa ergo cogitatio p ordinē gradiens & uniuersa considerans:ꝑducit nos ad eximium illud & singulare:cuius causa nascimur bonum.Quod si fecissent philosophi:si nō quod semel apprehēderant: tueri pertinaciter maluissent: ꝑfecto ꝑuenissent ad uerum hoc(ut ostēdit)modo.Quod si nō fuit eorum qui cælestes animas una cū corporibus extinguūt:illi tamē q de īmortalitate disputārt animi:ītelligere debuerunt:ideo ꝓpositā nobis esse uirtutē:ut perdomitis libidinibus rerūq; terrestrium cupiditate superata:puræ ac uictrices animæ ad deū: idest ad originem suam reuertant̃.Idcirco enim soli animantiū ad aspectū cæli erecti sumus:ut summū bonum nostrū ī summo deo esse credamus:Ideo religionem soli capimus:ut ex hoc sciamus humanū spiritum non eē mortalē: qꝫ deum qui ē īmortalis & desiderat & agnoscit.Igit̃ ex oībus philosophis q aut ꝓ summo bono scientiā aut uirtutē sunt amplexi:tenuerunt quidē uiam ueritatis:sed non ꝑuenerūt ad summū.Hæc enim duo sunt: quæ simul efficiant illud quod quærit̃.Sciētia id præstat:ut quomodo & quo perueniēdum sit:nouerimus: uirtus ut ꝑueniamus.Alterꝫ sine altero nihil ualet.Ex sciētia enim uirtus:ex uirtute summū bonum nascit̃. Beata igit̃ uita quam philosophi quæsiuerunt semper & quærūt:siue ī cultu deorꝫ:siue ī philosophia:nulla ē. Et ideo ab his non potuit reperiri:qa summū bonū non in summo quæsiuerunt: sed in imo. Summū aūt quid est nisi cælum & deus unde animus orit̃?Imū quid est nisi terra unde corpus est?Itaq; licet quidā philosophi summum bonū non corpori sed animo dederint:tamē quoniam ad illud hanc uitam retulerūt: quæ cum corpore terminat̃:ad corpus reuoluti sunt:cuius est omne hoc tēpus quod transigit̃ in terra: Quare nō īmerito summū bonū nō comprehēderūt:qa quicqd ad corpus spectat:& īmortalitatis ē expers: unū sit necesse ē.

Vbi sit pfecta beatitudo

Non cadit ergo ī hominē beatitudo illo modo quo philosophi putauerūt:sed ita cadit: nō ut tūc beatus sit: cum uiuit ī corpore:quod utiq; ut dissoluat̃:necesse ē corrumpi:sed tūc cū anima societate corporis liberata ī solo spiritu uiuit.Hoc uno beati eē ī hac uita possumus:si minime beati esse uideamur.Si fugiētes illecebras uoluptatū soliq; uirtuti seruiētes:ī oībus laboribus miseriisq; uiuamus:q̄ sūt exercitia & corroboramēta uirtutis.Si deniq; asperā illā uiam q; difficilē teneamus:q̄ nobis ad beatitudinē patefacta est.Sūmū igit̃ bonū qđ beatos facit nō pōt eē:nisi ī ea religione atq; doctrīa:cui spes īmortalitatis adiuncta est.

Quod anima sit īmortalis:& q̄re diuīa traditio logicā nō desiderat aut philosophiam:sed ethicam solā: ī qua docēda summi philosophi errauerūt.Et q̄re philosophia nō sit dux uitæ & uirtutū parēs: expultrix & ultrix uitiorꝫ:qđ tamen Cicero & alii astruere conati sunt. Cap. XIII.

Res exigere uidet̃ hoc loco:ut quoniam docuimus īmortalitatē eē summū bonū: id ipsum īmortalē esse animā comprobemus.Qua de re īgens īter philosophos disceptatio est: nec quicq̄ tamē explicare aut probare potuerūt hi:qui uerꝫ sentiebant de aīa.expertes.n.huius diuīæ eruditōis: nec argumēta uera qbus uincerēt attulerūt:nec testimonia qbus ꝓbarēt.Sed opportunius hanc quæstionē tractabimus ī ultimo libro:cū de uita beata nobis erit disserēdū.Supest illa pars tertia philosophiæ:quā uocant logicā idest rōnalē:ī qua tota dialectica & oīs loquēdi rō continet̃. Hanc diuina eruditio non desiderat:qa non ī lingua sed ī corde sapientia ē. Nec interest quali utat̃ sermone. Res.n.non uerba quæruntur.Et nos non de grammatico aut oratore:quorꝫ scientia est quomodo loqui deceat. Sed de sapiente dissenmus: cuius doctrina est quomodo uiuere oporteat.Quod si neque physica illa ratio necessaria ē neq; hæc logica:quia beatos facere non possunt:restat ut in sola ethica totius philosophiæ uis contineatur:

Socrates

ad quam se abiectis omnibus Socrates contulisse dicit̃.In qua etiam parte quoniam philosophos errare do-

cui: qui summum bonum cuius capiẽdi gratia generati sunt:non comprehẽderũt: apparet falsam & inanẽ esse omnẽ philosophiã:q̃a nec ĩstruit ad iusticiæ munera:nec officium hominis rõneq; confirmat. Sciãt igiẽ errare se:q philosophiã putãt eẽ sapiẽtiã:nõ trahãt̃ auctoritate cuiusq;:sed ueritati potius & faueãt & accedãt. Nullus hic temeritati locus est:ĩ æternũ stultitiæ pœna subeũda ẽ:si aut p̃sona inanis aut opinio falsa decæperit. Homo aũt qualiscũq; est:si sibi credit:hoc est si homini credit:ut nõ dicam stultus:q suum non uideat errorẽ. Certe arrogans ẽ:qui sibi audeat uẽdicare:quod humana cõditio nõ recipit. Ille ipse Romanæ lĩguæ summus auctor quãtum fallat̃:licet ex illa sentẽtia peruidere:qui cum ĩ libris officiorũ philosophiam nihil esse dixisset:q̃ studium sapiẽtiæ:ipsam autẽ sapiẽtiam rerũ diuinarũ & humanarũ scientiã. Tum adiecit cuius studiũ qui uituperat:haud sane ĩtelligo quidnam sit quod laudãdum putet. Nam si oblectatio quærit̃ animi:requiesq; curarũ:quæ conferri cum eorũ studiis possunt: qui semper aliq̃d ĩq̃rũt:quod spectet & ualeat ad bene beateq; uiuendũ. Si uero rõ cõstantiæ uirtutisq; ducit̃:aut hæc ars est:aut nulla omnino: per quam eas assequamur. Nullam dicere maximarũ rerum artem esse:cum minimarũ sine arte nulla sit: hominum ẽ parum cõsiderate loquentiũ:atq; in maximis rebus errantiũ. Si aũt est alia disciplina uirtutis:ubi ea quæret̃: cũ ab isto genere discendi discesseris? Et quidẽ tametsi operã dederim:ut quantulãcũq; dicendi assequerer facultatem propter studium dicẽdi:tamen eloquens nunq̃ fui. Quippe qui forũ ne attigerim q̃dem: sed necesse est ipsa me faciat eẽ bonitas eloquẽtem:ad quam diserte copioseq; defendẽdam:scientia diuinitatis & ipsa ueritas sufficit. Vellem igit̃ Ciceronẽ paulisp̃ ab ĩferis surgere:ut uir eloquẽtissimus ab homunculo nõ diserto doceret̃. Primũ q̃dnam sit quod laudandũ putet:q uitupat id studiũ:quod uocat̃ philosophia. Deniq; neque illam esse artẽ qua uirtus & iusticia discat̃:nec aliã ullam sicut putauit. Postremo quoniam est uirtus disciplina ubi quærenda sit:cũ ab illo discẽdi genere discesseris:quod ille nõ audiendi discẽdiq; g̃ra quærebat. A quo enĩ posset audire.cum sciret id nemo? Sed ut ĩ causis facere solebat: interrogatione uoluit urgere: ad confessionemq; deducere:tanquã consideret respõderi prorsus nihil posse:quominus philosophia esset magistra uirtutis. Quod quidem in Tusculanis disputationibus aperte professus est:ad eam ipsam cõuersa oratione tanquã se declamatorio dicendi genere iactaret. O uitæ philosophia dux inquit: o uirtutis ĩdagatrix: expultrixq; uitiorum: q̃d nõ modo nos:sed omnino uita hominum sine te esse potuisset? Tu ĩuentrix legũ tu magistra morum ac disciplinæ fuisti. Quasi uero aliq̃d per se ipsa sentiret:ac non potius ille laudãdus eẽt qui eam tribuit. Potuit eodem modo gratias agere cibo & potui:quia sine his rebus uita constare non posset:ĩ quibus ut sensus ita beneficiũ nihil est. Atqui ut illa corporis alimenta sunt:sic animæ sapientia.

Quod Lucretius & alii errauerunt opinantes sapientiam inuentam esse ab homine:& nec datam hominibus a creatore. Et quomodo Cicero suis uerbis conuincitur. & q̃ philosophia nec uerum docet:nec ad recte uiuendum instruit. Cap. XIIII.

Rectius itaq; Lucretius eum laudat q sapientiam primus inuenit. Sed hoc inepte:q̃ ab homine inuentam putauit. Quasi uero illam alicubi iacentem homo ille:quem laudabat inuenerit:tanquã tibias ad fontem (ut poetæ aiunt) q̃ si repertorem sapientiæ ut deum laudauit. Ita enim dicit.

Lucretius

Nemo (ut opinor) erit mortali corpore cretus. Nam sicut ipsa petit maiestas cognita rerum.
Dicendum est: deus ille fuit: deus inclyte Memmi. Tamen non erit sic laudandus deus:q̃ sapientiam inuenerit:sed q̃ hominem fecerit: qui posset capere sapientiam. Minuit enim laudem: qui partem laudat ex toto. Sed ille ut hominem laudauit:qui tamen ob id ipsum deberet pro deo haberi: q̃ sapere inuenerit:nam sic ait. Nonne decebit:Hunc hoiem diuum numero dignarier esse. Vnde apparet aut Pythagoram uoluisse laudare qui se primus (ut dixi) philosophum nominauit: aut Milesium Talem: qui de rerum natura primus traditur disputasse. Sed dum hominem quærit extollere: rem ipsam depressit. Non est enim magna: si ab homine potuit inueniri. Verum potest ut poetæ dari uenia. At ille idem perfectus orator:summusq; philosophus:ne græcos repræhẽdam:quorũ leuitatẽ semp accusat:& tamẽ sequit̃ ipsam sapiẽtiam:quam alias donum:alias ĩuentum deorum uocat poetice figuratam laudat in faciem. Grauiter ẽt queritur extitisse aliquos:qui eam uituperarẽt. Quisq̃ne inquit uituperare uitæ parẽtẽ: & hoc parricidio se inquinare audeat:& tã impie ingratus eẽ? Nos ne ergo. M. Tulli parricidæ sumus:& insuendi te iudice ĩ culleum:qui philosophiam negamus parẽtem eẽ uitæ? An tu qui aduersus deũ tam ĩpie ĩgratus es? Non hunc cuius effigiem ueneraris in capitolio sedentem:sed illum qui mundi fecit:hominemq; figurauit:qui sapientiam quoq; ipsam inter cætera cælestia sua beneficia largitus est. Magistram tu uirtutis aut parentem uitæ uocas:ad quam siquis accesserit.multo sit ĩcertior necesse est:q̃ prius fuerit? Cuius enĩ uirtutis? quæ ipsa ubi sita sit adhuc philosophi non expediunt:cuius uitæ:cũ ipsi doctores ante fuerint senectute ac morte confecti q̃ cõstituerint:quõ uiui deceat:cuius ueritatis indagatricẽ profiteri potes:qui sæpe testaris:cum tanta multitudo fuerit philosophorũ:sapientem tamen extitisse adhuc neminem. Quid ergo te magistra illa uitæ docuit? An ut potentissimum consulem maledictis ĩcesseres:eumq; hostem patriæ uenenatis orõnibus faceres? Sed omittamus illa:quæ possunt excusari fortunæ nomine. Studuisti nempe philosophiæ: & quidem sic ut nullus unquã diligentius:quippe qui omnes cognoueris disciplinas:sicut ipse gloriari soles:eamq; ipsam latinis l̃ris illustraueris:imitatoremq; te Platonis ostenderis. Cedo igitur q̃d didiceris:aut ĩ qua secta ueritatẽ depræhenderis? In academia scilicet quã secutus es:quã p̃basti? At hæc nihil docet:nisi ut scias te nihil scire Tui ergo te libri arguunt:q̃ nihil a philosophia disci possit ad uitam. Hæc tua uerba sunt. Mihi autem non modo ad sapientiam cæci uidemur:sed ad ea ipsa:quæ aliqua ex parte cerni uideantur hebetes & obtusi. Si ergo philosophia est magistra uitæ:cur tibi cæcus & hebes & obtusus uidebare:quem oportuit illã docentem & sentire & sapere:& in clarissima luce uersari? At quã confessus fueris philosophiæ ueritatem:docent ad filium composita præcepta:quibus mones philosophiæ quidem præcepta noscenda:uiuendum autem

esse ciuiliter. Quid tam repugnans dici potest? Si noscenda sunt præcepta philosophiæ: ideo utiq̧ noscenda sunt ut recte sapienterq̧ uiuamus. Vel si ciuiliter uiuendũ est: nõ est igit philosophia sapiã: siquidem melius est ciuiliter q̃ philosophice uiuere. Nam si sapiã est quæ dicit philosophia: stulte profecto uiuit q non secundum philosophiam uiuit. Si autem non stulte uiuit q ciuiliter uiuit: sequit ut stulte uiuat q philosophice uiuit. Tuo itaq̧ iudicio philosophia stultitiæ inanitatisq̧ damnata est. Idẽ in consolatione.i. in ope non ioculari hanc de philosophia sniam tulisti. Sed nescio quis nos teneat error: aut miserabilis ignoratio ueri. Vbi est ergo philosophiæ ministerium? aut quid te docuit illa uitæ parens: si uerum miserabiliter ignoras? Quod si hæc erroris ignorationisq̧ confessio pene iuito tibi ab intimo pectore expressa est: cur non tibi aliquando uerũ fatearis: philosophiã quã tu nihil docẽtẽ ĩ cælũ laudibus extulisti: magistrã uirtutis eẽ nõ posse?

Quod in eodẽ errore fuit Seneca: & qd philosophia secundũ ipsum. Et q̧ sicut deus unus & ueritas una: ita una est & simplex sapiã. Et q̃o philosophorũ oratio pugnet cũ uita. Cap. XV.

Eodem ductus errore Seneca: quis enim ueram uiam teneret errante Cicerone? Philosophia inqt nihil aliud est q̃ recta uiuendi rõ: uel honeste uiuendi sciã: uel ars recte uitæ agendæ. Non errabimus si dixerimus philosophiam esse legem bene honesteq̧ uiuendi. Et qui dixerit illam regulã uitæ: suũ illi reddidit. Hic plane non respexit ad cõe philosophiæ nomẽ: quæ cum sit in pluris sectas disciplinasq̧ diffusa: nihilq̧ habeat certi: nihil deniq̧ de quo uniuersi una mente ac uoce consentiant. quid potest esse tam falsum q̃ regulam uitæ philosophiam uocari: in qua diuersitas præceptorum rectum iter impediat & turbet? aut legem bene uiuendi cuius capita longe dissonant? aut sciam uitæ agendæ: in qua nihil aliud efficit contraria sæpe dicendo: q̃ ut nemo quicq̃ sciat? Quæro enim utrum ne academiam philosophiam putet esse an non? Negaturum non arbitror. quod si est: nihil ergo illorum cadit ĩ philosophiam: quæ ut oĩa reddat incerta: legem abrogat: artem nullam putat: rõnem subuertit: regulam deprauat: scientiam funditus tollit. Falsa igit illa omnia: qa in rem semper ĩcertam & adhuc nihil explicantem cadere nõ possunt. Nulla itaq̧ rõ uel scientia uel lex bene uiuendi: nisi ĩ hac unica & uera & cælesti sapientia cõstituta est: quæ philosophis fuerit ignota. Nã illa terrena quoniam fallax ẽ: fit uaria: & multiplex: sibiq̧ tota contraria est: & sicut unus est huius mundi constitutor & rector deus una ueritas: ita unam eẽ ac simplicem sapientiam necesse est: qa quicquid est uerum ac bonum: id perfectum esse non potest: nisi fuerit singulare. Quod si philosophia uitam posset instruere: nulli alii nisi philosophi essent boni. Et qui eam nõ didicissent: essent omnes semp mali. Cũ uero ĩnumerabiles existant: & semper extiterit q sint aut fuerit: sine ulla doctrina boni. Ex philosophis autem perraro fuerit: qui aliquid in uita fecerit laude dignum: quis est tandem: qui non uideat eos homines uirtutis: q̃ ipsi egent: non esse doctores? Nam siquis mores eorum diligenter ĩquirat: inueniet iracundos: cupidos: libidinosos: arrogantes: proteruos: & sub obtentu sapientiæ sua uitia celantes: domi facientes ea: quæ in scolis arguissent. Fortasse mentior accusandi grã. nonne idipsum Tullius & fatet & querit? Quotus inquit quisq̧ philosophorum inuenit: qui sit ita moratus: ita animo & uita constitutus: ut rõ postulat: q disciplinam ueram non ostentationẽ scientiæ: sed legem uitæ putet: qui obtemperet ipse sibi: & decretis pareat suis? Videre autem licet alios tanta leuitate & iactatione ut his fuerit non didicisse melius: alios pecuniæ cupidos: alios gloriæ: multos libidinum seruos: ut cum eorum uita & uitiis mirabiliter pugnet oro. Nepos q̧ Cornelius ad eũdem Ciceronem ita scribit. Tantum abest: ut ego magistram esse putẽ uitæ philosophiam: beataeque uitæ perfectricem: ut nullis magis existimem opus esse magistros uiuendi q̃ pletisq̧: qui in ea disputanda uersant. Video.n. magnam partem eorum q in schola de pudore & continentia præcipiant argutissime. eosdem in omnium libidinum cupiditatibus uiuere. Item Seneca ĩ exhortationibus. Plerĩq̧ inquit philosophorum tales sunt diserti in conuicium suum: quos si audias ĩ auariciam: in libidinem: in ambitionem perorantes: in iudicium suum putes professos. Adeo redundant ad ipsos maledicta ĩ publicum missa: quos nos non aliter intueri decet. q̃ medicos: quorum tituli remedia habent. pyxides uenena. Quosdam uero nec pudor uitiorum tenet: sed patrocinia turpitudini suæ fingunt: ut etiam honeste peccare uideantur. Faciet inquit sapiens idem Seneca etiam quæ non probabit: ut etiam ad maiora transitum inueniat: nec relinquet bonos mores: sed tempori aptabit: ut quibus alii utuntur in gloriam aut uoluptatẽ: utat agendæ rei causa. Deinde paulo post: Omnia quæ luxuriosi faciunt: quæque imperiti: faciet & sapiens: sed non eodem modo eodemq̧ proposito. Atqui nihil interest quo animo facias: quod fecisse uitiosum est: quia facta cernunt: animus non uidet. Aristippo Cyrenaicorum magistro cum Laide nobili scorto fuit consuetudo: quod flagitium grauis ille philosophiæ doctor sic defendebat: ut diceret multum inter se & cæteros Laidis amatores interesse: q̧ ipse haberet Laidem: alii uero a Laide haberent. O præclara & imitanda bonis sapientia. Huic uero liberos in disciplinam dares: ut discerent habere meretricem. Aliquid ĩter se ac perditos interesse dicebat: scilicet q̧ illi bona sua perderent: ipse gratis luxuriaretur. In quo tamen sapientior meretrix fuit: quæ sic philosophum habuit pro lenone: ut ad se omnis iuuentus doctoris exemplo & auctoritate concurreret corrupta sine ullo pudore. Quid ergo interfuit: quo animo philosophus ad meretricem famosissimam commearet: cum eum populus & riuales sui uiderent omnibus perditis nequiorem? Nec satis fuit ita uiuere: sed docere etiam libidines cœpit: ac mores suos de lupanari ad scholam transtulit: differens uoluptatem corporis esse summum bonum. Quæ doctrina execrabilis & pudenda: non in corde philosophi sed in sinu meretricis est nata. Nam quid ego de Cynicis loquar? quibus in propatulo coire cum coniugibus mos fuit: quid mirum si a canibus (quorum uitam imitantur) etiam uocabulum nomenque traxerunt? Nullum igitur ĩ hac disciplina magisterium uirtutis est: cum etiam illi qui honestiora præcipiunt: aut non faciunt ipsi quæ suadent: aut si faciunt: quod raro accidit: non disciplina eos ad rectum: sed natura producat: quæ sæpius etiam indoctos impellit ad laudem.

Corneli. auctor

Seneca

Aristippus

Quod recte docentes & male uiuentes teste Cicerone non utilitatem ex philosophia: sed inanem percipiunt delectationem. Et q̄ sapientia seipsam semper exercet in bonis actibus. Et quare non philosophiæ sed sapientiæ ipsi iugiter insistendum sit. Cap. XVI.

VErum.n.cū se perpetuæ desidiæ tradāt: nullamq; uirtutem capessant: & omnē suam uitam nihil aliud q̄ ĩ eloquentia petagant: quid aliud q̄ iertes putari debēt? Sapientia aūt nisi ĩ aliquo actu fuerit: quo uim suam exerceat: ianis & falsa ē. Recteq; Tullius ciuiles uiros q rempu. gubernent: q urbes aut nouas cōstituant: aut constitutas æqtate tueanť: q saluté libertatéq; ciuium uel bonis legibus: uel salubribus cōsiliis: uel iudiciis grauibus conseruent philosophiæ doctoribus præfert. Bonos.n. facere oportet potiusq̄ inclusos in angulis facienda præcipere: quæ ne ipsi qdem faciunt qui loquunť: & quoniam se a ueris actibus remouerunt: apparet eos exercēdæ līguæ causa: uel aduocandi gr̃a artē ipsam philosophiæ repperisse. Qui autē docēt tantū nec faciūt: ipsi præceptis suis detrahūt pōdus. Quis.n. obtemperet cū ipsi præceptores doceant nō obtēperare? Bonū est autē recta & honesta præcipere: sed nisi & facias: mendaciū est: & est icongruēs atq; ieptū non ĩ pectore: sed ĩ labiis habere bonitatē. Non ergo utilitaťē ex philosophia: sed oblectationē petūt. Quod qdē Cicero testatus ē. pfecto ĩquit oĩs istoꝝ disputatio quanq̄ uberrimos fontes uirtutis & scientiæ cōtineat: tamen collata cum horum actis pfectisq; rebus: uereor ne rātum uideať attulisse negociis hominū quādam oblectationem otii. Vereri qdem non debuit: cū ueꝝ diceret: sed quasi timeret ne pditi mysterii reus a philosophis citareť: nō ē ausus confidēter pnunciare quod fuit uerū: illos non ideo disputare ut doceant: sed ut se oblectēt ĩ ocio: qui quoniā auctores sunt reꝝ gerendaꝝ: nec ipsi qcq̄ gerunt: pro loquacibus sunt habēdi. Sed profecto qa nihil boni ad uitā afferebāt: nec ipsi decretis suis obtemperauerunt: nec qsquā per tot sæcula iuentus est: q eorum legibus uiueret. Abiicienda est igiť oĩs philosophia: qa non studendū sapientiæ: quod fine ac modo careat: sed sapiendum est & qdem mature. Non.n. nobis altera uita concediť: ut cū quæramus ĩ hac sapientiam: ĩ illa sapere possimus: ĩ hac utrūq; fieri necesse est. Cito ĩueniri debet: ut cito suscipi possit: ne qd pereat ex uita: cuius finis ĩcertus ē. Ciceronis Hortensius cōtra philosophiam disserens: circūueniť arguta conclusione: q cum diceret philosophandū nō esse: nihilominus philosophari uidebať: quoniam philosophi est qd ĩ uita faciendū uel non faciendū sit disputare. Nos ab hac calūnia imunes ac liberi sumus: q philosophiam tollimus: qa humanæ cogitatōis ĩuentio ē: Sophiam defendimus: qa diuina traditio est. Eamq; ab oĩbus suscipi oportere testamur. Ille cū philosophiā tolleret: nec melius aliqd afferret: sapientiā tollere putabať: eoq; facilius de sapientia pulsus est: qa constat hominem non ad stultitiā: sed ad sapiētiā nasci. Præterea illud quoq; argumentū contra philosophiā ualet plurimū: quo idem est usus Hortensius: ex eo posse ĩtelligi philosophiā non esse sapientiā: q pricipiū & origo eius appeat. Quādo ĩquit philosophi esse cœperunt. Thales (ut opinor) primus: recēs hæc qdem ætas. Vbi ergo apud antiquores latuit amor iste ĩuestigandæ ueritatis? Idē Lucretius ait. Deniq; natura hæc rerum: rōq; reperta ē Nuper: & hac primum rum primis ipse repertus. Nunc ego sum ĩ patrias: qpossum uertere uoces. Et Seneca: Nondum sunt inqt mille anni: ex quo initia sapientiæ nota sunt. Multis ergo sæculis humanum genus sine ratione uixit. Quod irridens Persius: Postquam ĩquit sapere urbi Cum pipere & palmis uenit. Tanq̄ sapientia cum saporis mercibus fuerit ĩuecta: quæ si secundum hoĩs naturam est: cum homine esse *cœperit necesse ē.* Si uero non est: nec cape quidē illam posset humana natura. Sed quia recipit: igiť a pricipio fuisse sapientiam necesse est. Ergo philosophia quia non a pricipio fuit: non ē eadē uera sapiētia: sed uidelicet Græci q ad sacras ueritatis litteras non attigerant: quēadmodum deprauata esset sapientiam nesriuerunt. Et ideo cum uacare sapientia humanam uitam putarēt: philosophiam commēti sunt: id est latētem atq; ignotam sibi ueritatē disserēdo ecuere uoluerunt: quod studium pignorantiam ueri sapiētiam putauerunt.

Cicero auctor

Hortensius

Thales

Lucretius auctor

Seneca auctor

Persius auctor

Quæ fuit ipsa doctrīa Epicuri quæ moribus omnium appositissima loquebať. Et quomō Leuippū: & democritū habuerit auctores erroris & fabros Athomorum & asserrores uoluptatis Cap. XVII.

DIxi de philosophia ipsa q̄ breuiter potui: nunc ad philosophos ueniamus: nō ut cum eisdem certemus q stare nō possunt: sed ut eos fugientes atq; deiectos nostro cāpo insequamur. Epicuri disciplina multo celebrior semp fuit q̄ cæterorum: non quia ueri aliquid afferat: sed quia multos ad populare nomen uoluptatis inuitat. Nemo enim nō in uitia pronus est. Præterea ut ad se multitudinē cōtrahat: apposita singulis quibusq; moribus loquiť. Desidiosum uetat lr̃as discere: auaꝝ populari largitione liberat. ignauum prohibet accedere ad remp. pigrum exercere: timidum militare. Irreligiosus audit deos nihil curare: inhumanus & suis commodis seruiens iubeť nihil cuiq̄ tribuere. Omnia.n. sua causa facere sapientem: fugienti turbā solitudo laudať. Qui nimium pcus est discit aqua & polenta uitā posse tolerari. Qui odit uxorem: huic enumeranť cælibatus bona. Habēti malos liberos: orbitas prædicať. aduersus ĩpios parentes nullum esse uinculum naturæ. impatiēti ac delicato dolorē esse omniū maloꝝ maximum diciť: forti etiam in tormentis beatum esse sapiētem. Qui claritati ac potentiæ studet huic præcipitur reges colere. Qui molestiam ferre nō potest: huic regiā fugere. Ita homo astutus ex uariis diuersisq; modis circulum cogit: & dum studet placere oĩbus maiori discordia secum ipse pugnauit: q̄ inter se uniuersi. Vnde aūt disciplina eius tota descēdat: quā originē habeat: explicandum est. Videbat Epicurus bonis aduersa semper accidere: paupertatē: labores: exilia: carorum amissiones: malos contra bonos esse: augeri potētia: honoribus affici; uidebat ĩnocentiam minus tutam: scelera impune cōmitti. Videbat sine delectu mortium: sine ordine ac discrimine annorum sæuire mortē: sed alios ad senectutē puenire: alios infantes rapi: *alios iā* robustos interire: alios in primo adolescētiæ flore imaturis funeribus extingui: in bellis potius meliores & uinci & perire. Maxime aūt cōmouebat homines in primis religiosos grauioribus malis affici. His aūt qui aut deos omnino negligerent: aut non pie colerēt: uel minora incōmoda euenire: uel nulla. Ipsa etiam tem/

Epicurus

Lucretius

pla fulminibus conflagrare. Quod Lucretius querit͂ cum dicit de deo. Cum fulmĩa mittat: & ædes Ipse suas disturbet: & ĩ deserta recedens Sæuiat exercẽs tælum: quod sæpe nocẽtes Præterit: exanimatq; indignos inq; merẽtes. Quod si uel exiguã ueritatis auram colligere potuisset: nunquã diceret ædes illum suas disturbare: cum ideo disturbet: qa non sunt suæ. Capitolium quod ẽ romanæ urbis & religiõis caput summum: nõ semel sed sæpius fulmine ictum cõflagrauit. Hoĩes autẽ ĩgeniosi qd de hoc existimauerĩt ex dicto Ciceronis apparet: q ait diuinitus extitisse illam flãmam: non quæ terræstre illud domicilium Iouis deleret: sed quæ sublimius magnificẽtiusq; deposceret. Qua de re etiã ĩ libris consulatus sui eadem dixi: quæ Lucretius. Nam pater altitonãs stellanti nixus olympo Ipse suas arces atq; ĩclyta tẽpla petiuit. Et capitolinis iniecit sedibus ignes. Pertinaci ergo stultitia non modo uim maiestatẽq; ueri dei non ĩtellexerunt: sed etiam impietatem sui erroris auxerũt: q templum cælesti iudicio sæpe damnatũ restituere contra fas omne contẽderint. Cum hæc igit͂ cogitaret Epicurus: earum rez uelut iniqtate ĩductus. Sic. n. causam rõne neq; ignoranti uidebat͂: existimauit nullam eẽ ꝓuidẽtiam. Quod cum sibi ꝑsuasisset: suscæpit etiam defendẽdum: sic ĩ errores ĩextricabiles se ipse ĩclusit. Si. n. prouidẽtia nulla ẽ: quomodo tam ordinate: tam disposite mundus effectus ẽ? Nulla ĩquit dispositio est: multa enim facta sunt aliter q̃ fieri debuerũt. Et ĩuenit homo diuinus quæ reprehẽderet. Quæ singula si uacaret refellere: facile ostẽderẽ nec sapiẽtem hunc fuisse nec sanum. Itẽ si nulla ꝓuidẽtia ẽ: quomodo animalium corpora tam ꝓuidẽter ordinata sunt ut singula quæq; membra mirabili rõne disposita: sua officia cõseruẽt? Nihil ĩquit ĩ ꝓcreandis animalibus ꝓuidẽtiæ rõ molita ẽ. Nam neq; oculi facti sunt ad uidẽdum: neq; aures ad audiẽdum: neq; lingua ad loquẽdum neq; pes ad ambulandum: quoniam prius hæc nata sunt q̃ eẽt loq: audire: uidere: ambulare. Itaq; nõ hæc ad usum nata sunt: sed usus ex illis natus ẽ. Si nulla ꝓuidẽtia ẽ cur hymbres cadũt? fruges oriunt͂? arbusta frondescunt? Non ĩquit semp animãtium causa ista fiũt: quoniam ꝓuidẽtiæ nihil ꝓsunt: sed oĩa sua sponte fieri necesse ẽ. Vnde ergo nascunt͂? aut quomodo fiunt oĩa: quæ gerunt͂? Non ẽ inqt ꝓuidẽtiæ opus. Sunt. n. semina p inane uolitantia: qbus inter se temere conglobatis uniuersa gignunt͂ atq; concrescunt. Cur igit͂ illa nõ sentimus: aut non cernimus? Quia nec colorẽ habẽt ĩquit nec calorẽ ullũ nec odorẽ: saporis quoq; & humoris exꝑtia sunt: & tam minuta: ut secari ac diuidi nequeãt. Sic eum qa ĩ pricipio falsum suscæpat: cõsequẽnium rez necessitas ad deliramẽta ꝑduxit. Vbi. n. sunt: aut unde ista corpuscula? Cur illa nemo præter unũ Leucippũ somniauit? A quo Democritus eruditus hæreditatẽ stultitiæ reliqt Epicuro. Quæ si sint corpuscula & qdẽ solida (ut dicunt) sub oculos certe uenire possunt. Si eadẽ ẽ natura oĩum: quomodo res uarias efficiunt? Vario ĩquit ordine ac positõe conueniunt sicut lr̃æ: quæ cum sint paucæ: uarie tamẽ collocatæ ĩnumerabilia uerba cõficiunt. At lr̃æ uarias formas habẽt. Ita inqt & hæc ipsa ꝑmordia. Nam sunt aſpa: sunt hamata: sunt leuia. Secari ergo & diuidi possunt: si aliqd inest illis quod emineat. Si autẽ leuia sunt & humoris idigẽt: cohærere nõ possunt. Hamata igit͂ eẽ oportet: ut possint ĩuicem concathenari. Cum uero tam minuta eẽ dicant͂: ut nulla ferri acie diuisici ualeant: quomodo hamos aut angulos habẽt? Quos qa extant: necesse ẽ posse diuelli. Deĩde quo fœdere iter se: qua mente conueniunt: ut ex his aliqd constituat͂: si sensu careant: nec coire tam disposite possint: qa non põt qcquã rõnale ꝑficere nisi rõ. Quam multis coargui hæc uanitas potest: sed properat oro. Hic est ille. Qui genus humanũ ĩgenio supauit: & oẽs. Extĩxit stellas: exortus ut æthereus sol. Quos eqdẽ uersus nũq̃ sine risu legere possum. Nõ. n. de Socrate aut Platõe hoc saltẽ dicebat: q uelut reges habẽt͂ philosophoz. Sed de hoĩe quo sano & uigẽte nullus æger ĩeptius delirauit. Itaq; poeta ĩanissimus leõis laudibus murẽ nõ ornauit: sed obruit & obtriuit. At idẽ nos metu liberat mortis: de q̃ hæc ipsius uerba sunt expressa. Quãdo nos sumus: mors nõ ẽ: qdo mors ẽ: nos nõ sumus: Mors ergo nihil ad nos: q̃ argute nos fefellit: q̃si uero trãsacta mors timeat͂: qua iã sensus ereptus ẽ: ac nõ ipsum mori quo sensus eripit͂. Est igr̃ tẽpus aliquod: quo & nos iã nõ sumus: & mors tamẽ nõdum ẽ. Idq; ipsum uidet͂ miserz eẽ: q & mors eẽ incipit: & nos esse desinimus. Nec frustra dictũ est: mors misera non est. Aditus ad mortẽ est miser: hoc est morbo tabescere: ictũ perpeti: ferrũ corpore excipere: ardere igni: dentibus bestiaz laniari. Hæc sunt quæ timent͂: nõ quia mortẽ afferunt: sed quia dolorẽ magnum. Quin potius effice ne dolor malum sit. Omniũ inqt maloz maximum est. Quid ergo non possum nõ timere: si id qd' mortẽ antecedit: aut efficit: malum est? Quid q totũ illud argumentũ falsum est: qa nõ itereunt aĩæ? Vere inqt: nam qd' cũ corpore nascit͂: cum corpore ĩtereat necesse est. Iam supius dixi differre hunc locũ melius: & opi ultimo reseruare: ut hãc Epicuri ꝑsuasionẽ: siue illa Democriti: siue Dicearchi fuit: argumentis & diuinis testimoniis redarguã. Vez ille fortasse impunitatẽ uitiis suis spopondit. Fuit. n. turpissimæ uoluptatis assertor: cuius capiendæ cã nasci hoĩem putauit. Quis cum hoc affirmari audiat: uitiis & sceleribus abstieat? Nam si pituræ sunt aĩæ: appetamus diuitias ut oẽs suauitates capere possimus. Quæ si nobis desunt: ab his q habẽt auferamus clam: dolo. ui. Eo magis si humanas res nullus deus curat: quãdocunq; spes ĩpunitatis arriserit: rapiamus: necemus. Sapiẽtis est. n. malefacere: si & utile sit & tutũ: quoniã si quis in cælo deus est: non irascit͂ cuiq̃. Aeq; stulti ẽ benefacere: qa sicut ira non cõmouetur: ita nec gr̃a tangit͂. Voluptatibus igit͂ quo quomõ possumus: seruiamus. Breui. n. tpe nulli erimus omnino. Ergo nullũ diẽ: nullũ deniq; temporis punctũ fluere nobis sine uoluptate patiamur: ne qa ipi quãdoq; pituri sumus: idipsum quod uiximus: pereat. Hæc ille tametsi non dicit uerbo: re tamen ipa docet. Nam cũ disputat omnia sapiẽtem sua causa facere: ad utilitatem suam refert omnia quæ agit. Itaq; q audit hæc flagitia: nec boni quicq̃ faciendum putabit: quoniam benefacere ad utilitatem spectat alienam: nec a scelere abstinendum: quia maleficio præda coniuncta est. Archipyrata quisq̃ uel latronum ductor: si suos ad grassandũ cohortet͂: quo alio sermone uti potest: q̃ ut eadem dicat: quæ dicit Epicurus deos nihil curare? Non ira: nõ gratia tangi: inferorum pœnas non esse metuendas: q animæ post mortẽ occidant: nec ulli omnino sint inferi: uoluptatem esse maximum bonum: nullam esse humanam societatem: sibi quenq; consulere: nemineẽ

esse q altez̄ diligat nisi sua causa. Mortē nō esse metuēdā forti uiro: nec ullū dolorē: qn ēt si torqueatᷣ: si uratᷣ: nihil se curare dicat. Est plane cur qsq̄ puter hāc uocē uiri eē sapiētis: q pōt latronibus aptissime cōmodari.

Qūo pythagorici & stoici cōtrario epicureis errore desipiāt sic aīaꝝ īmortalitatē statuētes: ut eas in uaria corpora trāsire mētiantᷣ. Et uolūtariā mortē psuaserūt inaniter philosophantibus. Cap. XVIII.

ALii aūt his cōtraria dixerūt: supesse aīas post mortē: & hi sunt maxīe pythagorici ac stoici: qbus & si ignoscēdū ē: qa ueꝝ sentiunt: nō possum tamē non reprehēdere eos: q non sciētia sed casu īciderunt ī ueritatē. Itaq̄ ī eo ipso quod recte sentiebant: aliqd errauerunt. Nam cū timerēt argumētū illud quo colligitᷣ: necesse ē ut occidāt aīæ cum corporibus: qa cum corporibus nascuntᷣ: dixerunt nō nasci aīas: sed īsinuari potius ī corpora: & de aliis ī alia migrare corpora. Nō putauerunt aliter posse fieri: ut supsint aīæ post corpora: nisi uideantᷣ fuisse ante corpora. Par igitᷣ ac ppe similis error est partis utriusq̄. Sed hæc ī præterito falsa ē: illa ī futuro. Nemo. n. uidit quod ē uerissimū & nasci aīas & nō occidere: qa cur id fieret: aut quæ rō eēt: hoies nescierūt. Multi ergo ex his q æternas eē aīas suspicabātᷣ: tanq̄ ī cælū migraturi eēnt: sibi ipsis manus ītulerūt: ut Cleātes & Chrysippus: ut Zeno & Empedocles: q se ī ardētis Aetnæ specū ītēpesta nocte deiecit: ut cū repēte non apparuisset: abiisse ad deos crederetᷣ & ex Romanis Cato: q fuit ī omni sua uita socraticæ uanitatis imitator. Nam Democritus ī alia fuit psuasione. Sed tamē sponte sua læ-tho caput obuius obtulit ipse: quo nihil scœleratius fieri pōt. Nā si homicida nefarius ē: q hoīs extinctor ē: eidē sceleri obstrictus ē: q se necat: qa hoiem necat: Immo uero maius eē id facinus existimandū est: cuius ultio deo soli subiacet. Nā sicut ī hanc uitā nō nostra spōte uenimus: ita rursus ex hoc domicilio corporis qd tuendū nobis assignatum ē: eiusdē iussu nobis recedēdū est: q nos ī hoc corpus īduxit tam diu habitaturos: donec iubeat emitti. Et si uis aliq̄ īferatᷣ: æqua mēte patiēdum ē: cum extincta inocētis aīa inulta eē nō possit: habeamusq̄ iudicē magnū: cui soli uindicta ītegra semp est. Homicidæ igitᷣ illi oēs philosophi: & ipse romanæ sapiētiæ pricéps Cato: q anteq̄ se occideret: plegisse Platonis libꝝ dicitᷣ: q est scriptus de æternitate aīarum. Et ad summū nefas philosophi auctoritate cōpulsus est. Et hic tamē aliquā moriēdi causam uidetᷣ habuisse odiū seruitutis. Quid Ambrachiotes ille: q cum eundē librū plegisset: præcipitē se dedit nullā aliam ob causam: nisi q̄ Platoni credidit? Execrabilis prsus ac fugiēda doctrina: si abigit hoīes a uita. Quod si sciisset Plato: atq̄ docuisset a quo: & quomodo: & qbus: & quæ ob facta: & quo tēpore īmortalitas ttibuatᷣ: nec Theombrotū impegisset ī mortē uoluntariā: nec catonē: sed eos ad uitā & ad iustitiā potius erudisset. Nā Cato uidetᷣ mihi causam quæsisse moriēdi: nō tam ut Cæsarē sugeret: q̄ ut stoicorū decretis obtēperaret: quos sectabatᷣ: nomenq̄ suum grandi aliquo facinore clarificaret: cui qd mali accidere potuerit: si uiueret nō inuenio. Caius. n. Cæsar ut clæmēs erat: nihil aliud efficere uolebat: etiam ī ipso belli ciuilis ardore: q̄ ut bene mereri de republica uideretᷣ: duobus optimis ciuibus Cicerone & Catōe seruatis. Sed redeamus ad eos q mortem pro bono laudāt. De uita quereris quasi uixeris: haud unq̄ tibi rō constiterit: cur oīno sis natus. Nonne igitᷣ tibi uerus ille & cōmunis oīum pater Terentianū illud iure īcrepauerit. Prius disce quid sit uiuere: si displicebit uita: tum istoc utitor. Indignaris te malis eē subiectū: q̄si qcq̄ merearis boni q patrē: q dominū: q regē tuū nescis: q q̄uis clarissimam lucē intuearis oculis: mēte tamen cæcus es: & ī pfundis ignorātiæ tenebris iaces. Quæ ignorantia efficit: ut quosdam dicere nō puderet: ideirco nos esse natos: ut scelerum pœnas lueremus: quo qd delirius dici possit nō īuēio. Vbi. n. uel quæ scelera potuimus admittere: q oīno nō fuimus? Nisi forte credamus īepto illi seni: q se ī priori uita Euphorbū fuisse mētitus ē. Hic credo q̄ erat ignobili genere natus: familiā sibi ex Homeri carminibus adoptauit. O mirā & singularē Pythagoræ memoriā. O miserā obliuionē nostꝝ oīum: q nesciamus qd ante fuerimus. sed fortasse uel errore aliquo uel grā sit effectū: ut ille solus lætheū gurgitē nō attigerit: nec obliuiōis aquā gustauerit: uidelicet senex uanus: sicut ociosæ ānculæ solēt: fabulas tāq̄ īfantibus credulis finxit. Qd si bene sensisset de his: qbus hæc locutus ē: si hoīes eos existimasset: nunq̄ sibi tā petulāter mētiēdi licētiā uendicasset: sed deridenda hoīs leuissimi uanitas. Quid Ciceroni faciemus: q cū ī pricipio cōsolatōis suæ dixisset luendoꝝ sceleꝝ cā nasci hoīes: iterauit idipm postea: q̄si obiurgans eū: qui tā nō eē malis plenā putet? Recte ergo pfatus ē errore ac miserabili ueritatis ignorātia se teneri.

Cleantes Crysippus Zeno Empedocles Cato

Ambrachioes

Caius Cæsar

Quod Cicero & alii sapiētissimi īmortalitatem animaꝝ: sed infideliter docēt. Et q̄ mala uel bona mors sit ponderanda ex anteacta uita & gratia dei. Cap. XIX.

AT illi qui de mortis bono disputant: quia nihil ueri sciunt: sic argumentantᷣ. si nihil est post mortem: non est malū mors. Aufert enim sensum mali. Si aūt supsunt animæ: etiam est bonū: qa immortalitas sequitᷣ. Quā sniam Cicero de legibus sic explicauit. Gratulemurq̄ nobis: quoniam mors aut leuiorem q̄ q est ī uita: aut certe non deteriorem est allatura statum. Nam sine corpore aīo uigente diuina est uita: sensu carente nihil pfecto est mali. Argute ut sibi uidetur quasi nihil aliud esse possit. Atqui utrunq̄ hoc falsum est. Docent enim diuinæ līæ non extingui animas: sed aut p iustitia præmio affici: aut pœna p sceleribus sempiterna. Nec enī fas est: aut eū qui sceleratus in uita fœliciter fuerit: effugere quod meretᷣ: aut eum qui ob iustitiam miserrimus fuerit: sua mercede fraudari. Quod adeo uerum est: ut idem Tullius in consolatione non easdem sedes incolere iustos atq̄ impios prædicauerit. Nec enim omnibus inquit idem illi sapiētes arbitrati sunt eundem cursum in cælo patere. Nam uitiis & sceleribus contaminatos deprimi in tenebras atq̄ in cœno iacere docuerunt. Castos aūt animos: puros: integros: incorruptos: bonis ēt studiis atq̄ artibus expolitos: leui quodā & facili lapsu ad deos. i. ad naturā sui similem puolare. Quæ snia supiori illo argumento repugnat. Illud enī sic assumptum ē: tanq̄ necesse sit oēm hoiem natum īmortalitate donari. Qd igitᷣ erit discrimē uirtutis ac sceleris: si nihil interest utrū ne Aristides sit aliquis an Phalaris? Vtrū Cato an Catilina? Sed hāc repugnantiā rerum sniam q̄ non cernit. nisi qui tenet ueritatē. Si quis igitᷣ nos roget: utrū ne mors sit bonum an malū: respondebimus qualitatem eius ex uitæ rōne

Cicero auctor

pendere. Nam sicut uita ipsa bonū est si cū uirtute uiuat᷑: malū si cum scelere: ita & mors ex præteritis uitæ
actibus ponderanda ē. Ita fit ut si uita in dei religione transacta sit mors malum non sit: qa trãslatio ē ad im-
mortalitatē. Si aliter malū sit necesse est: quoniã: ut dixi: ad æterna supplicia trãsmittit. Quid ergo dicemus:
nisi errare illos: qui aut mortē appetunt tanq̃ bonum: aut uitam fugiunt tanq̃ malum? Nisi ꝙ sunt iniquissi
mi: qui pauciora mala nō compensant bonis pluribus. Nam cū oēm uitam ꝑ exquisitas & uarias traducant
uoluptates: mori cupiunt: si quid forte his amaritudinis supuenerit. Et sic habēt tanq̃ illis nunq̃ fuerit bene:
si aliquãdo fuerit male. Dãnant igit᷑ uitã omnem: plenamq̨ nihil aliud q̃ malis opinant᷑. Hinc nata est inepta
illa sñia: hanc esse mortem: quam nos uitam putamus: illam uitam quã nos ꝓ morte timemus. Ita primum
bonum esse non nasci: secundum citius mori. Quæ ut maioris sit auctoritatis: Sileno attribuitur. Cicero in
consolatione. Nō nasci inqt longe optimū: nec in hos scopulos icidere uitæ. Proximum aūt si natus sis: q̃ pri
mum mori tanq̃ ex incendio effugere uiolentiam fortunæ. Credidisse se illi uanissimo dicto: exinde apparet
ꝙ adiecit aliquid de suo ut ornaret. Quæro igit᷑ cui esse optimum putet nō nasci: cū sit nullus omnino qui
sentiat? Nam ut bonum sit aliquid aut malum sensus efficit. Deinde cur omnium uitam nihil aliud esse q̃
scopulos & incendium putauerit: quasi aut in nostra fuerit potestate ne nasceremur: aut uitam nobis fortu-
na tribuat non deus: aut uiuendi ratio quicq̃ simile incendio habere uideatur. Non dissimile Platonis illud
est: quod aiebat se gratias agere naturæ. Primum ꝙ homo natus esset potiusq̃ mutū animal. Deinde ꝙ mas
potiusq̃ foemina. ꝙ græcus q̃ barbarus. Postremo ꝙ atheniensis non thebanus: & ꝙ temporibus Socratis.
Dici non potest quantam mentibus cæcitatē: quantosq̨ pariat errores ignoratio ueritatis. Ego plane cōten-
derim nunq̃ quicq̃ dictum esse in rebus humanis delirius: quasi uero si aut barbarus: aut mulier: aut asinus
deniq̨ natus esset: idem ipse Plato non esset: ac nō illud ipsum quod natus fuisset. Sed Pythagoræ uidelicet
credidit: qui ut uetaret homines animalibus uesci: dixit animas de corporibus in aliorum animalium cor-
pora cōmeare: quod ēt uanū & ipossibile est: Vanū qa necesse non fuit ueteres animas i noua corpora iduce-
re: cum idē artifex qui primas aliquãdo fecerat: potuerit semper nouas facere. Impossibile qa rectæ rōnis ani
maram imutare naturã status sui nō potest: q̃ ignis aut deorsum niti: aut i transuersum fluminis modo flã-
mam suã fundere. Existimauit ergo hō sapiēs fieri potuisse: ut anima quæ tūc erat i Platone: in aliquod mu-
tum aial icluderet᷑: essetq̨ humão sensu prædita: ut itelligeret ac doleret icongruēti se corpore oneratã. Quã
to sanius faceret: si gr̃as se agere diceret: ꝙ ingeniosus: ꝙ docilis natus esset: ꝙ in his opibus ut liberaliter eru-
diret᷑. Nã ꝙ Athenis natus est: qd i eo beneficii fuit? An nō plurimi extiterunt i aliis ciuitatibus excellēti ige-
nio atq̨ doctrina uiri: qui meliores singuli q̃ omnes athenienses fuerunt? Quanta hominū milia fuisse cre-
damus q & Athenis nati: & tēporibus Socratis: idocti tamen ac stulti fuerūt? Non. n. aut parietes aut locus in
quo qsq̨ ē effusus ex utero cōciliat homini sapiētiã. Quid uero attinuit Socratis se tēporibus natū gloriari?
Nū Socrates igenia discētibus potuit dare? Nō uenit i mētē Platoni Alcibiadē quoq̨ & Critiã eiusdē Socra-
tis assiduos auditores fuisse: quoꝝ alter hostis pr̃iæ acerrimus fuit: alter crudelissimus oīum tyrãnoꝝ.

Qđ Socrates i eo fuit cordatior cæteris: qa a scrutinio cælestiū & naturaliū causis disputationē suspēdit: i
qbus temere cōsumit᷑ igeniū & tēpus: sed & i multis desipiunt: quoꝝ subiiciūt᷑ exēpla. Cap. XX.

Videamus nūc qd in Socrate ipso tam magnū fuerit: ut homo sapiēs merito gr̃as ageret illis tēpori
bus esse se natū: Non isicior fuisse illū paulo cordatiorem: q̃ cæteros q naturã rerum putauerunt
igenio posse cōprehendi. In quo illos nō tantū excordes fuisse arbitror. sed etiã impios: ꝙ i secreta
illius cælestis ꝓuidētiæ curiosos oculos uoluerūt imittere. Romæ ēt & i pleriśq̨ urbibus scimus
esse quædã sacra: quæ aspici a uiris nefas habet᷑. Abstinēt igit᷑ aspectu qbus illa contaminari nō li-
cet: & si forte uel errore uel casu quopiã uir aspexerit: primo poena eius: deinde instauratõe sacrificii scelus ex
piat᷑. Quid his facias: qui inconcessã scrutari uolunt? Nimiꝝ multo sceleratiores q arcana mūdi & hoc cæle-
ste tēplū ꝓphanari ipiis disputatõibus quærūt: q̃ qui ædē Vestæ aut bõæ deæ: aut Cereris itrauerit. Quæ pe
netralia q̃uis adite uiris non liceat: tamen a uiris fabricata sunt. Hi uero non tãtum ipietatis crimē effugiūt:
sed quod est multo idignius: eloquentiæ famã aut igenii gloriam consequunt᷑. Quid si aliqd iuestigare pos-
sent? Sunt. n. tam stulti i asseuerãdo: q̃ iprobi i quærēdo: cum neq̨ iuenire qcq̃ possint: nec defendere: etiam
si iuenerit. Nam si uerꝝ uel fortuito uiderit quod sæpius cōtingit. cōmittunt ut ab aliis id pro falso refellat᷑.
Nō. n. descēdit aliqs de cælo q sentētiã de singuloꝝ opinionibus ferat. q̃propter nemo dubitauerit eos q ista
conqrant: stultos: ieptos: isanos esse. Aliquid ergo Socrates habuit cordis humani: q cū itelligeret hæc nō pos
se iueniri: ab eiusmodi quæstionibus se remouit. Vereorq̨ ne i eo solo. multa enim sunt eius non modo lau
de idigna: sed etiam reprehensione dignissima: i quibus fuit suorum simillimus. Ex his unū eligam: quod
ab omnibus sit probatum celebre: hoc prouerbium Socrates habuit. Quod supra nos nihil ad nos. Procum
bamus igit᷑ i terram: & manus nobis ad præclara opera datas conuertamus i pedes. Nihil ad nos cælum: ad
cuius contemplationem sumus excitati. nihil deniq̨ lux ipsa pertineat. Certe uictus nostri causa de cælo est.
Quod si hoc sensit: non esse de rebus cælestibus disputandum: ne illorum qdem rõnem poterat comprehē-
dere: quæ sub pedibus habebat. Quid ergo. Num errauit i uerbis? Verisimile nō est: sed nimirum id sensit:
quod locutus ē religioni minime seruiēdum. Quod si apere diceret᷑: nemo pateret᷑. Quis. n. non sentiat hūc
mundum tam mirabili rõne perfectū: aliqua ꝓuidentia gubernari? Quãdoquidem nihil est quod possit si-
ne ullo moderatore cōsistere: Sic domus ab habitatore deserta dilabit᷑. Nauis sine gubernatore abit pessum.
Et corpus relictum ab anima defluit: ne dum putemus tantam illam molē: aut cōstrui sine artifice: aut stare
sine rectore tandiu potuisse. Quod si publicas illas religiões uoluit euertere: nō iprobo. qn ēt laudabo: si ipse
qđ ē melius iuenerit. Veꝝ idē ꝑ canē & anserē deierabat. O hoīem scurrã (ut ait zeno epicureus) ieptū: ꝑdi-
tū desperatū: si cauillari uoluit religionem: demētē. Si hoc serio fecit: ut aial turpissimum pro deo haberet᷑.

Quis iam supstitiones ægyptiorum audeat rephendere: quas Socrates Athenis auctoritate confirmauit sua?
Illud uero nonne summæ uanitatis: q ante mortem familiares suos rogauit: ut Aesculapio gallum quem
uouerat: pro se sacraret? Timuit uidelicet ne apud Rhadamanthum receptorem uoti reus fieret ab Aescula
pio: Dementissimű hominem putarem: si morbo affectus perisset. Cum uero hoc sanus fecerit: é ipse insanus
q eű putet eé sapienté. En cuius téporibus natű esse se hő sapiens gratuletur.

Quod Plato didicerit a Socrate ea: quæ si obtineret: humani generis periret societas. Cap. XXI.

V Ideamus tamé quid illű Socrates docuerit: q cű totam physicá repudiasset. eo se cőtulit: ut de uir
tute atq; officio quæreret. Itaq; non dubito quin auditores suos iustitiæ præceptis erudierit. Do
cente igit Socrate nő fugit Platoné iustitiæ uim in æqtate cősistere. Siquidem oés pari cőditione
nascunť. Ergo inqt nihil priuati ac ppru héant: sed ut pares eé possint: qđ iustitiæ rő desiderat: oía
in cőe possideát. Ferri hoc pőt: qdiu de pecunia dici uidet. Qđ ipm q̃ ipossibile sit & q iniustu: po
terá multis rőnibus ostendere. Concedamus tamen ut possit fieri. Omnes. n. sapiétes erűt & pecuniá cőtem
nét. Quo ergo illű cőmunitas ista perduxit? Mřimonia quoq; inqt cőia eé debebunt. s. ut ad eandé mulieré
multi uiri tanq̃ canes confluant: & is utiq; obtineat: qui uiribus uicerit. Aut si sapientes sunt ut philosophi:
expectent ut uicibus tanq̃ lupanar habeant. O miram Platonis æquitatem. Vbi est igiť uirtus castitatis? Vbi
fides coniugalis? Quæ si tollas: omnis iustitia sublata est. At idem dixit beatas ciuitates futuras fuisse si aut
philosophi regnaréť: aut reges philosopharenť. Huic ergo tá iusto: tam æquo uiro regnum dares: qui aliis
sustulisset sua: aliis condonasset aliena: psitulisset pudicitiam mulierum: quæ nullus unquam non modo
rex: sed ne tyrannus quidem fecit. Quam uero intulit rőnem turpissimi huius consilii: sic inqt. Ciuitas con
cors erit: & mutui amoris constricta uinculis: si omnes omnium fuerint & mariti & patres: & uxores: &
liberi. Quæ ista confusio generis humani é? Quomodo seruari potest caritas: ubi nihil est certű: qđ amet?
Quis aut uir mulieré: aut mulier uirű diliget: nisi habitauerint semp una: nisi deuota més & seruata inuicé
fides indiuiduá fecerit caritaté? Quæ uirtus in illa pmiscua uoluptate locű nő habet. Ité si oés omniű liberi
fuerint: qs amare liberos tanq̃ suos poterit: cű suos esse aut ignoret: aut dubitet? Quis honoré tanq̃ patri de
feret: cű unde natus sit nesciat? Ex quo fit: ut nő tantű alienű pro patre habeat: sed etiá patré p alieno. Quid
q uxor pőt esse cőis: filius uero nő pőt? qué cőcipi nő nisi ex uno necesse est. Perit ergo illi uni cőitas ipsa re
clamáte natura. Supest ut tátűmodo cőcordiæ causá uxores uelint esse cőes. At nulla uehemétior discordia
rum est causa: q̃ unius fœminæ a multis maribus appetitio. In quo Plato si rőne nő poterat: exéplis certe po
tuit admoneri: & mutorum animalium: quæ ob hoc uel acerrime pugnant: & hominum qui semper ob
eam rem grauissima inter se bella gesserunt.

Quod dogma platonis nő erat nisi criminis: fons: & fomes: & uirtutű oíum exterminiű. Cap. XXII.

R Estat: ut cőmunio ista nihil aliud habeat pter adulteria & libidines: ppter quas funditus euerté
das est uirtus uel maxime necessaria. Itaq; nő iuenit cőcordiá quá quærebat: quia nő uidebat un
de oriať. Ná iustitia in extrapositis nihil mométi habet: nec in corpore quidé: sed tota in homi
nis mente uersať. Qui ergo uult hoíes adæquare: nő matrimonia: nő opes subtrahere debet: sed
arrogantiá: supbiá: tumoré: ut illi potétes & elati pares esse se etiá médicissimis sciát. Detracta ení
diuitibus insolétia & iniquitate: nihil intererit utrű ne alii diuites: alii paupetes sint: cű animi pares sint: qđ
efficere nulla alia res præter religioné dei pőt. Putauit igiť se inuenisse iustitiá: cű eá prorsus euerteret: qa nő
rerű fragiliű: sed mentiű debet esse cőitas. Ná si iustitia uirtutű omniű est mater: cű illæ singulæ tollunť: ipa
subuertiť. Tulit auté Plato ante oía frugalitaté: quæ utiq; nulla est: ubi proprii nihil habeť. Tulit abstinentiá
siquidé nihil fuerit quo abstineatur alienum. Tulit temperantiam: tulit castitatem: quæ uirtutes in utroq;
sexu maxime sunt. Tulit uerecundiam: pudorem: & modestiam: si honesta & legittima esse incipiunt; quæ
solent flagitiosa & turpia iudicari. Sic uirtutem cum uult omnibus dare: omnibus ademit. Nam rerum p
prietas: & uitiorum: & uirtutű materiá continet. Cőmunitas autem nihil aliud q̃ uitiorű licentiá. Nam uiri
qui multas mulieres habent: nihil aliud dici possunt: q̃ luxuriosi ac nepotes. Item mulieres quæ a multis ha
bentur non utiq; adulteræ: quia certum matrimoniű nullum est: sed prostitutæ ac meretrices sint necesse
est. Redegit ergo humanam uitam ad similitudinem: non dico mutorum: sed pecudum ac bæluarum. Ná
uolucres pene omnes faciunt matrimonia: & paria iunguntur: & nidos suos tanq̃ geniales totos concordi
mente defendunt: & fœtus suos quia certi sunt: amant: & si alienos obieceris abigűt. At homo sapiens con
tra morem hominű: contraq; naturá stultiora sibi quæ sequereť: elegit. Et quoniá uidebat in cæteris ani
malibus officia marium fœminarűq; nő esse diuisa: existimauit oportere etiá mulieres militare: & consiliis
publicis interesse: & magistratus gerere: & imperia suscipere. Itaq; his arma & equos assignauit: consequens
est ut lanam & telam uiris & infantiű gestationes. Nec uidit impossibilia esse quæ diceret ex eo: q adhuc in
orbe terræ: neq; tam stulta: neq; tam uana ulla gens extiterit: quæ hoc modo uiueret.

De minoribus philosophis: & quatenus inuicem ratione ex rerum contemptu proficiant: & erroris asser
tores sint. Cap. XXIII.

C Vm igiť in tanta uarietate ipsi philosophorű principes deprehendanť: qd illos minores putabi
mus: q nunq̃ sibi tá sapiétes uideri solét: q cű pecuniæ cőtéptu glorianť? Fortis animus. Sed expe
cto qd faciát: & quo ille cőtéptus euadat. Tradita sibi a parétibus patrimonia: tanq̃ malű fugiunt
ac deserunt. Et ne in tempestate naufragiű faciant: in tranquillo se ultro præcipitant. Non uirtu
te sed peruerso metu fortes: sicut illi qui cű timerit ne ab hoste iuguleť: ipsi se iugulant: ut mortem morte
deuitent. Sic isti unde possent gloriam liberalitatis acquirere: sine honore: sine gratia perdunt. Laudatur
Democritus q agros suos dereliquerit: eosq; pascua publica fieri passus sit. Probarem si donasset. Nihil au

Democritus

tem sapienter fit:quod si ab omnibus fiat:inutile est ac malũ:sed hæc negligentia tolerabilis. Quid ille qui patrimonium in nũmos redactũ effudit in mare? Ego dubito utrũ ne sanus an demens. Abite inquit in profundum malæ cupiditates:ego uos mergam:ne ipse mergar a uobis. Si tantus pecuniæ contemptus est: fac illam beneficium:fac humanitatem:largire pauperibus. Potest hoc quod perditurus es: multis succurrere: ne fame aut siti:aut nuditate moriantur. Imitare insaniã saltem furoreq̃ Tuditani:sparge populo diripiẽda. Potes & pecuniã effugere:& tamẽ bene collocare:quia saluum est quicquid pluribus profuit. Zenonis autẽ paria peccata quis probat? Sed omittamus id:quod est ab omnibus semper irrisum. Illud satis est ad coercẽdum furiosi hominis errorem:quia inter uitia & morbos misericordiã posuit. Adimit nobis affectũ: quo ratio humanæ uitæ pene omnis cõtinetur. Cum enim natura hominis imbecillior sit q̃ cæterorum animalium:quæ uel ad perferendam uim temporum:uel ad incursiones a suis corporibus arcendas: naturalibus munimẽtis prouidentia cælestis armauit. Homini autẽ quia nihil istorũ datum est accæpit pro istis omnibus miserationis affectũ:qui plane uocat humanitas: qua nosmet inuicẽ tueremur. Nam si homo ad conspectum alterius hominis efferaret:quod facere uidemus animãtes:quarũ natura soliuaga est:nulla eẽt hominũ societas: nulla urbium condẽdarũ uel cura uel ratio. Sic neq̃ uita quidem satis tuta:cum cæteris animalibus exposita esset imbecillitas hominũ:& ipsi inter semetipsos beluarũ more sæuirent. Non minor in aliis dementia. Quid eni dici potest de illo:qui nigram dixit esse niuem? q̃ consequens erat: ut etiam picem albam esse diceret. Hic est ille qui se iccirco natũ eẽ diceret:ut cælũ ac solẽ uideret: qui in terra nihil uidebat sole lucente. Xenophanes dicentibus mathematicis orbem lunæ duo de uiginti partibus maiorem esse q̃ terram: stultissime credidit. Et q̃ huic leuitati fuit consentaneũ: dixit intra concauũ lunæ sinũ esse aliã terram:& ibi aliud genus hominũ simili modo uiuere:quo nos in hac terra uiuimus. Habent igit illi lunatici homines alterã lunã:quæ illis nocturnũ lumen exhibeat:sicut hæc exhibet nobis. Et fortasse hic noster orbis alterius inferioris terræ luna sit. Fuisse Seneca inter stoicos ait:qui deliberarẽt utrum ne soli quoq̃ suos populos darẽt inepte:scilicet qui dubitauerit. Quid eni perderet si dedisset? Sed credo calor deterrebat: ne tantam multitudinem periculo committeret:ne si æstu nimio perissent:ipsius culpa euenisse tanta calamitas diceretur.

Tuditanus

Xenophanes

De antipodibus:quos ideo esse finxerunt:quia opinati sunt mũdũ esse rotundũ. Cap. XXIIII.

QVid illi qui esse contrarios uestigiis nostris antipodas putãt? Munquid aliquid loquunt? Aut ẽ quisq̃ tam ineptus: qui tradet esse homines:quorum uestigia sint supiora q̃ capita? Aut ibi quæ apud nos iacent uniuersa:pendere fruges & arbores deorsum uersus crescere:pluuias & niues & grandines sursum uersus cadere in terram. Et miratur aliquis hortos pensiles inter septem mira narrari:cum philosophi:& agros:& maria:& urbes:& mõtes pensiles faciãt. Huius quoq̃ erroris aperienda nobis origo est. Nam semper eodem modo falluntur. Cum enim falsum aliquid in principio sumpserunt: uerisimilitudine inducti necesse est eos in ea quæ consequuntur currere. Sic incidunt in multa ridicula:qa necesse ẽ falsa eẽ:quæ rebus falsis cõgruũt. Cũ aũt primis habuerit fidẽ: qualia sũt ea quæ sequunt nõ circũspiciũt:sed defendũt oĩ modo:cũ debeãt prima illa utrũ ne uera sint an falsa:ex cõsequentibus iudicare. Quæ igit illos ad antipodas ratio perduxit? Videbãt syderũ cursus in occasum meantiũ. Solẽ atq̃ lunam in eãdẽ partẽ semp occidere:atq̃ oriri semp ab eadẽ. Cũ autẽ nõ pspicerẽt quæ machinatio cursus eorum temperaret:nec quomodo ab occasu ad orientẽ remeãt: cæli autem ipsum in oẽs fere partes putarent esse deuexum: quod sic uideri ꝓpter immẽsam latitudinẽ necesse est: existimauerunt rotundũ esse mundũ sicut pilã. Et ex motu syderũ opinati sunt cælũ uolui:sic astra soleq̃ cũ occiderint uolubilitate ipsa mũdi ad ortũ referri. Itaq̃ æreos orbes fabricati sunt:quasi ad figurã mundi:eosq̃ cælarunt portentosis quibusdam simulacris: quæ astra esse dicerent. Hanc igitur cæli rotunditatem illud sequebatur: ut terra in medio sinu eius eẽt iclusa. Quod si ita eẽt:terram ipsam globo similẽ. Neq̃ n. fieri posset: ut non eẽt rotundũ:qđ rotũdo iclusum teneret. Si aũt rotũda ẽt terra eẽt:necesse eẽt ut in oẽs cæli ptes eãdẽ faciẽ gerat .i. montes erigat:cãpos tendat:maria cõsternat. Qđ si eẽt:sequebat illud extremum:ut nulla sit ps terræ: quæ non ab hominibus cæterisq̃ animalibus incolat. Sic pendulos istos antipodas cæli rotũditas adinuenit. Qđ si quæras ab his qui hæc portenta defendunt:quomodo non cadunt oĩa in inferiorẽ illam cæli partẽ: hanc respondẽt rerum eẽ naturam:ut pondera in medium ferant:& ad medium conuexa sint oĩa:sicut radios uidemus in rota. Quæ aũt leuia sunt ut nebula: fumus:ignis:a medio deferant:ut cælum petãt. Quid dicam de his nescio:q cũ semel aberrauerint:cõstanter in stultitia pseuerant.& uanis uana defendunt:nisi q̃ eos interdum puto ioci causa philosophari:aut prudentes & scios mẽdacia defendenda suscipere: quasi ut ingenia sua i malis rebus exerceant uel ostendant. At ego multis argumẽtis probare possem:nullo modo fieri posse ut cælum terra sit inferius:nisi & liber iam concludẽdus esset:& adhuc aliqua restarẽt:quæ magis sint præsenti operi necessaria. Et quoniam singulorum errores percurrere non est unius libri opus: satis sit pauca enarrasse:ex quibus possint qualia sint cætera intelligi.

Quot & quanta prædicenda sunt:& alias necessaria gentiliter philosophantibus: ut philosophiam nullus assequatur aut rarus. Cap. XXV.

NVnc pauca nobis de philosophia in cõmuni dicenda sunt:ut cõfirmata cã peroremus. Sũmus ille noster Platonis imitator existimauit philosophiam non esse uulgarem:q̃ cã non nisi docti homines assequi possent. Est inqt philosophia paucis cõtenta iudicibus:multitudinem cõsulto ipsa fugiens. Non est ergo sapientia si ab hominum cœtu abhorret. Quoniam igitur sapientia si homini data est: sine ullo discrimine omnibus data est:ut nemo sit prorsus qui eam capere nõ possit. At illi uirtutem humano generi datam sic amplexabant:ut soli oĩum publico bono frui uelle uiderent

tam ſtulti q̄ ſi uelint deligare oculos:aut effodere cæteris ne ſolem uideant.Nam quid eſt aliud hominibus negare ſapientiam:q̄ mētibus eorũ uerũ ac diuinũ lumen auferre? Quod ſi natura, hois ſapientiæ capax eſt oportuit opifices & ruſticos:& mulieres:& omnes deniq̄:qui humanã formam gerunt:doceri ut ſapiãt:populumq̄ ex omni lingua:& conditiõe:& ſexu:& ætate cõflari.Maximum itaq̄ argumentũ ẽ:philoſophiam neq̄ ad ſapientiam tendere.neq̄ ipſam eſſe ſapiam:q̄ myſterium eius barba tantum celebraſ & pallio.Senſerunt hoc adeo ſtoici:q & ſeruis & mulieribus philoſophandũ eſſe dixerũt.Epicurus quoq̄ q rudes oĩum literarum ad philoſophiam inuitat.Item Plato qui ciuitatẽ de ſapiẽtibus uoluit cõponere . Conati q̄dem ſunt illi facere quod ueritas exhigebat:ſed nõ potuit ultra uerba ꝓcedi.Primũ q̄a multis artibus opus ẽ:ut ad philoſophiam poſſit accedi.Diſcendæ lr̄æ iſtæ cõmunes ꝓpter uſum legẽdi:quia in tanta rerũ uarietate nec diſci audiendo poſſunt omnia:nec memoria contineri.Grammaticis quoq̄ non parum operæ dandum eſt: ut rectam loquendi rationẽ ſcias.Id multos annos auferat neceſſe eſt.Nec oratoria quidem ignotãda eſt: ut ea quæ didiceris:proferre atq̄ eloqui poſſis.Geometria quoq̄ ac muſica & aſtrologia neceſſaria eſt:q̄ hæ artes cum philoſophia habent aliquam ſocietatem:quæ uniuerſa perdiſcere neq̄ fœminæ poſſunt:quibus intra puberes annos officia mox uſibus domeſticis profutura diſcenda ſunt. Neq̄ ſerui quibus per eos annos uel maxime ſeruiendum eſt : quibus poſſunt diſcere : neque pauperes : aut opifices : aut ruſtici : quibus in diem uictus labore eſt quærendus . Ob eam cauſam Tullius ait abhorrere a multitudine philoſophiam . Atenim rudes Epicurus accipiet . Quomodo ergo illa quæ de principiis rerum dicuntur : intelligent: quæ perplexa & inuoluta uix etiam politi homines aſſequuntur? In rebus igitur obſcuritate implicitis : & ingeniorum uarietate confuſis : & eloquentium uirorum exquiſito ſermone fucatis;quis imperito ac rudi locus eſt? Denique nunquam ullas mulieres philoſophari docuerunt : præter unam ex omni memoria Themiſten . Neq̄ ſeruos præter unum Pythagoram : quem male ſeruientem redemiſſe ac docuiſſe tradunt.Enumerant etiam Platonem ac Diogenem:qui tamen ſerui non fuerunt:ſed his ſeruitus euenerat:fuit eni capti . Platonem quidem redemiſſe Aniceris quidam traditur ſeſtertiis octo. Itaq̄ inſectatus eſt conuitiis hunc ipſum redemptorem Seneca:q̄ Platonem paruo æſtimauerit. Furioſus:ut mihi quidem uidetur:qui homini fuerit iratus:q̄ non multam pecuniam perdidit:ſcilicet aurum appendere debuit tanq̄ pro mortuo Hectore:aut tantum ingerere nũmorum:quãtum uenditor non popoſcit. Ex barbaris uero nullum præter unum Anacharſim ſcytham : qui philoſophiam ne ſomniaſſet quidem : niſi & linguam & litieras ante didiciſſet.

Tullius auctor

Themiſtes

Pythagoras

Quod doctrina cæleſtis ſapientiã ſola largitur:quã natura cõmunis appetit:& quærens philoſophiã:non inuenit:& q̄ efficax ſit lex dei:& eccleſiæ ſacramenta. Cap.XXVI.

Quod ergo illi poſcẽte natura faciendũ eſſe ſenſerunt.Sed tamen neq̄ ipſi facere potuerunt : neq̄ a philoſophis fieri poſſe uiderunt : ſola hoc efficit doctrina cæleſtis:quæ ſola ſapientia eſt. Illi ſcilicet perſuadere cuiq̄ potuerunt:qui nihil perſuadẽt etiã ſibi? Aut cuiuſq̄ cupiditates opprimẽt:irã temperabũt:libidinẽ coercebunt:cum ipſi & cedant uitiis:& fateanſ plus ualere naturã? Dei autẽ præcepta:quia & ſimplicia & uera ſunt: quantũ ualeant in animis hominũ:quotidiana experimẽta demõſtrant.Da mihi uirũ:qui ſit iracũdus:maledicus : effrenatus: pauciſſimis dei uerbis tam placidum: q̄ ouem reddã.Da cupidũ:auarũ:tenacẽ.Iam tibi eum liberalẽ dabo:& pecuniã ſuã propriis manibus largiẽtem.Da timidũ doloris ac mortis.Iam cruces & ignes:& perillum & taurũ contẽnet.Da libidinoſum : adulterum:ganeonem.Iam ſobriũ:caſtũ:cõtinẽtem uidebis.Da crudelẽ: & ſanguinis appetentẽ. Iam in uerã clementiã furor ille mutabiſ.Da iniuſtũ:iſipiẽtem:peccatorẽ cõtinuo:& æquus & prudẽs:& innocẽs erit.Vno enim lauacro malitia oĩs abolebiſ.Tanta diuinæ ſapientiæ uis eſt ut in hoĩs pectus infuſa: matrem delictorum ſtultitiã uno ſimul impetu expellat.Ad quod efficiẽdum:nõ mercede:nõ libris : nõ lucubrationibus opus eſt. Gratis iſta fiunt:facile:cito:modo pateãt aures:& pectus ſapientiã ſitiat.Nemo uereaſ:nos aquam nõ uendimus:nec ſolẽ mercede præſtamus.Dei fons uberrimus atq̄ pleniſſimus pater cunctis:& hoc cæleſte lumẽ uniuerſis oriſ:quicũq̄ oculos habẽt. Nũ quis hæc philoſophorũ aut unq̄ præſtitit : aut præſtare ſi uelit poteſt? Qui cum ætates ſuas in ſtudio philoſophiæ cõterãt:neq̄ aliũ quenq̄:neq̄ ſeipſos ſi natura paululũ obſtitit:poſſũt facere meliores.Itaq̄ ſapia eorũ ut plurimũ efficiat:nõ excidit uitia:ſed abſcondit. Pauca uero dei p̄cepta ſic totũ hoĩem ĩmutãt:& expoſito uetere nouũ reddũt: ut nõ cognoſcas eũdẽ eſſe.

Quod philoſophi ſæpe recte p̄cipiũt:& interdũ uident uerũ:& q̄re nõ ſit eis credẽdũ : in quo ſolo nitarur conditio naturæ ; & unde:nec nõ aut fortunæ:& quõ phĩ ſuis iuicẽ gladiis pereũt. Cap.XXVII.

Quid ergo? Nihil ne illi ſimile p̄cipiũt? Immo ꝑmulta:& ad uerũ frequẽter accedũt. Sed nihil ponderis habẽt illa p̄cepta:q̄a ſũt humana:& auctoritate maiori.i.diuina illa carẽt. Nemo igiſ credit q̄a tã ſe hoiem putat eẽ q audit:q̄ ẽ ille q p̄cipit.Præterea nihil apud eos certi eſt: nihil q̄d a ſciẽtia ueniat.Sed cũ oĩa cõiecturis aganſ: multa ẽt diuerſa & uana ꝓferanſ. ſtultiſſimi eſt hoĩs p̄ceptis eorũ uelle parere:quæ utrũ uera ſint an falſa:dubitaſ.Et ideo nemo paret:q̄a nemo uult ad incertum laborare.Virtutẽ eſſe ſtoici aiunt : quæ ſola efficiat uitã beatã. Nihil põt uerius dici. Sed quid ſi cruciabiſ aut dolore afficieſ? Poterit ne quiſquã inter carnifices beatus eſſe? Immo uero illatus corpori dolor materia uirtutis eſt.Itaq̄ ne in tormentis quidẽ miſer eſt.Epicurus multo fortius ſapiẽs inquit ſemper beatus & uel ut icluſus in Phalaridis tauro hãc uocẽ emittet. Suaue eſt & nihil curo:quis eũ non irriſerit? Maxime q̄ homo uoluptatius pſonã ſibi uiri fortis impoſuit:& quidẽ ſupra modũ.Nõ eni fieri põt: ut quiſq̄ cruciatus corporis pro uoluptatibus ducat:rũ ſatis ſit ad officiũ uirtutis ſplendũ pferre ac ſuſtinere. Quid dicitis ſtoici? Quid tu Epicure? Beatus eſt ſapiẽs:ẽt rũ torqueſ : Si ꝓpter gloriã : patiẽtia nõ fruaſ. In tormẽtis eni fortaſſe morieſ.Si ꝓpter memoriam : aut non ſentiet ſi occidũt animæ:aut ſi ſentiet : nihil ex ea cõſequeſ.

Quis ergo alius fructus est in uirtute? Quæ beatitudo uitæ: ut æquo animo moriant? Bonũ mihi afferetis
unius horæ: aut fortasse mométi. ppter quod nõ expediat in tota uita miseriis & laboribus confici. Quan/
tum auté temporis mors occupat; quæ cum uenit utrũ æquo animo an iniquo eam subieris: iam nihil re/
fert. Ita fit ut nihil aliud ex uirtute capiat nisi gloria. Sed hæc aut superuacua & breuis est: aut prauis homi/
num iudiciis nõ sequet. Nullus igit ex uirtute fructus est: ubi uirtus mortalis est & caduca. Itaq qui hæc lo/
cuti sunt: umbrã quãdam uirtutis uiderunt: ipsam uirtuté nõ uidebant. Deflexi enim fuerũt in terram: nec
uultus suos in altũ erigebant: ut eã possent intueri: quæ sese cæli regionibus ostendebat. Hæc causa est cur
præceptis eorũ nullus obtéperet: quoniã aut ad uitia erudiũt: si uoluptaté defendũt: aut si uirtuté asserũt: ne/
que peccato pœnã minant: nisi solius turpitudinis: neq uirtuti ullũ præmiũ pollicent: nisi solius honestatis
& laudis: cum dicãt nõ ppter aliud: sed ppter seipsam expetendã esse uirtuté. Beatus est igit sapiés in tormé
tis: sed cum torquet pro fide: pro iustitia: pro deo illa patientia doloris beatissimũ faciet. Est enim deus: qui
solus potest honorare uirtuté: cuius merces imortalitas sola est: quã qui nõ appetunt: nec religioné tenent:
cui æterna subiacet uita. Profecto neq uirtutis uim sciunt: cuius præmiũ ignorãt neq in cælũ spectãt: quod
ipsi se facere putãt: cum res nõ iuestigabiles quærũt: quia rõ in cælũ spectandi nulla alia est: nisi aut religioné
suscipere: aut hanc aĩam suam imortalé esse credere. Quisqs eni aut deum colendũ esse itelligit: aut imorta/
litatis spem sibi propositã habet: mens eius in cælo est. Et licet id nõ aspiciat oculis: animæ tamé lumie aspi/
cit. Qui auté religionem nõ suscipiũt: terreni sunt: quia religio de cælo est. Et qui animã putãt cũ corpore i/
terire: æque in terrã spectant: quia ultra corpus: quod est terra nihil amplius uident: quod sit imortale. Ni/
hil igit prodest hominé esse fictum: ut recto corpore spectet in cælũ: nisi erecta mente deum cernat: & cogi/
tatio eius in spe uitæ perpetuæ tota uersetur.

Quod fortuna nihil est: quã philosophi nõ modo deã: sed deũ mentiuntur. Et quomodo hunc errorem
dæmones imiserint eis: qui deum nesciebant: aut conténebant. Cap. XXVIII.

Quapropter nihil aliud est in uita: quo rõ: quo cõditio nostra nitat: nisi dei: qui nos genuit agnitio
& religiosus: ac pius cultus. Vnde: quoniã philosophi aberrauerũt: sapiétes utiq nõ fuerũt. Quæ/
sierũt illi qdé sapiétiã: sed qa nõ rite quærebãt: plapsi sunt lõgius: & in maximos errores iciderũt
ut etiã cõmuné sapiétiã nõ tenerét. Nõ eni tantũ religioné asserere uoluerũt: uerũ etiã sustulerũt;
dum specie uirtutis falsæ iducti: conant animos omni metu liberare: quæ religionis euersio na/
turæ nomé iuenit. Illi eni cũ aut ignorarét a quo eét effectus mũdus: aut psuadere uellét nihil eé diuina mé/
te pfectũ: naturã eé dixerũt rerũ oium matré: quasi dicerét oia sua spõte eé nata: quo uerbo plane iprudétiã
suã cõfitent. Natura eni remota puidétia & potestate diuina prsus nihil est. Quod si deũ naturã uocãt: quæ
puersitas est naturã potius q̃ deũ nominare? Si auté natura rõ est: uel necessitas: uel cõditio nascendi non est
per seipsam sensibilis: qa necesse est menté diuinã: quæ sua puidétia nascédi principiũ rebus oibus præbeat.
Aut si natura est cælum atq terra: & omne quod natũ est: nõ est dei natura: sed dei opus. Non dissimili erro
re credunt esse fortunam: quasi deam quãdam res humanas uariis casibus illudenté: quia nesciunt unde si/
bi bona & mala eueniant. Cum hac se compositos ad præliandum putant: nec ullam tamé rationé reddũt:
a quo & quã ob causam: sed tantũ cum fortuna se digladiari momentis omnibus gloriantur. Iã quicunq
alios cõsolati sunt ob iteritũ amissionéq caror: fortunæ nomé acerrimis accusationibus proscideriit: nec

M. Tullius

omnino ulla eorum disputatio de uirtute est: in qua non fortuna uexetur. Marcus Tullius in sua consola/
tione pugnasse se semper contra fortunam loquitur: eamq a se esse superatam; cum fortiter inimicorum
impetus retudisset: nec tum quidem se ab ea fractum: cum domo pulsus patria caruit. Tum aũt cum ami/
serit carissimam filiam: uictum se a fortuna turpiter confitet. Cedo inquit & manũ tollo. Quid hoc homi/
ne miserius: qui sic iaceat insipienter inquit: sed qui psitet se esse sapienté? Quid ergo sibi uult assũptio no/
minis? Quid est contemptus ille rerum: qui magnificis uerbis ptendit? Quid dispar cæteris habitus? Aut
cur omnino præcepta sapiæ dant: si nemo qui sapiat adhuc iuuétus est? Et quisq nobis inuidiam facit: quia
philosophos negamus eé sapientes cum ipsi nec scire se quicquã nec sapere fateant? Nam si quando ita defe
cerint: ut ne effingere quidem quicquam possint: quid faciunt in rebus cæteris. Tum uero ignorantiæ ad/

Aanaxagoras

Epedocles

Democritus

monent: & quasi furibundi exiliunt: & exclamant se cæcos esse & excordes. Anaxagoras pronunciat circun/
fusa esse tenebris omnia. Empedocles angustas esse sensuum semitas querit: tanquam illi ad cogitandum
rheda a quadrigis opus esset. Democritus quasi in puteo quodam sic alto ut fundus sit nullus ueritatem
iacere demersam: nimirum stulte ut cætera. Non. n. tanquam in puteo demersa est ueritas: quo uel descen/
dere uel etiam cadere illi licebat. Sed tanquam in summo montis excelsi uertice: uel potius in cælo: quod é
uerissimum. Quid enim est cur eam potius in imum depressam diceret q̃ in summum leuatam: nisi forte
mentem quoq in pedibus aut in imis calcibus constituere malebat: potius q̃ in pectore aut in capite? Adeo
remotissimi fuerunt ab ea ueritate: ut eos ne status quidem sui corporis admoneret: ueritatem in summo
illis esse quærendam. Ex hac desperatione cõfessio illa Socratis nata est: qua se nihil scire dixit: nisi hoc unũ
q nihil sciat. Hinc academie disciplina manauit: si tamen disciplina dici potest: in qua ignoratio & discitur:
& docetur. Sed ne illi quidem qui scientiam sibi assumpserunt: idipsum quod se scire putabant: constantes
defendere potuerũt. Qui quotiã rõ illis nõ q̃drabat: per ignorantiã rerũ diuinarum rã uariĩ: tam incerti fue
rũt: sibiq sæpe cõtraria differétes: ut qd sentirét: qd uellent: satis statuere ac diiudicare nõ possis. Quid igit
pugnes aduersus hoies eos: q suo sibi gladio peunt? Quid labores ut eos destruas: quos sua ipos destruit atq
afficit oro? Aristo. iqt Cice. ueteres phõs accusans eos ait aut gloriosos aut stultissimos fuisse. q existimasset
phĩam suis igéiis eé pfectã. Sed se uidere q paucis ãnis magna accessio fcã eét: breui tpe phĩam plane absolu
tã fore. Qd igr fuit illd tps? quo i ore? quando é: aut a qbus absoluta? Nã q ait stultissimos fuisse qui puta/

sent ingeniis suis perfectam esse sapiam uetum est. Sed ne ipse quidem satis prudēter: qui aut a ueteribus cœptam: aut a nouis auctam: aut mox a posterioribus perfectum iri putauit. Nunq̄ enim potest inuestigari: qđ non per uiam suam quæritur.

Item repetitio de fortuna: & natura: & definitione eius. Cap. XXIX.

SEd repetamus id qđ omisimus. Fortuna ergo per se nihil est: nec sic habendum ē: tanq̄ sit in aliquo sensu. Siquidem fortuna est accidēnum rerum subitus atq; inopinatus euentus. Verum philosophi ne aliquando non errent: in re stulta uolūt eē sapiētes: qui fortūæ sexum mutant: eamq; non deam sicut uulgus: sed deum eē dicunt. Eundem tamē interdum naturam: interdum fortunam uocant. Quid multa inquit idē Cicero. efficiat īopinata nobis propter obscuritatem ignorationēq; causarum. Cum igit̄ causas ignorent: ꝓpter quas fiat aliquid: & ipsum qui faciat ignorent necesse ē. Idem in ope ualde seno: ī quo ꝑcepta uitæ deprompta ex philosophia filio dabat. Magnā inqt eē fortunæ uī in utranq; partē quis nesciat? Nā & cū ꝓspero flatu eius utimur: ad exitus ꝑuenimus optatos: & cū reflauerit affligimur. Primū qui negat sciri posse qcq̄: sic hoc dixit tanq̄ & ipse & oēs sciant: Deinde q enī quæ clara sunt dubia conatur efficere: hoc putauit esse clarum. quod illi esse debuit uel maxime dubiū: nam sapienti omnino falsum ē. Quis inqt nescit? Ergo uero nescio. Doceat me: si pōt: quæ sit illa uis: q flatus iste: & q reflatus. Turpe igit̄ est hoiem ingeniosum id dicere: qđ si negas ꝓbare nō possit. Postremo q; is q dicit assensus eē temnēdos: q; stulti sit hois rebus incognitis temere assentire. Is inq̄ plane uulgi & imperitoꝝ opīonibus credidit: qui fortunam putant esse quæ hoibus tribuat bona & mala. Nā simulacrꝫ eius cū copia & gubernaculo fingunt: tanq̄ hæc opes tribuat: & humanarū reꝝ regimen obtineat. Cui opinioni & Virgilius assensit: qui fortunam oīpotentem uocat. Et historicus q ait. Sed profecto fortuna in oī re dominat̄. Quid ergo cæteris diis loci superest? Cur non aut ipsa regnare dicitur: si plus potest: aut sola colitur: si omnia uel si tantum mala amittit? Aliquid causæ ꝓferāt cur si dea sit: hoibus inuideat: eosq; ꝑditos cupiat: cū ab his religiose colat̄. Cur æquior sit malis: iniquior aūt bonis. Cur īsidiet̄: affligat: decipiat & exterminet? Quis illā generis hoium uexatricē cōstituit ꝑpetuā? Cur deniq; tam malā sortita sit potestatē: ut res cunctas ex libidīe magis q̄ ex uero celebret: obscuretq;. Hæc inq̄ philosophos inqrere oportuit: potius q̄ temere innocētē accusare fortunā: quæ etiā si sit aliqua: nihil tamen afferri ab his pōt: cū hoibus tam inimica sit: q̄ putat̄. Itaq; illæ oēs orōnes: quibus iniquitatē fortunæ lacerāt: suasq; uirtutes cōtra fortunā supbissime iactant: nihil aliud sunt q̄ deliramenta incōsideratæ leuitatis. Quare nō inuideāt nobis: qbus aperuit ueritatē deus: qui sicut scimus nihil esse fortunā: ita scimus esse prauū ac subdolū spiritū: qui sit inimicus bonis hostisq; iustitiæ: qui cōtraria faciat q̄ deus: cuius inuidiæ causam in secūdo libro explicauimus. Hic ergo insidiat̄ uniuersis: sed eos qui nesciūt deū errore īpedit: stultitia obruit: tenebris circūfūdit: ne quis possit ad diuini noīs ꝑuenire notitiā: in quo uno & sapientia cōtinet̄ & uita ꝑpetua. Eos aūt qui deū sciunt dolis & astutia aggredit̄: ut cupiditate ac libidine irrætiat: aut peccati blandimētis deprauatos īpellat ad mortē: uel si dolo nihil ꝓfecerit: uiolētia deiicere conat̄. Idcirco. n. in primordiis trāsgressionis nō statim ad penā detrusus a deo est: ut hoiem malitia sua exerceat ad uirtutē: quæ nisi agitet̄: nisi assidua uexatione roboret̄: nō potest esse pfecta. Siquidē uirtus est ꝑferendorū malorū fortis ac inuicta patiētia. Ex quo fit: ut uirtus nulla sit: si aduersarius desit. Huius itaq; ꝑuersæ potestatis cū uim sentirēt uirtuti repugnantē nomē ignorarēt fortunæ uocabulū sibi inane finxerūt. Quod q̄ lōge a sapiētia sit remotū: declarat Iuuenalis his uersibus. Nullū numē habes: si sit prudētia: sed nos Te facimus fortuna deā: cæloq; locamus. Stultitia igit̄ & error & cæcitas; & ut Cicero ait: ignoratio rerum atq; causarū: naturæ ac fortunæ noīa induxit. Sed ut aduersariū suū nesciūt: sic nec uirtutē quidē sciunt: cuius sciētia ab aduersarii notione descēdit. Quæ sic cōiuncta est cū sapiētia: uel (ut ipsi aiunt) eadē ipsa sapiētia est: ignorent necesse est in quibus rebus sita sit. Nemo. n. potest ueris armis instrui si hostē cōtra quē fuerit armādus: ignorat. Nec aduersariū uincere: qui in dimicādo nō hostē uerū: sed umbrā petit. Prosternet̄ enim qui alio intētus uenientē uitalibus suis ictū: nec præuiderit ante: nec cauerit.

Virgilius · *Iuuenalis* · *Cicero*

Epilogus quo docet quomodo trāseundū sit a uanitate philosophorū recedēntibus: & ad uerā sapientiam aspirantibus: scilicet ad uerbū dei: in quo solo ueritas inuenit̄: & uirtus: & beatitudo: & ab eis quæ dicta sūt: ad dicenda transitū facit. Cap. XXX.

DOcui quantū mea mediocritas tulit: longe deuiū philosophos iter a ueritate tenuisse. Sentio tamen q̄ multa præterierim: quia nō erat mihi propria cōtra philosophos disputatio: Sed huc necessario diuertēdū fuit: ut ostenderem tot & tanta ingenia in rebus falsis esse consumpta: ne quis forte a prauis religionibus exclusus: ad eos se cōferre uellet: tanq̄ certi aliqd repertutus. Vna igit̄ spes homini: una salus in hac doctrina quā defendimus: posita est. Omnis sapientia hominis in hoc uno est: ut deum cognoscat & colat. Hoc nostrū dogma. hæc sentētia est. Quanta itaq; uoce possum testificor: proclamo: denuncio. Hoc est illud quod philosophi omnes in tota sua uita quæsierunt: nec unquā tamen inuestigare: comprehendere: tenere ualuerunt: quia aut prauam religionem tenuerunt: aut totā penitus sustulerunt. Facessant igitur illi omnes: qui humanā uitam non instruunt: sed turbant. Quid enim docent: aut quē instruūt: qui seipsos nō instruxerunt? Quem sanare ægroti? Quem regere cæci possunt? Huc ergo nos omnes; quibus est cura sapientiæ conferamus. An expectabimus donec Socrates aliquid sciat? Aut Anaxagoras lumen in tenebris inueniat? aut Democritus ueritatem de puteo extrahat? Aut Empedocles dilatet animi sui semitas? Aut Archesilas & Carneades uideant: sentiant: præcipiant? Ecce uox de cælo ueritatem docens: & nobis sole ipso clarius lumen ostendens. Quid nobis iniqui sumus & sapientiam suscipere cunctamur: quā docti homines contritis in quærendo ætatibus suis: nunquam reperire potuerunt? Qui uult sapiens ac beatus esse; audiat dei uocem: discat iustitiam: sacramentum na-

tiuitatis suæ norit:humana contẽnat:diuina suscipiat:ut summũ illud bonum ad quod natus ẽ possit adipi sci:Dissolutis religionibus uniuersis:& omnibus quæcunq; in earum defensionẽ dici:uel solebant uel pote/ rant refutatis:deinde cõuictis philosophiæ disciplinis:ad uerã religionẽ nobis sapiẽnãq; ueniendũ ẽ: quoniã est(ut docebo)utrũq; cõiunctum:ut eam uel argumẽtis uel exẽplis:uel idoneis testibus asseramus. Et stulti tiam quã nobis isti deorum cultores obiectare non desinunt:ut nullam penes nos:sic totam penes ipsos eẽ doceamus.Et q̃q̃ prioribus libris cum falsas arguerim religiones: & hic cum falsam sapientiam rollerẽ: ubi ueritas sit ostẽderim.planius tamẽ quæ religio:& quæ sapiẽtia uera sit:liber proximus indicabit.

Lactantii firmiani diuinarum institutionũ aduersus gentes liber quartus : in quo docetur quæ religio & quæ sapientia uera sit.

Quomodo unius sæculi error in omnem sit transfusus ætatem & orbem occupauerit. Et græcia post gloriam septem sapientũ studio perquitẽdæ ueritatis exarserit : & studiosi eius se maluerint philosophos q̃ sapientes appellari. Cap.primum.

COgitanti mihi & cum animo meo sæpe reputanti priorẽ illum generis humani statũ:& mi/ rum pariter & indignũ uideri solet:ꝙ unius sæculi stultitia religiones uarias suscipiẽtis : de/ osq; multos esse credentis:in tantã subito ignorationẽ sui uẽtum est:ut ablata ex oculis ueri tate:neq; religio ueri dei:neq; humanitatis ratio teneretur: hoĩbus non in cælo sũmũ bonũ quærentibus:sed in terra. Quam ob causam profecto sæculorũ ueterũ mutata fœlicitas est. Cœperunt enim relicto parẽte & constitutore omniũ deo:insensibilia digitorum suorũ fig/ menta uenerari:quæ prauitas quid fecerit:q̃d malorũ attulerit: res ipsa declarat. Auersa nãq; a summo bo/ no:quod ideo beatũ & sempiternũ est:quia uideri:tangi:comprehẽdi nõ potest:& a uirtutibus ei bono con/ gruẽtibus:quæ sunt æque imortales:ad hos corruptos & fragiles deos lapsi:& studẽtes his rebus:quibus so lũ corpus ornat̃:alit̃:delectat̃ mortẽ sibi ꝑpetuã cum diis:& cum bonis corporalibus quæsierunt:quia mor ti corpus omne subiectũ est.Insecuta est igitur huiusmodi religiõis iniustitia & impietas sicuti fuerat neces/ se.Desierunt.n. uultus suos in cælum tollere:sed deorsum mẽtes hominũ depressæ terrenis ut religiõibus sic etiam bonis inhærebãt:secutũ est dissidiũ generis humani:& fraus:& nefas omne:ꝗa spretis sempiternis: atq; incorruptis bonis:quæ sola debent ab homine concupisci : tẽporalia & breuia maluerunt : maiorq; ad malũ hominibus fides fuit:qui praui recto:quia præsentius fuerat : prætulerũt. Sic humanã uitam priori/ bus sæculis in clarissima luce uersatam caligo & tenebræ cõprehẽderunt.Et quod huic prauitati congruẽs erat:postq̃ sapientia sublata est:tum demũ sibi homines sapientũ nomẽ uendicare cœperunt.Tum autẽ ne/ mo sapiens uocabatur:cum omnes erant.Vtinãq; nomẽ illud publicũ aliquãdo:q̃uis ad paucos redactũ : tũ uim suam retineret.Possent enĩ fortasse pauci illi uel ingenio uel auctoritate:uel assiduis hortamentis libe/ rare populũ uitiis & erroribus:sed adeo in totũ sapiẽtia occiderat:ut ex ipsa noĩs arrogãtia nullũ eorũ q uo/ carent̃:apparuit fuisse sapientẽ.Et tamẽ prius q̃ hæc philosophia quæ dicit̃:esset ĩuenta septẽ fuisse tradun/ tur primi oĩum:qui quia de rebus naturalibus quærere ac disputare sunt ausi:sapiẽtes haberi appellarique maluerũt.O miserũ calamitosũq; sæculũ:quo ꝑ orbẽ totũ septẽ soli fuerũt:q hominũ uocabulo cierent̃.Ne mo.n.põt iure dici hõ:nisi q sapiẽs ẽ.Sed si cæteri oẽs ꝑter istos stulti fuerũt:ne illi q̃dẽ sapiẽtes: ꝗa nemo sa/ piẽs eẽ uere iudicio stultorũ põt.Adeo ab his abfuit sapiẽtia:ut ne postea q̃dẽ ĩcrescẽte doctrĩa:& multis ma/ gnisq; ingeniis in idipsum semꝑ intẽtis nõ potuerit ꝑfici ueritas & cõprehendi.Nã post illorũ septẽ sapien/ tum gloriã incredibile est quãto studio inq̃rendæ ueritatis Græcia oĩs exarserit. Ac primũ nomẽ ipsum sa pientiæ arrogãs putauerũt:sed quia nõ sapiẽtes sed studiosos sapientiæ uocauerũt. Quo facto & illos qui te mere sapiẽtũ sibi nomẽ asciuerãt:erroris stultitiæq; dãnauerũt:& se quoq; ipsos ignorantiæ:quam quidem non diffitebantur.Nam ubicunq; rerum natura ĩgeniis eorum:quasi manus opposuerat: ne rationem pos/ sent aliquam reddere:testificari solebant nihil se scire : nihil cernere. Vnde multo sapientiores inueniuntur qui se aliqua ex parte uiderunt:q̃ illi qui sapere crediderunt.

Quod ibi quærẽda ẽ sapientia:ubi gẽtibus ẽ stultitiæ titulus:& quare Pythagoras & Plato litterarum ꝑ/ secutores non accesserint ad Iudæos Cap. II.

QVare si neq; illi fuere sapientes qui sunt appellati: neq; posteriores qui non dubitauerunt insipiẽ/ tiam confiteri:quid superest nisi ut alibi sit quærenda sapientia:quia non est ubi quærebatur in/ uenta? Quid aũt putemus fuisse causæ:cur tot ingeniis totq; temporibus summo studio & labo/ re quæsita nõ reperiret̃:nisi ꝙ eã philosophi extra fines suos quæsierunt? Qui quoniã ꝑagratis & exploratis omnibus nusq̃ ullam sapientiam comprehenderunt:& alicubi eẽ illam necesse est:ap paret illic potissimum eẽ quærẽdam:ubi stultitiæ titulus apparet:cuius uelamento deus ne arcanum sui di uini opis in ꝓpatulo esset:thesaurum sapientiæ & ueritatis abscõdit. Vnde eq̃dem solemus mirari:ꝙ cũ Py/ thagoras & postea Plato amore indagandæ ueritatis accensi:ad Aegyptios & Magos & Persas usq; penetraf sent:ut earum gentium ritus & sacra cognoscerent.Suspicabant̃.n.sapientiam in religiõe uersari:ad Iudæos tantum nõ accesserunt:penes quos tunc solos erat:& quo facilius ire potuissent. Sed auersos eẽ arbitror di/ uina ꝓuidentia:ne scire possent ueritatem:quia nõdum fas erat alienigenis ĩgeniis religionem dei ueri iusti tiamq; cognoscere.Statuerat.n.deus appropinquante ultimo tempore ducem magnum cælitus mittere: q eam ꝑfido ingratoq; populo ablatã exteris gentibus reuelaret.Qua de re in hoc libro aggrediar disputare: si prius ostendero sapientiam cum religione sic cohærere:ut diuelli utrunq; non possit.

Quod sapiẽtia & religio ĩseparabiliter cohærent;& ꝙ necesse est eosdem non diuersos esse secretarios sa/ pientiæ & numinis sacerdotes.Et quare contra naturã sit colere plures deos.Et quare sicut necessitate natu/ ræ oportet dominum esse unum unicuiq;:sic & patrem unum. Cap. III

DEorum igitur cultus in priore libro docui non habuisse sapiẽtiam:non modo quia diuinum ani
mal terrenis fragilibusq̃ substernit:sed quia nihil ibi disserit quod proficiat ad mores excolẽdos
uitamq̃ formandam. Nec habet inquisitionem aliquam ueritatis:sed tantummodo ritum colẽ/
di:qui non officio mentis sed ministerio corporis constat. Et ideo non ẽ illa uera religio iudican/
da:quia nullis iustitiæ uirtutisq̃ præceptis erudit efficitq̃ meliores. Itaq̃ philosophia quia in illis
religionem.idest summam pietatem non habet:non ẽ uera sapientia. Nam si diuinitas quæ gubernat hunc
mundum:incredibili beneficio genus hominum sustentat:& quasi paterna indulgẽtia fouet: uult profecto
gratiam sibi referri:& honorem dari. Nec constare homini ratio pietatis potest:si cælestibus beneficiis exti/
terit ingratus:quod non est utiq̃ sapientis. Quoniam igitur:ut dixi:philosophia & religio deorum disiuti/
cta sunt & longe discreta:siquidem alii sunt professores sapientiæ:per quos utiq̃ ad deos non aditur. Alii re
ligionis antistites:per quos sapere non discitur apparet nec illam esse ueram sapientiam:nec hanc religionẽ.
Iccirco nec philosophia potuit ueritatem compræhendere:nec religio deorum rationem sui qua caret:red/
dere. Vbi autem sapientia cum religione inseparabili nexu cohæret: utrũq̃ uerum esse necesse est: quæ iã &
in colendo sapere debemus: idest scire quid nobis & quomodo sit colendum:& in sapiendo colere: idest re
& actu qd scierimus ĩplere. Vbi ergo sapientia cum religione coniungitur? ibi scilicet ubi deus colitur unus:
ubi uita & actus omnis ad unũ caput & ad unam summam refertur. Deniq̃ iidem sunt doctores sapientiæ
qui & dei sacerdotes. Nec tamen moueat quenquam:quia sæpe factum est & fieri potest:ut philosophus ali
quis deorum suscipiat sacerdotium:quod cum fit non tamen coniungitur philosophia cum religione: sed
philosophia inter sacra cessabit:& religio quando philosophia tractabitur. Illa enim religio muta est: nõ tan
tum quia mutorum est:sed quia ritus eius in manu & digitis est: nõ ĩ corde aut lingua:sicut nostra quæ ue
ra est. Iccirco & in sapiẽtia religio:& in religione sapiã est. Ergo non põt segregari: quia sapere nihil aliud est
nisi deum uerum iustis ac piis cultibus honorare. Multorum autem deorum cultus non esse secundum na
turam:etiam hoc argumento colligi potest & comprehendi. Omnem deum qui ab homine colit̃: necesse ẽ
inter solẽnes ritus & precationes patrem nuncupari. Non tantũ honoris gratia:sed & rationis:q̃ & antiqui/
or est homine:& qui uitam:salutẽ:uictum præstat:ut pater. Itaq̃ & Iuppiter a precãtibus pater uocatur: &
Saturnus:& Ianus:& Liber:& cæteri deinceps:quod Lucilius in deorũ consilio irridet. Vt nemo sit nostrũ
quin aut pater optimus diuũ: Aut Neptũnus pater:Liber:Saturnus pater:Mars:Ianus: Quirinus pater sic
& hoc nomẽ p̃dicat̃ ad unũ. Quod si natura nõ patitur: ut sint unius hoĩs plures partes. Ex uno enim ꝓ/
creatur:ergo deos etiam multos colere contra naturã est contraq̃ pietatem. Vnus ergo colendus est:qui po/
test uerus pater noĩari. Idem etiam dominus sit:necesse est:quare sicut potest indulgere: ita etiam coercere.
Pater ideo appellandus est:quia nobis multa & magna largitur. Dominus ideo: quia castigandi & puniẽdi
habet maximã potestatẽ. Dominũ uero eundẽ esse qui sit pater:etiã iuris ciuilis ratio demonstrat. Quis enĩ
poterit filios educare:nisi habeat in eos domini ptãtẽ? Nec imerito paterfamilias dicitur:licet tantum filios
habeat:uidelicet nomẽ patris. Cõplectitur etiam seruos:quia familiã sequitur:& nomẽ familiæ complecti
tur etiam filios:quia pater antecedit. Vnde apparet eundem ipsum & patrem seruorum & dominũ filiorũ.
Deniq̃ & filius manumittitur tanq̃ seruus:& seruus liberatus patroni nomẽ accipit tanq̃ filius. Quod si ꝓ/
pterea paterfamilias nominatur:ut appareat eum duplici potestate præditũ: quia & indulgere debet: quia
pater est: & coercere quia dominus. Ergo idẽ seruus est: qui & filius:& idẽ dominus qui & pater. Sicut igi
tur naturæ necessitate non potest esse nisi unus pater:ita nec dominus nisi unus. Quid enim faciet seruus:si
multi domini diuersa imperauerint? Ergo contra rationẽ contraq̃ naturam sunt religiones multorũ deo/
rum. Siquidẽ nec patres multi possunt esse:nec domini. Deos autem & patres & dominos nuncupari neces
se est. Teneri ergo ueritas non potest:ubi homo idem multis patribus dominisq̃ subiectus est. Vbi animus
in multa dispersus huc atq̃ illuc diuagatur. Nec habere ullam firmitatẽ religio potest:quando certo & sta/
bili domicilio caret. Cultus ergo deorum ueri eẽ non possunt. Eodẽ modo quo matrimoniũ dici nõ potest
ubi mulier uiros multos habet:sed hæc aut meretrix:aut adultera nominabitur. A qua enim pudor: casti/
tas:fides abest:uirtute careat necesse est. Sic & religio deorũ impudita est & incæsta:quia fide caret:quia ho/
nos ille instabilis & incertus caput & originẽ non habet.

Quod sapiẽtia spectat ad filios:religio ad seruos:& utriusq̃ fons deus unus solus & uerus: qui ingratum
abdicat filium:& fugitiuum punit seruum. Cap. IIII.

QVibus rebus apparet q̃ inter se cõiuncta sunt sapiẽtia & religio. sapiẽtia spectat ad filios: quæ exi/
git amorẽ. Religio ad seruos. quæ quidẽ exigit timorẽ. Nam sicut illi patrẽ diligere debẽt & ho/
norare:sic hi dominũ colere & uereri. Deus autẽ qui unus est:quoniã utrãq̃ ꝑsonam sustinet: &
patris & domini:& amare eum debemus:quia filii sumus:& timere:quia serui. Non põt igit̃ nec
religio a sapiẽtia separari:nec sapiẽtia a religione secerni:qa idẽ deus ẽ:qui & diligi & intelligi de/
bet:qd ẽ sapiẽtiæ:& honorari qd̃ ẽ religiõis. Sed sapiẽtia præcedit:religio seq̃t̃:qa prius ẽ deũ scire:cõsequẽs
colere. Itaq̃ in duobus nominibus una uis ẽ:q̃uis diuersa eẽ uideat̃. Alterũ.n.positũ ẽ in sensu: alterũ ĩ actu.
Sed tamẽ similia sũt duobus riuis uno fõte manãtibus. Fõs aũt sapiẽtiæ religiõis deus ẽ:a quo hi duo riui si
obertauerint: arescant necesse ẽ:quẽ q nesciũt nec sapiẽtes eẽ possũt:nec r̃ligiosi:sic fit ut phĩ:& q deos colũt
similes sint aut filiis abdicatis:aut seruis fugitiuis:qa neq̃ illi patrẽ quærũt:neq̃ hi dominũ:& sicut abdica/
ti hæreditatẽ patris nõ assequũtur:& fugitiui ĩpunitatẽ. Ita neq̃ philosophi imortalitatẽ accipiũt:quæ est re
gni cælestis hæreditas: idest sũmũ bonũ:quod illi maxime quærũt:neq̃ cultores deorũ pœnã sempiternæ
mortis effugiẽt:quæ ẽ aĩaduersio ueri domini aduersus fugitiuos suæ maiestatis ac nominis. Deũ uero esse
patrẽ:eundemq̃ dominũ utriq̃ ignorauerunt tam cultores deorũ q̃ ipsi ꝓfessores sapientiæ:quia aut nihil

Plato
M.T.

colendũ omnino putauerũt:aut religiões falsas approbauerũt:aut etiã si uim potestatẽq; summi dei intelle-
xerit:ut plato.qui ait unũ eẽ fabricatorẽ mũdi deum. Et M. Tullius qui fatetur hominẽ præclara quadã cõ-
ditione a summo deo esse generatũ:tamẽ & debitũ tanq̃ summo patri nõ reddiderũt: quod erat consequẽs
atq; necessariũ. Deos autẽ neq; patres:neq; dominos esse posse : nõ tantũ multitudo (ut supra ostẽdi) sed etiã
ratio declarat:quia neq; fictũ esse ab his hominẽ tradit̃:neq; deos ipsos antecedere originẽ hoĩs inuenit̃. Siq-
dem fuisse in terra hoĩes anteq̃ Vulcanus:& Liber:& Apollo:& ipse Iuppiter nascerent̃ apparet. Sed neq; sa-
turno fictio hoĩs:neq; cælo patri eius assignari solet. Quod si nullus eorum qui colunt̃ formasse a principio
atq; instituisse hominẽ traditur. Nullus igitur ex his pater hoĩs nuncupari põt: ita nec deus quidẽ. Ergo fas
nõ est uenerari eos:a q̃bus nõ sit homo generatus:q̃a neq; a multis potest generari. Vnus igitur ac solus coli
debet:qui Iouẽ:qui Saturnũ:q cælũ ipsum terrãq; antecessit. Is eñi necesse est hominẽ figurauerit: q̃ ante ho-
minẽ cælũ terrãq; pfecit. Solus pater uocãdus est:qui creauit:solus dominus nũcupãdus:qui regit:qui habet
uitæ ac necis ueram ac perpetuam potestatem. Quem qui non adorat:& insipiẽs seruus est:qui dominũ su-
um aufugiat:& impius filius qui suum uerum patrem uel oderit uel ignoret.

Quod oracula prophetarum sollicite inspicienda sunt:quos diuinitus esse locutos rerum multo ante p-
dictarum conuincit euentus. Et quo tempore prophetauerit Moyses. Quot annis Iosue rexerit populum.
Quot præfuerint iudices:q̃diu regnauerint reges. Quo tempore dominatus sit Cyrus. Quod in prophetis
est sapientiæ fundamentum. Cap. V.

NVnc quoniã docui sapientiã & religionẽ nõ posse deduci:supest ut de ipsa religiõe ac sapiẽtia dis-
seramus. Sentio quidẽ q̃ sit difficilis de rebus cælestibus disputatio:sed tamẽ audendũ est: ut illu-
strata ueritas pateat. Multiq; ab errore atq; interitu liberent̃:qui eã sub uelamẽto stultitiæ laten-
tem aspernant̃ ac respuũt. Sed prius q̃ incipiã de deo & operibus eius dicere:pauca mihi de pphe-
tis ante dicẽda sunt:quorũ testimoniis nũc uti necesse est:quod in prioribus libris ne facerẽ tem-
peraui. Ante oĩa qui ueritatẽ studet comprehẽdere:non modo intelligẽdis prophetarum uocibus animum
debet intendere:sed etiam tempora:per quæ quisq; illorum fuerit diligentissime inquirere:ut sciat: & quæ
futura prædixerint:& post quot annos prædicta complera sint. Nec difficultas in his colligendis inest ulla.
Testati enim sunt sub quo quisq; rege diuini spiritus fuerit passus instinctum. Multiq; scriptos libros de tẽ-

Moyses
Iosue
Sedechia rex
Cyrus maior
Tarquinius supbus
Zacharias ppheta
Darius

poribus ediderunt initium facientes a propheta Moyse:qui troianum bellum septingentis fere annis ante-
cessit. Is autẽ cum per annos quadraginta populum rexisset:successorem habuit Iosuen : qui sepẽ & uigin-
ti annis tenuit principatum. Exinde sub iudicibus fuerunt per annos trecentos septuaginta:tum mutato sta-
tu reges habere cœperunt:quibus imperium tenentibus per annos quadringentos sexaginta : usq; ad Sede-
chiæ regnum oppugnari a rege Babylonico:captiq; iudæi diutumum seruitium protulerũt. donec septua-
gesimo post anno Cyrus maior captiuos iudæos terris ac sedibus suis redderet : qui per idẽ tempus in Per-
sas suscepit imperiũ:quo Romæ Tarquinius superbus. Quare cum omnis temporũ series ex iudaicis & ex
græcis romanisq; historiis colligatur:etiam singulorum prophetarum colligi possunt:quorum tamẽ ulti-
mus Zacharias fuit:quem constat sub Dario rege secundo anno regni eius octauo mense cecinisse. Adeo an-
tiquiores esse græcis scriptoribus prophetæ reperiuntur. Quæ omnia eo profero:ut errorem suum senti-
ant:qui scripturam sacram coarguere nituntur : tanquã nouam & recens fictam : ignorantes ex quo fonte
sanctæ religionis origo manauerit. Quod siquis collectis prospectisq; temporibus fundamentum doctri-
næ salubriter iecerit:& ueritatem penitus cõprehendet:& errorem cognita ueritate deponet.

Quod deus creator omniũ coomnipotẽtẽ genuit filium:& per eũ creauit uniuersa. Testes sunt Sibylla &
Trismegistus:oracula consona prophetis & sapientissimo Salomoni. Cap. VI.

DEus igitur machinator constitutorq; rerum sicuti in secũdo libro diximus:anteq̃ præclarũ hoc
opus adoriret̃ sanctum:& incorruptibilem:& incõpræhẽsibilem spiritum genuit : quem filium
nuncuparunt. Et q̃uis alios postea innumerabiles p ipsum creauisset quos angelos dicimus: hũc
tamen solum primogenitum diuini nominis appellatione dignatus ẽ patria. ſ. uirtute ac maiesta-
te pollentẽ:eẽ aũt summi dei filium:qui sit ptãte maxima præditus nõ tantũ congruẽtes in unũ
prophetarum uoces sed etiam Trismegisti prædicatio:& Sibyllarũ uaticinia demonstrant. Hermes in eo li-
bro:q λόγοσ τέλειοσ ĩscribit̃:his usus ẽ uerbis:ο κυρίοσ καὶ τῶν παντῶν ποιητὴσ ὃν τε ὸν καλεῖν νενομί-
καμεν επεὶ τὸν δεύτερον ἐποίησε θεὸν ὁρατὸν καὶ αἰσθητὸν δὲ λφημι οὐ διὰ τὸ αἰσθάνεσθαι αὐτὸν περὶ
γὰρ τοῦ τοῦ οὐκ ἔστι πότερον αὐτὸσ αἰσθοιτο ἄλλο τι εἰσ ὃ αἰσθησιν ὑποπέμπει καὶ εἰσ νοῦν ὅτι οὖν
τὸν τὸν ἐποίησε πρῶτον καὶ μόνον καὶ ἕνα καλὸσ δὲ αὐτῷ ἐφάνη καὶ πληρέστατοσ πάντων τῶν ἀγα-
θῶν ἡγίασατό τε καὶ πάνυ ἐφίλησεν ὡσ ἴδιον τόκον. i. dominus & omnium creator:quem deũ uocare cen-
semus:quia secundum deum fecit uisibilem & sensibilem. Sensibilem aũt animo non ideo:quia ipse sentit
Hoc.n.non est utrum ipse sentiat:sed quia ipse in sensum mittit & mentem. Quoniam hunc fecit primum
& unũ solum. Bonus aũt ei uisus est:& plenissimus omnium bonoꝝ:oblectatus ẽ & ualde amauit quasi p-
prium filium. Sibylla erythræa in carminis sui prĩcipio qđ a summo deo exorsa ẽ filium dei ducem & im-
peratorem omnium his uersibus prædicat παντρόφον κτίστην ὅσ γλυκὺ πνεῦμα αὐτάσι καὶ τεθει-
το καὶ ἡγητορα πάντων ἐποίησε. i. omnium nutritorem creatoremq;:qui dulcem spiritum omni-
bus apposuit:ac principem omnium deorum fecit. Et rursus in fine eiusdem carminis : αὐτὸν ἔδωκε θεὸσ
πιστοῖσ ἀνδράσι γεραίρειν. Idest eum dedit deus fidelibus uiris honorare. Et alia Sibylla præcipit hunc
oportere cognosci. αὐτὸν σὸν γίνωσκε θεὸν θεοῦ υἱὸν ἐόντα. i. ipsum tuum cognosce deum: qui dei filius
est. Videlicet & ipse est dei filius:qui per Salomonẽ sapientissimũ regem diuino spiritu plenum locutus est
ea quæ subiecimus. Deus possedit me in initio suarum uiarum in opera sua ante sæcula. Fũdauit me in pri-

cipio anteq̃ terram faceret:ante q̃ abyssos cõstitueret prius q̃ pdirét fontes aquarum:ante oẽs colles genuit me dominus.fecit regiones & terras inhabitabiles sub cælo.Cũ pararet cælos aderá illi:& cũ secerneret suá sedé: cum sup uentos faceret ualidas nubes:& cũ cõfirmatos poneret mõtes sub cælo:quando forna faciebat fundaméta terræ:erá penes illũ disponés.Ego erá cui aggaudebat:quotidie aũt iucũdabar ante facié eius: cũ lætaret orbe pfecto.Iccirco aũt Trimegestus δημιουργον τοῦ θεοῦ.i.opificé dei dixit.Et Sibylla συμβουλον.i. cõsiliatiũ appellat:q̃ tãta sapientia sit instructus adeo pře:ut cõsilio & manibus uteref ĩ fabricatiõe mũdi.

Trimegistus

Quod nomen filii & angelis aut hominibus sit ignotum:licet nomé aliud & aliud habeat:quod ab utrisque adoraf:& unde dicaf Iesus:& unde Christus. Cap. VII.

Fortasse quærat aliquis hoc loco qs sit iste tam potés:tam deo carus:& qd' nomé habet: cuius prima natiuitas nõ mõ antecessit mundũ:uerum ẽt prudétia disposuerit:uirtute cõstruxerit. Primum nos scire cõuenit nomen eius ne angelis qdé notũ eẽ: qui moranf in cælo:sed ipsi soli ac deo pri. Nec ante id publicabif:ut ẽ sanctis lris traditũ:q̃ dispẽsatio dei fuerit impleta. Deĩde nec enũciari posse hominis ore sicut docet Hermes hæc dicẽs.αιτιον δε του του τοῦ αιτιοσ ή του θεου και αγαθου βουλησισ η θεον προήνεγκερου το ὄνομα ου δυναται ανθρωπινωσ τομασι λαληθηναι.Idest causa aũt huius causæ diuini & ĩcreati boni uolũtas quæ deum ptulit:cuius nomé non põt humáo ore dici.Et paulo post ad filiũ. εσ τι γαρ τισ ωτεκνου απορρητοσ λογοσ σοφιασ οσιοσ περι τουκυριου παντων και προνοουμενου σθεου ὄν ειπει υπερ ανθρωπον εσθια:Idest.Est.n.filii secretus quidá sermo sapiẽtiæ sanctus de solo domino omnium.Et dei q ante mente capif quem dicere supra hoiem est. Sed quanuis nomen eius quod ei a pricipio pr̃ sũmus ĩposuit:nullus alius præter ipsum sciat:hẽt tamen & inter angelos aliud uocabulũ:& ĩter hoĩes aliud.Iesus quippe inter hoĩes nominaf.Ná Christus nõ proptium nomẽ ẽ sed nũcupatio potestatis & regni.Sed exponéda huius noĩs rõ est pp ignorãtium erroré:qui eũ mutata lrã χρισον solẽt dicere.Erat iudæis ante præceptum ut sacrum cõficerẽt unguétum:quo pungi possent hi q uocabanf ad sacerdotiũ uel ad regnũ.Et sicut nũc Romanis induméntum purpuræ insigne ẽ regiæ dignitatis assumptæ:sic illis unctio sacri unguẽti nomẽ ac potestatẽ regiá cõferebat.Verum quoniam græci ueteres χριεσθαι dicebát ungi:quod nunc αλειφεσθαι:sicut ĩdicat Homericus uersus ille quo ppitiabát unxerũt oleo.τὸν δε δμωαι λουσαν και χρισ αν ελαιω.i.hunc aũt famulæ lauerũt & unxerũt oleo.Ob hác rõnem nos eum Christũ nũcupamus.i.unctũ:q hebraice Messias dicif.Vnde ĩ qbusdá græcis scripturis:quæ male de hebraicis ĩterpretatæ sunt ηλειμμενοσ.i.ungẽdo creatus scriptũ ĩuenif ηλειμμενοσ απο του αλειφεσται.i.ab ungendo curari.Sed tamen utrolibet nomine rex significaf.Non q ille regnum hoc terrenum fuerit adeptus: cuius capiendi nondum tempus aduenit sed q cæleste ac sempiternum est:de quo disseremus in ultimo libro:nunc uero de prima eius natiuitate dicamus.

Hermes auctor

Erratu primũ

Iesus unde dicif

χρισον

Quod filius bis natus ẽ:æternaliter de pře:temporaliter de uirgie mře:sed natiuitate ĩexcogitabili & ineffabili.Et quare dicaf uerbum:& ĩ quo ab aliis angelis differat:& quare illi nõ dicanf uerbũ dei uel uerba.& quare hoĩs spiritus dissolubilis: & qd Dauid & Salomon prophetauerit de hoc uerbo. Et q Salomõ pcesserit Troianum bellum:& qd Ioannes euangelista de eodem uerbo. Cap. VIII.

IN primis.n.testificabimur illũ bis eẽ natũ:primum ĩ spiritu:postea ĩ carne.Vnde apud Hieremiá ita dicif.Prius q̃ te formaré ĩ utero:noui te:Et ité apud ipm.Beatus q erat anteq̃ nasceref:qd' nulli alii contigit præter Christũ.Qui cũ eẽt a pricipio filius dei:regeneratus ẽ denuo secundũ carné: q̃ duplex natiuitas eius magnũ ĩtulit humanis pectoribus erroré:circunfuditq; tenebras ẽt his q ueræ religiõis sacraméta retinebát.Sed nos id plãe diluciq; mõstrabimus ut amatores sapiétiæ facilius ac diligẽtius ĩstruanf: q audit dei filiũ dici:nõ debet tãtũ nefas méte cõcipe: ut existimet ex cõnubio ac pmixtiõe fœminæ alicuius deũ pcreasse qd' nõ facit nisi aĩal corporale mortiq; subiectũ.Deus aũt cũ solus adhuc eẽt:cui pmiscere se potuit aut cũ eẽt tãtæ ptãtis:ut qcquid uellet efficeret:utiq; ad creandum societate alterius non ĩdigeret:nisi forte existimabimus deum sicut Orpheus putauit:& marem eẽ & fœminam: q aliter generare non querit:nisi haberet uim sexus utriusq;: quasi aut ipse secũ coiret:aut sine coitu nõ potuerit procreare.Sed Hermes in eadẽ fuit opinione cum dicit αυτοπατορα και αυτομητορα.i. ipsum sui přem & ipsum mřem sui.Quod si ita esset ut a prophetis pr̃ dicif:sic etiá mr̃ diceref.Quo modo igif pcreauit.Primum nec sciri a quoquá possunt nec narrari opa diuina:sed tamẽ sanctæ lræ docent:in quibus cautũ est illum dei filium dei esse sermonem.Itemq; cæteros angelos dei spiritus esse.Nam sermo ẽ spũs cum uoce aliquid significante probatus.Sed tamẽ quoniá spũs & sermo diuersis partibus proferunf:siquidem spũs naribus: ore sermo procedit:magna ĩter hunc dei filium cæterosq; angelos dr̃ia est.Illi.n.ex deo taciti spũs exierunt:qui non ad doctrinam dei tradendá:ad ministerium dei creabanf.Ille uero cũ sit & ipse spũs:& tamen cum uoce ac sono ex dei ore processit sicut uerbum:ea.s.rõne qua uoce eius ad populum fuerat usus.i. q ille magister futurus esset doctrinæ dei & cælestis arcani ad hoiem proferẽdi. Quod ipm primo locutus est:ut per eum ipse ad nos loqueref:Et ille uocem dei ac uoluntatem nobis reuelaret.Merito ergo sermo & uerbum dei dicif:qui pcedentem de ore suo uocalẽ spũm:quem non utero sed mente conceperat:inexcogitabili quadam maiestatis suæ uirtute ad effigiem quæ proprio sensu ac sapiẽa uigeat:compræhendit:& alios item spũs in angelos figurauit.Nostri spũs dissolubiles sunt:quia mortales sumus.Dei autẽ spũs & uiuũt & manent:& sentiunt:quia ipse immortalis est:& sensus & uitæ dator.Nostræ uoces licet auræ misceanf atq; euanescant tamen plerunq; manent lrĩs compræhensæ:q̃to magis dei uoce credendũ est:& manere in æternum:& sensu ac uirtute comitari:q̃ de deo pře tanq̃ riuus de fonte traduxit.Quod siquis miraf ex deo deũ prolatione uocis ac spũs potuisse generari:si sacras uoces prophetarũ cognouerit:desinet profecto mirari.Salomonemq; přem eius Dauid potentissimos reges fuisse:& eosdem Prophetas:etiam his fortasse sit notum

qui diuinas lr̃as non attigerunt: quorũ alter q posterius regnauit: Troianæ urbis excidiũ cẽtũ & quadraginta ãnis antecessit. Huius pr̃ diuinoꝝ scriptor hymnoꝝ in psalmo trigesimosecũdo sic ait. Verbo dei cæli solidati sunt: & spũ oris eius oĩs uirtus eoꝝ. Itẽ rursus ĩ psalmo quadragesimoquarto. Eructauit cor meũ uerbũ bonũ: dico ego opa mea regi. Constat uidelicet nulli alii opa dei eẽ nota: nisi filio soli: q ẽ uerbũ dei & quẽ regnare in ppetuum necesse est. Itẽ Salomon ipm̃ uerbũ dei esse demonstrat: cuius manibus opa ista mundi fabricata sunt. Ego inqt ex ore altissimi ꝓdiui ante oẽm creaturã: ego ĩ cælis feci ut orireẽ lumẽ ĩdeficiẽs: & nebula texi oẽm terrã. Ego ĩ altis habitaui: & thronus meus ĩ colũna nubis. Ioãnes quoq; ita tradidit. In principio erat uerbũ: & uerbũ erat apd̃ deũ & deus erat uerbũ. Oĩa p ipm̃ facta sunt & sine ipso factũ ẽ nihil.

Quod melius a græcis logos q̃ a latinis uerbum: & quid de deo senserint gentiles philosophi Zeno & Trismegistus. Cap. IX.

SEd melius græci λόγον dicunt q̃ nos uerbũ: siue sermonẽ. λόγος .n. & sermonẽ significat & rõnem. q̃a ille est uox & sapiã dei. Hunc sermonẽ diuinũ ne philosophi quidẽ ignorauerunt: si quidem Zeno reꝝ naturæ dispositorẽ atq; opificẽ uniuersitatis λόγον ꝑdicat quẽ & fatũ & necessitatem reꝝ: & deũ: & aĩum Iouis nuncupat: ea .s. cõsuetudine qua solent Iouẽ ꝓ deo accipe. Sed nihil obstat uerba: cũ snĩa congruat ueritati. Est .n. spũs dei: quẽ ille aĩum Iouis noĩauit. nã Trismegistus q ueritatẽ pene uniuersam nescio quo mõ iuestigauit: uirtutẽ maiestatẽq; uerbi sæpe descripsit: sicut declarat supius illd̃ exẽplũ quo fateẽ eẽ ieffabilẽ quẽdã spũm sanctũq; sermonẽ: cuius enarratio modũ hoĩs excedat. Dixi de natiuitate prima breuiter ut potui. Nunc de secunda. quoniam controuersia est in ea maxima: latius differendum est: ut ueritatem scire cupientibus lumen ĩtelligentiæ ꝓferamus.

De secunda natiuitate filii quã ꝓphete multo ante prædixerunt. Et quomodo eductus sit Israel ab ægypto: & quibus ingratus beneficiis caput bouis in memoriam Apis dei ægyptiorũ figurauerit. Et quis ordo publicarum fuerit potestatum usq; ad domini passionem. Cap. X.

IN primis igiẽ scire homines oportet: sic a principio præcessisse dispositionem summi dei: ut esset necesse appropinquante sæculi termino dei filium descendere in terram: ut cõstitueret deo templum: doceretq; iustitiam. Verũtamẽ nõ ĩ uirtute angeli aut prãte cælesti: sed ĩ figura hominis & cõditiõe mortali: ut cũ magisterio functus fuisset: tradereẽ ĩ manus impioꝝ: mortẽq; suscipet: ut ea quoq; p uirtutẽ domita resurgeret: & homini quẽ ĩduerat: quẽ regebat: & spẽ uincẽdæ mortis afferret: & præmia ĩmortalitatis admitteret. Hãc ergo dispositionẽ neq; ignoret: docebimus prædicta eẽ oĩa quæ ĩ christo uidemus eẽ cõpleta. Nemo asseueratiõi nostræ fidẽ accõmoderet: nisi ostẽdero ꝓphetas ãte multa tẽpoꝝ serie ẽ prædicasse: fore ut aliquãdo filius dei nascereẽ sicut hõ: & mirabilia faceret: & cultũ dei p totã terrã semiãret: & postremo patibulo figereẽ & tertio die resurgeret. Quæ oĩa cũ ꝓbauero eoꝝ tempoꝝ lr̃is: qui deũ sũmũ mortali corpore utẽtẽ uiolauerũt: quid aliud obstabit: quo minus uerã sapiẽtiã claꝝ sit in hac religiõe uersari. Nũc a pricipio totius sacramẽti origo narrãda ẽ. Maiores nr̃i q erãt pricipes hebræoꝝ cũ sterilitate atq; inopia laborarẽt: trãsierũt ĩ ægyptũ rei frumẽtariæ grã: ibiq; diutius cõmorãtes cũ ĩtolerabili seruitutis iugo premereneẽ tum misertus eoꝝ deus eduxit eos ac liberauit de manu regis ægyptioꝝ: post ãnos trecẽtos trigita duce Moyse: p quẽ postea illis lex a deo data ẽ: in qua eductiõe ostẽdit uirtutẽ suæ maiestatis deus. Traiecit .n. populũ medio mari rubro prædecente angelo: atq; scindente aquã: ut populus p siccũ gradi posset: quẽ uetius ut ait poeta: Curuata ĩ mõtis faciẽ circũstetit unda. Qua re audita tyrãnus ægyptioꝝ cum magna suoꝝ manu ĩsecutus ẽ: & mare adhuc patẽs temere ĩgressus coeũtibus aqs cũ exercitu deletus ẽ. Hebræi uero egressi ĩ solitudine multa mirabilia uiderũt. Nã cum sitim patereẽ: ictu uirgæ rupe prcussa: ꝓsiliit fons aq̃ populũq; recreauit. Quo rursus esuriẽte: cælestis alimẽti pluuia descẽdit: qñetiã cothurnices ĩ castra eoꝝ uẽtus ĩduxit: ut nõ mõ pãe cælesti: sed ẽt ĩstructioribus epulis saturareẽ. Pro his tamẽ diuinis beneficiis honorẽ deo nõ reddiderũt: sed depulsa iã seruitute: iã siti fameq; ꝺposita: ĩ luxuriã ꝓlapsi ad ꝓphãos ægyptiorũ ritus aĩos trãstulerũt. Cũ .n. Moyses dux eoꝝ ascẽdisset ĩ mõtẽ: atq; ibidẽ q̃dragiñta diebus morareẽ: aureũ caput bouis quẽ uocãt ipsi Apin: qd' eos signo ꝓcederet figurarũt. Quo peccato ac scelere offensus deus ĩpiũ & ĩgratũ populũ ꝓ merito pœnis grãdibus affecit: & legi quã p Moysen dederat subiugauit. Postea uero cũ ĩ deserta q̃dã pte Syriæ cõsedissent: amiserũt uetus nomẽ hebræi: Et quoniã priceps eoꝝ examinis Iudas erat: Iudæi sunt appellati: & terra quam incoluere Iudæa. Et primo quidẽ non dominio regũ subiecti fuerũt: sed populo ac legi ciuiles iudices præsidebãt: nõ tamẽ ĩ annũ cõstituti sunt sicut Romãi cõsules: sed ꝑpetua iurisditiõe subnixi. Tũ sublato iudicũ noĩe: ptãs regalis ĩducta ẽ. Veꝝ regimẽ eoꝝ iudicibus tenẽtibus prauas religiões sæpe susceperãt: atq; offensus ab his deus totiẽs aliẽigenis subiugabat: donec rursus penitẽtia populi mitigatus liberaret eos seruitute. Itẽ sub regibus finitimorũ bellis ob delicta uexati postremo capti abductiq; Babylonẽ pœnas ĩpietatis suæ graui seruitio pepẽderũt: donec Cyrus ueniret ĩ regnũ: q statim Iudæos restituit edicto. Exĩde Tetrarchas habuerũt usq; ad Herodẽ: q fuit sub impio Tyberii Cæsaris: cuius ãno qntodecimo .i. duobus geminis cõsulibus ante diẽ decimũ calẽdaꝝ apriliũ iudæi Christũ cruci affixerũt: hic reꝝ exitus: hic ordo ĩ arcãis sanctaꝝ lr̃aꝝ cõtineẽ. Sed prius ostẽdã q̃ de causa ĩ terrã uenerit Christus: ut fundamẽtũ diuinæ religionis & rõ clarescat.

Iudæi unde sũt dicti

Quæ fuerit causa incarnatiõis Christi. Cap. XI.

CVm sæpe iudæi ꝑceptis salutaribus repugnarẽt: atq; a diuina lege desisterẽt aberrãtes ad ĩpios cultus deoꝝ: cũ deus iustos & electos sancto spiritu ĩplebat: ꝓpheras ĩ media plebe cõstitués: p quos peccata ĩgrati populi uerbis minacibus ĩcreparet: & nihilominus ad pœnitẽtiã sceleris agẽdã hortareẽ: quã nisi egissent: atq; abiectis uanitatibus ad deũ suũ redissent: fore ut testamẽtũ suũ mutaret .i. hæreditatẽ uitæ ĩmortalis ad externas cõuerteret natiões. Aliũq; sibi populũ fideliorẽ ex aliẽigenis cõgregaret. Illi ãt a ꝓphetis ĩcrepati: nõ mõ uerba eoꝝ respuerũt: sed q sibi peccata exprobrareẽ offensi

eos ipsos exqsitis cruciatibus necauerunt: q̃ oĩa diuinæ lr̃æ signata cõseruãt. Dicit.n. ꝓpheta Hieremias Mis
si ad uos seruos meos ꝓphetas: ante lucẽ mittebã & nõ audiebatis me: neq̧ ĩtendebatis auribus uestris cũ di
cerẽ uobis. Conuertat̃ unusq̧sq̧ a uia sua mala: & a neq̃ssimis affectatõibus uestris & habitabitis in terra ista:
quã dedi uobis & p̃ribus uestris a sæculo usq̧ in sæculũ. Nolite ambulare post deos alienos: ut seruiatis eis:
& ne ĩciteris me ĩ opibus manuũ uestrar̨ ad dispdẽdos uos. Heidras aũt ꝓpheta: q̃ fuit eiusdem Cyri tẽpori
bus: a quo iudæi sunt restituti: sic loqt̃: Desciuerũt a te & abiecerũt legẽ tuã post cor suũ: & ꝓphetas tuos ĩter
fecerũt: q̃ obtestabãt̃ eos ut reuerterẽt̃ ad te. Itẽ Helias ĩ libro Basileõ tertio: Aemulãs æmulatus sum domi
no deo oĩpotẽti: q̃a dereliquerũt te filii israel & altaria tua demolierũt: & ꝓphetas tuos ĩterfecerũt gladio: &
remãsi ego solitarius: & q̃rũt aĩam meã auferre a me. Propter has illor̨ ĩpietates abdicauit eos ĩ ꝑpetuũ: ita
q̧ desiit ꝓphetas mittere ad eos. Sed illũ filiũ suũ primogenitũ: illũ opificẽ rer̨ & cõsolatorẽ suũ labi iussit e
cælo ut religionẽ sanctã dei trãsferret ad gẽtes .i. ad eos q̃ deũ ignorabant: doceretq̧ iustitiã quã pfidus popu
lus abiecerat: q̃d iã pridẽ annũciauerat se eẽ factur̨. Sic Malachias ĩdicat dicẽs: Non ẽ mihi uolũtas circa uos
dicit dominus: & sacrificiũ acceptũ nõ habeo ex manibus uestris: quoniã a solis ortu usq̧ ad occasũ clarifica
bit̃ nomẽ meũ apud gẽtes. Itẽ Dauid ĩ psalmo .xvi. Constitues me ĩ caput gẽtiũ: populus quẽ nõ cognoui: ser
uiet mihi. Esaias quoq̧ sic loquit̃: Venio colligete oẽs gẽtes & linguas & uenięt: & uidebunt claritatẽ meã: &
dimittã sup eos signũ. Et mittã ex his conseruatos ĩ gentes: q̃ longe sunt: q̃ nõ audierũt gloriã meã: & nuncia
bunt claritatẽ meam ĩ gẽtes. Volens igit̃ deus metatorẽ tẽpli sui mittere ĩ terrã: noluit eum ĩ p̃tãte & clarita
te cælesti mittere: ut ingratus ĩ deũ populus in errorẽ maximũ ĩduceret̃: ac poenas ꝑ facinoribus suis lueret̃:
q̃ dominũ ac deum suũ non recæpisset: q̃d olim ꝓphetæ cecinerãt sic esse factur̨. Esaias.n. quem ipi iudæi.
serra cõsectũ crudelissime necauerunt: ita dicit. Audi cælũ & pcipe auribus terra: quoniã dominus locutus ẽ
filios genui & exaltaui: ipsi aut spreuerũt me: Agnouit bos possessorẽ suũ: & asinus præsepium domini sui.
Israel ãt me nõ cognouit & populus meus me nõ ĩtellexit. Hieremias quoq̧ similiter ait. Cognouit tp̃s suũ
turt̃ & hirundo: & ruris passeres custodierunt tp̃a ĩtroitus sui: populus ãt meus nõ cognouit iudiciũ domi
ni. Q̃uo dicitis sapiẽtes sumus: & lex domini nobiscũ est. Incassum facta ẽ metatura falsa. Scribæ cõfusi sunt:
sapiẽtes trepidauerũt & capti sunt: quoniã uerbũ domini reprobauerunt. Ergo (ut cœperã dicere) cũ statuis
set deus doctorẽ uirtutis mittere ad hoĩes: renasci eũ denuo ĩ carne p̃cepit: & ipi homini similẽ fieri: cui dux:
& comes: & magister eẽt futurus. Sed quoniã clemẽs ẽ & pius erga suos deus: ad eos ipsos eũ misit: quos ode
rat: ne illis in ꝑpetuũ salutis uiã clauderet: sed daret iis liberã facultatẽ sequẽdi deũ: ut p̃miũ uitæ adipiscerẽt̃:
si secuti fuissent: q̃d plurimi eor̨ faciũt atq̧ fecerũt: ut culpa sua ĩ pœnã mortis ĩcurrerẽt: si regẽ suũ repudias
sent. Apud illos igr̃ & ex eor̨ semĩe regenerari eũ iussit: ne si fuisset aliẽigena: iustã possent excusationẽ de le
ge p̃tendere: q̧ eũ nõ suscæpissent: simul ut nulla oĩno gens esset ĩ terra: cui spes ĩmortalitatis negaret̃.

De cõceptu & partu uirginis p̃dicto a ꝓphetis. De passiõe: resurrectiõe: & ascẽsiõe & iudicio. Cap. XII.

Descendens itaq̧ de cælo spiritus ille dei sanctam uirginem: cuius utero se insinuaret: elegit. At il
la diuino spiritu hausto repleta cõcepit & sine ullo attactu uiri repente uirginalis uterus ĩtumuit.
Quod si animalia quædam uento & aura cõcipere solere omnibus notum est: cur quisquam mi
rum putet: cum spiritu dei: cui est facile quicquid uelit: grauatam esse uirginem dicimus? Quod
sane incredibile posset uideri: nisi hoc futurum multa ante sæcula prophetæ cecinissent. Salomõ
sic ait: Infirmatus est uterus uirginis: & accepit fœtum & grauata est: & facta est in multa miseratione mater
uirgo. Itẽ ꝓpheta Esaias: cuius uerba sunt hæc. Propter hoc dabit deus ipe nobis signũ. Ecce uirgo cõcipiet ĩ
utero & pariet filiũ & uocabit̃ nomen eius Hemanuel. Quid de hoc manifestius dici potest? Legebant ista
iudæi: qui eum negauerunt. Siquis nos hæc fingere arbitratur: ab his requirat: ab his potissimum sumat. Sa
tis firmum testimonium est ad probandam ueritatem quod ab ipsis perhibetur inimicis. Hemanuel nun
quam uocatus ẽ sed Iesus: qui latine dicit̃ salutaris siue saluator: q̃a cunctis gentibus salutifer uenit. Sed pro
pheta declarauit hoc nomẽ quod deus ad hoĩes in carne uẽturus eẽt. Hemanuel aũt significat nobiscũ deus
.s. quia illo per uirginem nato confiteri hoĩes oportebat deum secũ esse: idest in terra & in carne mortali. Vn
de Dauid in Psalmo .lxxxiiii. Veritas ĩquit de terra orta est: q̃a deus in quo ueritas est: terrenum corpus acce
pit: ut terrenis uiã salutis aperiret. Item Esaias ipse. Ipsi aũt non crediderunt: & exacerbauerunt sp̃um sanctũ.
Et conuersus est eis ad inimicitiam. Et ipse expugnauit: & recordatus est dierũ sæculi: qui suscitauit de terra
pastorẽ ouium. Quis aũt futurus esset ille pastor: declarauit alio loco dicens: Exultẽt cæli desup & nubes in
duant iustitiã: apiat̃ terra & pullulet saluator. Ego enim dominus deus creaui eũ. Saluator uero est: ut supra
diximus: Iesus. Sed alio loco idem propheta sic prædicat. Ecce natus ẽ nobis puer: & datus ẽ nobis filius: cu
ius impium sup humeros eius: & uocatum est nomẽ eius magni cõsilii nuncius. Iccirco.n. missus est a deo
p̃re: ut uniuersis gentibus quæ sub cælo sunt: singularis & ueri dei sanctũ mysterium reuelaret ablatũ pfido
populo: qui aduersus deũ sæpe deliquit. Daniel quoq̧ similia prælocutus ẽ. Videbã inquit in uisu noctis: &
ecce in nubibus cæli ut filius hominis ueniens: & usq̧ ad uetustum dierum peruenit. Et qui assistebant ob
tulerunt eom: & datum est ei regnum: & honor: & imperium: & omnis populus tribus & linguæ seruient
ei: & potestas eius æterna quæ nunq̃ transibit: & regnum eius quod non corrumpet̃. Quomodo igit̃ iudæi
& confitent̃ & sperant Christũ dei: qui hunc iccirco reprobauerunt: q̃a ex hoĩe natus est? Nam cum ita sit a
deo constitutũ: ut idẽ Christus bis ueniat in terrã: semel ut unum deũ gentibus nunciet: deinde rursus ut re
gnet quomõ in secundũ eius aduentũ credũt: q̃ in primũ nõ crediderunt? Atq̧ ꝓpheta utrosq̧ aduẽtus pau
cis uerbis comp̃hẽdit. Ecce ĩqt ĩ nubibus cæli ut filius hoĩs ueniẽs. nõ dixit ut filius dei: sed ut filius hoĩs: ut
ostẽderet q̧ carne indui hẽret in terra: ut suscepta hominis figura & conditione mortali doceret hoĩs iusti
tiam. Et cum mandatis dei functus ueritatẽ gẽtibus reuelasset: mulctaret̃ ẽt morte: ut ĩferos ẽt uinceret ac

Hesdr[as] · Hel[ias] · Malachi[as] · Dauid · Esaias · Salomon · Hemanuel

resignaret. Atq3 ita demũ resurgens ad pr̃em proficisceret᷑ in nube sublatus. Adiecit.n.propheta & ait. & usq3
ad antiquũ dierum puenit: & oblatus est ei. Antiquum dierꝫ appellauit summũ deú cuius ætas & origo nõ
põt compræhendi: quia solus a sæculis fuit: & erit semp in sæcula. Christũ aũt post passioné & resurrectioné
ascensuꝫ eé ad deum pr̃em. Dauid in psalmo cétesimonono contestatus est his uerbis. Dixit dominus do/
mino meo: sede a dextris meis: quoadusq3 ponam inimicos tuos suppedaneũ pedum tuoꝝ qui ꝓpheta cũ
rex esset: qué appellare dominũ suũ posset: qui sederet ad dextrã dei: nisi Christũ filium dei: qui é rex regum
& dominus dominoꝝ? Quod Esaias aptius ostédit dicés. Sic dicit dominus deus Christo domino meo: cu
ius tenui dextrã obaudire. Ante eũ gentes & fortitudiné regũ disrumpam. Aperiam ante illũ portas: & ciui/
tates nõ claudent᷑. Ego ante te ibo: & montes deplanabo: & fores æreas conterá: & seras ferreas confringam
Et dabo tibi thesauros abscõditos & inuisibiles: ut scias q̃a ego sũ dominus deus: q uoco nomé tuũ deus israel
Deniq3 ob uirtuté & fidem quá deo exhibuit in terra datú est ei regnũ: & honor: & imperium: & oés populi
tribus líguæ seruiét ei: & ptãs eius æterna: quæ nunq̃ transit & regnũ eius nõ corrũpet᷑. Qđ q̃dem duobus
modis itelligit᷑: q̃a & nunc habet ꝑpetuam ptãtem: cũ oés gentes & oés linguæ nomen eius uenerant᷑: maie/
staté confitent᷑: doctrinam sequunt᷑: uirtuté imitant᷑. Hét impium: hét honoré: cũ oés tribus terræ p̃ceptis
eius obtempent. & idé postea cũ rursus aduenerit: in ptãte ac claritate ut oém aíam iudicet: & iustos ad uitá
restituat: tũc ueræ totius terræ regimé obtinebit. Tunc sublato de rebus humanis oĩ malo: aureũ sæculũ: ut
poetæ uocant.i.iustum ac pacificũ tempus orief᷑. Sed hæc uberius in ultimo libro disseremus: cum de secun
do aduentu loquemur: nunc de primo: ut cœpimus: explicemus.

Quod filius a pr̃e est secundum deitatem: & q̃ geminæ substantiæ esse conuincit᷑: tum ex operibus pro/
ptiis: tum ex oraculis ꝓphetaꝝ: & etiam Apollinis Milesii testimonio. & quare nec ad Salomonem: nec ad
alium q̃ ad Christum referri possunt uaticinia prophetarum. Cap. XIII.

SVmmus igr̃ deus ac parés oĩum cũ religioné suá trãsferre uoluisset doctoré iustitiæ misit e cælo:
ut nouis cultorib⁹ nouá legé i eo uel p eũ daret. Nõ sicut ãte fecerat p hoíem: sed tamé nasci eũ uo
luit tãq̃ hoíem ut p oía sũmo pr̃i similis existeret. Ipse.n.deus pr̃ & origo & pricipiũ reꝝ quoniá &
parétibus caret: απατωρ atq3 αμητωρ.i.sine pr̃e atq3 mr̃e a Trimegisto uerissime noíat᷑: q̃ ex nul
lo sit ꝓcreatus. Iccirco etiá filiũ bis nasci oportuit: ut ipe fieret apator atq3 ametor: In príã.n.natiuitate sæculi
ametor fuit: q̃a sine officio mr̃is a solo deo pr̃e progeneratus é. In secũda uero carnali apator fuit. quoniá sine
pr̃is officio uirginali utero procreatus: ut mediá iter deum & hominé substantiá gerés nostram hanc fragilé
ĩbecillemq3 naturam quasi manu ad ĩmortalitaté posset educere: factus est dei filius p spiritũ & hoís p carné
idest & deus & hõ: dei uirtus i eo ex opibus quæ fecit: apparuit. Fragilitas hoís ex passiõe quá ptulit: quá cur
suscepit paulo post docebo. Integrũ & deũ fuisse & hominé ex utroq3 genere pmixtũ ꝓphetis uaticinãtibus
discimus. Esaias deum fuisse testat᷑ his uerbis: Fatigata é Aegyptus & negociatio Aethiopũ & Saba. Viri alti
ad te trãsgrediét᷑: & tui erũt serui: & post te ambulabũt uicti cõpedibus: & adorabũt & te precabunt᷑: quoniá
in te deus é. Et nõ é alius deus præter te. Tu.n.deus es & nesciebamus: deus israel saluator. Cõfundent᷑ & re/
uerebunt᷑ oés q aduersant᷑ tibi: & cadét i confusioné. Ité ꝓpheta Hieremias sic ait: Hic deus noster: & nõ de/
putabit᷑ alius absq3 illo q iuenit oém uiá prudétiæ & dedit eá Iacob puero suo: & israel dilecto sibi. Post hæc i
terris uisus é: & cũ hoíbus uersatus é. Ité Dauid i psalmo q̃dragesimo q̃rto: Thrõus tuus deus i sæcula sæcu/
loꝝ uirga æq̃tatis: uirga regni tui. Dilexisti iusticiá: & odio habuisti iniusticiá: propterea unxit te deus deus tu
us oleo exultationis. Quo uerbo & nomé ostédit: si qdé (ut supra docui) ab unctiõe appellatus é Christus. De
inde hominé fuisse eundé Hieremias docet dicés: Et hõ é & q̃s cognouit eũ. Ité Esaias. Et mittet eis deus ho/
miné & saluabit eos iudicãs sanabit eos. Sed & Moyses i numeris ita loquit᷑: Orief᷑ stella ex Iacob: & exurget
hõ ex israel. Propterea Milesius Apollo consultus utrũ ne deus an homo fuerit: hoc modo respondit græce.
θνητος ην κατα σαρκα σοφος τερατωδεσιν εργοις αλλ απο χαλδαιων κρι τωνοπλοις τυναλωθεις γομ
φοις και σκολοψεσι πικρην ανεπλησε τελευτην.i.mortalis erat corpe: sapiés mõstrosis opibus: sed sub iu/
dicibus Chaldæis armis cõphésus: clauis & fustibus amaꝝ finé cõpleuit. Prĩo qdé uersu ueꝝ dixit: sed argu/
te cõsultoré fefellit: sacramentũ ueritatis penitus nesciété. Videt᷑.n.negasse illũ deũ: sed cum fatet᷑ secundum
carné fuisse mortalé qđ nos ét prædicamus: consequés é: ut secundum spiritum deus fuerit: quod nos affir/
mamus. Quid.n.fuerat necesse carnis facere métioné: cũ satis eét dicere fuisse mortalé? Sed ueritate p̃ssus ne
gare nõ potuit quéadmodũ res se hr̃et sicut illud: quod ait fuisse sapiété. Quid ad hoc Apollo respõdes? Si sa
piés é: ergo doctrĩa eius sapiétia é: nec ulla alia: & sapiétes q eũ sequũt᷑: nec ulli alii: Cur ergo uulgo p stultis &
uanis & ineptis hémur: q sectamur magistꝝ ét ipoꝝ deoꝝ cõfessiõe sapiété? Nam qđ ait portétifica illũ opa
fecisse: quo maxime diuinitatis fidé meruit: assentiri nobis iá uidet᷑ cũ dicit eadé: quibus nos gloriamur. Sed
colligit se tamen: & ad dæmõiacas fraudes redit: Cũ.n.ueꝝ necessitate dixisset: iam deoꝝ ac sui ꝓditor uide
bat᷑ nisi q̃ ab eo ueritas expressetat médacio fallére cælasset. Ait ergo illũ fecisse opa miranda: ueꝝ non diui/
na uirtute sed magica. Quid miꝝ: si hoc Apollo ueritaté ignorãtibus psuasit: cum iudæi quoq3 cultores: ut
uidebãt᷑ summi dei idé putauerint: cũ ante oculos eoꝝ quotidie fierét illa miracula: nec tamé tantaꝝ uirtu/
tum contéplatione impelli potuerũt: ut deũ crederét: qué uidebant. Propterea Dauid qué inter cæteros pro
phetas uel maxime legũt: i psalmo uigesimo sic eos dánat. Redde illis retributioné eoꝝ: quoniã nõ intellexe
rũt i opibus domini. Ex huius ipsius domo Christũ generatũ iri secũdũ carné: & ipse Dauid: & alii ánũciaue
rũt. Apud Esaiá ita scriptũ é: & erit í die illa radix Iesse: & q exurget pticipari i natões: i eũ gétes spabũt: & erit
reges eoꝝ i honore. & alio loco. Exiet uirga de radice Iesse: & flos de radice eius ascendet: & regescet super eũ
spiritus dei: spiritus sapiétiæ & itellectus: spiritus cõsilii & fortitudinis: spũs pietatis: & íplebit illũ spũs timo
ris dei. Iesse át fuit pr̃ Dauid ex cuius radice ascẽturũ eé floré prælocutus est eũ.s. de quo Sibylla dicit ανθησει

ἀνθήσει κάλος ῥοη. Ideſt floreſcet aũt flos purus. Itẽ in Baſileon libro ſecundo Propheta Nathã miſſus eſt ad Dauid uolẽtem deo tẽplũ fabricare & fuit uerbũ domini ad Nathã dicẽs. Vade & dic ſeruo meo Dauid hæc dicit dominus oĩpotẽs. Nõ tu ædificabis mihi domũ ad ĩhabitãdũ: ſed cũ impleti fuerĩt dies tui & dormie/ris cũ p̃ribus tuis: ſuſcitabo ſemẽ tuũ poſt te & parabo ſemẽ eius. Hic ædificabit mihi domũ in noĩe meo & erigã thronũ eius uſq; in ſæculũ: & ego ero ei ĩ p̃rem: & ĩpe erit mihi ĩ filiũ: & fidẽ cõſequeẽ domus eius uſq; ĩ ſæculũ. Sed hæc ut iudæi nõ ĩtelligerẽt illa fuit cã: q̃ Salomon filius Dauid deo tẽplũ ædificauit: & ciuitatẽ quã de ſuo noĩe Hierosolymam nũcupauit. Itaq; ad ipſum quæ a ꝓpheta dicta ſunt: rettulerũt. Salomõ autẽ ab ipſo p̃re ſuo ĩperii regimen accepit. Prophetæ uero de eo loquebanẽ: q̃ tamen naſcereẽ poſtquã Dauid cũ patribus ſuis requieuiſſet. Præterea ſalomonis imperium perpetuum non fuit. Annis. n. xxxx. regnauit: de/inde q̃ nunq̃ filius dei dictus ſit: ſed filius Dauid: & domus quã ædificauit: non ẽ fidẽ cõſecuta ſicut eccleſia: quæ ẽ ueꝝ tẽplum dei qđ nõ ĩ parietibus ẽ: ſed ĩ corde hoĩum ac fide: q̃ credũt in eum: ac uocanẽ fideles. Il/lud uero ſolomoniũ tẽplum q̃a manu factũ ẽ manu cecidit. Deniq; p̃r eius ĩ pſalmo cẽteſimo uigeſimoſepti mo de opibus filii ſui ꝓphetauit hoc modo. Si dominus nõ ædificauerit domũ: ſine cauſa laborãt q̃ ædificãt eam: ſi dominus nõ cuſtodierit ciuitatem: ſine cauſa uigilant qui cuſtodiunt eam.

De æterno Chriſti ſacerdotio: quod prophetæ ſicut & cætera prædixerunt ſic exprimentes Ieſum Chri/ſtum: ut oracula nec ad filiũ Naue nec ad filiũ Ioſedech ualeat retorqueri: & de uiis quas docuit Chriſtus: q nunquã ſuum honorem quæſiuit: ſed patris Cap. XIIII.

Q Vibus ex rebus apparet ꝓphetas oẽs denũciaſſe de Chriſto: fore aliquãdo ut ex genere Dauid cor/poraliter natus cõſtitueret æternũ templũ deo: qđ appellaẽ eccleſia: & uniuerſas gentes ad religio/nẽ uerã dei cõuocaret. Hæc domus fidelis hoc ĩmortale tẽplũ ĩ quo ſiq̃s nõ ſacrificauerit ĩmorta/litatis præmiũ nõ habebit. Cuius tẽpli & magni & æterni quoniã Chriſtus fabricator fuit: idẽ ne/ceſſe ẽ habeat ĩ eo ſacerdotiũ ſempiternũ. Nec põt niſi p̃ eũ qui cõſtituit tẽplũ ad aditũ tẽpli & ad cõſpectũ dei perueniri. Dauid ĩ pſalmo cẽteſimo nono id ipſum docet dicẽs: Ante luciferꝫ genui te. Iurauit do/minus & nõ penitebit eũ: tu es ſacerdos ĩ æternũ ſecundũ ordinẽ Melchiſedech. Itẽ ĩ Baſileon li. i. Et ſuſcita/bo mihi ſacerdotẽ fidelẽ: q̃oĩa quæ ſunt ĩ corde meo faciat. & ædificabo ei domũ fidelẽ & trãſibit ĩ cõſpectu meo oĩbus diebus. Quis ãt futurus eẽt: cui deus æternũ ſacerdotiũ pollicebaẽ: Zacharias etiã noĩe poſito ap/tiſſime docuit. ſic enim dixit. Et oſtẽdit mihi dominus deus ieſum ſacerdotẽ magnũ ſtantẽ ãte faciẽ angeli domini: & diabolus ſtabat ad dextram ipſius: ut aduerſareẽ ei. Et dixit dominus ad diabolũ: Impet tibi do/minus in te: q̃ elegit Hieruſalẽ & ecce titio eiectus ab igne: & Ieſus erat ĩdutus ueſtimẽtis ſordidis: & ſtabat ante faciẽ angeli: & reſpõdit & dixit ad circũſtãtes ante faciẽ eius: Ferte ueſtimẽta ſordida ab eo: & induite eũ tunica talari: & ĩponite cidarĩ mũdã ſup caput ipſius: & coopuerũt eũ ueſtimẽto & ĩpoſuerũt cidarĩ mũdam ſup caput ipſius. & angelus domini ſtabat: & teſtificabaẽ ad eum dicẽs. Hæc dicit dominus oĩpotẽs: ſi in uiis meis ambulaueris; & præcepta mea ſeruaueris: tu iudicabis domũ meam & dabo tibi q̃ conuertenẽ in me/dio hoꝝ circunſtantium. Audi itaq; Ieſu ſacerdos magne. Quis non igẽ captos mẽtibus tum fuiſſe iudæos arbitreẽ: q̃ cum hæc legerẽt & audirẽt: nefandas manus ſuas deo ſuo intulerunt? At q̃ ab eo tp̃e quo Zacha/rias fuit uſq; ad annum q̃ncumdecimũ Tyberii Cæſaris: quo Chriſtus crucifixus ẽ: anni q̃ngẽti numeranẽ: ſi quidẽ Darii & alexandri adoleuit ætate: q̃ fuerunt nõ multo poſtq̃ Tarq̃nius ſupbus exactus ẽ. ſed illi rurſus eodẽ modo falſi deceptiq; ſunt: putãtes hæc de ieſu eẽ dicta filio Naue q̃ ſucceſſor fuit Moyſi: aut de ſacerdo/te Ieſu filio Ioſedech: ĩ quos nihil cõgruit eoꝝ q̃ ꝓpheta narrauit. Nõ. n. ſordidati illi unq̃ fuerũt: cũ alter eoꝝ prĩceps potẽtiſſimus fuerit alter ſacerdos: aut ꝑpeſſi ſunt aliq̃d aduerſi: ut tanq̃ titio eiectus ex igne putareẽ: Aut aliq̃do ĩ cõſpectu angeloꝝ ſteterũt: aut ꝓpheta de p̃teritis loq̃baẽ potius q̃ de futuris. Locutus ẽ igẽ de Ie/ſu filio dei: ut oſtẽderet eũ p̃rio ĩ hũanitate & carne eẽ uẽtuꝝ. Hæc. n. ẽ ueſtis ſordida: ut pararet tẽplũ deo: & ſicut titio igni cõbureretẽ. i. ab hoĩbus cruciamẽta ꝑferret & ad ultimũ extĩgueretẽ. Titionẽ. n. uulgo appellãt extractũ foco torrẽ ſemiuſtũ extĩctũ. Quõ ãt & cũ q̃bus mandatis a deo mittereẽ ĩ terrã declarauit ſpũs dei p̃ ꝓphetã docẽs futuꝝ: ut cũ uoluntate ſummi p̃ris fideliter & cõſtanter ĩpleſſet: acciperet iudiciũ atq; imperium ſempiternũ: Si in uiis meis inq̃t ambulaueris & p̃cepta mea ſeruaueris: tu iudicabis domũ meã. Quæ fuerint uiæ dei: & quæ p̃cepta eius: nec ambiguũ nec obſcuꝝ ẽ. Deus. n. cũ uideret malitiã & falſorũ deoꝝ cultus p̃ orbem terræ ĩualuiſſe: ut iã nomen eius ex hoĩum memoria fuiſſet pene ſublatũ. Si q̃dẽ iudæi quoq;: q̃bus ſolis arcanũ dei creditũ fuerat: relicto deo uiuo ad colẽda ſigmẽta irretiti: dæmonũ fraudibus aberraſſẽt: nec ĩcrepiti p̃ ꝓphetas reuerti ad deũ uellent filiũ ſuũ principẽ angeloꝝ legauit ad hoĩes: ut eos cõuerteret ab im/piis & uanis cultibus ad cognoſcẽdũ & colẽdũ ueꝝ deũ. Itẽ ut eoꝝ mẽtes a ſtultitia ad ſapiam: ab iniquitate ad iuſtitiæ opa traduceret. Hæ ſunt uiæ dei in q̃bus ambulare eũ præcepit. Hæc p̃cepta quæ ſeruanda mãda/uit: ille uero exhibuit deo fidẽ. Docuit. n. q̃ unus deus ſit: eũq; ſolũ coli oportere: nec ille unq̃ ſe deũ eẽ dixit: q̃a nõ ſeruaſſet fidẽ: ſi miſſus ut deos tolleret: & unũ aſſereret: ĩduceret aliũ p̃ter unum. Hoc erat non de uno deo facere præconium: nec eius qui miſerat: ſed ſuũ ꝓpriũ negociũ gerere: ac ſe ab eo quẽ illuſtraturus uene/rat ſepare. Propterea q̃a tã fidelis extitit: q̃a ſibi nihil ꝓrſus aſſumpſit: ut mãdata mittentis ĩpleret: & ſacerdo/tis ꝑpetui dignitatẽ: & regis ſummi honorẽ & iudicis p̃tãtem & dei nomen accepit.

Zacharias

Tybetius Cæsar

Darius rex

Alexan. rex

De baptiſmo Chriſti & miraculis quæ geſſit in carne ante paſſionẽ: quæ non modo a prophetis prænun/ciata ſunt: ſed etiam uaticinio Sibyllacum: ſicut Cicero & Varro teſtanẽ: ſed oracula ante Chriſti aduentum non potuerunt intelligi. Cap. XV.

Q Voniã de ſecũda natiuitate diximus: q̃ ſe hoĩbus ĩ carne mõſtrauit: ueniamus ad illa opa mirãda q̃ cũ eẽnt uirtutis cæleſtis ĩdicia: magũ Iudæi putauerũt. cũ primũ cœpit adoleſcere tinctus ẽ a Ioã/ne ꝓpheta ĩ Iordane flumĩe: ut lauacro ſpirituali p̃ctã nõ ſua: q̃ utiq; nõ hẽbat: ſed carnis quã gere

bat:aboleret ut quẽadmodum iudæos suscepra circuncisione:sic etiam gentes baptismo.i.purifici roris per/
fusione saluaret. Tunc uox de cælo audita ẽ. Filius meus es tu:ego hodie genui te. Quæ uox apd Dauid præ/
dicta inueniť: & descendet sup eũ spũs dei formatus in spẽ colũbæ candidæ. Exinde maximas uirtutes cœ/
pit opari nõ pstigiis magicis:quæ nihil ueri ac solidi ostẽtant:sed ui ac ptãte cælesti:quæ ẽt pridem pphetis
nunciantibus canebať. Quæ opa tam multa sunt:ut unus liber ad iplenda oia satis nõ sit. Enumerabo igiť
illa breuiter:& generatim:sine ulla psonaꝵ ac locoꝵ designatione:ut ad exponẽdã passionis eius crucisq; rõ/
nem possim puenire:quo iam dudum festinat oro. Virtutes eius fuerunt:qs Apollo portẽtificas appellauit:
q; quacunq; iter faciebat:ægros ac debiles & oĩ morboꝵ genere laborãtes:uno uerbo unoq; momẽto red/
debat icolumes:adeo ut membris omnibus capti:receptis repẽte uiribus roborati ipsi lectulos suos repor/
tarẽt:in qbus fuerant paulo ante delati. Claudis uero ac pedũ uitio afflictis:nõ mõ gradiẽdi:sed ẽt currẽdi da
bat facultatẽ. Tũ quoꝵ cæca lumina in altissimis tenebris erant:eorum oculos i pristinum restituebat aspe
ctũ. Mutoꝵ quoq; linguas in eloquium sermonẽ q; soluebat. Itẽ surdoꝵ patefactis auribus insinuabat auditũ:
pollutos ac asperios maculis repurgabar. Et hæc oia non manibus aut aliqua medela sed uerbo ac iussione
faciebat:sicut ẽt Sibylla pdixerat παντα λόγῳ πράττων πᾶσαν τε νόσον θεραπεύων.i.oĩa uerbo agẽs:oẽm
ĩfirmitatem curans. Nec utiq; miꝵ q; uerbo faciebat mirabilia:cũ ipse eẽt dei uerbũ cælesti uirtute ac pote/
state subnixũ. Nec satis fuit q; uires ibecillibus redderet:q; debilibus integritatẽ:q; ægris & lãguẽtibus sani/
tatẽ:nisi ẽt mortuos suscitaret:uelut e somno solutos:ad uitãq; reuocaret. Quæ uidẽtes tũc iudæi:dæmonia
ca potẽtia fieri arguebãt cũ oĩa sic futura ut facta sunt:arcanæ illoꝵ lr̃æ cõtinerẽt. Legebãt qppe tũ alioꝵ p/
phetaꝵ:tũ Isaiæ uerba dicẽtis. Cõfortamini mãus resolutæ:& genua debilia cõsolamini. Qui estis pusilli aĩ
nolite timere:nolite metuere:dominus nr̃ iudiciũ retribuet ipe ueniet & saluos faciet nos. Tũc apient oculi
cæcoꝵ & aures surdoꝵ audiẽt. Tũc saliet claudus sicut ceruus:& plana erit lĩgua mutoꝵ:qa rupta ẽ ĩ deser
to aq̃ & riuus ĩ terra sitiẽti. Sed & Sibylla eadẽ cecinit his uersibus νεκρῶν δ᾽ ἀνάστασις ἔσται καὶ χωλῶν
δρόμος ὠκύς καὶ κωφὸς ἀκούσει καὶ τυφλοὶ βλέψουσι λαλήσουσιν οὐ λαλέοντες.i.mortuoꝵ ãt surre
ctio erit & claudoꝵ cursus uelox.surdus audiet:cæci uidebũt:loqñť nõ loqntes. Ob has eius uirtutes & opa:
diuia cũ magna illũ multitudo seqreť uel debiliũ uel ægrotoꝵ:uel eoꝵ q curãdos suos offerre cupiebãt:ascẽ
dit ĩ montẽ quẽdã desertũ:ut ibi adoraret:ubi cũ triduo moraret ac fame populus laboraret uocauit discipu
los q̃rẽs q̃tos secũ cibos gestarẽt. At illi qnq; panes & duos pisces ĩ pa se hr̃e dixerũt. Afferri ea iussit:ac multi/
tudinẽ p qnquagenos distributã discũbere. Qđ cũ discipuli faciũt:frangebat ipse panẽ minuratim:carnẽq; pi
sciũ cõminuebat:& utraq; ĩ manibus eius augebãť. Et cũ appõere illa populo discipulis ĩpasset:saturata sunt
qnq; milia hoĩum:& insup.xii.cophini de residuis fragminibus impleti. Quid aut dici aut fieri põt mirabi
lius? At id sibylla futuꝵ cecinerat olim his uerbis:ἐξ ἄρτων ἅμα πέντε καὶ ἰχθύεσσι δυοῖσιν ἀνδρῶν χιλιά/
δας ἐν ἐρήμῳ πέντε κορέσει καὶ τὰ περισσεύοντα λαβὼν μετὰ κλάσματα δώδεκα πληρώσει κοφίνους
εἰς ἐλπίδα πολλῶν. Idest panibus simul qnq; & piscibus duobus:hominũ milia in heremo qnq; satiabit:&
reliqas tollẽs.xii.cophinos iplebit in spẽ multoꝵ. Quæso qd hic potuerit ars magica moliri:cuius ptia ad ni
hil aliud q̃ ad circũscribẽdos oculos ualet. Itẽ secessurus orandi grã sicut solebat ĩ montẽ:pcepit discipulis ut
nauiculã sumerẽt:seq; pcederẽt. At illi urgẽte iã uespe pfecti cõtrario uẽto laborare cœperunt. Cũ iã mediũ fre

Orion

tũ tenerẽt:tum pedibus mare ĩgressus cõsecutus ẽ eos tanq̃ ĩ solido gradiẽs:nõ ut poetæ Orionẽ mẽtiunť in
pelago ĩcidentẽ q demersa corporis parte:hũero supeminet undas. Et rursus cũ obdormiuisset ĩ naui:& uẽ/
tus usq; ad extremũ piculũ sæuire cœpisset:excitatus e sõno silere ptinus uentũ iussit & fluctibus q maximi
ferebãť cõquiescere:statimq; sub uerbo eius tranqllitas ĩsecuta ẽ. Mẽtiunť fortasse lr̃æ sanctæ docẽtes tantã
fuisse ĩ eo ptãtẽ:ut ĩperio suo cogeret uentos obseq:maria seruire:morbos cedere:ĩferos obedire. Quid q; &
idẽ sibyllæ carminibus suis ãte docuerũt? quaꝵ una cuius supra fecimus mẽtionem:sic ait. τοὺς ἀνέμους
παύσει λόγῳ στορέσει δὲ θάλασσαν μαινομένην ποσὶν εἰρήνης πίστει τε πατήσας.i.uẽtos cõpescet:ster
net ãt ĩsanũ mare pedibus fideq; calcãs. Et rursus alia q̃ dicit. κύματα πεζεύσει νόσον ἀνθρώπων ἀπολύ/
σει ζήσει τεθνειῶτας ἀπώσει τ᾽ ἄλγεα πολλοῖς ἐκ δὲ μιᾶς πήρης ἄρτου χόρτος ἔσσετ᾽ ἔσται ἀνδρῶν.i.fluctus
pambulabit:morbos hoĩum resoluet:uiuificabit mortuos arcebit dolores a multis. Ex uiuo ãt fonte potus
satietas erit uiris. His testimõis qdã reuicti:solẽt eo cõfugeř:ut aiant nõ illa eẽ carmĩa Sibyllæ:sed a nr̃is ficta
atq; cõposita. Qđ pfecto nõ putabit q Ciceronẽ Varronẽq; legerit:aliosq; ueteres:q Erythræã Sibyllã cæte/
rasq; cõmemorãt:ex quoꝵ libris ista exẽpla pferimus:q auctores obierũt anteq̃ Christus secũdũ carnẽ nasce
reť. Veꝵ nõ dubito:qn illa carmina prioribus tpibus p deliramẽto sint hĩta:cũ ea nemo ĩtelligeret. Denun/
ciabãt.n.mõstrosa q̃dã miracula:quoꝵ nec rõ:nec tps nec auctor designabať. Dẽiq; Erithræa fore ait:ut dice
reť ĩsana & mẽdax. Ait.n. φήσουσ᾽ ἐν Σίβυλλην μαινομένην ψεύστειραν γεγενῆσθαι ἀναγκαῖον τί
νικα μου μνήμην ποιήσετε καὶ οὐκέτι με οὐδεὶς μαινομένην φήσει θεοῦ μεγάλοιο προφῆτιν:idest
dicẽt ĩsanã uatẽ:& mẽdacẽ me. Cũ ãt facta fuerit uniuersa tũ mei memiẽrit:neq; me iã qsq̃ mẽdacẽ dicet dei
magni pphetẽn. Latuerũt igř multis sæculis:postea uero aĩaduersa sũt:q̃ Christi natiuitas & passio patefecit
arcana sicut ẽt uoces pphetaꝵ:q̃ cũ p annos mille qngentos uel eo amplius lectæ fuissent a populo iudæoꝵ:
nec tamẽ ĩtellectæ sũt:nisi postq̃ illis Christus & uerbo & opibus ĩterpretatus ẽ. Illũ.n.pphetæ annunciaue
runt:nec ullo modo poterãt:quæ illi loqnebanť intelligi:nisi fuissent uniuersa completa.

De passiõe Christi q̃ iudæis ẽ scandalo & stulticiæ gẽtibus:qũo sũmã uirtutẽ cõtinrãt & uerã & singularẽ
sapiẽtiã & ueritatẽ sicut pphetæ fuerũt plocuti. Cap. XVI.

Venio nũc ad ipsam passionẽ:q̃ uelut opprobriũ nobis obiectari solet:q; & hoĩem:& ab hoĩbus ĩsi
gni supplicio affectũ & excruciatũ colamus:ut doceã eã passiõem ab eo cũ magna & diuina rõne
suscaptã:& ĩ ea sola & uirtutẽ & ueritatẽ & sapiẽtiã cõtineri. Neq;.n.si beatissimus ĩ terra fuisset:

& per oēm uitā i summa fœlicitate regnasset:q̄sq̄ illū sapiēs aut deū credidisset:aut honore diuino dignū iu/
dicasset:qđ faciūt ueræ religiōis exptes:q caducas opes:& fragilē potētiā:& aliēi beneficiu bōa nō tantū susci/
piūt:ueꝝ ēt cōsecrāt & sciētes memoriæ mortuoꝝ deseruiunt:fortunā iā extinctā colentes quāne uiuā qdē
p̄sentēq; sapiētes colendā sibi unq̄ putauerūt.Nec.n.pōt aliqd i rebus terrenis eē uenerabile cæloq; dignū:
sed sola ē uirtus:sola iusticia:q̄ pōt ueꝝ bonū & cæleste & ppetuū iudicari.qa nec dat̄ cuiq̄ nec aufert̄:qua uir
tute ac iustitia:quoniā Christus īstructus uenit i terrā:imo uero quoniā ipse ē uirtus:& ipse iustitia descēdit:
ut eā doceret et hoiemq; formaret. Quo magisterio ac dei legatōe pfunctus ob eā ipsam uirtutē quā simul &
docuit & fecit ab oībus gētibus & meruit:& potuit deus credi.ergo cū magnus populus ad eum uel ob iusti
tiā quā docebat:uel ob miracula q̄ faciebat subinde cōflueret:& p̄cepta eius audiret:& a deo missum deiq; fi/
liū crederet:tū primores iudæoꝝ & sacerdotes ira stimulati:q ab eo tanq̄ peccatores īcrepabāt̄:& inuidia de/
prauati:q cōfluēte ad eū multitudie contēni se ac deseri uidebāt:& q caput sceleris illoꝝ fuit stultitia:& erro
re cæcati:& īmemores p̄ceptoꝝ cælestiū ac pphetaꝝ coierūt aduersus eū:ipiūq; consiliū de eo tollēdo cruciā
doq; cœpunt qd & pphetæ multo āte scripserāt.Nā & Dauid in pricipio psalmoꝝ suoꝝ puidēs i spiritu quā
tū facinus admissuri eēnt:beatū eē ait:q nō abierit i cōsilio ipioꝝ. Et Salomō in li.sapiētiæ his uerbis usus ē. Salomon
Circūueniamus iustū:quoniā īsuauis ē nobis & exprobrat nobis peccara legis:pmittit se scientiā dei hr̄e:&
filiū dei se noīat:factus est nobis in traductionē cogitationū nostraꝝ:grauis ē nobis etiā ad uidendū:quoniā
dissimilis ē aliis uita illius:& imutatæ sunt uiæ illius:tāq̄ nugaces existimati sumus ab eo:& cōtinet se a uiis
nr̄is:q̄si ab īmūditiis:& p̄fert nouissima iustoꝝ:& gloriat̄ p̄rem se hr̄e deū.Videamus ergo si sermōes illius
ueri sunt:& tentemus q̄ uentura sunt illi.Cōtumeliis & tormētis interrogemus eū:ut sciamus reuerentiā il
lius:& pbemus patientiā illius:morte turpissima cōdēnemus eū.Hæc cogitauerūt & errauerūt. Excæcauit
enī illos stultitia ipsoꝝ:& nesciuerunt sacramēta dei.Nōne ita descripsit nefariū illud cōsiliū ab ipsis initū cō/
tra deū:ut plane interfuisse uideat̄?Atq a Salomōe q hæc cecinit usq; ad id tp̄s quo gesta res est mille ac decē
āni fuerunt . Nihil nos fingimus:nihil addimus:Habebāt hæc:q fecerūt. legebāt i quos hæc dicta fūt . sed &
nūc hæredes noīs & sceleris illoꝝ habent:& dānationē suā pphetaꝝ uoce p̄dictā & quotidianis lectōibus p/
sonāt.Hæc aliquādo in cor suū q̄ pars est & ipsa dānatōis admittunt.Increpiti ergo sæpe a Christo iudæi ex/
probrāte illis peccata & iniustitias:& a populo pene deserti cōcitati sunt ad eū necādū.Cuius rei audaciā illis
dedit hūilitas eius.Nā cū legerent cū q̄ta uirtute & claritate filius dei uēturus esset e cælo:Iesum aūt cernerēt
humilē:getū sordidū:& īformem:nō credebāt filiū dei esse:ignorātes duos aduentus eius a pphetis esse præ/
dictos.Primū in humanitate carnis obscuꝝ.Secūdū in fortitudīe maiestatis manifestū.De prio Dauid i psal
mo septuagesimoprimo sic ait.Descēdet sicut pluuia i uellus:& orieť in diebus eius iustitia:& abundātia pa
cis donec extollat̄ luna.Sicut.n.pluuia si descēdat i uellus:aiaduerti nō pōt:qa strepitū nō facit:ita Christū in
terrā sine cuiusq̄ suspitōe uentuꝝ eē dixit:ut iustitiā doceret & pacē.Esaias quoq; ita tradidit:Domine qs cre
didit auditui nr̄o:& brachiū domini cui reuelatū ē?Annūciauimus corā ipo sicut pueri:& sicut radix i terra
sitiēti nō ē figura eius neq; claritas ē uidimus illū & nō habuit figurā neq; decorē:sed figura eius sine hono/
re & deficiēs p̄ter cæteros hoīes hō i plaga positus:& sciēs ferre ībecillitatē:qa auersus ē:& nō est cōputatus.
Hic peccata nr̄a portat:& p nobis dolet:& nos putauimus ipm esse i dolore & i plaga & i uexatōe.Ipe āt uul
neratus ē pp facinora nr̄a:& īfirmatus est pp peccata nr̄a:doctria pacis nr̄æ sup illū:liuore eius nos sanati su/
mus.Oēs nos sicut oues errauimus:& dus tradidit illū p peccatis nr̄is.Et Sibylla eodē mō locuta ē:οικτρὸσ
ατιμοσ αμορφοσ ει οικτοισ ελπιδα δωσει. Idest miserabilis:ignominiosus informis:ut miserabilibus
spem præbeat.Propter hāc humilitatem deū suum nō agnoscentes inierunt cōsilium detestandū:ut priua/
rent eum uita:qui ut eos iustificaret:aduenerat.

Quod calūniati sunt eū quasi legis destructorem:& qd præfigurauerit circuncisio.Et quare in illo iussa
sit fieri membro.Et quare prohibitum sit carne suilla uesci. Cap. XVII.

SEd iræ atq; inuidiæ suæ quā in cordibus suis gerebant intus īclusa:alias causas præferebāt:q legē
dei p Moysen datam solueret.i.q sabbatis non uacaret operans in salutē hoium:q circuncisionē
uacuefaceret:q abstientiam suillæ carnis auferret.In quibus rebus iudaicæ religionis sacramenta
consistunt.Ob hæc itaq; cætera ps populi quæ nondū ad Christū secesserat:a sacerdotibus incita
bat̄:ut ipium iudicaret eum:q legem dei solueret:cū hoc ille non suo iudicio:sed ex dei uolunta
te & secundū prædicta faceret pphetaꝝ.Micheas .n.nouam legē datuꝝ denūciauit hoc mō:Lex de Syon:&
sermo domini ex Hierusalem:& iudicabit iter plurimos populos & reuicet:& diriget ualidas natōes.Illa.n.
prior lex q̄ p Moysen data ē nō i mōte Syon:sed i mōte oreb data ē:quā Sibylla fore ait ut a filio dei solueret̄
ostēdit.αλλοτε αν ταυτα απαντα τελει ωθη απερ ει πονειο αυτεν πασ λυεται νομοσ.i.sed quādo hæc
oia pfecta erūt q̄ dixi in ipm oīs lex soluet̄.Sed & ipse Moyses p quē darā sibi legē dum ptinaciter tuent̄ ex/ Moyses
ciderūt a deo:sed deū nō agnouerūt:p̄dixerat fore ut ppheta maximus mitteret̄ a deo q sit supra legē:q uolū
tatē dei ad hoīes pferat.In Deuteronomio ita scriptū reliqt.Et dixit dominus ad me:pphetā excitabo eis de
frībus eoꝝ sicut te & dabo uerbū meū in os eius:& loquet̄ ad eos ea q̄ p̄cepero ei:& quisq; nō audierit ea q̄
loquet̄ ppheta ille in noīe meo:ego uindicabo i eū.Denūciauit.s.dominus p ipm legiferꝝ:q filium suū.i.ui
uam præsentēq; legē missurus eēt:& illā ueterē p Moysen datam soluturus:ut denuo p eum qui esset æter/
nus:legem sanciret æternam.Item de circuncisione soluenda Esaias ita prophetauit .Hæc dicit dominus ui
ris Iuda q habitāt in Hierusalē.Reuocate iter uos nouitarē:& ne seminaueritis in spinis. Circūcidite uos do/
mino deo ur̄o:& circuncidite præputium cordis uestri:ne exeat ira mea sicuti ignis:& nō sit qui extinguat.
Item Moyses ipse.In nouissimis diebus circūcidet dominus cor tuū ad dominū deū tuū amādū.Itē Iesus Na Iosue
ue successor eius.Et dixit dominus ad Iesum.Fac tibi cultellos petrinos nimis acutos & sede & circūcide se/

cundo filios Israel: secūdā circūcisionē futurā eē dixit nō carnis sicut fuit prima: q̄ ē nūc Iudaei utunť: sed cordis & spūs: quā tradidit Christus: q fuit uerus Iesus. Nō .n. ppheta sic ait. Et dixit Iesus ad me: sed ad Iesum: ut ostēderet q non de eo loqueretť: sed de Christo: ad quē nūc deus loq̄bať. Christi .n. figurā gerebat ille Iesus: q cū primū Auses uocareť: Moyses futura praesentiens iussit eū Iesum uocari: ut dux militiae delectus esset aduersus Amalech q opugnabat filios Israel: & aduersariū debellaret p nois figurā: & populū ī terrā ꝓmissiōis īduceret. Et idcirco moysi ē successit: ut ostēderet nouā legem p Iesum Christū datā ueteri legi successurā: q̄ data per Moysen fuit. Nā illa carnis circūcisio caret utiq rōne: qa si deus id uellet: sic a principio formasset hoiem: ut praepuciū nō haberet: sed huius secūdae circūcisionis figura erat significās nudādū esse pectus .i. aperto & simplici corde oportere nos uiuere: quoniā ps illa corporis quae circūciditť: habet quādā similitudinem cordis: & est pudenda. Et ob hanc cām deus nudari eā iussit: ut hoc argumento nos admoneret: ne īuolutū pectus haberemus .i. ne qd̄ pudendū facinus ītra cōscientiae secreta uelemus. Haec ē cordis circuncisio: de q̄ ꝓphetae loquunť: quā deus a carne mortali ad aiam transtulit: q̄ sola mansura ē. Volens .n. uitae ac saluti nostrae p aeterna sua pietate consulere: poenitentiā nobis in illa circuncisione ꝓposuit: ut si cor nudauerimus .i. si peccata confessi satis deo fecerimus: ueniam cōsequamur: quae cōtumacibus & admissa sua caelantibus denegať ab eo: q non faciem sicut homo: sed īnma & arcana pectoris ītueť. eodem etiā spectat carnis suillae interdictio: a qua cū deus abstinere iussit: id potissimū uoluit ītelligi: ut se a peccatis atq īmūditiis abstinerēt. Est .n. lutulentū hoc aial & īmundū: nec unq̄ caelū aspicit & in terra toto corpore ꝓiectū & ore uētri semp & pabulo seruit: nec ullū aliū dū uiuit: ꝓstare usū pōt: sicut caeterae aiantes: q̄ uel sedēdi uehiculū p̄bent: uel ī cultibus agroꝝ iuuant: uel plaustra collo trahunt: uel onera tergo gestāt: uel īdumētū exuuiis suis exhibēt: uel copia lactis exuberant: uel custodiendis domibus inuigilant. interdixit ergo ne porcina carne utereň .i. ne uitam porcorum imitarentur: qui ad solam mortem nutriuntur: ne uentri ac uoluptatibus seruientes: ad faciendam iustitiam inutiles essent: ac morte afficereň. Item ne se foedis libidinibus īmergerēt sicut sus: quae se coeno īgurgitat: uel ne terrēis seruiārt simulacris: ac se luto inquinent. luto enim se obliniūt q deos .i. qui lutum terrāq uenerant: sic uniuersa praecepta iudaicae legis ad exhibēdam iustitiam spectant: quoniam p ambagem data sunt: ut per carnalium figuram spiritalia noscerentur.

Quae causa & qs fuerit ordo dominicae passionis: & qbus sit praenūciata oraculis. Cap. XVIII.

CVm igiť ea q̄ deus uoluit fieri: quaeq p ꝓphetas suos multis saeculis ante p̄dixit xp̄s ipleret. Ob ea īcitati & diuinas lr̄as nesciētes coiuerūt: ut deū suū cōdēnarēt. Q d̄ cū sciret futuꝝ: ac subinde diceret oportere se pati: ac ī terfici p salute multoꝝ: secessit tamē cū discipulis suis: nō ut uitaret qd̄ necesse erat ppeti ac sustīere: sed ut ostēderet q ita fieri oporteret in oī ꝑsecutōe: ne sua qs culpa īcidisse uideať: ac denūciauit fore: ut ab uno eoꝝ ꝓderet. Itaq iudas p̄mio illectus tradidit filiū dei iudaeis: At illi cōprehēsum: ac Pōtio Pilato (q tū legatus Syriā regebat) oblatū: cruci affigi postulauerūt: obiciētes ei nihil aliud: nisi q diceret se filiū dei eē regē iudaeoꝝ. Itē q dixerat: Si solueritis hoc tēplū q d̄ aedificatū ē annis .xxxxvi. ego illud sine manibus ī triduo resuscitabo: significās breui futurā passionē suā: & se a iudaeis īterfectū tertio die resurrecturū. Ipse erat .n. ueꝝ dei tēplū. Has uoces eius tanq̄ īfaustas & īpias īsectabanť. Quae cū pilatus audisset: & ille ī defēsionē sui nihil diceret: ꝓnūciauit nihil ī eo dānatōe dignū uideri. At iniustissimi accusatores cū populo quē īcitauerāt: succlamare coeperūt: & crucē eius uiolētis uocibus flagitare. Tū Pōtius & illoꝝ clamoribus & Herodis tetrarchae īstigatōe metuētis ne regno pelleretť: uictus ē. nec tamen ipse sniam ꝓtulit: sed tradidit eū iudaeis: ut ipi d illo scdm legē suā iudicarēt. Duxerūt ergo eū flagellis uerberatū & prius q̄ cruci affigerēt: illuserūt. Indutū .n. coloris pūicei ueste ac spinis coronatū q̄si regē salutauerūt: & dederūt ei cibū fellis: & miscuerūt ei aceti potionē. Post haec cōspuerūt ī faciē eius: & palmis ceciderūt. Cūq ipi carnifices de uestimētis eius cōtēderēt: sortiti sūt īter se de tunica & pallio. Et tū haec oia fierēt: nullā uocē ex ore suo tāq̄ si mutus eēt: emisit. Tū suspēderūt eū īter duos noxios mediū: q ob latrocinia dānati erāt: crucique affixerūt. Quid ergo hic ī tāto facinore deplorē? Aut qbus uerbis tātū nefas cōsequar? Nō .n. Gabianā crucē describimus: quā M. Tul. uniuersae eloquētiae suae uerbis ac uiribus uelut effusis totius īgenii fontibus ꝓsecutus ē: facinus īdignū eē ꝓclamās ciuē Romanū cōtra oēs leges ī cruce eē sublatū. Qui quis inocēs fuerit: & illo supplicio īdignus: mortalis tamē & ab hoie scelesto: q iustitiā ignoraret affectus ē. Quid de huius crucis īdignitate dicemus: in q̄ deus a cultoribus dei suspēsus atq suffixus ē? Quis tā facūdus & tāta reꝝ uerborūq copia īstructus existet? quae ōro tātae affluētiae ubertate decurrēs: ut illā crucē merito deploret: quā mundus ipse & tota elemēta luxerūt? Haec āt sic futura fuisse & ꝓphetaꝝ uocibus: & sibyllinis carminibus denūciatū ē. Apud Esaiā ita scriptū iueniť. Nō sum cōtumax: neq cōtradico: dorsum meū posui ad flagella: & maxillas meas ad palmas: faciē āt meā nō auerti a foeditate sputoꝝ. similiter Dauid ī psal. xxxiiii. Cōgregata sunt sup me flagella: & ignorauerūt: dissoluti sūt: nec cōpūcti sunt tēptauerūt me: & deriserūt derisu: & striderūt dentibus suis sup me. Sibylla quoq eadē futura monstrauit. εισ ανόμουσ χειρασ και απιστων υστερον ηξει δώσουσι δε θεω ραπισματα χερσιν αναγνοισ και στομασιν μιαροισιν εμπτυσματα φαρμακοεντα δωσει δ' εισ μαστιγασ απλωσ αγνον τοτε νωτον .i. ī manus iniquas & īfideliū postea uēiet dabūt deo alapas māibus īcestis: & ore īmūdis expuēt saliuas uenēosas. Dabit āt ī uerbera oīno īnocēs dorsū. Itē d̄ silētio eius qd̄ usq ad mortē ꝑtinaciter tēuit. Esaias sic locutus ē. Sicut ouis ad īmolādū ductus ē: & sicut agnus corā tondentibus sine uoce sic nō apuit os suū. Et Sibylla supradicta. και στεφανον φορεσει τον ακανθινον .i. & colaphos accipiēs tacebit: neq agnoscat q uerbū & unde uenit: ut mortuis loq̄t: & coronā portabit spineā. De cibo uero & potu quē āteq̄ eū figerēt illi obtulerūt. Dauid ī psal. lxviii. sic ait. Et dederūt in escā meā fel: & ī siti mea potauerūt me aceto. idem hoc futuꝝ etiam Sibylla cōcionata ē. εισ δε το βρωμα χολην και εισ διψαν οξοσ εδωκαν τησ αφιλοξενιασ ταυτην δειξουσι τραπεζαν .i. in cibum autē fel. in sitim acetum dederunt in hospi-

spitalitatis hanc monstrabunt mẽsam:& alia Sibylla iudæam terram his uerbis increpat. αὐτὴ γάρ σὺ ἀφραδέουσα τεὸν θεὸν οὐκ ἐνόησας παίζοντα θνητοῖσι νοήμασιν ἀλλὰ καὶ ἀκάνθαις ἔστεψας στεφάνῳ φοβερὴν τε χολὴν ἐκέρασσας .i. cum.n.stulta deum tuum non cognouisti:ludentem mortalium mẽtibus:sed & spinis coronasti corona:horridumq; fel miscuisti. Fore autem ut Iudæi manus inferrẽt deo suo eumq; interficerent:testimonia prophetarum hæc antecesserunt. Apud Esdram ita scriptũ est. Et dixit Esdras ad populum. Hoc pascha saluator noster est:& refugium nostrum cogitate:& ascendat in cor uestrum quoniam habemus humiliare eum in signo:& post hæc sperabimus in eum:ne deseratur hic locus in æternum tempus dicit dominus deus uirtutum. Si non credideritis in eum:neq; exaudieritis annunciationem eius:eritis derisio in gentibus. Vnde apparet Iudæos nullam aliam spem habere : nisi se abluerit a sanguine: ac sperauerint in eum ipsum:quem negauerũt. Esaias cum facinus eorum designat:dicit. In humilitate eius iudicium sublatum est. Natiuitatem eius quis enarrabit? quoniam auferet a terra uita eius:a facinoribus populi mei abductus est ad mortem & dabo malos pro sepultura eius & diuites ꝓ morte eius quia facinus nõ fecit:neq; inuẽtus est dolus in ore eius. Propterea ipse hæreditabit multos:& fortiũ diuidet spolia: ꝓpterea q traditus ẽ ad mortẽ:& inter facinorosos deputatus ẽ:& ipse peccatũ multoꝝ ꝑtulit:& ꝓp facinora illoꝝ traditus est. Dauid quoq; in psalmo.xciii. Captabũt ĩ aĩam iusti:& sanguinẽ innocentẽ cõdẽnabũt:& factus est mihi dominus ĩ refugiũ. Et Hieremias. Domine significa mihi & cognoscã:tũc uidi meditatões eoꝝ:ego sicut agnus sine macula perductus sum ad uictimam in me cogitauerunt cogitationem dicentes. Venite mittamus lignum in panem eius : & eradamus e terra uitam eius : & nomen eius non erit in memoria amplius. Lignum autem crucem significat : & panem corpus eius : quia ipse est cibus & uita omnium qui credũt in carnem quam portauit & in crucem in qua pependit:de qua tamen apertius ipse Moyses in Deuteronomio ita prædicauit . Et erit pendens uita tua ante oculos tuos : & timebis die ac nocte & non credes uitæ tuæ:Idem rursus in numeris:Non quasi homo dominus suspenditur:neq; quasi filius hominis minas patif. Zacharias etiam sic tradidit. Et intuebunf in me:quem transfixerunt. Item Dauid in Psalmo.xxi. Effoderunt manus meas & pedes meos:dinumerauerũt oĩa ossa mea.ipsi aũt cõtẽplati sũt & uiderũt me:& diuiserunt sibi uestimẽta mea:& sup uestẽ meã miserũt sortẽ. Quæ utiq; ꝓpheta nõ de se locutus est. Fuit.n.rex & nuñq̃ illa ꝑpessus est. Spiritus dei per illũ loquebaf:qui fuerat illa passurus post annos mille & quinquaginta. Tot eñi colliguntf anni a regno Dauid usq; ad crucẽ Christi. Sed & Salomõ filius eius:q Hierosolymã cõdidit:eã ipsam peniturã eẽ in ultionẽ sanctæ crucis prophetauit. Quod si auertimini a me dicit dominus: & nõ custodieritis ueritatẽ meã reiciã israel a terra quã dedi illis:& domũ hãc:quã ædificaui illis in nomine meo ꝓiciam illã ex oĩbus:& erit israel in perditionem & in opprobriũ populo:& domus hæc erit deserta:& omnis qui transibit ꝑ illam:admirabitur & dicet : ꝓpter quã rem fecit dominus terræ huic & domui huic hæc mala? & dicẽt. Quia reliquerunt dominũ deũ suũ:& persecuti sunt regem suũ dilectissimũ deo: & cruciauerunt illum in humilitate magna:propter hoc importauit deus illis mala hæc.

Esdras

De miraculis quæ in passione domini contigerunt : de sepultura & resurrectione : & a quibus testimoniis ꝓphetarum fides roboretur istorum. Cap.XIX

Quid amplius de facinoribus iudæorũ dici potest:q excæcatos tum fuisse atq; insanabili furore correptos:qui hæc quottidie legẽtes:nec intellexerunt:neq; quin facerent cauere uoluerunt? Suspensus igitur atq; affixus exclamauit ad dominũ uoce magna:& ultro spiritum posuit. Eadem hora terræmotus factus est. Et uelum tẽpli:quod separabat duo tabernacula:scissum est in duas partes : & sol repente subductus est : & ab hora sexta usq; ad nonam tenebræ factæ sunt. Qua de re Amos propheta testatur:& erit in die illo:dicit dominus occidet sol meridie:& tenebrabif dies lucis:& conuertam dies festos uestros in luctũ:& cantica uestra in lamentationẽ. Itẽ Hieremias: Exterrita est quæ parit & taeduit animam:& subiuit sol ei:cum adhuc medius dies esset cõfusa est & maledicta : reliquos eorum in gladium dabo in cõspectu inimicorum eorum:& Sibylla ait. ναοῦ δὲ σχισθήσεται σέμα καὶ ἤματος μέσσου νὺξ ἔσται σκοτόεσσα πελώριος ἐν τρισὶν ὥραις .idest templi uero scindetur uelum : & medio die nox erit tenebrosa nimis tribus horis. Cum hæc facta essent ne prodigiis quidem cælestibus facinus suum intelligere quiuerũt. Sed quoniã prædixerat se tertio die ab inferis resurrecturum:metuentes ne a discipulis surrepto & amoto corpore uniuersi resurrexisse eũ crederent:& fieret multo maior in plebe confusio: detraxerunt eũ cruci:& conclusum in monumento firmiter militari custodia circundederunt. Verum tertio die ante lucem terræmotu facto repente patefactum est sepulchrum:& custodibus quos attonitos obstupefecerat:pauor nihil uidentibus integer e sepulchro ac uiuus egressus in Galilẽã profectus est : ut discipulos suos quæreret. In sepulchro uero nihil repertum est:nisi exuuiæ : quibus inuolutum corpus incluserant. Illum autem apud inferos non remansurum : sed die tertio resurrecturum prophetæ cecinerant. Dauid in psalmo qnquagesimo:Non derelinques animã meã apud inferos:nec dabis sanctũ tuũ uidere interitũ Item in tertio:Ego dormiui & somnũ cœpi:& resurrexi:quoniam dominus auxiliatus est mihi. Osee quoque primus duodecim ꝓphetarũ de resurrectione eius testificatus est. Hic filius meus sapiens:propter quod nũc nõ resistet in tribulatione filiorũ suorũ:& de manu iferorũ eruã eũ. Vbi est iudiciũ tuũ mors:aut ubi est aculeus tuus? Idem alio loco:Viuificabit nos post biduũ die tertio. Et ideo Sibila impositurũ esse morti terminum dixit post tridui somnũ. καὶ τότε θανάτου μοῖραν τελέσει τρίτον ἦμαρ ὕπνωσας καὶ τότ' ἀπὸ φθιμένων ἀναλύσας εἰς φάος ἥξει πρῶτος ἀναστάσεως κλητοῖς ἀρχὴν ὑποδείξας .i. mortis fatũ finiet trium dierum somno suscepto : & tũc a mortuis regressus in lucem ueniet:primus resurrectionis uocatis initium ostendens. uitam enim nobis acquisiuit morte superata. Nulla igitur spes alia consequendæ imortalitatis homini datur : nisi crediderit in eum & illam crucem portandam patiendãq; susceperit.

Dauid

Osee

Quod profecto in Galileā domino post resurrectionē discipulis scripturarum reserauit arcana:& quare
lex uetus dicatˀ testamētū:nec potuerit intelligi ante mortē domini:& quod nouū testamentum ueteris ad/
impleno est:& quibus hoc ante prædictū sit testimoniis. Cap.XX.

PRofectus ergo in Galileā.noluit.n.se iudæis ostēdere:ne adduceret eos in pœnitentiā:atq; impi/
os reseruaret.Discipulis iterū congregatis scripturæ sanctæ lřas.i.propheriarū arcana patefecit: q̄
anteq̄ patereˀ pspici nullo modo poterāt: quia ipsum passionēq; eius ānunciabāt.Iccirco Moyses
& idem ipsi pphetæ legē q̄ iudæis data erat:testamentū uocant : qa nisi testator mortuus fuerit:
nec cōfirmari testamenrū pōt:nec sciri quid in eo scriptū sit : quia clausum & obsignatū est.Itaq;
nisi Christus mortē suscepisset aperiri testamētū.i.reuelari & ītelligi mysteriū dei nō potuisset.Verū scriptu
ra omnis in duo testamēta diuisa est. Illud qd' aduentū domini passionēq; antecessit.i.lex & pphetæ uetus
diciˀ.Ea uero quæ post resurrectionē eius scripta sunt:nouū testamentū noīatur.Iudæi ueteri utuntur:nos
nouo:sed tamē diuersa nō sunt:quia nouū ueteris adimpletio est : & in utroq; idē testator est Christus: qui
pro nobis morte suscepta:nos hæredes æterni regni fecit:abdicato & exhæredato populo iudæorum: sicut
Hieremias ppheta testaˀ:cū loquiˀ talia.Ecce dies uenięt dicit dominus: & cōsūmabo domui israel & do/
mui Iuda testamētū nouū:nō secundū testamentū;quod disposui partibus eorū in die qua apprehēdi manū
eorū:ut illos educerē e terra Aegypti:qa ipi nō pseuerauerūt ī testamēto meo:& ego neglexi eos:dicit domi
nus.Item alio loco similiter ait:Dereliq domū meā:dimisi hæreditatē meā in manu inimicorū eius. Facta ē
mihi hæreditas mea sicut leo in silua.Dedit sup me uocē suā:iō odiui eā:cū sit hæreditas eius cæleste regnū.
Nō utiq; ipsam hæreditatē se occidisse dicit:sed hæredes:q aduersus eū ingrati:& impii extiterūt.Facta est i/
quit hæreditas mea mihi sicut leo.i.præda & deuoratio factus sum hæredibus meis:qui me īmolauerūt si/
cut pecus.dedit sup me uocē suā.i.sentētiā aduersus me mortis crucisq; dixerūt.Nā quod superius ait cōsū/
maturū se domui Iuda testamentū nouū:ostēdit uetus illud testamentū:quod p Moysen est datū nō fuisse
perfectū:id quod p Christū dari haberet : cōsūmatū fore. Domū autē iuda & israel:nō utiq; iudæos signifi/
cat : quos abdicauit:sed nos qui ab eo cōuocati ex gentibus in illorū locū adoptionēq; successimus:& appel/
lamur filii iudæoꝝ : qd' declarat Sibylla cū dicit : ιουδαίων μακαρων θειον γενοσ ουρανιωνων.i.iudæoꝝ
beatū diuinū genus cælestiū.Quod aūt futurū eēt id genus Esaias docet:apud quē pr̄ sūmus ad filiū loquiˀ
dicens:Ego dominus deus uocaui te ad iustitiam:& tenebo manum tuam:& cōfirmabo te: & dedi te in te/
stamentum generis mei in lucem gentium aperire oculos cæcorū & producere ex uinculis alligatos : & de
domo carceris sedentes in tenebris.Cum igiˀ nos antea tanq̄ cæci : & tanq̄ carcere stultitiæ inclusi sedere/
mus in tenebris:ignorantes deum : & ueritatem : illuminati ab eo sumus:qui nos testamento suo adopta/
uit:& liberatos uinculis malis:atq; in lucem sapiētiæ productos in hæreditatē regi cælestis asciuit.

De ascensione domini:diuisione discipulorū ad nascēns ecclesiæ fundamēnī iaciēdū & roborādū: & mi/
raculis eorū:& quō Petrus & paulus romā uenięntes prophetauerunt regem in breui uenturū:qui Hieroso/
lymam destrueret:& iudæos deleret:eodem modo:quo postea contigit. Cap.XXI.

ORdinato uero discipulis suis euāgelio ac noīs sui pdicatiōe : circūsudit se repēte nubes: eūq; in cæ
lum sustulit q̄dragesimo post passionē die:sicut Daniel fore ostēderat dicens:Et ecce in nubibus
cæli filius hominis ueniens usq; ad uetustum dierum peruenit.Discipuli uero per prouincias di
spersi fundamenta ecclesiæ ubique posuerunt facientes & ipsi in nomine magistri dei magna &
pene incredibilia miracula : quia discedens instruxerat eos uirtute ac potestate : qua posset no/
uæ ānunciationis ratio fundari:& confirmari:sed & futura aperuit illis omnia quæ petrus & paulus: qui ro
mæ prædicauerūt:& ea pdicatio in memoriā scripta pmāsit:in qua cū multa alia mira: tū etiam hoc futurū
eē dixerūt:ut post breue tempus imitteret deus regē:qui expugnaret iudæos:& ciuitates eoꝝ solo adæq̄ret.
Ipsos aūt fame sitiq; confectos obsideret.Tū fore ut corporibus suoꝝ uescerentˀ:& consumerent se inuicem
Postremo ut capti uenirent in manus hostium:& in conspectu suo acerbissime coniuges suas uexari cerne/
rent:uiolari ac pstitui uirgines:diripi pueros:allidi paruulos:omnia deniq; igni ferroq; uastari : captiuos in
perpetuū terris suis exterminari:eo q, exultauerunt sup amantissimum & pbatissimum dei filiū.itaq; post il
loꝝ obitū:cū eos Nero īteremisset:iudæoꝝ gēnē & nomē Vespasiāus extixit:fecitq; oīa q̄ illi futura pdixerāt.

Quot argumentis reuincendi sunt qui diuinis detrahūt sacramentis:& quibus argumentis utanˀ infide
les:ut dominicæ incarnationis fidem euacuent. Cap. XXII.

COnfirmata sunt:ut opinor:quæ falsa & incredibilia putanˀ ab his quos uera cælestium lřarū do/
ctrina non imbuit:sed tamen ut refellanˀ a nobis etiam illi qui nimiū non sine malo suo sapiunt
rebusq; diuinis fidem detrahunt:argumētisq; illoꝝ coarguamus errorē: ut tandem aliquādo p/
uideāt ita fieri oportuisse:sicut nos ostendimus factum. Et q̄q̄ apud bonos iudices satis habeant
firmitatis:uel testimonia sine argumentis:uel argumēta sine testimoniis:nos tamē non contenti
alterutro sumus:eum suppeditat nobis utrūq;:ne cui puerse īgenioso aut non ītelligendi: aut contra disserē
di locum relinquamus;negant fieri potuisse ut naturæ immortali quicq̄ decederet.Negant deniq; deo indi
gnum:ut homo fieri uellet:seq; infirmitate carnis oneraret:ut passionibus:ut dolori:ut morti seipse subice/
ret : quasi non facile illi esset:ut circa corporis imbecillitatem se hominibus ostenderet:eosq; iustitiam do/
ceret;siquidem id uolebat maiore auctoritate;ut aiunt professi dei:Tunc enim cunctos fuisse præceptis cæ/
lestibus perituros;si ad ea uirtus ac potestas dei præcipientis accederet.Cur igitur aiunt ad docendos homi
nes non ut deus uenit? Cur se tam humilem ībecillēq; constituit:ut ab hoībus & contēni & pœna affici pos/
set? cur uī ab ībecillibus & mortalibus passus est? cur nō māus hoīum aut uirtute repulit;aut diuinitate ui/
tauit? Cur nō maiestatē suā sub ipsa saltē morte patefecit:sed ut īualidus ī iudiciū ductus ē: ut nocens dam/

Hieremias

natus:ut mortalis occisus? Refutabo hæc diligenter nec quẽq̃ patiar errare. Illa enim magna & mirabili rõne sunt facta: quæ quicunq; pceperit non tantum mirari desinet deum ab hominibus esse cruciatũ: uerũ etiã facile pudebit ne deum qdem potuisse credi: si ea ipsa quæ arguit. facta non essent.

Quod præceptoris mo⁊ uacillat auctoritas: si non facit ipse qd docet: sicut in philosophis patet: qui cõtra sua præcepta uiuebant: sed Christus primo fecit: qđ postea dicunt. Cap. XXIII.

QVicunq; præcepta dat hominibus ad uitã: moresq; fingit alio⁊: quero debeatne ipse facere quæ præcepit an nõ debeat? Si nõ facit: soluta præcepta sunt. Si.n. bona sunt quæ præcipiunt: si uitam hoĩum in optimo statu collocant: non se debet ipse præceptor a numero cœtuq; hoĩum segregare: ĩter quos habitat ipse: & ipsi eodẽ modo uiuendũ ẽ quo docet esse uiuendum: ne si aliter uixerit: ipse præceptis suis fidẽ detrahat: leuioreq; doctrinã suã faciat: si re ipsa resoluat qđ uerbis nitatur astringere. Vnusquisq;.n. cũ audit præcipientẽ: non uult sibi ĩponi necessitatẽ parendi tanq̃ sibi ius libertatis adimat. itaq; respõdebit doctori hoc mõ. Non possum facere quæ iubes: quoniã sunt ĩpossibilia. Vetas me irasci: uetas cupere: uetas libidine cõmoueri: uetas dolorẽ aut mortẽ timere: sed hoc adeo cõtra naturam est: ut his affectibus aĩalia uniuersa subiecta sint: uel si adeo putas repugnari posse naturæ: & tu ipse q̃ pcipis: fac ut sciã fieri posse. Cũ aũt ipse nõ facias: q̃ insolẽtia ẽ: ut homini libero ĩponere uelis leges: qbus ipse non pareas? Prius disce q̃ doces: & anteq̃ mores alio⁊ corrigas tuos corrige. Quis neget iustã eẽ hãc respõsionem? quinetiam si in contemptũ ueniet huiusmodi doctor: & eludet uicissim: qa uidebit & ipse deludere. Quid ergo faciet & ille pceptor: si hæc ei fuerint opposita: quomõ adimet excusationem contumacibus: nisi ut præsentibus factis doceat possibilia se docere? Vnde euenit ut philosophorum præceptis nullus obtemperet. Homines enim malunt exempla q̃ uerba: quia loqui facile est. præstare difficile. utinam quidem tam multi bene facerent quã multi loquuntur bene. Sed qui præcipiunt nec faciunt: abest ab eis fides. Et si homines fuerint contemnentur ut leues. si deus: apponet ei fragilitatis humanæ excusatio. Superest ut factis uerba firmentur: quod & philosophi facere nequeunt: itaq; cum ipsi præceptores uincantur affectibus: quos uinci pdicãt oportere neminẽ possunt ad uirtutẽ quã prædicãt falso erudire. ob eãq; causam putãt neminẽ adhuc perfectũ esse sapientẽ. i. in quo sũmæ doctrinæ ac scientiæ summa uirtus & perfecta iustitia cõsenserit: quod quidem uerũ fuit. Nemo.n. post mundũ conditũ talis extitit nisi Christus: qui & uerbo sapientiã tradidit: & doctrinam præsenti uirtute firmauit.

Quod cælestem doctorem perfectum esse oporteat: & quare perfectus esse nõ possit sine corporis assumptione mortalis. Cap. XXIIII.

AGe nũc consideremus an doctor e cælo missus possit nõ eẽ pfectus. Nõdũ de hoc loquor: quẽ uenisse a deo negãt. Fingamus e cælo aliquẽ eẽ mittendũ: qui uitã hominũ rudimẽtis uirtutis instituat: & ad iustitiam formet. Nemini dubiũ potest esse qn is doctor: qui cælitus mittit tam scientia sit rerũ omniũ q̃ uirtute perfectus: ne nihil inter cæleste terrenũq; differat. Nã in hoĩe interna & propria doctrina esse nullo pacto põt. Nec.n. mens terrenis uisceribus inclusa: & tabe corporis impedita: aut cõprehẽdere p se põt: aut capere ueritatẽ: nisi aliũde doceat. Et si maxime possit: sũmã tamẽ uirtutẽ capere nequeat: & oĩbus uitiis resistere: quo⁊ materia in uisceribus cõtinet. Eo fit ut terrenus doctor pfectus eẽ nõ possit. At uero cælestis cui sciẽtiã diuinitas: uirtutẽ ĩmortalitas tribuit: in docẽdo quoq; sicut in cæteris pfectus & cõsũmatus sit: necesse est. At id oĩno fieri nõ potest: nisi mortale corpus sibi assũmat. Cur autẽ fieri nõ possit: rõ clara est. Nã si ad homines ueniat: ut deus: ut omittã q mortales oculi claritatẽ maiestatis eius conspicere: ac sustinere nõ possent. Ipse certe deus uirtutem docere nõ poterit: qa expers corporis nõ faciet: quæ docebit: ac p hoc doctrina eius pfecta nõ erit. alioquin si uirtus sũma ẽ dolorẽ patiẽter p iustitia officioq; pferre: si uirtus est mortẽ ipsam & intẽtatã nõ metuere: & illatã fortiter sustinere. debet ergo doctor ille pfectus: & docere ista præcipiẽdo: & cõfirmare faciẽdo: quia qui dat pcepta uiuẽdi: amputare debet oĩum excusationũ uias: ut imponat hoĩbus parẽdi necessitatẽ nõ aliqua ui: sed pudore: & tamẽ libertatẽ reliquat: ut & præmiũ sit constitutũ parẽtibus: quia poterant nõ parere: si uellẽt. Quomodo ergo poterit amputari excusatio: nisi ut qui docet faciat q̃ docet: & sit quasi pũius: & manum porrigat secuturo: quẽadmodũ potest facere quæ docet: si nõ sit ei similis: quẽ docet. nã si nulli subiectus sit passioni: põt ei docẽti hõ sic respõdere. Volo eqdẽ nõ peccare: sed uincor. Indutus sum.n. carne fragili & ĩbecilla: hæc est quæ irascit: quæ cõcupiscit: quæ dolet: quæ mori timet. Itaq; ducor inuitus & pecco nõ qa uolo: sed qa cogor. Sentio me etiã ipse peccare: sed necessitas fragilitatis ĩpellit: cui repugnare nõ possum. Quid ad hæc respõdebit pceptor ille iustitiæ: quõ cõfutabit: ac redarguet hoĩem: q delictis suis excusationẽ carnis ostendet: nisi & ipse carne fuerit ĩdutus: ut ostẽdat ẽt carnẽ posse cape uirtutẽ? Cõtumacia.n. redargui nõ põt nisi exẽplo. Nam habere nõ possum q̃ doceas firmitatẽ: nisi ea prior feceris: qa natura hominũ pcliuis ĩ uitia uideri uult: nõ mõ cũ uenia: sed ẽt cũ rõne peccare. Oportet magistrũ doctorẽq; uirtutis hoĩ simillimũ fieri: ut uincẽdo peccatũ doceat hoĩem uinci ab eo posse peccatũ. Si uero sit ĩmortalis exẽplũ pponere hoĩ nullo mõ põt. Existet.n. cõstãs aliqs ac dicet. Tu quidem nõ peccas: qa liber es ab hoc corpe: nõ cõcupiscis: qa ĩmortali nihil est necessariũ: Mihi uero multis rebus opus est: ut tuear hãc uitã. Mortẽ nõ times qa ĩ te ualere nõ põt. Dolorẽ cõtẽnis: qa nullã uim pati potes At ego mortalis utrũq; timeo: qa cruciatus mihi grauissimos ĩferũt: quos tolerare infirmitas carnis nõ põt. Doctor itaq; uirtutis etiam hanc excusationem debuit hominibus auferre: nequis q peccat necessitati potius ascribat: q̃ culpæ suæ. Ergo ut perfectus esse possit nihil debet opponi ab eo: qui docẽdus est: ut si forte dixerint impossibilia præcipis: respondeat: ecce ipse facio. ego carne indutus sum: cuius est peccare proprium. at ego eandem carnem gero: & tamen peccatum in me non dominatur. Mihi opes contẽnere difficile ẽ quia uiuialiter non potest in hoc corpore. Ecce mihi corpus est: & tamen pugno contra omnem uoluptatem. Non possum pro iustitia nec dolorem ferre: nec mortẽ: quia fragilis sum. Ecce & in me dolor ac mors

habet potestatẽ:& ea quæ times uinco ut uictorẽ te faciã doloris ac mortis. Prior uado per ea quæ sustineri nõ posse prætẽdis:si præcipiẽtẽ sequi non potes:sequere antecedentẽ. Sublata est hoc modo oĩs excusatio:& fateri hominẽ necesse ẽ sua culpa iniustũ eẽ:q doctorẽ uirtutis & eũdẽ ducẽ nõ sequat. Vides ergo q̃to pfectior sit mortalis doctor: qa dux esse mortali põt q̃ ĩmortalis:qa patiẽtiã docere nõ põt:qa subiectus passiõibus nõ ẽ. Nec hoc tamẽ eo ptinet:ut hominẽ deo pferã:sed ut ostẽdã:neq; hominẽ pfecta doctrĩa eẽ posse:nisi sit idẽ deus:ut auctoritate cælesti necessitatẽ parẽdi hoibus ĩponat. Neq; deũ nisi mortali corpore iduat:ut pcepra sua factis adĩplẽdo cæteros parẽdi necessitate cõstrigat. Liquido ergo apparet eũ qui uitæ dux & iustitiæ sit magister:corporalẽ esse oportere:nec aliter fieri posse:ut sit illius plena & pfecta doctrina:nisi habeat radicem & fundamẽtũ stabilisq; apud hoĩes ac fixa pmaneat. Ipsum autẽ subire carnis at corporis ĩbecillitatem: uirtutẽq; in se recipe doctoris:ut eam simul & uerbis doceat & factis. Item subiectũ eẽ morti & passionibus cunctis:quoniã & in passione tolerãda:& in morte subeunda uirtutis officia uersantur:q omnia(ut dixi)cõsumatus doctor perferre debeat:ut doceat posse perferri.

Quod Christus licet mortalitatẽ nostrã sumpserit:nõ tamẽ natus est:ut alii homines:sed ex carne uirginis:& quare:cum ĩmunis esset a culpa:spõte subierit pœnam. Cap. XXV.

Discant igit̃ hoĩes & ĩtelligãt quare deus summus cũ legatũ ac nunciũ suũ mitteret ad erudiẽdã pceptis iustitiæ suæ mortalitatẽ mortali uoluerit eũ carne indui:& cruce affigi:& morte mulctari. Nã cũ iustitia nulla eẽt in terra:doctorẽ misit quasi uiuã legẽ:ut nomẽ ac tẽplũ nouũ cõderet: ut uerũ ac piũ cultum per omnẽ terrã uerbis & exẽplo seminaret. Sed tamẽ ut certũ esset a deo missum:nõ ita illũ nasci oportuit:sicut hõ nascit̃ ex mortali utroq; cõcretus: sed ut appetet illũ etiã ĩ hoĩe esse cælestẽ:creatus est sine opera genitoris. Habebat enĩ spiritalẽ patrẽ deũ: & sicut pater spiritus eius deus sine matre:ita mater corporis eius uirgo sine patre fuit. Igit̃ deus & homo inter deũ atq; hominẽ medius cõstitutus. Vnde illũ græci θεάνθρωπον uocãt:ut hominẽ pducere ad deũ posset.i.ad ĩmortalitatẽ: qa si deus tantũ fuisset(ut supius dictũ est)exẽpla uirtutis homini præbere nõ posset:si homo tãtũ.nõ posset homines ad iustitiã cogere:nisi auctoritas:ac uirtus hoĩe maior accederet. Etenĩ cũ cõstet homo ex carne & spiritu:& oporteat spiritũ iustitiæ opibus emereri:ut fiat æternus. Caro qa terrena est ideoq; mortalis:copularũ sibi spiritũ trahit secũ:& ab ĩmortalitate ducit ad mortẽ. Ergo spiritus carnis expers dux esse homini ad immortalitatẽ nullo pacto poterit:quoniã caro ĩpedit spiritũ:quominus deũ sequat̃. Est enĩ fragilis & subiecta peccato. Peccatũ autẽ pabulũ mortis est. Itaq; iccirco mediator aduenit.i.deus in carne:ut caro eũ sequi posset:& eripet morti hoiem:cuius est dãnatio in carnẽ. Ideo carne se induit: ut desideriis carnis edomitis doceret nõ necessitatis eẽ peccare:sed ppositi ac uolũtatis. Vna enĩ nobis:& magna:& præcipua cũ carne luctatio est:cuius infinitæ cupiditates premũt animã: nec dominũ retinere patiunt̃:sed eã uoluptatibus & illecebris suauibus mãcipatã morte afficiũt sempiterna. Quibus ut repugnare possemus: deus nobis uiã superãdæ carnis & aperuit & ostẽdit. Quæ uirtus pfecta & oĩbus uinculis absoluta:coronã uincẽtibus: & mercedem expetendæ nobis immortalitatis impartit.

De mysterio dominicæ crucis:& uirtute:& significatione eorũ:quæ Christus gessit aut pertulit: & quomodo præfiguratus sit in ĩmolatione agni legalis. Cap. XXVI.

Dixi de humanitate:& fragilitate:& passione:cur hæc deus subire maluerit: nũc ipsius crucis ratio reddẽda est:& uis enarranda:qd sũmus pater a principio disposuerit: & quẽadmodũ cũcta quæ gesta sunt:ordinarit:nõ tãtũ diuinatio pphetarũ:quæ in Christũ uera pcessit: sed est ratio ipsius passionis docet. Quæcunq; enim passus est nõ fuerũt inania:sed habuerũt figuram & significationem magnã:sicut etiã diuina illa opera quæ fecit:quorũ uis & potestas ualebãt quidem in præsens:sed declarabant aliud in futurũ. Aperuit cæcorũ oculos uirtus cælestis: & lucem non uidentibus reddidit. Et hoc facto significauit fore ut cõuersus ad gẽtes quæ deum nesciebant: insipiẽtum pectora illuminaret luce sapiẽtiæ:& ad ueritatẽ cõtemplandã oculos cordis apiret. Vere enim cæci sunt:qui cælestia nõ uidentes:& tenebris ignorantiæ circũfusi:terrena & fragilia uenerant̃. Patefecit aures surdoꝝ. Nõ utiq; hactenus uis illa cælestis opata ẽ:sed declarabat breui fore:ut q erant ueritatis expres & audirẽt & ĩtelligerẽt diuinas dei uoces. Vere.n.surdos dixeris:q cælestia & uera & faciẽda non audiunt:mutoꝝ linguas in eloquium soluit. Admirabilis ẽt cũ fieret potentia:Sed inerat huic uirtuti alia significatio q̃ ostẽderet mox futuꝝ ut rerũ cælestium nup ignari percepta sapientiæ disciplina de deo & ueritate dissererẽt. Nam qui rõnẽ diuinitatis ignorat:is uere elinguis & mutus ẽ:licet sit oĩum disertissimus. Ligua.n.eũ uerum loqui cœperit.i.uirtutem maiestatemq; dei singularis interpræraii:tum demũ officio naturæ suæ fungit̃. Quãdiu aũt falsa loquit̃:in suo usu non est:& iõ infans sit necesse ẽ:qui diuina ploqui non põt. Pedes quoq; claudoꝝ ad officiũ gradiendi reformauit. Laudabilis diuini opis fortitudo:sed figura id continebat:quod cohibitis erroribus uitæ sæcularis ac deuiæ: iter ueritatis aperiret̃:p qd' graderent̃ hoies ad dei grãm cõsequẽdã. Is.n.uere claudus existimandus ẽ:qui caligine ac tenebris insipientiæ implicatus & quo tendat ignarus offensibilibus & caducis gressibus per uiã mortis incedit. Itẽ labes & maculas inquinatorũ corporum repugnauit. Non exigua immortalis potẽnæ opera ueꝝ id portendebat hæc uis:q peccatorum labibus ac uitiorum maculis inquinatos:doctrina eius purificatura eẽt eruditõe iustitiæ:leprosi.n. atq; elephãtici debent haberi:quos uel ĩfinitæ cupiditates ad scelera:uel insatiabiles uoluptates ad flagitia compellunt:& dedecorum maculis iniustos labe afficiunt sempiterna. Iacentia mortuorum corpora erexit:eosq; nominibus propriis inclamatos a morte reuocauit. Quid congruentius deo? Quid miraculo dignius omnium sæculorum q̃ derursam uitã resignasse: cõpletisq; hominũ temporibus tẽpora abiecisse ppetua arcana mortis reuelasse? Sed hæc ueneratabilis potestas imago uirtutis maioris fuit;quæ demonstrabat tantam uim habiturã eẽ doctrinã suã:ut gẽ

tes in orbe toto quæ alienæ deo subiectæ morti fuerunt cognitiōe ueri luminis animatæ ad immortalitatis præmia puenirent. Eos.n.recte mortuos existimaueris qui datoré uitæ deū nesciétes:atq; animas suas a cælo in terram deprimétes:in laqueos æternæ mortis incurrunt. Quæ igit᷑ cū faciebat ī præsens imagines erāt futuroꝝ:quæ illæsis affectisq; corporibus exhibebat ea spiritualium figuram gerebant:ut in præsenti uirtutis nobis terrenæ opa monstraret:& ī futuꝝ ptātem suæ cælestis maiestatis ostéderet. Ergo sicut opa eius significantiam quoq; maioris ptātis habuerunt: ita ét passio nō simplex:nec supuacua:nec fortuita præcessit. Sed ut illa quæ fecit:magná uirtuté ac ptāté doctrīæ eius significabát: sic ea quæ passus é:odio futurá eé sapientiam nunciabant. Aceti.n.potus ac fellis cibus acerbitates & amaritudines in hac uita sectatoribus ueritatis pollicebat᷑. Et q̄q̄ passio ipsa p se acerba & amara specimé nobis futuroꝝ tormētoꝝ dabat:q̄ morantibus nobis in hoc sæculo uirtus ipsa ꝓponit:tamen illius modi cibus & potus in os doctoris nostri ueniens:pressuram nobis laboꝝ ac miseriaꝝ præbebat exemplum. Quæ oīa tolerari ac ppeti necesse est eos:qui ueritaté sequunt᷑:quoniá ueritas est acerba & īuisa oībus:qui ueritatis exptes uitam suam mortiferis uoluptatibus dederunt. Ná corona spinea capiti eius īposita id declarabat fore:ut diuiná sibi plebé de nocétibus congregaret. Corona.n.dicit᷑ circūstās in orbe populus. Nos aūt qui ante cognitioné dei fuimus iniusti:spinæ.i. mali & nocentes eramus:ignorantes quid esset bonū:& a iustitiæ notione atq; opibus alieni oīa scelere ac libidine polluebamus:plecti uero ex dumis ac sentibus sanctum dei caput cingimus:quia cōuocati ab ipso & circunfusi undiq; ad eum magistro & doctori assistimus:regemq; illum mundi & omnium uiuétium dominum coronamus. Quod uero ad crucem spectat: magna in ea uis ac ratio est:quam nunc conabor ostendere. Deus namq; : sicut superius exposui : cum statuisset hominem liberare:magistrum uirtutis legauit in terram:qui & præceptis salutaribus formaret homines ad innocentiam : & operibus factisq; præsentibus iustitiæ uiam panderet:qua gradiens homo & doctorem suum sequés ad uitam æternam perueniret. Is igitur corporatus est:& ueste carnis indutus:ut homini ad qué docendū uenerat:uirtutis & exempla:& incitaméta præberet. Sed cum in oibus uitæ officiis iustitiæ specimé præbuisset:ut doloris quoq; patientiam mortisq; cōtéptū:quibus perfecta & consūmata sit uirtus:traderet homini:uenit in manus impiæ nationis cū & uitare potuisset scientia futuri quá gerebat: & repellere eadé uirtute qua mirabilia faciebat. Sustinuit ergo cruciatus ac uerbera & spinas. Postremo etiá morté suscipere nō recusauit : ut homo illo duce subactá: & cathenatá morté cū suis terroribus triumpharet. Cur auté summus pater id potissimū genus mortis elegerit: qua affici eum sineret:hæc ratio est. Dicat eni fortasse aliquis:cur si deus fuit:& mori necesse fuit : non salté aliquo honesto mortis genere affectus est? Cur potissimū cruce? Cur īfami genere supplicii? quod etiam hodie libero q̄uis nocenti uideat᷑ indignū? Primū ꝙ is qui humilis aduenerat:ut humilibus & infirmis opem ferret:& in oībus spem salutis ostenderet:eo genere afficiendus fuit:quo humiles & infirmi solét: neq; eét oīno:q eū nō posset imitari. Deinde ut ītegrū corpus seruaret᷑: qué die tertio resurgere ab īferis oportebat. Nec hoc cuiq̄ ignorandū est:quod ipse ante de sua passione prædicans : etiam id notú fecerit habere se potestaté cū uellet deponédi spiritū & resūmendi. Suffixus itaq; cum spiritum spōte deposuisset : necessariū carnifices nō putauerūt ossa eius suffringere(sicut mos eorū ferebat)sed tantūmodo latus eius pforauerūt. Sic integrū corpus patibulo detractū est:& sepulchro diligéter inclusum. Quæ omnia iccirco facta sunt : ne læsum atq; diminutū corpus ad resurgendū īhabile redderet᷑. Illa quoq; præcipua fuit causa cur deus crucé maluerit:q̄ illa exaltari eum fuit necesse:& oībus gétibus passioné dei notescere. Nā quoniā is qui patibulo suspéditur:& cōspicuus est oībus:& cæteris altior:crux potius electa est : quæ significaret illū tam cōspicuū tanq; sublimen futurū:ut ad eum cognoscédū pariter & colédum cunctæ nationes ex omni orbe concurrerét. Deniq; nulla gens tam inhumana est:nulla regio tam remota:cui aut passio eius:aut sublimitas maiestatis ignota sit. Extendit ergo in passione manus suas:orbémq; dimensus est : ut iam tunc ostéderet ab ortu solis usq; ad occasum:magnū populum ex omnibus linguis & tribubus congregatū sub alas suas esse uenturum:& signū illud maximū atq; sublime frontibus suis suscepturū : Cuius rei figurá iudæi etiá nunc exhibent:cum limina sua de cruore agni notét. Deus eni percussurus Aegyptios: ut ab ea plaga īmunes faceret. Hebræos præceperat his:ut agnum candidū sine macula īmolarent : ac signum liminibus suis de sanguine eius imponerét. Itaq; cū ægyptiorum primogenita una nocte interissent. Hebræi soli signo sanguinis tuti fuerunt:nō quia cruor pecudis tantá in se uim haberet:& hominibus saluti esset:sed imago fuit rerū futurarum. Nam agnus cādidus sine macula christus fuit: idest īnocés & iustus & sanctus : qui ab iisdé iudæis immolatus saluti est omnibus:qui signis sanguinis:idest crucis:qua sanguiné fudit sua in fronte cōscripserunt. Frons enim sūmū limé est hominis : & lignum sanguine delibutum crucis significatio est. Deniq; immolatio pecudis ab his ipsis:qui faciunt pascha nominat᷑ απο του πασχειν : qa passionis est figura:quá deus præscius futurorum tradidit p Moysen populo suo celebrandá. Sed tamen figura ualuit in præsenti ad depellédum periculū:ut appareat quātum ueritas ipsa ualitura sit ad plebem dei protegendá in extrema totius orbis necessitate. Quomodo auté uel in q̄ plaga tuti hoīes sint futuri;qui signū hoc ueri & diuini sanguinis in summo corporis sui notauerunt in nouissimo libro docebo.

De potétia signi crucis: quantæ efficaciæ sit inuocatio nominis cruxifixi:& quantum a dæmoniis timeat᷑ signum crucis. Cap. XXVII.

Nunc satis est de huius signi potétia quātū ualeat exponere:quáto terrori sit demōibus hoc signū sciet:q uiderit: q̄tenus adiurati p Christū de corpibus q̄ obsederint fugiant. Nā sicut ipse cū inter hoīes ageret uniuersos dæmōes uerbo fugabat:hoīumq; méntes emotas:& malis icursibus furiatas in sensus pristinos reponebat. Ita nūc sectatores eiusdem spiritus inquinatos de hominibus & nomine magistri sui & signo passionis excludunt. Cuius rei non difficilis est probatio. Nam cum diis suis

immolant: si assistat aliquis signatam fronté gerens sacra nullo modo litãt. Nec respõsa põt cõsultus reddere uates. Et hæc sæpe causa præcipua iustiná psequẽdi malis regibus fuit. Cũ eni quidã ministrorũ nostri sacrificantibus dominis assisterẽt: iposito frontibus signo: deos eorũ fugauerũt: ne possent in uiscenbus bestiarum futura depingere. Quod cum ĩtelligerent aruspices: ĩstigantibus iisdẽ dæmonibus qbus ꝓsectarãt conquerẽtes ꝓphanos hoĩes sacris interesse: adegerũt principes ipsos in furoré; ut expugnarent dei templũ: seq; uero sacrilegio cõtaminarẽt: q grauissimis psequẽtiũ poenis expiaret. Nec tamẽ ex hoc ipso cæci hoĩes ĩtelligere possunt: aut hanc esse uerá religionẽ: cui ad uincẽdũ tanta uis ĩest: aut illã falsam: quæ subsistere aut cõgredi nõ potest. Sed aiunt hoc deos nõ metu: uerũ odio facere: quasi qsq̃ possit odisse nisi eũ: qui aut noceat: aut possit nocere. Immo uero cõgruẽs maiestati fuit: ut eos quos oderãt; præsentibus poenis afficerent potius q̃ fugarẽt. Sed quoniã neq; accedere ad eos possunt: in qbus cælestẽ notã uiderint: nec his nocere: quos signum ĩmortale munierit tanq̃ ĩexpugnabilis murus: lacessunt eos per hoĩes: & manibus psequunť alienis: quos profecto si esse cõfitenť: uicimus. Necesse est enim hanc esse uerã religionẽ: quæ & rõnem dæmonum nouit: & astutiã intelligit: & uim retundit: & eos spiritalibus armis domitos ac subactos cedere sibi cogit. Si negant: testimoniis poetarũ ac philosophorũ refellenť. Quod si eẽ & malos eẽ ĩficias nõ eunt; qd supest nisi ut alios dicãt eẽ deos: alios dæmões? Exponãt igiť nobis differentiã generis utriusq;: ut sciamus qd colẽdũ quid execrandũ sit. Habeãt ne ĩter se aliquod cõsortiũ: an uero inimici sint? Si sunt aliqua necessitudine copulan: quatenus eos discernemus? Aut quõ utriusq; generis honoré cultũq; miscebimus? Si aũt sunt inimici: aut dæmones deos nõ timẽt; aut dii dæmões fugare nõ possunt. ecce aliqs instinctu dæmonis pcitus dementit: effertur: ĩsanit: ducamus istũ in Iouis optimi maximi templũ: uel quia sanare hoĩes Iuppiter nescit: in æsculapii uel Apollinis fanũ iubeat utriuslibet sacerdos dei sui noĩe: ut nocens ille spiritus excedat ex homine: nullo id pacto fieri põt. Quæ igiť deorũ uis est si subiectos sibi dæmones nõ habent? At uero iidẽ dæmones adiurati per nomẽ ueri dei ꝓtinus fugiunt. Quæ ratio est ut christũ timeãt: Iouẽ autẽ non timeant: nisi q iidẽ sunt dæmones; quos uulgus deos esse opinať? Denique si cõstituať in medio: & is quem cõstat incursum dæmõis perpeti: & Delphici Apollinis uates: eodẽ modo dei nomẽ horrebũt: & tam celeriter excedet de suo uate Apollo: q̃ ex homine spiritus ille dæmonicus: & adiurato fugatoq; deo suo uates in ppetuũ cõticescet. Ergo iidẽ sũt dæmones: quos fatenť execrãdos esse. iidẽ dii qbus supplicãt. Si nobis credendũ esse nõ putãt: credãt Homero: qui sũmũ illũ Iouẽ dæmonibus aggregauit: sed & aliis poetis ac philosophis: qui eosdẽ modo dæmonas: modo deos nuncupãt: quorũ alterũ uerũ: alterũ falsum est. Illi eni neqssimi spiritus ubi adiuranť: ibi se dæmonas cõfitenť: ubi coluntť: ibi se deos mentiunť: ut errores hoĩbus ĩmittant: & auocent a ueri dei notione: per quã solã põt mors æterna uitari. Idẽ sunt q deiciendi hominis causa uarios sibi cultus puersa religione p diuersa regionũ cõdiderũt: mentitis tantũ assumptisq; noĩbus ut fallerẽt. Nã quia diuinitaté per seipos affectare nõ poterãt asciuerũt sibi noĩa potentiũ regum: sub quorũ titulis honores sibi deorũ uendicarẽt. Qui error discuti potest & in lucem ueritatis protrahi. Nã siquis studeat alius inquirere: cõgreget eos quibus peritia est ciere ab ĩferis aĩas. Euocẽt Iouem: Neptũnũ: Vulcanũ: Mercuriũ: Apollinẽ: patrẽq; oĩum Saturnũ. Respõdebunt ab inferis oẽs: & interrogati loquenť: & de se: & de deo fatebunť. Post hæc euocẽt Christũ nõ aderit: nõ apparebit: quia nõ amplius q̃ biduo apud inferos fuit. Quid hac ꝓbatione certius proferri potest? Ego uero nõ dubito qn ad ueritatem Trimegistus hãc aliqua ratione puenerit: qui de deo patre oĩa: & de filio locutus est multa: quæ diuinis continentur arcanis.

Homerus

Trimegistus

De uera & singulari religione: & unde dicať religio: uel secũdũ Ciceronẽ: uel alios. Cap. XXVIII.

QVæ rũ ita se habeant (ut ostendimus) apparet nullam aliã spem uitæ homini eẽ propositã: nisi ut abiectis uanitatibus & errore miserabili deũ cognoscat: & deo seruiat: nisi huic tẽporali renũciet uitæ: ac se rudimentis iustitiæ ad cultũ ueræ religionis instituat. Hac eni conditione gignimur: ut generati nos deo iusta & debita obsequia præbeamus: hũc solum nouerimus: hunc sequamur. Hoc uinculo pietatis obstricti deo & religati sumus: unde ipsa religio nomen accepit: nõ ut Cicero ĩterpretatus est a religãdo: qui in libro de natura deoꝶ secundo dicit ita. Non. n. philosophi solũ: uerũ etiam maiores nři superstitionem a religione separauerunt. Nam q totos dies precabanť & immolabãt: ut sui sibi filii supstites eẽnt: superstitiosi sunt appellati. Qui aũt omnia quæ ad cultum deoꝶ ptinerent: retractarent: & tanquam relegerent: hi dicti sunt religiosi ex relegendo: tanquam ex eligendo eligentes: & ex diligendo diligentes: & ex intelligendo intelligentes. His. n. oĩbus inest uis legẽdi eadem: quæ in religioso. ita factum est in superstitioso ac religioso: alteꝶ uitii nomen: alteꝶ laudis. Hæc ĩterp̃tatio q̃ inepta sit: ex re ipsa licet cognoscere. Nam si in iisdẽ diis colẽdis: & religio & supstitio uersať: exigua uel potius nulla distantia ẽ. Quid. n. mihi affert causæ cur p̃cari ꝓ salute filiorum semel religiosi & idẽ decies facere supstitiosi eẽ hominis arbitreť? Si enim semel facere optimum ẽ: quanto magis sæpius? Si ora prima: ergo & tota die. Si una hostia placabilis: placabiliores utiq; hostiæ plurimæ: quia multiplicata obsequia demerenť potius q̃ offendunt. Nõ. n. nobis odiosi uidenť hi famuli: q assidui ac frequẽtes ad obsequium fuerint: sed magis cari. Cur igiť sit in culpa & nomẽ reprehensibile accipiat: qui aut filios suos magis diligit: aut deos satis honorat? Laudeť aũt qui minus: Quod argumẽtũ ẽt econtrario ualet. Si. n. totos dies p̃cari & ĩmolare criminis ẽ: ergo & semel. Si superstites filios subinde optare uitiosum est: Superstitiosus ẽ igiť ille qui raro id optauerit. Aut cur uitii nomen sit ex eo tractũ: quo nihil honestius: nihil iustius optari põt. Nam q ait religiosos a relegẽdo appellatos: qui ea retractẽt diligẽter quæ ad cultũ deoꝶ ptineant: cur illi q hoc sæpe in die faciunt: religiosoꝶ nomen amittant: cũ multo utiq; diligẽtius ex assiduitate ipsa relegant ea: qbus dii colunť? Quid ergo? est nimirum religio ueri cultus: superstitio falsi. Et omnino quid colas interest nõ quemadmodum colas: aut quid preceris. Sed quia religiosos deorum cultores se putant: cum sint supstitiosi: nec religionem possunt a supstitione di

scernere:nec significantiã noiũ exprimere. Diximus nomẽ religionis a uinculo pietatis eẽ deductũ: q hoĩnẽ sibi deus religauerit: & pietate constrinxerit: qa nos seruire ei ut domino. & obsequi ut pri necesse est. Eo melius ergo id nomen Lucretius interpretatus est: qui ait religionũ se nodos soluere. Supstitiosi aũt uocant nõ q filios suos supstites optãt. Omnes.n.optamus: sed aut ii qui supstitem memoriã defunctorũ colunt: aut q parẽtibus suis supstitibus colebant imagines eoꝝ domi tãq deos penates: nã qui nouos sibi ritus assumebant: ut ĩ deoꝝ uicẽ mortuos honorarẽt: quos ex hoĩbus ĩ cælũ receptos putabãt hos superstitiosos uocabãt. Eos uero q publicos & antiquos deos colerẽt: religiosos noĩabãt. Vnde Virg. Vana supstitio ueteꝝ q ignara deoꝝ. Sed cũ ueteres quoq deos ĩueniamus eodẽ mõ cõsecratos eẽ post obitũ: supstitiosi ergo qui multos ac falsos deos colunt. Nos aũt unũ dñi religiosi qui uni & deo uero supplicamus.

Lucretius

Virgilius

De unitate pris & filii: ut liqueat quõ unius dei possunt esse cultores: q duos colunt alterũ prem: alterum filium: premq immortalẽ: filium mortalẽ: de quo superius dictum est. Cap. XXIX.

Forrasse quærat aliquis quõ cũ deũ unum nos colere dicamus: duos tamẽ asseueremus deũ prem & deũ filium: quæ asseueratio plerosq in maximũ impegit errorẽ. Quibus cũ pbabilia uideant eẽ q dicimus: in hoc uno labare nos arbitrant. q & alteꝝ & mortalẽ deum fateamur. De mortalitate iam diximus: nunc de unitate doceamus. Cũ dicimus deũ prem & deum filium: non diuersum dicimus: nec utrũq secernimus: qa nec pr sine filio eẽ põt: nec filius a pre secerni: siquidẽ nec pr sine filio nũcupari: nec filius põt sine pre generari. Cũ igr & pr filium faciat: & filius prem una utriq mens: unus spũs una substãtia est: sed ille quasi exuberans fons est: hic tanq defluens ex eo riuus: ille tanq sol: hic tãq radius ex sole porrectus: qui quoniã summo pri & fidelis & carus est nõ sepatat: sicut nec riuus a fonte: nec radius a sole: quia & aqua fontis in riuo est: & solis lumen in radio: æque neq uox ab ore seiũgi: nec uirtus aut manus a corpore diuelli potest. Cur igitur a prophetis idem manus dei & uirtus & sermo dicatur utique nulla discretio est: quia & lingua sermonis ministra: & manus in qua est uirtus indiuiduæ sunt corporis portiones. Propriore exemplo uti libet. Cum quis habet filium quem unice diligit: qui tamen sit in domo & in manu pris: licet ei nomen domini potestatemq cõcedat: ciuili tamẽ iure: & domus una & unus dominus nominatur. Sic hic mũdus una dei domus & filius & pater: q unanimes incolũt mũdũ: deus unus: qa & unus ẽ tanq duo: & duo tanq unus. Neq id mirũ cũ & filius sit in patre: qa pater diligit filiũ: & pater in filio: qa uoluntati patris fideliter paret: nec unq faciat: aut fecerit: nisi quod pater: aut uoluit: aut iussit. Deniq unũ deũ esse tam patrẽ q filiũ. Esaias in illo exẽplo qđ supius posuimus ostẽdit cũ diceret. Adorabũt te & precabunt: quoniã in te deus est: & nõ est alius deus præter te. Et alio loco similiter ait. Sic dicit dominus deus rex Israel: & qui eruit eũ deus æternus: ego primus: & ego nouissimus: & præter me nemo est deus. Cũ duas psonas pposuisset dei regis.i.christi: & dei patris: qui eũ post passionẽ ab ĩferis excitauit: sicut ostẽdisse diximus Oseã prophetã qui ait: Et de manu inferorũ eruã eũ: tamẽ ad utrãq psonã referẽs intulit: & præter me nõ est deus: cũ posset dicere præter nos: sed fas nõ erat plurali numero separationẽ tantæ necessitudinis fieri. Vnus est enĩ solus liber deus: summus carẽs origine: qa ipse ẽ origo rerũ: & in eo simul & filius: & oĩa cõtinent. Quapropter cũ mẽs & uolũtas alterius in altero sit: uel potius in utroq una: merito unus deus uterq appellat: quia qcquid est in patre ad filiũ trãstulit: & qcquid in filio a patre descẽdit. Nõ potest igit ille sũmus ac singularis deus: nisi p filiũ coli: qui solũ patrẽ se colere putat: sicut filiũ nõ colit: ita ne patrẽ quidẽ colit. Qui aũt filium suscipit: & nomẽ eius gerit: is uere cũ filio simul & patrẽ colit: quoniã legatus & nũcius & sacerdos sũmi patris est filius. Hic tẽpli maximi ianua est hic lucis uia: hic dux salutis: hic hostiũ uitæ.

De hæresibus quas nõ modo prophetæ: sed etiam christus & apostoli prædixerũt emersuras esse uitandas: & q illa sola ecclesia catholica est & uera: in qua est confessio: & medicina peccatorum per pœnitentiã & fidei sacramenta. Cap. XXX.

Sed quoniam multæ hæreses extiterunt: & instinctibus dæmonum populus descissus est: determinanda est nobis breuiter ueritas: ac in suo proprio domicilio collocanda: ut siquis aquam uitæ cupit haurire: nõ ad detritos lacus deferatur: qui non habent uenã: sed uberrimum dei fontẽ nouerit: quo irrigatus perenni luce potiatur. Ante omnia scire nos conuenit: & ipsum & legatos eius prædixisse q plurimæ sectæ & hæreses haberent existere: quæ concordiam sancti corporis rũperent: ac monuisse ut summa prudentia caueremus: nequãdo in laqueos & fraudes illius aduersarii nostri: cum quo luctari deus nos uoluit: ĩcideremus: tamẽ dedisse certa mandata. quæ in perpetuum custodire debemus. Quorum plærique imitatores deserto itinere cælesti uias sibi deuias per anfractus & præcipitia cõdiderunt: per quã partem plebis incautam: & simplicem ad tenebras mortẽq deducerẽt. Quod quatenus acciderit: exponã. Fuerũt quidam nostrorum uel minus stabilita fide: uel minus docti: uel minus cauti: qui dissidium facerent unitatis: & ecclesiam dissiparent. Sed hi quorum fides lubrica fuit: cũ deum nosse se & colere simularent augendis opibus: & honori studentes affectabant maximũ sacerdotium: & a potioribus uicti cadere secum suffragatoribus suis maluerunt: q eos facere præpositos: quibus concupierant ipsi ante præponi. Quidam uero nõ satis cælestibus litteris eruditi: cum ueritatis accusatoribus respõdere non possent: obiicientibus uel impossibile uel ĩcongruens esse: ut deus in uterum mulieris includeretur: nec cælestem illam maiestatem ad tantã infirmitatẽ potuisse deduci: ut hominibus contẽptui: derisui: cõtumeliæ: & ludibrio esset. Postremo etiã cruciamenta pferret atq execrabili patibulo figeret. Quæ oia cũ neq ingenio nec doctrina defendere ac refutare possent: nec eni uim rõnẽq penitus puidebãt: deprauati sũt ab itinere recto: & cælestes lras corruperũt: ut nouã sibi doctrinã sine ulla radice ac stabilitate cõponerẽt. Nõnulli aũt falsorũ pphetarũ uaticinio illecti: de qbus & ueri pphetæ & ipse prædixerãt: exciderũt a doctrina dei: & traditionem ueram reliquerunt. Sed illi oẽs dæmoniacis fraudibus irretiti: quas prospicere & cauere de-

fuerant: diuinũ nomẽ & cultũ per iprudentiã perdiderũt. Cũ eni Phryges aut Nouatiani: aut Valentiniani:
aut Marrionitæ: aut Anthropiani: aut Arriani: seu qlibet alii nominantur christiani esse desierũt hi:q Chri-
sti noĩe amisso: humana & externa uocabula induerũt. Sola igit̃ catholica ecclesia est: quæ uerũ cultum reti-
net. Hic est fons ueritatis: hoc est domiciliũ fidei: hoc tẽplũ dei: quo siqs nõ itrauerit: uel a quo siquis exiue-
rit: a spe uitæ ac salutis alienus est. Neminẽ sibi oportet pertinaci cõcertatiõe blãdiri. Agitur enĩ de uita & sa-
lute cui nisi caute & diligẽter cõsulat̃: amissa & extincta erit. Sed tamẽ quia singuli quoq; cœtus hæreticorũ
se potissimũ christianos: & suã esse catholicã ecclesiã putãt. Sciendũ est illã esse uerã in qua est: religio: confes-
sio: & pœnitẽtia: quæ peccata & uulnera: qbus est subiecta ĩbecillitas carnis salubriter curat. Hæc interim pau-
cis admonẽdi gratia rettuli; neqs errorẽ fugere cupiens: maiori implicet̃ errore: dũ penetrale ueritatis igno-
rat. Postea plenius & uerius cõtra oẽs mẽdaciorũ sectas ꝓprio separatoq; ope pugnabimus. Sequit̃: ut quo-
niã satis de religione uera & sapiẽtia locuti sumus in proximo libro de iustitia disseramus.

Lactãtii Firmiani diuinarũ institutionũ aduersus gentes: Liber quintus. de iustitia ad Cõstãtinũ ĩperatorẽ.

Quod iniquũ & ipiũ est ante dãnare uel personã uel causam: q̃ de merito eius cognoscere: & quare sapi-
entia iungenda sit religioni: & quare sapientia huius mundi litteras sacras cõtempserit: & q; eloquentia ser-
uit sæculo: & q; plærunq; ut amplius elucescat; ex industria impugnat ueritatem: quæ fere semper idoneis
assertoribus indiget. Cap. primum.

NOn est apud me dubiũ Constãtine imperator maxime: qn hoc opus nostrũ quo singularis il-
le rerũ cõditor: & huius ĩmẽsi operis rector asserit̃. Siquis attigerit ex istis ineptæ religionis:
ut sunt nimia supstitione ipartiẽtes ĩsectet̃ etiã maledictis: ut uix lecto fortasse principio: affli-
gat: ꝓiciat: execret̃: seq; inexpiabili scelere cõtaminari atq; astringi putet. si hæc aut legat pa-
tiẽter: aut audiat: ob hoc tamẽ si fieri põt humanitatis iure postulamus: ut nõ prius damnet:
q̃ uniuersa cognouerit: nã si sacrilegis & ꝓditoribus: & ueneficis potestas defendẽdi sui dat̃:
nec prædanari quenq̃ incognita causa licet: nõ iniuste petere uidemur: ut siquis erit ille qui inciderit in hæc:
si leget perlegat: si audiet sentẽtiã differat in extremũ. Sed noui hominũ ptinaciã: nunq̃ impetrabimus. Ti-
ment enim ne a nobis reuicti: manus dare aliquando clamante ipsa ueritate cogantur. Obstrepunt igit̃ & i-
tercedunt: ne audiant: & oculos suos opprimunt: ne lumen uideant: quod offerimus. Quo plane ipsi diffidẽ-
tiam suæ perditæ rationis ostendunt: cum neq; cognoscere: neq; congredi audẽt: quia sciunt se facile supera-
ri. Et iccirco disceptatione sublata. Pellitur e medio sapientia: ui geritur res (ut ait Ennius) & quia student
damnare tanq̃ nocentes: quos utiq; sciunt innocentes: constare de ipsa innocentia nolunt: quasi uero maior
iniquitas sit probatam innocentiam damnasse: q̃ inauditam. Sed (ut dixi) uerentur: ne si audierint: damna-
re non possint. Et ideo cultores dei summi: hoc est iustos homines torquent: interficiunt; exterminant: nec
causas odiorum ipsi reddere possunt: qui tam uehementer oderunt: quia ipsi errãt: irascuntur his qui uiam
ueram sequuntur: & cum corrigere se possint: errores suos insuper crudelibus factis coaceruant: innocentiũ
cruore maculant̃: & dicatas deo mẽtes euisceratis corpibus detorquẽt; cũ talibus cõgredi & disputare cõten-
dimus. Hos ad ueritatẽ ab ĩepta psuasiõe traducere: q sanguinẽ facilius hauserũt q̃ uerba iustorũ. Quid igit̃?
Operã ne pdemus? Minime. Nã si lucrari hos a morte; ad quã cõcitatissime rẽdũt nõ potuerimus: si ab illo
itinere de morte ad uitam lucẽq; reuocare: quoniã ipsi saluti suæ repugnant: nostros tamẽ confirmabimus:
quorum non est stabilis ac solidis radicibus fundata & fixa sententia. Nutant enim plurimi: & maxime
qui litterarum aliquid attigerunt. Nam & in hoc philosophi: & oratores & poetæ perniciosi sunt: q; in-
cautos animos facile irrætire possunt suauitate sermonis: & carminum dulci modulatione currentium.
Ob eamq; causam uolui sapientiam cum religione coniungere: nequid studiosis illa inanis doctrina possit
officere: ut iam scia lrarum non modo nihil noceat religioni atq; iustitiæ: sed etiam prosit q̃plurimũ: si is q
eas didicerit: sit uirtutibus ĩstructior: & ueritate sapiẽtior. Præterea etiã si nulli alii: nobis certe proderit: de-
lectabit se conscia; gaudebit mens se in ueritatis luce uersari; qđ est aĩæ pabulũ ĩcredibili quadã iocunditate
ꝑfusum. Verũ non est desperandum fortasse nõ canimus surdis. Nec. n. tam in malo statu res est: ut desint sa-
næ mentes; quibus & ueritas placeat: & monstratum sibi rectum iter & uideãt & sequant̃. Circũliniat̃ mo-
do poculũ cælestis sapiæ melle; ut possint ab imprudentibus amara remedia sine offensione potari: dum il-
liciẽs prima dulcedo acerbitatẽ saporis asperi sub p̃textu suauitatis occultat. Nã hæc ĩ primis cã est cur apud
sapiẽtes: & doctores: & prĩcipes huius sæculi scriptura sancta fide careat; q; prophetæ cõmuni ac simplici ser-
mone ut ad populum sunt locuti. Contẽnunt̃ itaq; ab his: qui nihil audire uel legere nisi expolitum ac diser-
tũ uolũt: nec quicq̃ ĩhærere animus eorum potest: nisi qđ aures blandiori sono mulcet. Illa uero quæ sordida
uident̃ anilia: inepta: uulgaria existimant̃. Ideo nihil uerum putãt: nisi quod auditu suaue ẽ: nihil credibile ẽ
nisi quod potest ĩcutere uoluptatẽ: nemo rẽ ueritate põderat sed ornatu. Nõ ergo credũt diuinis: qa fuco ca-
rent: sed ne illis quidẽ: qui eas ĩterprætant̃: quia sunt & ĩpi aut omnino rudes: aut certe parũ docti. Nam ut
plene sint eloquentes: praro contingit: cuius rei causa in apto est. Eloquentia. n. sæculo seruit: populo se iacta-
re & in rebus malis placere gestit. Siquidẽ ueritatẽ sæpius expugnare conat̃. ut uim suam monstret: opes ex-
petit: honores concupiscit: summũ denique gradum dignitatis exposcit. Ergo hæc quasi humilia despicit: ar-
cana tanq̃ cõtraria sibi fugit: qppe qui publico gaudeat: & multitudinem celebritatemq; desideret. Eo fit ut
sapia & ueritas idoneis præconibus idigeat. Et siqui forte lratorum se ad eam contulerunt: defensioni eius
non suffecerunt. Ex his qui mihi noti sunt: Minutius fœlix non ignobilis inter causidicos loci fuit. Huius li-
ber cui Octauio titulus est: declarat q̃ idoneus ueritatis assertor esse potuisset: si se totum ad id studium con-
tulisset. Septimius quoq; Tertulianus fuit omni genere litterarũ peritus: sed in eloquẽdo parũ facilis: & mi-
nus comptus: & multũ obscurus fuit. Ergo nec hic quidẽ satis celebritatis inuenit. Vnus igitur præcipuus

Minutius

Tertulianus

& clarus extitit Cyprianus: q magnā sibi gloriā ex artis oratoriæ professiōe quæsierat: & admodū multa cōscripsit ī suo genere mirāda. Erat .n. ingenio facili: copioso: suaui: & q̄ sermōis maxima ē uirtus: aperto ut discernere nequeas: utrū ne ornatior ī loquēdo: an facilior in explicādo: an potētior in psuadēdo ǵsq fuerit. Hic tamē placere ultra uerba sacramētū ignorātibus nō pōt: quoniā mystica sunt q̄ locutus est: & ad id præparata: ut solis fidelibus audiant. Deniq; a doctis huius sæculi qbus forte scripta eius inotuerunt: derideri solet. Audiui ego quēdā hoīem disertū sane: q eū imutata una lr̄a Caprianū uocaret: quasi & elegās igeniū: & melioribus rebus aptū: ad aniles fabulas cōtulisset. Quod si accidit hoc ei: cuius eloquētia non insuauis est: quid tandē putemus accidere illis: quorū sermo ieiunus ē & igratus: q neq; uim psuadēdi: neq; subtilitatē argumētandi: neq; ullā proi sus acerbitatē ad reuincendum habere potuerunt?

Quod ex defectu doctorū data est temerariis hoībus audacia impugnādi ueritatem ignotam: & hoc probat exemplo duorū philosophorum: quos uiderat in Bythinia. Cap. II.

Ergo qa defuerunt apud nr̄os idonei pitiq; doctores: q uehementer. q acriter errores publicos redarguerēt: q causam oēm ueritatis ornate copioseq; defenderent: puocauit quosdā hæc ipsa penuria: ut auderent scribere cōtra ignotā sibi ueritatē. Omitto eos: q prioribus eā temporibus neq̄q̄ acesserunt. Ego cū in Bythinia lr̄as oratorias accitus docerē: contigissetq; eodē tpe ut dei templū euerteret: duo extiterunt ibidē: q iacenti atq; abiectæ ueritati nescio utrū supbius an importunius isultarēt: quorum alter antistitem se philosophiæ pfitebat. Verū ita uitiosus: ut continētiæ magister nō minus auaritia q̄ libidinibus arderet: ī uictu tam sumptuosus: ut ī schola uirtutis assertor: parsimoniæ paupertatisq; laudator: ī palatio peius cœnaret q̄ domi. tamen uitia sua capillis & pallio: & (qd' maximum est uelamētū) diuitiis prætegebat: quas ut augeret ad amicitias iudicū miro ambitu penetrabat: eosq; sibi repēte auctoritate falsi nominis obligabat: non mō ut eorū sententias uenderet: uerū ēt ut confines suos: quos ædibus agrisq; pellebat: a sua repetendo hac potētia retardabat. Hic uero qui suas disputatōes moribus destruebat: uel mores suos disputatōibus arguebat: ipse aduersus se grauis censor: & accusator acerrimus: eodē ipso tpe quo iustus populus nefarie lacerabat tres libros euomuit contra religionem nomenq; christianū. Professus āte omnia philosophi officiū esse erroribus hoium subuenire: atq; illos ad uerā uiā reuocare. i. ad cultus deorum: quorū numine ac maiestate (ut ille dicebat) mūdus gubernaret. nec pati hoīes peritos quorūdā fraudibus illici: nec simplicitatis eorū pdæ ac pabulo sit hoībus astutis. Itaq; se suscæpisse hoc munus philosophia dignū: ut pferret nō uidētibus lumē sapiētiæ: nō mō ut suscæptis deorū cultibus resanescāt: sed ēt ut ptinaci obstinatōe deposita corporis cruciamēta deuitēt: nec sæuas mēbrorū laceratōes frustra ppeti uelit. Vt autē appereret cuius rei gr̄a opus illud elaborasset: effusus ē in principū laudes: quorū pietas & puidētia (ut qdē ipse dicebat) tū ī cæteris rebus hūanis: tum pcipue ī defendēdis deorū religiōibus claruisset: cōsultū eē tādē rebus hūanis: ut cohibita īpia & anili supstitōe: uniuersi hoīes lægitimis sacris uacarēt: ac ppitios sibi dos expirēt. Vbi āt religiōis eius: cōtra quā porabat: ifirmare uoluit rōnē: ieptus: uanus: ridiculus apparuit: qa grauis ille cōsultor utilitatis alienæ: nō mō qd oppugnaret: sed ēt qd loqueret nesciebat. Nā siq nostrorū affuerūt: q̄uis tpis gr̄a cōticæscerēt: aīo tamē derisere: utpote cū uiderēt hoīem pfitētē se illumiaturū alios: cū ipe cæcus eēt: reducturū alios ab error: cū ipe ignoraret ubi pedes suos pōeret: erudīturū alios ueritatē: cuius ille nec scītillā qdē unā uidisset aliqdo: qppe cū sapiētiæ pfessor pfligare sapiētiā niteret. Oēs tamē id arguebāt: q illo potissimū tpe id opis eēt aggressus: quo furebat odiosa crudelitas. O phūm adulatorē: ac tpi seruientē. Verū hic p sua ianitate cōtēptus ē: q & gr̄am quā spauir nō ē adeptus: & gloria quā captauit: ī culpā rephēsionēq; cōuersa ē. Alius eandē materiā mordacius scripsit q erat tūc e nūero iudicū: & q auctor ī primis faciēdæ psecutiōis fuit: quo scelere nō cōtentus ēt scriptis eos quos afflixerat īsecutus ē. Cōposuit .n. libellos duos nō cōtra christiāos ne inimice īsectari uideret: sed ad christiāos ut hūanæ & benigne cōsulere putaret: in qbus ita falsitatē scripturæ sacræ arguere conatus est tanq̄ sibi esset tota cōtraria. Nā quædam capita quæ repugnare sibi uidebant exposuit: adeo multa: adeo intima enumerans: ut aliquādo ex eadē disciplina fuisse uideat. Quod si fuit: quis eū Demosthenes poterit ab īpietate defendere: qui religionis: cui fuerat assensus: & fidei cuius nomē induerat: & sacramēti qd' acceperat: pditor factus ē: nisi forte casū in manus eius diuinæ lr̄æ īciderūt? Quæ igit temeritas erit id audere dissoluere: qd' illi nemo interpratus est bene: q aut nihil didicit: aut nihil intellexit. Tantū .n. abest a diuinis lr̄is repugnantia: quantū ille abfuit a ueritate & fide. præcipue tamen Paulū Petrūq; lacerauit cæterosq; discipulos tanquā fallaciæ seminatores: quos eosdem tamē rudes & indoctos fuisse testatus ē. Nam quosdam eorū piscatorio officio quæstum fecisse: quasi ægre ferret: q illam rem nō Aristophanes aliquis: aut Aristarchus commentatus sit.

Qd' a discipulis Christi uolūtas mētiēdi abfuit: q uitā exercebāt cōtrariā uitiis. Et q respondēdū fuit blasfemiæ eorū: qui Christū magnū fuisse mentiti sunt: & sibi ipsis cōtraria docuerunt. Cap. III.

Abfuit ergo ab his fingendi uoluntas & astutia: quoniam rudes fuerunt. Aut quis possit indoctus apta inter se & cohærentia fingere: cum philosophorum doctissimi Plato & Aristoteles: & Epicurus: & Zeno ipsi sibi repugnantia & contraria dixerint. Hæc est enim mēdaciorū natura ut cohærere non possint. Illorū aūt traditio quia uera est: quadrat ubiq;: ac tota sibi consentit: & ideo psuadet: quia cōstanti rōne suffulta est. non igit quæstus & cōmodi gr̄a religionem istam cōmentati sunt: quippe qui & præceptis: & ipsa re eā uitam secuti sunt: quæ & uoluptatibus caret & oīa quæ habentur in bonis spernit: & q non tantū mortē pro fide subierīt: sed etiam morituros eē se & scierint & pdixerīt: & postea uniuersos qui eorum disciplinam secuti essent: acerba & nefanda passuros. Ipsum aūt Christū affirmauit a Iudæis fugatum: collecta noningentorū hoīum manu latrocinia fecisse. Quis tantæ auctoritati audeat repugnare? Credamus hoc plane. Nam fortasse illi hoc in somnis Apollo aliquis nunciauit. Tot semp

latrones perierunt & quotidie peunt utiq̧ multos & ipse damnasti. q̃s eorum post crucem suam: nō dicam deus: sed hō appellatus ẽ? Vel tu forsitan ex eo credidisti: quia uos homicidã Mai rẽ consecrastis ut deũ: qđ tamẽ nō fecissetis: si illum ariopagitæ in crucẽ sustulissent. Itẽ cum facta eius mirabilia destrueret: nec tamẽ negaret: uoluit ostẽdere Apolloniũ uel paria: uel etiã maiora fecisse. Mirũ ꝗ Apulleiũ ꝑtermisit: cuius solent & multa & mira memorari. Cur igit̃ o delirum caput: nemo Apollonium ꝓ deo colit: nisi forte tu solus: illo s. deo dignus: cũ quo te in sempiternũ uerus deus puniet? Si magus Christus quia mirabilia fecit: peritior uti ꝗ Apollonius: qui (ut describis) cũ Domitianus eum punire uellet: repente in iudicio nō cõparuit: ꝗ ille qui cõpræhensus est & cruci affixus. At. n. ex hoc ipso fortasse insolentiam ipsius uoluit arguere: ꝗ deum se constituerit: ut ille uerecundior fuisse uideat̃: qui cum maiora faceret: ut hic putat id sibi nō arrogauerit. Omitto nunc ipsa opa cõparare: quia in secundo & superiori libro de fraude ac præstigiis artis magicæ dixi. Nego esse quenquam: qui non optet in primis id sibi post mortem contingere: quod etiã reges maximi concupiscunt. Cur enim homines sibi sepulchra magnifica: cur statuas: cur imagines comparãt? cur aliquibus factis præclaris: aut etiam morte pro ciuibus suscepta: student opiniones hominum promereri? Cur deniq̧ ingenii tui monumentum hoc detestabili stultitia tanq̃ cœno ædificatũ constituere uoluisti: nisi ꝗ immortalitatem de memoria nominis speras? Stultum ẽ igit̃ id putare Apollonium noluisse: quod optaret utiq̧ si posset: quia nemo est: qui ĩmortalitatẽ recuset: & maxime cũ eũ dicas & adoratũ esse a ꝗbusdam: sicut deum: & simulacrũ eius sub Herculis Alexiaci noĩe cõstitutũ: ab ephesiis etiã nũc honorari. Nō potuit ergo post mortẽ deus credi: qa & hominẽ & magũ fuisse constabat: & ideo alieni nominis titulo affectauit diuinitatẽ: quia suo nec poterat: nec audebat. Noster uero & potuit deus credi: qa magus non fuit: & creditus est: quia uerus fuit. Non inquit hoc dico icirco Apollonium non haberi deum: quia noluerit: sed ut appareat nos sapientiores esse qui mirabilibus factis non statim fidem diuinitatis adiunximus: q̃ uos qui ob exigua portenta deum credidistis. nō est mirum si tu qa dei sapientia longe remotus es: nihil prorsus itelligis eorum: quæ legisti: cũ iudæi qui a principio ꝓphetas lectitauerãt quibusq̧ sacramẽtũ dei fuerat obsignatũ: tamen qđ legerint ignorauerũt. Disce igit̃ siqđ tibi cordis ẽ: non icirco a nobis deũ creditum Christũ: qa mirabilia fecit: sed qa uidimus in eo facta esse oĩa quæ nobis annunciata sunt uaticinio ꝓphetarum: fecit mirabilia. Magnum putassemus: ut & uos nũcupatis. & Iudæi tunc putauerũt: si nō illa ipsa factura Christum ꝓphetæ oẽs uno spiritu prædixisset. Itaq̧ deũ credimus: nō magis ex factis opibusq̧ mirãdis: q̃ ex illa ipsa cruce: quã uos sicut canes lambitis: quoniam simul & illa prædicta est. non igitur suo testimonio: Cui enim de se dicenti credi potest? sed prophetarum testimonio: qui omnia quæ fecit ac passus est: multo ante cecinerunt: fidem diuinitatis accepit: quod neq̧ Apollonio: neq̧ Apuleio neq̧ cuiquam magorum potuit: aut potest aliquando contingere. Cum igitur talia ignorantiæ suæ deliramenta fudisset. cum ueritatem penitus excidere connixus esset: ausus est libros suos nefarios ac dei hostes φιλαλήθεις. i. ueritatis amatores annotare. O cæcum pectus: o mentem cimeriis (ut aiunt) tenebris atriorem. Discipulus hic fortasse Anaxagoræ fuit: cui niues atramẽtum fuerunt: atq̧ eadem cæcitas est: & uero falsitatis & mẽdacio ueritatis nomen imponere. Videlicet homo subdolus uoluit lupum sub ouis pelle cælare: ut fallaci titulo posset irrætire lectorẽ. Verum esto ĩscitia hoc: nō malitia feceris. Quam tãdem nobis attulisti ueritatẽ: nisi quod assertor deorum eos ipsos ad ultimum ꝑdidisti? Prosecutus. n. summi dei laudes: quẽ regem: quẽ maximum: quẽ opificem rerum: quẽ fontẽ bonorum: quẽ parẽtem omniũ: quem factorẽ: altorẽq̧ uiuentiũ confessus es. Ademisti Ioui tuo regnũ: eumq̧ summa potestate depulsum: ĩ ministrorum numerum redegisti. Epilogus itaq̧ te tuus arguit stultitiæ: uanitatis: erroris: Affirmas deos esse & illos tamen subiicis: & mancipas ei deo: cuius religionem conaris euertere.

Quare hoc opus incæptum sit: & contra quos. & ad quid prosit. Cap. IIII.

Il ergo de ꝗbus dixi: cũ præsente me ac dolẽte sacrilegas suas lr̃as explicassent & illorum sũꝑba impietate stimulatus: & ueritatis ipsius consciẽtia (ut ego arbitror) suscæpi hoc munus: ut oĩbus ĩgenii mei uiribus accusatores iustitiæ refutarẽ: nō ut cõtra hos scriberẽ: q paucis uerbis obtĩeri poterãt: sed ut oẽs q ubiq̧ idem operis efficiũt: aut effecerũt: uno simul ĩpetu ꝓfligarẽ. Nō dubito. n. qn & alii plurimi: & multis ĩ locis: & nō mõ græcis: sed ẽt latinis lr̃is: monumẽtũ iniustitiæ suæ struxerunt: quibus singulis quoniã respondere non poterã: sic agendã mihi hanc causam putaui: ut ẽt priores cum oĩbus suis scriptis peruerterẽ: & futuris oẽm facultatẽ scribẽdi aut respondendi amputarẽ: præbeant modo aures. Efficiã ꝓfecto ut quicũq̧ ista rognouerit: aut suscipiat: qđ ante dãnauit: aut qđ est ꝓximũ: deridere aliquãdo desistat. Quãq̃ Tertulianus eandẽ causam plene porauerit in eo libro cui apologeticõ nomẽ est: tamẽ quoniam aliud ẽ accusantibus respondere: qđ in defensiõe: aut negatione sola positũ est: aliud instituere: qđ nos facimus: ĩ quo necesse ẽ doctrinæ totius substantiã cõtineri: nō defugi hũc laborem: ut ĩplerẽ materiã: quã Cyprianus non executus est in ea orõne: qua demetrianũ (sicut ipse ait) oblatrãtẽ atq̧ ostrepentẽ ueritati redarguere conat̃: qua materia nō est usus ut debuit. Nō. n. scripturæ testimoniis: quã ille utiq̧ uanã: fictam cõmentitiã putabat: sed argumentis & rõne fuerat refellendus. Nam cum ageret cõtra hoĩem ueritatis ignarum: dilatis paulisper diuinis lectõibus: formare hunc a principio tanquã rudem debuit. Eiq̧ paulatim principia monstrare: ne toto lumine abiecto caligaret. Nam sicut infans solidi ac fortis cibi capere uim nō potest ob stomachi teneritudinem: sed liquore lactis ac mollitudĩe alitur: donec firmatis uiribus uesci fortioribus possit: ita & huic oportebat quia nondum poterat capere diuina: prius humana testimonia offerri. i. philosophorum & historicorum: ut suis potissimum refutaret̃ auctoribus. Quod quia ille non fecit: raptus eximia eruditione diuinarum lr̃arum: ut his solis contentus esset: quibus fides constat: accessi deo inspirante ut ego facerem: & simul ut uiam cæteris ad imitãdum pararem. At si hortatu nostro docti homines ac diserti huc se conferre cœperint: & ĩgenia sua uimq̧ dicẽdi ĩ hoc ueritatis campo iactare maluerint: euanituras breui rẽ

ligiões falsas: & occasurā esse omnē philosophiam nemo dubitauerit:si fuerit omnibus psuasum tum hanc
solam religionem: tum etiam & solam uerā esse sapientiam. Sed euagatus sum lōgius: q̄ uolebam.

De iustitiā quā non modo philosophi:sed etiam poetæ:q eos præcesserunt:tantis quæsierunt uiribus. Et
quomodo pro uero haberi debeat:non figmento poetico: q̄ iusticia terras incolebat regnante Saturno: &
aurea fuisse sæcula: Sed Ioue regnante iustitiam esse fugatam. Cap. V.

NVnc reddenda ē de iustitia ,pposita disputatio. quæ aut ipsa sola ē uirtus:aut fons est ipsa uirtutis:
quā non mō philosophi q̄sierūt:sed poetæ quoq; qui priores multo fuerunt:& ante natū philoso
phiæ nomē p sapientibus habebant. Hi plane intellexerunt abesse hāc a rebus humāis: eamq; fin
xerunt offensam uitiis hoīum cessisse e terra in cælūq; migrasse:atq; ut docerent qd sit iuste uiue
re. Solent.n. præcepta p ambages dare & a Saturni tēporibus: quæ illi uocant aurea: repetunt exē
pla iustitiæ: narrātq; ī quo statu fuerit uita humana: dum illa in terra moraref. Quod qdem nō ,p poetica fi
ctione:sed ,p uero habendum ē. Saturno.n. regnante nondum deorum cultibus institutis: necdum illa gen
te ad diuinitatis opinionē consecrata: deus utiq; colebaf. Et ideo nō erant neq; dissensiones: neq; inimicitiæ:
neq; bella. Nondū uesanos rabies nudauerat enses: ut germanicus Cæsar in Arateo loquif carmine. Nec con
sanguineis fuerat discordia nota. Immo nec alienigenis qdē:sed neq; ulli oīno gladij q nudarēt: fuerūt. Quis
eni p̄sente ac uigēte iustitia: aut de tutela sui cū nemo insidiaref: aut de pnicie alterius cogitaret: cū nemo qcq̄
cōcupisceret? Malebant tenui contēti uiuere cultu: ut Ci. ī suo narrat: quod ē ,ppriū nr̄æ religionis. Ne signa
re quidē aut partiri limite campū Fas erat: in mediū quærebant. Quippe cū deus cōmunem oībus terrā de
disset: ut cōem degerēt uitā: nō ut rabida & furēs auaritia sibi omnia uēdicaret: nec ulli deesset: qđ omnibus
nasceref. Quod poetæ dictū sic accipi oportet: non ut existimemus nihil omnino tunc fuisse priuati: sed mo
re poetico figuratum ut intelligamus tam liberales fuisse homines: ut natas sibi fruges nō includerēt: nec so
li abscōditis incubarēt: sed paupes ad cōmunionem ,pprii laboris admitterēt. Flumina iam lactis: iam flu
mina nectaris ibant. Nec mirum cum promptuaria iustoꝝ benigne paterēt oībus: nec auaritia intercipiēs
beneficia diuina famē sitimq; uulgo faceret: sed omnes æqualiter abūdarēt: cum habētes nō habētibus large
copioseq; donarēt. Sed postq̄ Saturnus a filio pulsus: in Latiūq; delatus ē. Arma Iouis fugiēs: & regnis exul
ademptis. Cum iā populus uel noui regis metu: uel quia sponte deprauatus deū colere desisset: regemq; ,p
deo habere cœpisset: cum ipse propemodū parricida exēplo cæteris eēt: ad uiolandam pietatē. Deserui pro
pere terras iustissima uirgo. Sed non ut ait Cicero. Et Iouis in regno cæliq; ī parte resedit. Quomodo enī
poterat ī eius regno residere aut cōmorari: qui p̄rem regno expulit: bello psecutus ē: exulem toto orbe iacta
uit? Ille malū uirus serpētibus addidit atris. Prædariq; lupos iussit. i. odiū: & īuidiā: & dolū hoībus īseruit: ut
eēnt tāq̄ serpētes uenenati: tā rapaces q̄ lupi. Qđ qdē uere faciūt hi q iustos ac fideles deo psequūf: dātq; iudi
cibus sæuiēdi aduersus īnoxios ptāté. Fortasse aliqd eiusmodi Iuppiter fecit ad expugnandā tollēdamq; iusti
tiā: & iō efferasse serpētes ac lupos acuisse tradif. Tū belli rabies & amor successit habēdi. Neq; īmerito. Sub la
ta.n. dei religiōe: boni quoq; ac mali sciēnā pdiderūt: sic hoībus īterciđit cōitas uitæ: & direptū fœdus societa
tis hūanæ. Tū iter se manus īserere cœperunt: & īsidiari & gloriam sibi ex humano sanguine cōparare.

Quod cupiditas fons maloꝝ oīum expulsa iustitias suas. i. iniqssimas promulgauit leges & qūo sub Ioue
naturæ cōsortes seruituti subiecerit audax: auara ambitiosa supba & crudelis īpietas hoīum: & aureū expu
lit sæculū: quod sola facit puritas ueræ religionis. Cap. VI.

QVorum oīum maloꝝ fons cupiditas erat: quæ. s. ex cōtēptu ueræ maiestatis erupit. nō tantum.n.
non participabant aliis hi quibus affluebat: sed aliena quoq; rapiebāt in priuatum lucrum trahen
tes oīa: & quæ antea in usus hoīum singuli laborabāt: in paucoꝝ domos cōferebāt. Vt.n. cæteros
seruitio subiugarēt: ī primis necessaria uitæ subducere & colligere cœpunt. Eaq; firmiter cōclusa
seruare: ut beneficia cælestia facerent sua non pp humanitatem: quæ nulla in ipsis erat: sed ut oīa cupiditatis
& auaritiæ instrumēta cōderēt leges ēt sibi iustitiæ noīe munitas iniqssimas ī iustissimasq; sanxerūt: qbus ra
pinas & auaritiā suā contra uim multitudinis tuerenf. Tantum igif auctoritate quantum uiribus: aut opi
bus. aut auaritia præualebant. Et quoniam nullum ī his iustitiæ uestigiū fuit: cuius officia sunt humanitas
æquitas: misericordia: iam supba & tumida inæqualitate gaudebāt: altioresq; se cæteris hoībus satellitū co
mitatu & ferro & īsigni ueste fulgebant. Hinc honores sibi & purpuras & fasces inuenerunt: ut securiū gla
diorūq; terrore subnixi: quasi iure dominoꝝ pculsis ac pauentibus imparent in hac cōditione humanā ui
tam rex ille cōstituit: q debellato ac fugato parente nō regnū: sed impiā tyrannidē ui & hoībus armatis oc
cupauit. Et aureū illud iustūq; sæculū sustulit: coegitq; hoīes malos & īpios fieri: uel ex hoc ipo: q ipos auer
tit a deo ad se adorandū: qđ terror īsolentissime potestatis expresserat. Quis.n. nō metueret eum quē arma
cingebat? quem ferri & gladioꝝ fulgor insuetus circundabat? Aut qui parceret alieno: q ne p̄ri suo quidem
pepercerat? Quem uero metueret: qui Titanam robustam excellentemq; uiribus gentem bello uicerat: oc
cisione deleuerat? Quid mirū si oīs multitudo insolito metu pressa in unius adulationem concesserat? hūc
uerebanf: huic honorem maximum deferebāt. Et quoniam mores ac uitia regis imitari genus obsequii iu
dicabaf: abiecerunt omnes pietatem: ne exprobrare regi scelus uiderenf: si pie uiuerēt. Sic assidua imitatiōe
corrupti: diuinum fas reliquerunt: & paulatim male uiuendi consuetudo mos factus est. Nec iam quicquā
ex antecedentis sæculi pio atq; optimo statu mansit: sed explosa iustitia ueritatem secum trahēs reliquit hō
minibus errorem: ignorantiam: cæcitatem. Imprudentes igif poetæ: qui eam ad cælum cōfugisse cecinerūt
.i. ad Iouis regnum. Si enim sæculo quod uocant aureum: iustitia in terra fuit: a Ioue utiq; pulsa est: qui au
reum sæculum commutauit. Sæculi autem commutatio & expulsio iustitiæ nihil aliud: ut dixi: q̄ desertio
diuinæ religionis putanda est: quæ sola effecit: ut homo hominem carum habeat. Eumq; sibi fraternitatis

uinculo sciat esse constrictum: siquidem pr idem & deus est oibus: ut dei pris cõmunis beneficia cũ his q nõ habent: partiat: nulli noceat: nullũ premat: nõ fores claudat hospiti: nõ autẽ precanti: sed sit largus: beneficus liberalis; quas regias esse laudes Tullius existimauit. Hæc ẽ profecto iustitia: & hoc aureum sæculum: quod Ioue regnante primum corruptum: mox & ipso & omni eius ꝓgenie consecrata: deorumq multorum cultu suscepto fuerat omne sublatum.

De aduentu Christi aureũ sæculũ restituẽtis ĩ electis. i. uerã reformãtis religionẽ. Et q uirtus ĩnotescat: & ꝓbat exercitio uitioꝝ: ut liquidũ sit quare deus mala eẽ ꝑmiserit. Cap. VII.

Sed deus ut parens indulgentissimus: appropinquante ultimo tẽpore nunciũ misit: q uetus illud sæculum fugatamq iustitiam reduceret: ne humanum genus maximis: & perpetuis agitaret erroribus. Rediit ergo species illius aurei temporis: & reddita qdem terræ: sed assignata paucis iustitia ẽ: quæ nihil aliud est: q̃ dei unici sola pia & religiosa cultura. Sed moueat fortasse aliquẽ cur si hæc sit iustitia: nõ omni humano generi sit data: nec in eã multitudo uniuersa consenserit. magnæ hoc disputationis est: cur a deo cum iustitiam terræ daret nõ sit retenta diuersitas: quod & alio loco declarauit: & ubicunq opportune ĩciderit explicabit. nunc designare id breuissime satis est: uirtutem aut cerni non posse: nisi habeat uitia contraria: aut non esse perfectam nisi exerceat aduersis. Hanc enim deus bonoꝝ & malorum uoluit esse distantiam: ut qualitatem boni ex malo sciamus. Item mali ex bono: nec alterius rõ intelligi sublato altero potest. Deus ergo non exclusit malum: ut rõ uirtutis constare posset. Quomodo enĩ patientia uim suam nomenq retineret: si nihil esset quod pati cogeremur? Quomodo laudem mereretur deuota deo suo fides: nisi esset aliquis qui a deo uellet auertere? Nã & ideo potiores eẽ iniustos ꝑmisit: ut cogere ad malũ possent: iõ plures: ut uirtus esset ꝓciosa q rara ẽ. Qđ qdẽ ipm Quinti. egregie ac breuiter ostendit ĩ capite obuoluto. Nã q̃ inqt uirtus esset inocentia: nisi laudẽ raritas dedisset? Verꝫ qa natura sic comparatum est: ut odium: cupiditas: ira: in id quod ĩcubuerint: agant cæcos: supra hominẽ uidet culpa uacare. Alioquin si natura pares omnibus effectus dedisset: pietas nihil erat. Hoc q uerum sit: doceat necessitas ipa rõnis. Si. n. uirtus est malis ac uitiis fortiter repugnare: apparet sine malo ac uitio nullam esse uirtutem: quam deus ut absolutam ꝑfectamq redderet retinuit illud quod erat ei cõtrarium: cum quo depugnare posset. Agitata. n. multis quatientibus stabilitatẽ capit: & quanto frequẽter ĩpellit: tanto firmiter roborat. Hæc nimirũ causa effecit: ut quamuis sit hominibus missa iustitia: tamẽ aureum sæculũ non eẽ dicat: quia malum non sustulit ut retineret diuersitatem: quæ sacramentum diuinæ religionis continet sola.

Quare iustitia quæ improbatio ẽ non uideat ab hoibus: & q homo dei tẽplum ẽ nõ auꝝ nec lapides. Et q deus uirtutibus colẽdus est: non corruptibilibus donis. Et q omnia mala ex eo proueniunt: q plures dii colunt: qa si unus solus uere coleret: oẽs iura fraternitatis agnoscerẽt & exercerẽt. Cap. VIII.

Qui ergo putant iustum eẽ neminem: ante oculos habẽt iusticiam: sed eam nolunt cernere. Quid est. n. cur illã uel in carminibus uel ĩ omni sermone describãt: conquerẽtes eius absentiã cũ sit facillimũ bonos eẽ si uelint? Quid uobis inanẽ iusticiã depingitis: & optatis cadere de cælo tanq̃ in aliquo simulacro figuratã? Ecce in conspectu uestro ẽ: suscipite (si potestis) eam q ĩ domicilio uri pectoris cõstituite. Nec difficile nec alienũ a tẽporibus existimetis. Estote æqui ac boni: & sequet uos sua sponte iustitia: quã qritis: Deponite omnẽ malã cogitationẽ de cordibus uestris: & statim uobis illud tempus aureũ reuertet: qđ aliter conseq nõ potestis: q̃ si ueꝝ deum colere cœpitis. Vos aũt manẽte cultu deorum: iustitiã desideratis ĩ terra: qđ fieri nullo pacto põt: sed ne tum quidẽ potuit: cũ putatis: quia nõdũ natis diis istis: quos ĩpie colitis: necesse ẽ unius dei cultum fuisse ꝑ terrã: eius. s. q execrat malitiã exigitq bonitatẽ cuius tẽplum ẽ: nõ lapides aut lutũ: sed homo ipse q figurã dei gestat. Quod tẽplũ non auro & gẽmaꝝ donis corruptibilibus: sed æternis uirtutũ muneribus ornat. Discite igit (si qd uobis reliquæ mẽtis ẽ) hoies iõ malos & iniustos eẽ: qa dii colunt: & iõ mala oĩa rebus humanis quotidie ĩgrauescere: qa deus huius mũdi effector: & gubernator derelictus ẽ: qa susceptæ sunt cõtra q̃ fas ẽ impiæ religiones. Postremo qa ne coli qdẽ uel a paucis deũ sinitis. Qđ si solus deus coleret non eẽnt dissensiões & bella. cũ scirẽt hoies se unius dei filios eẽ: ideoq diuinæ necessitudinis sacro & iuiolabili uiculo copulatos nullæ fierẽt ĩsidiæ: cum scirẽt cuiusmõi pœnas deus animaꝝ ĩterfectoribus præpararet: q clandestina scelera & ipsas ẽt cogitatões ꝓuidet: non eẽnt fraudes neq rapĩæ: si deo ꝑcipiẽte didicissent & suo & ꝑuo eẽ cõtẽti: ut fragilibus & caducis solida & æterna ꝑferrẽt. Non essent adulteria: & mulieꝝ prostitutões: & stupra: si eẽt notũ omnibus dãnati a deo quicqd appetit ultra generandi cupiditatẽ. Nec fœminam necessitas cogeret pudorẽ suũ ꝓfanare ut uictum sibi obscœnissimũ quærat: cum & mares libidinẽ contẽnerẽt: & habẽtium pia & religiosa collatio non habẽtibus subueniret. Non eẽnt igit (ut dixi) hæc oĩa ĩ terris mala: si ab hominibus in legẽ dei conIuraret si ab uniuersis fierẽt: quæ unus noster populus opat: q̃ beatus eẽt: quãq aureus humanaꝝ reꝝ status si ꝑ totũ orbẽ mansuetudo & pietas & pax: & ĩnocẽtia: & æqtas: & temperantia: & fides moraret. Deniq ad regẽdos homines: nõ opus eẽt tam multis & tam uariis legibus: cum ad ꝑfectã innocẽtiã dei lex una sufficeret: neq carceribus: neq gladiis præsidum: neq terrore pœnaꝝ: cum præceptoꝝ cælestiũ salubritas humanis pectoribus ĩfusa ultro ad iustitiæ opa hoĩes erudiret. Nunc autem mali hoĩes sunt ignoratiõe: recti ac boni quod qdem Cicero uidit. Disputans. n. de legibus: sicut una ĩquit eadẽq natura mũdus oĩbus partibus ĩter se congruẽtibus cohæret: ac nitit: sic oẽs hoies ĩter se natura confusi prauitate dissentiũt: nec se ĩtelligunt eẽ cõsanguineos & subiectos omnes sub unã eandẽq tutelã: qđ si teneret: deoꝝ ꝑfecto uita hoies uiuerẽt. Vniuersa igit mala qbus humanum genus seipsum ĩuicẽ conficit: iniustus atq ĩpius deoꝝ cultus ĩduxit: nec. n. poterat retinere pietatẽ: qui communẽ omnium patrem deum tanquam prodigi ac rebelles liberi abnegassent.

Quod iniqui iustitiam quã sibi abesse sentiũt omnibus abesse putãt: & in eos q iustiores & ĩnocentissimi

sunt:atrocius sæuiunt.i.in seruos Christi.mensuram patrum implẽtes:qui caput omnium iustorum Christum occiderunt:eo q̧ dissimilitudo uitæ criminosæ sitiat sanguinẽ inocentium. Cap. IX.

NOn nunq̃ tamẽ sentiunt se malos esse: & ueterũ sæculorũ statum laudant:& de moribus suis meritisq̧ cõiectãt abesse iustitiã:quam obseruãtes oculis suis non tantũ non suscipiunt nec agnoscũt: uerum etiam uiolẽter oderũt & ꝑsequunt̃:& exterminare contẽdunt.Fingamus hanc interim nõ ẽ iustitiam:quã nos sequmur quomodo si illa uenerit:quã uerã putant:eã recipiẽt:q laniant:& occidunt eos:quos & ipsi fatẽt̃ imitatores eẽ iustorũ:qa bona opant̃ & iusta:cum si tantũmodo malos occideẽt:digni eẽnt ad quos iustitia nõ ueniret:cui nulla fuit alia causa linquẽdi terram:q̃ humani cruoris effusio.Quanto magis cũ pios iterficiant:& ipsos iustitiæ sectatores ꝓ hostibus ducãt:imo uero plus q̃ ꝓ hostibus:qbus un q̧ cũ aĩas eorũ & opes & liberos ferro & igni appetant:tamẽ parcit̃ uictis:& ẽ locus iter arma clemẽtiæ.At si adeo sæuiri placuit nihil plus i eos fit:q̃ ut occidant̃:uel in seruitutẽ abducant̃.Hoc uero inenarrabile ẽ:quod fit aduersus eos q malefacere nesciunt.Et nulli nocẽtiores habent̃:q̃ q sunt ex oibus innocẽtes.Audent igit̃ hoĩes iprobissimi iustitiæ facere mentionẽ:qui feras imanitate uincunt.q placidissimũ dei gregẽ uastant:ceu lupi rapaces atra i nebula:quos iproba uẽtris Exegit cæcos rabies.Verum hos nõ uentris:sed cordis rabies efferauit.nec atra i nebula:sed apta ꝑdatiõe crassant̃:nec eos unq̃ consciẽtia scelerũ reuocat:ne sanctũ ac piũ nomẽ iustitiæ ore illo uiolẽt:q cruore inocẽtium tanq̃ rictus bestiarum madent.Huius tanti & tam pertinacis odii quã potissimũ causam eẽ dicamus? Vtrũ ne ueritas odium pariat: ut ait poeta q̃si diuino spũ istructus? An erubescũt coram iustis & bonis eẽ nequã:an potius utrũq̧? nam & ueritas iõ semp inuisa ẽ:q̧ is q peccat:uult hẽre liberũ peccandi locũ:nec aliter se putat malefactorũ uoluptatibus securius ꝑfrui posse q̃si nemo sit cui delicta non placeant.Ergo tanquam scelerũ & malitiæ suæ testes extirpare funditus nitunt̃ & tollere:grauesq̧ sibi putãt tãquã uita eorũ coarguat̃.Cur enim sint aliq intẽpestiue boni: q corruptis moribus publicis conuiuiũ bene uiuẽdo faciant? Cur nõ omnes sint æq̧ mali:rapaces:ipudici:adulteri: piuri:cupidi:fraudulẽti? quin potius auferant̃:qbus corã male uiuere pudet:q peccantium frontẽ & si nõ uerbis qa tacẽt:tamẽ ipso genere uitæ dissimili feriũt & uerberãt.castigare.n.uidet̃ qcũq̧ dissentit. Nec ẽ magnopere mirandum si aduersus homines ista fiunt:cum aduersus ipm deũ pp eandẽ causam isurrexerit ẽt populus i spe constitutus:nec dei nescius:sequturq̧ iustos eadẽ necessitas:quæ ipm iustitiæ uiolauit auctorẽ.Vexãt ergo & exqsitis pœnarum generibus excruciãt:parumq̧ habẽt iterficere quos oderunt:nisi ẽt crudelitas corporibus illudat.Siqui autẽ doloris uel mortis metu:uel suapte ꝑfidia cæleste sacramẽtum deseruerit: & ad funesta sacrificia cõsenserĩt:eos laudãt: & honoribus mactant:ut eorũ exẽplo cæteros illiciãt.Qui autẽ magni existimauerĩt fidẽ:cultoresq̧ se dei non abnegauerĩt:i eos uero totis carnificinæ suæ uiribus ueluti sanguinẽ sitiãt icumbũt:& desꝑatos uocãt:qa corpori suo minime parcũt:q̃si qcq̃ desꝑatius eẽ possit q̃ torquere ac dilaniare eũ:quẽ scias inocẽtẽ.Adeo uero nec pudor ullus apud eos supest:a qbus abest oĩs humanitas: & detorquẽt i hoĩes iustos cõuitia sibi cõgruẽtia.Impios.n.uocãt ipsi.s.pii & ab hũano sanguĩe abhorrẽtes: cum si & actus suos cõsiderẽt:& illorũ quos tanq̃ ipios dãnant:iam itelligãt q̃ mẽdaces sint:& his oibus q̃ aduersus bonos aut dicũt aut faciũt digniores.Nõ.n.de nr̃o sed de illorũ numero semp existunt:q uias obsideãt armati:maria prædent̃ uel si palã grassari nõ licuit:uenena clam tẽperẽt:q uxores necẽt:ut dotes earũ lucrent̃: aut maritos ut adulteris nubãt:q natos ex se pueros:aut strãgulẽt:aut si minimũ pii fuerĩt: exponãt:q libidĩes icæstas nec a filia:nec a sorore:nec a mr̃e:nec a sacerdote cõtineãt:q aduersus ciues suos patriãq̧ cõiurẽt: q neq̧ eculeũ timeant: qui deniq̧ sacrilegia cõmittãt:& deorũ (quos colũt) tẽpla dispoliẽt:& ut q̃ leuia sunt atq̧ iusitata dicamus:q hæreditates captent:testamenta supponant iustos hæredes uel auferant:uel excludant:qui corpora sua libidinibus prostituãt:qui deniq̧ imemores qd̃ nati sunt:cum fœminis patiẽtia certent: qui sanctissimã quoq̧ corporis sui partem contra fas omne polluant & prophanent:qui uirilia sua ferro metant:& quod est sceleratius ut sint religionis antistites:qui nec uitæ quidem suæ parcant: sed extinguendas publice animas uendant:qui si iudices sedeãt:aut imeritos ꝑdant mercede corrupti: aut noxios ipune dimittant. qui cælũ quoq̧ ipm ueneficiis appetant:tanq̃ eorũ malitiã terra nõ capiat. Hæc inquã & his plura scelera utiq̧ ab his fiunt:qui deos colunt.Quis inter hæc tot & tanta iustitiæ locus ẽ? Et ego de multis pauca collegi:non ut arguerẽ:sed ut ostenderem.Qui uolent scire oĩa:Senecæ libros in manu sumant:qui morũ uitiorũq̧ publicorũ & descriptor uerissimus: & accusator acerrimus fuit.Sed & Lucillius tenebrosam istã uitã circunscripte breuiterq̧ depinxit his uersibus. Nunc uero a mane ad noctem festo atq̧ ꝑfesto Totus item pariterq̧ dies populusq̧ patresq̧ Iactare:idẽ foro & oẽs decedere nusq̃ Verba dare:ut caute possit pugnare dolose. Vni se atq̧ eidem studio omnes dedere & arti. Blãditia certare bonũ simulare uirũ se: Insidias facere ut si hostes sint omnibus omnes. Nostro aũt populo quid horũ potest obiici: cuius omnis religio ẽ sine scelere ac sine macula uiuere? Cũ igit̃ uideãt se ac suos ea q̃ diximus gerere:nr̃os aũt nihil aliud opari nisi æquũ & bonũ: poterãt (siquid saperent) ex hoc intelligere:& illos qui bonũ faciunt:pios esse:& se impios q nefanda cõmittũt neq̧.n.fieri põt:ut qui in oĩbus uitæ suæ actibus non errãt in ipa summa errent.Hoc ẽ in religione quæ rerũ oĩum caput ẽ.Impietas.n.suscepta in eo qd̃ ẽ summũ bonũ:ꝑ cætera uniuersa sequẽrat̃:eoq̧ fieri nõ potest ut ipsi qui errant in omni uita:nõ & i religione fallant̃:quoniã pietas in summo regulã tenẽs:tenorẽ suũ seruat & in cæteris.Ita fit ut in utraq̧ parte de cõditiõe rerũ quæ gerunt̃:qualis sit sũma ipsa noscat̃.

De impia iniquorum qui deum nesciunt pietate.Et quid & ubi sit uera pietas:quam deorum cultores assequi nequeunt propter subiectas causas. Cap. X.

OPeræpretium est cognoscere illorũ ipietatem:ut ex his quæ clementer ac pie faciunt:possint intelligi qualia sint quæ ab his contra iura pietatis gerunt̃.At ne quem uidear inclementer incessere: aliquam mihi personam poeticam summam quæ sit uel maximum pietatis exemplum.Apud

Maronem. Rex ille: quo iustior alter Nec pietate fuit: nec bello maior & armis. Quid nobis documen
ta iustitiæ protulit? Vinxerat & post terga manus: quos mitteret umbris Inferias cæso sparsuros sangui
ne flãmas. Quid potest esse hac pietate dementius: q̃ mortuis humanas uictimas imolare: & ignem cruo
re hoĩum tanq̃ oleo pascere? Sed fortasse hoc nõ ipsius uitium fuerit: sed poetæ: q insignẽ pietate uirũ ĩsigni
scelere fœdauit. Vbi ẽ ergo poeta illa pietas quam sæpissime laudas? Ecce pius æneas Sulmone creatos.
Quattuor hic iuuenes totidem quos educat Vphens Viuentes rapit ĩferias: quos immolet umbris: Ca
ptiuoq; rogi pfundat sanguine flãmas. Cur ergo docebar eodẽ ipso tẽpore quo uinctos ipsos hoĩes ad imo
lanonẽ mittebat? Eqdem & uiuis concedere uellem: cũ quos uiuos habeat i potestate: uice pecudũ iuberet
occidi. Sed hæc: ut dixi culpa non illius fuit: qui lr̃as fortasse nõ didicerat: sed tua qui cũ esses eruditus: igno
rasti tamen quid esset pietas: & illud ipsum quod nefarie: quod detestabiliter fecit: pietatis esse officium cre
didisti: uidelicet ob hoc unũ pius uocat̃: quia prẽm dilexit. Quid q̃ bonus Aeneas haud aspernanda precan
tes trucidauit? Adiuratus n. p eundem prẽm: & spẽ surgentis Iuli: nequaq̃ pepcit furiis accẽsus & ira. Quis
quam ne igit̃ putet hunc aliquid in se uirtutis habuisse: qui & furore tanquam stipula exarserit: & mani
um pr̃is per quem rogabat̃ oblitus: iram frenare nõ quiuerit? Nullo igit̃ modo pius: qui non tãtum nõ re
pugnantes: sed ẽt precantes ĩteremit. Dicet hic aliquis. Quæ igit̃: aut ubi: aut q̃lis ẽ pietas? Nimirũ apud eos
qui bella nesciũt: q cõcordiã cũ oĩ̃bus seruant: q amici sunt ẽt inimicis: q oẽs hoĩes p fratribus diligũt: q cohi
bere irã sciũt: oẽmq; aĩ furorẽ tranq̃lla moderatõe lænire. Quãta igit̃ caligo: q̃nta tenebrarũ & errorũ nubes
hoĩum pectora obduxit: qui cũ se maxime pios putant: tam maxime fiunt ĩpii. Quãto. n. religiosius terrenis
istis simulachris seruiunt: tanto magis scelerati aduersum nomen diuinitatis ueræ existunt. Itaq; pro meri
to impietatis suæ grauioribus malis sæpe uexant̃: quorum cãm quia nesciunt: fortũæ culpa omnis ascribit̃
& locum ĩuenit Epicuri philosophia nihil ad deos ptinere cẽsentis: nec gr̃a eos tãgi: nec ira moueri: q̃a & cõ
tẽptores eorũ sæpe uideãt bonos: & cultores sæpe miseros. Q đ eo fit q̃a cum religiosi uideant̃ & natura bõi:
nihil tale credunt̃ mereri: quale sæpe patiunt̃. Consolant̃ se tamẽ accusatione fortunæ: nec cõsentiũt: q̃ si eẽt
ulla: cultoribus suis nunquam noceret. Merito igit̃ huiusmodi pietatem pœna consequit̃: & offensa diuini
tas scelere hominum praue religiosorum graui eos infortunio mactat. Qui licet sanctis moribus uiuant in
summa fide atq; innocẽtia: tamen q̃a deos colunt: quorum ritus impios ac pphanos deus uerus odio habet:
a iustitia & a numine ueræ pietatis alieni sunt. Nec ẽ difficile docere cur deorũ cultores boni & iusti esse non
possint. Q̃uo. n. sanguine abstinebũt q colunt cruẽtos deos Martem atq; Bellonã? q̃uo aut parẽtibus parcẽt:
qui expulsorem pr̃is sui Iouẽ? aut natis ex se ĩfantibus: qui colunt Saturnũ? q̃uo pudicitiã tuebunt̃: qui colũt
deã nudam & adulterã: & quasi apud deos pstitutam? q̃uo se a rapinis & fraudibus abstinebunt: q Mercurii
furta nouerũt docentis nõ fraudis esse decipe sed astutiæ? q̃uo libidines coercebunt: q Iouẽ: Herculẽ: liberũ:
Apollinem: cæterosq; uenerant̃: quorum adulteria & stupra ĩ mares & fœminas nõ tantũ doctis nota sunt:
sed exprimunt̃ etiam in theatris atq; cantant̃: ut sint omnibus notiora? Possunt ne inter hæc iusti esse homi
nes: q etiam si natura sint boni: ab ipsis tamẽ diis erudiant̃ ad iniustitiam? Ad placandum. n. deum quem co
las: his rebus opus est quibus illum gaudere ac delectari scias. Sic fit ut uitam colentium deus pro qualitate
numinis sui formet: quoniam religiosissimum est cultus imitari.

Quod persecutores christianorum non modo bestiæ fuerint: sed ipsis bestiis brutiores & truciores. Qui
bus & quare tormentis martyres afficiant. Cap. XI.

His igit̃ hoĩbus q deorũ suorũ moribus cõgruũt: q̃a grauis ẽ & acerba iustitia: eandẽ ĩpietatẽ suã q̃ ĩ
cæteris rebus utũt̃: aduersus iustos uiolẽter exercẽt. Nec ĩmerito a prophetis bestiæ noĩant̃. Præ
clare itaq; M. T. Etenĩ si nemo ẽ in q̃ q mori malit: q̃ cõuerti in aliquã figurã bestiæ: q̃uis mẽtem
hoĩs habiturus: q̃to ẽ miserius ĩ hoĩs figura aĩo eẽ efferato? Mihi q̃dem tãto uidet̃: quãto ẽ præsta
bilior aĩus corpore. Aspnant̃ itaq; corpora bæluarũ: q̃bus sunt ipsi sæuiores: sibiq; adeo placẽt: q̃
hoĩes sint nati: quorũ nihil nisi liniamenta & summã figurã gerũt. nã q̃s Caucasus quæ India: quæ Hircãia tã
ĩmanes tam sanguinarias bestias unq̃ aluit? Quoniã ferarũ oĩum rabies usq; ad uẽtris satietatẽ furit: fameq;
sedata prius cõq̃escit. Illa ẽ uera bestia: cuius una iussiõe fundit̃ ater ubiq; cruor. Crudelis ubiq; luctus: ubiq;
pauor: & plurima mortis imago. nemo huius tãtæ bæluæ ĩmanitatẽ põt p merito describere q uno loco re
cubãs tamẽ p totũ orbẽ dentibus ferreis sæuit: & nõ tantũ actus hoĩum dissipat: sed & ossa ipa cõminuit: & ĩ
cineres fundit: ne q̃s extet sepulturæ locus: quasi uero id affectẽt: q deũ cõfitent̃: ut ad eorũ sepulchra ueniat̃:
ac nõ ut ipsi ad deũ pueniãt. Quænã illa feritas: q̃ rabies: q̃ ĩsania ẽ: lucẽ uiuis: terrã mortuis denegasse? Dico
igit̃ nihil esse miserius his hoĩbus: quos ministros furoris alieni: quos satellites impiæ iussiõis necessitas aut
ĩuenit: aut fecit. nõ. n. honor ille aut puectio dignitatis fuit: sed hoĩs dãnatio ad carnificinã: dei uero ad pœnã
sempiternã. Quæ ãt p totũ orbẽ singuli gesserit enarrare ĩpossibile ẽ: Quis. n. uoluminũ nũerus capiet tã ĩfi
nita tã uaria genera crudelitatis? Accepta. n. ptãte p suis moribus q̃sq; sæuit. Alii p̃ nimia tumiditate plus au
si sunt: q̃ iubebant̃. Alii suo pprio aduersum iustos odio: q̃dã naturali mẽtis feritate: nõnulli ut placerent: &
hoc officio uiã sibi ad altiora munirẽt. Alii ad occidẽdũ præcipites extiterũt: sicut unus ĩ Phrigia: qui uniuer
sum populũ cũ ipso pariter cõuẽticulo cõcremauit. Sed hic q̃to sæuior: tãto clemẽnor ĩuenit̃. Illud uero pes
simũ genus ẽ: cui clementiæ spẽs falsa blandit̃: ille sæuior: ille grauior ẽ carnifex: q neminem statuit occidere.
Itaq; dici nõ põt: huiusmodi iudices q̃ta & q̃ grauia tormentorũ genera excogitauerint: ut ad effectũ ppositi
sui puenirẽt. Hæc ãt non tantũ ideo faciunt: ut gloriari possint: nullũ se ĩnocẽtiũ pemisse: nã & ipse audiui ali
quos gloriãtes: q̃a administratio sua ĩ hac pie fuerit ĩcruẽta: sed & ĩuidiæ causa: ne aut ipsi uincant̃: aut illi uir
tutis suæ gloriam consequant̃. Itaq; ĩ excogitãdis pœnarũ generibus nihil aliud q̃ uictoriã excogitãt. Sciũt. n.
certamẽ illud esse & pugnam. Vidi ego ĩ Bythinia præsidem gaudio mirabiliter elatum: tanq̃ barbarorum

gentem aliquam subægisset: q unus qui per bienniũ magna uirtute restiterat: postremo cedere uisus ẽ. Con
tendũt igiť: ut uincant: & exquisitos dolores corporibus imittunt: & nihil aliud curant: q ut ne toti moriañ.
Quasi uero mors tantum nec beatos faciat: ac etiá non torméta quanto fuerint grauiora tãto maiorem uir
tutis gloriam pariant. Illi aũt pertiaci stultitia iubét curam corporis diligéter adhiberi: ut ad alios cruciatus mé
bra renouenť: & pareť nouus sanguis ad pœná. Quid tam piũ: tam beneficũ: tam hũanũ fieri pôt? non curaſ
sent tam sollicite quos amarẽt. Hæc ẽ deoꝶ disciplina. Ad hæc opa cultores suos erudiunt: hæc sacra deside
rant. Quin etiam sceleratissimi homicidæ contra pios impia iura condiderunt. nam & constitutiones sacri
legæ: & disputationes iurisperitoꝶ leguntť iniustæ. Domitius de officio proconsulis libro septimo rescripta
principum nefaria collegit: ut doceret qbus pœnis affici oporteret eos q se cultores dei confiterenť.

Quomodo ipsi carnificibus grati facti sunt: qui diligunt inimicos. Et q expetibilius est esse bonum & ma
lum putari: q̃ malum esse & uideri bonum. Cap. XII.

QVid his faciant: q ius uocant carnificinas ueteꝶ tyrannoꝶ: aduersus inocétes rabide sæuientium?
Et cũ sint iniustitiæ crudelitatisq doctores: iustos esse se tamẽ ac prudentes uideri uolunt: cæci &
hebetes: ac reꝶ & ueritatis ignari. Adeo ne uobis o pditæ mẽtes inuisa iustitia ẽ: ut eã summis sce
leribus adæquetis. Adeo ne apud uos perit innocẽtia: ut ne morte quidem simplici dignã iudice
tis? Sed supra oĩa facĩora habeať nullũ facinus admittere: pectusq puꝶ ab omni sceleris cõtagiõe
præstare? Et quoniá cõmuniter cũ deoꝶ cultoribus loqmur: liceat p uos benefacere nobiscũ. Hæc est. n. lex
nřa: hoc opus: hæc religio. Si uobis sapientes uidemur: imitamini. Si stulti: cõtẽnite: aut ẽt ridete si libet. No
bis. n. stultitia nřa pdest. Quid latratis? qd affligitis? nõ inuidemus sapiẽtiæ uestræ. Hanc stultitiã maluimus:
hãc amplectimur. Hoc nobis credimus expedire: ut uos diligamus: & i uos ipos q odistis oĩa cõferamus. Est
apud Ciceroné nõ abhorrés a uero locus i ea disputatiõe: quæ habeť a Furio cõtra iustitiã. Quæro igť si duo
sint quoꝶ alter optimus uir: æqssimus: summa iustitia: singulari fide: alter isignis scelere & audacia. Et si i eo
sit errore ciuitas: ut bonũ illũ uiꝶ sceleratũ: facinorosũ nephariũ putet. Cõtra ãt q sit iprobissimus existimeť
eẽ sũma pbitate ac fide: proq hac opinione oĩum ciuiũ bonus ille uir uexeť: rapiať: manus ei déiq auferãť:
effodianť oculi: dãneť: uinciať: urať: extermineť: egeat. Postremo iure etiá optimo oĩbus miserrimus esse ui
deať. contra aũt ille iprobus laudeť: colať: ab oĩbus diligať. Omnes ad eũ honores: oĩa imperia: omnes opes
oẽs deniq copiæ cõferanť. Vir deniq optimus oĩum existimatiõe: & dignissimus oĩ fortuna iudiceť. Quis
tandem erit tam demẽs: q dubitet utꝶ se eẽ malit? Profecto quasi diuinaret quæ nobis mala: & quomõ euẽ
tura eẽnt pp iustitiã: hoc posuit exemplũ. Hæc. n. populus noster patiť oĩa errantiũ prauitate. Ecce i eo est er
rore ciuitas: uel potius orbis ipse totus: ut bonos & iustos uiros tanquã malos & ipios persequať: excruciet:
damnet occidat. Nam q ait neminẽ esse tam demẽtem: q dubitet utrum se esse malit: Ille qdem ut is q con
tra iustitiam disserebat hoc sensit malle sapiẽtem malũ esse cum bona æstimatiõe: q̃ bonum cum mala. A no
bis auté absit hæc amentia: ut falsum uero anteponamus. An boni nostri qualitas ex populi potius pendẽdit
erroribus q̃ ex cõsciẽtia nřa: & iudicio dei? Aut aliqua nos fœlicitas illiciet unquã: ut nõ potius ueră bonitatẽ
cum omni malo: q̃ falsam cũ omni prosperitate malimus. Sua sibi habeant regna reges: suas diuitias diuites
(ut loquiť Plautus) suam uero prudentiam prudẽtes. relinquant nobis stultitiã nostram: quã uel ex hoc appa
ret esse sapientiã: qa eã nobis iuident. Quis iã stulto inuideat: nisi q ipse sit stultissimus? Illi autẽ non sunt adeo
stulti: ut stultis inuideant: sed ex eo q accurate: q sollicite persequunť: stultos non esse concedunt. cur enim
tam crudeliter sæuiunt: nisi quia metuunt ne i dies inualescente iustitia cum diis suis uariosis relinquanť?
si ergo cultores deorum sapientes sunt: nos stulti: qd metuunt ne sapientes illicianť a stultis?

Quod ex eo patet iusticia christiãæ religiõis: & ueritas fidei: q de cultoribus deorũ crescit ecclesia: sed de
ecclesia nec minis nec tormẽtis compelli possint ad cultum deorum. licet quidam sacrificasse ex infirmitate
leganť inuiti: qui tamen postea per pœnitentiam: in quo nouatiani confutanť: surrexerũt fortiores. Et q pa
tientia martyrum solidissimum est christianæ religionis fundamentum. Cap. XIII.

CVm aũt noster numerus semp de deorum cultoribus augeať: nunq̃ uero ne in ipsa quidẽ psecu
tione minuať: quoniã peccare hoĩes & ignari sacrificio possunt: auerti aũt a deo nõ possunt. Valet
. n. ui sua ueritas. Quis ẽ tam excors: tãq cæcus: qui nõ uideat qa i utraq sit pte sapiã? Sed illi ma
litia & furore cæcanť: ne uideant: stultosq arbitrãť eẽ: q cũ hẽant in sua ptãte supplicia uitare: cru
ciari tamen & mori malũt: cũ possint ex eo ipso puidere non esse stultitiam: in quã tanta hoĩum
milia p orbẽ totum una & pari mente consentiunt. Si enim fœminæ sexus infirmitate labunť: nam iterdũ
isti muliebrem: & anilẽ supstitionem uocant: uiri certe sapiunt: si pueri: si adolescẽtes iprouidi sunt p ætatẽ:
maturi certe ac senes habẽt stabile iudiciũ. Si una ciuitas desipit: cæteræ utiq inumerabiles stultæ esse non
possunt: si una puincia: una natio puidentia caret: cæteras omnes habere intelligentiã recti necesse ẽ. Cũ ue
ro ab ortu solis usq ad occasũ lex diuina suscepta sit: & oĩs sexus: & oĩs ætas: & gens: & regio unis ac paribus
animis deo seruiant: eadem sit ubiq patientia: idẽ cõtemptus mortis: itelligere debuerant aliquid in ea re eſ
se rõnis: qď nõ sine cã usq ad mortẽ defendať aliquid fundamenti ac soliditatis: qď eã religionẽ non tãtum
iniuriis ac uexatiõe soluat: sed augeat semp & faciat firmiorem. Nam & in hoc quoq illoꝶ malitia conuin
ciť: qui euertisse se funditus religionẽ dei opinanť: si hoĩes inquinauerĩt cũ & deo sacrificare liceat: & nullus
sit tam malus dei cultor: quin data facultate ad placãdũ deũ reuertať: & qdem deuotiõe maiori. Peccati. n. cõ
sciẽtia: & metus pœnæ religiosiorẽ facit: & semp multo firmior est fides quã reponit pœnitentia. Si ergo ipi
cũ deos arbitranť sibi iratos: tamen donis: & sacrificiis: & odoribus placare eos credunt: quid est tandem q
deum nostrum tam immitem: tam implacabilem putent: ut uideať is iam christianus esse nõ posse: qui diis
eorum coactus inuitusq libauerit: nisi forte contaminatos semel putant animum translaturos ut sua spon

te iam facere incipiát: qđ ꝑ tormenta fecerunt? Quis id officium libẽs subeat qđ ab iniuria cœpit? Quis cũ uideat lareꝝ suoꝝ cicatrices: non magis oderit deos ꝓpter quos æterna pœnaꝝ insignia: & ipsas uisceribus suis notas gestet. Ita fit ut data diuinitus pace: & q fuerunt uniuersi redeant: & alius ꝓpter miraculũ uirtutis nouus populus accedat. Nã cũ uideat uulgus dilacerari hoíes uariis tormentoꝝ generibus: & īter fatigatos carnifices inuictam tenere patientiã existimát: id qđ res ẽ: nec cõsensum tã multoꝝ: nec ꝑseuerantiã morientiũ uaná eẽ: nec ipsam patientiam sine deo cruciatus tãtos posse supare: latrones & robusti corporis uiri eiusmodi lacerationes pferre nequeunt: exclamant: & gemitus edũt. Vīcunt.n. dolore: qa deest illis īspirata patientia. Nostri aũt: ut de uiris taceam: pueri & mulierculæ tortores suos tacite uincunt: & exprimere illis gemitum nec ignis põt. Eant Romani & Mutio gloriẽt: & Regulo. Quoꝝ alter necãdũ se hostibus tradidit q captiuum puduit uiuere. Alter ab hostibus depræhensus cũ uideret se mortẽ uitare nõ posse: manũ foco iniecit: ut ꝓ facinore suo satisfaceret hosti: quem uoluit occidere: eaq; pœna ueniam quam nõ meruerat accepit. Ecce sexus fœmineus: & fragilis ætas dilacerari se toto corpore uriq; ꝑpetiẽ nõ necessitate: quia licet uitare: si uelint: sed uoluntate quia confidunt in deo.

De uera uirtute christianoꝝ q in culmine patiẽtiæ cõstituti philosophos laudatores patientiæ antecedũt uirtute patiendi. Et q uanũ: & stultum est imaginatã terram ut deũ colere. Cap. XIIII.

Sed hæc ẽ uera uirtus: quã philosophi quoq; gloriabũdi nõ re: sed uerbis inanibus iactãt disserẽtes nihil eẽ tã cõgruẽs uiri sapiẽtis grauitati atq; cõstãtiæ: q nullis terroribus de snia & ꝓposito posse depelli: sed tãti eẽ cruciari & mori, ne fidẽ ꝑdat: ne ab officio discedat: ne metu mortis aut dolore acerbo subactus aliqd faciat iniustũ: nisi forte dlirat illis uir flaccus i lyricis: cũ dicit. Iustũ & tenacẽ eẽ ꝓpositi uiꝝ. Nõ ciuiũ ardor praua iubẽtiũ. Nõ uultus īstãtis tyrãni mẽte Quatit solida. Quo nihil uerius dici põt: si hoc ad eos referat: q nullos cruciatus: nullã mortẽ recusãt: ne a fide iustitiaq; declinẽt: q nõ tyrãnicas iussiões: nõ ꝑsidũ gladios tremũt: quo minus uerã & solidã libertatẽ cõstãti mẽte defẽdãt: q i hoc solo tuẽda sapia ẽ. Quis.n. tam īsolẽs: tam elatus ẽ: q me uetet oculos i cælũ tollere: q īponat mihi necessitatẽ uel colẽdi quod nolĩ: uel qđ uelim nõ colendi? Quid nobis iam ulterius relinquit: si ẽt hoc qđ uoluntate fieri oportet: libido extorquet aliẽa? nemo istud efficiet: si qd ẽ nobis ad contẽnẽdam mortem doloreq; uirtutis est. Quã constantiã si tenemus: cur stulti iudicamur: faciẽtes ea q philosophi laudant? Recte igit Seneca incongruẽtiã hoíbus obiectãs ait: Sũma uirtus illis uidet magnus aius. Et idẽ eum q cõtẽnit mortẽ: ꝓ furioso habẽt: qđ ẽ utiq; summæ puersitatis. Sed hi uanaꝝ religionũ cultores eadẽ stultitia id obiciũt: qa ueꝝ deũ nõ itelligũt: quos Sibylla Erythræa κωφοὺσ: και ἀνοήτουσ uocat: surdos.s. & excordes: q nec audiant diuĩa: nec sentiãt. Sed terrã digitis suis imaginatã metuãt & adorẽt: q nec cã sit ut eos q sapiẽtes sunt stultos putẽt: magna rõ ẽ: nec.n. frustra fallũt. Quæ nobis diligẽter ẽ explicãda: ut errores suos tandẽ (si fieri põt) agnoscant.

Quasi sapientes habent pro stultis: & quomodo i duabus præcipue uirtutibus: pietate.s. & æqtate iustitia constet: & qđ pietas secundum Trimegistum: & qđ æquitas secundum Cicero. quarum neutram asseq potuerunt Romani uel græci: nec aliqui nisi christiani. Cap. XV.

Iustitia suapte natura speciẽ qdã stultitiæ habet: qđ ego & diuinis & humanis testimõiis cõfirmare possum. Sed nihil fortasse apud istos agemus: nisi eos de suis doceamus auctoribus nõ posse iustũ quẽq esse, qđ ẽ cõiũctũ cũ uera religiõe aut sapiẽtia: nisi idẽ stultus eẽ uideat. Carneades academicæ sectæ philosophus: cuius i disserẽdo q uis fuerit: q eloquẽtia: qđ acumẽ: q nescit ipm ex pdicatõe Cice. itelliget aut Lucilii: apud quẽ disserẽs neptũnus de re difficillima ostẽdit nõ posse id explicare: nec si carneadẽ ipsum Orcus remittat. Is cũ legatus ab atheniẽsibus Romã missus esset disputauit de iustitia copiose: audiẽte Galba & Catõe cẽsoribus: maximis tũc oratoribus. Sed disputationẽ suam postridie cõtraria disputatiõe subuertit: & iustitiã quã pridie laudauerat: sustulit: nõ qdã phõphi grauitate: cuius prudẽtia firma & stabilis debet eẽ sentẽtia. Sed qsi oratorio exercitii genere in utrãq; ptẽ disserẽdi. Quod ille faciebat: ut alios quodlibet asserẽtes posset refutare. Eam disputationẽ qua iustitia subuertit Apud Cice. L. Furius recordat: credo quoniã de repu. disserebat: ut defensionẽ laudationẽq; iduceret: sine q putabat regi non posse rempu. Carneades aũt ut Aristotelẽ refelleret ac Platonẽ iustitiæ patronos prima illa disputatõe collegit ea oĩa: q pro iustitia dicebãt: ut posset illa sicut fecit euertere. Erat.n. facillimũ iustitiã radices nõ habẽtẽ labefactare: ut diceret anelantẽ laborare: qa tũ nulla i terra fuit: ut qđ esset aut qlis a philosophis diceret. atq; utinã tot ac tales uiri qtũ eloquẽtiæ: qtũ animi: tãtũ ẽt sciẽtiæ ad iplẽdã defensionẽ summæ uirtutis hũissent cuius origo i religiõe: rõ i æqtate ẽ. Sed hi q primã illã ptẽ nescierũt: ne secũdã qdẽ tenere potuerũt. Volo ãt prius circũscripte ac breuiter qđ sit ostẽdere: ut itelligat philosophos ignorasse iustitiã: nec id qđ minime nouerãt potuisse defendere. Iustitia qũis oẽs simul uirtutes amplectat: tamẽ duæ sunt oĩum pricipales: q ab illa diuelli separariq; nõ possunt: pietas & æqtas: nã fides: tẽperãtia: ꝓbitas: inocẽtia: itegritas: & cæteræ huiusmõi uel natura: uel istitutis parentum possunt iesse isdẽ hoíbus: q iustitiam nesciunt: sicuti semper fuerunt: nam Romani ueteres: q iustitia gloriari solebant: his utiq; uirtutibus gloriabantur: quæ (ut dixi) proficisci a iustitia possũt: & ab ipso fõte secerni. Pietas uero & æqtas qsi uenæ sũt eius. His.n. duobus fontibus cõstat tota iusticia. Sed caput eius & origo i illo prío ẽ: i secũdo uis oĩs ac rõ. Pietas aũt nihil aliud ẽ q dei notio: sicut Trimegistus uerissime diffiniuit (ut alio loco dixius) Si ergo pietas ẽ cognoscere deũ: cuius cognitõis hæc sũma ẽ ut eũ colas: ignorat utiq; iustitiã q religionẽ dei non tenet. Q̃uo.n. põt ipsam nosse: q unde oriat ignorat? Plato qdem multa de uno deo locutus est: a quo ait constitutum esse mũdum. sed nihil de religione: somniauerat enim deum: nõ cognouerat: q si iustitiæ defensionẽ uel ipse uel qlibet alius iplere uoluisset: i primis religiones deorum euertere debuit: qa contrariæ sunt pietati. Quod qdem Socrates qa facere tentauit in carcerẽ cõiectus est: ut iam tũc appareret qđ eẽt futuꝝ his hoíbus q iustitiam ueram defendere: deoq; singulari seruire

cœpissent. Altera igiť iustitiæ ps est æqtas: æquitaté nõ dico utiq3 bene iudicãdi: qď & ipm laudabile é ĩ hoíe iusto. Sed se cũ cæteris coæquãdi: quá Cice. æqlitaté uocat. Deus.n.q hoíes generat & ĩspirat: oés æquos.i.pares eé uoluit. Eandé conditioné uiuẽdi oíbus posuit: oés ad sapiãm genuit: oíbus ĩmortalitaté spopõdit. Nemo.n.a beneficiis eius cælestibus segregať. Ná sicut oíbus unicũ suũ lumé æqliter diuidit: emittit oíbus fontes: uictum subministrat: qetem somni dulcissimam tribuit: sic oíbus æqtatem uirtutéq3 largiť: nemo apď eũ seruus é: nemo dominus. Si.n.cunctis idé pr é: æquo iure oés liberi sumus. Nemo deo paup é: nisi q iustitia idiget: nemo diues: nisi q uirtutibus plenus: nemo déiq3 egregius: nisi q bonus & ínocés fuerit: nemo clarissimus: nisi q opa misericordiæ largiter fecerit: néo pfectissimus: nisi q oés gradus uirtutis ipleuerit. Quare neq3 Rõani: neq3 græci iustitiá tenere potuerut: qa dispes multis gradibus hoíes hñerunt a paupibus ad diuites: ab húilibus ad potétes: a priuatis déiq3 usq3 ad regũ sublimissimas ptãtes. Vbi.n.nõ sũt uniuersi pes: æqtas nõ é: & excludit iæqlitas ipa iustitiá: cuius uis oís i eo é: ut pes faciat eos: q ad huius uitæ cõditõe3 pi sorte uenerũt.

De æqtate christianoȝ: quá philosophi nõ habétes nec iuenire nec defendere potuerũt. Ca. XVI.

Vobus igiť illis iustitiæ fontibus ímutatis: oís uirtus & oís ueritas tolliť: & ipa iustitia remigrat í cælũ. Ideo nõ é uerum illud bonũ a phis repertũ: qa ignorabát uel unde oriref: uel qd efficeret: qď nullis aliis præterq̃ nr̃o populo reuelatũ é. Dicet aliqs. Nõne sunt apď uos alii paupes: alii diuites alii serui: alii domini: nõne aliquid íter singulos ítereſt? Nihil. nec alia cá é cur nobis íuicé fratrũ factũ nomen impertiamus: nisi quia pares eé nõ credimus. ná cũ omnia humana non corpore sed spiritu metiamur tametsi corporũ sit diuersa conditio: nobis tamen serui non sunt: sed eos: & habemus: & dicimus spũ fratres: religione conseruos. Diuinæ quoq3 non faciunt insignes: nisi quos possunt bonis operibus facere clariores. Diuites sunt.n.non qui diuitias habent: sed qui utuntur illis ad opera iustitiæ. Et qui pauperes uidentur: eo tamen diuites sunt: quia & egent & concupiscunt nihil. Cum igitur & liberi seruis: & diuites paupibus: humilitate animi pares sumus: apud deũ tamen uirtute discernimur. Tãto qsq3 sublimior é quãto iustior. Si enĩ iustitia ẽ paré se ẽt minoribus facere: q̃q̃ hoc ipso p̃cellat: q3 se íferioribus coæquat: tamẽ si nõ tãtũ q̃si paré: sed etiá q̃si minoré se gesserit: utiq3 multo altioré dignitatis gradũ deo iudice cõsequeť. Ná pfecto in hac sæculari uita singulari (quoniá breuia & caduca sunt oía) & p̃ferũt se alteris hoíes: & de dignitate cõtédũt: quo nihil fœdius: nihil arrogãtius: nihil a sapientis rõne semotius. Rebus.n. cælestibus cõtraria sũt ista uniuersa terrena. Sicut.n. sapiétia hoíum sũma stultitia é apud deũ. Stultitia (ut docui) sũma sapiẽtia est: sic deo humilis & abiectus est: q fuerit cõspicuus & sublimis in terra. ná ut taceá q3 hæc p̃sentia terræ bona: qbus magnus honor tribuiť: uirtuti cõtraria sũt: & uigoré mẽtis enetuãt: q̃ tandé põt firmia eé nobilitas: q̃ opes: q̃ potétia: cũ possit deus reges quoq3 ipos íferiores ẽt ĩfimis facere. Et iõ cõsulés nobis deus: íter diuina p̃cepta: illud p̃cipue posuit. Qui se extollit humiliabiť: & q se humiliat exaltabiť. Cuius p̃cepti salubritas docet: q3 q se apud hoíes planũ fecerit: humiléq3 p̃buerit: hic apud deũ præcellés & ĩsignis habeať. nec enĩ falsa est illa sentẽtia: q̃ apud Euripidé ferť in hũc modũ. Quæ hic mala putanť: hæc sũt in cælo bona.

Quomodo Carneades & iura pro utilitate sancita: & uerá in hoibus iustitiá: nisi forte stultis collegerit inueniri nõ posse: & ciuilis iustitia sapientiam quidem habeat: sed iniustam. naturalis autem iusta sit utiq3: sed sapientiam omnino non habent. Cap. XVII.

Xposui causam cur philosophi nec íuenire iustitiá: nec defẽdere potuerũt. Nũc redeo ad illud qď ítenderá. Carneades ergo quoniá erát ĩfirma: q̃ a philosophis disserebanť: sũpsit audaciá refellẽdi: qa refelli posse ítellexit. Eius disputatiõis sũma hæc fuit. Iura sibi hoíes p utilitate sanxisse. s. uaria pro moribus: & apud eos p tpibus sæpe mutata: ius át naturale é nullũ. Oés & hoíes & animátes alias ad utilitates suas natura ducéte ferri. Proinde aut nullá eé iustitiá: aut si sit aliq: sũmá eé stultitiá quoniá sibi noceret alienis cõmodis consulés: & íferebat hæc arguméta oíbus populis: q florerét ipio: & Romanis quoq3 ipsis: q totius orbis potirenť dominio si iusti uelit eé: hoc é si aliena restituát ad cás eé redeũdũ: & í necessitate ac miseriis iacẽdũ: tũ omissis oíbus ad ppria uẽiebát. Bonus uir iqt si hẽat seruũ fugitiuũ: uel domũ ĩsalubré ac pestiléte: q̃ uitia solus sciat: & iõ pscribat: ut uẽdat: utrũ ne pfitebiť fugitiuũ seruũ ac pestiléte domũ se uẽdere: an cælabit éptoré? Si pfitebiť éptori fugitiuũ eé: bonus qdé: qa nõ fallit. Sed tamé stultus iudicabiť: qa uel paruo uẽdet: uel oíno nõ uẽdet. Si cælauerit: erit qdé sapiés: qa rei cõsulet. Sed idé malus q fallet. Rursus si repiat aliqué: q aurichalchũ se putet uẽdere: cũ sit illud aurũ: aut plũbũ cũ sit argétũ: tacebit ne: ut id puo emat: an id indicabit ut magno? Stultũ plane uideť emere malle magno. Vnde ítelligi uolebat: & eũ q sit iustus ac bonus stultũ eé: & eũ q sapiés malũ. Et tamé sine pnicie fieri posse: ut sint hoíes paupertate cõtéti. Trãsibit ergo ad maiora í qbus nemo põt sine piculo uitæ iustus eé. Dicebat.n. népe iustitia é hoíné nõ occidere: alienũ prsus nõ attigere. Quid ergo iustus faciet: si forte naufragiũ fecerit: & aliqs ĩbecillior uiribus tabulá cœpit: nõne illũ a tabula deturbabit: ut ipse cõscẽdat: eaq3 nixus euadat? Cũ maxie sit nullus medio mari testis. Si sapiés é faciet. Ipsi.n. peundũ é nisi fecerit. Si át mori maluerit. q̃ manus íferre alteri iá nõ iustus é: sed stultus é: q uitæ suæ nõ pcat: dũ pcit alienæ. Ité si acie suoȝ fusa hostes ísequi cœpint: & iustus ille nactus fuerit aliqué sauciũ equo ĩsidété: ei ne parcet ut ipse occidať: an deiciet ex equo: ut ipse possit hosté effugere? Qď si fecerit sapiés: sed idé malus. Si nõ fecerit: iustus: sed idé stultus sit necesse é. Ita ergo iustitiá: cũ í duas partes diuisisset: alterá ciuilé eé dicés alterá naturalé: utráq3 subuertit: q3 illa ciuilis sapia sit qdé: sed iustitia nõ sit. Naturalis aũt illa iustitia sit qdé: sed nõ sit sapia. Arguta hæc plane & uenenata sũt: & q M. Tullius nõ potuerit refellere. ná cũ faciat Læliũ Furio respõdété: proq3 iustitia dicété: irrefutata hæc tanq̃ foueá est prætergressus: ut uideať idé Lælius nõ naturalé q̃ in stultitiæ crimen uenerat: sed illá ciuilé defendisse iustitiam: quam Furius sapientiam quidem esse concesserat: sed iniustam.

Contra Carneadem: q3 nec stultus potest esse iustus nec sapiens iniustus: & q3 innocentibus & iustis deus

semper optime consulit: & necessaria prouidet: quæ patent ex diffinitione stultitiæ & sapientiæ: & quæ sit cognatio hominis & dei. Cap. XVIII.

Qvod ad psenté disputationé ptinebat: ostédit quõ iustitia similitudiné stultitiæ geràt: ut appareat nõ sine causa decipi eos: qui putãt nostræ religionis hoiés stultos eé: q talia uideant facere: qlia ille pposuit. Nũc maius a me exigi sentio: ut ostendã q̃re iustitiá deus stultitiæ specie cõuolutá ex oculis hominũ uoluerit auferre. Si prius Furio respõdero: qa parũ plene respõdit. Lælius qui pfecto licet sapiés fuerit (ut uocabaẽ) parrocinari tamé ueræ iustitiæ nullo mõ poterat: qa caput ipsũ fontéq; iustitiæ nõ tenebat: nobis át facilior est ipsa defensio. Quibus cælesti beneficio familiaris: ac penitus nota iustitia est: quiq; illá nõ noíe: sed re nouimus. Ná Plato & Aristoteles honesta qdé uolũtate iustitiá defendere cupierũt: effecissentq; aliqd: si conatus eorũ bonus: si eloquentia: si uirtuté igenii diuinarũq; rerũ doctría iuuisset. Itaq; opus illoꝝ iane atq; inutile iacuit: nec cuiq̃ hoíum psuadere potuerũt: ut eorũ pscriptio uiueret: qa fundamétũ a cælo disciplina illa nõ habuit. nostrũ opus certius sit: necesse est: qđ deus docuit. Illi eni depigebát uerbis: & imaginabanẽ iustitiá: q in cõspectu nõ erat: nec psentibus exẽplis cõfirmare poterát q̃ differebát. Respõderi eni posset ab audiétibus nõ posse ita uiui sicut illi sua disputatione pscripserunt adeo ut nulli adhuc extiterit: q id genus uitæ sequerenẽ. nos aũt nõ uerbis modo sed etiá exemplis ex uero petitis uera eé: q̃ a nobis dicunẽ: ostédamus. Sensit igiẽ Carneades q̃ sit natura iustitiæ: nisi q; parũ alte pspexit stultitiá nõ eé: quáq̃ intelligere mihi uidear q̃ méte id fecerit. Nõ eni uere existimauit eũ stultũ eé: qa iustus est. Sed cũ sciret nõ eé & rõné tamé cur ita uidereẽ nõ cõprehéderet uoluit ostéderé latere in abdito ueritaté ut decretũ disciplinæ suæ tuereẽ: cuius sũma senté̃tia é nihil pcipi posse. Videamus ergo utrũ ne iustitia fœdus aliqđ hre cũ stultitia possit. Iustus iqt si aut equũ saucio: aut tabulá naufrago nõ ademerit: ut ipse aíam suá liberet: stultus é. Primũ oium nego ullo mõ fieri posse: ut hoi q qdé uere iustus sit eiusmõi casus eueniat: qa iustus neq; cuiq̃ noto inimicus: nec qcq̃ omnino appetit alienum. Cur enim nauiget: aut quid petat ex aliena terra: cui sufficit sua? Cur aũt belligeret: aut se alienis furoribus misceat: in cuius animo pax cũ hominibus perpetua uersetur? Scilicet peregrinis mercibus: aut humano sanguine delectabiẽ: qui neq; lucrũ sciat appetere: cui sufficit uictus & nõ modo ipse cædé facere: sed interesse faciétibus: ac spectare ducat nefas. Sed omitto ista: quoniá fieri potest: ut uel inuitus ad hæc subeunda cogaẽ. Adeo ne iustitiam o Furi: uel potius o Carneadæ: cuius est illa omnis ratio: tam ianem: tam superuacuá: tamq; contemptam deo putas: ut nihil possit: nihilq; habeat in sese: quod ad custodiá sui ualeat? Sed uidelicet q sacramétũ hoís ignorant: ideoq; ad hác uitá téporalé referũt oia quáta sit uis iustitiæ scire nõ possunt. Nam & .n. de uirtute disputant: quis itelligãt ærũnis ac miseriis esse plenissimá: tamé expetédá esse aiunt sua cá. Eius cũ præmia: q̃ sunt æterna & immortalia nullo mõ uident: sic rebus oíbus ad hanc præsenté uitá relatis: uirtuté plane ad stultitiá redigũt. Siquidé tantos huius uitæ labores frustra & ianiter suscipit. Sed hæc alio loco plenius. Interim de iustitia: ut cœpimus: cuius táta uis é: ut cũ oculos i cælũ sustulerit: a deo mereaẽ oia. Recte igiẽ Flaccus tantá esse dixit inocétiæ ui ut ad tutelá sui non egeat nec armis: nec uiribus: quacũq; iter fecerit. Integer uitæ scelerisq; purus Nõ eget mauris iaculis: nec arcu: Nec uenenatis grauida sagittis Fasce faretra Siue p syrtes iter æstuosas: Siue facturus p inhospitalé Caucasum: uel quæ loca fabulosus Ambit Hydaspes. Nõ põt ergo fieri: qn hoíem iustũ inter discrimina tépestatũ: atq; belloꝝ cælestis tutela custodiat: ac nõ ét si cũ parricidis & nocétibus nauiget aut malis pcaẽ quoq; ut una iusta & inocés aía libereẽ: aut certe peũtibus cæteris sola serueẽ: sed cõcedamus posse fieri qđ pponit philosophus. qd ergo iustus faciet: si nactus fuerit aut i equo sauciũ: aut in tabula naufragũ? nõ iuitus cõfiteor: morieẽ potius q̃ occidet. nec ideo tamé iustitia qđ est singulare hominis bonum stultitiæ nomé accipiet. qd .n. melius: qd clarius hoi eé debet: q̃ innocétia: q̃ utiq; táto pfectior sit necesse est: q̃to illá pduxeris ad extremũ: moriq; malueris: neqd de inocétiæ rõne minuaẽ: stultiá é iqt alienæ aíæ pcere cũ pnicie suæ. Nũ ét p amicitia pire stultũ iudicabiẽ? qd ergo familiares illi pythagorici laudáẽ a nobis: quorũ alter se tyráno uadé mortis p altero dedit: alter ad pstitutũ tépus: cũ iá spõsor eius ducereẽ: psentiá sui fecit: eũq; interuentu suo liberauit? quoꝝ uirtus in tanta gloria non habereẽ: cũ alter p amico: alter etiá p fide mori uoluit: sed stulti putarenẽ. Deniq; ob hanc ipsam uirtutem tyránus his gratiá retulit utrũq; seruádo: & hominis crudelissimi natura mutata est. quinetiam deprecatus esse diciẽ: ut se tertium in amicitiam reciperent non utiq; tanquam stultos: sed tanq̃ bonos & sapiétes uiros. Itaq; non uideo quare cũ p amicitia & fide mori sũma gloria cõputeẽ: nõ etiá pro inocétia pire sit hoi glorıosum. Ergo stultissimi sunt qui nobis crimini dát mori uelle pro deo: cũ ipsi eũ: q pro hoíe uoluit mori: in cælũ sũmis laudibus tollát. Deniq; ut concludá disputationé: nõ posse eundé stultũ eé ac iustũ: & eundé sapiété: & iniustũ docet ipsa rõ. Qui enim stultus é: qd sit bonũ ac iustũ nescit: & ideo semp peccat. Duciẽ .n. q̃si captiuus a uitiis: nec resciscere ullo mõ põt: qa caret uirtute: quá nescit. Iustus át ab oí peccato se abstiet: qđ aliter faceẽ nõ põt: q̃ si héat recti prauiq; notitiá. Rectũ át discerneẽ a prauo qs põt: nisi sapiés? Itaq; fit: ut nunq̃ possit iustus eé q stultus é: neq; sapiés q fuerit iniustus. Qđ si é uerissimũ: máifestũ é eũ: q aut naufragio tabulá: aut equũ saucio nõ ademerit stultũ nõ eé: qa hoc faceẽ peccatũ é: a quo se sapiés abstiet. Viderí tñ & ipse pfiteor p hoíum erroré ignorátiũ cuiusq; rei ppnetaté. Itaq; ois hæc qõ: nõ tá argumétis q̃ definitiõe dissoluiẽ. Stultitia igiẽ é i factis dictisq; p ignorátiá recti ac boni erratio. Ergo stultus nõ é: q ne sibi qdé parcit: dũmodo alteri nõ noceat: qđ é malũ. Qđ qdé nobis & rõ: & ueritas ipa psenbit. In oíbus eni uidéus aíalibus: q sapia caréẽ: cõciliatricé eé naturá. nocét .n. aliis ut sibi psint: nesciũt eni qa malũ é nocere. Hõ uero q sciétiá boni ac mali hét se abstiet a nocédo: ét cũ icómodo suo: qđ aíal irrõnale facere nõ põt. Et iõ iter sũmas hoíum uirtutes inocétia numeraẽ: qbus rebus appatet sapiétissimũ eé: q maluit pire ne noceat: ut id officiũ quo a mutis discerniẽ: seruet. Ná q uédétis errorem nõ rdarguit: ut aurũ puo emat: aut q nõ pfiteẽ seruũ fugitiuũ: uel pestiléte se domũ uédet: lucro & cõmodo

suo cõsulẽs: nõ ẽ ille sapiẽs: ut Carneades uideri uolebat: sed callidus & astutus. Calliditas & astutia ĩ multis quoq; aĩalibus sũt: uel nũ ĩsidiãt aliis & capiũt ut deuorẽt: uel nũ ĩsidias alioꝝ uario genere deludũt. Sapiẽtia uero ĩ hoiem solũ cadit. Sapiẽtia.n.ẽ ĩtelligẽtia uel ad bonũ rectũq; faciẽdũ: uel abstinẽtia dictoꝝ factorũq; ĩprobοꝝ. Lucro aũt nũq̃ sapiẽs studet. q̃a bõa hæc terrena cõtẽnit: nec quẽq̃ falli patit̃: q̃a bõi uiri officiũ ẽ errores hoium corrigere: eosq; ĩ uiã reducere. Siqdem socialis hois ẽ ac benefica natura: qua sola cognationẽ cũ deo habet.

Qđ ignoratio ĩmortalitatis & dei ueri ꝑdictoꝝ cã erroꝝ ẽ: & mortem meret̃ æternã. Et q; homo nõ sit hois genitor: sed minister generatõis. Et q̃re deus uerã sapiam uoluit sub spẽ stultitiæ occultari. Cap. XIX.

SEd nimiꝝ hæc causa efficit: ut stultus esse uideat̃ qui egere aut mori malit: q̃ noceat uel eripiat aliquid alteri: q; hoiem morte deleri putãt. Ex eaq; ꝑsuasione oẽs tũ uulgi: tum etiã philosophoꝝ nascunt̃ errores. Si.n. post mortem nihil sumus: ꝑfecto stultissimi est hois non huic uitæ cõsulere: ut sit q̃diutina & cõmodis oibus plena. Qđ qui faciet: a iustitiæ regula discedat necesse est. Si aũt superest homini uita melior & longior: qđ & philosophoꝝ magnoꝝ argumẽtis: & uatum responsis: & ꝓphetaꝝ diuinis uocibus discimus: hanc præsentem cũ suis bonis contẽnere sapiẽtis est: cuius oĩs iactura ĩmortalitate pensat̃. apud Cice. idẽ ipse iustitiæ defensor Lælius uult inqt plane uirtus honorẽ: nec ẽ uirtutis ulla alia merces. Est plane & qdẽ uirtute dignissima: quã tu Læli nequaq̃ poteras suspicari. nihil.n. diuinaꝝ noueras lr̃aꝝ: quã tamẽ illa iqt accipit facile exigit nõ acerbe. Erras ueheměter: si putas ab homine ꝑmiũ solui posse uirtutis. Cũ ipse alio loco uerissime disseras. huic uiro q̃s diuitias obiicies? q̃ imperia? q̃ regna? q̃s ista putat hũana: sua bona diuina iudicat. Quis ergo te sapiẽtẽ Læli putet: cũ ipse tibi loq̃ris cõtraria? Et paulopost adimis uirtuti q̃ dedisti. Sed uidelicet ignorãtia ueri facit ĩcertã labentẽq; sñiam. Deĩde qđ adiungis. Sed si aut ingrati uniuersi: aut inuidi multi: aut inimici potentes suis uirtutem præmiis spoliant. O q̃ fragilem quam inanem uirtutem induxisti: si spoliari potest suo præmio. Quæ si bona sua diuina iudicas (ut aiebas) qui possunt existere tam ingrati: tam inuidi: tam potẽtes: qui uirtutem spoliare ualeãt his bonis: quæ fuerint in eã collocata diuinitus? Ne illa se inqt multis solatiis oblectat: maxĩeq; suo decore seipsã sustẽtat? Quibus solatiis: quo decore: cũ in crimen sæpe ueniat: & in pœnã decor ille uertat̃? Quid.n. si (ut furius dicebat) rapiat̃: uexet̃: extermĩnet̃: egeat: auferant̃ ei manus: effodiant̃ ei oculi: dãnet̃: uĩciat̃: urat̃. miseris etiã modis necet̃: ꝑdet suũ præmiũ uirtus? An potius ꝑibit ipsa? Minime. Sed & mercedẽ suã deo iudice accipiet: & uiuet: & semꝑ uigebit. Quæ si tollas: nihil põt in uita hoiũm tã futile: tã stultũ uideri esse: q̃ uirtus: cuius naturalis bonitas & honestas docere nos põt: aĩam nõ esse mortalẽ: diuinũq; illi a deo ꝑmiũ cõstitutũ. Sed iccirco uirtutẽ ipsi deus sub ꝑsona stultitiæ uoluit eẽ cælarã: ut mysteriũ ueritatis ac religiõis suæ eẽt arcanũ: ut has religiões: sapiẽtiãq; terrenã extollentẽ se altius: sibiq; multũ placentẽ: uanitatis erroriseq; dãnaret ut ꝓposita deniq; difficultate: ꝑ angustissimos tramites ad ĩmortalitatis ꝑmiũ sublime ꝑduceret. Docui (ut opinor) cur populus noster apud stultos stultus haberet̃. Nã cruciari atq; iterfici malle: q̃ thura tribus digitis cõprehẽsa in focũ iactare: tã ineptũ uidet̃ q̃ in ꝑiculo uitæ alterius aĩam magis curare q̃ suã. Nesciũt.n. q̃tũ sit nefas adorare aliđ ꝑterq̃ deũ: q cõdidit cælũ: atq; terrã: q hũanũ genus finxit: ĩspirauit: luce donauit. Qđ si seruorũ neq̃ssimus habet̃: qui dominũ suũ fuga deserit: isq; uerberibus: uinculis: ergastulo & cruce: & oĩ malo dignissimus iudicat̃. Et si filius eodẽ mõ ꝑditus atq; ĩpius existĩat̃: q patrẽ suũ dereliq̃rit: ne illo obseq̃tur: ob eãq; cãm dignus putat̃: q sit exhæres: & cuius nomẽ de familia in ꝑpetuũ deleat̃. Q̃ato magis q deũ deserit: in quẽ duo uocabula domini & p̃ris æque ueneráda cõueniũt? nã ille q seruũ ꝑcio cõparat: qđ i eũ beneficii cõfert: præter q̃ alimẽta: q̃ illi utilitatis suæ gratia subministrat? Et qui filiũ generat nõ habet ꝑtãtẽ ut eĩ ꝓcreat̃: ut nascat̃: ut uiuat. Vnde apparet nõ esse illũ patrẽ: sed tãtũmõ generãdi ministrũ. Quibus ergo suppliciis dignus est desertor eius: q & dominus uerus & pater ẽ: nisi his quæ deus ipse cõstituit? qui spiritibus iniustis æternum parauit ignẽ: quod ipse per uates suos impiis ac rebellibus cõminatur.

De insania eorũ: qui deos colũt: & nõ audẽt rõne cõtendere cũ fidelibus: & quare sacramẽtorũ suoꝝ silentiũ indicant: & q; religio per patientiã defendenda est: & rõne potius q̃ sæuitia: ferro uel igne: & quantũ & in quibus differunt religionis ueræ cultus & falsæ. Cap. XX.

Dlicãt igit̃ & suarũ & alienarũ ĩterfectores aĩarũ q̃ inexpiabile facinus admittãt. Primũ q; seipsos iugulãt ꝑditissimis dæmõibus seruiẽdo: quos deus ĩ æterna supplicia dãnauit. deĩde q; nec ab aliis deũ coli patiũt̃. Sed auertere hoies ad mortifera sacra cõtẽdũt: nitũturq; sũma diligẽtia: neq̃ sit aĩa ĩcolumis ĩ terra: q̃ saluo statu suo spectet in cælũ. Quid aliud dicã q̃ miseros: q ꝑdonũ suoꝝ ĩstigatiõibus parẽt: quos deos eẽ opinant̃: quoꝝ neq; cõditionẽ: neq; originẽ: neq; noĩa: neq; rõnẽ sciũt? Sed hic hærẽtes ꝑsuasiõi uulgari libẽter errãt: & stultitiæ suæ fauẽt. A q̃bus si ꝑsuasiõis eius rõnẽ requiras: nullã possũt reddere: sed ad maioꝝ iudicia cõfugiũt. Quod illi sapiẽtes fuerĩt: illi ꝓbauerĩt: illi sciuerint: qđ esset optimũ: seq; ipsos sensibus spoliãt: rõne abdicãt: dũ alienis erroribus credũt. Sic ĩplicati rerũ oĩum ignorantia: nec se: nec deos suos norũt. Atq; utinã soli errare: soli desiꝑe uellẽt. Alios etiã in cõsortiũ mali sui rapiũt: q̃si habituri solatiũ de ꝑditiõe multoꝝ. Sed hæc ipsa ignorãtia effecit: ut ĩ ꝑsequẽdis sapiẽtibus tã mali sint: fingũt se illis cõsulere: illos ad bonã mẽtẽ uelle reuocare: nũ igit̃ hoc sermõe: aut aliq̃ rõne reddita facere nitunt̃? Minime. Sed ui atq; tormẽtis. O mira & cæca demẽtia: ĩ his putat̃ mala mẽs eẽ: q fidẽ seruare conãt̃. In carnificibus aũt bona. In his ne mala mẽs ẽ: q cõtra ius hũanitatis: cõtra fas oẽ lacerant̃? An potius ĩ his q ea faciũt ĩ corꝑibus ĩnocẽtiũ: q̃ nec sæuissimi latrões: nec iratissimi hostes: nec ĩmanissimi barbari aliquãdo fecerunt. Adeo ne etiã sibi mentiunt̃: ut uicissim boni ac mali nomina trãsferãt: & ĩmutent? Quid ergo? Num diẽ noctem uocãt? solẽ tenebras? Alioquin eadẽ ĩprudẽtia est bonis malorũ nomẽ ĩponere: sapientibus stultorũ: iustis ĩpiorũ: q̃nimo siqua illis fiducia est: uel in philosophia: uel in eloquẽtia armẽt se: ac refellant hæc nostra. Si possunt congrediantur cominus & singula quæq; discutiant. Decet eos suscipere defensionẽ deorum suorũ: ne si no-

stra iualuerint(ut quotidie inualescũt)rũ delubris suis & ludibriis deserant᷑. Et quoniã nihil possunt. Auge
tur.n.illis religio dei quãto magis ꝑmit᷑:rõne potius & hortamẽtis agãt. Procedũt in mediũ põtifices:seu mi
nores:seu maximi flamines:augures. Itẽ reges sacrificoli: qꝗ sũt sacerdotes: & antistites religionũ. Cõuocẽt
nos ad cõtẽtionẽ:cohortẽt᷑ nos ad suscipiẽdos cultus deoꝝ:ꝑsuadeãt multos esse:quoꝝ nu mine ac ꝓuiden
tia regant᷑ oĩa:ostẽdãt origines & initia sacroꝝ ac deorũ:quõ sint mortalibus tradita:qui fons:q̃ rõ sit expli
cent:ꝑferãt quæ merces in cultu:quæ pœna in cõtẽptu maneat:quare ab hoĩbus se coli uelint:qd illis si bea
ti sũt hũana pietas cõferat. Quæ oĩa nõ a sseueratiõe ꝓpria:nec.n.ualet qcq̃ mortalis hois auctoritas:sed diui
nis aliq̃bus testĩoniis cõfirmẽt:sicut nos facius. Nõ ẽ opus ui & iniuria:q̃a religio cogi nõ põt: uerbis potius
q̃ uerberibus res agẽda ẽ:ut sit uolũtas. distrigãt aciẽ igenioꝝ suoꝝ. Si rõ eoꝝ uera ẽ:asserat᷑:pati sumus audi
re:si doceant:tacentibus certe nihil credimus:sicut nec seuiẽtibus quidẽ credimus. Imitentur nos:ut rationẽ
totius rei exponãt. Nos enim nõ illicimus(ut ipsi obiectant)sed docemus probamus: ostendimus. Itaꝗ ne
mo a nobis retinetur iuitus. Inutilis est.n.deo:qui fide ac deuotione caret. Et tamẽ nemo discedit ipsa uerita
te retinẽte. Doceãt isti hoc modo siqua illis fiducia ueritatis est:loquantur:discãt:audeãt inq̃ disputare nobi
scũ aliq̃d eiusmodi. Iã ꝓfecto ab anicula:quas cõtẽnũt:& a pueris nostratibus error illorũ ac stultitia ridebi
tur. Cũ eni sint ꝑitissimi:deorũ q̃ ꝓgeniẽ & res gestas:& imperia:& iteritus:& sepulchra de libris nouerint:
ipsosꝗ ritus q̃bus sũt initiati uel ex rebus gestis hoium:uel ex casibus:uel etiã ex moribus natos sciãt:icredi
bilis demẽtia ẽ deos putare:quos fuisse mortales negare nõ audeãt:uel si tã iprudẽtes fuerĩt ut negẽt: suæ il
los:ac illoꝝ lĩæ coarguẽt:ipsa deniq̃ illos sacroꝝ initia cõuincẽt. Sciãt igit᷑ ex hoc ipo quãtũ itersit iter uerũ &
falsũ:q̃do ipsi q̃ sũt eloquẽtes ꝑsuadere nõ possũt ipiti & rudes:q̃a res ipsa & ueritas loquit᷑. Quid ergo? Sæui
unt:ut stultitiã suã dũ minuere uolũt augeãt:lõge diuersa sũt carnificia & pietas. nec põt aut pietas cũ ui:aut
iustitia cũ crudelitate cõiũgi: sed merito nõ audẽt de rebus qcq̃ docere diuinis:ne & a nr̃is derideãt᷑: & a suis
deserant᷑. Nã forte uulgus:cui simplex icorruptũꝗ iudiciũ est si mysteria illa cognoscat:in memoria mortu
orũ cõstituta dãnabit:aliudꝗ uerius qd᷑ colat quæret. Hĩc fida silẽtia sacris cõstituta sũt ab hoibus callidis:
ut nesciat populus qd colat. Cũ aũt nos in eoꝝ doctrinis uersemur:cur nobis aut nostris nõ credũt:q̃ utrũꝗ
nouimus:aut iuidẽt: q̃a falsis uera ꝓtulimus:sed defẽdẽda sũt iquiũt publice suscepta sacra. O q̃ ihõesta uolũ
tate miseri errãt. Sentiũt.n.nihil eẽ in rebus humanis religione ꝓstãtius:eãꝗ sũma ui oportere defendi. Sed
ut in ipsa religiõe:sic in defensiõis genere fallunt᷑. Defendẽda.n.religio est nõ occidẽdo:sed monẽdo:nõ seui
tia:sed patiẽtia:nõ scelere:sed fide. Illa eni malorũ sunt:hæc bonoꝝ. Et necesse est bonũ in religione uersari:
nõ malũ. Nã si sanguine:si tormẽtis.si malo religionẽ defendere uelis:iã nõ defendet᷑ illa:sed polluet᷑ & uio
labit᷑. Nihil est enim tam uolũtariũ q̃ religio: in qua si animus sacrificãtis auersus est:iam sublata: iam nul
la est. Recta igit᷑ rõ ẽ:ut religionẽ patiẽtia uel morte defendas:i qua fides cõsecrata:& ipsi deo grata ẽ & reli
giõi addit auctoritatẽ. Nã si is q̃ i hac terrestri militia tegi suo fidẽ seruat i aliquo egregio facinore:si postea ui
xerit acceptior fit & carior. Si perierit:sũmã cõseq̃t᷑ gloriã:q̃ ꝓ duce suo morte occubuerit. Quãto magis ĩpato
ri oĩum deo fides seruãda ẽ:q̃ nõ tãtũ uiuẽtibus:sed & mortuis p̃miũ põt uirtutis exoluere. Igitur dei cultus
quoniã militiæ cælestis ẽ:deuotionẽ maximã fideꝗ desiderat. Quõ.n.deus aut amabit colẽtẽ si ipẽ nõ amet᷑
ab eo? Aut p̃stabit p̃cãti qcqd orauerit: cũ ad p̃cãdũ nẽo neꝗ ex aĩo:neꝗ obsecrãter accedat? Isti ãt rũ ad sacri
ficãdũ ueniũt:nihil inmũ:nihil ꝓpriũ diis suis offerũt:nõ itegritatẽ mẽtis:nõ reuerẽtiã: nõ timorẽ. Peractis
itaꝗ sacrificiis ianibus oẽm religionẽ:in tẽplo:& cũ tẽplo: sicut iuenerãt reliquũt:nihilꝗ secũ ex ea neꝗ affe
runt:neꝗ referũt. Inde est q̃ eiusmodi religiões:nec bonos facere possũt:neꝗ firmæ atꝗ imutabiles eẽ. Tra
ducunt᷑ itaꝗ ab his hoĩes facile:q̃a nihil ibi ad uitã:nihil ad sapiẽtiã:nihil ad fidẽ discit᷑. Quæ est enim supe
stitio illorũ deorũ? quæ uis? quæ disciplina? quæ origo? quæ rõ? qd᷑ fundamẽtũ? q̃ substãtia? quo redit: aut
qd pollicet᷑: ut ab hoĩe possit fideliter seruari fortiterꝗ defẽdi? In q̃ nihil aliud uideo: q̃ ritũ ad solos digitos
pertinentẽ. Nostra uero religio eo firma est:& solida & imutabilis:q̃a iusticiã docet:quia nobiscũ semꝑ ẽ: q̃a
tota i aĩo colẽtis ẽ:q̃a mẽtẽ ipsam ꝓ sacrificio hẽt. Illic nihil exigit᷑ aliud q̃ sanguis pecudũ: & fumus & iepta
libatio. Hic bona mẽs hic puꝝ pectus:inocẽs uita. Illuc ueniũt sine delectu adulteræ ipudicæ lenæ:ꝓcaces &
obscœnæ meretrices. Veniũt gladiatores latrones:fures:uenefici:& precant᷑ nihil aliud q̃ ut scelera ipune cõ
mittãt. Quid enim latro sacrificiis:aut gladiator roget:nisi ut occidat? Quid fœnerarius:nisi ut fallat? Quid
meretrix:nisi ut plurimũ peccet? Quid adultera:nisi ut mortẽ uiri optet:aut ut sua ipudicitia celet᷑? Quid le
na:nisi ut multos bonis exuat? Quid fur:nisi ut plura rapiat? Hic uero etiã leui cõiꝗ peccato locus nullus ẽ.
Et si q̃s ad sacrificiũ non itegra cõsciẽa uenerit:audit q̃ illi deus cõminet᷑:ille q̃ latebras cordis uidet: q̃ pecca
tis semꝑ iîfestus ẽ & exigit iustitiã:q̃ fidem poscit. Quis huic malæ mẽti aut malæ p̃ci locus ẽ? At illi ifœlices
nec ex sceleribus suis intelligunt q̃ malũ sit qd᷑ colũt:quãdo quidẽ flagitiis oĩbus ingnati ueniũt ad precãdũ
& se pie sacrificare opinant᷑. Si cutẽ lauerint:tanq̃ libidinẽ itra pectus iclusam ulli amnes abluãt:aut ulla ma
ria purificent. Quãto satius ẽ mentẽ potius eluere: quæ malis cupiditatibus sordidat᷑:& uno uirtutis ac fi
dei lauacro uniuersa uitia depellere? Qd᷑ q̃ fecerit:quodlibet iqnatũ ac sordidũ corpus gerat:satis purus est.

Quod hostes suos adorat stulta gentilitas:quorum cultus non modo christiani:sed & philosophi & do
mestici cultores deorum destruunt. Cap. XXI.

IStiãt q̃ nesciũt qd uel quo mõ sit colẽdũ cæci & iprudẽtes i cõtrariũ cadũt. Adorãt itaꝗ hostes su
os:latrões & iterfectores suos uictimis placãt. Et aĩas suas cũ thure ipo cremãdas aris detestabili
bus iponũt. Irascũt᷑ ẽt miseri q̃ nõ similes alii peant icredibili mẽtiũ cæcitate. Quid.n.uideãt:q̃ so
lẽ nõ uidẽt? q̃si uero si dii eẽnt:idigerẽt hoium auxilio aduersus cõtẽptores suos? qd ergo nobis
irascunt᷑:si illi nihil possũt:nisi q̃ ipi deos suos destruũt:de quoꝝ ꝑtãte diffidũt magis irreligiosi: q̃ q̃ oĩo nõ
colũt? Cic. i suis legibus cũ caste ad sacrificia p̃cipet accedere pietatẽ igt adhibito:opes amoueto. O q̃ setus sa

xit.Deus ipe uides erit. Recte hoc qdé.Neq;.n.fas é despare de deo:qué nõ colas:qa potẽté putas.Nã quo mõ uidicare colentis iniuriá põt:q sua non potest.Libet igit̃ ex his quærere:cui potissimũ pstare se putent cogẽdo inuitos ad sacrificiũ.His ne quos cogũt? at non est beneficium qd' igerit̃ recusanti.sed consulendũ est etiã nolentibus:quando quid bonũ scir nesciunt:Cur ergo tam crudeliter uexant:debilitant:cruciát: si saluos eé uolũt.Aut unde pietas tam impia:ut eos miseris modis aut pdant: aut inutiles faciant:quibus uelint eé cõsultum? An uero diis præstant? at non est sacrificium:quod exprimit̃ ab inuito:nisi eñi sponte atq; ex anio fiat:execratio est:cum hoies pscriptione:iniuriis:carcere:tormẽtis adacti faciunt.si dii sunt isti:qui sic colunt̃ uel pp̃ter hoc solũ colendi non sunt:q; sic coli uolunt:digni.s.detestatione hominum quibus cũ lachrymis cũ gemitu:cũ sanguine de mẽbris oibus fluente libat̃.at nos contra non expetimus ut deum nostrũ:qui est omnium creator:uelit:nolit:colat aliquis inuitus:nec si non coluerit irascimur. Cõfidimus enim maiestati eius:qui tam contemptũ sui possit ulcisci:q̃ seruoꝝ suoꝝ labores & iniurias.Et ideo cũ tam nefanda perpetimur:ne uerbo quidẽ reluctamur:sed deo remittimus ultionem:nõ ut hi faciunt:qui defensores se esse deorum suoꝝ uideri uolunt: & sæuiunt efferate aduersus non colentes.Ex quo ĩtelligi dat̃:q̃ non sit bonũ deos colere:quoniã bono potius adducendi homines ad bonũ fuerant:non malo.Sed quia illud malum est: etiã officiũ eius bono caret.At.n.puniẽdi sunt q destruunt religiones.Num peius nos destruimus q̃ natio Aegyptioꝝ:q turpissimas bestiaꝝ ac pecudũ figuras colũt:quædã ẽt pudenda dictu tanq̃ deos adorãt. Nũ peius q̃ idẽ ipsi:q cũ deos se colere dicãt:tamẽ eos publice turpiterq; derident:de qbus ẽt p mimos agi cũ risu & uoluptate patiunt̃? Qualis hæc religio aut quãta maiestas putãda ẽ:quæ adorat̃ ĩ templis:illudit̃ in theatris: & qui hæc fecerĩt:nõ pœnas uiolati numinis pendunt:sed honorati etiam laudatiq; discedũt? Num peius nos destruimus q̃ quidam philosophi:qui omnino nullos deos esse aiunt.Sed omnia sua sponte esse nata: omnia fortuitu fieri quæ geruntur? Num peius q̃ epicurei: qui esse quidem deos: sed curare quicquam negãt:neq; irasci eos:neq; grã cõmoueri? Quibus dictis utiq; psuadẽt colẽdos oĩno nõ eẽ.Siqdẽ nec colẽtes respiciũt:neq; nõ colẽtibus irascunt̃.Prætetea cũ cõtra metus disserũt:nihil aliud efficere conantur:q̃ ut nemo deos timeat.Et hæc tamẽ ab hoibus & audiuntur libenter & differuntur impune.

Quare maligni spũs ĩstigẽt cultores suos ĩ psecutionẽ fideliũ: & q̃re uera religio uideat̃ ĩanis. Ca.XXII.

NOn ergo ideo aduersus nos insaniũt:qa dii nõ colunt̃ a nobis.A multis eñi nõ colunt̃:sed qa ueritas penes nos ẽ:quæ (ut est uerissime dictũ) odiũ parit.qd igit̃ existimabimus nisi nescire illos qd patiant̃? Pergit̃ ergo cæco & irrõnabili furore:quẽ nos uidemus:illi nesciũt:nõ eñi ipsi hoies psequunt̃:qui causam cur irascant̃ innocẽtibus nõ habent: sed illi spũs cõtaminati ac pditi:qbus ueritas & nota est & inuisa:insinuãt se mẽtibus eoꝝ:& instigãt nescios in furorẽ.Hi eñi q̃diu pax est in populo dei:iustos fugitãt & pauẽt.Et cum corpora hoĩum occupãt:aĩasq; diu uexãt:adiurant̃ ab his:& in noĩe ueri dei fugant̃.Quo audito tremũt & exclamãt:& uri uerberariq; se testant̃:& ĩterrogati:q sint quando uenerint:quõ in hominẽ irrepserint:cõfitent̃:sic extorti:& excruciati uirtute diuini noĩs exulant:pp̃ hæc uerbera & minas:sanctos & iustos uiros semp oderũt.Et qa p se nocere his nihil possunt: publicis eos odiis psequunt̃:quos sibi graues sentiũt:exercẽtq; sæuitiã q uiolẽtissime possũt:ut aut eorũ fidẽ minuãt p dolorẽ: aut si id efficere nõ querit:auferãt oĩno de terra: ne sint q possint eoꝝ neqtiã coercere.Nõ me fugit qd respõderi e cõtrario possit.Cur ergo deus singularis:ille magnus:quẽ rerũ potentẽ; quẽ dominũ oĩum cõfiteris.hæc fieri patit̃: nec cultores suos aut uindicat:aut tuet̃? Cur deniq; q eũ nõ colunt opulẽti:& potẽtes:& beati sunt:& honoribus regnoq; potiunt̃:eosq; ipsos ditioni suæ ac potestati subiectos habẽt? Reddenda & huius rõ est rei:ne qd remaneat erroris.Nã in primis hæc cã est cur existimet̃ religio dei uiui nõ hr̃e: qd' inducant̃ hoies spe terrenoꝝ ac præsentiũ bonoꝝ: quæ ad curã mentis nullo mõ ptinẽt:qbus qa carere iustos uident:& affluere iniustos:& dei cultũ inanẽ arbitrant̃:in quo inesse illa nõ cernunt:& deorũ ritus existimant ueros:quoniã cultores eorũ & diuitiis:& honoribus:& regnis fruant̃.Verũ hi qui sunt in hac existimatione nõ psiciũt alterius uim rõnẽq; hois:quæ tota nõ in corpore:sed ĩ mẽte est.Nihil eñi uidẽt amplius: q̃ uidetur:corpus.s.qd' quia oculis manuq; tractabile est:ĩbecillũ:fragile:mortale est:cui sunt illa oĩa bona quæ cupiditati ac miraculo sunt:opes:honores:ĩperia:quoniã corpori afferũt uoluptates:& ideo tam caduca sunt q̃ corpus ipsum.Animus uero in quo solo est hõ:quoniã subiectus oculis nõ est:nec bona eius inspici possunt quæ in sola uirtute sũt posita:& iõ tã stabilis ẽ & cõstãs & ppetuus sit necesse ẽ sicut ipsa uirtus: ĩ q̃ est animi bonum.

Quare deus electos suos tradita ipsis ptãte uexari patiatur. Cap. XXIII.

LOngũ est uniuersas uirtutũ spẽs pmere:ut de singulis doceã q̃ necesse sit sapientẽ ac iustũ uirũ longe ab illis bonis abhorrere:qbus qa fruunt̃ ministri deoꝝ cultus ueri:& efficaces eẽ credunt̃: qd ad psentẽ ptinet q̃stionẽ satis ẽ si ex una uirtute id pbemus qd' intẽdimus.Nẽpe magna & præcipua uirtus ẽ patiẽtia: quã pariter & uulgi publicæ uoces:& philosophi: & oratores sũmis laudibus cõcelebrãt.Qd' si negari nõ põt:qn sũma sit uirtus:necesse est iustũ & sapiẽtẽ uirũ in ptãte eẽ hoĩs iniusti:ut capiat patiẽtiã.Patiẽtia ẽ.n.maloꝝ:q̃ aut ĩferunt̃:aut accidũt cũ æq̃nimitate platio. Ergo iustus ac sapiẽs:qa uirtutẽ capit:hẽt in se patiẽtiã:q̃ carebit oĩno: si nihil patiet̃ aduersi. Cõtra q in rebus psperis agit ĩpatiẽs ẽ & uirtute maxia caret.Impatiẽtẽ dico:qa nihil patit̃:ĩnocẽtiã quoq; seruare põt: q̃ & ipsa iusto: & sapiẽti uiro ppria ẽ uirtus:sed & nocet sæpe & cõcupiscit aliena:& rapit q̃ cupierit p iniuriã:qa uirtutis expers uitio peccatoq; subiectus ẽ:& fragilitatis oblitus aĩo ĩsolẽter elato tumet.ĩde iniusti ac deũ nesciẽtes:& diuitiis:& potẽtia:& honoribus florẽt.Hæc.n.cũcta iniustitiæ p̃mia sũt:qa & ppetua eẽ nõ possũt:& p cupiditatẽ uiolẽtiãq; q̃runt̃.Iustus uero ac sapiẽs:qa illa oĩa hũana sũt (ut ẽ a Lælio dictũ) sua bona iudicat:nec alienũ qcq̃ cõcupiscit:ne quẽ contra ius humanitatis lædat oĩno:nec ullã potẽtiã honorẽue desiderat:ne cui faciat iniuriã. Scit eñi cunctos ab eodẽ deo & ab eodẽ conditore generatos iure fraternitatis esse coniũctos.Sed

& suo cōtētus & paruo:qa fragilitatis suæ memor nō amplius q̄rit q̄ unde uitā sustētet:& ex eoipso: qd' habuerit ipartif etiā nō habenti:qa pius est:pietas etiā sūma uirtus est:& accidit ex eo q̄ uoluptates caducas uitiosasq; cōtēnit:quarū causa opes appetunt:quoniā cōtinēs est ac libidinū uictor:& nihil timoris ac isolētiæ gerēs nō extollit se altius:nec erigit supbū caput.Sed placidus & cōcors:& planus:& comis est : qa cōditionē suā nouit.Cū ergo iniuriā nulli faciat nec aliena rapiat:nec sua quoq;:si auferant defēdat:cū sciat ēt illatā iniuriā moderate ferre : qa uirtute pditus ē:necesse ē iustū hominē subiectū eē iniusto:& cōtumeliis ab insipiēte affici sapiētē:ut & ille peccet:qa iniustus ē:& hic in se uirtutē hēat:qa iustus ē.Siqs aūt uolet scire plenius cur malos & iniustos deus potētes beatos & diuites fieri sinat:pios cōtra humiles:miseros:inopes esse patiat: sumat eū Senecæ librū:cui titulus est.Quare bonis uiris multa mala accidāt:cū sit puidētia:in quo ille multa nō plane iperitia sæculari:sed sapiēter ac pene diuinitus locutus ē.Deus inqt hoīes p liberis habet:sed corruptos & uitiosos luxuriose ac delicate parit uiuere:quia nō putat emendatione sua dignos.Bonos autē quos diligit:castigat sæpius:& assiduis laboribus ad usū uirtutis exercet:nec eos caducis ac mortalibus bonis corrumpi ac deprauari sinit.Vnde nemini debet mirū uideri:si pro nostris sæpe delictis castigamur a deo.Immo uero cū uexamur ac pmimur:tū maxime grās agimus idulgētissimo patri:q corruptelā nostrā nō patit lōgius pcedere:sed plagis ac uerberibus emēdat.Ex quo intelligimus nos eē deo curæ:quoniā cū peccamus irascit.Nā cū posset populo suo & opes:& regna largiri:sicut dederat ante Iudæis : quorū nos successores ac posteri sumus:iccirco ēt uoluit sub aliena ditione atq; impio degere:ne rerū psperarū fœlicitate corruptus in luxuriā laberet: ac dei præcepta contēneret.Sicut illi maiores nostri:q sæpe terrenis ac fragilibus his bonis eneruati:aberrauerūt a disciplina legis:uinculaq; ruperūt. puidit ergo quatenus cultoribus pstaret getē si mādata seruasset:& tamē eos emēdaret:si pceptis nō obtēperasset.Itaq; ne tam corrūperent ocio : q̄ patres eorū licētia:pmi eos ab his uoluit:in quoꝝ manibus eos collocauit:ut & labantes cōfirmet:& corruptos ad fortitudinē reparet:& fidos experiat ac temptet.Quō eni pōt iperator militū suoꝝ probare uirtutē : nisi habuerit hostē?Et illi tamē aduersarius urgit inuito:quia mortalis est & uinci pōt.Deo aūt qa repugnari non pōt:ipse aduersarios nomini suo excitat:nō qui cōtra ipsum deū pugnent:sed cōtra milites eius : ut deuonem ac fidē suorū uel pbet:uel corroboret : donec pressuræ uerberibus defluentē corrigat disciplinā.Est & alia cā cur aduersus nos psecutiones fieri sinat: ut dei populus augeat.Nec est difficile mōstrare cur aut quō illud fiat.Primū fugant a deoꝝ cultoribus plurimi odio crudelitatis.Cur ēt talia sacrificia nō horreāt?Deinde placet qbusdā uirtus ac fides ipsa.nōnulli suspicant deoꝝ cultū nō sine causa malū putari a tā multis hoībus:ut emori malit q̄ id facere:qd' alii faciūt ut uiuāt.Aliqui cupiunt scire qdnā sit illud bonū:qd' ad mortē usq; defendit :qd' oībus q̄ in hac uita iocūda & cara sūt pferf:a quo nec bonoꝝ:nec lucis amissio: nec dolor corporis:nec uiscerū cruciamēta deterrēt.Valēt hæc plurimū:sed illæ maximæ nostrorū numerū semp auxerunt.Audit circūstās populus iter ipsa tormēta dicētes nō sacrificare se lapidibus manufactis:sed deo uiuo qui sit in cælo.Multi hoc uerū esse itelligūt:& in pectus admittūt.Deīde(ut fieri solet in rebus icertis)dū inter se uicē quærūt:quæ sit huius præstātiæ causa multa quæ ad religionē ptinēt diuulgata:ac p rumorē uicissim aucupata discunt:quæ quia bona sunt:placeāt necesse est.Præterea ultio secuta:sicut semp accidit ad credēdū uehemēter ipellit. Nec quidē leuis causa est:q imūdi dæmonū spiritus accepta licētia multorū se corporibus imergūt:qbus postea reiectis: oēs qui resanati fuerint:adhæreāt religioni : cuius potētiam senserūt. Nā tot causæ in unū collatæ magnā deo multitudinē mirabiliter acquirunt.

Quod bonoꝝ tortores torquebunt:& malas bestias de terra auferet deus. Cap.XXIIII.

QVicqd ergo aduersum nos mali pricipes moliunt fieri ipse pmittit.Et tamē iniustissimi psecutores:quibus dei nomen contumeliæ:ac ludibrio fuit:nō se putent ipune laturos : quia indignationis aduersus nos eius q̄si ministri fuerūt.Punient.n.iudicio dei:qui accepta ptāte supra humanū modum fuerint abusi:& insultauerit ēt deo superbius:eiusq; nomē æternū uestigiis suis subiecerit ipie nefarieq; calcādū.Propterea uīdicaturū se eos celeriter pollicet & extermīaturū bestias malas de terra.Sed idē q̄uis populi sui uexatōes:& hic i psenti soleat uīdicare:tamē iubet nos expectare patiēter illum cælestis iudicii diem:quo ipse p suis quēq; meritis:aut honoret aut puniat.Quapropter non sperent sacrilegæ aīæ contēptos:& inultos fore quos sic obterunt. Veniet rabiosis & uoracibus lupis merces sua : q iustas & simplices animas nullis facinoribus admissis excruciauerunt:Nos tantummodo laboremus:ut ab hominibus nihil aliud in nobis nisi sola iustitia puniat.Demus operam totis uiribus : ut mereamur a deo simul & ultionem passionis: & præmium.

Lactātii Firmiani diuinaꝝ istitutionū aduersus gētes de uero cultu ad Cōstātinū impatorē.Liber sextus.

Qd' inocētia uerissimus dei cultus ē:quā rē carnalis hō corpori deditus nescit. Cap. I.

QVOD erat officium suscepti muneris diuino spiritu instruente : ac suffragante ipsa ueritate compleuimus.Cuius afferendæ atq; illustrandæ causa mihi & scientiam & fidem ipse dominus noster imposuit:sine quo nec sciri quicquam potest nec explicari. Venio nunc ad ipsum quod est summum operis huius:& maximum:ut doceam quo ritu quoue sacrificio deum coli oporteat.Id eni est hoīs officiū: in eoq; solo sūma reꝝ:& oīs beatæ uitæ rō consistit quādo quidem propterea facti & inspirati ab eo sumus:nō ut cælū uideremus & solem:qd' Anaxagoras putauit: sed ut artificē solis & cæli deum pura & integra mente coleremus. Quamuis aūt præcedētibus libris p ingenii mediocritate defenderim ueritatem.tamē ex ritu quoq; ipso elucere uel maxime pōt. Nihil.n.sancta & singularis illa maiestas aliud ab hoīe desiderat:q̄ solā inocētiā:quā siqs obtulerit deo : satis pie religioseq; litauit.Hoīes aūt neglecta iustitia:cū sint oībus flagitiis ac sceleribus ingnati:religiosos se putant : si templa ac aras hostiarum sanguine cruentauerint : si focos adorauerint: ac ueteris uini perfusione

Seneca

Anaxagoras

madefecerint. Quinetiam sacras dapes apparant: & exquisitas epulas quasi aliquid inde libaturi offerunt. Quicquid aspectu carum: quicquid ope aut odore preciosum est: & hæc grata eẽ diis suis non ex aliqua diuinitatis rõne: quam nesciunt: sed ex suis cupiditatibus iudicant: nec intelligunt terrenis opibus deum non indigere. Nihil.n. sapiũt nisi terrã: bonaq; & mala solius corpis sensu & uoluptate ppẽdũt. Huius arbitrio ut religionem ponderant sic totius uitæ suæ acta disponũt. Et quoniam se semel a cæli cõtemplatione auerterũt: sensumq; illũ cælestem corpori mancipauerunt: libidinibus frena pmittũt: tanq̃ secum ablaturi uoluptatẽ: quã momentis oĩbus cape festinant: cũ animus ministerio corporis: nõ corpus ministerio animi uti debeat. Idem maximũ iudicãt opes: q̃s si bonis artibus assequi nõ possint: malis assequunt̃: fraudãt: rapiũt: spoliãt: insidiant̃: abiurãt. Nihil deniq; moderari aut pensi hẽnt: dũmodo auro corruscẽt: argento: gẽmis: uestibus: fulgeant: audissimo uentri opes igerant: stipati familiaꝝ regibus p domitũ populũ semper icedant. Sic addicti & seruientes uoluptatibus: uim uigoremq; mentis extingunt: & cũ uiuere se maxime putant: ad mortẽ concitatissime pperant. Nã sicut in scđo libro docuimus: cæli rõ in aĩo: terræ aũt in corpore est: qa bona negligunt animi: corporis appetunt: in tenebris ac morte uersant̃: quæ sunt terræ atq; corporis: qa uita & lumen de cælo ẽ: cuius quoniã exptes sũt corpori seruiẽdo: lõge absunt ab itellectu reꝝ diuinaꝝ. Eadẽ miseros ubiq; cæcitas premit sicut qui sit uerus deus: ita qui sit uerus cultor ignorant.

Qđ deus nec esurit: nec sitit: nec i tenebris ẽ: ut ei oporteat hostias imolari: aut uina offerri: uel lumĩa. Et q̃re hæc offerant̃ diis gẽtiũ q̃ fidẽ rectã & uerã inocẽtiã offerre nesciũt: i qbus cõsistit dei cultus. Et q; ītra oĩa q̃ ad cultũ dei ptinẽt: pstãtissimũ ẽ hoĩes ad ueritatẽ & iustitiã erudire. Et q̃re nolit ab elemẽtis icipe. Ca. II.

Mactant igit̃ opimas & pingues hostias deo: quasi esuriẽti: pfundunt uina tanq̃ sitiẽti: accendũt lumina uelut in tenebris agenti. Qđ si suspicari aut percipere animo possent q̃ sint bona illa cælestia: quoꝝ magnitudinẽ terrẽo adhuc corpe obuoluti sensu cape nõ possumus: iã secũ his officiis inanibus stultissimos eẽ cognoscãt: uel si cæleste lumẽ qđ dicimus solẽ cõtẽplari uelĩt: iã sentiẽt q̃ nõ idigeat lucernis eoꝝ deus: q ipse i usum hoĩs tã clarã tã cãdidã lucẽ dedit: & tamẽ cũ i tã paruo circulo: q pp lõginqtatẽ nõ ãplius q̃ humani capitis uidet̃ hr̃e mẽsurã: tãtũ sit fulgoris: ut eũ mortaliũ luminũ acies nõ quæat cõtueri: & si paulisp itẽderis hebetatos oculos: caligo ac tenebræ cõsequãtur. Quid tandẽ luminis: qđ claritatis apud ipsũ deũ: penes quẽ nulla nox est: eẽ arbitremur: q hãc ipsam lucẽ sic moderatus est: ut neq; nimio fulgore: neq; calore uehemẽti noceret animãtibus: tãtũq; istaꝝ rerũ dedit ei: quãtũ mortalia corpora pati possiũt: aut frugũ maturitas postularet. Nũ igit̃ mẽtis suæ cõpos putãdus est q auctori & datori luminis: cãdelarũ ac cæratũ lumẽ offert pro munere? Aliud uero ille a nobis exigit lumẽ: & quidẽ non fumidũ: sed (ut ait poeta) liqdum atq; clarũ: mẽtis scilicet. Propter qđ a poetis phanetes nuncupat̃: qđ exhibere nõ põt: nisi q deũ agnouerit. Illorũ autẽ dii qa terreni sunt: egẽt luminibus: ne in tenebris sint: quoꝝ cultores: qa cæleste nihil sapiũt: etiã religiones: qbus deseruiũt ad terrã reuocãt. In ea enĩ lumine opus est: qa ratio eius & natura tenebrosa est. Itaq; diis nõ cælestẽ sensum: sed humanũ potius attribuũt. Ideoq; illis necessaria & grata credũt esse: quæ nobis: qbus aut esuriẽtibus opus est cibo: aut sitientibus potu: aut ueste algentibus: aut cũ sol decesserit: lumine: ut uidere possimus. Nullis igit̃ ex rebus tã probari & intelligi potest deos ipsos: cũ aliquãdo uixerint: mortuos esse q̃ ex ipso ritu: qui est totus e terra. Quid enĩ cælestis i se boni potest habere pecudũ sanguis effusus: quo aras inquinãt: nisi forte deos existimãt eo uesci: qđ hoĩes aspernant̃ attingere? Et q̃squis illis hãc saginã præstiterit: quis ille grassator: adulter: ueneficus: parricida sit: beatus ac fœlix erit. Hunc diligũt: hũc tuent̃: huic oĩa q̃ optauerit: pstãt. Merito ergo Persius huiuscemodi supstitiones suo more deridet. Qua tu inqt mercede deorũ: Emeris auriculas pulmone & lactibus unctis? Sẽnebat: uidelicet nõ carne opus esse ad placandã cælestẽ maiestatẽ: sed mẽte sancta: & iusto animo: & pectore (ut ipse ait) qđ naturali sit honestate generosum. Hæc est religio cælestis: nõ quæ cõstat ex rebus corruptis: sed uirtutibus animi: qui orit̃ e cælo. Hic uerus cultus est: in quo mẽs colẽtis seipsam deo imaculatã uictimã sistit. Id ãt ipsum quõ cõsequendũ: quõ præstandũ sit: docebit huius libri disputatio. nihil enĩ tam præclarũ: hoĩq; conueniẽs potest esse: q̃ erudire hoĩes ad iustitiã. Apud Ciceronẽ Catulus in hortensio philosophiã rebus oĩbus præferens: male se dicit: uel unũ paruũ de officio libellũ: q̃ longã orationẽ p seditioso hoĩe Cornelio. Quæ sententia nõ utiq; Catuli: q fortasse illud nõ dixit: sed Cicerõis est putãda: q scripsit credo ut libellos: quos de officiis erat scripturus commẽdaret: in qbus ipsis nihil esse testat̃ in oĩ philosophia melius & fructuosius: q̃ pcepta uitæ dare. Quod si hoc illi faciũt: qbus nõ est ueritas cognita: quãto magis nos facere debemus: qa deo eruditi & illuminati: possumus uera pcipere: nec tamẽ sic docebimus: ut q̃si prima uirtutis elementa tradamus. qđ est infimũ. Sed tanq̃ docẽdũ suscepimus eũ: q apud illos iã puectus uideat̃. Manentibus enĩ pceptis eorũ: quæ solent ad pbitatẽ recte dare ignota illis supstruemus ad pficiundã cõsumandãq; iustitiã: quã non tenẽt. Ea uero q̃ possũt cũ illis eẽ cõia: ptermittã: ne qd ab his uideat mutuari: quoꝝ errores coarguere atq; apire decreuerim.

De duabus uiis: q̃rũ altera uirtutũ: altera uitioꝝ est: q̃ in lr̃a pythagorica figurantur & fidelius tractant̃ a christianis q̃ a philosophis: & de duobus ducibus uiarum. Cap. III.

Dvæ sunt uiæ per quas humanã uitã pgredi necesse est. s. una quæ in cælũ ferat. Altera q̃ ad iferos deprimat: quas & poetæ in carminibus: & phi in disputationibus suis induxerũt. Et qdẽ phi alterã uirtutum esse uoluerũt. alterã uitioꝝ: eãq; quæ sit assignata uirtutibus. primo aditu esse arduam & cõfragosam: in qua siqs difficultate supata in sũmũ eius euaserit: habere eum de cætero planũ iter: amœnũq; cãpũ: & oẽs laborũ suorũ capere fructus uberes atq; iucundos. Quos autem primi aditus difficultas deterruerit: eos in eã uitiorũ uiam labi atq; deflectere: quæ primo ingressu sit quasi amœna: multoq; tristior. Deĩde cũ in eã paulo ulterius pcesserint: amœnitatis eius spem repẽte subduci. Ex oriri aũt uiã pcipitẽ: nũc saxis asperã: nũc obductã sentibus: nũc gurgitibus intercisam: uel torrẽtibus rapidã:

ut laborare:hærere:labi:cadere sit necesse.Quæ oĩa eo ꝓferunt̃:ut appateat in uirtutibus capiendis labores
esse maximos:in ꝑceptis auté maximos fructus:& solidas atq; ĩcorruptas uoluptates.Vitia uero q̃bus delini
amentis naturalibus allicere aĩos hoĩum:& inanĩu iucunditatũ specie captos:ad acerbas amaritudines mise
riasq; ꝑducere sapiés prorsus disputatio:si uirtutũ ipsarũ formas atq; terminos sciret.Nõ enĩ didicerant uel
quæ sint:uel quid eas mercedis a deo maneat:quod nos his duobus libris docebimus.Hi uero quia ignora
bant aut dubitabãt aĩas hoĩum ĩmortales eẽ:& uirtutes : & uitia terrenis honoribus aut pœnis æstiauerũt.
Omnis ergo hæc de duabus uiis disputatio ad frugalitaté ac luxuriã spectat. Dicunt.n.humanæ uitæ cursũ.
y.esse lĩæ similẽ:q̃ unusq̃sq; hoĩum cũ primũ adolescentiæ limẽ attigerit:& in eũ locũ uenerit:ubi se uia sci/
dit in ambas:hæreat nutabundus: ac nesciat in quã se partẽ potius inclinet.Si ducẽ nactus fuerit:qui dirigat
ad meliora titubãtẽ:hoc est si aut philosophiã didicerit:aut eloquentiã: aut aliq̃d honestæ artis : quo euadat
ad bonã frugẽ:qđ fieri sine labore maximo nõ põt honestã ac copiosam uitã disputãt peracturũ.Si uero do/
ctorẽ frugalitatis nõ inuenerit:ad sinistrã uiã quæ melioris speciẽ mentiat̃ ĩcedere.i.desidiæ luxuriæ:iertiæ/
que se tradere:quæ suauia quidẽ uident̃ ad tẽpus uera bona ignoranti.Post autẽ amissa omni dignitate ac re
familiari in oĩbus miseriis ignominiaq; uicturũ.Ad corpus ergo:& ad hãc uitam:quã ĩ terra ducimus:fines
earũ uiarũ retulerũt poetæ fortasse melius:q̃ biuiũ apud ĩferos eẽ uoluerũt.Sed ĩ eo fallunt̃:q̃a eas uias mor
tuis ꝓposuerũt.Vtriq; ergo uere:sed tamẽ utriq; nõ recte:q̃a oportuit uias ipsas ad uitã:fines earũ ad mortẽ
referri.Nos igit̃ melius & uerius:q̃a duas istas uias cæli & ĩferoꝝ esse dicimus:q̃a iustis ĩmortalitas: iniustis
pœna æterna ꝓposita est.Quõ aũt uiæ istæ uel in cælũ tollãt:uel ad inferna præcipitẽt explicabo & aperiam
quæ sint uirtutes:quas philosophi nescierũt:tum etiã quæ sint præmia earũ:simul etiã quæ sint uitia : quæ/
ue eoꝝ supplicia mõstrabo.Nã fortasse aliq̃s expectet:ut separatim de uitiis:ac uirtutibus dicã:cum de bono
ac malo differẽtibus nobis etiã quod est cõtrariũ possit intelligi.Siue enĩ uirtutes inferas uitia sua spõte de/
cedẽt:siue uitia eximas:uirtutes ultro subibunt:sic bonorũ ac malorũ cõstituta natura est:ut se inuicẽ semp
oppugnẽt:semp expellãt:ita fit ut neq; uitia retrahi sine uirtutibus possint: nec uirtutes inferi sine detractio
ne uitiorũ.Has igit̃ uias lõge aliter ĩducimus:q̃ a philosophis induci soleãt.Primũ q̃ utriq; propositũ esse di
cimus ducẽ utrũq; ĩmortalẽ.Sed alterũ honoratũ:qui uirtutibus ac bonis sit præditus. Alterũ damnatũ : q̃
uitiis ac malis.Illi autẽ in deteriore tantũ uiã ducẽ ponunt:neq; unũ:neq; perpetuũ.Siquidẽ quẽlibet docto/
rem bonæ artis inducunt:q̃ a desidia reuocet hoĩes:& frugi esse doceat.Sed neq; ingredi faciunt in eã uiã:ni/
si pueros & adolescẽtes:uidelicet q̃ artes discantur in his ætatibus. Nos autẽ oĩs sexus:& generis & ætatis in
hoc cæleste iter ĩducimus:q̃a deus qui eius uiæ dux est:ĩmortalitatẽ nulli hoĩ nato negat.Forma quoq; uia/
rum ipsarũ nõ ita est ut illi putauerũt.Quid enĩ opus est.y.in rebus cõtrariis atq; diuersis:Sed altera illa me
lior cõuersa est ad solis ortũ.Altera illa deterior ad occasum:quoniã qui ueritatẽ ac iustitiã sequit̃:is accepto
ĩmortalitatis ꝓmio perẽni luce potiet̃:q̃ aũt ab illo malo duce illectus ꝑtulerit uitia uirtutibus:mẽdaciũ ueri
tati:necesse est ad occasum & tenebras deferat̃. Describã igit̃ utrãq;:& earũ ꝓprietates habitusq; mõstrabo.

De uia uirtutis : quæ in Elysios campos deducere dicitur : & uitiorum:quæ ad impia tartara & ducibus utriusq;. Cap.IIII.

VNa est igit̃ uirtutis ac bonorũ uia:q̃ fert nos in Elysios campos(ut poetæ loquunt̃)Sed ad ipsam
mundi arcẽ.At leua malorũ Exercet pœnas: & ad impia tartara mittit. Est enĩ criminatoris illi/
us:qui prauis religionibus institutis : auertit hoĩes ab itinere cælesti : & in uiã ꝑditionis inducit
Cuius uiæ species & figura sic est composita in aspectu:ut plana & patens omni genere florum
atq; fructuũ delectabilis esse uideatur.In ea.n.posuit deus oĩa:quæ pro bonis habent̃ in terra: opulẽtiã dico
honorẽ:q̃etẽ:uoluptatẽ:illecebras oẽs:sed cũ his pariter iniustitiã:crudelitatem : superbiã:ꝑfidiã : libidinem
cupiditatem:discordiã:ignorantiã:mendaciũ:stultitiã:cæteraq; uitia : exitus autẽ huius talis est.uix cũ uẽtũ
fuerit ad extremũ:unde iam regredi non licet:cum oĩ sua pulchritudine tam subito præcidit̃: ut nõ ante q̃s
fraudem ꝓspicere possit:q̃ præcipitatus in altitudinem ꝓfundam cadat. Quisquis enim ꝓsentium bonorũ
specie captus:& in his consequendis ac fruendis occupatus: nõ præuiderit ea quæ post mortẽ secutura sunt
seq; a deo auerterit.Is uero qui ad inferos adiectus:in æternam damnabit̃ pœnam.Via ergo illa cælestis dif/
ficilis & cliuosa ꝓposita ẽ:uel spinis horrentibus aspera:uel saxis extantibus ĩpedita:ut cũ summo labore ac/
pedũ tritu:cũq; magna cadẽdi sollicitudine sit cuiq; gradiendũ.In hac posuit iustitiã:temperantiã:patientiã:
fidem:castitatem:abstinentiam : concordiam:sciam:ueritatem:sapiam: cæterasq; uirtutes: sed simul cum
his paupertatem:ignominiam:laborẽ:dolorẽ:amaritudines omnes.Quisquis.n.spem suam porrexerit lon
gius:& maiora maluerit : carebit his terræ bonis:ut expeditus ac leuis difficultatẽ uiæ superet. Nec.n.põt q̃
se apparatu regio circundederit : aut diuitiis onerauerit: angustias illas uel ingredi:uel tenere. Vnde intelli/
git̃ idcirco malis & iniustis facilius prouenire quæ cupiãt:quia ꝓna & decliuis est eorum uia. Bonis autem
quæ optent:difficile ꝓcedere:quia difficili & arduo itinere gradiunt̃ . Iustus ergo quoniam durum asperũ
q; iter ingressus ẽ:contemptui: derisui:odio sit necesse ẽ. Omnes.n.quos cupiditas aut uolupras præcipites
trahit:inuident ei:qui uirtutem cape potuit:& inique ferunt id habere aliquem:quod ipsi non habent.Erit
itaq; paup:humilis:ignobilis:subiectus iniuriæ:& tamen oĩa quæ amara sunt:ꝑferens. Et si patiẽtiã iugem
ad summũ illum gradũ finemq; perduxerit:dabit̃ ei corona uirtutis:& a deo ꝓ laboribus quos in uita pp
iustitiam ꝑtulit:immortalitate donabit̃.Hæ sunt uiæ:quas deus humanæ uitæ assignauit:in quibus singu
lis & bona ostendit:& mala:sed ordine præpostero atq; conuerso.In una.n.mõstrauit temporalia prius ma/
la cum æternis bonis:qui est ordo melior.In altera temporalia prius bona cum æternis malis : qui est ordo
deterior:ut quicunq; præsentia mala cum iustitia delegerit:maiora & certiora bona cõsequatur: q̃ fuerint il
la q̃ spreuit.Quisquis autem ꝓsentia bona ꝓposuerit iustitiæ in maiora & longiora ĩcidet mala:q̃ fuerint illa

quæ fugit. Hæc.n.uita tpalis:qa breuis est:iccirco & bona eius & mala breuia sint necesse é: illa uero spūalis: quæ huic terrenæ cōtraria é:qa sempiterna é:iccirco & bona eius & mala sempiterna sunt. ita fit.ut & bonis breuibus mala æterna:& malis breuibus bōa æterna succedāt. Itaq̧ cū simul ꝓposita sint hoī.bona & mala: derare unūquēq̧ secū decet:q̄to satius sit pro perpetuis bonis mala breuia pensare:q̄ ꝓ breuibus & caducis bonis mala ꝑpetua sustiēre. Nā sicut i hoc sæculo cū ē ꝓpositū cū hoste certamē:prius laborandū ē:ut sis postmodū i ocio:esuriendū:sitiēdū:æstus:frigora ꝑferenda:humi qescendū:uigilandū ꝑiclitandū é: ut saluis pignoribus:& domo:& re familiari:& oībus pacis ac uictoriæ bonis ꝑfrui possis. Sin āt præsens ociū malueris q̄ laborē: malū tibi maximū facias necesse é. Præoccupabit.n.aduersarius nō resistentē:uastabunť agri:diripietᷓ domus:i prædā uxor ac liberi ueniēt:ipse interficere ac rapiere. Quæ oīa ne accidāt:ꝑsens cōmodū differēdum é:ut maius longiusq̧ pariaᷓ. Sic i omni hac uita:qa nobis aduersariū deus reseruauit: ut possemus carpere uirtutē:omittēda é præsens uoluptas:ne hostis opprimat:uigilandū:statiōes agendæ:militares expeditiōes obeūdæ:fundēdus ad ultimū cruor. Oīa deniq̧ amara & grauia patiēter ferēda eo qdē ꝓmptius:quo nobis iperator noster deus præmia ꝓ laboribus æterna constituit. Et cū i hac terrena militia tāti hoīes labores exhauriāt; ut ea sibi pariāt; q̄ possunt eodē modo ꝑire quo ꝑta sunt:certe nobis nullus labor é recusādus: quo id acqraᷓ:qd nullo mō possit amitti. Voluit.n.deus q hoīes ad hāc militiā gēuit:expeditos i acie stare: & ītētis acriter aīs ad unius uel iuisibilis hostis īsidias:uel apros ipet⁹ uigilaᷓ:q nos (sicut ꝑiti & exercitati duces solēt) uariis artibus captat:ꝓ cuiusq̧ natura & moribus sæuiēs. Aliis.n.cupiditatē īsatiabilē īmittit ut opibus suis tanq̄ cōpedibus alligatos a uia ueritatis excutiat. Alios īflāmat iræ stimulis:ut ad nocēdū potius ītētos a dei cōtemplatiōe derorqueat: Alios īmoderatis libidinibus īmergit:ut uoluptati & corpori seruientes ad uirtutē respicere nō possint. Aliis uero īspirat īuidiā:ut suis ipsis tormentis occupati:nihil aliud cogitēt:nisi eorū quos oderit fœlicitatē. Alios inflāmat ambitiōibus. Hi sunt q ad gerendos magistratus oēm uitæ suæ operā curāq̧ cōuertūt:ut fastos signēt:& annis nomē imponāt. Quorūdā cupiditas tendit altius:nō ut ꝓuincias temporali gladio regant:sed ut infinita:& ꝑpetua ꝑtāte dominos se dici uelint uniuersi generis humāi. Quos āt pios uiderit. anibus īplicat religiōibus:ut īpios faciat. His uero q sapiētiā quærūt:philosophiā in oculos impingit:ut specie lucis excæcet: neq̧s cōprehendat aut teneat ueritatē. Sic hominibus obstruxit aditus omnes & obsepsit oēs uias publicis latas erroribus:quos ut discutere possemus:ipsumq̧ auctorem maloꝝ uincere: illuminauit nos deus & armauit uera cælestiq̧ uirtute:de qua mihi nūc disserēdum est.

De falsa diffinitiōe philosophiæ:quam auctore Lucillio posuerunt philosophi:& uera differentia scientiæ & uirtutis. Cap. V.

Sed prius q̄ singulas uirtutes exponere īcipiā determināda é ipsa uirtus : quā philosophi non recte definierūt qd esset:aut i cæteris qbus rebus qd opis qd hēat offici. Nomē itaq̧ solū retinuerūt : uī uero:& effectū:& rōnem ꝑdiderūt. Quæcūq̧ āt iti definitiōe uirtutis solēt dicere:paucis uersibus colligit & enumerat Lucillius:quos malo equidē ponere:ne dum multoꝝ sententias refello: sim longior q̄ necesse é. Virtus Albine est preciū ꝑsoluere uerum. Quis in uersamur:qs uiuimus rebus adesse. Virtus est homini scire id quod quæq̧ habeat res. Virtus scire homini rectum:utile:quid sit honestum. Quæ bona quæ mala. Item quid inutile turpe inhonestum. Virtus quærendæ rei finem scire modumque. Virtus diuitiis:præmium persoluere posse. Virtus id dare:quod re ipsa debeť honori. Hostē eē:atq̧ inimicū hominum morūq̧ bonoꝝ. Contra defēsorē hominum:morūq̧ bonorum. Hos magnificare: his bene uelle:his uiuere amicū. Cōmoda præterea ꝑriæ sibi prima putare. Deīde parētum:tertia iam postremaq̧ nr̄a. Ab his diffinitiōibus quas poeta breuiter cōprehēdit. M. Tul. traxit officia uiuēdi: Panætiū stoicū secutus:eaq̧ tribus uoluminibus īclusit. Hæc āt q̄ falsa sint:mox uidebimus ut appeat q̄tū nobis dignatio diuīa contulerit:q̄ nobis appuit ueritatē. Virtutē esse dixit scire qd sit bonum & malū:qd turpe:qd honestū: q̄d utile: quid minus:breuiusq̧ facere potuit: si tātum bonum ac malum diceret: quia nihil potest esse utile uel honestum:quod non idem bonum sit. Nihil inutile ac turpe:quod non idem malum sit. Quod & philosophis uideť:& idem Cicero in tertio supradicti operis libro ostendit. Veꝝ scīa non potest eē uirtus .quia non est intus in nobis.sed ad nos extrinsecus uenit. Quod aūt transire ab altero ad alteꝝ potest : uirtus non est:quia sua cuiq̧ est. Scīa igiť alieni beneficii est:quia posita est in audiendo. Virtus tota nostra est: quia posita est in uoluntate faciendi bona. Sicut ergo in itinere celebtādo nihil prodest uiam nosse:nisi conatus ac uires suppeditent ambulandi:ita ueri scīa nihil prodest:si uirtus ꝓpria deficiat. nam fere etiam hi qui peccant etsi nō perfecte:tamen quid sit bonum & malum sentiunt. Et quotiens aliquid improbe faciunt:peccare se sciunt : & ideo cælare nituntur. Sed cum eos boni & mali natura non fallat:cupiditate mala uincuntur ut peccāt:qa deest illis uirtus.i.cupiditas recta & honestas faciendi. Ex hoc igiť apparet aliud esse sciam boni mali & aliud uirtutem:quia potest esse scīa sine uirtute:sicut iti plurimis philosophoꝝ fuit. In quo quoniam recte ad culpam pertinet:non fecisse quæ scieris:recte uoluntas praua & uitiosus animus:quem excusare ignoratio non potest:puniet. Ergo sicut uirtus non est bonum ac malum scire:ita uirtus est bonum facere: malum non facere. Et tamen scīa sic cū uirtute cōiuncta est:ut scīa præcedat uirtutem:uirtus subsequaᷓ sciam: quia nihil prodest cognitio nisi & actio subsequaᷓ. Hora. ergo paulo melius diffiniuit. Virtus é uitium fugere:& sapīa prima. Sed inepte:qa eam contrario terminauit:ut si diceret:Bonum est quod malū nō é. Cū enim quid sit uirtus nescio:ne uitium quidem quid sit scio. Vtrunq̧ igiť indiget diffinitiōe:quia natura rei talis est: ut utrunq̧ aut itelligi:aut non intelligi sit necesse. Verum nos faciamus quod ille debuit. Virtus est iram cohibere:cupiditatem compescere:libidinem refrenare:id est enim uitiū fugere. nam fere omnia quæ fiunt iniuste atq̧ improbe ab his oriunť affectibus. Si enim commotionis huius:quæ ira dicif: impetus retundaᷓ:omnes hominum contentiones malæ sopienť:nemo insidiabiť:nemo prosiliet ad nocendum. Itē

Lucillius

M. Tulli.
Panætius
phūs

ſi cupiditas tempereť nemo terra mariq́ȝ graſſabiť: nemo exercitum ducet ut rapiat & uaſtet aliena. Itē ſi ar
dor libidinum comprimať: oīs ætas & ſexus retinebit ſuá ſanctitatē. nemo q̄cq́uá pudēdum aut patieť; aut
faciet. Ergo uniuerſa ſcelera & flagitia his cōmotionibus uirtute ſedatis: ex hoīum uita moribuſq́ȝ tollent.
Quæ ſedatio cōmotionum & affectuum hanc habet rōnem: ut oīa recta faciamus. Omne igiť uirtutis of
ficium eſt nō peccare: quo ꝓfecto fungi non poteſt q deum neſcit: quoniam ignoratio eius a quo bona oriū
tur iprudentem impingat ī uitia neceſſe eſt. itaq́ȝ ut breuius & ſignificātius utriuſq́ȝ rei ſumma officia deter
mine: ſcia eſt deum noſſe: uirtus colere: ī illo ſapiā: in hoc iuſticia continetur.

Qđ phī neſciuerūt qđ eēt bonū: aut malū: q̄a fontē boni lucidū neſciebāt: nec ītellexerūt q̄s debeat reꝝ &
operū finis eſſe: & quomō conſtet Luciliū falſo diffiniuiſſe uirtutis officia. Cap. VI.

Ixi quod erat primum ſcientiam boni non eſſe uirtutem. Deīde quid ſit uirtus & in quo ſit. Se
quitur ut id quoq́ȝ ipſum quid ſit bonum & malum neſciſſe philoſophos breuiter oſtendam:
quia pene declaratum eſt libro tertio cum de ſummo bono diſputarem. Qui autem quid eſſet
ſummum bonum neſcierunt: & in cæteris bonis maliſue quæ ſumma non ſunt: errauerint ne
ceſſe eſt: quod non poteſt uero iudicio examinare qui fontem ipſum nō tenet: unde illa deſcēdūt.
Fons autē bonoꝝ deus eſt: maloꝝ uero ille. ſ. diuini noīs ſemp inimicus: de quo ſæpe diximus. Ab his duo
bus principiis bona malaq́ȝ oriunť. Quæ ueniunt a deo hanc habent rationem ut immortalitatem pariant:
quod eſt ſummū bonum. Quæ autem ab illo altero id habent officiū ui a cæleſtibus auocatū: terreniſq́ȝ de
merſum ad pœnā īterficiāt ſempiternā: qđ eſt ſummū malū. Nō igiť dubiū eſt: q̄n omnes illi q̄d eſſet bonū
& malū ignorauerint: q̄ nec deū: nec aduerſariū eius ſcierint. itaq́ȝ finē bonoꝝ ad corpus: & ad hanc breuem
uitam rettulerunt: qđ. ſ. ſolui & occidere neceſſe eſt: non ſunt ꝓgreſſi lōgius. Sed oīa eorū p̄cepta: ut oīa quæ
inducunt bona terræ inhærent: & humi iacent: quoniā ſimul cū corpore qđ eſt terra moriunť. Pertinet. n.
non ad uitam homini comparandam. ſed ad quærendas uel augendas opes: honores: gloriam: potentiam:
quæ ſunt uniuerſa mortalia: tam. ſ. q̄ ille q ut ea ſibi cōtingerēt: laborauit. Hic eſt illud: Virtus quærēdæ rei
finem ſcire modūq́ȝ. Præcipiūt. n. q̄bus modis & q̄bus artibus res familiaris quærēda ſit: q̄a uidēt male quæ
ri ſolere: ſed huiuſmodi uirtus nō eſt ꝓpoſita ſapiēn. Nec. n. eſt uirtus opes quærere: quaꝝ neq́ȝ īuentio: neq́ȝ
poſſeſſio in noſtra ptāte ē. Itaq́ȝ & quæſtu: & obtentu faciliores ſunt malis q̄ bonis. Nō pōt ergo uirtus eſſe ī
his rebus quærendis: in quaꝝ contemptu uis ac rō uirtutis apparet: nec ad ea ipſa traſfugiet: quæ magno ac
excelſo aīo calcare ac ꝓterere geſtit. neq́ȝ fas eſt aīam cæleſtibus intentam bonis: ut hæc fragilia ſibi cōparet:
ab īmortalibus ſuis opibus auocari. Sed potiſſimū in his rebus cōparādis: uirtutis rō cōſiſtit: quas nobis nec
hō ullus: nec mors ipſa pōt auferre cū hæc ita ſe habeāt. Illud qđ ſequiť ueꝝ ē. Virtus diuitiis preciū pſolue
re poſſe. Qui uerſus idē fere ſignificat: qđ primi duo ſed neq́ȝ ipſe neq́ȝ q̄ſquā philoſophoꝝ ſcire potuit pre
ciū ipſum: uel q̄le uel qđ ſit. idē. n. poetæ & illi oēs quos ſecutus: ē putauerunt recte opibus uti hoc ē frugi eē
non īſtruere cōuiuia ſumptuoſe: nec largiri temere: nō effundere in res ſupuacuas aut turpes rē familiarem.
Dicet aliq̄s fortaſſe. Quid tu? negas ne hāc eē ueritatē? non q̄dē nego: Contraria. n. uideor probare ſi negem.
Sed uerā nego: q̄a nō ſit illa cæleſtis: ſed tota terrēa: quādo q̄dē nihil efficit niſi qđ remāeat ī terra. Quid ſit āt
recte opibus uti & q̄s ſit ex diuitiis fructus petēdus declarabo aptius cū de pietatis officio loq̄ cœpero: iā cæte
ra quæ ſequunť nullo mō uera ſunt. nā īprobis inimicitias īdicere: aut bonoꝝ defenſionē ſuſcipe pōt cū ma
lis eſſe cōe: q̄dā. n. ꝓbitate ficta uiā ſibi ad potētiā muniūt: faciūtq́ȝ multa: q̄ boni ſolent: eo q̄dem ꝓmptius q̄
fallēdi grā faciūt. Vtināq́ȝ tam facile eſſet præſtare: q̄ facile ē ſimulare bonitatē. Sed hi cū eſſe cœpint ꝓpoſiti
ac uoti ſui cōpotes: & ſummū potentiæ gradum cœperint: tū uero ſimulatiōe depoſita: mores ſuos detegūt:
rapiūt oia uiolāt & uexāt: eoſq́ȝ ipſos bonos: quoꝝ cauſam ſuſcepant; īſequūť: & gradus p quos aſcenderūt:
amputant: neq̄s illos cōtra ipſos poſſit imitari. Verūtamen putemus hoc officium nō niſi boni eē; ut bonos
defendat. At id ſuſcipere facile eſt: implere difficile: q̄a cū te certamini congreſſioniq́ȝ cōmiſeris: ī arbitrio dei:
non tuo uictoria poſita eſt. Et plerūq́ȝ īprobi & numero: & conſpiratiōe ſunt potentiores q̄ boni: ut ad eos ſu
perādos nō tā uirtus ſit q̄ fœlicitas neceſſaria. An aliq̄s ignorat quotiens melior iuſtiorq́ȝ pars uicta ſit? Hinc
ſemper dominatiōes acerbæ in ciues extiterunt. Plena eſt exemplis oīs hiſtoria: ſed nos contenti erimus uno.

Cn·Pompeius

Cn. n. Pōpeius bonorum uoluit eſſe defenſor: ſiquidem pro republica: pro ſenatu: pro libertate arma ſuſcæ
pit. Idem tamen uictus cum ipſa libertate occidiť: & a ſpadonibus Aegyptiis detruncatus: inſepultus abie
ctus eſt. Non eſt igiť uirtus aut hoſtē malorum: aut defenſorem bonorum eſſe: q̄a uirtus īcertis caſibus nō
poteſt eſſe ſubiecta. Commoda præterea p̄riæ prima putare. Sublata hominum cōcordia uirtus nulla eſt
omnino. Quæ ſunt enim p̄riæ cōmoda: niſi alterius ciuitatis aut gentis īcōmoda? Id eſt fines ꝓpagare alios
uiolenter ereptos: augere imperium: uectigalia facere meliora. Quæ omnia nō utiq́ȝ uirtutes: ſed uirtutum
ſunt euerſiones. In primis enim tolliť humanæ ſocietatis coniunctio: tolliť innocentia: tolliť alieni abſtinen
tia: tolliť deniq́ȝ ipſa iuſtitia: quæ diſſidium generis humani ferre non poteſt: & ubicunque arma fulſerint:
hinc eam fugari: & exterminari neceſſe eſt. Verum eſt Ciceronis illud: Qui autem ciuium rationem dicunt
habendam externoꝝ negant dirimunt: hi cōmunem generis humani ſocietatē: qua ſublata: beneficentia: li
beralitas: bonitas: iuſtitia funditus tolliť. Nā quomodo pōt iuſtus eſſe: q nocet: qui odit: q ſpoliat: q occidit?
Quæ omnia faciunt: qui p̄riæ prodeſſe nituntť. Id. n. ipſum prodeſſe quid ſit ignorant: qui nihil putant utile:
nihil commodum niſi quod teneri manu poteſt: quod ſolum teneri non poteſt: quia eripi poteſt. Hæc itaq́ȝ
(ut ipſi appellant) bona: quiſquis p̄riæ acquiſierit: hoc eſt q euerſis ciuitatibus gentibuſq́ȝ deletis: ærariū pecu
nia referſerit: agros cœperit: ciues ſuos locupletiores fecerit: hic laudibus ferť ī cælum: hæc putať ſumma &
perfecta eſſe uirtus. Qui error nō modo populi & imperitoꝝ: ſed etiam philoſophoꝝ eſt: q præcepta quoq́ȝ
dāt ad iuſticiam ne ſtultitiæ ac malitiæ diſciplinæq́ȝ auctoritas deſit. Itaq́ȝ cum de officiis ad rem militarem

pertinentibus disputent: neq; ad insti[illegible]: neq; ad ueram uirtutem cōmodat, illa omnis oro: sed ad hanc uitam mortēq; ciuilē: quam non esse iusticiam: & res idicat & ipse Cicero testatus est. Sed nos iquit ueri iuris germanæq; iusticiæ solidam & expressam effigiem nullam tenemus. Vmbra & imaginibus utimur: easq; ipsas utinam sequeremur. Ferūt enim ab optimis naturæ ac ueritatis exemplis. Vmbra est igit & imago iusticiæ: quam illi iusticiam putauerunt. Quid sapiētiā? nōne idem confitent in philosophis esse nullā? Aut cū Fabritius iquit: Aut Aristides iustus nominet: aut ab illis fortitudinis: aut ab hoc iusticiæ tanquā a sapiente petit exemplū. Nemo.n.horum sic sapiens: ut sapiētem uolumus itelligi. Nec hi qui sapiētes habiti & nominati. M. Cato: Catulus: Lælius sapientes fuerunt. Nec illi quidem septem: sed ex mediorum officiorum frequentia similitudinē quandam gerebant speciemq; sapientiæ. Si ergo & philosophis ipsoꝶ cōfessione adempta sapientia est: & his qui iusti habiti sūt: adempta iusticia est. Omnes igit illæ uirtutis descriptiōes falsæ sint necesse est: qa quæ sit uera uirtus scire non potest: nisi iustus ac sapiens. Iustus autē ac sapiens nemo ē: nisi quē dominus præceptis cælestibus erudiuit.

Quod in uia erroris est species sapientiæ & uirtutis. Et q uia ueritatis & sapientiæ est simplex: & angusta: & ardua & deum habet ducem. Cap. VII.

IAm illi oēs q per alioꝶ cōfessam stulticiā sapientes existimant: specie uirtutis inducti: umbras & imagines apprehēdunt: nihil uerum. Quod ea fit rōne quoniam uia illa mendax: quæ fert ad occasum: multos tramites habet pp studioꝶ & disciplinaꝶ ueritatem: quæ sunt i uita hoium dissimiles atq; diuersæ. Nam sicut illa uia sapientiæ habet aliquid simile stultitiæ: qd libro præcedente monstrauimus: ita hæc cū sit tota stultitiæ habet aliquid simile sapientiæ: qd arripiant hi qui stultitiā publicam itelligunt: & ut habet uitia manifesta: sic habet aliqd quod simile esse uideat uirtuti: ut habet apertū scælus: sic imaginem quādam: speciēq; iusticie. Quomodo.n. præcursor eius uiæ: cuius uis & potestas oīs in fallēdo ē: uniuersos i fraudē posset iducere: nisi uerisimilia hoibus ostentaret? Deus.n. ut imortale illud arcanū eius i apto eēt: posuit i uia sua quæ hoies p malis & turpibus aspnaret: ut auersi a sapia & ueritate: quā sine duce ullo reqrebāt: i idipm iciderent: qd uitare ac fugere cupiebāt. Itaq; illā perditōis ac mortis uiā multiplicē ostēdit: uel q multa sunt genera uitæ: uel q dii multi q colunt. Huius dux præuaricator ac subdolus: ut uideat eē discrimē aliqd falsi & ueri mali ac boni. Alia ducit luxuriosos: alia eos q frugi appellant: alia iperitos: alia doctos: alia iertes: alia strenuos: alia stultos: alia philosophos. Et eos qdem nō uno tramite. Illos.n. q aut uoluptates: aut diuitias nō refugiūt: ab hac publica & celebri uia modice segregat: Eos aūt q aut uirtutē seq uolūt: aut cōtemptū reꝶ cōfitent: p cōfragosa quædā præcipitia trahit. Sed tamē illa oīa itinera q speciem bonoꝶ ostentāt: nō sunt aliæ uiæ: sed diuerticula & semitæ: quæ uidēt qdē ab illa cōmuni dextro uersum separari: ad eandē tamē & ad unum oēs exitum sub ipso fine referunt. Ibi.n. dux ille coniungit omnes: ubi opus fuerat bonos a malis: fortes ab iermibus: sapiētes a stultis separari: i deoꝶ.s. cultu: i quo ille uniuersos (qa sine ullo discrimie stulti fuerūt) uno mucrone iugulat: & præcipitat i mortē. Hæc āt uia quæ est ueritatis: & sapientiæ: & uirtutis: & iusticiæ: quorum oium fons unus ē: una uis: una sedes: & simplex ē: qd paribus animis summaq; cōcordia unū sequamur: & colamus deū: & angusta: quoniā paucioribus uirtus data ē: & ardua: quoniā ad bonū qd summū & sublime ē: nisi cū sūma difficultate & labore nō pōt pueniri.

Quare a philosophis ueritas inueniri non potest: nec ab his qui terrenis dediti sunt sed ab electis inuenit per legem dei: cui potest Ciceronis definitio adaptari. Cap. VIII.

HAec est uia: quam philosophi quærunt: sed ideo non iueniunt: qa in terra potius ubi apparere nō potest quærunt. Errant ergo uelut i mari magno: nec quo ferant itelligunt: qa nec uiā cernūt: nec ducem sequuntur ullum. Eadem nanque ratione hanc uitæ uiam quæri oportet: qua in alto iter nauibus quærit. Quæ nisi aliquod cæli lumē obseruent incertis casibus uagantur. Quisquis aūt rectum iter uitæ tenere nitit: non terram debet aspicere sed cælum: & (ut apertius loquar) nō hominem sequi debet: sed deum: non his terrestribus simulacris: sed deo seruire cælesti: non ad corpus referri oīa: sed ad mentem: non huic uitæ dare operam: sed æternæ. Itaq; si oculos i cælum semper intendas: & solē qua oritur obserues: eumq; habeas uitæ quasi nauigii ducem: sua sponte i uiam pedes dirigent: & illud cæleste lumē quod sanis mēntibus multo clarius sole est: q hic quem i carne mortali uidemus: sic reget: sic gubernabit: ut ad summum sapientiæ uirtutisq; portum sine ullo errore perducat. Suscipiēda igit dei lex est: quæ nos ad hoc iter dirigat: illa sancta: illa cælestis: quam Marcus Tullius i libro de republica tertio pene diuina uoce depinxit: cuius ego ne plura dicerē uerba subieci. Est quidē uera lex: recta ratio naturæ cōgruens diffusa in omnes: constans sempiterna: quæ uocet ad officium iubendo uetando a fraude deterreat: quæ tamen neq; probos frustra iubet: aut uetat: nec improbos iubendo aut uetando mouet. Huic legi nec propagari fas est: neq; derogari ex hac aliquid licet: neq; tota abrogari potest. Nec uero aut per senatum: aut per populum solui hac lege possumus. Neq; est quætēdus explanator aut interpres eius alius. Nec erit alia lex Romæ: alia Athenis: alia nunc: alia post hanc: sed & omnes gentes & omni tempore una lex: & sempiterna: & immutabilis continebit. Vnusq; erit communis quasi magister & imperator oīum deus: ille legis huius inuentor: disceptator: lator: cui qui nō parebit: ipse se fugiet: ac naturā hominis aspernatur: hoc ipso luet maximas pœnas etiam si cætera supplicia quæ patitur effugerit. Quis sacramentum dei sciēs tam significanter enarrare legem dei posset: quam illam homo longe a ueritatis noticia remotus expressit? Ego uero eos qui uera imprudentes loquuntur: sic habēdos puto tanq diuino spiritu aliquo instructi. Quod si ut legis sanctæ uim rōnemq; peruidit ita illud quoq; scisset aut explicasset: in quibus præceptis lex ipsa consisteret: nō philosophi functus esset officio sed prophetæ. Quod quia facere ille non poterat: nobis faciendum est: quibus ipsa lex tradita est: ab illo uno magistro & imperatore omnium deo.

Qđ caput religionis & uia ueritatis ē deū fideliter noscere & fideliter colere. Et q̄re diuersæ leges sint a gē
tibus īstitutæ. Et q̃s sensuū ītegritate uigeat: quā gr̄a largit᷑ potius q̄ natura. Cap. IX.

EVius legis caput est primum ipsum deum nosse: soli obtemperare: solum colere. Non potest enī
rōnem hoīs obtinere: qui parentem animæ suæ deū nescit qđ est summū nefas. Quæ ignoratio
facit: ut diis alienis seruiat: quo nihil sceleratius cōmitti pōt. Hic iā ꝑcliuis est ad malitiā gradus ꝑ
ignorantiā ueri ac singularis boni: qa deus quē nosse refugit: fons est ipse bonitatis. Vel si iustitiā
sequi uolet dei: diuini tamen iuris ignarus: gentis suæ leges tanq̄ ueꝝ ius amplectit᷑: quas nō uti-
q̄ iustitia sed utilitas reperit. Cur. n. ꝑ oēs populos diuersa & uaria iura sunt condita: nisi q̄ unaquæq̄ gens
id sibi sanxit: quod putauit rebus suis utile? Quantū aūt a iustitia recedat utilitas: populus ipse Ro. docet: q̄
per feciales bella īdicendo: & legitime iniurias faciendo: sempq̄ aliena cupiendo atq̄ rapiendo possessionē si
bi totius orbis cōparauit. Veꝝ hi se iustos putant: si contra leges suas nihil faciant quod etiam timori ascri-
bi potest: si præsentium pœnaꝝ metu sceleribus abstineant. Sed cōcedamus sane ut id natura: uel (ut ait phi-
losophus) sua sponte faciant: quod legibus facere cogunt᷑. Nū iccirco iusti erunt: q parent īstitutis hoīum: q
& ipi aut errare: aut iniusti esse potuerunt. Sicut illi duodecim tabulaꝝ conditores: q publicæ utilitati ꝑ con
ditione tempoꝝ seruierunt. Aliud est igit᷑ ciuile ius: qđ ꝑ moribus ubiq̄ uariat᷑. Aliud est uera iustitia: quā
uniformē ac simplicē ꝓposuit oībus deus: quē q ignorat: & ipsam iustitiā ignoret necesse ē: sed putemus fie-
ri posse: ut aliq̄s naturali & īgenito bono ueras uirtutes capiat: qualē fuisse Timonem Athenis accepimus: q̄
& egentibus stipem dedit: & pauperes inuitauit: & nudos induit. Tamen cum illud unum quod est maxi-
mum: deest agnitio dei: iam illa bona omnia superuacua sunt & inania ut frustra in his assequendis labo-
rauerit. Oīs. n. iustitia eius similis ē humano corpori caput nō hn̄ti: ī quo tā & si mēbra oīa & locis suis con-
stent: & figura: & hitudīe: tamē quoniā deest id: qđ ē oīum pricipale: & uita & oī sensu caret. Itaq̄ mēbra illa
formā tantūmō mēbroꝝ habēt: usum nō habēt. Tam. n. q̄ caput sine corpore cui similis ē q cum deum igno
ret: uiuit iniuste. Id. n. solū habet: qđ est sūmū: sed frustra quoniā uirtutibus tanq̄ mēbris caret. Itaq̄ ut sit ui-
uū ac sensibile corpus: & agnitio dei necessaria ē quasi caput: & oēs uirtutes quasi corpus: ita fiet hō perfectus
ac uiuus: sed tamē sūma oīs ī capite ē: quod quis cōstare non possit sine oibus: sine qbusdā tamen pōt. Et erit
qdem animal uitiosum ac debile: sed tamen uiuet: sicut & is q deum nouit. & ī aliqua re peccat. Dat. n. pecca
tis ueniā deus. Itaq̄ sine mēbris aliq̄bus uiui pōt sine capite nullo mō. Hæc res efficit: ut philosophi etiā si na
tura boni sunt tamē nihil sciant: nihil sapiāt. Omnis doctrīa & uirtus coꝝ sine capite est: qa deū nesciūt: q est
uirtutis ac doctriæ caput: quem q non agnoscit: licet uideat cæcus ē: licet audeat surdus licet loquat᷑ elinguis
est. Cū uero cōditorē reꝝ parentēq̄ cognouerit: tūc & uidebit & audiet: & loquet᷑. Habere. n. caput cœpit in
quo sunt sensus oēs collocati: hoc ē oculi: auris: & ligua: nā ꝓfecto is uidet: q ueritatē ī qua deus ē: uel deum in
quo ueritas ē oculis cordis aspexerit. Is audit q diuinas uoces ac p̄cepta uitalia pectori suo affigit: his loquit᷑ q
cælestia differens: uirtutē ac maiestatē dei singularis enarrat. Quare nō est dubiū: qn impius sit: q̄sq̄s deū nō
agnouerit: oēsq̄ uirtutes eius q̄s habere aut tenere se putat: ī illa mortifera uia reperiūt᷑: quæ ē tota tenebra-
rū. Quaptoptet nihil ē q̄ aliq̄s sibi graulet᷑: si has īnanes uirtutes adeptus ē: qa non tantū miset q bonis præ
sentibus careat: sed ēt stultus sit necesse est: q labores ī uita sua maximos suscipiat īcassum. Nā dēpta spe īmor
talitatis: quam deus pollicet᷑ ī sua religiōe uersantibus: cuius assequendæ gr̄a uirtus appetenda ē: & q̄cq̄d ma
loꝝ acciderit: ꝑferendū est. Maxima erit profecto uanitas obseq uelle uirtutibus: quæ frustra homini calami
tates afferūt & labores. Nā si uirtus ē: egestatē: exilium: dolorem: mortēq̄ quæ timent᷑ a cæteris: pati fortiter
subire: qđ tandē boni ī se habet: cur eam philosophi ꝑp seipsam dicant expetendā? Nimiꝝ sup̄uacuis & īani-
bus pœnis delectant᷑: qbus licet agere tranq̄lle. Si. n. mortales sunt animæ: si uirtus dissoluto corpore nihil fu
tura ē: qđ fugimus attributa nobis bōa: quasi aut ingrati aut indigni q diuinis muneribus ꝑfruamur? Quæ
bona ut habeamus: scelerate impieq̄ uiuendū est: qa uirtutem. i. iusticiam paupertas sequit᷑. Sanus igit᷑ nō ē:
q nulla spe maiori proposita: his bonis qbus cæteri utunt᷑ uita labores & cruciatus: & miserias anteponat. Si
autem uirtus (ut ab his rectissime dicit᷑) capescenda ē: qa cōstet ad eam nasci hoīem: subesse debet spes aliqua
maior: quæ maloꝝ & laboꝝ: quos perferre uirtutis est: magnū efferat præclarumq̄ solatium: Nec aliter uir
tus cum ꝑ se dura sit: haberi ꝓ bono potest: q̄ si acerbitatē suam maximo bono penset. Aeq̄ nō aliter his bo-
nis præsentibus abstinendum est: q̄ si sint aliqua maiora: propter quæ tanti sit & uoluptates omittere: & ma
la oīa sustiere. Ea uero nulla sunt bona alia (ut ī tertio docui) nisi perpetuæ uitæ. Hanc autem præstare q̄s po
test: nisi deus q uirtutem ipsam proposuit. Ergo ī dei agnitione & cultu rerum summa uersat᷑: ī hoc est spes
oīs & salus hoīs hic est sapiētiæ gradus primus: ut sciamus q̄s sit nobis uetus pater: eumq̄ solū pietate debi-
ta ꝓseq̄mur: huic pareamus: huic deuotissime seruiamus ī eo ꝓmerēdo actus oīs: & cura: & opera colloceт᷑.

Quod religio deo misericordia homini debet᷑. Et quas causas ædificādi ciuitates & cōuiuendi socialiter:
& inuentōis uerborum falso commenti sunt. Cap. X.

DIxi qđ debeat᷑ deo: dicam nunc qđ homini tribuendum sit: quāquam idipsum quod homini tri-
bueris: deo tribuit᷑: qa homo dei simulacrum est. Sed tamen primum officium iusticiæ est con-
iūgi cum deo: secūdum cum hoīe. Sed illud primū religio dicit᷑: hoc secundum misericordia: uel
humanitas nominat᷑. Quæ uirtus propria est iustoꝝ & cultorum dei: q̄ ea sola uitæ cōmunis ī se
continet rōnem. Deus. n. q cæteris aīalibus sapientiam non dedit. naturalibus ea munimentis ab
īcursu & periculo tutiora generauit. Hoīem uero qa nudum fragilemq̄ formauit: ut eum sapiētia potius in
strueret: dedit ei præter cætera hunc pietatis affectum: ut homo hīem tueat᷑: diligat: foueat: cōtraq̄ oīa ꝑicu
la & accipiat: & præstet auxiliū. Summū igit᷑ īter se hoīum uinculū est hūanitas: quod q disrupetit: nefarius
& parricida existimādus ē. Nā si ab uno hoīe quē deus finxit: oēs orimur: certe consanguinei sumus. & ideo

maximum scelus putandum ē odisse hoīem uel nocentem. Propterea deus præcepit inimicitias p nos nunquam faciendas: semp esse tollendas. s. ut eos q sint nobis inimici: necessitudinis admonitos mitigemus. Itē si ab uno deo īspirati sumus omnes & aīati: qd aliud q̄ fratres sumus? Et quidem coniunctiores animis: q̄ qui corporibus. Itaq̧ nō errat Lucretius cum dicit. Deniq̧ cælesti sumus omnes semine oriundi. Omnibus ille idem pater est. Ergo p bæluis īmanibus sunt habendi: q hominibus nocent: q contra ius humanitatis & fas omne spoliant: cruciant: occidunt: exterminant. Ob hanc necessitudinē germanitatis docet nos deus mala nunquā facere: bonū aūt semp: id aūt ipsum bene facere qd sit: idē ipse præscribit. Præstare auxiliū depressis & laborantibus: īpartiri uictū non habentibus. Deus. n. quoniā pius est: animal nos uoluit esse sociale. Itaq̧ ī aliis hominibus nos ipsos cogitare debemus: nō meremur ī piculo liberari: si nō succurrimus: nō meremur auxilium: si negamus. Ad hāc partem philosophoꝶ nulla præcepta sunt: quippe q falsæ uirtutis specie capti: misericordiam de homine sustulerunt: & dum uolunt sanare uitia auxerūt. Et cum idem pleriq̧ fateant: societatis humanæ cōmunionē esse retinendam: ab ea plane seipsos inhumanæ uirtutis suæ rigore dissociant. Conuincendus ergo etiam hic error illorum est: qui nihil cuiquam impartiēdum putant. Vrbis condendæ originem atq̧ causam non unam intulerunt: sed alii eos homines qui sint ex terra primitus nati: cum per siluas & campos erraticam degerent uitam: nec ullo īter se sermonis aut iuris uinculo cohærerēt: sed frōdes & herbam pro cubilibus: speluncas & antra pro domibus haberēt: bestiis & fortioribus aīalibus prædæ fuisse cōmemorant: Tum eos q aut laniati effugerant: aut laniari pximos uiderāt admonitos periculi sui: ad alios homines decurrisse: præsidium īplorasse: & primo nutibus uolūtatē significasse. Deīde sermonis initia temperasse: ac singulis qbusq̧ rebus noīa imprimendo: paulatim loquendi perfecisse rōnem. Cū aūt nec multitudinē ipsam uiderēt contra bestias esse tutā: oppida ēt cœpisse murire: uel ut qetem noctis tutā sibi facerēt: uel ut īcursiones atq̧ ipetus bestiaꝶ non pugnādo: sed obiectis aggeribus arcerent. O īgenia hominibus īdigna: quæ has ieptias ptulerunt: miseros atq̧ miserabiles: q stultitiam suā lr̄is memoriæq̧ mādauerint. Qui cū uiderent mutis quoq̧ animalibus īgenitam esse rōnem: uel conueniēdi: uel īuicem appetēdi: uel periculi fugiendi: uel mali cauendi: uel cubicula sibi & latibula parandi: homines autem ipsos existimauerint non nisi exemplis admoneri ac discere potuisse: quid metuere sibi: quid cauere: quid facere deberent: aut nunquam conuenturos inter se fuisse: nec loquendi rationem reperturos: nisi eos bestiæ comedissent. Hæc aliis delira uisa sunt: ut fuerūt: dixeruntq̧ non feraꝶ laniatus causam fuisse coeundi: sed ipsam potius humanitatem. Itaq̧ inter se congregatos: q natura hominum solitudinis fugiens & communionis ac societatis appetens esset non magna inter eos disceptatio ē. Siqdem causæ dispares sunt: res eadē est: Potuit utrunq̧ igit eē quia non repugnat: sed tamē utrunq̧ nullo modo uerum ē: qa non per omnem terram nati sunt homines e terra: tanquā ex draconis alicuius dentibus seminati (ut poetæ ferūt) sed unus homo a deo fictus est: ab coq̧ uno omnis terra humano genere completa est: eadem. s. rōne: qua rursus post diluuiū: quod certe negare nō possunt. Nulla igit in pricipio facta est eiusmodi congregatio: nec unquam fuisse homīes ī terra: qui propter infantiam non loquerent. Intelligit cui rō non deest. Fingamus tamen illa uera esse quæ ociosi & iepti hoīes senes fabulant: ut eos potissimum sensibus & suis rationibus refellamus. Si hac de causa sunt homines congregati: ut mutuis auxiliis imbecillitatem suam tuerent: succurendum est igit homini: qui egeat auxilio. Cum. n. præsidii causa hoīes societatem cum hominibus inierint & sanxerint: fœdus illud a pncipio sui ortus iter homines initum aut uiolare: aut non conseruare: summum nefas putandū est. Nam q se a præstando auxilio remouet: ēt ab accipiendo se remoueat necesse est: qa nullius ope īdigere se putat: q alteri suā denegat. Huic uero q se ipse dissociat ac secernit a corpore non ritu hominis sed feraꝶ more uiuendū est. Quod si fieri nō pōt: retinēdū ē igit omni mō uinculū societatis humanæ: qa homo sine hoīe nullo mō potest uiuere. Retentio autem societatis est communitas: idest auxilium præstare: ut possimus accipere: Sin uero (ut illi alii disputant) humanitatis ipsius cā facta ē hoīum cōgregatio: hō certe hoīem debet agnoscere. Qd' si fecerunt illi rudes & adhuc feri hoīes: & fecerūt nondū cōstituta loquendi rōne: qd putemus hoībus expolitis: & sermonibus reruq̧ oīum cōmercio iter se copulatis eē faciēdū: q assueti hoībus solitudinē ferre nō possunt?

In quos præcipue sit humanitas exercenda: & ī quibus liberalitatibus imaginariis pereant opera: & quæ impensa præstantis. Cap. XI.

Conseruanda est igit humanitas: si homines recte uelimus dici. Id autem ipm conseruare humanitatem: quid aliud est: q̄ diligere hoīem quia homo sit: & id quod nos sumus. Discordia igit atq̧ dissensio non est secundū hominis rōnem. Veruq̧ ē illud Ciceronis qd ait hoīem naturæ obedientem homini nocere non posse. Ergo si nocere homini contra naturam ē: pdesse igit homini secundū naturam sit necesse est. Qd' qui non facit: hominis se appellatione despoliat: quia humanitatis officiū est necessitati hominis ac piculo subuenire. Quæro igit ab his qui flecti ac misereri non putant esse sapientis: si homo ab aliqua bestia compræhensus auxilium sibi armati hominis iploret: utrū ne succurrendū putent an minime? Nō sunt tam imprudētes: ut negēt fieri oportere: qd flagitat: quod exposcit humanitas Item si aliquis circūueniat igni: ruina opprimat: mergat mari: flumine rapiat: num putēt hominis esse nō auxiliari? non sunt ipsi homines: si putent. Nemo. n. pōt eiusmodi periculis non esse subiectus: imo uero & hoīs & fortis uiri esse dicent seruare perituꝶ. Si ergo in eiusmodi casibus qui periculū uitæ hoī afferūt: succurrere humanitatis esse concedunt. quid causæ est si hō esuriat: sitiat: algeat succurrēdum esse non putent? Quæ cū sint paria natura cū illis casibus fortuitis: & unā eandēq̧ humanitatē desiderent: tamē illa discernūt quia non re ipsa uera: sed utilitate præsenti oīa metiunt. Illos. n. quos piculo surripiunt sperāt sibi gratiam relaturos. Egentes autem: qa non sperant: perire arbitrant quicquid eiusmodi hoībus impartiant. Hinc est illa. Plauti detestanda sñia. Male meret qui mēdico dat quod edat. Nam & illud quod dat perit: & illi pducit

uitam ad miseriam. At.n. poeta fortasse pro persona locutus est. Quid. M. Tullius ĩ suis officialibus libris: nõne hoc idem psuadet nõ eẽ omnino largiendum? Sic enim dixit. Largitio quæ fit ex re familiari: fontem ipsum benignitatis exhaurit: ita benignitas benignitate tollit̃. Qua quũ in plures usus sis eo minus in multos uti possis. & idem paulo post. Quid autem est stultius: q̃ quod libenter facias: curare ut id diutius facere non possis? Videlicet ꝓfessor sapiẽtiæ restenat homines ab humanitate: monetq; ut rem familiarem diligenter custodiant: malintq; arcam q̃ iusticiam conseruare. Quod cum intelligeret inhumanum esse ac nefariũ: mox aliquo capite q̃si actus pœnitentia sicat: nõnunq̃ tamẽ est largiendũ: nec hoc benignitatis genus oĩno repudiandum: & sæpe idoneis hoĩbus egentibus de re familiari impartiẽdum. Quid est idoneis? nempe his qui restituere ac referre grãm possint. Si nunc Cicero uiueret exclamarẽ: profecto Hic hic. M. Tulli aberrasti a uera iusticia: eamq; uno uerbo sustulisti: cum pietatis & humanitatis officia utilitate metitus es. nõ.n. idoneis hoĩbus largiendum est: sed quantũ põt nõ idoneis. Id.n. iuste: id pie: id humane fit: qđ sine spe recipiendi feceris. Hæc est uera illa & germana iusticia: cuius solidam & expressam effigiem nullam tenere nos dicis ipse pluribus locis clamas mercenariam nõ esse uirtutem: frisq; in libris legum tuarum liberalitatẽ gratuitam esse his uerbis. Net est dubium: qn is qui liberalis benignusq; eẽ dicit̃: officiũ non fructũ sequat̃. Cur ergo idoneis potius largiris: nisi ut postea mercedẽ recipias? Te ergo auctore ac præceptore iusticiæ quisquis idoneus non erit: nuditate: siti: fameq; conficiet̃: nec homines copiosi & usq; ad delitias abundantes subueniẽt ultimæ necessitati. Si uirtus mercedẽ non exigit: si ꝓpter se (ut dicis) expetẽda ẽ: ergo iusticiã principem mẽq; uirtutũ suo p̃cio nõ tuo cõmodo estima: ei potissimũ tribue: a quo nihil spes. qđ psonas eligis: qđ mẽbra ĩspicis? Pro hoĩe tibi habẽdus est q̃squis precat̃: iõ q̃ a te hoiem putet. Abiice umbras illas imaginesq; iusticiæ: atq; ipsam uerã & expressam tene: largire cæcis: debilibus: claudis: destitutis: q̃bus nisi largiare: moriendum est. Inutiles sunt hominibus: sed utiles deo: q eos retinet in uita: qui spũ donat: qui luce dignat̃: fo ue quantum ĩ te ẽ: & animas hominum ne extinguant̃: humanitate sustẽta. Qui succurrere ꝑituro potest si non succurrerit: occidit. Verũ isti quia neq; naturã retinent: neq; præmiũ ĩ eo quod sit sciunt: dum ꝑdere timẽt: perdunt: & ĩ id quod maxime cauẽt: ĩcidunt: ut q̃cq̃d largiunt̃: aut pereat omnino: aut ad tẽpus breuissimũ profit. Nam q exiguã stipẽ miseris negant q conseruare humanitatẽ sine damno suo nolunt ꝑrimonia effundunt: ut aut peritura & fragilia sibi cõparẽt: aut certe suis maximis dãnis nihil consequant̃: qđ.n. dicendum ẽ de his q populari leuitate ducti: uel magnis urbibus suffectutas opes exhibendis muneribus: ipendunt: nisi eos demẽtes atq; furiosos qui præstẽt id populo quod & ipsi ꝑdant: & nemo eoꝝ quibus præstat̃: accipiat? Itaq; ut est oĩs uoluptas caduca & breuis: oculoꝝ maxime & auriũ aut obliuiscãt̃ hoĩes: & alterius dãna pro ingratis habẽt: aut ẽt offendunt̃: si non est libidini uulgi satisfactũ: ut ẽt hoĩes stultissimi malũ sibi malo comparauerint: aut si adeo placuerint: nihil amplius q̃ inanẽ fauorẽ: paucorũq; dieꝝ fabulas assequũt̃. Sicut quotidie leuissimoꝝ hoium ꝑrimonia in res superuacuas prodigunt̃. Num ergo sapientius q uiliora & diuturniora ciuibus suis exhibẽt munera? Hi.s.q publicis operibus extructis: memoriã nomini suo quærunt. næ isti qdẽ recte bona sua in terrã sepeliũt: quia nec memoria q̃cq̃ã mortuis cõfert: nec opera eoꝝ sempiterna sunt: siquidẽ aut uno tremore terræ dissipant̃ & corruũt: aut fortuito cõsumunt̃ incẽdio: aut hostili aliquo impetu diruunt̃: aut certe uetustate ipsa dissoluta labuntur. Nihil est.n. (ut ait orator) opere & manu factum quod nõ conficiat & consumat uetustas. At hæc iusticia & leuitas florescit quotidie magis. illi ergo melius: qui tribulibus suis aut clientibus largiuntur. Aliquid.n. præstant hominibus & prosunt: sed non est illa uera & iusta largitio. Beneficentia.n. nulla est ubicunq; necessitas non est. Perit ergo quicquid gratiæ causa tribuit̃ non indigentibus: aut cum fœnore reddit: & beneficentia non erit. Quod etiam si gratum est his quibus datur: iustum tamen non est: quia si non fiat: nihil mali sequitur. Vnum igit̃ certum & uerum liberalitatis officium ẽ egentes atq; inutiles alere.

A quo sit separanda & expetẽda: & quæ & quanta sit ueræ liberalitatis merces & quam inanis & nulla falsæ: & qui sunt gradus humanitatis. Cap. XII.

HAec ẽ illa ꝑfecta iusticia: quæ custodit humanã de qua philosophi loquunt̃ societatẽ. Hic diuitiaꝝ maximus & uerissimus fructus ẽ: non uti opibus ad ꝓpriã unius uoluptatẽ: sed ad multoꝝ salutẽ: non ad præsentẽ suum fructũ: sed ad iusticiam: quæ sola non interit. Tenendum ẽ igit̃ oĩno ut ab officio misericordiæ spes recipiẽdi absit oĩno. Huius.n. opis & officii merces a deo expetẽda est solo: nam si ab hoĩe expetes: iam non humanitas erit illa: sed beneficii fœneratio: nec potest uideri bene meruisse: q qđ fecit nõ alteri: sed sibi præstat: & tamẽ eo redit: ut quod alteri q̃sq; præstiterit: nihil ab eo cõmodi sperãs: uere sibi præstet: q̃a mercedẽ capiet a deo. Itẽ deus præcepit: ut si quando cœnam parauerimus: eos ĩ cõuictũ adhibeamus: q reuocare nõ possint & uicẽ reddere: ut oĩs actus uitæ nostræ nõ careat misericordiæ munere. Nec tamẽ quisquã ĩterdictã sibi putet aut cõmunionẽ cum amicis: aut caritatẽ cũ proximis: sed notũ nobis deus fecit: quod sit uerũ & iustum dei opus: ita nos oportet cum proximis uiuere: dummodo sciamus illud ad hominẽ: hoc ad deum ꝑtinere. Precipua igit̃ uirtus est hospitalitas: quod philosophi quoq; aiunt. Sed eam detorquẽt a uera iusticia: & ad cõmodũ rapiũt. Recte iuquit Cicero a Theophrasto est laudata hospitalitas. Est enim (ut mihi quidẽ uidet̃) ualde decoꝝ patere domos hominũ illustrium hospitibus illustribus. Eodẽ modo rursus errauit: quo tum cũ idoneis eẽ diceret largiẽdum: non.n. iusti & sapiẽtis uiri domus illustribus debet patere: sed humilibus & abiectis. Nam illustres illi ac potẽtes nulla re possunt indigere: quos opulẽtia sua & munit: & honorat: nihil ãt a uiro iusto faciẽdũ est: nisi quod sit beneficium. Beneficium ãt si refert̃ ĩterit: atq; finit̃. nec.n. possumus id habere ĩtegrum cuius precium nobis persolutum ẽ. In his itaq; beneficiis iusticiæ rõ uersat̃: q̃ salua & ĩcorrupta permanserit. Permanẽt aũt nõ aliter q̃ si præstẽt̃ his hoĩbus: q prodesse nullo nõ possunt. At ille ĩ recipiendis illustribus nihil spectauit aliud: nisi utilitatẽ: nec

dissimulauit homo ingeniosus:quid ex eo commodi speraret. At enim quid faciat potentem apud exteros
futurum per grãm pricipũ : quos sibi hospitii & amicitiæ iure constrixerit. O q̃ multis argumẽtis Cicerõis
iconstantia si id agerẽ:redargui posset:nec tam nostris quã suis uerbis refelleret̃:idẽ quippe ait:ut q̃sq; maxi/
me ad suum cõmodũ referat quæcunq; agit:ita neminẽ esse uirum bonũ:idem etiam negat simplicis & ap/
ti hoĩs esse ambire simulare aliqd:& prætẽdere aliud agere uideri:cũ aliud agat:præstare se alteri fingere qđ
sibi præstet:sed malitiosi potius:& astuti:& fallacis:& subdoli. Quomodo ergo defenderet quo minus am/
bitiosa illa hospitalitas malitia eẽt? Tu mihi p oẽs portas circũcurses:ut adueniẽtes populo⁊ atq; urbiũ prin
cipes domũ tuam iuites:ut per eos apud ciues eo⁊ potẽtiam cõsequare:uelisq; te iustũ:& humanũ:& hospi
talẽ uideri: cũ studeas utilitati tuæ. Ve⁊ hoc ille nõ potius icaute. Quid.n. minus in Ciceronẽ cõuenit? Sed
ignorãtia ueri iuris prudẽs ac sciẽs i hos se laqueos iduxit. Quod ut ei possit ignosci:testificatus ẽ nõ ad uerã
iusticiam : quã nõ teneat præcepta se dare:sed ad umbrã imaginẽq; iusticiæ. Ignoscẽdũ est igit̃ umbratico &
imaginario præceptori:nec ab eo ueritas exigẽda est:q se nescire fateat̃. Captiuo⁊ redẽptio magnũ atq; præ/
clarũ iusticiæ munus ẽ:quod idẽ ipse Tullius approbauit. Atq; hæc benignitas iquit ẽt reipublicæ ẽ utilis re/
dimi a seruitute captos locupletari tenuiores. Hanc ego cõsuetudinẽ benignitatis largitõi munerum longe
antepono. Hæc ẽ grauium hoĩum atq; magno⁊. Proprium igit̃ iusto⁊ opus ẽ:alere pauperes : ac redimere
captiuos. Cum apud iniustos si q hæc faciãt:graues & magni appellent̃. His enim maxime laudis ẽ beneface
re quos nemo sperauit esse facturos. Nã q bonũ facit uel consaguineo uel proximo uel amico:haud nullã uel
certe nõ magnã laudẽ meret̃:qa facere debet. Sitq; ipius ac detestabilis:nisi fecerit id qđ ab eo & natura ipsa
& necessitudo exigit. & si facit:nõ tam gloriæ assequẽdæ q̃ reprehẽsionis uitãdæ causa facit. Qui ãt facit alie/
no & ignoto:is uere dignus ẽ laude:quoniã ut faceret sola ductus ẽ humanitate. Ibi ergo iusticia : ubi ad be/
nefaciendum necessitatis uinculum nullum est. Hoc igit̃ benignitatis officiũ nõ anteponere quidẽ largitõi
mune⁊ debuit:quod ẽ comparantis:& e duobus bonis id quod sit melius eligẽtis. Illa uero largitio hoium
p̃rimõia sua ĩ mari ambiciẽtiũ:ianis & leuis:& ab oĩa iusticia remotissima ẽ. Itaq; ne dici qdẽ munera opor
tet:ĩ qbus nemo accipit:nisi q accipere non meret̃. non minus magnũ iusticiæ opus est:pupillos & uiduas &
destitutos:& auxilio idigentes tueri atq; defendere:quod adeo uniuersis diuia illa lex præscribit:quãdo qdẽ
boni quiq; iudices ad officium suum iudicant pertinere:ut eos hũanitate naturali foueãt ac iisdẽ prodesse ni
tant̃. Verum hæc opera quippe nostra sunt:q legem:q uerba ipsius dei præcipiẽtis accipimus. Nã illi sentiũt
natura esse iustũ:tueri eos q tutela carẽt:sed cur ita sit non prospiciunt. Deus.n.cuius p̃petua clemẽtia ẽ: iccir
co uiduas pupillasq; defendi ac tueri iubet:ne qs respectu ac miseratõe pignorum suo⁊ retardet̃:quo minus
mortẽ pro iusticia fideq; suscipiat: sed icontanter ac fortiter subeat:cũ sciat se caros suos deo relinquere: nec
his unquã præsidiũ defuturũ. Aegros quoq; qbus defuerit q assistant:curãdos fouẽdosq; suscipe summæ hu
manitatis & magnæ operatõis est. Quod q fecerit hic uiuã hostiam deo acqret & quod alteri dederit ad tem
pus: ipse a deo accipiet ĩ æternum. Vltimũ illud & maximum pietatis officiũ ẽ:pegrino⁊ & paupum sepultu
ra: qđ illi uirtutis iusticiæq; doctores prorsus nõ attigerũt. Nec.n.poterãt id uidere:q utilitate oĩa officia sua
metiebant̃. In cæteris.n.quæ supra dicta sunt:quanuis uerũ limitẽ non tenuerĩt:tamẽ quoniam cõmodi ali
quid i his deprehenderunt:quasi odore quodam ueritatis retenti propius aberrauerũt. Hoc autem qa nihil
uidere ĩ eo cõmodi poterant:reliquerunt. Quinetiam nõ defuerunt q superuacaneã facerẽt sepulturam: ni/
hilq; dicerẽt esse mali iacere inhumatum atq; abiectũ:quorum impiam sapientiam tam omne humanũ ge/
nus respuit:q̃ diuinæ uoces quæ id fieri iubent. Verum illi nõ audẽt id non esse faciendum : sed si forte non
fiat:nihil esse incommodi: Itaq; i ea re non tam præcipientium q̃ consolantiũ fungunt̃ officio:ut si forte id sa
pienti euenerit: ne se ob hoc miserum putet. Nos autem non quid sapienti deferendũ sit dicimus: sed quid
facere ipse debeat. Itaque non quærimus nunc utrum ne tota sepeliendi ratio sit utilis : nec ne: licet hæc etiã
si sit inanis (ut illi existimant) tamen facienda est:uel ob hoc solum:q apud homĩes bene & humane fieri ui
det̃. Animus.n.quærit̃:& propositum ponderat̃. Non.n.patiemur figuram & figmentũ dei feris ac uolucri
bus in prædam iacere:sed reddemus id terræ: unde ortũ est. Et q̃uis in hoie ignoto necessariorũ sepulturã
nulli negandã munus ĩplebimus:in quo⁊ locũ qa desunt:succedat humanitas:& ubicunq; homo deside ra/
bit̃:ibi exigi officiũ uestrum putabimus. In quo aũt magis iusticiæ rõ cõsistit: q̃ in eo:ut qđ p̃stamus nostra
p affectum:præstemus alienis p humanitatẽ:quæ est multo certior iustiorq;. Cum iam nõ homini præstat̃
qui nihil sentit:sed deo cui carissimũ sacrificiũ est opus iustũ. Dicet aliqs forrasse. Si hæc oĩa fecero:nihil ha/
bebo. Quid.n.si magnus hoĩum numerus egebit:algebit:capiet̃:moriet̃ ut hæc facientẽ uel uno die p̃rimo
nio exui sit necesse? Perdam ne rem familiarẽ meo aut meo⁊ labore quæsitam:ut iam ipsi mihi aliena mi/
sericordia uiuendũ sit? Quid tu tã pusillo aĩo pauptatem times:quã enã uestri philosophi laudant:nihilq;
hac tutius:nihil trãqllius esse testant̃? Hoc qđ times:sollicitudinũ portus est. An ignoras quot piculis:quot
casibus cũ his malis opibus subiaceas? Quæ tecũ bene agẽt:si sine tuo cruore trãsierint. Tu uero præda onu
stus incedis & spolia geris:quæ irritent aĩos ẽt tuo⁊. Quid ergo dubitas bene collocare id qđ tibi forsitan
eripiet aut unũ latrocinium:aut existens repente p̃scriptio:aut hostilis aliq̃ direptio? Quid uerere fluxũ:ac fra
gile bonũ facere sempiternũ:aut thesauros tuos custodi deo credere:ubi non furẽ prædonẽq; timeas: nõ ru
biginẽ:nõ tyrannũ? Qui apud deũ diues ẽ:paup esse nunq̃ poterit. Si iusticiã tãti putas:sequere abiectis one/
ribus quæ te premunt. Libera teipsum compedibus & cathenis:ut expeditus ad deũ curras. Magni & excel/
si animi ẽ despicere & calcare mortalia. Sed si hãc uirtutẽ nõ capis:ut diuitias tuas i arcã dei conferas: ut fra/
gilibus tibi cõpares firmiora:liberabo te metu. Oĩa ista præcepta nõ soli tibi dant̃:sed oĩ populo:q mẽte cõ/
iunctus est:& cohæret sicut unus homo. Si solus magnis opibus nõ sufficis: p uirili parte opare iustitiã : sic
tamen ut quantũ diuitiis inter cæteros:tantũ opere præcellas: Neq; nunc suaderi tibi putes: ut rem famili a/

rem tuã minuas uel exhaurias. ſed quæ in ſuperuacua fueras impenſurus: ad meliora conuertas. Vnde beſti‐as emis: hinc captos redime. unde feras paſcis: hinc pauperes ale. unde hoĩes ad gladiũ comparas: hinc ĩnocẽ‐tes mortuos ſepeli. Quid ꝓdeſt perditæ nequitiæ beſtiarios facere locupletes: & inſtruere ad flagitia? Tranſ‐fer ad magnũ ſacrificiũ male peritura: ut pro his ueris muneribus habeas a deo munus æternũ. Magna ẽ mi‐ſericordiæ merces: cui deus pollicet̃ peccata ſe omnia remiſſurũ. Si audieris inq̃t preces ſupplicis tui: audiã & ego tuas: ſi miſertus laborantium fueris: & ego in tuo labore miſerebor. Si autem non reſpexeris nec adiu‐ueris: & ego animum tuum contra te geram: tuiſq; te legibus iudicabo.

De præmio & ꝙ ĩ neceſſitate & ꝑcibus pauperũ q̃ſq; teneat̃ a deo & tribus gradibus uirtutis. Cap. XIII.

Q Votiens igit̃ rogaris: tẽptari te a deo crede an ſis dignus exaudiri. Circunſpice conſciam tuam: & quantũ potes medere uulneribus: nec tamẽ quia peccata largitiõe tollunt̃: dari tibi licẽtiã peccan‐di putes. Abolent̃. n. ſi deo largiare: q̃a peccaueras. Nã ſi fiducia largiẽdi pecces: nõ abolent. Deus .n. purgari hoĩes a peccatis maxĩe cupit: iõq; agi pœnitẽtiã iubet. Agere ãt pœnitẽtiã nihil aliud ẽ q̃ ꝓfiteri: & affirmare ſe ulterius nõ peccaturũ. Ignoſcit̃ itaq; his q̃ ad pccm̃ ignorãter: ĩprudẽter ĩcauteq; labunt̃. ueniã nõ hẽt q̃ ſciẽs peccat. Nec tamẽ ſi aliq̃s purificatus fuerit ab oĩ labe peccati: tẽperãdũ ſi‐bi ab ope largitiõis exiſtimet: q̃a nõ hẽat pctã: q̃ deleat. Immo uero tũ magis iuſticiã debet opari: cũ factus eſt iuſtus: ut qd̃ ante ĩ medelã uulnerũ fecerat: poſtmodũ faciat in gloriã laudẽq; uirtutis. Eo accidit: ꝙ nemo ẽẽ ſine delicto põt q̃ndiu ĩdumẽto carnis ornatus eſt. Cuius ĩfirmitas triplici modo ſubiaceat domino peccati factis: dictis: cogitationibus. Per hos gradus ad ſummum culmen iuſticia procedit. Primus eſt uirtutis gra‐dus malis operibus abſtinere. ſecundus etiam malis uerbis: tertius ẽt cogitatiõe rerũ malarũ. Qui primũ gra‐dũ aſcendit: ſatis iuſtus ẽ: q̃ ſecũdũ: iã ꝑfecte uirtutis ſiq̃dẽ neq; factis neq; ſermone deliquat: q̃ tertiũ is uere ſimilitudinẽ dei aſſecurus uidet̃. Eſt enĩ pene ſupra humanũ modũ ne ĩ cogitatiõe q̃dẽ admittere: quod ſit uel factu malũ: uel ĩprobũ dictu. Itaq; etiam iuſti hoĩes q̃ frænare ſe poſſunt ab omni ope iniuſto: nõnunq̃ ta‐men ipſa fragilitate uincunt̃: ut uel ĩ ira malũ dicant: uel ĩ aſpectu rerũ delectabiliũ tacita cogitatiõe concupi‐ſcant. Quod ſi mortalis cõditio non patit̃ hoĩem ẽẽ ab omni macula purũ: debẽt ergo perpetua largitiõe pec‐cata carnis aboleri. Vnum eſt enim ſapiẽtis & iuſti: & uitalis uiri opus: diuitias ſuas in ſola iuſticia collocare: qua profecto q̃ eget: licet ille Crœſum aut craſſum diuitiis ſupet: hic paup: hic nudus: hic mẽdicus putãdus eſt. Danda igit̃ opera ẽ: ut ĩdumento iuſticiæ pietatiſq; uelemur: quo nos nemo exuat: quod nobis ſempiter‐num præbet ornatũ. Nam ſi deorũ cultores ſimulacra ĩſenſibilia excolunt: & q̃cquid precioſi habẽt: ĩ ea con‐ferunt: q̃bus necuti poſſunt: nec grãs agere: ꝙ acceperit: quãto iuſtius eſt & uerius: uiuẽtia dei ſimulacra exco‐lere: ut ꝓmereare iuenire uiuẽtem? Quod ſicut uſui habent q̃cquid acceperit: & grãs agunt: ita deus ĩ cuius conſpectu bonum feceris: & probabit: & mercedem pietatis exoluet.

Qd̃ philoſophi uera caruerunt humanitate: q̃ cũ ſtoicis eã ĩter morbos animæ poſuerũt. Cap. XIIII.

S I ergo ĩ homine præclarũ & excellẽs bonũ eſt miſericordia: idq; diuinis teſtimoniis & bonorũ ma‐lorũq; cõſenſu optimũ iudicat̃: apparet philoſophos longe abfuiſſe ab humano bono: q̃ neq; præ‐ceperunt eiuſmodi quicquã: neq; fecerunt: ſed uirtutẽ quæ propemodum ĩ homine ẽ ſingularis: pro uitio ſemp habuerunt. Libet hic ĩterponere unũ de philoſophia locum: ut illorũ plenius coar‐guamus errores: q̃ miſericordiam: cupiditatẽ: metum: morbos animi appellãt. Conat̃ illi q̃dẽ uir‐tutes a uitiis diſtiguere: qd̃ ẽ ſane facillimũ. Quis. n. nõ poſſet liberalẽ a ꝓdigo ſeparare: ut illi faciũt; aut purũ a ſordido: aut quietum ab ĩerti: aut cautum a timido: ꝙ hæc quæ ſunt bona: fines ſuos habeãt: quos ſi exceſſe‐rint: ĩ uitia labunt̃: ita ut cõſtãtia niſi ꝓ ueritate ſit ſuſcæpta: fit ĩprudẽtia. Itẽ fortitudo ſi nulla neceſſitate co‐gente aut nõ ꝓ cauſa honeſta certũ piculũ ſubierit: ĩ temeritatẽ cõuertit̃. Liberalitas quoq; ſi alios ĩſectet̃: po‐tius q̃ ĩſectantibus reſiſtat: contumacia eſt. Seueritas etiam niſi ſe ĩtra congruẽtes nocẽtium pœnas coerceat: fit ſcæua crudelitas. Itaq; dicunt eos q̃ mali uideant̃: nõ ſua ſponte peccare nec mala potius eligere: ſed bono‐rum ſpẽ lapſos ĩcidere ĩ mala: dum bonorũ ac malorũ diſcrimen ignorant. Hæc q̃dem falſa non ſunt: ſed ad corpus cuncta referunt̃. Nã parrũ eſſe aut cõſtantẽ: aut cautũ aut fortẽ: aut q̃etũ: aut ſeuerũ: uirtutes ſunt q̃dẽ ſed huius tẽporariæ uitæ. Nos autẽ q̃ hanc uitã contẽnimus: alias nobis uirtutes propoſitas habemus: de qui‐bus philoſophi ne ſuſpicari q̃dem ulla rõne potuerunt. Itaq; & uirtutes quaſdam ꝓ uitiis & uitia quædam ꝓ uirtutibus habuerunt. Nam ſtoici affectus oẽs quorũ impulſu aius commouet̃: ex homine tollunt: cupidita‐tem atq; læticiam: metũ: mœſtitiam: quorũ duo priora ex bonis ſunt: aut futuris aut præſentibus: poſterio‐ra ex malis. Eodẽ modo hæc quatuor morbos (ut dixi) uocant: nõ tam natura ĩſitos q̃ praua opinione ſuſcæ‐ptos. Et iccirco cẽſent eos extirpari poſſe radicitus: ſi bonorũ malorumq; opinio falſa tollat̃. Si enim nihil cẽ‐ſeat ſapiens bonum nihilq; malũ: nec cupiditate ardeſcet: nec læticia geſtiet: nec metu terrebit̃: nec ægritudi‐ne cõtrahet̃. Mox uidebimus an efficiant q̃d uelint: aut q̃d efficiant: iterim propoſitum arrogans ac pene fu‐rioſum: qui ſe putent mederi: & eniti poſſe contra uim rõnemq; naturæ.

Quomodo peripathetici uincant ſtoicos: & doceãt affectuum naturalium ſtimulos euelli non poſſe: ſed mitigari. Et ꝙ ea quæ brutis animalibus data ſunt ſingulo homini inſita ſunt uniuerſa. Et quomodo ſtoici mentis affectiones definiant. Cap. XV.

H Aec enim naturalia ẽẽ: non uolũtaria oĩum uiuentiũ rõ demonſtrat: quæ iiſdẽ oĩbus quatit̃ affe‐ctibus. Peripathetici ergo rectius: q̃ hæc oĩa detrahi poſſe negant: q̃a nobiſcũ ſimul nata ſunt: & co‐nant̃ oſtẽdere q̃ ꝓuidẽter & q̃ neceſſarie deus ſiue natura (ſic enim dicunt) his nos armauit affecti‐bus: quos tamẽ q̃a pleriq; uitioſi fiũt ſi nimii ſint: poſſe ab hoĩe adhibito mõ ſalubriter tẽperari: [illegible] ſatis ẽ: relinquat̃. Nõ ĩſipiẽs diſputatio: ſed (ut dixi) omnia nõ ad hanc uitam refe‐runt. Stoici [illegible] ea non tẽperant: ſed abſcindunt: rebuſq; a natura inſitis caſtrare hominem quo‐

dammõ uolũt. Qđ tale ẽ: quale si uelit aut metũ detrahere ceruis: aut uenenũ anguibus: aut irá feris: aut placidatẽ pecudibus. Nanq̃ singula mutuis aníalibus data sunt: ea uero uniuersa hoi simul. Quod si (ut medici dicunt) lætitiæ affectus in splene est: iræ ĩ felle: libidinis in iecore: timoris ĩ corde: facilius est ĩterficere aníal ipsum q̃ ex corpore aliquid euellere: qđ est aíantis naturá uelle mutare. Sed hoíes prudentes nõ ĩtelligũt: cũ uitia ex hoíe tollũt: ẽt uirtuté se tollere: cui soli locũ faciunt. Nam si uirtus est in medio iræ impetu seipsum cohibere & reprimere: quod negare non possunt: Caret ergo uirtute quisq̃s ita caret. Si uirtus ẽ libidiné corporis continere: uirtute careat necesse ẽ: qui libidiné quá tempet non habet. Si uirtus est cupiditaté ab alieni appetitõe refrænare: nullam certe uirtuté põt habere qui caret eo: ad quod cohibendũ uirtutis usus adhibetᷣ. Vbi ergo uitia nõ sunt: nec uirtuti locus est qdé: sicut nec uictoriæ qdé: ubi aduersarius nullus ẽ. Ita fit ut bonũ sine malo esse in hac uita nõ possit. Affectus igitᷣ quasi ubertas animoꝝ est naturalis. Nam sicut in sentes ager q est natura fœcundus: exuberat: si animus ĩcultus uitiis sua sponte inualescentibus: uelut spinis obducitur. Sed cũ uerus cultor accesserit: statim cadẽtibus uitiis fruges uirtutis oriunᷣ. Deus itaq̃ cum hoiem primũ fingeret: mirabili ꝓuidentia ingenerauit ei prius istas animi cõmotiones: ut posset capere uirtutem: sicut terra culturam. Posuitq̃ materiam uitioꝝ ĩ affectibus: uirtutis ĩ uitiis. Quæ profecto aut nulla est: aut ĩ usu esse non poterit: si desint ea per quæ uis eius aut appareat: aut constet. Videamus nũc: iidem illi q uitia penitus excidunt qd effecerit. Quattuor illos affectus: quos ex opione bonoꝝ maloruq̃ nasci putant: qbus euulsis sanandũ eé aíum sapientis existimát: quoniá ĩtelligũt & natura ĩsitos eé: & sine his nihil moueri: nihil agi posse: alia q̃dam ĩ eorum locũ uicẽq̃ supponũt. Pro cupiditate aliá substituũt uolũtaté: q̃si uero nõ multo sit præstabilius bonũ cupe q̃ malũ uelle. Itẽ ꝓ lætitia gaudiũ: ꝓ metu cautionem. At ĩ illo quarto ĩmutandi nominis eius rõ defecit. Itaq̃ ægritudinem penitus. i. mœstitiam doloremq̃ animi abstulerunt: qđ fieri nequaq̃ põt. Quis enim põt non dolere: si p̃riam aut pestilentia exhauserit: aut hostis ĩuaserit: aut tyránus oppresserit? Potest aliquis nõ dolere: si sublatá uiderit libertaté: si ꝓximos: si amicos: si bonos uiros: aut exterminatos: aut crudelissime trucidatos: nisi cuius mẽs ita obstupuerit: ut sit ei sensus oís ereptus? Quare aut oía tollere debuerũt: aut impléda fuerát cuncta. hæc ẽ debilis disputatio. Idẽ ẽt ꝓ ægritudine aliqd reponendũ: quoniá supioribus ita ordinatis cõsequẽs erat. Vt ení præsentibus lætamur bonis: sic malis angimur ac dolemus. Si ergo lætitiæ quá uitiosá putabát: nomẽ aliud ĩdiderũt: sic ægritudini: quoniá & ipsam uitiosam putabát: aliud uocabulũ tribui cõgruebat. Vnde appet nõ illis rẽ defuisse: sed uerbũ: cuius ĩdigẽtia eũ totũ affectũ q est uel maximus: cõtra quẽ natura paterẽᷣ auferre uoluerũt. Ná illas nominũ cõmutatiões poterá coarguere pluribus & ostẽdere: aut sermõis ornádi augẽdæq̃ copiæ gr̃a: multa noía iisdẽ rebus ĩposita aut nihil: aut certe nõ multũ ĩter se illa distare: ná & cupiditas a uolũtate ĩcipit: & cautio a metu oritᷣ: & lætitia nihil aliud ẽ q̃ ꝓfessũ gaudiũ. Sed putemus: ut ipsi uolũt eé diuersa. Nẽpe igitᷣ cupiditaté esset dicẽt pseuerátẽ ac ꝑpetuá uolũtaté. lætitiá uero ĩsolẽter se offerẽs gaudiũ. metũ aũt nimiá & excedenté modũ cautioné. Ita fit ut ea quæ tollenda esse cẽsent: nõ tollát: sed tẽperẽt: si qdẽ noía tantũmodo ĩmutát: res ipsæ manẽt. Eo igitur ĩprudẽtes reuoluunᷣ: quo peripathetici rõne peruenerũt: ut uitia quoniá tolli nõ possunt: medio tẽperáda sint. Errát ergo quoniá nõ efficiunt quod uolũt: & longo asperoq̃ circuitu in eandem uiam redeunt.

Quomodo peripathetici errauerunt: & q̃ bonus usus affectuum uirtus est: malus uitium: & q̃ usus ipse ex causa pensandus. Cap. XVI.

At ego ne pipatheticos qdẽ accessisse ad ueritaté puto: qa uitia eé cõcedũt: sed ea mediocriter tẽperári. Cauẽdũ ẽ ení uitiis etiá mediocribus: qn potius efficiẽdũ fuit primũ: ne uitia eẽnt: nec eni qcq̃ uitiosum nasci põt: sed uitia fieri si malis uramur affectibus: uirtutes si bene. Deíde mõstrandũ ẽ nõ ipsos affectus: sed eorũ causas esse moderádas. Nõ est inquiũt nimia lætitia gestiẽdũ: sed modice ac tẽperate. Hoc uero tale est: q̃le si dicerẽt nõ esse currẽdũ cõcitate: sed gradiẽdũ moderate. At põt & q graditᷣ errare: & q currit rectá uiá tenere. Quid si ostẽdero eé aliqd: ubi nõ tátũ modicũ: sed uel punctũ gaudere uitiosũ sit: & aliud cõtra: ĩ quo uel exultare lætitia minime criminosũ. Quid tádẽ nobis ista mediocritas ꝓderit? Quæro utrũ ne sapiẽti lætádũ putẽt: siqd inimico suo mali uidẽt accidei: aut utrũ ne lætitiam refrenare debeát: si uictis hostibus aut oppsso tyráno libertas & salus ciuibus pata sit? Nemo dubitat: qn & in illo exiguũ lætari: & in hoc parũ lætari sit maximũ crimen. Eadẽ de cæteris affectibus licet dicere. Sed (ut dixi) nõ ĩ his moderádis sapiæ rõ uersatᷣ: sed in causis eoꝝ: quoniá extrĩsecus cõmouenᷣ: nec his potissimũ frænos ĩponi oportuit: quoniá & exigui possũt eé in maxĩo crimĩe: & maximi possũt eé sine crimĩe. Sed assignádi fuerũt certis tꝑibus: & rebus & locis: ne uitia sint: qbus uti recte licet. Sicut ení recte ambulare bonũ est: errare aũt malũ: sic moueri affectibus ĩ rectũ: bonũ est: in prauũ: malũ. Ná libido si extra legitimũ thorũ nõ euagetᷣ licet sit uehemẽs: tamẽ culpa caret. Sin uero appetit alienũ: licet sit mediocris: uitiũ tamẽ maximũ est. Nõ ẽ itaq̃ morbus irasci: nec cupe: nec libidine cõmoueri: sed iracũdũ eé morbus est. Cupidũ libidinosum. q ení iracũdus est: ẽt cui nõ debet: aut cũ nõ oportet irascitᷣ. Qui cupidus: ẽt qđ nõ opus est concupiscit. Qui libidĩosus. ẽt qđ legibus uetatᷣ affectat. Oís ergo rõ in eo uersari debuit: ut quoniá earũ rerũ ĩpetus ĩhiberi nõ põt: nec debet: qa necessario ẽ ĩsitus ad tuẽda officia uitæ: dirigetᷣ potius ĩ uiá rectá: ubi ẽt cursus offensione ac piculo caret.

Quod ea q̃ phi uitia putát: uirtutes sũt: si tamẽ referanᷣ ad finẽ debitũ. i. ad deum: & q̃ insani sunt qui humaná naturá ingenitis affectibus spoliare nitunᷣ. Cap. XVII.

Sed euectus sum coarguẽdi studio lõgius: cũ sit mihi ꝓpositũ ea quæ uitia phí putauerũt: ostẽdere nõ tátũ uitia nõ eé: uerũ ẽt magnas eé uirtutes. Ex aliis docẽdi gr̃a sumá: q̃ ꝑtinere ad rẽ maxime puto. Metũ seu tioré ĩ maxĩo uitio ponũt: sũmáq̃ ĩbecillitaté eé aĩ putát: cui sit cõtraria fortitudo: q̃ si sint ĩ hoíe: locũ tiori eé nullũ. Credit ergo ne aliqs fieri posse: ut idẽ metus sũma sit fortitudo? Minime. Neq̃ ení uidetᷣ cape natura: ut aliqd in cõtrariũ recidet. Quin ego nõ arguta aliq̃ cõclusiõe: ut apđ

Platonē Socrates facit q̄ eos quos cōtra disputat:cogit ea quæ negauerāt:cōfiteri:sed simpliciter ostēdā sum-
mū metū.sūmá uirtutē.Nemo dubitat:qn timidi & ībecilli sit animi:aut dolorē metuere : aut egestatē : aut
exiliū:aut carcerē:aut mortē:quæ oía siqs nō exhorruerit:fortissimus iudicaſ.Qui aūt deū metuit : illa uni-
uersa nō metuit.Ad quod ,phādū argumētis opus nō est.Spectatæ sūt enī semp:spectāturq; adhuc p orbem
pœnæ cultorū dei : in qbus excruciādis noua & inusitata tormēta excogitata sunt. Ná de mortis generibus
horret animus recordari:cū īmaniū bestiarū ultra ipsam mortē carnificina sæuierit. Has tamen execrabiles
corpoꝝ laceratiōes fœlix atq; inuicta patiētia sine ullo gemitu prulit.Hæc uirtus oíbus populis atq; ,puinci-
is:& ipsis tortoribus miraculū maximū præbuit:cū patientia crudelitas uincereſ. Atq hāc uirtutē nihil ali-
ud q̄ metus dei fecit.Itaq;(ut dicebā)nō euellēdus ut stoici:neq; tēperādus timor:ut pipathetici uolūt: sed in
uerā uiá dirigēdus est auferēdiq; sūt metus:sed ita ut hic solus relinquaſ: q quoniá legittimus acuerus est:so
lus efficit ut possint cætera nō timeri.Cupiditas quoq; iter uitia numeraſ.Sed si hæc quæ terrena sunt cōcu
piscat : uitiū ē:uirtus aūt si cælestia.Qui enī iustitiá:qui deū: q uitá perpetuá:q lucē sempiterná:ea oia q̄ deus
homini polliceſ:cōsequi cupit:opes istas & honores & potentias : & regna ipsa contēnet.Dicet fortasse stoi-
cus. Volūtate opus ēē ad hæc cōsequēda nō cupiditate:imo uero parū est uelle.Multi enī uolūt:sed cū dolor
uisceribus accesserit uolūtas cedit:cupiditas pseuerat:q̄ si efficit ut cōtēptui sint oia quæ a cæteris appetunſ:
sūma uirtus est.Siquidē cōtinētiæ mater est.Ideoq; potius illud efficere debemus:ut affectus qbus praue uti
uitiū est:dirigamus in rectū.Ná istæ cōcitationes animotū iūcto curtui similes sunt:in quo recte moderádo
sūmū rectoris officium est:ut uiá nouerit:quá si tenebit licet q̄cōcitate ierit:nō offendet.Si autem errauerit:
licet placide ac leniter eat:aut p cōfragosa uexabiſ:aut per p̄cipitia labeſ:aut certe quo non opus est: deferet.
Sic cursus ille uitæ : qui affectibus uelut equis pnicibus duciſ:si rectā uiá teneat:fungeſ officio.Metus igiſ &
cupiditas si ,piciant in terrá:uitia fient.Virtutes aūt si ad diuina referanſ:parsimoniá cōtra uirtutis loco ha-
bent:quæ si studiū est habendi:nō potest ēē uirtus: quia in augēdis uel tuendis terrestribus bonis tota uersa
tur.Nos aūt sūmū bonū nō referimus ad corpus:sed oē officiū solius animæ cōuersatione metimur. Quod
si(ut supra docui)patrimonio minime parcēdū est:ut humanitatē iustitiāq; teneamus:nō est uirtus frugi ēē
quod nomē uirtutis specie fallit ac decipit.Est enī frugalitas abstinētia qdē uoluptatū:sed eo uitiū quia ex ha
bēdi amore descēdit cū sit & uoluptatibus abstinēdū:& pecuniæ minime tēperādū. Ná parce.i.mediocriter
uti pecunia quasi quædam pusillitas est animi : aut pertimētis ne sibi desit:aut desperātis posse se illā repara-
re:aut contēptū terrestriū nō cupiēns.Sed illi rursus eū qui rei familiari suæ nō parcat: prodigū uocāt.Ná ita
liberalē distinguūt a ,pdigo:q; is liberalis sit:q cibū & benemeritis:& cū oportet:& q̄tū satis ē:largiatur. Pro-
digus uero q & nō meritis & tū opus nō ē:& sine respectu rei familiaris effūdat.Quid ergo? Prodigū ne di-
cemus eū : q misericordiæ cā tribuit egētibus uictū? At qn multū refert utrū ne scortis pp libidinē largiare:
an miseris ,ppter humanitatē:utrū pecuniá tuá pductores:aleatores lenonesq; diripiant:an illá pietati ac deo
p̄stes.Vtrū ne illá uētri ac gulæ īgeras:an in thesauro iustitiæ reponas. Vt ergo uitium est effundere in malá
partē:sic in boná uirtus.Si uirtus est non parcere opibus:quæ possūnt reparari: ut bonis uitam sustētes:quæ
reparari nō potest:uitiū igiſ parsimonia est.Quare nihil aliud dixerim q̄ insanos qui hominē mite ac socia-
le aíal orbāt suo noie:qui euulsis affectibus:qbus oís constat humanitas : ad imobilē stuporē mētis pducere
uoluņt:dū studēt animū a pturbatiōibus liberare:& (ut ipsi dicūt)quietū trāquillūq; reddere. Quod fieri nō
tantū nō potest:qa uis & ratio eius in motu est:sed ne oportet quidē:qa sicut aqua quidē semp iacens & q̄eta
insalubris & magis turbida est:sic animus imotus ac torpens inutilis est etiá sibi:nec uitá ipsam tueri poterit:
quia nec faciet quicq̄ nec cogitabit:cū cogitatio ipsa nihil aliud sit q̄ mētis agitatio. Deniq; qui hanc immo-
bilitatem animi asserunt:priuare animum uita uolunt:quia uita actuosa est:mors quieta. Quædam etiam
recte pro uirtutibus habent:sed earum modum non tenent.Virtus est constantia non ut inferentibus iniu
riam resistamus.His enim cedendū:quod cur fieri debeat : mox docebo. Sed ut iubentibus facere nos con-
tra dei legē:cōtraq; iusticiá nullis minis aut suppliciis terreamur:quo minus dei iussionē hoís iussioni præ-
feramus.Item uirtus est mortem contenere:nō ut appetamus:eāq; ultro nobis īferamus: sicut phōrum plu
rimi & maximi sæpe fecerunt:qđ est sceleratū ac nefariū.Sed ut coacti deū relinquere ac fidem pdere:mor-
tem suscipere malimus:libertatēq; defendamus aduersus īpotentiá stultam uerecūdemq; uiolentiá : ut oēs
sæculi minas atq; terrores fortitudine animi ,puocemus.Sic ea q̄ alii timent:excelsa & īsuperabili mente do
lorē mortēq; calcamus.Hæc est uirtus: hæc est cōstantia:in hoc tuenda & conseruanda solo:ut nullus mox
terror:nulla uis a deo possit auertere.Vera igiſ Ciceronis illa snía est.Nemo inqt iustus pōt esse:q mortem:
q dolorē:qui exiliū:qui egestatem timet.Item Senecæ in libris moralis philosophiæ dicentis.Hic est ille hō
honestus:non apice purpuraue:nō lictoꝝ īsignis ministerio:sed nulla re minor:qui cū mortē i uicinia uidet
nō sic pturbaſ tanq̄ rem nouá uiderit:qui siue toto corpore tormēta patienda sunt:siue flāma ore recipien-
da est:siue extendendæ per patibulū manus non quærit quid patiaſ:sed quá bene. Qui aūt deum colit:hæc
patitur nec timet. Ergo iustus his rebus efficiſ:ut neq; uirtutes:neq; uirtutū exactissimos limites nosse aut
tenere possit omnino quisquis est a religione dei singularis alienus.

Quomodo præcepta dei quibus insistendum est:a philosophicis dissideant īstitutis: & quis sit patien-
tiæ titulus. Cap. XVIII.

SEd omittamus philosophos:qui aut omnino nihil sciunt: idq; ipsum pro summa scía præ se fe-
runt:aut qui non perspiciunt etiam quæ sciunt:aut qui quoniam se putant scire quæ nesciunt:in
eptæ arroganterq; desipiūt. Nos ergo(ut ad propositum reuertamur)quibus solis a deo ueritas
reuelata:& cælitus missa sapía est:faciamus quæ iubet illuminator noster deus.sustineamus inui-
cem:& labores huius uitæ mutuis adiumētis perferamus.Nec tamē siqd boni opis fecerimus:gloriá capte-

mus ex eo.Monet.n.deus opatorem iustitiæ non oportere esse iactantem:ne non tam mandatis cælestibus
obsequẽdi:q̃ studio placendi humanitatis officio functus esse uideat.Habeatq; iam precium gloriæ: qđ ca/
prauit:nec præmiũ cælestis illius ac diuinæ mercedis accipiat. Cætera quæ obseruare cultor dei debet:faci/
lia sunt:illis uirtutibus compræhensis:nõ mẽtiat̃ unq̃ decipiẽdi aut nocẽdi cã.Est.n.nefas eũ qui ueritati stu
deat:in aliqua re esse fallacẽ:atq; ab ipsa quã sequit̃:ueritate discedere.In hac iustitiæ uirtutũq; oĩum uia:nul
lus mendacio locus est.Itaq; uiator ille uerus ac iustus non dicet illud lucillianũ.Homini amico ac familiari
non est mentiri meũ:sed ñ inimico atq; ignoto existimabit nõ esse mẽtiri suũ. Nec aliquãdo cõmittet: ut li/
gua interpres animi a sensu & cogitatõe discordet.Pecuniam si quã crediderit:nõ accipiat usurã ut & benefi
ciũ icolume sit qđ succurrit necessitati:& abstineat se ꝓrsus alieno.In hoc.n.genere officii debet suo esse con
tentus:quẽ oporteat alias ne ꝓprio qdem parcere:ut bonum faciat:plus aũt accipe q̃ dederit:iniustũ est.Qđ
qui facit isidiat̃ quodãmodo:ut ex alterius necessitate prædet̃.At iustus nunq̃ prætermittet quo minus ali/
quid misericorditet faciat:nec inquinabit se huiusmodi quæstu:sed efficiet ut sine ullo suo damno ipm̃ qđ
cõmodat:inter bona opera numeret̃.Munus non accipiet a paupere:ut si quid ipse præstiterit:eo bonum sit:
quo fuerit gratuitum.Maledicenti benedicto respondeat: nunq̃ ipse maledicat ne uerbum malum ꝓcedat
ex ore hominis:qui colit uerbum bonum.Quinetiam caueat diligenter:ne quando inimicũ sua culpa faciat
& siqs extiterit tã ꝓteruus q bono & iusto faciat iniuriã:clemẽter ac moderate ferat: & ultionẽ suã sibi nõ as/
sumat:sed dei iudicio reseruet inocẽtiã semp & ubiq; custodiat.Qđ præceptũ nõ ad hoc tantũ ualet: ut ipse
iniuriã nõ iferat: sed ut illatã sibi nõ uindicet.Sedet.n.maximus & æquissimus iudex speculator ac testis oĩ/
um.Hunc homini pferat:hunc malit de sua cã ꝓnunciare:cuius sniam nemo effugere põt:nec defensiõe cu/
iusquam nec gr̃a.Ita fit ut homo iustus contemptui sit omnibus:& quia putabitur semetipsum defendere
non posse: habebitur pro segni & inerti. Qui autem fuerit ultus inimicum: hic fortis:hic strennuus iudi/
catur:hũc colũt:hũc oẽs uerent̃.Bonus uero ille tametsi ꝓdesse oĩbus uel pluribus possit:illũ tamen suscipi/
unt q nocere q̃ qui prodesse possit.Sed iustũ prauitas hominũ deprauare non poterit:quominus deo stude/
at obtẽpare:malitq; contẽni: dũ modo semp boni fungat̃ officio: mali nunq̃. Cicero i iisdẽ illis officialibus.
At uero siqs uoluerit inqt sui animi complicatã notionẽ euoluere:iam se ipse doceat:eum uirũ bonũ esse:qui
prosit quibus possit:noceat nemini:nisi lacessitus iniuria.O q̃ simplicẽ ueramq; sententiam duorũ uerborum
adiectione corrupit.Quid enĩ opus fuerat adiungere:nisi lacessitus iniuria:ut uitiũ bono uiro:quasi causam
turpissimã apponeret:patiẽtiæq; quæ omniũ uirtutũ maxĩa est:faceret expertẽ? Nociturũ esse dixit bonũ ui/
rũ si fuerit lacessitus: iã ex hoc ipso boni uiri nomẽ amittat necesse ẽ:si nocebit.Nõ minus enĩ mali ẽ referre
iniuriam q̃ inferre.nam unde certamina iter homines:unde pugnæ cõtẽtionesq; nascuntur:nisi q improbi/
tati apposita impatiẽtia: magnas sæpe concitat tẽpestates? Quod si patientiã qua uirtute nihil uerius:nihilq;
homine dignius inueniri potest:improbitati opposueris:extinguetur protinus tanq̃ igni aquã superfuderis.
Sin autẽ prouocatrix illa improbitas ĩpatientiã sibi comparẽ nacta est:tanq̃ perfusa oleo tantũ excitabit incẽ/
dium:ut id nõ flumẽ aliquod:sed effusio cruoris extinguat.Magna itaq; patiẽtiæ ratio est: quã sapiẽs hõ ade
mit bono uiro.Vt eni nihil malorũ fiat:hæc sola efficit:quæ si detur omnibus:nullũ scelus:nulla fraus in re/
bus humanis erit.Quid ergo bono uiro potest esse tam calamitosum:tamq; contrariũ. q̃ iræ fræna permitte/
re:quæ illũ non modo boni:sed etiam hominis appellatione dispoliet? Siquidẽ nocere alteri(ut ipse ait uerif
sime)non est secundũ hominis naturã.Nam & pecudes si lacessas:aut calce: aut cornu repugnãt.Et serpẽtes
ac feræ nisi persequaris ut occidas nogocium non exhibent.Et(ut ad hominũ exempla redeamus)imperiti
quoq; & insipientes:si quando accipiunt iniurias:cæco & irrationabili furore ducunt̃:& his qui sibi nocent:
uicem tribuere conantur.In quo igit̃ sapiẽs ac bonus uir a malis & insipientibus differt:nisi q habet inuictã
patientiã:qua stulti carẽt? nisi q regere se ac mitigare iram suã nouit:quã illi quia uirtute ĩdigent:frenare nõ
possunt? Sed uidelicet hæc ipsũ res fefellit:quia cũ de uirtute querit̃:in quacunq; cõditione uincere: putauit
esse uirtutis. Nec uidere ullo modo potuit hominẽ dolori & iræ succumbentẽ: & his affectibus indulgen/
tem:qbus debet potius reluctari.& ruentẽ quacunq; in parte ꝓuocarit ĩprobitas: uirtutis officiũ nõ tenere.
Qui enim referre iniuriam nititur eũ ipsum:a quo læsus ẽ:gestit imitari:ita qui malũ imitat̃:bonus eẽ nul/
lo pacto potest.Duobus igitur uerbis duas uirtutes maximas bono & sapienti uiro: innocentiã patientiãq;
detraxit.Sed quia ipse caninam illam facundiã:sicut Salustius ab Appio dictum refert:exercuit:uoluit quo/
que hominẽ canino modo uiuere:ut remordeat lacessitus.Quæ retributio cõtumeliæ q̃ perniciosa sit:& q̃s
edere soleat strages:unde opportunius petet̃ exemplum:q̃ ex ipsius doctoris tristissimo casu:qui cũ his phi/
losophoꝝ præceptis obtẽperare gestit ipse se perdidit.Qui si lacessitus iniuria patientiã tenuisset: si dissimu/
lare:si ferre cõtumeliã boni uiri esse didicisset:nec illas nobiles orationes alieno titulo inscriptas: impatiẽtia
& leuitas:& insania profudisset:nunquã capite suo rostra. in quibus ante floruerat:cruentasset: nec rempu/
blicam funditus præscriptio illa delesset.Sapientis ergo ac boni uiri non est uelle certare:ac se periculo com/
mittere: quoniam & uincere non est in nostra potestate: & est anceps omne certamen: sed est sapientis &
optimi uiri non aduersarium uelle tollere:quod fieri sine scelere ac periculo non potest:sed certamen ipsum
quod fieri & utiliter & iuste potest.Summa igitur uirtus habenda patientia est: quam ut caperet homo iu/
stus:uoluit illum deus(ut supra dictum est)pro inerte contemni:nisi enim contumeliis fuerit affectus: quã
tum habeat fortitudinis in seipso cohibendo ignorabitur.Si autem lacessitus iniuria lædẽtem persequi cœ/
perit: uictus est. Si uero motum illum ratione compressetit: hic plane imperat sibi: & hic regere se potest.
Quæ sustentatio sui recte patientia nominatur: quæ una uirtus omnibus est opposita uitiis & affectibus.
Hec perturbatum animum ac fluctuantem ad tranquillitatem suam reuocat:hæc mitigat: hæc hominem
sibi reddit.Ergo quoniam naturæ repugnare impossibile est: & utile: ut non cõmoueamur omnino:prius

tamē q̄ cōmotio illa prosiliat ad nocendum quoad fieri potest maturius sopiat͛. Præcepit deus non occidere solē sup irā nostrā: ne furoris nostri testis abscedat. Deniq̄. M. Tullius cōtra suū præceptū: de quo paulo ante dixi: obliuionē iniuriarū ī magnis laudibus posuit. Spero īquit Cæsar: qui obliuisci nihil soles: nisi iniurias. Quod si hoc ille faciebat homo: nō a cælesti tantū: sed a publica quoq̄: ciuiliq̄ iustitia remotissimus: quāto magis id nos facere debemus: qui īmortalitatis uelamine candidati sumus?

Quod peripathetici stoicis obuiant in defensione affectionū: & quæ sint tres furiæ: quas poetæ finxerunt: & quis earum usus sit & abusus. Cap. XIX.

STOici cū affectus ex hoīe tanq̄ morbos conant͛ euellere: ꝑipathetici se opponūt: eosq̄ nō mō retinent: sed etiā defendūt: nihilq̄ in hoīe esse dicūt: qd͛ nō magna rōne ac ꝓuidētia sit innatū. Recte id qdē si singularū rerū ueros terminos scirēt. Itaq̄ hāc ipsam irā comitē esse dicūt uirtutis: tanq̄ nemo possit aduersus hostes fortiter dimicare: nisi fuerit ira cōcitatus. Quo plane ostēdūt: nec qd sit uirtus scire se: nec cur homini attribuerit irā deus. Quæ si nobis iō data ē: ut ea utamur ad occidendos hoīes. qd imanius hoīe: qd similius feris bæluis existimādū est: q̄ id aīal qd͛ ad coīonē & īnocētiā deus fecit? Tres sunt igit͛ affectus: q̄ hoīes in oīa facinora præcipites agūt. ira: cupiditas: libido. Propterea poetæ tres furias esse dixerūt: quæ mētes hoīum exagitent: ira ultionē desiderat: cupiditas opes: libido uoluptates. Sed his oībus deus certos limites statuit: quos si trāscenderint: maioresq̄ esse cœperint: necesse est naturā suam deprauēt: & ī morbos ac uitia uertant͛. Qui aūt sint isti limites: nō ē magni laboris ostēdere. Cupiditas ad ea cōparāda nobis data est: quæ sunt ad uitā necessaria: libido ad sobolē ꝓpagandā: iræ affectus ad coercēda peccata eorū: qui sunt in nostra ptāte. i. ut arctiore disciplina minor ætas ad ꝓbitatē iustitiāq̄ format͛: q̄ nisi in metu cohibeat͛: licētia pariet audaciā: quæ ad omne flagitiū & facinus euadet. Itaq̄ ut ira uti aduersum minores & iustū est & necessariū: sic & aduersum pares & ꝑnitiosum est & īpiū. Impiū q̄ uiolat͛ humanitas: pernitiosum q̄ illis repugnātibus aut ꝑdere necesse est: aut perire. Hāc autē quā dixi esse rōnē: cur homini sit iræ affectus datus: ex ipsius dei præceptis itelligi potest: qui iubet uti maledictis & lædētibus nō irascamur. Manus ait nostras: supra minores semꝑ habeamus: hoc est ut peccātes eos assiduis uerberibus corrigamus: ne amore inutili & idulgētia nimia educent͛ ad malū: & ad uitia nutriant͛. Sed rerū īperiti & rōnis ignari eos affectus: qui sunt hoī ad usus bonos dati exterminauerūt: & latius q̄ rō postulat: euagant͛. Inde iniuste atq̄ impie uiuit͛: utunturq̄ ira cōtra pares. Hinc dissidia: hic expulsiones: hic bella cōtra iustitiā nata sūt. Vtunt͛ cupiditate ad cōgerēdas opes. Hinc fraudes: hic latrocinia: hinc oīa scelerū genera orta sūt. Vtunt͛ libidine ad capiendas tantū uoluptates. Hinc stupra: hic adulteria: hinc corruptelæ oēs extiterūt. Quicunq̄ igit͛ illos affectus intra fines suos redegerit: qd͛ ignorātes deū facere nō possunt. Hic patiēs: hic fortis: hic iustus est.

De quinq̄ sensuū uoluptatibus: & quare plus uoluptatis datū sit homini a natura q̄ cæteris animātibus: & primū de uoluptate uisus. & de spectaculis euitādis: & de ludorū & spectaculoꝝ auctoribus. Cap. XX.

REstat ut contra quinq̄ sensuum uoluptates dicam breuiter. Nam & ipsius libri mensurā iā modum flagitat: quæ omnes quoniā uitiosæ ac mortiferæ sunt: uirtute superari atq̄ opprimi debēt: uel (qd͛ paulo ante dicebā) de affectibus ad rationē suā reuocari. Cæteræ animantes præter unam uoluptatem: quæ ad generandum pertinet: nullam sentiunt. Vtuntur ergo sensibus ad naturæ suæ necessitatem. Vident ut appetant ea: quibus opus est ad uitam tuendam: audiunt inuicē seq̄ dignoscunt: ut possint congregari. Quæ utilia sunt ad uictum: aut ex odore inueniūt: aut ex sapore percipiunt: inutilia respuunt aut recusant. Edendi aut bibendi officium uentris plenitudine metiunt͛. Homini uero solertissimi artificis prouidentia dedit uoluptatē infinitā: & in uitium cadentē: quia proposuit ei uirtutē quæ cum uoluptate semper tanq̄ cū domestico hoste pugnaret. Cicero in Catone maiore: Stupra uero inqt: & adulteria: & omne flagitiū nullis excitari aliis illecebris nisi uoluptatis. Cūq̄ homini siue natura: siue quis deus nihil mente præstabilius dedisset: huic diuino muneri ac dono nihil tam inimicū q̄ uoluptatē. Nec. n. libidine dominante temperātiæ locū ē: neq̄ in uoluptatis regno uirtutem posse cōsistere: sed econtrario deus iccirco uirtutem dedit: ut expugnaret & uinceret uoluptatē: eamq̄ egredientē fines sibi datos: ītra prescriptum coerceret: ne hoīem suauitatibus delinitum atq̄ captum: ditioni suæ subiiceret: ac sempiterna morte mulctaret. Voluptas oculorū uaria & multiplex est: quæ capit͛ ex aspectu reꝝ. quæ sunt ī usu hoīum: uel natura: uel opere delectabiles. Hanc philosophi rectissime sustulerunt. Aiunt. n. multo esse præclarius & homine dignius cælū potius q̄ cælata intueri. Et hoc pulcherrimū opus intermicantibus astroꝝ luminibus: tanq̄ floribus adornatū: q̄ picta & ficta & gēmis distincta mirari. Sed cū diserte cōtemptū terrestriū nos exhortati sunt: & ad cæli spectaculū excitauerūt: tamē spectacula hæc publica nō contēnunt. Itaq̄ his & delectant͛: & libenter intersunt: quæ quoniā maxima sunt irritamēta uitioꝝ: & ad corrumpendos aīos potissime ualent tollenda sunt nobis: qa non mō ad beatam uitam nihil cōferunt: sed etiā nocent plurimū. Nā qui hoīem q̄uis ob merita dānatū ī cōspectu suo iugulari ꝓ uoluptate cōputat: conscīam suā polluit: tam. s. q̄ si homicidii qd͛ fit occulte: spectator & particeps fiat. Hos tamē ludos uocāt: ī qbus humanus sanguis effundit͛. Adeo lōge ab hoībus secessit humanitas: ut cū aīas hoīum īterficiāt: ludere se opinent͛: innocentiores his hoībus quoꝝ sanguinē uoluptati hēnt. Quæro nūc an possint pii & iusti hoīes esse: q constitutos sub ictu mortis ac misericordiā depcantes: nō tātū patiunt͛ occidi sed efflagitāt: ferūtq̄ ad mortē crudelia & humana suffragia: nec uulneribus satiari: nec cruore cōtēti: qn etiā ꝑcussos iacētesq̄ repeti iubēt: & cadauera ictibus dissipari: neqs illos simulata morte deducat. Irascunt͛ ēt pugnātibus: nisi celeriter alter e duobus occisus ē. & tāq̄ humanū sanguinē sitiant: oderunt moras: alios illis cōpares dari poscūt recētiores: ut q̄primū oculos suos satient. Hac consuetudine imbuti humanitatem ꝑdiderunt. Itaq̄ nō parcūt ēt īnocētibus: sed exercent in oēs qd͛ ī malorum trucidatione didicerunt. Huius igit͛ publici homicidii socios & participes esse non conuenit eos

Cicero

qui iustitiæ uiã tenere nituntᷓ. Non.n.tũ occidere deus uetat: lattocinari tantum ꝓhibet qđ ne p leges qdẽ publicas licet: sed ea quoq; ne fiãt: monet: quæ apud hoies ꝓ licitis habentᷓ. Ita neq; militare iusto licebit: cu/ius militia est ipsa iustitia: neq; uero accusare quenq̃ crimine capitali: qa nihil distat: utrũ ne ferro an uerbo potius occidas: quoniã occisio ipsa ꝓhibetᷓ. Itaq; ĩ hoc dei p̃cepto nullã ꝓrsus exceptionẽ fieri oportet qn oc/cidere hoiem sit semp nefas: quẽ deus sanctũ aial eẽ uoluit. Ergo ne illud qdẽ cõcedi aliqs existimet: ut rerẽ/natos liceat oblidere: q̃ uel maxiã ẽ ĩpietas. Ad uitã eni deus ĩspirat aĩas: nõ ad mortẽ. Verꝫ hoies ne qđ sit fa/cinus: quo manus suas polluant: rudibus adhuc & simplicibus animis abnegãt lucẽ nõ a se datã. Expectet ue/ro aliqs: ut alieno sanguini parcant: q nõ parcũt suo: sed hi sine ulla controuersia scelerati & iniusti. Quid illi quos falsa pietas cogit exponere? Nõ possunt inocẽtes existimari: qui uiscera sua canibus obiciũt: & quantũ in ipsis est: crudelius necãt: q̃ si strãgulassent. Quis dubitet qn ipius sit: q alienæ misericordiæ locũ nõ tribuit q etiã si cõtingat ei qđ uoluit: ut alatᷓ: addixit certe sanguinẽ suũ uel ad seruitutẽ: uel ad lupanar. Quæ ãt pos/sint: uel soleãt accidere ĩ utroq; sexu: uel p errorem qs nõ ĩtelligit? qs ignorat? Qđ uel unius Aedipodis de/clarat exẽplũ: duplici scelere cõfusum. Tã igitᷓ nefariũ ẽ exponere: q̃ necare. At.n.parricidæ facultatũ angusti/as cõqueruntᷓ: nec se pluribus liberis educãdis sufficere posse prætẽdũt: quasi uero aut facultates in ptãte sint possidentiũ: aut nõ quotidie deus ex diuitibus pauperes: & ex paupibus diuites faciat. Quare siquis liberos ob pauptatẽ nõ poterit educare: satius est ut ab uxoris cõgressione contineat: q̃ sceleratis manibus dei opera corrumpat. Ergo si homicidium facere nullo mõ licet: nec ĩteresse oĩo conceditᷓ: ne consciam pfundat ullus cruor. Siqdem populo sanguis ille præstatᷓ: in scænis quoq; nescio an sit corruptela uitiosior. Nam & comi/cæ fabulæ de stupris uirginum loquuntᷓ: aut amoribus meretricũ: & quo magis sunt eloquentes q flagitia illa finxerunt: eo magis sñiarũ elegãtia psuadẽt: & facilius ĩhærent audientiũ memoriæ uersus numeiosi & ornati. Item tragicæ historiæ subiciunt oculis parricidia & icæsta regum malorum: & cothurnata scelera demõstrãt. Histrionũ quoq; ĩpudicissimi motus qd aliud nisi libidines docẽt & ĩstigãt? quorũ eneruata cor/pora: & in muliebrem icessum habituq; mollita ĩpudicas fœminas ĩhonestis gestibus mẽtiuntᷓ. Quid de mi/mis loquar corruptelarũ p̃ferẽtibus disciplinã? qui docẽt adulteria: dũ fingũt: & simulatis erudiũt ad uera? Quid iuuenes aut uirgines faciãt: cũ & fieri sine pudore: & spectari libẽter ab oĩbus cernũt? Admonentᷓ uti/que qd facere possint: & ĩflãmantᷓ libidine: q̃ aspectu maxime cõcitatᷓ: ac se qsq; ꝓ sexu in illis imaginibus p̃fi/gurat: ꝓbãtq; illa dũ ridẽt: & adhærẽtibus uitiis corruptiores ad cubicula reuertuntᷓ: nec pueri mõ: quos p̃/maturis uitiis ĩbui nõ oportet: sed etiã senes quos peccare nõ decet: in talẽ uitiorũ semitã dilabuntᷓ. Circensi/um quoq; ludorũ rõ qd aliud habet: nisi leuitatẽ: uanitatẽ: insaniã? Tãto nãq; ĩpetu cõcitantᷓ animi in furorẽ quãto illic ĩpetu curritᷓ: ut iã plus spectaculi exhibeãt: q spectãdi gratia ueniũt: cũ exclamari & efferri: & exili/re cœperint. Vitãda ergo spectacula oĩa: nõ solũ ne qd uitiorũ pectoribus insideat: quæ sedata & pacifica esse debẽt: sed ne cuius nos uoluptatis cõsuetudo deliniat: & a deo atq; a bonis opibus auertat. Nam ludoꝝ cæle/brationes deorũ festa sunt: siqdẽ ob natales eorũ uel tẽporũ nouorũ dedicatiões sunt cõstituti. Et primitus q/dem uenetatiões: q̃ uocantᷓ munera Saturno attributæ fũt. Ludi aũt scænici libero: Circẽses uero Neptũno. Paulatim uero & cæteris diis idẽ honos tribui cœpit: singuliq; ludi noibus eorũ cõsecrati fũt. Sicut Sisinnius Capito in libris spectaculoꝝ docet. Siquis igitᷓ spectaculis interest: ad quæ religionis gratia cõuenitur disces/sit a dei cultu: & ad deos se contulit: quorũ natales & festa celebrauit.

Sisinnius

De uoluptate aurium: Et quid sibi uelit diuinorũ eloquiorũ simplicitas: quæ omnibus carminibus & flo/ribus: pompisq; uerborum præferenda est. Cap. XXI.

AVriũ uoluptas ex uocũ & cãtuũ suauitate pcipitᷓ: quæ.s.tã uitiosa est: q̃ oblectatio illa: de qua dixi/mus oculorũ. Quis eni nõ luxuriosum: ac nequã putet eũ: qui scænicas artes domi habeat? Atq; nihil refert utrũ ne luxuriã solus domi: an cũ populo exerceas in theatro. Sed iã de spectaculis di/ctum est: restat unũ: qđ est nobis expugnãdũ: ne capiamur his quæ ad sensum itimũ penetrant. Nã illa oia quæ uerbis carẽt.i.aeris & neruorũ suaues soni: possunt facile cõtẽni: qa nõ adhærent: nec scribi possunt. Carmẽ autẽ cõpositũ & orõ cũ suauitate decipiẽs capit mẽtes: & quo uoluerit ĩpellit. Inde hoies litterati cũ ad religionẽ accesserint dei: ab aliquo ĩperito doctore fundati minus credunt. Assueti enĩ dulcibus & politis: siue orõnibus: siue carminibus: diuinarũ litterarũ simplicẽ cõemq; sermonẽ pro sordido aspernantᷓ. Id eni quærũt quod sensum demulceat. Persuadet autẽ qcqd est suaue: & aĩo penitus dũ delectat: insidet. Nũ igitᷓ deus & mẽtis: & uocis: & ligũæ artifex diserte loq nõ põt? Immo uero sũma ꝓuidẽtia carere phuco uoluit ea: quæ diuina sunt: ut oẽs itelligerent quæ ipse oĩbus loquebatᷓ. Ergo qui ueritati studet: qui nõ uult ipse se decipere: abiiciat inimicas & noxias uoluptates: quæ aĩam sibi uinciãt: ut corpus cibi dulces: præferantᷓ uera falsis: æterna breuibus: utilia iucũdis. Nihil aspectu gratũ sit: nisi qđ pie: qđ iuste fieri uideas nihil auditu suaue: nisi qđ alit animã: melioréq; te reddit. Maximeq; hic sensus nõ ẽ ad uitiũ detorquẽdus: q nobis iõ datus ẽ: ut doctrinã dei pcipe possemus. Itaq; si uoluptas ẽ audire cãtus & carmia: dei laudes cane/re: & audire iucũdũ sit. Hæc ẽ uoluptas uera: quæ comes & socia uirtutis ẽ. Hæc ẽ nõ caduca & breuis: ut illæ q̃s appetũt: q corpori ut pecudes seruiũt: sed ppetua & sine ulla ĩtermissiõe delectãs. Cuius terminos siqs ex/cesserit: nihilq; aliud ex uoluptate petierit: nisi ipsam uoluptatẽ: hic mortẽ meditatᷓ: qa sicut uita ppetua ĩ uir/tute ẽ: ita mors ĩ uoluptate. Qui.n.tpalia maluerit: carebit æternis: q terrena ꝓtulerit: cælestia nõ habebit.

De uoluptate olfatus & gustus: quã uir prudẽs euitare debet: & laqos & tẽdiculas mortis. Cap. XXII.

AD uoluptates autẽ saporis & odoris: q duo sensus ad solũ corpus ptinẽt nihil est aliud quod a no/bis disputetᷓ: nisi forte qs exigit: ut dicamus turpe esse sapienti ac bono si uentri & gulæ seruiat: si unguẽtis oblitus ac floribus coronatus icedat: quod q facit: utiq; ĩsipiẽs: & ĩeptus: & nihil ẽ: & quẽ ne odor qdẽ uirtutis attigerit. Fortasse qspiã dixerit. Cur ergo illa facta sunt nisi ut illis fruamur?

At enĩ iã sæpe dictũ est uirtutẽ fuisse futurã nullã: nisi haberet q̃ opprimeret. Itaq; fecit oĩa deus ad instruendũ certamẽ rerũ duarũ. Ergo illecebræ istæ uoluptatũ arma sunt illius: cuius opus unũ est expugnare uirtutẽ: iustitiãq; ab oĩbus excludere. His blandimẽtis titillat aĩa & suauitatibus. Scit.n. q̃a mortis ẽ fabricatrix uoluptas. Nã sicut deus hoĩem ad uitã nõ nisi per uirtutẽ ac laborẽ uocat: ita ille ad mortẽ per delitias ac uoluptates: & sicut ad uerũ bonũ per fallacia mala: sic ad uerũ malũ per bona fallacia peruenit̃. Cauenda sunt igitur oblectamẽta ista tanq̃ laquei & plagæ: ne suauitudinum mollicie capti: sub ditione mortis cum ipso corpore redigamur: cui nos mancipauimus.

De uoluptate tactus: & quare sit in hoĩe uehemẽtior q̃ in cæteris aĩalibus: & quãtas p eũ diabolus turpitudines ĩgerat & spicula gehẽnæ: & de licito coitu & illicito: & q̃re ĩter oĩa animatia sola mulier post cõceptũ patiens uiri: & q̃s sit continentiæ uel incontinentiæ fructus. Cap. XXIII.

Venio nũc ad eã quæ pcipit̃ ex tactu uoluptatẽ: q̃ sensus ẽ q̃dẽ totius corporis. Sed ego nõ de ornamẽtis aut uestibus: sed de sola libidine dicẽdũ mihi puto: quæ maxime coercenda est: q̃a maxime nocet. Cũ excogitasset deus duorũ sexuũ rõnẽ: attribuit ipsis ut se inuicẽ appeterẽt: & cõiunctione gauderẽt. Itaq; ardẽtissimã cupiditatẽ cũctorũ animãtiũ admiscuit corporibus: ut in hos affectus auidissime ruerẽt: eaq; rõne ꝓpagari & multiplicari genera possent. Quæ cupiditas & appetẽtia in hoĩe uehemẽtior & acrior inuenit̃: uel q̃a hominũ multitudinẽ uoluit esse maiorẽ: uel quoniã uirtutẽ soli homini dedit: ut esset laus & gloria in coercendis uoluptatibus: & sui abstinẽtia. Scit ergo aduersarius ille noster q̃ta sit uis huius cupiditatis: quã q̃dẽ necessitatẽ dicere maluerunt: eãq; a recto & bono ad malũ & ad prauũ trãsferũt. Illicita.n. desideria ĩmittit: ut aliena cõtaminẽt: q̃bus habere ꝓpria sine delicto licet. Obiicit quippe oculis irritabiles formas: suggeritq; fomẽta: & uitiis pabulũ subministrat: tũ intimis uisceribus stimulos oẽs cõturbat: & cõmouet: & naturalẽ illũ incitat: atq; ĩflãmat ardorẽ donec irrætitũ hominẽ ĩplicatũq; decipiat. At ne q̃s esset: q̃ pœnarũ metu abstineret alieno: lupanaria quoq; cõstituit: & pudorẽ ĩfœlicũ mulierũ publicauit: ut ludibrio haberet tã eos qui faciũt: q̃ quas pati necesse est. His obscœnitatibus aĩas ad sanctitatẽ genitas: uelut ĩ cœni gurgite demersit: pudorẽ extinxit: pudicitiã fugauit. Idẽ etiã mares admiscuit maribus: & nefandos coitus cõtra naturã cõtraq; ĩstitutũ dei machinatus est: sic ĩbuit hoĩes: & armauit ad nefas oẽ. Quid enĩ põt eẽ sanctũ his: qui ætatẽ ĩbecillã & præsidio ĩdigentẽ. libidini suæ depopulandã fœdãdãq; substrauerit? Nõ põt hæc res pro magnitudine sceleris enarrari. Nihil amplius istos appellare possum q̃ ĩpios & parricidas: q̃bus nõ sufficiat sexus a deo datus: nisi & suũ sexũ ꝓphane ac petulanter illudãt. Hæc tamẽ apud illos leuia & q̃si honesta sũt. Quid dicã de his qui abominãdã nõ libidinẽ: sed ĩsaniã potius exercent? Piget dicere. Sed quid his fore credamus: quos nõ piget facere? & tamẽ dicendũ est: quia fit. De istis loquor: quorũ teterrima libido & execrabilis furor: ne capiti quidẽ parcit. Quibus hoc uerbis aut q̃ indignationẽ tãtũ nefas ꝓsequar. Vicit officiũ linguæ sceleris magnitudo. Cũ igit̃ libido hæc edat opa: & hæc facinora designet: armãdi aduersus eã uirtute maxima sumus. Quisquis affectus illos frænare nõ potest: cohibeat eos intra præscriptum lægittimi thori: ut & illud quod auide expetit: assequatur: & tamẽ in peccatũ non incidat. Nã quid sibi hoĩes ꝑditi uolũt? Nẽpe honesta opera uoluptas sequit̃: si ipsam per se appetunt: iusta & legittima frui licet. Quod si aliqua necessitas prohibet: tum uero maxima adhibenda uirtus erit: ut cupiditati continentia reluctetur. Nec tantum alienis thoris q̃ attingere nõ licet: uerum etiam publicis uulgatisq; corporibus abstinendum deus præcepit. Docetq; nos cum duo ĩter se corpora fuerint copulata: unum corpus efficere. Itaq; qui se cœno ĩmerserit: cœno sit oblitus necesse est: & corpus quidem cito ablui potest: mẽs autem cõtagione ĩpudici corporis ĩquinata nõ põt: nisi ex lõgo tpe & multis bonis operibus ab ea quæ ĩhæserit: colluuione purgari. Oportet ergo sibi quẽq; præponere duorum sexuum coniunctionem generandi causa datam esse uiuentibus. Eamq; legem his affectibus positam: ut successionem parent. Sicut autem dedit nobis oculos deus: nõ ut spectemus uoluptatemq; capiamus: sed ut uideamus ꝓp eos actus: qui ꝑtinent ad uitæ necessitatem. Ita genitalẽ corporis partẽ: q̃d nomẽ ipsum docet: nulla alia causa nisi efficiendæ sobolis accepimus. Huic diuinæ legi summa deuotione parẽdũ est. Sint oẽs q dei discipulos se ꝓfitebunt̃ ita morati & instituti: ut impare sibi possint. Nã q uoluptatibus indulgent: q libidini obsequunt̃: hi animã suam corpori mancipant: ad mortemq; condẽnant. Qui se corpori addixerunt in quo habet mors ptãtem. Vnusq̃sq; igit̃ q̃tũ põt formet se ad uerecundiã: pudoreq; colat: castitateq; mente & conscia tueat̃. Nec tãtũ legibus publicis pareat: sed sit supra oẽs leges: q legẽ dei sequit̃. Quibus bonis si assuerit: iã pudebit eũ ĩ deteriora descẽdere. Modo placeãt recta & honesta q̃ melioribus iucundiora sunt: q̃ praua & ĩhonesta peioribus. Nõdũ oĩa castitatis officia executus sum: q̃ nõ modo deus intra priuatos parietes: sed ẽt æ pscripto lectuli terminat: ut cũ q̃s habeat uxorẽ: neq; seruã neq; liberã hẽre ĩsuper uelit: sed m̃rimonio fidẽ seruet. Nõ.n. sicut iuris publici rõ est: sola mulier adultera est q̃ habet aliũ. Maritus aũt ẽt si plures habeat: a crimine adulterii solutus est. Sed diuina lex ita duos ĩ m̃rimoniũ: q̃d ẽ in corpus unũ pari iure cõiungit: ut adulter habeat̃ q̃sq̃s compagẽ corporis ĩ diuersa distraxerit. Nec ob aliã cãm deus cũ cæteras aĩantes suscepto fœtu maribus repugnare uoluisset: solã oĩum mulierẽ patientẽ uiri ĩ fecit. I.ne fœminis repugnantibus libido cogeret uiros aliud appetere: eoq; facto castitatis gloriã nõ tenerẽt. Sed neq; mulier uirtutẽ pudicitiæ caperet: si peccare non posset. Nã q̃s mutum aĩal pudicũ esse dixerit: quod suscepto fœtu mari repugnat? Quod ideo facit: quia necesse est in dolorẽ atq; in periculũ ueniat: si admiserit. nulla igit̃ laus est non facere q̃d nõ possis facere. Ideo aũt pudicitia ĩ hoĩe laudat̃: q̃a nõ naturalis est: sed uolũtaria. Seruanda igit̃ fides ab utroq; alteri est: ĩmo exẽplo cõtinẽtiæ docẽda uxor ut se caste gerat. Iniquũ ẽ.n. ut id exigas: q̃d ipse præstare non possis. Quæ iniq̃tas id effecit ꝓfecto: ut essent adulteria: fœminis ægre ferentibus præstare se fidem non exhibentibus mutuam caritatẽ. Deniq; nulla est tam ꝑditi pudoris adultera: q̃ nõ hanc cãm uitiis suis prætẽdat: iniuriã se peccando nõ face-

re:sed referre:q̃d optime Quintilianus expressit. Homo inq̃t neq̧ alieni m̃rimonii abstinens neq̧ sui custos: quæ inter se natura cõnexa sunt. Ná neq̧ maritus circa corrũpendas alio⁊ cõiuges occupatus pōt uacare do mesticæ sanctitati. Et uxor cum in tale icidit m̃rimoniũ:exéplo ipo concitata aut imitari se putat:aut uindi/cari. Cauẽdum igit̃ ne occasioné uitiis nostra intemperantia demus:sed assuesrát inuicé mores duo⁊:& iugũ paribus animis iferant.nos ipsos i altero cogitemus.ná fere in hoc iustitiæ summa cõsistit:ut nõ facias alteri q̃cq̃d ipse ab altero pati nolis. Hæc sunt quæ ad cõtinétiam præcipiunt̃ a deo. Sed tamé siq̃s diuina præcepta circunscribere se putet posse:addant̃ illa ut oís calũnia & occasio fraudis remoueat̃:adulterũ esse qui a mari to dimissam duxerit:& eum q̃ præter crimen adulterii uxoré dimiserit:ut alterá ducat. Dissociari.n. corpus & distrahi deus noluit. Præterea non tantũ adulteriũ esse uitandũ.sed etiá cogitationé:neq̧ aspiciat alienam & animo concupiscat. Adulterá.n.fieri métem:si uel imaginé uoluptatis ipsa sibi depinxerit. Mens é.n.profe cto quæ peccat quæ immoderatæ libidinis fructũ cogitatiõe complectit̃. In hac crimé est:in hac oé delictũ. Nam & si corpus nulla sit labe maculatũ:nõ cõstat tamé pudicitiæ rõ si animus incæstus est:nec illibata ca stitas uideri pōt.ubi conscíam cupiditas inquinauit. Nec uero aliq̃s existimet difficile esse imponere frænos uoluptati.eamq̧ uagá & erranté castitatis pudicitiæq̧ limitibus icludere:cum ꝓpositum sit hoíbus oíbus etiá uincere:ac plurimi beatam atq̧ icorruptam corporis integritatem retinuerunt:multiq̧ sint q̃ hoc cæle sti genere uitæ fœlicissimæ perfruant̃. Quod q̃dem non ita deus fieri præcepit tanq̃ astringat:quia generari homines oportet:sed tanq̃ sinat. Scit.n.quantam his affectibus imposuerit necessitatem: Siq̃s hoc inq̃t face/re potuerit habebit eximiam icomparabilemq̧ mercedem. Quod continentiæ genus quasi fastigium est: oíumq̧ consũmatio uirtutum. Ad quam si q̃s eniti atq̧ eluctari potuerit:hunc seruum dominus:hũc disci/pulũ magister agnoscet. Hic terram triũphabit:hic erit consimilis deo:q̃ uirtutem dei cœperit. Hæc q̃dé dif ficilia uident̃:sed de eo loquimur:cui calcatis omnibus terrenis iter in cælum paratur. Nam quia uirtus in dei agnitione consistit:omnia grauia sunt:dum ignores: ubi cognoueris facilia. per ipsas difficultates nobis excũdũ est:qui ad sũmũ bonũ té dimus.

De pœnitentia & fructu eius: & cõscientiæ stimulis: & districto dei iudicio:ex quibus sacrificiis: & in qua ara possit placari. Cap. XXIIII.

Nec tamé deficiat aliquis:aut de se desperet:si aut cupiditate uictus:aut libidine ípulsus:aut errore deceptus: aut ui coactus: ad iniustitiæ uiá lapsus est. Potest ení reduci ac liberari si eum pœniteat actorũ:& ad meliora cõuersus satis deo faciat:quod fieri posse Cicero nõ putauit:cuius hæc i aca/dæmico tertio uerba sunt. Quod si liceret his q̃ in itinere deerrassent: sic uiá deuiá secutos corri/gere erroré in pœnitẽdo:facilior esset emendatio temeritatis. Licet plane. Ná si liberos nostros cũ delictorũ suorũ cernimus pœnitere: correptos esse arbitramur:& abdicatos abiectosq̧ rursus tamé suscipi/mus:fouemus:amplectimur:cur desperemus clemẽtiá dei patris pœnitẽdo posse placari? Ergo idem domi nus ac parens indulgẽtissimus remissurũ se pœnitẽtibus peccata ꝓmittit:& obliturũ oés iniq̃tates nostras:si iustitiá denuo cœpimus opari. Sicut.n.nihil prodest male uiuẽti ante actæ uitæ ꝓbitas:q̃a superueniés nequi/tia iustitiæ opa deleuit:ita nihil officiũt peccata uetera correcto:q̃a superueniés iustitia labé uitæ prioris abole uit. Qué ení facti sui pœnitet:erroré suũ pristinũ intelligit. Ideoq̧ græci melius & significátius μετάνοιαν dicũt:qué nos latine possũmus dicere resipiscẽtiá. Resipiscit enim ac suá mẽté quasi ab insania recipit:qué errasse piget.castigatq̧ seipsum demẽtiæ:& cõfirmat animũ suũ ad rectius uiuendũ: tũ idipsum maxime ca/uet: ne rursus in eosdé laqueos inducat̃. Deniq̧ muta quoq̧ aĩalia cum fraude capiunt̃: si aliquo se modo in fugá excitauerint:fiũt postmodũ cautiora:uitátq̧ semp ea oía in q̃bus dolos insidiasq̧ senserũt. Sic homi/né pœnitentia cautũ ac diligenté facit ad euitáda peccata:in quæ semel fraude deciderit. Nemo.n.pōt eé tam prudés: tá circũspectus:ut nõ aliquãdo labat̃. Et iccirco deus ibecillitaté nostrá sciés; pro sua pietate aperuit nobis portũ salutis:ut huic necessitati:cui fragilitas carnis subiecta est:medicina pœnitẽtiæ subueniret. Ergo quisq̧ aberrauerit:referat pedé: seq̧ q̃primũ recipiat ac reformet. Sed reuocare gradũ: superasq̧ euadere ad auras Hoc opus:hic labor est. Degustatis ení male iucũdis uoluptatibus.uix diuelli ab his possũt:facilius re/cta sequerent̃:si earũ suauitates nõ attigissent:sed si eripiát se malæ seruituti cõdonabit̃ his oís error:si erro/rem suũ uita meliore correxerint. Nec lucrari se quisq̃ putet:si delicti cõscium nõ habebit:scit ille oía i cuius cõspectu uiuimus.nec si uniuersos hoíes cælare possumus:deũ possumus:cui nihil abscõditũ:nihil pōt eé se/cretũ. Seneca exhortatiões suas mirabili sentẽtia terminauit. Magnũ inq̃t nescio q̃d maius q̃ cogitari pōt nu mé est:cui uiuẽdo operá damus. Huic nos approbemus. Ná nihil ꝓdest iclusam esse cõsciẽtiá: patemus deo. Quid uerius dici pōt ab eo:q̃ deũ nosset:q̃ dictũ est ab hoíe ueræ religiõis ignaro? ná & maiestaté dei expssit maioré eé dicẽdo:q̃ ut eá cogitatio mẽtis humanæ cape possit: & ipsum ueritatis attigit fonté: sentiẽdo uitá hoís supuacuá nõ eé(ut Epicuri uolunt)sed deo ab his operá uiuẽdo dari:siq̃dé iuste ac pie uixerint. Potuit esse uerus dei cultor:siq̃s illi mõstrasset ut cõtépsisset;ꝓfecto Zenoné & magistrũ suũ socioné:si ueræ sapien tiæ ducé nactus eét. Huic nos iq̃t approbemus. Cælestis ꝓrsus oro nisi antecederet ignorãtiæ cõfessio: nihil ꝓdest iclusam hẽe cõsciẽtiá:patemus deo:nullus ergo mẽdacio:nullus dissimulatiõi locus est: q̃a parietibus oculi hoíum submouent̃:dei aũt diuinitas nec uisceribus submoueri pōt:quominus totũ hominem perspi ciat & norit. Idé in eiusdem opis primo. Quid agis inquit? quid machinaris? quid abscondis? Custos te tu/us sequitur. Alium tibi peregrinatio subduxit:aliũ mors:alium ualitudo. Hæret hic:quo carere nunq̃ potes Quid locum abditum legis: & arbitrũ remoues? Puta tibi cõtigisse ut oculos omniũ effugias demés. Quid tibi prodest non habere conscium:habenti conscientiam? nõ minus mirabiliter de conscientia & deo Tulli/us: Meminerit inquit deum se habere testé:idest(ut ego arbitror) menté suá:quá nihil homini dedit ipse di uinius. Item cũ de bono & iusto uiro loqueret̃. Itaq̧ talis uir inquit nõ modo facere:sed ne cogitare quidem quicq̃ audebit: quod non audeat prædicare. Purgemus igitur conscientiam: quæ oculis dei est peruia. & (ut

Seneca

idem ait)semp ita uiuamus : ut rõnem nobis reddendā arbitremur:putemusq; nos momētis omnibus nõ
in aliquo (ut ille dixit)orbis terræ theatro ab hominibus:sed desuper spectari ab eo:qui & iudex & testis ipe
futurus est:cui ratioñe uitæ reposcenti actus suos inficiari nõ licebit.Ergo satius est aut fugere cõsciētiā:aut
nos ipsos ultro aperire animū : & pniciem rescissis uulneribus effundere:quibus nemo alius mederi potest
nisi solus ille qui gressum claudis:uisum cæcis reddidit:maculata purgauit membra:mortuos excitauit. Il-
le ardorē cupiditatis extinguet:extirpabit libidines:inuidiā distrahet:irā mitigabit.Ille reddet ueram & ppe-
tuam sanitatē.Appetenda est hæc oībus medicina:quoniā maiori periculo uexatur anima q̃ corpus: & q̃pri
mum latentibus morbis adhibenda est curatio.Neq; enim si utat aliquis oculorum acie clara:membris oī-
bus integris corporis tonus fortissima ualitudine:tamen eū dixerim sanū si efferat ira:superbia tumidus i-
fletur:libidini seruiat:cupiditatibus inardescat:sed eum potius qui ad alienā fœlicitatem nõ attollat oculos:
opes nõ admiret:alienam mulierē sancte uideat:nihil oīno appetat:non cõcupiscat alienū:non inuideat ulli:
non fastidiat quēq̃:sit humilis:misericors:beneficus:mitis:humanus:pax in animo eius perpetua uerset. Il-
le homo sanus:ille iustus:ille pfectus est.Quisquis igit his oībus præceptis cælestibus obtēperauerit: hic est
ueri dei cultor:cuius sacrificia sunt mansuetudo animi: & uita innocens: & actus boni. Quæ omnia qui ex-
hibet:totiens sacrificat:quotiens bonum aliqd ac piū fecerit.Deus enī non desiderat uictimā:neq; muti ani
malis:neq; mortis ac sanguinis:sed hominis & uitæ.Ad quod sacrificiū neq; uerbenis opus est : neq; fibris:
neq; cespitibus:quæ sunt utiq; uanissima:sed his quæ de intimo corde proferunt. Itaq; in arā dei quæ uere
maxima est:& quæ in corde hominis collocata coinquinari nõ potest sanguine:iustitia imponitur : patien-
tia:fides:īnocentia:castitas:abstinentia.Hic est uerissimus ritus:hæc illa lex dei(ut a Cicerone est dictum)p-
clara & diuina sempq; recta & honesta iubet. Verat praua & turpia cui parentem sanctissime ac certissimæ
legi:iuste ac legittime necesse est uiuere.Cuius legis pauca equidem capita posui:q; sum pollicitus ea me tā-
tūmodo esse dicturum:quæ summū fastigium uirtuti & iustitiæ imponerēt. Siquis uolet cætera oīa com-
prehendere:ex fonte ipso petat:unde ad nos riuus iste manauit.

De differentia doni & sacrificii diuini:& forma laudandi deū:& orationis forma & fructu. Cap.XXV.

Plato — NVnc de sacrificio ipso dicamus pauca.Ebut inquit Plato non castū donū deo. Quid ergo? Picta
scilicet & pciosa? imo uero nõ castū donū deo qcqd surripi : qcquid corrūpi potest.Sed sicut hoc
uidit nõ oportere uiuenti offerre aliquid quod sit ex mortuo corpore:cur illud nõ uidit nõ debe
Seneca — re incorporali corporale munus offerri? Quanto melius & uerius Seneca.Vultis ne uos inqt deū
cogitare magnū & placidum:& maiestate leni uerendum:amicum & semper in proximo non i-
molatioībus nec sanguine multo colēdum.Quæ enim ex trucidatione imerentium uoluptas est? Sed mē
te pura:bono honestoq; pposito:non templa illi congestis in altitudinē saxis struenda sunt:in suo cuiq; cõ
secrandus est pectore.Vestes igitur:gemmas:& cætera quæ habentur in precio: si quis putet deo cara : is pla
ne quid sit deus nescit:cui putat uoluptati esse eas res : quas si etiam homo cõtēpserit:iure laudabitur.Quid
ergo castum? quid deo dignum:nisi quod ipse in illa diuina lege sua poposcit? Duo sunt quæ offerri debeāt:
donum & sacrificium:donum in perpetuū:sacrificiū ad tempus.Verum apud istos:qui nullo modo ratio-
nem diuinitatis ītelligunt donū est quicquid auro argentoq; fabricat. Item quicqd serico & purpura texit.
sacrificiū est & uictima: & quæcunq; in ara cremātur.Sed utroq; non utitur deus:quia & ipse incorruptus
est:& illud totum corruptibile.Itaq; deo utrunq; incorporale offerendū est:quo utitur.Donū est integritas
animi:sacrificium laus & hymnus.Si eni deus nõ uidetur:ergo his rebus coli debet:quæ nõ uidentur. nulla
igitur alia religio est uera:nisi quæ uirtute ac iustitia constat.Quomodo autem deus iustitia hominis utat:
intellectu facile est.Si enim iustus fuerit homo:accepta imortalitate in æternū deo seruiet. Homines ait nõ
Cicero — nisi ad iustitiam nasci:tum philosophi ueteres: tum etiam Cicero suspicatur.differens enim de legibus. Sed
omnium inquit quæ in hominum doctorum disputatione uersant:nihil est profecto præstabilius : q̃ plane
intelligi nos ad iusticiam esse natos.Id ergo solum deo exhibere atq; offerre debemus: ad quod capiendum
Trisme gistus — nos ipse generauit.Hoc autem duplex sacrificii genus q̃ sit uerissimum Trismegistus Hermes idoneus testis
ē. Qui nobiscum idest cum philosophis quos sequimur:tam uerbis q̃ re congruit:de iustitia sic locutus est.
Hoc uerbum o fili adora & cole.Cultus autem dei unus est:malum non esse.Item in alio sermone profecto
cum exaudisset Ascelpium quærentem a suo filio:utrum placeret pri eius offerri thus & alios odores: ad sa-
crificiū dei:exclamauit.Bene bene o mi nate:o Asclepi. Est enim maxima impietas tale qd de illo uno ac sin
gulari bono in animum iducere.Hæc & his similia huic non conueniunt.Oium.n. quæcūq; sunt plenus ē:
& oium minime indigens.Nos uero gr̃as agentes adoremus.Huius.n.sacrificium sola benedictio. Et recte.
Verbo.n.sacrificari oportet deo:siquidem deus uerbum est:ut ipse confessus est:Sūmus igit colēdi dei ritus
est ex ore iusti hominis ad deum directa laudatio:quæ tamen ipsa ut deo sit accepta:& humilitate: & timo-
re:& deuotione maxima opus est:nequis forte integritatis & innocentiæ fiduciam gerens:tumoris & arro-
gantiæ crimen incurrat:eoq; facto gr̃am uirtutis amittat.sed ut sit deo carus:omniq; macula careat: miseri
cordiam dei semp imploret:nihilq; aliud precet:nisi peccatis suis ueniam.licet nulla sint.Siquid aliud desi-
derauit : non est opus deo scienti quid uelimus:siquid ei boni euenerit:gr̃as agat:siquid mali:satisfaciat : &
illud sibi ob peccata sua fateat euenisse:& nihilominus in malis gr̃as agat:& in bonis satisfaciat : ut idem sit
semper & stabilis:& immutabilis:& inconcussus.Nec tantum hoc in templo putet sibi esse faciēdum : sed &
domi & in ipso etiam cubili suo.Secum deniq; habeat deum semper in corde suo consecratum ; quoniam
ipse est dei templum.Quod si deo patri hac domino hac assiduitate: hoc obsequio:hac deuotione seruierit:
consummata & perfecta iustitia est:quam qui tenuerit : hic ut ante testati sumus:deo paruit:hic religioni atq;
suo officio satisfecit.

Lactantii firmiani diuinarum institutionum. De uita beata. Liber Septimus.

Quid sit dictum in præcedentibus libris: quid restat dicendum i ultimo; qui sint credituri ueritati: & qui non, quare. Capitulum primum.

BENE Habet: iacta sunt fundamenta (ut ait eximius orator) Verum nos non tantū fundamenta iecimus: quæ firma & idonea essent operi perficiendo; sed magnis robustisq; molibus ædificium totum pene usq; ad summum perduximus. Restat id quod est multo facilius: uel tegere uel ornare: sine quo tamen priora opera inutilia sunt & ingrata. Nam qd prodest aut falsis religionibus liberari: aut intelligere ueram? Quid aut uanitatem falsæ sapientiæ peruidere: aut quæ sit uera cognoscere? qd inq̄ prodest cæleste illam iusticiam defendere? quid cum magnis difficultatibus cultum dei tenere? Quæ est summa uirtutis: nisi tum diuinum præmium beatitudinis perpetuæ subsequat? de quo nobis est in hoc libro disserendum; ne priora omnia irrita & īfructuosa uideant: si hoc cuius causa illa suscæpta sunt: in īcertum relinquamus; ne qs forte arbitret tantos labores icassum suscipi: dum eorum cælesti mercede diffidit: quā deus statuit ei: q hæc suauia terræ bona pro sola nudaq; uirtute cōtempserit. Satis & huic parti faciamus: tum testimoniis diuinarū lrarum: tum ēt probabilibus argumētis: ut æque clatum sit: & futura præsentibus: & diuina terrenis: & perpetua breuibus esse anteponenda; quoniam tēporalia sunt præmia uitiorū: sempiterna uirtutū. Exponam igit rationem mundi: ut facile possit intelligi quando & quare sit effectus a deo: quod Plato qui de mundi fabricatione disseruit; nec scire potuit; nec explicare: quippe qui cæleste misterium: quod non nisi prophetis ac deo docente discit: ignorabat. Ideoq; in perpetuū dixit esse fabricatum; quod longe secus est: quoniam quicquid est solido ac graui corpore: ut initium cœpit aliquando: ita finem capiat necesse est. Nam Aristoteles cum non uideret quemadmodum posset tāta rerum magnitudo iterire: & hanc perscriptionem uellet effugere: semper ait fuisse mundum: ac semper futurum: prorsus nihil uidit: quia quicquid est; aliquando habuerit pricipium necesse est: nec oīno quicq̄ potest esse nisi cœperit. Nam cū terram: & aquā: & ignem dispite cōsumi: extinguiq; uideamus; quæ sunt uniq; mūdi partes; intelligit totum esse mortale: cuius membra sunt mortalia. Ita fit: ut natum sit qcquid potest ireri re: sed & omne quod sub uisu oculorum uenit: & corporale (ut ait Plato) & solubile sit necesse est. Vnus igit Epicurus auctore Democrito ueridicus in hac re fuit: qui ait & ortum aliquando: & aliquando esse periturum. Nec tamen rationem ullam reddere potuit. s. aut quibus de causis hoc tantum opus: aut quo tempore resoluat. Quod quoniam nobis deus reuelauit: nec coniecturis id assequimur; sed traditione cælesti: docebimus sedulo: ut tandē studiosis ueritas appareat: nec uidisse: nec cōprehēdisse philosophos ueritatē. Sed ita leuiter odoratos: ut tamen unde eos ille odor sapientiæ tā suauis: tam iucundus afflaret: nullo modo senserit. Interim necessarium puto admonere lecturos: q hæc nostra quæ tradimus: prauæ uinosæq; mētes aut omnino non intelligerent. Hebetatur enim acies eorum terrenis cupiditatibus: quæ sensus omnes grauant: imbecillesq; reddunt: aut etiam si intelligent: dissimulabunt tamen: & esse hæc uera nolent: quia trahuntur a uitiis: & scientes malis suis fauent: quorum suauitate capiuntur: & uirtutis uiam deserunt: cuius acerbitate offenduntur. Nam qui auaricia & opum inexplebili quadam siti flagrant: quia non possunt uenditis aut elargitis quæ amant; tenui cultu uitam degere. Sine dubio malunt id esse affectum; quod desideriis suis renunciare coguntur. Item qui libidinum stimulis incitati (ut ait poeta) in furias ignemq; ruunt; utiq; incredibilia nos afferre dicunt; quia uulnera aures eorum præcepta continētiæ: quæ illos a uoluptatibus suis prohibent: quibus animam suam cum corpore adiudicauerunt. Qui uero ambitione inflati: aut amore potentiæ īflammati: omne studium suum ad honores acquirendos contulerunt: ne si solem quidem ipsum gestemus in manibus: fidem commodabunt ei doctrinæ: quæ illos iubet omni potentia & honore contempto: humiles uiuere: atq; ita humiles: ut & accipere iniuriam possint: & referre nolint si accæperit. Hi sunt homines. qui contra ueritatem clausis oculis quoquomodo latrāt. Qui autem sani sunt uel erunt. i. nō ita uitiis immersi: ut sanabiles nō sint: & credent his & libēter accedent: & quæcūq; dicimus: apta: & plana: & simplicia: & qđ maxime opus est; uera & inexpugnabilia illis uidebunt. Nemo uirtuti fauet: nisi qui seq potest; sequi aūt non facile est oibus. Hi possunt; quos paupertas & rerū īdigētia exercuit: & capaces uirtutis effecit. Nam si uirtus est tolerantia malorū: non capiunt ergo uirtutem; q semper i bonis fuerunt: qa mala neq; experti sunt neq; ferre possunt: assuetudine ac desiderio bonorū: quæ sola nouerunt. Eo fit: ut paupes & humiles deo credant facilius: q sunt expediti q̄ diuites: q sunt īpedimentis suis implicati: imo, cathenati & cōpediti seruiunt ad nutū dominæ cupiditati: quæ illos īextricabilibus uinculis irrætiuit: nec possunt in cælū aspicere; quoniā mens eorū i terrā pna: humiq; defixa est. Virtutis aūt uia nō capit magna onera portātes: angustus admodū trames est: p quem iusticia hoīem deducit i cælum. Hunc tenere nō pōt: nisi q fuerit expeditus & nudus. Nā isti locupletes multis & īgentibus sarcinis onerati: per uiam mortis incedunt: quæ latissima est: quoniam late perditio dominatur. His acerba sunt: his uenena: quæ deus ad iusticiam præcepit: quæq; nos dei magisterio de uirtute: ac ueritate disserimus. Quibus si repugnare audebunt; hostes se esse necesse est uirtutis iusticiæq; fateantur. Aggrediar nunc quod superest: ut finis operi possit imponi. Id autem superest ut de iudicio dei disseramus: quod tunc constituetur: cum dominus noster redierit i terram: ut unicuiq; pro merito aut præmium persoluat; aut pœnam. Itaq; ut in quarto libro de primo aduentu eius diximus: sic in hoc secundum referamus aduentū: quē Iudæi quoq; confitentur & sperant: sed frustra quoniā necesse ē ad eos cōsolādos reuertat: ad quos cōuocandos prius uenerat. nam q uiolarunt ipse humilē: sentiēt i potestate uictorem Eaq; omnia quæ legunt & non ītelligunt: deo cōpensante patient: qppe q peccatis oibus īquinati: & īsuper sancto cruore perfusi: ab illo ipso cui nefandas manus intulerunt: sint ad æterna supplicia destinati. Sed erit nobis contra Iudæos separata materia: in qua illos erroris & sceleris conuincemus.

Aristote.

Epicurus

Quod aureum sæculum: idest fœlicissimus status futurus est post iudicium. Et quare ratio mundi non potest ab homine appræhendi. & ꝙ ueram sapiam non assequit quis beneficio naturæ: sed grãæ. Cap. II.

Erratum Vigesimũ tertium

NVnc ignaros ueritatis instruamus dispositione summi dei sic ordinatum: ut iniustum hoc sæculum decurso temporum spatio terminum sumat: extinctaq; protinus omni malitia: & piorum animis ad beatam uitam reuocatis: quietum: tranquillum: pacificum: aureum deniq; (ut poetæ uocant) sæculum: deo ipso regnãte florescat. In primis causa errorum omnium philosophis hæc fuit: ꝙ rationem mundi quæ totam sapientiam continet: non compræhenderunt. Ea uero sensu proprio & interna intelligentia non potest compræhendi: quod illi sine doctore per seipsos facere uoluerunt Itaq; in uarias sibiq; sæpe cõtrarias sñias inciderunt: ex qbus exitum non haberent: & i eodem luto (sicut Comicus ait) hæsitauerũt. Assumptionibus eoꝝ non respondẽte ratione cũ assumpsissent quidẽ uera: sed quæ affirmari probariq; non possent sine scĩa ueritatis retiq; cælestiũ: quæ (ut sæpe iã dixi) non potest esse in homine: nisi deo docente percepta. Nã si potest homo intelligere diuina: potest & facere. Nam intelligere ẽ quasi e uestigio subsequi. Non potest autem facere quæ deus: quia mortali corpore indutus est. Ergo nec intelligere quidem potest quæ fecit deus. Quod autem fieri non possit: ex immensitate rerũ atq; operũ diuinorũ facile est unicuiq; metiri. Nam si mundum cũ omnibus quæ sunt in eo: contemplari uelis; intelliges profecto quantum dei opus humanis operibus antestet. Ita quantũ inter opera diuina & humana itẽrest: tãtũ distare iter dei hominisq; sapiam necesse est. Nam quia deus incorruptus atq; imortalis ẽ: & ideo perfectus: qa sempiternus est: sapiẽtia quoq; eius perinde ut ipse perfecta est: Nec obstare illi quicquã potest: quia nulli rei deus ipse subiectus est. Homo autẽ quia subiectus ẽ passioni: subiecta est & sapia eius errori: & sicut hoĩs uitã multæ res ĩpediũt: quo minus possit esse perpetua: ita sapiam quoq; eius multis rebus ĩpediri necesse est: quominus in perspicienda penitus ueritate perfecta sit. Ergo nulla est humana sapientia: si per se ad notionem ueri scientiamq; nitat: quoniã mens hominis cũ fragili corpore illigata: & i tenebroso domicilio inclusa: neq; liberius euagari: neq; clarius perspicere ueritatẽ potest: cuius notio diuinæ cõditõis ẽ. Deo. n. soli opera sua nota sunt: homo autem non cogitãdo aut disputando asseq eam potest. Sed discẽdo & audiẽdo ab eo q scire solus potest & docere. Ideo. M. Tullius sñiam socratis de Platone transferẽs dicẽtis uenisse tempus ut ipse migraret e uita. Illos autem apud quos causam suã perorabat: agere uitam. Vtrũ melius sit ĩquit: dii immortales sciunt: hominem aũt arbitror scire neminem. Quare necesse est omnes philosophiæ sectas alienas esse a ueritate: quia homines erant qui eas constituerunt: nec ullum fundamentum aut firmitatem possunt habere: quæ nullis diuinarum uocum fulciunt oraculis.

Quantum errauerint stoici de ratione mundi & auctore omnium deo: & homine per quem factus mundus: & q̃ manifeste contra Epicurum rationibus doceatur mũdum & omnia quæ in eo sunt: dei prouidentia gubernari. Cap. III.

ET quoniã de philosophoꝝ erroribus loquimur: stoici naturã in duas diuidũt partes: unã quæ efficiat: alterã quæ se ad efficiendũ tractabilẽ præbeat. In illa prima esse uim sentiendi: in hac materiã nec alteꝝ sine altero posse. Qũo idem esse põt quod tractat: & quod tractat? Si qs dicat idẽ esse figulũ quod lutũ aut lutum idẽ esse quod figulum: nõne aperte insanire uideat? At isti uno naturæ noĩe duas res diuersissimas cõprehẽdũt: deũ & mundum: artificem & opus: dicuntq; alteꝝ sine altero nihil posse: tanq̃ natura sit deus mundo terminatus. nam interdũ sic confundunt: ut sit deus ipse mens mũdi: & mundus sit corpus dei. Quasi uero simul esse cœperit mũdus & deus: ac nõ ipse mũdũ fecerit: quod & ipsi fatent alias: cũ hominũ causa prædicant esse fabricatũ: & esse sine mũdo si uelit: possit. Siquidem deus ẽ diuina mens & æterna: a corpore soluta & libera: cuius uim maiestatẽq; quoniã itelligere nõ poterãt: miscuerũt eũ mũdo. i. operi suo. Vnde est illud Virgilianum.

Virgilius

Totamq; infusa per artus Mens agitat molẽ: & magno se corpore miscet. Vbi est ergo illud: quod idem ipsi aiunt & factũ esse diuina prouidentia: & regi? Si. n. fecit mundũ: fuit ergo sine mundo. Si regi: nõ utiq; sicut mẽs corpus regit: sed tanq̃ dominus domũ: nauimq; gubernator: auriga curꝛ. nec tamẽ mixti sunt his rebus: quas regunt. nã si hæc omnia quæ uidemus dei membra sunt. iam insensibilis ab his constituit deus: quoniam membra sensu carẽt: & mortalis est: quoniã uidemus mẽbra esse mortalia. Possum enumerare quotiens repẽtinis quassatæ motibus: uel hiauerit terræ: uel descederint i abruptũ: quotiens demersæ fluctibus & urbes & ĩsulæ abierunt i profundũ: frugiferos campos paludes inundauerit: flumina & stagna siccauerint: montes ẽt uel deciderint abi upti: uel planis fuerint adæquati; plurimas regiones & multoꝝ fundamenta montiũ latens & internus ignis absumit. Et hoc parũ est: si mẽbris suis nõ parcit deus: nisi etiã homini liceat aliqd uideri corpus. Maria extruũt: montes excidunt & ad eruẽdas opes ĩteriora terræ uiscera effodiunt. Quid ꝙ ne arari qdẽ sine laceratiõe diuini corporis põt: ut iam scelerati & ipsi simus: qui dei mẽbra uiolemus? Patit ne ergo uexari corpus suũ deus: & debilẽ se uel ipse facere: uel ab homine fieri sinit? nisi forte diuinus ille sensus: qui mundo & omnibus mundi partibus permixtus est: primã terræ faciẽ reliquit: ac se i ima demersit: neqd doloris de assidua laceratiõe sentiret. Quod si hoc uanũ & absurdũ est: tam igit ipsi eguerunt: q̃ hæc indigẽt sensu: qui non pspexerunt diuinũ quidẽ spiritũ esse ubiq; diffusum: eoq; omnia contineri. Nec tamẽ ita ut deus ipse: qui ẽ incorruptus: grauibus corruptibilibus elementis misceat. Illud ergo rectius quod a Platone sumpserunt: a deo factũ esse mundũ: & eius prouidẽtia gubernari. Oportebat igit & platonẽ: & eos qui idẽ senserũt docere atq; explicare quæ causa: quæ ratio fuerit tanti operis fabricandi: quare hoc aut cuius gratia fecerit. At idem stoici hominum inquiũt causa mũdus effectus est. Audio. Sed Epicurus ignorat ipsos homines quare aut quis effecerit. Nam Lucretius cum diceret mundum non esse a diis constitutũ: sic ait: Dicere porro hominũ causa uoluisse parare. Præclaram mundi naturam. Deinde intulit. Desipere est: quid enim immortalibus atq; beatis. Gratia nostra

Lucreti.

quæat largiri emolumenti. Vt nostra quicq̄ causa agere aggrediantur? Merito enim illi nullam rõnem af/
ferebant: cur humanũ genus uel creatũ uel institutum esset a deo. Nostrũ hoc officiũ est sacramentum mun
di & hominis exponere: cuius illi expertes sacrarium ueritatis nec attingere: nec uidere potuerunt. Ergo (ut
paulo ante dicebam) cum assumpsissent id quod erat uerũ: id est mundũ a deo factum: & hominũ causa esse
factum: tamen quoniã eos in consequentibus ratio defecit: non potuerunt defendere id quod assumpserãt.
Deniq; Plato ne dei opus imbecillũ & ruinosum faceret: in æternũ dixit esse mansurum. Si hominũ causa fa
ctus est: & ita factus est: ut esset æternus: cur ergo ipsi quoq; causa factus est: nõ sunt sempiterni? Si mortales
propter quos factus est: ergo & ipse mortalis atq; solubilis. Neq; enim pluris est ipse q̄ hi: quoq; gr̃a factus ẽ.
q; si ei ratio quadraret: intelligeret periturum esse quia factus est: nec posse ĩ æternum manere: nisi quod tan
gi non potest. Qui autem negat hominum causa factum: hic nullam rationem tenet. Si enim dicit ipsum fa
bricatorẽ sua causa tanta hæc opa esse molitum: cur ergo nos nati sumus? Cur mundo ipso fruimur? Quid
sibi uult humani generis: cæterorũq; animantium fictio? Cur aliena commoda ĩtercipimus? Cur deniq; au
gemur? minuimur? interimus? Quid habet rationis ipsa generatio? quid perpetua successio? Nimirũ uide/
ri deus uoluit: & suis uariis imaginibus tanq̄ sigilla confingere: quibus se oblectaret: & nihilominus tamen
si ita esset: curæ haberet animantes: præcipueq; hominem: cuius imperio cuncta subiecit. Qui autem dicunt
semper fuisse mundum: mitto illud: quod esse ipsum sine aliquo principio non potest: unde extricare se ne/
queunt. Sed hoc dico si semper mundus fuit: nullam potest habere rationem. quid enim potuit in eo rõ mo
liri: quod nunquã sumpsit exordium? Nam prius q̄ fiat aliquid aut struatur: opus est consilio: ut disponi pos
sit: quemadmodum fiat: nec incipi quicq̄ potest sine prouisione rationis. Itaq; omne opus ratio præcidit: nõ
habet ergo rationem quod factum non est. Atqui mundus habet rationẽ: qua & constat & regit᷑. Ergo & fa
ctus est: & si factus est: & resoluetur. Reddant ergo isti rationem: si possunt cur aut factus in principio sit: aut
postea resoluat᷑. Quod quia docere non poterat Epicurus siue Democritus: sua sponte natum esse dixit semi
nibus inter se passim coeuntibus: quibus iterum resoluns: dissidium atq; interitum secuturum. Corrupit er
go quod recte uiderat: & totam rõnem penitus ignorantia rõnis euertit: redegitq; mundum & omnia quæ
in eo gerunt᷑ ad similitudinẽ cuiusdam somnii uanissimi: siquidẽ rebushumanis nulla ratio subsistat. Cum
uero mundum: omnesq; partes eius ut uidemus: mirabilis ratio gubernet: cum cæli tẽperantia & æqualis in
ipsa uarietate cursus astrorum luminũq; cælestium: tẽporũ constans ac mira descriptio: terrarũ uaria fœcun
ditas: plana camporũ monumẽta: & aggeres montiũ: uiriditas ubertasq; siluarũ: fontiũ saluberrima eruptio:
fluminũ opportuna inundatio: maris opulenta & copiosa interfusio: uentorũ diuersa & utilis aspiratio. Cæ/
teraq; omnia rõne summa constẽt: quis tam cæcus est: ut existimet sine causa eẽ facta: in quibus mira dispo/
sitio prouidentissimæ rõnis elucet? Si ergo sine causa nec est nec fit quicq̄ omnino: si & prouidentia summi
dei ex dispositione rerũ: & uirtus ex magnitudine: & potestas ex gubernatione manifesta est: hebetes ergo &
insani: qui prouidentiam non esse dixerunt. Non improbarẽ si deos iccirco nõ esse dicerẽt: ut unum dicerẽt.
Cum autem ideo ut nullum: qui eos delirasse non putat: ipse delirat.

Plato

Democritus

Quod omnis res ad aliquem usum facta ẽ: etiam illa quæ omnino uidẽtur esse mala. & quare homo crea
tus sit corpore fragilis: & capax rationis. Cap. IIII.

SEd de prouidentia satis in primo libro diximus: quia & si est ut apparet: ex mirabilitate operum
suorum: necesse est etiam hominem cæterasq; animantes eadẽ prouidentia creauerit. Videamus
ergo quæ ratio fuerit fingendi generis humani: quoniam constat id quod stoici dicunt: hominũ
causa mundum esse fabricatum: q̄q̄ in hoc ipso non mediocriter peccent: quod non hominis cau
sa dicunt: sed hoĩum. Vnius. n. singularis appellatõe totũ cõprehendunt humanũ genus. Sed hoc
iõ: quoniã ignorãt unũ hoĩem a deo eẽ formatũ: putãtq; hoĩes in oĩbus terris & agris tanq̄ fungos eẽ genera
tos. At Hermes nõ ignorauit hominẽ & a deo & ad dei similitudinẽ factũ: sed redeo ad ꝓpositum. Nihil ẽ
(ut opinor) quod sit propter seipsum factum: sed quicquid oĩno fit: ad usum aliquẽ fieri necesse est. Quis est.
enĩ uel tam ineptus: uel tã ociosus: ut aggrediat᷑ facere aliquid frustra: ex quo nullam utilitatẽ: nullũ cõmodũ
speret? Qui domum ædificat: nõ iccirco ædificat ut tantũmodo domus sit: sed ut in ea possit habitari. Qui
nauẽ fabricat: nõ ideo assumit operã ut tantũ nauis appareat: sed ut in ea nauigetur. Itẽ qui uas aliquod instruit
aut format: nõ propterea id facit: ut tãtũ fecisse uideatur: sed ut uas illud effectum capiat aliquod necessariũ.
Similiter cætera quæcũq; fiunt: nõ utiq; ĩ superuacuũ: sed ad usus aliquos laborantur. Mundus igit᷑ a deo fa
ctus ẽ nõ utiq; ꝓpter ipm mũdũ. Neq;. n. aut calore solis: aut lumine: aut aspiratõe uẽtorũ: aut humore hym
brium: aut alimonia frugũ: cũ sensu careant: ĩdiget: sed ne illud quidem dici potest: q; deus propter seipm fe/
cerit mundũ: quoniã potest esse sine mũdo: sicut fuit antea. Et his oĩbus quæ ĩ cælo sunt: quæq; generantur:
deus ipse nõ utitur. Apparet ergo aĩantium causa mũdũ esse cõstructũ: quoniã his rebus quibus cõstat: aĩan/
tes fruunt᷑: quæ ut uiuere: ut cõstare possint: oĩa his necessaria temporibus certis subministrãtur. Rursus cæ
teras aĩantes hominis causa esse factas ex eo clarum ẽ: q; homini seruiũt: & tutelæ eius atq; usibus data sunt:
quoniã siue terrenæ sunt: siue aquatiles: nõ sentiunt mũdi rationẽ sicut hõ. Respõdendũ ẽ hoc loco philoso/
phis: maximeq; Ciceroni: qui ait. Cur oĩa nostri causa cũ faceret tantam uim natricũ uiperarũq; fecerit? Cur
tam multa pestifera terræ mariq; dispersit? Ingens ad disputandum locus est: sed ut in transcursu breuiter
stringendus est. Quoniam homo ex rebus diuersis ac repugnantibus configuratus est: anima & corpore id
est cælo atq; terra: tenui & compræhensibili: æterno ac temporali: sensibili atq; bruto: luce prædito atq; te/
nebroso: ipsa ratio ac necessitas exigebat. & bona homini proponi & mala: bona quibus utat᷑: mala quæ ui/
tet & caueat. Iccirco enim data est illi sapientia: ut cognita bonorum malorũq; natura: & in appetendis bo/
nis & in malis declinandis uim suæ rationis exerceat. Nam cæteris animalibus quia sapiẽtia data non ẽ: mu/

nita indumentis naturalibus & armata sunt. Homini autem ꝓ his omnibus quod erat præcipuũ: rõnẽ dedit suam. Itaq; nudũ formauit & inermem: ut eum sapiẽtia & muniret & tegeret. Munimenta & ornamenta eius non foris sed intus: non in corpore: sed in corde cõstituit. Nisi ergo essent mala quæ caueret: quæ a bonis utilibusq; distingueret: non esset ei sapientia necessaria. Sciat ergo Marcus Tullius aut ideo homini datam esse rationem: ut & pisces caperet usus sui gratia: & natrices: uiperasq; uitaret salutis suæ causa. Aut iccirco bona ei malaq; proposita: quia sapientiam acceperat: cuius uis omnis in discernendis bonis malisq; uersatur. Magna igitur & recta & admirabilis est uis: & ratio: & potestas hominis: propter quem mundum ipsum & uniuersa quæcunq; sunt: deus fecit: tãtumq; illi honoris habuit: ut eum præficeret uniuersis: quoniam solus poterat dei opera mirari. Optime igitur Asclepides noster de prouidentia summi dei disserens: in eo libro quẽ scripsit ad me. Atq; ideo inquit merito quis arbitretur proximum sibi locum diuinam prouidentiam dedisse ei: qui potuit intelligere ordinationem suam? Nam sol iste est: quis eum uidet ita ut intelligat quia sol est: & quantum gratiæ afferat cæteris institutis? Hoc cælum est: quis id suscipit? terra hæc: quis eam colit? hoc pelagus: quis in eo nauigat? hic est ignis: quis eo utitur? Instituit ergo summus deus non propter se: quia nihilo indiget: sed propter hominem qui his congruenter uteretur.

Asclepides

Quare homo creatus sit: & quare ex contrariis sit: constet: & q̃ ei domicilium constitutum sit in medio: & uita duplex proponitur: quarum alteram ministrat natura: alteram largitur gratia. Et qd significet q̃ homo primũ q̃drupedibus conformat᷑: & postea erigit᷑: & tandẽ unit᷑ exercitio rõnis. Cap. V.

Reddamus nũc rõnem quare hominem ipsum fecerit. Quod si philosophi fecissent: aut defendissent illa quæ uera inuenerant: aut in proximos errores non incidissent. Hæc est summa: hic cardo rerum est: quem qui non tenuerit: ueritas illi omnis elabitur. Hoc est deniq; quod efficiat illis non quadrare rationem: quæ si effulsisset: si sacramentum hominis omne cognouissent nunquã disputatiões eoꝝ & omnẽ philosophiã de trãsuerso academia iugulasset. Sicut ergo mundũ non ꝓpter se deus fecit: qa cõmodis eius nõ idiget. sed pp hoĩem q eo utit᷑: ita ipm hoĩem pp se. Quæ utilitas deo ĩ hoĩe ĩquit Epicurus: ut eũ pp se faceret? Scilicet ut esset q opera eius idigeret. q prouidẽtiã disponendi. rõnẽ faciendi: uirtutẽ consũmandi: & sensu admirari: & uoce proloq posset. Quoꝝ omniũ summa hæc est ut deũ colat. Is. n. colit q hæc ĩtelligit: is artificem reꝝ omniũ: is ueꝝ patrẽ suum debita ueneratione ꝓsequit᷑: q uirtutẽ maiestatis eius de suoꝝ operũ inuentione: inceptione: pfectiõe metitur. Quod planius argumentũ ꝓferri põt: & mundũ hoĩs & hoĩem sui causa deum fecisse: q̃ q̃ ex oĩbus aĩantibus solus ita formatus ẽ: ut oculi eius ad cælũ directi: facies ad deũ spectaret: uultus cũ suo pẽte cõis sit: ut uideat᷑ hoĩem deus quasi porrecta manu alleuatum ex humo: ad cõteplationẽ sui excitasse? Quid ergo inqt deo cultus hoĩs cõfert beato & nulla re indigenti? uel si tantũ honoris homini habuit, ut ipsius causa mundũ fabricaret: ut ĩstrueret eũ sapientia: ut dominũ uiuentiũ faceret: eũq; diligeret tanq̃ filiũ: cur mortalem fragilemq; cõstituit? cur oĩbus malis quẽ diligebat: obiecit? cũ oporteret & beatũ esse hominẽ tanquã coniunctũ: & ꝓximũ deo: & perpetuũ sicut ipse est: ad quẽ colendũ & cõteplandum figuratus ẽ? Quanq̃ hæc fere in prioribus libris sparsim docuimus: tamen quoniã proprie id materia non exigit: quia de uita beata disserere ꝓpositũ est: explicanda sunt ista diligentius & plenius: ut dispositio dei: & opus: uoluntasq; noscat᷑. Cum posset semper spiritibus suis ĩmortalibus ĩnumerabiles aĩas procreare: sicut angelos genuit: qbus ĩmortalitas sine ullo maloꝝ periculo aut metu constat: excogitauit tamen inenarrabile opus quẽadmodũ infinitam multitudinẽ crearet animaꝝ: quas primo ĩbecillibus fragilibusq; corporibus alligatas: constitueret ĩter bonum malumq; medias: ut constantibus ex utrisq; naturæ uirtutẽ proponeret: ne immortalitatẽ delicate assequerentur ac molliter: sed ad illud æternæ uitæ ineloquibile præmiũ summa cũ difficultate ac magnis laboribus peruenirẽt. Ergo ut eos grauibus & uexabilibus mẽbris indueret: quoniã consistere ĩ medio inani nõ poterãt: ponderibus & grauitate corporis deorsum premente: sedẽ illis ac domicilium primo condendũ esse decreuit. Itaq; ineffabili uirtute ac potentia præclara mundi opera molitus ẽ: suspensis in altitudinẽ leuibus elementis: & grauibus in ima depressis: & cælestia firmauit: & terrena constituit. Nec est necesse nunc exequi singula: quoniã in secũdo libro uniuersa executi sumus. Lumina igitur posuit in cælo: quoꝝ moderatio: & claritas: & motus aptissime ad utilitates uiuentiũ temperatus est. Terræ autẽ quã sedem uoluit esse: fœcunditatẽ uariam gignendi ac proferendi dedit: ut ubertas frugum: & herbaꝝ: & uirentiũ pro natura & usu cuiusq; generis alimoniã ministraret. Tum perfectis omnibus quæ ad conditionẽ mundi pertinebant: hominẽ finxit ex ipsa terra: quã illi a principio in habitaculum præparauit: idest spiritũ suũ terreno corpore induit: & ĩuoluit: ut cõpactus ex rebus diuersis ac repugnantibus bonũ ac malũ caperet: & sicut terra ipsa fœcunda est ad fruges pariendas: ita corpus hominis quod assumptũ est e terra: generandi copiã facultatẽq; procreandæ sobolis accæpit: ut quoniã fragili materia formatus in æternum manere non poterat: peracto temporalis uitæ spacio cederet: & illud quod fragile atque imbecillum gerebat: perpetua successione renouaret. Cur igitur eum mortalem finxit atq; fragilem: cum illius causa mundum ædificasset? Primum ut infinita uis animarum gigneretur: omnemque terram multitudine oppleret: deinde ut proponeret homini uirtutem: idest tolerantiam malorum ac bonorum: per quam posset præmium immortalitatis adipisci. Nam quia homo ex duabus rebus constat: corpore atque anima: quorum alterum terrenum est; alterum cæleste: duæ uitæ homini attributæ sunt: una temporalis quæ corpori assignatur: altera sempiterna: quæ animæ subiacet. Illam nascendo accæpimus: hanc assequimur laborando: ne immortalitas homini (ut ante diximus) sine ulla difficultate constaret. Illa terrena est: sicut corpus: & ideo finitur. Hæc uero cælestis; sicut anima: & ideo terminum non habet. Illam primam nescientes accipimus: hanc secundam scientes. Virtuti enim non naturæ datur: quia uoluit nos deus uitam nobis in uita comparare. Iccirco hanc nobis præsentem dedit: ut illam ueram

& perpetuā aut uitiis amittamus: aut uirtute mereamur. In hac corporali non ē summū bonū: quoniā sicut necessitate dīna nobis data ē: ita rursus diuina necessitate soluet. Itaq̃ finē hēt. summū bonū nō hēt. In illa uero spiritali quā per nos ipsi acqrimus: summū bonū continet: quia nec malū pōt habere: nec finē: cuius rei argumētum natura & ratio corporis præbet. Cætera nanq̃ animalia in humum uergunt: quia terrena sunt: nec capiunt īmortalitatem quæ de cælo ē. Homo aūt rectus ī cælum spectat: quia proposita est illi īmortalitas: nec tamē uenit: nisi tribuat homini a deo. Nam nihil īterest inter iustū & iniustū: siquidē omnis homo natus īmortalis foret: ergo īmortalitas nō sequela naturæ: sed merces præmiumq̃ uirtutis ē. Deniq̃ homo non statim quando natus est: rectus ingredit. Sed quadrupes primo: qa ratio corporis & huius præsentis uitæ cōmunis est nobis cum mutis animalibus. Post deinde confirmatis uiribus erigit: & lingua eius in eloquium soluit: & mutum animal esse desinit. Quæ rō docet mortalē nasci hominem. Postea uero immortalem fieri: cum cœperit ex deo uiuere: idest iusticiam seq: quæ continet in dei cultu: cum excitauerit hominē deus ad aspectum *cæli ac sui*. Quod tūc *fit*: cum homo cælesti lauacro purificatus: exponit īfantiam cū omni labe uitæ prioris: & incremento diuini uigoris accæpto fit homo perfectus & plenus. Ergo qa uirtutem proposuit homini deus: licet anima & corpus cōsociata sint: tamen contraria sunt: & impugnant īuicem: animi bona mala sunt corporis: idest opum fuga: uoluptatum īterdictio: doloris mortisq̃ cōtemptus. Item corporis bona mala sunt animi: hoc est cupiditas & libido: qbus & opes appetūt: & suauitas uariaꝝ uoluptatum: quibus eneruatus animus extinguit. Ideo necesse est iustum & sapientē in omnibus malis eē: quoniam malorum uictrix est fortitudo. Iniustos aūt in diuitiis ī honore: ī potestate. Hæc. n. corporalia & terrena sunt. Illi autē terrenam uitam agunt: nec asseq īmortalitatē queunt: qa se uoluptatibus dediderūt: quæ sunt uirtutis inimicæ. Itaq̃ uita hæc temporalis illi æternæ debet eē subiecta: sicut corpus animæ. Quisqs ergo animæ uitam maluerit: uitā corporis contēnat necesse ē: nec aliter eniti ad summū poterit: nisi quæ sunt ima despexerit. Qui aūt corporis uitam fuerit amplexus & cupiditates suas ī terram deiecerit: illā superiorē uitā consequi non potest. Sed q mauult bene uiuere ī æternū: male uiuet ad tempus & afficiet omnibus molestus & laboribus q̃diu fuerit ī terra: ut habeat diuinū ac cæleste solatium. Et q maluerit bene uiuere ad tempus: male uiuet ī æternum: quia damnabit dei sententia ad pœnam: qa cælestibus bonis terrena præposuit. Propterea igit coli se deus expetit & honorari ab hoīe tanq̃ pater: ut uirtutem & sapiētiā teneat: quæ sola īmortalitatē parit. Nam qa nullus alius præter ipsum donare eam potest: qa solus possidet pietatem hoīs: qui deum honorauerit: hoc afficit præmio: ut sit ī æternum beatus: sitq̃ apud deū & cum deo semper.

Item quare mundus creatus sit: quare homo: q̃ inanis sit cultus deorum. Cap. VI.

NVnc totam rōnem breui circunscriptione signemus. Iccirco mundus factus est ut nascamur. Ideo nascimur ut agnoscamus factorem mundi ac nostri deum. Ideo agnoscimus ut colamus. Ideo colimus ut immortalitatem pro mercede laborum capiamus: quoniam maximis laboribus cultus dei cōstat. Ideo præmio immortalitatis afficimur: ut similes angelis effecti: summo patri ac deo in perpetuum seruiamus: & simus æternum deo regnum. Hæc summa rerum est: hoc arcanum dei: hoc ministeriū mūdi: a quo sunt aliēi: q sequētes præsentē uoluptatē: terrestribus ac fragilibus bonis se addixerunt: & aīas ad cælestia genitas: suauitatibus mortiferis tanq̃ luto cœnoue demerserunt. Quæramus nunc uicissim an ī cultu deorū rō ulla subsistat: q simulati sunt. Si ideo tantum ab hoībus colunt ut præstēt illis opes: honores: uictorias: quæq̃ alia quæ nō nisi ad ꝑpræsens ualēt. Si sine causa gignimur: si ī hoībus procreandis prouidentia nulla uersat: si casu nobismetipsis ac uoluptatis nostræ gr͞a nascimur: si nihil post mortem sumus: quid potest esse tam superuacuum: tam inane: tam uanū: q̃ humana res: & q̃ mūdus iste: q cum sit incredibili magnitudine: tam mirabili ratione cōstructus: tam rebus ineptis uacet? Cur. n. uentorum spiritus citent nubes? Cur emicent fulgura? tonitrua mugiant? hymbres cadant ut fruges terra producat? ut uarios fœtus alat? Cur deniq̃ omnis natura rerum laboret: ne quid desit earum rerū quibus uita hominum sustinet: si est inanis: si ad nihilum īterimus: si nihil est in nobis maioris emolumenti deo? Quod si est dictu nefas: nec putandum est fieri posse: ut non ob aliquam maximam rationem fuerit constitutum: quod uideamus maxima ratione constare: quæ potest esse ratio in his erroribus prauarum religionum: & in hac persuasione philosophorum: qua putant animas īterire? Profecto nulla. Quid enim habēt dicere. Cur dii hominibus tam diligenter suis quæq̃ temporibus exhibeant? An ut illis far & merum demus? & odorem thuris? & sanguinem pecudum? quæ neq̃ immortalibus grata esse possunt: quia sunt fragilia: neq̃ usui esse expertibus corporum: quia hæc ad usum corporalium data sunt. Et tamē si ea desiderent: sibi ipsi possent exhibere cū uellēt. Siue igit ītereunt aīæ: siue ī æternū manēt: quā rōnem continet cultus deoꝝ: aut a quo mundus factus est? Cur? aut quando? aut quousq̃: quatenus homines: aut q̃obrem procreati? Cur nascuntur? intereunt? succedūt? renouātur? Quid dii ex cultibus eorum assequuntur: qui post mortem nihil futuri sunt? Quid præstant? Quid pollicent? Quid minātur aut hominibus aut diis dignum? Vel si manēt animæ post obitum: quid de his faciunt facturi ue sunt? Quid illis opus ē thesauro animarum? Ipsi illi ex quo fonte oriuntur? Quomodo? aut quare? aut unde multi sunt? Ita fit ut si ab illa rerum summa: quā supius comprændimus aberrauetis: omnis ratio intereat: & ad nihilum omnia reuoluantur.

Quare philosophi nequiuerint compræhendere ueritatem integre: quam tamē sicut exempla declarant: particulatim compræhenderunt totam defendere nequiuerunt. Cap. VII.

QVam summam quia philosophi non compræhenderunt: nec ueritatem compræhendere potuerunt: quamuis ea fere qbus summa ipsa constat: & uiderint & explicauerint: sed diuersi ac diuerse omnia illa ꝓtulerunt: non annectentes nec causas rerum: nec consequentias: nec rationes ut summam illam quæ continet uniuersa: & compingerent: & implerent. facile est autem docere pene

uniuersam ueritatem per philosophos & sectas esse diuisam. Non.n.sic philosophiam nos euertimus: ut academici solent: qbus ad omnia respondere ꝑpositum est: quod ē potius calumniari & iuidere: sed docemus nullam sectam fuisse tam deuiam: nec philosophorum queñ̄ tam inanem q non uiderit aliqd ex uero. Sed dum contradicendi studio insaniunt: dum sua etiam falsa defendunt: aliorum etiā uera subuertunt: nō tantum illis elapsa ueritas est: quam se quærere simulabant: sed ipsi etiam potissimum suo uitio perdiderunt. Quod si extitisset aliquis qui ueritatem sparsam per singulos: per sectasq; diffusam colligeret ī unum: ac redigeret in corpus: is profecto nō dissentiret a nobis. Sed hoc nemo facere nisi ueri peritus ac sciens potest. Verum autem scire non nisi eius est: qui sit doctus a deo. Nemo.n.potest aliter repudiare quæ falsa sunt: eligere ac probare quæ uera: sed si uel casu id efficeret: certissime philosopharet. Et q̄uis nō posset diuinis testimoniis illa defendere: tamen seipsam ueritas illustraret suo lumine. Quare incredibilis est error illorum: qui cum aliquam sectam probauerint: eiq; se addixerint cæteras damnant tanq̄ falsos & inanes. Armātq; se ad prælia dum: nec quid defendere debeant scientes: nec quid refutare: incursantq; passim sine delectu omnia quæ afferunt: quicunq; dissentiunt. Ob has eorum pertinacissimas contentiones nulla extitit philosophia: quæ ad uerum propius accederet. Nam particulatim ueritas ab his tota compræhensa est. Factum esse mundum a

Plato

deo dixit Plato. Idem prophetæ loquuntur: idēq; & Sibyllæ carminibus apparet. Errant ergo qui omnia uel sua sponte nata esse dixerunt: uel minutis seminibus conglobatis: quoniam tanta res: tam ornata: tam magna: neq; fieri: neque disponi & ordinari sine aliquo prudentissimo auctore potuit: & eapsa ratione qua constare ac regi omnia sentiuntur: sollertissimæ mentis artificem confitentur. Hominum causa mundum & omnia quæ in eo sunt: esse facta stoici loquuntur: idem nos diuinæ litteræ docent. Errauit ergo

Democritus

Democritus: qui uermiculorum modo putauit effusos esse de terra nullo auctore nullaq; ratione. Cur enī formatus sit homo: diuini sacramenti est: quod quia ille scire non poterat: humanam uitam deduxit ad

Ariston

nihilum. Ad uirtutē capessendam nasci homines Ariston disseruit. Idem nos monemur ac discimus a pro-

Aristippus

phetis. Igit̄ falsus Aristippus: q hominē uoluptati idest malo tanq̄ pecudē subiugauit. Immortales esse aīas Pherecides & Plato disputauerunt. Hæc uero propria est ī nostra religione doctrina. Ergo Dicearchus cū De-

Dicearchus

Zeno

mocrito errauit: q perire cū corpore ac dissolui argumentatus ē. Esse īferos Zeno stoicus docuit: & sedes piorum ab impiis esse discretas: & illos quidē quietas ac delectabiles īcolere regiones. Hos uero luere pœnas ī tenebrosis locis atq; ī cœni uoraginibus horrendis. Idē nobis prophetæ palā faciunt. Ergo Epicurus errauit: q poetaꝝ id esse figmentum putauit: & illas inferoꝝ pœnas quæ ferunt̄: ī hac esse uita īterpretatus est. Totam igit̄ ueritatē & omne diuinæ religionis arcanum philosophi attigerunt. Sed aliis refellentibus defendere id quod inuenerant: nequiuerunt: quia singulis ratio non quadrauit: nec ea quæ uera senserant: in summam redigere potuerunt: sicut superius nos fecimus.

De imortalitate animæ: & quibus eam argumentis Plato sit conatus astruere. Cap. VIII.

Num est igit̄ summū bonū īmortalitas: ad quā capiēdā & formati a principio: & nati sumus. Ad hanc tendimus: hanc spectat humana natura: ad hanc nos prouehit uirtus. Quod bonū quia cōprehēdimus: superest etiā ut de ipsa īmortalitate dicamus. Platonis argumēta quāuis ad rē conferant multū: tamen parum habent firmitatis ad probandā & implēdam ueritatē: quoniā nec rōnē mysterii magni totius consūmauerat ī unūq; collegerat: nec summū bonū cōprehenderat. Nam licet ueꝝ de imortalitate aīæ sentiret: tamē non ita de illa tanq̄ de summo bono disserebat. Nos igit̄ certioribus signis eligere possumus ueritatē: qui eam non ancipiti suspitōe collegimus: sed diuina traditiōe cognoui-

Plato

mus. Plato aūt sic argumētatus est imortale esse quicquid per seipsum & sentit: & semp mouet̄. Quod.n.principiū motus non habet: nec finē habituꝝ: quia deseri a semetipso non pōt. quod argumētū etiā mutis aīalibus æternitatē daret: nisi adiectione sapientiæ discreuisset. Addidit igit̄ ut effugeret hanc cōitatē fieri nō posse quin sit īmortalis animus hūanus cuius miranda sollertia inueniēdi: & celeritas cogitandi: & facilitas præcipiēdi atq; discernēdi: & memoria præteritoꝝ: & prouidētia futuroꝝ: & artiū plerūq; īnumerabiliū sciētia: qua cæteræ careant animantes: diuina & cælestis appareat: quia & origo animi q tanta capiat: tanta cōtineat: nulla reperiat̄ in terra. Siquidē ex concreatōe terrēa nihil hēat admixtū: sed necesse ē in terrā resolui: quod ē in homine ponderosum & dissolubile. Quod autē tenue ac subtile: id uero esse īdiuiduū: ac domicilio corporis uelut carcere liberatū: ad cælū & naturam suam peruolare. Hæc fere Platonis collecta breuiter: quæ apud

Pythagoras

Pherecides

ipsum late copioseq; explicant̄. In eadē snīa fuit etiā Pythagoras antea: eiusdēq; præceptor Pherecydes quē Cicero tradidit primum de æternitate aīaꝝ disputasse. Qui omnes licet eloquentia excellerent: tamen in hac primū contentiōe non minus auctoritatis habuerūt: qui cōtra hanc snīam disserebāt. Dicearchus primo: deinde Democritus: postremo Epicurus: adeo ut res ipsa de qua īter se pugnabāt: ī dubiū uocaret̄. Deniq; & Tullius expositis hoꝝ oīum de īmortalitate ac morte sententiis: nescire se quid sit ueꝝ pronūciauit. Haꝝ īquit sententiarum quæ uera sit: deus aliquis uiderit. Et tursus alibi. Quoniam utraq; inquit earum sentētiarum doctissimos habuit auctores: nec quid certi sit diuinari non potest. Verum opus nobis diuinatione non est: quibus ueritatem diuinitas ipsa patefecit.

Quæ sit de īmortalitate aīæ fidelis assertio. Et q laboꝝ uirtutūq; finis beata æternitas ē. Cap. IX.

Is itaq; argumentis quæ Plato: nec ullus alius īuenit: animaꝝ æternitas probari ac ꝑspici pōt: quæ nos breuiter collegimus: quoniā properat oīo ad enarrādū iudicium dei maximū: quod in terra propinquante sæculoꝝ fine celebrabit̄. Ante omnia quoniam deus ab homine uideri nō potest: ne quis tamen ex eo ipo putaret deum non esse: quia mortalibus oculis non uideret̄: inter cætera institutorum suorum miracula: fecit etiam multa: quorum uis qdem appareret: substantia tamē non uideret̄: sicut est uox: odor: uentus: ut harum reꝝ argumento & exemplo: etiam deum licet sub oculos

nō ueniret: de sua tamen ui: & effectu: & opibus cerneremus. Quid uoce clarius? aut uento fortius? aut odore uiolentius? Hæc tamē cum p aerē ferunt: ad sensusq; nostros ueniunt: & eos potētia sua ĩpellunt: non cernunt acie luminū: sed aliis corporis partibus sentiunt. Similiter deus non aspectu nobis alioue fragili sensu cōprehendēdus ē: sed mēns oculis intuendus: cū opa eius præclara & mirāda uideamus. Nam illos qui nullū oino deū esse dixerunt: nō modo philosophos: sed ne hoies quidē esse dixerim: q mutis simillimi ex solo corpore cōstitetūt: nihil oino cernētes aīo & ad sensum corporis cuncta referētes: q nihil putabāt esse nisi qđ oculis cōtuebant. Et qa uidebāt aut bonis accidere aduersa: aut malis ꝓspera: fortuitu geri oīa crediderūt: & natura mūdū nō ꝓuidētia cōstitutū. Hinc iam ꝓlapsi sunt ad deliramēta: q talē sniam necessario sequebant. Quod si est deus & ĩcorporalis: & ĩuisibilis: & æternus: ergo nō iccirco ĩterire aīam credibile est: qa nō uidet postq̄ recessit a corpore: quoniā cōstat esse aliqd sentiens ac uigens: qđ nō ueniat sub aspectu. At.n. difficile est aīo cōprehēdere quēadmodū possit aīa retinere sensum sine his partibus corporis: ĩqbus inest officiū sentiēdi. Quid de deo? Nū facile est cōprehendere quēadmodū uigeat sine corpore? Quod si deos esse credunt: q si sunt: utiq; animæ sunt expertes corpoꝝ: necesse ē humanas aīas eadē rōne subsistere: quoniā ex ipsa rōne ac ꝓuidētia ĩtelligit esse quædā in hoie ac deo similitudo. Deniq; illud argumētū qđ. M. Tullius uidit: satis firmum est ex eo æternitatē aīæ posse dignosci: qa nullū sit aliud aīal: qđ habeat notitiā dei aliquā: religioq; sit pene sola: quæ hoīem discernat a mutis: quæ cū in hoiem solū cadat ꝓfecto testat id affectare nos: id desiderare: id colere: quod nobis familiare: quod proximum sit futuꝝ. At aliqs cū cæteraꝝ animantiū naturā considerauerit: quas pronis corporibus adiectas ĩ terrāq; prostratas: summi dei prouidentia effecit: ut ex hoc ĩtelligi possit: nihil eas rōnis habere cum cælo: pōt nō ĩtelligere solum ex oībus cæleste ac diuinū animal esse hominem: cuius corpus ab humo excitatum: uultus sublimis: status rectus originē suam quærit: & quasi cōtēpta humilitate terræ ad altum nitit: quia sentit summū bonū in summo sibi esse quærēdū: memorq; conditionis suæ qua deus illum fecit eximiū: ad artificē suum spectat. Quā expectationē Trismegistus θεοσεβειαν rectissime nominauit: quæ ĩ mutis animalibus nulla est. Cum autē sapiētia quæ soli homini data ē: nihil aliud sit q̄ dei noticia: apparet animam nō interire neq; dissolui: sed manere ĩn sempiternū: quia deum q sempiternus est: & quærit: & diligit ipsa cogente natura: sentiens uel unde orta sit: uel quo reditura. Præterea non exiguum ĩmortalitatis argumētum est: q homo solū cælesti elemēto utat. Nam cū rerum natura his duobus elemētis: quæ repugnātia sibi & inimica sunt: constet: igne & aqua: quoꝝ alterum cælo: alterum terræ ascribit. Cæteræ animantes quia terrenæ mortalesq; sunt: terreno grauiq; utunt elemēto: homo solus ignem in usu habet quod est elemētum leue: sublime: cæleste. Ea uero quæ ponderosa sunt ad mortē deprimunt: & quæ leuia sunt ad uitā subleuant: qa uita ĩ summo ē: mors ĩ imo. Et ut lux esse sine igne non pōt: sic uita sine luce. Igit ignis elemētum ē lucis ac uitæ: unde apparet hominē qui eo unt: imortalē sortitū esse condinonē: quia id illi familiare ē: quod facit uitam. Virtus quoq; homini soli data: magno argumēto est ĩmortales esse aīas: qđ non erit secundum naturā: si anima exnnguit. Huic.n. præsenti uitæ nocet. Nā uita ista terrena quā cōem cū mutis aīalibus ducimus: & uoluptatē experit: cuius uariis fructibus ac suauitatibus delectat: & dolorē fugit: cuius asperitas naturā uiuentiū acerbis sensibus lædit: & ad mortē ꝑducere nitit: quæ dissoluit animantes. Si ergo uirtus & prohibet his bonis hoīem quæ naturaliter appetunt: & ad sustinēda mala impellit: quæ naturaliter fugiunt. Ergo malum ē uirtus: & inimica naturæ: stultūq; iudicari necesse ē: qui eam sequitur: quoniam se ipse lædit & fugiendo bona præsentia: & appetendo æque mala sine spe fructus amplioris. Nam cum liceat nobis iucundissimis frui uoluptatibus: nonne sensu carere uideamur: si malimus in humilitate: in egestate: in contemptu: in ignomina uiuere: aut ne uiuere quidem: sed dolore cruciari & mori? Ex quibus malis nihil amplius assequamur: quo possit uoluptas omissa pensari. Si autem uirtus malū non est: facitq; honeste: q uoluptates uitiosas turpesq; contēnit: & fortiter: q nec dolorē nec mortem timet: ut officium seruet. Ergo maius aliquod bonū assequat necesse ē: q̄ sunt illa quæ spernit. At uero morte suscepta: quod ulterius bonum sperari potest: nisi æternitas?

Item de immortalitate animæ: & q uirtus semel habita perpetuat: & amitti non potest. Et q uita duplex est: & item mortes duæ homini præponunt. Cap. X.

TRanseamus nunc uicissim ad ea: quæ uirtuti repugnant: ut etiam ex his ĩmortalitas animæ colligat. Vitia oīa temporalia sunt: ad præsens.n. cōmouet iræ ĩpetus: recepta ultione sedat: libidinis uoluptas corporis finis est. Cupiditatē aūt satietas earum reꝝ quas expetit: aut alioꝝ affectuū cōmotiones ĩterimunt. Ambitio postq̄ honores quos uoluit: adepta ē: cōsenescit. Item cætera uitia cōsistere ac ꝑmanere nō possunt: sed ipso fructu quem expetunt: finiunt. Recedunt ergo & redeunt. Virtus aūt sine ulla ĩtermissione ꝑpetua ē: nec discedere ab eo pōt: qa eā semel cœpit. Nā si habeat ĩteruallum: si aliquādo ea carere possumus: redibunt protinus uitia: quæ uirtutē semp impugnant. Non est igit cōpræhensa si deserit: si aliquādo secedit. Cū uero sibi domiciliū stabile collocauit: in omni actu uersari eam necesse ē. Nec pōt fideliter depellere uitia & fugare: nisi pectus qđ insedit ꝑpetua statiōe munierit. Ipsa ergo uirtutis perpetuitas ĩdicat humanū aīum si uirtutē cœperit: permanere: quia & uirtus perpetua est: & solus animus humanus uirtutem capit. Quoniam igit contraria sunt uitia uirtuti: omnis rō diuersa & contraria sit necesse est: quia uitia cōmotiones & ꝑturbanones animi sunt. Virtus econtrario lenitudo & tranqllitas animi ē. Quia uitia temporalia & breuia sunt. uirtus perpetua & cōstans: & par sibi semp. Quia uitiorū fructus idest uoluptates æquæ ut ipsa breues temporalesq; sunt. Virtutis ergo fructus ac præmium sempiternum ē: quia uitiorū cōmodū in præsenti est: uirtutis igit in futuro. Ita fit ut in hac uita uirtutis præmiū nullum sit: quia uirtus adhuc ipsa est. Nam sicut uitia cum in actu suo finiunt: uoluptas & præmia eorum sequunt: ita uirtus cum finita est: merces eius insequit. Virtus autem nunq̄ nisi morte finit: quoniam & in morte susci/

Cicero

plenda summū eius officium est. Ergo præmium uirtutis est post mortē. Deniq; Cicero in Tusculanis q̄uis dubitanter: tamē sensit summū hoīs bonū non nisi post mortem contingere. Fidenti aīo inqt si ita res feret: gradieť ad mortē: in qua aut summū bonū: aut nullū malū esse cognouimus. Mors igiť nō extinguit hominem: sed ad præmiū uirtutis admittit. qui aūt se (ut ait idem) uitiis ac sceleribus cōtaminauerit uoluptatiq; seruierit: is uero dānatus æternā luet pœnā: quā diuinæ lrāe secundā mortem nominant: quæ est & perpetua & grauissimis cruciatibus plena. Nam sicuti duæ uitæ propositæ sunt homini: quaꝝ altera ē aīæ: altera corporis: ita & mortes duæ ꝓpositæ sunt: una ptinēs ad corpus q̄ cūctos scdm naturā fungi necesse ē. Altera ptinens ad aīam: quæ scelere acquiriť: uirtute nitať. Vt hæc uita temporalis ē: certosq; terminos habet: quia corporis ē: sic & mors æque temporalis est: certūq; habet finem: quia corpus attingit.

De resurrectione corpoꝝ mortuoꝝ: & morte & animarū perpetuitate. Cap. XI.

Impletis ergo temporibus quæ deus mortis statuit: terminabiť ipsa mors. Et quia tēporalem uitam temporalis mors sequiť: consequēs est ut resurgant animæ ad uitam pennē: qa finem mors tēporalis accipit. Rursus sicut uita animi sempiterna ē: i q̄ diuios & ineloqbiles imortalitatis suæ fructus capit: ita & mors eius ꝑpetua sit necesse ē: i q̄ pennes pœnas & īfinita tormēta ꝓ peccatis pendit. Ergo ī ea cōditōe res posita ē: ut q beati sunt in hac uita tēporali atq; terrena: semꝑ miseri sint futuri: qa iam bonis quæ maluerūt: potiti sunt: qđ his euenit: qui deos adorant: deū negligūt. Deinde q iusticiam sequentes: in hac uita miseri fuerint & contempti: & inopes: & ob ipsam iustitiam contumeliis & iniuriis sæpe uexati: quia nec aliter uirtus teneri potest: semꝑ beati sunt futuri: ut qa mala iam pertulerūt: ēt bonis fruantur. Quod his utiq; contingit: qui contemptis terrestribus diis & fragilibus bonis: cælestem religionem dei sequūtur: cuius bona sicut ipse qui tribuit: sempiterna sunt. Quid opera corporis atque animi? Nonne indicant esse animam mortis expertem? Nam corpus quia ipsum fragile est atque mortale: quæcunq; opera moliť: ea quoq; caduca sunt. Nihil enim Tullius ait esse: quod sit manibus humanis laboratū: qđ nō aliquādo ad interitū redigať: uel iniuria hominū: uel ipsa cōfectrice oīum uetustate. At uero animi opa uidemus æterna. Nam qcunq; cōtemptui præsentiū studētes: in memoriā monumēta ingenioꝝ factoriūq; magnoꝝ reliquerunt: hi plane mentis suæ ac uirtutis nomē indelebile quæsierunt. Ergo si opa corporis ideo mortalia sunt: qa ipsum mortale ē: sequiť ex eo ut aīa īmortalis appareat: qa uidemus opera eius non esse mortalia. Eodē modo desideria quoq; corporis animiq; declarant alteꝝ esse mortale: alteꝝ sempiternū. Corpus. n. nihil nisi tēporale desiderat: idest cibum: potum: indumētum: quietē: uoluptatem. Et tamē hæc ipsa sine ui & adminiculo animi nec cupere: nec assequi pōt. Animus aūt per se multa desiderat: quæ ad officium fructumue corporis redundēt: eaq; non fragilia sed æterna sunt: ut fama uirtutis: ut memoria nominis. Nam cultū dei qconstat abstinēna cupiditatū ac libidinū: patiētia doloris ac contēptu mortis: ēt contra corpus aīa cōcupiscit. Vnde credibile ē non interire aīam: sed dissociari a corpore: qa corpus sine aīa nihil pōt: animus aūt pōt multa & magna sine corpore. Quid q; ea q̄ uisibilia sunt oculis: & tangibilia manu: quia æternā uim pati possunt: æterna ēē nō possunt? Ea uero q̄ neq; sub tactu: neq; sub uisu ueniunt: sed tantūmō uis eoꝝ: & rō: & affectus apparet: æterna sunt: qa nullā uim patiunť extrīsecus. Corpus aūt si ideo mortale ē: qa uisui pariter ac tactui subiacet: ergo & aīa iccirco īmortalis ē: qa nec tangi pōt: nec uideri.

Item de immortalitate animæ contra Lucretium & Epicurum. Et de differentia mentis & animæ: & corporum resurrectione. Cap. XII.

Lucretius

Nunc argumēta eorum qui cōtradixerunt refellamus: quæ Lucretius tertio libro executus est: quoniam cū corpore inqt aīa nasciť: cum corpore intereat necesse ē. At non ē par utriusq; rō: solidū. n. & cōprehensibile corpus ē: & oculis & manu. Aīa uero tenuis & tactū uisumq; fugiēs. Corpus ex terra fictum atq; cōsolidatum ē: anima ī se nihil concreti: nihil terrēi pōderis habet (ut Plato disserebat) Nec. n. tantam posset habere solertiā tantam uim: tantā celeritatem nisi originē traheret e cælo. Corpus igiť quoniam fictum ex ponderoso & corruptibili elemēto: & tangibile est & uisibile: corrumpiť atq; occidit: nec uim repellere potest: qa sub aspectū & sub tactū uenit. Anima aūt quia tenuitate sua omnē tactū fugit: nullo ictu dissolui potest. Ergo quāuis inter se coniuncta & sociata nascanť: & alterum quod ē de terrena concretione formatum: quasi uasculum fit alterius: quod est a cælesti subtilitate deductum: cum uis aliqua utrūq; discreuerit: quæ discretio mors uocať: cum utrūq; in naturā suam recedit. quod ex terra fuit: id in terram resoluiť: quod ex cælesti spiritu: id constat ac uiget semper: quoniam diuinus spiritus sempiternus est. Deinde idem Lucretius oblitus quid assereret: & quod dogma defenderet: hos uersus posuit. Cedit idem retro de terra quod fuit ante In terram: sed quod missum est ex ætheris oris Id rursus cæli fulgentia templa receptant. Quod eius non erat dicere: qui perire animas cum corporibus disserebat: sed uictus est ueritate & imprudenti ratio uera surrepsit. Præterea idipsum quod colligit dissolui animam: hoc ē simul cum corpore interire: quoniam simul nascantur: & falsum est & in contrarium conuerti potest. Non enim simul interit: sed anima discedente integrum per multos dies manet: & plerunque medicatum diutissime durat. Nam si ut simul nascuntur: simul interirent: non discederet repente anima corpusq; desereret: sed uno temporis puncto utrunq; pariter dissiparetur: & tam celeriter etiam corpus adhuc spiritu in eo manente deliquesceret ac periret: q̄ celeriter anima secedit. Immo uero dissoluto corpore anima uanesceret uelut humor fracto uase diffusus. Nam si terrenum & fragile corpus post secessum animæ non statim defluit in terramq; tabescit: ex qua illi origo est. Ergo anima quæ fragilis non est: in æternum manet: quoniam origo eius æterna est. Quoniam crescit inquit sensus in pueris: & in iuuenibus uiget: & in senibus diminuitur: apparet esse mortalē. Primum non est idem mens & anima. Aliud ē. n. quod uiuimus: aliud quod cogitamus. Nam dormientium mēs non anima sopiť: & in furiosis mēs extinguitur: anima manet: & ideo non exanimes: sed de

mentes uocant. Mens ergo idest intelligentia uel auget: uel minuit pro ætate. Anima in statu suo semper ē. Et ex quo tēpore spirandi accepit facultatem: eadem usq; ad ultimum durat: donec emissa corporis claustro: ad sedem suam reuolet. Deinde q; anima quamuis a deo sit inspirata: tamen q; a tenebroso domicilio terrenæ carnis inclusa est: scientiam non habet: quæ est diuinitatis. Audit ergo ac discit omnia: & sapientiam discendo & audiendo capit: & senectus nō minuit sapientiam: sed auget. Si tamen iuuenilis ætas uirtute decursa est: & si nimia senectus fregerit membra: non est animæ uitium: si uisus euanuit: si lingua torpuit: si auditus obsurduit: sed corporis. At enim memoria deficit: quid mirum si labentis domicilii ruina premit mēs & præterita obliuiscit: non aliter futura diuina q̄ si carcerem quo cohibet effugerit? Verum eadem inquit dolori ac luctui obnoxia est: & ebrietate dementit: unde fragilis & mortalis appareat. Idcirco igit uirtus & sapientia necessaria est: ut & mœror qui contrahit indigna patiendo ac uidendo: fortitudine repellat: & uoluptas non modo potandi sed etiam cæterarum rerum abstinentia superet: Nam si careat uirtute: si uoluptatibus dedita molliat: morti fiet obnoxia: quoniam & uirtus (ut docuimus) immortalitatis est fabricatrix: & uoluptas mortis. Mors autem sicut ostendi: non funditus perimit ac delet: sed æternis afficit cruciatibus. Nam interire prorsus anima non potest: quoniam ex dei spiritu qui æternus est originem cæpit. Anima etiam inquit morbum corporis sentit: & obliuionem sui patit. Et sicut ægrescit: sic etiam sæpe sanat. Hoc est ergo cur maxime uirtus adhibenda sit: ne ullo corporis dolore frangat: & obliuione sui nō anima sed mens patiat. Quæ quoniam certa corporis regione consistit: cum eam partem uis aliqua morbi uitiauerit: mouetur loco: & quasi cōquassata de sede sua emigrat: reditura. s. cum medela: & sanitas domicilium suum reformauerit. Nam quia anima est iuncta cum corpore: si uirtute careat contagio eius ægrescit: & imbecillitas de societate fragilitatis redundat ad mentem. Cū aūt dissociata fuerit a corpore: uigebit ipa p se: nec ulla iā fragilitatis cōditione tentabit. quia idumentū fragile piecit. Sicut oculus inqt euulsus a corpore ac separatus nihil potest uidere: ita & anima separata nihil sentire: quia & ipsa pars est corporis. Falsum hoc & dissimile ē. Anima enī nō pars corporis: sed in corpore est. Sicut id quod uase cōtinetur: uasis pars nō est: nec ea quæ in domo sunt: partes domus esse dicunt: ita nec anima pars est corporis: quia corpus uel uas est animæ: uel receptaculū. Iam illud argumentū multo magis inane est: quod quidem ait animā: quia nō citius emittatur e corpore: mortalē uideri: sed paulatim se ex omnibus membris explicet a summis pedibus incipiens: tanq̄ si esset æterna uno temporis momēto erumperet: quod fit in his qui ferro intereunt. Quos autē morbus interimit: spiritū diutius exhalant: ut paulatim frigescentibus membris anima efflet: quæ cū materia sanguinis contineatur: sicut lumen oleo: & materia febriū calore consumpta: necesse est membrorū summa quæq; frigescere: quoniā uenæ exiliores in extrema corporis porrigunt: & extremi ac tenuiores riui deficiente uena fontis arescunt. Nec tamen quia sensus corporis deficit: animæ sensum extingui & occidere putandū est. Nō enī anima corpore deficiente: sed corpus anima decedēte putrescit: quia sensum omnē trahit secū. Cum aūt præsens anima sensum suū tribuat corpori: & uiuere id efficiat: fieri non potest: ut nō ipsa per se uiuat & sentiat: quoniā ipsa est & sensus & uita. Nam q; ait. Quod si īmortalis nostra foret mens. Nō tam se moriens dissolui cōquererent. Sed magis ire foras: uestēq; relinquere ut anguis. Equidē nunq̄ uidi qui quereret se in morte dissolui: sed ille fortasse Epicureū aliquē uiderat: etiā dū morit philosophantē: ac de sua dissolutione in extremo spiritu disserentē. Quō fieri potest utrū dissolui se sentiat: an corpore liberari: cū in exitu lingua mutescat? Nā dū sentit & loqui potest: nōdū dissolutus est: ubi dissolutus est: nec sentire iam nec loq potest. Ita queri de dissolutione aut nōdū pōt: aut iā pōt. At enī prius q̄ dissoluat: itelligit se dissolutū iri. Quid q; uidemus pletosq; morietiū: nec dissolui cōquerētes (ut ait) sed exire se & pficisci: & ambulare testātes: idq; aut gestu significāt: aut si adhuc possunt: & uoce pnūciāt? Vnde apparet nō dissolutionē fieri: sed separationem: quæ declarat animā pmanere. Cætera Epicurei dogmatis argumēta. Pythagoræ repugnant disserenti migrare animas de corporibus uetustate ac morte cōfectis: & īsinuare se nouis & recens natis. Et easdē semp renasci: mō in hoīe: mō in pecude: mō in bestia: mō in uolucre: & hac rōne īmortales esse: q; sæpe uariorū ac dissimiliū corporū domicilia cōmutent. Quæ sententia deliri hominis: quoniā ridicula est: & mimo dignior q̄ scholastico: ne refelli quidem serio debuit. Quod qui facit uidetur uereri: ne quis id credat. Prætereūda sunt igit nobis ea: quæ pro falso contra falsum disserebantur: satis est ea refutasse: quæ contra uerum disputata sunt.

Quibus testimoniis īmortalitas animæ approbatur: & futurum iudicium dei: & quantū Aristoxenus alios uicerit in errore. Cap. XIII.

DEclaraui (ut opinor) animam non esse solubilem: superest citare testes: quorum auctoritate argumenta firmentur. Neque nunc prophetas in testimonium uocabo: quorum ratio & diuinatio in hoc solo posita est: ut ad cultum dei: & ad īmortalitatem ab eo accipiendam creari hominem doceant: sed eos potius quibus istos: qui respuunt ueritatem credere sit necesse. Hermes naturam hoīs describens: ut doceret quēadmodū eēt a deo factus hæc ītulit. και το αυτο εξ αμφοτερων φυσεων της τε αθανατου και της θνητης μιαν εποιει φυσιν ανθρωπου. τον αυτον πη μεν αθανατον: πη δε θνητον ποιησας και τουτον εν μεσω θειας και αθανατου φυσεως και της θνητης και αμεταβλητου ιδρυσεν. ινα ορων απαντα και θαυμασι. Idest & idem ex utraq; natura mortali & immortali unam faciebat naturā hoīs: eūdē: in aliquo qdē īmortalē: in aliquo aūt mortalē faciēs: & hūc ferens in medio diuinæ & īmortalis naturæ: & mortalis mutabilisq; constituit: ut oīa uidens: omnia miret. Sed hunc fortasse aliquis in numero philosophorū cōputet: q̄uis in deos relatus Mercurii noīe ab Aegyptiis honoret: nec plus ei auctoritatis tribuat: q̄ Platoni aut Pythagoræ. Maius igit testimoniū requiramus. Polytes quidam consuluit Apollinem Milesium utrum ne maneat anima post mortem: an resoluatur: & respondit his uersibus.

Hermes

Ψυχὴ μὲν μέχρισ οὗ δεσμοῖσ πρὸσ σῶμα κρατεῖται. φθαρτὰ νοοῦσα πάθη θνητοῖσ ἀλγύνεται εἰκεῖ. ἡνίκα δὲ ἀνάλυσιν βρότειον μετὰ σῶμα μαράνθεν ὠκυσ. τὴν εὕρηται εσ αἰθέρα πᾶσα φορεῖται. αἰὲν ἀγήραοσ οὖσα, μένει δὲ εἰσ πάμπαν ἀτειρήσ. πρωτογόνοσ γὰρ τοῦτο θεοῦ διέταξε πρόνοια. Idest aĩa quidem quoad uinculis corporeis tenet̃:corruptibiles passiones sentiẽs:mortalibus cedit doloribus. Cum uero solutionẽ humanã uelocissimã post corruptũ corpus inuenerit:oĩs in æthera fert̃:nunq̃ senescẽs: & manet in æternũ sine pœna. Primogenita etenĩ hoc diuina disposuit prudẽtia. Quid carmina Sibyllina? Nõne ita eẽ declarãt:cũ forte aliquãdo denũciãt:ut a deo de uiuis:ac mortuis iudicet̃:quorũ exẽpla paulo post ĩsere mus. Falsa est igit̃ Democriti & Epicuri sententia:& Dicearchi de animi dissolutione:qui profecto nõ auderent de interitu animarũ mago aliquo præsente differere : qui sciret certis carminibus ciere ab inferis aĩas: & adesse:& pbere se humanis oculis uidẽdas:& loqui:& futura prædicere. Et si auderẽt re ipsa & documentis præsentibus uincerent̃. Sed quia nõ peruidebãt animæ rationẽ:quæ tam subtilis est:ut oculos humanæ mẽtis effugiat:interire dixerũt. Quid Aristoxenus qui negauit oĩno ullã esse animã:etiã cũ uiuit in corpore? Sed sicut in fidibus ex intẽtione neruorũ effici cõcordẽ sonũ atq; cantũ:quẽ musici harmoniã uocant : ita in corporibus ex cõpage uiscerũ ac uigore membrorũ uim sentiendi existere:quo nihil dici delirius põt. Verũ ille oculos quidem habuit incolumes:cor tamẽ cæcũ:quia uiuere se & habere mentẽ qua idipsum quod cogitauerat:non uidebat. Sed plerisq; hoc philosophis accidit : ut putarent oĩno non esse quicquid oculis non apparet:cum mentis acies multo clarior esse debeat q̃ corporis:ad ea perspicienda:quorum uis ac ratio sentitur potius q̃ uidetur.

Aristoxenus

De fine mundi & errore chaldæorũ. De ætate mundi:& q; post sex ætates:idest sex mille annorum status mundi mutabitur & renouabitur:& q; mille anni sunt unus dies dei : & q; post mille annos regnabũt electi dei in terra post iudicium. Cap. XIIII.

QVoniã de ĩmortalitate diximus animæ:sequitur ut doceamus quatenus homini & quãdo tribuatur:ut in hoc quoq; prauitatis & stultitiæ suæ pspiciãt errores:qui mortales quosdã decretis placitisq; mortaliũ deos esse factos opinant̃:uel q; artes ĩuenerãt : uel q; usum quarũdã frugũ docuerant:uel q; utilia uitæ hominũ prouiderãt:uel q; ĩmanes bestias ĩteremerãt. Quæ merita q̃ longe ab ĩmortalitate semota sint:& docuimus in prioribus libris:& nũc docebimus : aut apparet solã esse iusticiã:quæ uitam homini pariat æternã:& solũ deũ: q æternæ uitæ pmiũ largiat̃. Nã illi qui suis meritis ĩmortales facti esse dicunt̃:quia nec iustitia:nec ulla in his uera uirtus fuit:nõ ĩmortalitatẽ sibi : sed mortem peccatis ac libidinibus quæsierũt. Nec cæleste præmiũ:sed inferna supplicia meruerũt:quæ pẽdẽt simul cũ his omnibus:qui eos coluerũt. Cuius iudicii ppinquare tẽpus ostẽdã:ut & iustis merces digna soluat̃ : & pœna merita impiis irroget̃. Plato & multi alii philosophorũ cũ ignorarent originẽ rerũ : supremũq; illud tẽpus quo mundus esset effectus:multa milia sæculorũ fluxisse dixerunt : ex quo hic pulcherrimus mundi ornatus extiterit: sicut fortasse chaldæi:qui (ut Cicero tradidit in libro de diuinatione prĩo) q̃dringẽta septuaginta milia ãnorũ monumẽtis cõprehensa se habere delirant:in quo se quia posse argui nõ putabãt: liberũ sibi crediderunt esse mentiri. Nos autem:quos diuinæ litteræ ad scientiam ueritatis erudiunt : principium mundi finẽq; cognouimus:de quo nunc in fine operis differemus:quoniã de principio in secundo libro explicauimus. Sciant igit̃ philosophi:qui ab exordio mũdi sæculorũ milia enumerãt : nondũ sextũ millesimũ annũ esse cõclusum:quo numero expleto consũmationẽ fieri necesse esse:& humanarũ rerũ statũ in melius reformari:cuius rei argumentũ:prius ẽ enarrãdũ:ut ratio elucescat. Mũdũ deus & hoc rerũ naturæ admirabile opus (sicut arcanis sacræ scripturæ cõtinet̃) sex dierũ spatio consũmauit:diẽq; septimum quo ab operibus requieuit:sanxit. Hic est autem dies sabbati : qui in lingua hebræorum a numero nomen accepit:unde septenarius numerus legitimus & plenus est. Nam & dies septẽ sunt : quibus p uicem reuolutis:orbes conficiunt̃ annoꝝ:& septem stællæ quæ nõ occidũt: & septem sidera quæ uocant̃ errãtia:quoꝝ dispares cursus & ĩæquales motus rerum ac tempoꝝ uarietates efficere credit̃. Ergo quoniã sex diebus cũcta dei opa pfuncta sunt:p sæcula sex annoꝝ:idest sex milia manere in hoc statu mundum necesse ẽ. Dies enim magnus dei mille annoꝝ circulo terminat̃:sicut indicat ppheta dicens. Ante oculos tuos domine mille anni tanq̃ dies unus. Et sicut deus sex illos dies in tantis rebus faciendis laborauit:ita & religio eius & ueritas in his sex milibus annoꝝ laborare necesse est:malitia præualente ac dominante. Et rursus quoniã pfectis opibus requieuit die septimo:eũq; benedixit:necesse est ut in fine sexti millesimi anni malitia omnis aboleat̃ e terra: & regnet p annos mille iustitia:sitq; tranquillitas & requies a laboribus:quos mundus iam diu pfert. Verũ quatenus id eueniat: explicabo suo ordine. Sæpe diximus minora & exigua magnoꝝ figuras & præmõstrationes esse:& hunc diem nostrũ:q ortu solis & occasu finit̃: diei magni speciẽ gerere:quem circuitus annorum mille determinat. Eodem modo etiã figuratio terreni hominis cælestis populi præferebat in posterum fictionem. Nam sicut perfectis omnibus quæ in usum hominis molitus est deus ipm hominem sexto die ultimum fecit:eumq; induxit in hunc mundum tanq̃ in domum iam diligenter instructam. Ita nũc sexto die magno uerus homo uerbo dei fingit̃:idest sanctus populus doctrina & præceptis dei ad iustitiam figurat̃. Et sicut tunc mortalis atq; imperfectus e terra fictus est. ut mille annis in hoc mundo uiueret ita nũc ex hoc terrestri sæculo fingit̃ homo perfectus:ut uiuificatus a deo in hoc eodem mundo p annos mille dominet̃. Quomodo autem consũmatio futura sit:& qualis exitus humanis rebus impendeat:si quis diuinas lr̃as fuerit scrutatus inueniet. Sed & sæcularium prophetarum congruentes cum cælestibus uoces:finem rerum & occasum post breue tempus annunciant:describentes quasi fatigati & dilabentis mundi ultimam senectutem. Quæ uero a propheris & uatibus futura esse dicant̃ prius q̃ superueniat extrema illa conclusio:collecta ex omnibus & coaceruata subnectam.

Plato

Erratum primum

Quod submersio Pharaonis & Aegyptiorum & libetatio Hebræorum de seruitute Aegypti præfigurauit liberationem electorum & reprobationem damnatorum: quæ futura est in fine mũdi. Et ꝙ signa multa sicut illam ita & hanc præcedent liberationem. Et ꝙ Romanum imperium ante delebit. Et ꝙ in Asiam summa ptãs oĩum reuertet. Et quibus ætatum gradibus Roma creuerit & deficiat. cap. XV.

Est in arcanis sanctaꝝ lirarum transcendisse in Aegyptum cogente inopia rei frumentariæ principem Hebræorum cum omni domo & cognatione. Cuius & posteri cum diutius in Aegypto cõmorantes in magnam gentem creuissent & graui atq; intolerabili seruitutis iugo premerent: percussit Aegyptum deus insanabili plaga: & populum suum liberauit traductum medio mari discissis fluctibus: & in utranq; partem dimotis: ut per siccum populus graderet. Conatusq; rex Aegyptiorum ꝓfugos insequi: coeunte in statũ suũ pelago: cum oĩbus copiis intercæptus ẽ. Qđ facinus tã clarũ tamq; mirabile: q̃uis ad præsens uirtuté dei hoĩbus ostéderet: tamé præfiguratio & figura maioris rei fuit: quã deus idem in extrema téporis consumatione facturus est. Liberauit enim plebé suã de graui seruitute mundi. Sed quoniã tunc una plebs dei & apud unam genté fuit. Aegyptus tunc sola pcussã est. Nũc aũt qa dei populus ex oĩbus linguis congregatus: apud omnes gétes cõmorat: & ab his dominat & premit: necesse est uniuersas nationes. i. orbem torũ cælestibus plagis uerberari: ut iustus & cultor dei populus liberet. Et sicut tunc signa facta sunt: quibus futura clades Aegyptiis ostéderetur: ita in ultimo fient prodigia miranda per omnia elementa mundi: quibus imminés exitus uniuersis gentibus intelligatur. Propinquante igitur huius sæculi termino: humanarum rerum statum commutari necesse est: & in deterius nequitia inualescéte prolabi: ut iam nostra hæc tempora quibus iniquitas & malitia usque ad summum gradum creuit. In illius tamen insanabilis mali compatatione fœlicia & prope aurea possint iudicari. Itaque & enim iusticia rarescet: ita impietas: & auaritia: & cupiditas: & libido crebrescet: ut si qui tum forte fuerint boni: prædæ sint sceleratis ac diuexentur undique ab iniustis. soli autem mali opulenti sint. Boni uero in omnibus contumeliis atq; in egestate iactétur. Confundetur omne ius: & leges interibunt. Nihil tunc quispiam habebit: nisi aut male quæsitũ: aut defensum manu: audacia & ui omnia possidebũt. Non fides in hominibus: nõ pax non humanitas: non pudor: non ueritas ent. Atq; ita neq; securitas: neq; regimen: neq; requies a malis ulla. Omnis enim terra tumultuabitur: frement undiq; bella: omnes gentes in armis erunt: & se inuicem oppugnabunt. Ciuitates finitimæ inter se prælia bunt. Et prima omniũ Aegyptus stultarum superstitionum luet pœnas: & sanguine uelut flumine operiet. Tunc peragrabit gladius orbem metés omnia: & tanquã messem cũcta prosternés. Cuius uastitatis & cõfusionis hæc erit causa: ꝙ Romanũ nomé quo nunc regit orbis: horret animus dicere: sed dicã: quia futurũ est: tollet de terra: & imperiũ in Asiam reuertet: ac rursus oriens dominabit: atq; occidés seruiet. Nec mitũ cuiq; debet uideri: si regnũ tanta mole frundatũ: ac tam diu per tot & tales uiros auctũ: tantis deniq; opibus cõfirmatũ: aliquãdo tamé corruet. Nihil est humanis uiribus laboratũ: quod nõ ab humanis æque uiribus destrui possit. Quoniã mortalia sũt opera mortaliũ. Sic & alia prius regna: cũ diutius floruissent: nihilominus tamẽ occiderũt. Nã Aegyptios: & Persas: & Græcos: & Assyrios proditũ est regimé habuisse terrarũ: quibus omnibus destructis ad Romanos: quoq; rerũ sũma puenit. Qui quãto cæteris omnibus regnis antestant: tãto maiore decidét lapsu: qa plus habent ponderis ad ruinã: quæ sunt cæteris altiora. Nõ inscite Seneca Romanæ urbis tépora distribuit per ætates. Primã enĩ dixit ĩfantiam sub rege Romulo fuisse: a quo & genita: & quasi educata sit roma. Deinde puerinã sub cæteris regibus a q̃bus & aucta sit: & disciplinis pluribus institutisq; formata. At uero Tarquinio regnãte cũ iam quasi adulta eẽ cœpisset: seruitiũ nõ tulisse: & reiecto supbæ dominatiõis iugo: maluisse legibus obtépetare q̃ regibus. Cumq; esset adolescentia eius fine punici belli terminata: tũ deniq; cõfirmans uiribus cœpisse iuuenescere. Sublata igit Carthagine: quæ diu æmula imperii romani fuit: manus suas in totũ orbem terra mariq; porrexit: donec regibus cunctis & nationibus subiugatis: cũ iam bellorũ materia deficeret: uiribus suis male uteretur: q̃bus se ipsa confecit. Hæc fuit prima eius senectus: cũ bellis lacerata ciuilibus: atq; intestino malo p̃ssa: rursus ad regimé singularis imperii recidit: quasi ad alterã infantiã reuoluta. Amissa enĩ libertate: quã Bruto duce & auctore defenderat: ita cõsenuit tanq̃ sustétare seipsam nõ ualeret: nisi ãminiculo regétiũ niteret. Quod si hæc ita sunt: quid restat nisi ut sequat interitus senectuté? Et id futurũ breui cõciones prophetatũ denunciãt sub ambage aliorũ nominũ: ne facile q̃s intelligat. Sibyllæ tamé aperte interiturã esse romam loquunt: & quidé iudicio dei: ꝙ nomé eius habuerit inuisum: & inimica iustitiæ alũnũ ueritatis populũ trucidarit. Hydaspes quoq; qui fuit Medorũ rex antiquissimus: a quo amnis quoq; nomẽ accepit: qui nunc Hydaspes dicit: admirabilis omniũ sub ĩterpretatione uaticinãtis pueri ad memoriã posteris tradidit sublatũ iri ex orbe imperium noméq; romanũ multo ante præfatus est q̃ illa Troiana gens conderetur.

Erratum primum

Erratum secundum

Seneca

Hydaspes rex

Qũo ĩperii uẽtura sit destructio: & q̃ illi signa p̃cessura sint scđm uaticinia ꝓphetaꝝ & Sibyllæ. Cap. XVI.

Quomodo autem id futurum sit: nequis incredibile arbitretur: ostendam. In primis multiplicabitur regnum: & summa rerum potestas per plurimos dissipata & concisa minuetur. Tunc discordiæ ciuiles in perpetuum serentur: nec ulla requies bellis exitialibus erit: donec & reges decem pariter existant: qui orbem terræ non ad regendum sed ad consumandum partiãtur. Hi exercitibus in immensum auctis: & agrorum cultibus destitutis: quod est principium euersionis & cladis disperdent omnia: & comminuent: & uorabunt. Tunc repente aduersus eos hostis potentissimus ab extremis finibus plagæ septentrionalis orietur: qui tribus ex eo numero deletis: qui tunc Asiam obtinebunt: assumetur in societatem a cæteris: ac princeps omnium constituetur. Hic insustentabili dominatione uexabit orbem: diuina & humana miscebit: infanda dictu & exectabilia molietur: noua consilia in pectore suo uolutabit: ut propriũ sibi cõstituat ĩperiũ & leges commutabit & suas sanciet: contaminabit: diri-

pict:spoliabit:occidet:Deniq; imutato nomine atq; imperii sede translata:confusio ac perturbatio humani generis cõsequetur. Tam uero detestabile atq; abominãdum tempus existet:q nulli hominũ sit uita iucunda. Euertent funditus ciuitates:atq; interibũt:nõ modo ferro atq; igni, uerũ etiã terræmotibus assiduis:& eluuie aquatũ: & morbis frequẽtibus:& fame crebra. Aer enĩ uitiabit:& corruptus ac pestilẽs fiet: & modo iportunis hymbribus:modo inutili siccitate:nunc frigoribus:nũc æstibus nimiis:nec terra homini dabit fructum:nec seges quicq̃:nõ arbor:nõ uitis feret. Sed cũ in florem spem maximam dederint:in fruge decipient. Fontes quoq; cũ fluminibus arescent:ut ne potus quidẽ suppetat:& aquæ in sanguinẽ aut amaritudinẽ mutabunt. Propter hæc deficient & in terra quadrupedes:& in aere uolucres: & in mari pisces. Prodigia quoq; in cælo mirabilia mentes hominũ maximo terrore confundent. Et crines cometarũ:& solis tenebræ:& color lunæ:& cadentiũ syderum lapsus. Nec tamen hæc usitato modo fient:sed existent subito ignota & inuisa oculis astra:sol in perpetuũ fuscabitur:ut uix inter noctem diẽq; discernat. Luna iam non tribus deficiet horis:sed perpetuo sanguine obfusa:meatus extraordinarios peraget:ut nõ sit homini promptũ aut syderum cursus:aut rationẽ tẽporum agnoscere. Fiet enĩ uel æstas in hyeme:uel hyems in æstate. Tũc annus breuiabitur:& mensis minuet:& dies in angustum coartabitur. Stellæ uero creberrimæ cadent:ut cælum omne cæcum sine ullis luminibus appareat. Montes quoq; altissimi decident: & planis æquabunt:mare inauigabile constituetur. At ne quid malis hominũ terræq; desit:audietur de cælo tuba:quod hoc modo Sibylla denunciat dicẽs:σαλπιγξ γαρ οὐρανοθεν φωνην πολυθρηνον ἀφησει.i.tuba de cælo uocem luctuosam emittet. Itaq; trepidabunt omnes:& ad luctuosum illum sonitũ contremiscent. Tunc uero per iram domini aduersus homines:qui iustitiam dei nõ agnouerunt:sæuiet ferrum, ignis, fames, morbus. Et super omnia metus semper impẽdens:tunc orabũt deũ & nõ exaudiet:optabit mors & non ueniet. Nec nox quidẽ requiẽ timori dabit:nec ad oculos somnus accedet. Sed animas hominũ sollicitudo ac uigilia macerabit:plorabũt & gement:& dentibus stridebũt:gratulabunt mortuis & uiuos plangent. His & aliis plurimis malis solitudo fiet in terra:& erit deformatus orbis atq; desertus: quod in carminibus sibyllinis ita dicitur: ἐσ τ᾽ αικοσ μοσ ἀκοσ μοσ ἀπολλυμενων ἀνθρωπων:idest erit mũdus imundus pereuntibus hoibus. Ita enim cõficietur humanũ genus:ut uix decima pars hominũ relinquatur:& unde mille processerant:uix prodient centũ. De cultoribus etiam dei duæ partes interibunt:& tertia quæ fuerit probata:remanebit.

De aduentu magni prophetæ:qui Helias dicit:& quomodo interficiet ab antichristo:& resurget die tertia & ascendet in cælũ:& de psecutione ecclesiæ quã inferet antichristus:& de miraculis eius. Cap. XVII.

Sed planius quõ id eueniat:exponã. Imminente iam temporũ cõclusione:propheta magnus mittetur a deo:qui cõuertat hoies ad dei agnitionẽ:& accipiat potestatẽ mirabilia faciendi. Vbicunq; non audierint eum homines, claudet cælũ:& abstinebit hymbres:& aquã conuertet in sanguinẽ & cruciabit illos siti ac fame. Et quicũq; conabitur eum lædere:procedit ignis de ore eius: atq; cõburet illum. His prodigiis atq; uirtutibus cõuertet multos ad dei cultũ: peractisq; operibus eius alter rex orietur ex Syria malo spiritu genitus:euersor ac pditor generis humani:qui reliquias illius prioris mali cum ipso simul deleat. Hic pugnabit aduersus prophetã dei:& uincet:& interficiet eũ:& insepultũ iacere patietur. Sed post diem tertiũ reuiuiscet:atq; inspectãtibus & mirantibus cunctis rapiet in cælũ. Rex uero ille deterrimus erit quidem & ipse:sed mendaciorũ propheta:& seipsum constituet ac uocabit deum: & se coli iubebit ut dei filium. Et dabit ei potestas:ut faciat signa & prodigia:quibus uisis irretiat hoies ut adorent eum. Iubebit ignem descendere de cælo:& solem a suis cursibus stare:& imaginẽ loqui:& fient hec sub uerbo eius:quibus miraculis etiã sapientiũ plurimi allicientur ab eo. Tunc eruere dei templũ conabit: & iustum populũ persequet: & erit pressura & contritio:qualis nunq̃ fuit a principio mundi. Quicunq; crediderint atq; accesserint ei:signabuntur ab eo tanq̃ pecudes. Qui autem recusauerint notam eius: aut in montes fugient:aut compræhensi exquisitis cruciatibus necabuntur. Idem iustos hoies obuoluet libris pphetaꝝ atq; ita cremabit:& dabitur ei desolare orbem terræ mẽsibus.xlii. Id erit tempus quo iusticia pcicietur:& inocentia odio erit:quo mali bonos hostiliter prædabunt. Non lex aut ordo:aut militiæ disciplina seruabitur. Non canos quisq̃ reuerebitur. Non officium pietatis agnoscet. Non sexus aut infantiæ miserebitur. Confundent oia. & miscebuntur cõtra fas:contra iura naturæ. Ita quasi uno cõmuni grauiq; latrocinio terra uniuersa uastabit. Cũ hæc ita erunt: tunc iusti & sectatores ueritatis segregabũt se a malis:& fugiẽt in solitudines. Quo audito ipius rex iflãmatus ira ueniet cũ exercitu magno:& admotis oibus copiis circundabit mõtem, in quo iusti morabunt: ut eos cõpræhẽdat. Illi uero ubi se clausos undiq; atq; obsessos uiderint:exclamabũt ad deum uoce magna: & auxilium cæleste implorabunt:& exaudiet eos deus: & mittet regẽ magnũ de cælo:qui eos eripiat & liberet:omnesq; impios ferro igniq; disperdat.

Quomodo hæc pronunciata sint & uaticiniis prophetarum: & oraculis gentilium uatum: & uersibus Sibyllinis. Cap. XVIII.

Hydaspes

Haec ita futura esse tum pphetæ oẽs ex dei spiritu:tum etiã uates ex istinctu dæmonũ cecinerunt. Hydaspes.n.quem supius nominaui:descripta iniquitate sæculi huius extremi pios ac fideles a nocentibus segregatos:ait cũ fletu & gemitu extensuros eẽ ad cælũ manus:& imploraturos fidẽ Iouis:Iouem respecturũ ad terram:& auditurũ uoces hoium:atq; ipios extincturũ. Quæ omnia uera sunt:præter unum q Iouẽ dixit illa facturũ:quæ deus faciet. Sed & illud nõ sine dæmonũ fraude subtractũ ẽ. Missum iri tunc a pr̃e filiũ dei:qui deletis oibus malis:pios liberet: qđ Hermes tamẽ non dissimulauit. In eo.n.libro q λογοσ τελειοσ iscribit:post enumerationẽ maloꝝ de qbus diximus: subiecit hæc græco sermõe:ἐπαν δη ταυτα ὡδε γενηται ὦ ἀσκληπιε τοτε ὁ κυριοσ και πατηρ και θεοσ και του πρωτου και ἑνοσ θεου δημιουργοσ ἐπιβλεψασ τοισ γενομενοισ και την ἑαυτου βουλησιν τουτεστι το ἀγα-

τὸν ἀντερείσας τῇ ἀταξίᾳ. καὶ ἀνακαλεσάμενος τὴν πλάνην καὶ τὴν κακίαν καθάρας πῆ μὲν ὕδατι πολλῷ καταλύσας πῆ δὲ πυρὶ ὀξυτάτῳ διακαύσας ἐνίοτε δὲ πολέμοις καὶ λοιμοῖς ἐκπαίσας ἤγαγεν ἐπὶ τὸ ἀρχαῖον καὶ ἀπεκατέστησε τὸν ἑαυτοῦ κόσμον. Idest cum hæc ita facta fuerint o Asclepi: tunc dominus: & pater: & deus: & primi: & unius dei creator respiciẽs quæ facta sunt: & suam uoluntatem in huiusmodi bonum opponens temeritati & errorem reuocãs: malitiam purgabit. Partim quidem aqua nimia dissoluens: partim igne rapido cremans: interdum bellis ac pestilentiis percutiens ad statum pristinum perduxit: suumq; restituit mundum. Sibyllæ quoq; nos aliter fore ostendunt: q̃ ut dei filius a summo patre mittatur: qui & iustos liberet de manibus impiorum: & iniustos cum tyrãnis sæuientibus deleat: e quibus una sit tradidit. ἥξει καὶ μακάρων ἐθέλων πόλιν ἐξαλαπάξαι καὶ κέν τις θεόθεν βασιλεὺς πεμφθεὶς ἐπιδιὸν πάντας ὀλεῖ βασιλεῖς μεγάλους καὶ φῶτας ἀρίστους εἶθ' οὕτως κρινεῖται ὑπ' ἀφθίτου ἀνθρώποισι. Idest ueniet & beatorum uolẽs urbem expugnare: & quidam a deo missus rex ad suos omnes perdet reges magnos & uiros optimos sic iudicabitur ab imortalibus hominibus. Item alia Sibylla: τότ' ἐξ ἠελίοιο θεὸς πέμψει βασιλῆα ὃς πᾶσαν γαῖαν παύσει πολέμοιο κακοῖο. Tunc ex sole deus mittet regem q̃ omnem terram placabit a bello malo. Et rursus alia. ἡμετέρας ζυγὸν δουλείας δυσβάστακτον ἐπ' αὐχένι κείμενον ἀρεῖ καὶ θεσμοὺς ἀθέους λύσει δεσμούς τε βιαίους. Idest iugum nostræ seruitutis itolerabile in collo positum tollet: & leges impias soluet: uinculaq; uiolentia.

Quomodo Christus & quibus signis præcedentibus descendet de cælo: ut interficiat Antichristum: & tyrannos: & impios deleat de terra. Et q; uigiliæ nocturnæ christianorum ideo istitutæ sunt: q; Christus de nocte uẽturus ẽ. Et q; dii & cultores eorum dabunt̃ incẽdio: ut Sibylla prædixit. Cap. XIX.

Oppresso igitur orbe terre: cum ad destruendam imensarum uitium tyrannidem humanæ opes defecerint: siquidem capto mundo cum magnis latronũ exercitibus incubabit: diuino auxilio tãta illa calamitas indigebit: Commotus igitur deus: & ancipiti periculo: & miseranda comploratione iustorum mittet protinus liberatorem. Tunc aperietur cælum medium intempesta nocte & tenebrosa: ut in orbe toto lumen descendentis dei tanq̃ fulgor appareat: quod Sibylla his uersibus locuta est. ὁππόταν ἔλθῃ πῦρ ἔσσεται σκότος ἐν μέσσῃ νυκτὶ μελαίνῃ. Idest cum uenerit ignis: erunt tenebræ in media nocte obscura. Hæc est nox: quæ a nobis propter aduentum regis ac dei nostri peruigil celebratur: cuius noctis duplex est ratio: q; in ea & uitam tum recepit cum passus est: & postea orbis terræ regnũ recæpturus est. Hic est enim liberator & iudex: & ultor: & rex: & deus: quem nos Christum uocamus: qui prius q̃ descẽdat hoc signũ dabit. Cadet repẽte gladius e cælo: ut sciant iusti ducẽ sanctæ militiæ descensurũ & descendet comitantibus angelis in mediũ terræ: & præcedet eum flãma inextinguibilis: & uirtus angelorũ tradet in manus iustorum multitudinem illam: quæ montẽ circunsederit: & concidetur ab hora tertia usq; ad uesperum: & fluet sanguis more torrentis: deletisq; omnibus copiis: impius solus effugiet: & peribit ab eo uirtus sua. Hic est autem qui appellatur Antichristus: sed se ipse Christum mentietur: & contra uerum dimicabit: & uictus effugiet: & bellum sæpe renouabit: & sæpe uincetur: donec quarto prælio confectis omnibus impiis debellatus & captus tandem scelerum suorũ luet pœnas. Sed & cæteri principes & tyranni: qui contriuerunt orbem: simul cum eo uincti adducentur ad regem: & icrepabit eos & coarguet. Ex exprobrabit his facinora ipsorum: & damnabit eos ac meritis cruciatibus tradet. Sic extincta malitia & impietate cõpressa: requiescet orbis: qui per tot sæcula subiectus errori ac sceleri: nefandã pertulit seruitutem. Non colentur ulterius dii manu facti: sed a templis & puluinaribus suis deturbata simulacra igni dabuntur. Et cũ donis suis mirabilibus ardebunt: quod etiam Sibylla cum prophetis congruens futurum esse prædixit: τρίψουσι δ' εἴδωλα βροτοὶ καὶ πλοῦτον ἅπαντα. Idest cõterent autem simulacra homines & diuitias oẽs. Erythrea quoq; idem spopondit. ἔργα δὲ χειροποίητα θεῶν συνεκκαύσονται. Idest opera autem deorum humanis manibus facta exurentur.

Erratum primum
Erratum secundum

Quomodo aperientur inferi: & resurgent mortui. Et qui iudicandi sunt: & qui non. Et quomodo hæc Sibylla prædixerit. Et qua ratione anima cũ imortalis sit: patibilis esse possit secundũ stoicos. Cap. XX.

Post hæc aperientur inferi: & resurgent mortui: de quibus iudiciũ magnũ ipse idẽ rex ac deus faciet: cui sũmus pater & iudicãdi & regnãdi dabit maximã potestatẽ: de quo iudicio ac regno apud Erythræam Sibyllam sic inuenit̃ in græco eloquio. ὁππότε δὲ καὶ τόδε λάβῃ τέλος αἴσιμον ἦμαρ ἥδε βροτοῖσιν ἀφίξεται δ' ἡ κρίσις ἀθανάτοιο θεοῖο ἥξει ἐπὶ πανφρόνους μεγάλη κρίσις ἠδὲ καὶ ἀρχή. Idest cũ autẽ dies iste finẽ fatalẽ acceperit: & ad mortales iudiciũ imortalis dei uenerit: ueniet sup hoĩes magnũ iudiciũ & initium. Deinde apud aliã: τάρταρεον δὲ χάος τότε δείξει γαῖα χανοῦσα ἥξουσι δ' ἐπὶ βῆμα θεοῦ βασιλῆος ἅπαντες. Idest tartareum autẽ chaos tunc ostendet dehiscẽs terra. Venient autẽ ad tribunal dei res omnes. Et alio loco penes eandem: οὐρανὸν εἱλίξω γαίης κευθμῶνας ἀνοίξω καὶ τότε ἀναστήσω νεκρούς μοῖραν ἀναλύσας. καὶ θανάτου κέντρον. καὶ ὕστερον εἰς κρίσιν ἄξω κρίνων εὐσεβέων καὶ δυσσεβέων βίον ἀνδρῶν. Idest celũ uoluens terræ latebras aperiam: & tunc leuabo mortuos: fatum soluens: & stimulum mortis: posteaque in iudicium ducam iudicans piorum atque impiorum uitã uirorum. Nec tamen uniuersi tunc a deo iudicabuntur: sed hi tantum: qui sunt in dei religionẽ uersati. Nam qui deum non agnouerunt: quoniam sententia de his in absolutionem ferri non potest: iam iudicati damnatique sunt: sanctis litteris contestantibus non resurrecturos esse impios ad iudicium. Iudicabuntur ergo qui deum scierunt: & facinora eorum in mala opera cum bonis collata pondera-

buntur ut pluta & grauia fuerint bona iustaque: dentur ad uitam beatam. Si autem mala superauerint con/demnentur ad pœnã. Hic fortasse dixerit quispiam. Si est immortalis anima quomodo passibilis inducitur ac pœnam sentiens? Si enim ob merita punietur: sentiet utiq; dolorem: atq; ita etiam mortem. Si morti nõ est obnoxia: nec dolori quidem. Patibilis ergo non est. Huic quæstioni siue argumento ita a stoicis occuri/tur. Animas quidem hominum permanere: nec interuentu mortis in nihilum resolui: sed eorum qui iu/sti fuerunt: puras & impatibiles: & beatas ad sedem cælestem: unde illis origo est: remeare: uel in campos quosdam fortunatos rapi: ubi fruantur miris uoluptatibus. Impios uero: quoniam se malis cupiditatibus inquinauerunt: mediam quãdam gerere inter immortalem mortaleq; naturã: & habere aliquid imbecilli/tatis ex contagione carnis: cuius desideriis ac libidinibus additæ: inelubilem quẽdam phucum trahant la/bemq; terrenam. Quæ tum temporis diuturnitate penitus inhæserit: eius naturæ reddi animas: ut si non extinguibiles in totum quoniam ex deo sunt: tamẽ cruciabiles fiant per corporis maculam: quæ peccatis iu/xta sensum doloris attribuit. Quam sententiam poeta sic explicauit. Quin & supremo cum lumine uita re/liquit: Non tamen omne malum miseris: nec funditus omnes Corporeæ excedunt pestes: penitusq; neces/se est Multa diu concreta modis inolescere miris. Ergo exercentur pœnis: ueterumq; malorum Suppli/cia expendunt. Hæc propemodum uera sunt. Anima enim cum diuortium fecit a corpore: est (ut idem atq; poeta) Par leuibus uentis: uolucriq; simillima somno. Quia spiritus est & ipsa tenuitate incomprehensi/bilis: sed nobis qui sumus corporales. Deo autem cui subest posse omnia compræhensibilis.

De potẽtia dei quæ pro merito cuiusq; potest & homines & angelos punire. De carnis imortalitate post resurrectionẽ. De differẽtia ignis gehẽnalis & ignis cõis. Et qd in electis: & qd in reprobis opeř. Cap. XXI.

PRimũ igitur dicimus tantam esse dei potestatem: ut etiam icorporalia cõprehẽdat: & quẽadmo/dum uoluerit afficiat. Nã & angeli deum metuũt. quia castigari ab eo possunt inenarrabili quo/dã modo. Et dæmones reformidãt. qa torquẽtur ab eo: & puniuntur. Quid ergo mirũ: si cũ sint imortales animæ: tamẽ patibiles sint deo? Nã cum in se nihil habeãt solidũ & contrectabile a soli/dis & corporalibus nullam uim pati possunt: sed quia in solis spiritibus uiuũt a solo deo tractabi/les sunt: cui uirtus & substantia spiritalis est. Sed tamẽ docẽt nos sanctæ litteræ quẽadmodum pœnas impii sint laturi. Nã quia peccata in corporibus cõtraxerunt: rursus carne iduentur: ut in corporibus piarulum sol/uant: & tamẽ non erit caro illa quã deus homini superiecerit. huic terenæ similis: sed isolubilis ac pmanens i æternũ: ut sufficere possit cruciatibus: & igni sempiterno: cuius natura diuersa ẽ ab hoc nostro: quo ad ui/tæ necessaria utimur: qui nisi alicuius materie fomite alatur extiguitur. At ille diuinus per seipm semper ui/uit: ac uiget sine ullis alimẽtis: nec admixtũ habet fumũ: sed est purus ac liquidus: & in aque modũ fluidus Non. n. ui aliq̃ sursum uersus urgeť: sicut noster: quẽ labes terreni corporis quo teneť: & fumus itermixtus exilire cogit: & ad cælestẽ naturam cũ trepidatione mobili subuolare. Idẽ igitur diuinus ignis una eademq; ui atq; potentia & cremabit impios: & recreabit: & quantum e corporibus absumet: tantum reponet: ac sibi ipse æternum pabulum subministrabit: quod poetæ in uulturẽ Tytii transtulerunt. ita sine ullo reuiuiscen/tium corporũ detrimento: aduret tantum: ac sensum doloris afficiet. Sed & iustos cum iudicauerit deus: eti/am igni eos examinabit. Tum quorum peccata uel pondere uel numero præualuerint: perstringẽtur igni

Erratum primum

atq; comburẽtur. Quos autem plena iustitia & maturitas uirtutis incoxerit: ignem illũ non sentient. Ha/bent enim aliquid in se dei quod uim flammæ repellat ac reiciat. Tanta uis est innocentiæ: ut ab ea ignis il/le refugiat innoxius: qui accipit a deo hanc potestatem: ut impios urat: iustis obtemperet. Nec tamen quis/

Erratum secundũ

quã putet animas post mortem protinus iudicari. Nam omnis in una cõmuniq; custodia detinentur: do/nec tempus adueniat: quo maximus iudex meritorum faciat examen. Tum quorum fuerit probata iusti/tia: hi præmium immortalitatis accipient. Quorum autem peccata & scelera detecta non resurgent: sed cũ impiis in easdem tenebras recondentur ad certa supplicia destinati.

Quod hæc a quibusdam dicunť esse poetica: & unde ad notitiam uenerint poetarum: & quibus de cau/sis corruperint ueritatem. Et lethæum amnem & alia phantastica induxerint. Cap. XXII.

FIgmenta hæc poetarum quidam putant ignorantes unde illa poetæ acceperint: ac negant hæc fie/ri posse: nec mirum ita illis uideri. Aliter enĩ q̃ res habet: traditur a poetis: qui licet sint multo an/tiquiores q̃ historici & oratores & cætera genera scriptorum: tamen quia, mysterium diuini sa/cramẽti nesciebant: & ad eos mentio resurrectionis futuræ obscurorum ore peruenerat: eam ue/ro temere ac leuiter auditam in modum cõmentitiæ fabulæ prodiderunt. Et tamen idem testa/ti sunt: non auctorem se certum: sed opinionem sequi: ut Maro qui ait. Sit mihi fas audita loqui. Quãuis igi/tur ueritatis arcana in parte corruperint: tamen ipsa res eo uerior inuenitur: q cum prophetis in parte con/sentiunt: quod nobis ad probationem rei satis est. Errori tamen eorum subest ratio nõnulla. Nam cum pro/phetæ assiduis concionibus prædicarent iudicaturum esse de mortuis filium dei: & hæc annunciatio nõ la/teret: quoniã rectorem cæli nõ alium putabãt q̃ Iouem: iudicare apud inferos Iouis filium tradiderunt. Sed tamen nõ Apollinem aut liberum: aut Mercurium: qui cælestes putantur: sed deum qui & mortalis fuerit; & iustus: uel Minoem: uel Aeacum: uel Rhadamanthum. Corruperunt igitur poetica licentia quod accepe/rant: uel opinio ueritatem per diuersa ora sermonesque uarios dissipata mutauit. Nam q peractis apud in/feros mille ãnis: rursus ad uitam restitui cecinerunt. Marone ita dicente. Has omnes ubi mille rotam uolue/re per ãnos. Lethæũ ad fluuiũ deus euocat agmine magno: Scilicet imemores supera ut cõuexa reuisant. Rursus & icipiãt in corpora uelle reuerti. Hæc eos rõ fefellit: q resurgẽt defuncti nõ post mille ãnos mortis suæ: sed ut restituti rursus i uita mille ãnis cũ deo regnẽt. Deus. n. ueniet ut orbe hoc ab oĩ labe purgato: redi/uiuas iustorũ aĩas corpibus inouatis sed sẽpiternã beatitudinẽ suscitet. Itaq; pter aquã obliuiõis uera sũt cæ/

tera: quã iccirco finxerũt: neq; illi opponeret. Cur ergo nõ meminerit se aliq̃do uixisse: aut q̃ fuerint: aut quæ gesserint? Sed nihilominus tamẽ uerisimile non putatur: & res tota uelut licẽter & fabulose ficta respuitur. Nobis autem de resurrectione affirmantibus atq; docentibus animas ad alteram uitam non oblitas sui: sed in eodẽ sensu ac figura esse redituras: illud opponitur. Tot iam sæcula transierunt: quis unquã unus ab ĩferis resurrexit: ut exemplo eius fieri posse credamus? At enim resurrectio fieri non potest dominante adhuc iniusticia. Hoc enim in sæculo necantur homines ui: ferro: insidiis: uenenis: afficiuntur iniuriis: egestate: carceribus: tormentis: proscriptionibus. Eo accidit ꝙ iusticia inuisa est: ꝙ omnes qui deum sequi uolunt: nõ tãtum odio habentur: sed uexantur omnibus contumeliis: & excruciantur multiplici genere pœnarum: & ad impios cultus manufactorum deorum non ratione aut ueritate: sed nefanda corporum laceratione coguntur. Num igitur oportet ad hæc eadem resurgere: ac reuerti homines ad uitam ĩ qua tuti esse nõ possent? Cũ ergo iusti tam uiles habeantur: tam facile tollantur: quid putemus futurum fuisse: siquis ab inferis rediens uitam postliminio recepisset? Auferetur profecto ab oculis hominũ: ne uiso eo uel audito deos uniuersi relinquerent: & ad unius se dei cultum religionẽq; cõuerterent. Ergo semel fieri resurrectionem necesse est cum malum fuerit ablatũ: quoniã eos qui resurrexerint: nec mori iã ulterius: nec uiolari ullo modo fas est: ut beatam possint agere uitam: quorũ mors resignata est. Poetæ uero cũ scirent hoc sæculum malis omnibus redundare: obliuionis amnẽ induxerunt ne laborũ ac malorũ memores animæ reuerti ad superos recusarent. Vnde Virgilius. O pater an ne aliquas ad cælum hinc ire putandum est Sublimes animas: iterumq; ad tarda reuerti Corpora: quæ lucis miseris tam dira cupido? Ignorabant enĩ quomodo aut quando id fieri oporteret. Itaq; renasci eas putauerunt: & denuo ad uterum reuolui: atq; ad infantiam regredi. Vnde & Plato de aĩa differens: ex hoc ait posse cognosci aĩas esse ĩmortales atq; diuinas: ꝙ ĩ pueris mobilia sunt ĩgenia: & ad percipiẽdũ facilia: ꝙ ea quæ discãt: ita celeriter capiãt: uti nõ nunc primũ discere illa uideant: sed recognoscere atq; reminisci: in quo uir sapiẽs poetis ineptissime credidit.

Plato

De resurrectione: & ꝙ Pythagoras & alii philosophi inepte locuti sunt: & de Anastasi mentientes animas in uaria transire corpora. Cap. XXIII.

NOn igitur renascentur: quod fieri non potest: sed resurgent: & adeo corporibus induentur: & prioris uitæ factorũq; omnium memores erunt: & in bonis cælestibus collocatæ: ac fruentes iucunditate innumerabiliũ copiarum præsenti deo gratias agent: ꝙ malum omne deleuerit: ꝙ eos ad regnum uitãq; perpetuã suscitarit. Quæ de Anastasi philosophi quoq; dicere aliquid conati sunt: tam corrupte q̃ poetæ. Nam Pythagoras transire animas in noua corpora disputauit: sed inepte: ꝙ ex hominibus in pecudes: & ex pecudibus in hoĩes: & seipsum ex Euphorbio esse reparatũ. Melius Chrysippus: quem Cicero ait fulcire porticũ stoicorum: qui in libris: quos de prouidentia scripsit: cum de innouatione mundi loqueretur: hæc intulit: τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος δῆλον ὡς οὐδὲν ἀδύνατον καὶ ἡμᾶς μετὰ τὸ τελευτῆσαι πάλιν περιόδων τινῶν εἰλημμένων χρόνου εἰς ὃ νῦν ἐσμεν καταστήσεσθαι σχῆμα. i. ꝙ cum sit apparet nil esse impossibile: & nos post excessum nostrũ rursus spatiis quibusdã reuolutis temporũ in hunc statũ restitui: in quo nũc esse uidemur. Sed nos ab humanis ad diuina redeamus. Sibylla iterũ dicit. Ἀλλ᾽ ὁπόταν ἤδη τέφρη γένηται ἅπαντα Καὶ σβέσῃ πῦρ ἀκάματον ὥσπερ ἔσβεσεν αὐτὸς Ὀστέα καὶ σποδιὴν αὐτὸς θεὸς ἀνθρώπων Μορφώσει πάλιν ὡς πρὶν ἔσαν ἀνστήσει βροτοὺς αὖ. ... (Greek verses as printed:) Δαὺτ ποῖς τὸν γαράπτων μεροπων γένος ἄλλοταν ἤδη κοσ μοῦ καὶ θνητῶν ἐλθῇ κρίσις ἣν θεὸς αὐτὸς ποιήσει κρίνων ἀσεβεῖς τε ὁμοῦ εὐσεβέας τε καὶ τότε δυσσεβέας μὲν ἐπὶ ζόφον ἐν πυρὶ πέμψει ὅσσοι δ᾽ εὐσεβέουσι πάλιν ζήσουσιν ἐπὶ γαίῃ πνεῦμα θεοῦ δόντος τιμὴν ἅμα καὶ βίον αὐτοῖς: idest. Et enim difficile ad credendum omne hominũ genus. Sed cum iam mũdi & mortaliũ uenerit iudiciũ: quod deus ipse faciet iudicans pios simul & ĩpios: tũc demũ impios quidẽ in ignẽ & tenebras mittet. Qui autem pietatẽ tenẽt: iterũ uiuent in terra: spiritu dei ante honorẽ simul & uitã ipsis. Quod si nõ modo ꝓphete sed etiã uates: & poetæ: & philosophi anastasim mortuorũ futurã esse consentiunt: nemo quærat a nobis quẽadmodũ fieri possit. Nec enĩ diuinorum operum potest reddi ratio. Sed si a principio deus hominẽ nescio quo inenarrabili modo instituit: credamus ab eodẽ restitui uetere posse: qui nouum fecit.

Quomodo secundũ uaticinia Sibyllæ post iudiciũ ꝑ mille annos regnabit in terra filius dei cũ electis suis in sancta ciuitate: quã cõstituet: & ꝙ diabolus uinciet mille annis: & oĩs creatura mansuescet: & ad iucũditatem seruiet homini: & ꝙ Christus ab oĩbus coletur: ut deus & dominus. Cap. XXIIII.

NVnc reliqua subnectã. Veniet igitur summi & maximi dei filius: ut uiuos ac mortuos iudicet. dicẽte Sibylla sic: πᾶσα γὰρ γαῖα τότε θνητῶν συγχυσις ἔσται αὐτὸς ὅταν παντοκράτωρ ὅταν ἔλθῃ βήματι κρῖναι ζώντων καὶ νεκρῶν ψυχὰς καὶ κόσμον ἅπαντα: idest. Totius enĩ terræ mortalium confusio tunc erit: & ipse omnipotens cũ uenerit in tribunali iudicare uiuorum mortuorũq; animas & mundũ omnẽ. Verum ille cũ deleuerit iniustitiã iudiciũq; maximũ fecerit: ac iustos qui a principio fuerunt: ad uitã restaurauerit: mille annis ĩter homines uersabitur: eosq; sanctissimo imperio reget. Quod alibi Sibylla uaticinans furẽsq; proclamat: κλεῦτε δέ μου μέροπες βασιλεὺς αἰώνιος ἄρχει. idest. Audite me homines: rex sempiternus dominabitur. Tunc qui erunt in corporibus uiui non morientur: sed per eosdem mille annos infinitam multitudinem generabunt: & erit soboles eorum sancta & deo cara. Qui autem ab inferis suscitabuntur: hi præerunt uiuentibus uelut iudices. Gentes uero nõ extinguent oĩno: sed quædã relinquent in uictoriã dei: & triũphent a iustis ac subiungent ꝑpetuæ seruituti. Sub idẽ tẽpus etiã princeps demonũ: q est machinator omniũ malorũ uincief cathenis: & erit in custodia mille annis cælestis ĩperii: quo iustitia in orbe regnabit: neqd malũ aduersus populũ dei moliat. Post cuius aduẽtũ cõgregabunt iusti ex oĩ terra peractoq; iudicio ciuitas sancta cõstituet in medio terræ: in qua ipse conditor deus cum iustis dominantibus commoretur: quam ciuitatem Sibylla designat cum dicit:

καὶ πόλιν ἣν ἐποίησε θεὸς ταύτην ἐποίησε λαμπροτέραν ἄστρων καὶ ἡλίου ἠδὲ σελήνης.

idest urbẽq; quã fecit deus eã clariorẽ fecit astris:atq; sole:lunaq;. Tunc auferent̃ a mũdo tenebræ illæ : q̃bus offendit̃ atq; obcætatur cælum:& luna claritudinem solis accipiet : nec minuetur ulterius. Sol autẽ sepnes tanto q̃ nunc est:clarior fiet. Terra uero aperiet fœcunditatẽ suã:& uberrimas fruges sua spõte generabit:rupes montiũ melle sudabunt:per riuos uina decurrẽt:& flumina lacte inundabũt. Mundus deniq; ipse gaudebit.& omnis rerũ natura lætabit̃:erepta & liberata dominio mali:& ĩpietatis:& sceleris & erroris. Nõ bestiæ per hoc tẽpus sanguine alent̃:nõ aues præda:sed quieta & placida erũt oĩa:leones & uituli ad præsepe simul stabunt:lupus ouẽ nõ rapiet:canis nõ uenabit̃: accipitres & aquilæ nõ nocebũt:infans cum serpẽtibus ludet. Deniq; tunc fient illa:quæ poetæ aureis tẽporibus facta esse iam Saturno regnãte dixerũt. Quoq; error hinc exortus est:q; ꝓphetæ futurorũ plæraq; sic ꝓferunt & enunciãt:quasi iam peracta. Visiones enĩ diuino spiritu offerebant̃ oculis eorũ:& uidebant̃ illa in cõspectu suo quasi fieri ac terminari. Quæ uaticinia eorũ cum paulatim fama uulgasset:quoniã ꝓphani a sacramẽto ignorabant quatenus dicerent̃:cõpleta iam esse ueteribus sæculis illa oĩa putauerunt:quæ utiq; fieri cõplericq; nõ poterãt homine regnante. Cũ uero deletis religionibus impiis & scelere compresso : subiecta erit deo terra : Cedet & ipse mari uector: nec nautica pinus Mutabit merces:omnis feret omnia tellus. Non rastros patietur humus:nõ uinea falcem Robustus quoq; iam tauris iuga soluet arator. Tunc etiam molli flauescet campus arista:incultisq; rubens pẽdebit sentibus uua Et duræ quercus sudabunt rosida mella Nec uarios discet mẽtiri lana colores. Ipse sed in pratis aries iã suaue rubẽti Murice:iam croceo mutabit uellera luto. Sponte sua sandyx pascentes uestiet agnos. Ipse lactea domũ referẽt distẽta capellæ Vbera : nec magnos metuẽt armẽta leones. Quæ poeta secũdũ cumeæ Sibyllæ carmina ꝓlocutus est. Erythæa uero sic ait:οιδε λυκαι συναρνεσιν εν ουρεσ ινααμαγεεδονται χορ τον παρδαλισ τεριφοισ αμαβοσκησ ον ται αρκτοι συνμοσ χοισιν ομου και ποσι βροτοισι σαρκοβοροσ τελεων φαγεται αχυρον παρα φατναισ συνβρεφεσι τεδρακοντεσ αματορσι κοιμησ ον ται.idest nec lupi cũ agnis in mõtibus dimicabũt. Herbãq; lynces pariter cũ hædis pascentur:ursi cũ uitulis simul:oĩbusq; aĩalibus:carniuorãs leo comedet paleas ad præsepia:cũq; ĩfantibus dracões sine matribus dormiẽt. Et alio loco de libertate rerum:και τοτεδι χαραν μεταληνθεοσ ανδρασι δωσει και γαργη και δενδρα και ασπετα θρεμματα γαιησ δωσουσι τραπον τον αληθινον ανδρωποισιν οινου και μελιτοσ γλυκυτερον λευκουτε γαλακτοσ και σιτου οπερεσι βροτοισ ηκλισον απαντων.idest & tũc gaudiũ magnũ deus dabit hoĩbus. Nã & terra:& arbores:& ĩnumerabilia terræ pecora dabunt fructum uerũ hominibus uini & mellis dulcissimi:& candidi lactis atq; tritici:quod est hominibus optimũ omniũ. Et alia eodẽ modo : ευσ εβεων δεμονον αγιαχθων παντα ταδοισειν αμα μελιτοσ απο πετρησ ηδε απο πητησ και γαλαταμβροσιησ ρευσ επαντεσσι γικαιοισ. idest piorum autem sola sancta terra oĩa hæc feret:fluenta mellis de petra atq; de fonte:& lac ĩmortalitatis manabit omnibus iustis. Viuent itaq; homines tranquillissimã uitã: & copiosissimam:& regnabunt cũ deo pariter:& reges gentium uenient cum donis ac muneribus : ut adorent & honorificent regem magnũ:cuius nomen erit præclarum ac uenerabile uniuersis nationibus : quæ sub cælo erunt:& regibus qui dominabuntur in terra.

Quod non restant ex quarundam assertione:nisi ducẽti anni usq; ad rerum innouationem : & q; finis nõ aderit nisi Roma destructa. Cap. XXV.

Hæc sũt quæ a prophetis futura dicunt̃:quorũ testimonia & uerba ponere opus nõ ẽẽ duxi : quoniam eẽt infinitũ: nec tantã rerũ multitudinẽ mensura libri caperet:tam multis uno spiritu similia dicẽtibus : simulq; ne fastidiũ legẽtibus fieret:si ex oĩbus collecta & trãslata cõgererẽ. Præterea ut ea ipsa quæ dicerẽ:nõ nostris : sed alienis litteris potissimum confirmarẽ: docerẽq; non modo apud nos:uerum etiam apud eos ipsos : qui nos insectantur : ueritatem consignatam teneri : quã recusant agnoscere. Qui autem diligentius uoluerit scire: ex ipso fonte hauriat : & plura q̃ nos in his libris

Erratum primum

complexi sumus:admirabilia reperiet. Fortasse nunc quispiam requirat quãdo ista quæ diximus sint futura:iam superius ostendi. Completis annoꝝ sex milibus:mutationem istam fieri oportere: & iam ꝓpinquare illũ summũ conclusionis æternæ diem:de signis quæ dicta sunt a ꝓphetis licet noscere. Prædixerunt enĩ signa quibus consũmatio temporꝝ expectanda sit nobis in singulos dies:& timenda . Quando tamen compleat̃ hæc summa:docent hi qui de temporibus scripserunt:colligentes ea ex lr̃is sanctis : & ex his uariis historiis quantus sit numerus annorum ab exordio mundi:qui licet uarient:& aliquantulum numeri eorum summa dissentiat:omnis tamen expectatio non amplius q̃ ducentorum uidet̃ annorum. Etiam res ipsa de

Erratum secũdum

clarat lapsum ruinãq; rerũ breui fore:nisi q; incolumi urbe Roma nihil istius uidet̃ esse metuendũ. At uero cũ caput illud orbis ceciderit:& πήορει esse cœperit:quod Sibyllæ fore aiunt:quis dubitet uenisse iam finem

Erratum tertium

rebus humanis orbiq; terrarum? Illa est.n.ciuitas:quæ adhuc sustentat omnia:precandusq; nobis & adorandus est deus cæli:si tamen statuta eius & placita differri possunt:ne citius q̃ putemus tyrãnus ille abominan

Erratum quartum

dus ueniat:qui tantum facinus moliat̃:ac lumen illud effodiat:cuius interitu mundus ipse lapsurus est. Nũc ad cætera exequenda redeamus:quæ deinceps secutura sunt.

Quod elapsis mille annis aurei sæculi post iudicium soluet̃ iterum diabolus & concitabit gentes : ut sanctã expugnent ciuitatem : & obsidebũt eam. Et quomodo eam omnino deus destruet & pœnis æternis tradet: electis hoĩbus translatis ad gloriam angelorum post resurrectionem secundam. Cap. XXVI.

Dixi paulo ante in principio regni sancti fore:ut a deo princeps dæmonioꝝ uinciat̃. Sed idem cum mille anni regni:hoc est septem milia cœperint terminari:soluet̃ denuo & ex custodia missus exibit. Atq; omnes gentes quæ tunc erunt sub ditione iustorũ cõcitabit:ut inferant bellum sanctæ ciuitati. Et colliget̃ ex omni orbe terræ ĩnumerabilis populus nationum:& obsidebit & circũdabit ciuitatẽ: tunc ueniet nouissima ira dei super gentes ; & debellabit eos usq; ad imũ. Ac primũ

concutiet terrã q̃ ualidissime:& a motu eius scindent̃ montes Syriæ:& subsident colles in abruptũ: & muri oium ciuitatum concidẽt:& statuet deus solẽ triduo ne occidat:& inflãmabit eũ:& descendet æstus nimius: & adustio magna supra pduelles & impios populos:& hymbres sulphuris:& grandines lapidum: & guttæ ignis:& liquescent spiritus eoꝝ in calore:& corpora cõterent̃ in grandine:& ipsi se inuicẽ gladio feriẽt:reple/ bunt̃ mõtes cadaueribus:& cãpi opient̃ ossibus.Populus aũt dei tribus illis diebus sub cõcauis terræ occultatus erit:donec ira dei aduersus gẽtes & extremũ iudiciũ termiet̃.Tunc exibũt iusti de latebris suis:& iueniẽt oĩa cadaueribus atq; ossibus tecta:Sed & gẽus oẽ ipioꝝ radicitus iteribit:nec erit i hoc mũdo ulla natio am/ plius:præter solã gentẽ dei:tũ p annos septẽ ppetes itactæ erũt siluæ: nec excidet̃ de montibus lignũ.Sed ar/ mia gentiũ cõburent̃:& iã nõ erit bellũ.sed pax & reges sempiterna.Cũ uero cõpleti fuerĩt mille anni renouabit̃ mũdus a deo:& cæliĩ cõplicabit̃:& terra mutabit̃:& trãsformabit deus hoies in similitudinẽ angelorũ: & erũt candidi sicut nix:& uersabũt̃ semp i cõspectu oipotẽtis:& domino suo sacrificabũt & seruiẽt in æter/ nũ.Eodẽ tpe fiet secunda illa & publica omniũ resurrectio etiam in qua excitabunt̃ impii ad cruciatus sem/ piternos.Hi sunt q manufacta coluerũt:qui dominũ mundi ac parentẽ uel nescierũt uel abnegauerũt.Sed & dominus illoꝝ cũ ministris suis cõprehendet̃ ad pœnãq; dãnabit̃.cũ quo pariter oĩs turba ipioꝝ p suis faci/ noribus i cõspectu angeloꝝ atq; iustoꝝ ppetuo igni cremabit̃ i æternũ.Hæc ẽ doctrina sanctoꝝ pphetarũ: quã christiani sequimur.Hæc sapiẽtia nr̃a:quã isti q uel fragilia colũt uel inanẽ philosophiã tuent̃:tanq̃ stulti ciã uanitatẽq; deridẽt.quia nos defendere hanc publice atq; asserere nõ solemus.Deo iubẽte ut quieti ac silen tes arcanũ eius in abscondito atq; intra nostrã consciẽtiã teneamus.Nec aduersus istos uere pphanos:qui nõ discẽdi sed arguẽdi atq; illudẽdi grã incleméter deũ ac religionẽ eius ipugnant. ptinaci cõtẽtione certemus: Abscondi.n.tegiq; mysteriũ q̃ fidelissime oportet:maxime a nobis qui nomẽ fidei gerimus. Veꝝ illi hanc taciturnitatẽ nostrã ueluti cõsciam malã criminant̃.Vnde etiã quasdam execrabiles opiniones de pudicis & innocentibus singunt:& libenter his quæ finxerint:credunt.

Exhortatio ut omnes properent ad suscipiendam cum religiõe sapientiam:per quas ad beatissimam per/ uenitur æternæ uitæ beatitudinem. Cap. XXVII.

QVoniã decursis ppositi opis septẽ spatiis ad metã puecti sumus:supest ut exhortemur oẽs ad susci piẽdã cũ uera religione sapiam cuius uis & officiũ in eo uertit̃:ut contẽptis terrestribus & abiectis erroribus:qbus antea tenebamur:fragilibus seruientes & fragilia cõcupiscẽtes: ad æterna cælestis thesauri p̃mia dirigamur:q̃ ut cape possimus:q̃primũ omittẽdæ sũt huius p̃sentis uitæ illicibiles uoluptates:q̃ aĩas hoĩum pniciosissima suauitate deliniũt.Quãta fœlicitas existimãda ẽ subtractis his labibus terræ:pficisci ad illũ æqssimũ iudicẽ parentẽq; idulgentissimũ:qui p laboribus requiẽ:p morte uitã:p tenebris claritatẽ: pro terrenis ac breuibus bonis æterna & cælestia largiat̃.Qua cũ mercede acerbitates ac miseriæ:quas perpetimur in hoc mundo faciẽtes opera iusticiæ conferri & coequari nullo modo pos/ sunt.Proinde si sapientes:si beati esse uolumus.cogitanda ac proponẽda nobis sunt non tantum terẽtiana illa:Molendũ esse i pistrinum:uapulandum:habẽdæ compedes.Sed his multo atrociora.Carcer:cathenæ:tormenta patienda:sustinendi dolores:mors deniq; ipsa & suscipienda est & ferenda:cum liqueat consciẽtiæ nostræ nec fragilem istã uoluptatẽ sine poena:nec uirtutẽ sine diuino præmio fore:Vniuersos igit̃ oportet ope/ ram dare. ut uel se q̃primum ad rectã uiam dirigant:uel susceptis opatisq; uirtutibus:huius uitæ laboribus patiẽter exactis cõsolatorẽ.deũ habere mereamur.Pater enim noster ac dominus: q condidit firmauitq; cæ/ lum:qui solẽ cum cæteris sideribus illuxit:qui libratã magnitudine sua terrã uallauit: montibus mare circũ dedit:amnibusq; distixit:& qcqd ẽ i hoc ope mũdi cõflauit ac pfecit e nihilo:pspectis erroribus hoĩum ducẽ misit:qui nobis iusticiæ uiã panderet.Hũc sequamur oẽs:hunc audiamus:huic deuotissime pareamus:quo niam solus (ut ait Lucretius.) Veridicis hominũ purgauit pectora dictis. Et finem statuit torpedinis atq; timoris. Exposuitq; bonum summũ:quo tendimus omnes: Quid foret:atq; uiam monstrauit limite par uo: Qua possemus ad id recto cõtendere cursu. Nec monstrauit tantũ:sed etiam præcessit:ne qs difficulta/ tis grã iter uirtutis horreret:Deserat̃ (si fieri potest) uia perditionis & fraudis:in qua mors uoluptatis illece/ bris adopta cælat̃. Et quãto quisq; ãnis ad senectutẽ uergentibus appropinquare cernit illum diẽ: quo sit ei ex hac uita migrãdum:cogitet q̃ purus abscedat:q̃ inocẽs ad iudicium ueniat:nõ ut faciunt quidã cæcis mentibus nixi:q iam deficientibus corporis uiribus:in hoc admonent̃ istantis ultimæ necessitatis:ut cupidius & ardentius hauriẽdis libidinibus intẽdãt.Qua ex uoragine liberet se qsq; dum licet:dũ facultas adest:seq; ad deum tota mente cõuertat:ut illum diem securus expectet:quo præses dominusq; mũdi deus de singuloꝝ factis cogitationibusq; iudicabit. Quæcũq; hic expetunt̃:nõ rãtum negligat:sed effugiat:potiorẽq; aiam su/ am iudicet quæ bona ista fallacia quoꝝ incerta & caduca possessio est.Migrant.n.quotidie & multo uelocius exeunt:q̃ intrauerant.Et tamen si nobis usq; ad ultimum liceat istis frui:aliis certe relinquenda sunt.Ni/ hil nobiscum ferre possumus:nisi uitam bene atq; innocenter actam.Ille ad deum copiosus: ille opulentus adueniet:cum astabunt continentia:misericordia:patientia:caritas:fides.Hæc est hæreditas nostra: quæ nec eripi cuiq̃ potest:nec trasferri ad alium.Et qs est q hæc bona parare & acquirere sibi uelit? Veniant qui esuri unt:ut cælesti cibo saturati:sempiternam famẽ ponant. Veniant qui sitiunt:ut aquam salutarem de peren/ ni cælestiq; fonte plenissimis faucibus trahant.Hoc cibatu atq; potu dei & cæci uidebũt:& surdi audient: & muti loquentur:& claudi ambulabunt:& mortui reuiuiscent:& stulti sapient: & ægroti ualebunt. Quisqs enim corruptelas terræ uirtute calcauerit:huic arbiter ille summus & uerax ad lucem uitamq; perpetuam suscitabit.Nemo diuitiis:nemo fascibus:nemo ẽt regia potestate cõfisus sit:immortalem ista nõ faciunt.Nam quicunq; rationem hominis abiecerit ac præsentia secutus:in humũ se ipse prostrauerit:desertor domini & imperatoris & patris sui puniet̃.Intendamus igit̃ iusticiæ:quæ nos iseparabilis comes ad deum sola perdu/

cet: & dum spūs hos reget artus: infatigabili militia deo militemus: stationes uigiliasq celebremus: congrediamur cum hoste: quem nouimus fortiter ut uictores: ac deuicto aduersario triumphantes præmium uirtutis: quod ipse promisit: a deo consequamur.

Lactantii Firmiani diuinarum institutionum Libri septimi ac ultimi finis.

Eiusdem de ira dei ad Donatum Liber incipit.

ANimaduerti sæpe Donate plurimos id existimare: qđ ēt nō nulli phōrū putauerūt: nō irasci deum: quoniam uel benefica sit tantūmō natura diuina: nec cuiq̄ nocere præstātissimæ atq optimæ cōgruat ptāt: uel certe nil curet oīo: ut neq ex beneficētia eius qcq̄ boni pueniat ad nos: neq ex maleficentia quicq̄ mali. Quorū error qa maximus est. & ad euertendū uitæ humanæ statū spectat: coarguēdus ē a nobis: ne & ipse fallaris ipulsus auctoritate hoīum q se putant eē sapiētes nec tamē nos arrogātes sumus: ut cōpræhensam nr̄o igenio ueritatē glorie-mur. Sed doctrinā dei sequimur q scire solus pōt & reuelare secreta. Cuius doctrinæ phī expertes existimauerūt naturā reꝝ oīum cōiectura posse dephendi. Qđ nequaq̄ fieri pōt. qa mēs hoīs tenebroso corporis domicilio circūsepta: longe a ueri pfectōe sūmota ē. Et i hoc differt ab hūanitate diuinitas q humanitatis ē ignoratio: diuinitatis scīa. Vnde nobis aliquo lumīe opus ē ad depellēdas tenebras qbus offusa ē hominis cogitatio: quoniā i carne mortali agētes: nr̄is sensibus diuinare nō possumus. Lumē aūt mēns hūanæ deus ē: quē q cognouerit & i pectus admiserit illumīato corde mysteriū ueritatis agnoscet. Remoto aūt deo cælestiq doctrīa oīa erroribus plena sunt. Recteq Socrates cū eēt oīum phōꝝ doctissimus: tamē ut cæterorū argueret iscītiā: q se aliqd tenere arbitrabanť: ait se nihil scire nisi unū: q nihil sciret. Intellexit. n. doctrinā illā nihil hr̄e i se certi nihil ueri: nec (ut putabāt qdā) simulauit ipsam doctrinā ut alios refelleret. Sed uidit ex pte aliq̄ ueritatē. testatusq ē ēt i iudicio: sicut tradiť a Platone: q nulla eēt humana sapīa. Adeo doctrinā q̄ tū philosophi gloriabanť. cōtempsit: derisit: abiecit: ut id ipsum pro summa doctrina profitereť: q nihil scire didicisset. si ergo nulla est sapiētia humana (ut socrates docuit: ut Plato tradidit) apparet esse diuinā: nec ulli alii q̄ deo ueritatis notiā subiacere. Deus igiť noscēdus est: in quo solo ueritas est. Ille mūdi parēs & conditor rerum: qui oculis non uideť: mente uix cerniť. Cuius religio multis modis ipugnari solet ab his q neq ueram sapientiā tenere potuerūt neq magni & cælestis arcani cōprehēdere rōnem.

De gradibus per quos ad ueritatē ascēdiť & qui de ipsis gradibus deiiciant. Cap. II.

NAm cū sint gradibus multi p quos ad domiciliū ueritatis ascēdiť: nō ē facile cuilibet euehi ad summum. Caligātibus. n. ueritatis fulgore luminibus qui stabilē gressum tenere nō possunt: reuoluūtur i planū. Primus aūt gradus ē intelligere falsas religiōes & abiicere ipios cultus humana manu fabricatos. secūdus uero pspicere aīo q unus sit deus summus: cuius potestas ac puidētia effecerit a pricipio mundū & gubernet i posteꝝ: tertius cognoscere ministꝝ eius ac nunciū quem legauit i terrā: quo docēte liberati ab errore: quo iplicati tenebamur. formatiq ad ueri dei cultū: iusticiā disceremus. E qbus oībus gradibus (ut dixi) pronus ē lapsus & facilis ad ruinā nisi pedes icōcussa stabilitate figanť. De primo gradu eos excuti uidemus q cū falsa itelligāt tamen ueꝝ nō iueniūt contēptisq terrenis fragilibusq simulacris: nō ad colēdū se deū conferūt: quē ignorant: sed mundi elemēta mirātes cælū terrā mare solē: lunā. cæteraq astra uenerant. Sed impitiā hoꝝ iā coarguimus in secundo diuinaꝝ istitutiōnū libro. De secundo uero gradu eos dicimus cadere: q cū sentiūt unū esse summū deū: idē tamē a philosophis irretiti: & falsis argumētationibus capti: aliter de unica illa maiestate sentiūt: q ueritas habet: q aut figurā negant habere ullam deū: aut ullo affectu cōmoueri putāt: qa sit oīs affectus ibecillitatis: q̄ i deo nulla ē: De tertio uero hi pcipitanť. q cū sciāt legatū dei: eundēq diuini & imortalis tēpli cōditorē: tamē aut nō accipiūt eū: aut aliter accipiunt q̄ fides poscit: quos ex pte iā refutauimus i q̄rto supradicti opis libro: & refutabimus postea diligentius cū respōdere ad oēs sectas cœpimus: quæ ueritatē dū disputāt pdiderūt. Nūc uero cōtra eos disseremus: q de secūdo gradu lapsi praua de summo deo sentiūt. Aiūt. n. qdā nec gratificari eū quicq̄ nec irasci: sed securꝝ & quietū imortalitatis suæ bonis pfrui. Alii uero irā tollūt: grām relinquūt deo. Naturam. n. summa uirtute præstātē nō maleficā esse debere: ira oēs philosophi de ira cōsentiūt: de grā discrepāt. Sed ut ad ppositā materiā per ordinē descēdat oro: hmōi faciēda nobis & exequēda ptitio ē: cū diuersa & repugnātia sint ira & grā. Aut ira tribuēda ē deo & grā detrahēda: aut utrūq pariter detrahēdū. Aut ira demēda ē & grā tribuēda: aut neutꝝ tribuēdū. Aliud amplius pter hæc nihil pōt cape natura: ut necesse sit i uno istoꝝ aliquo uerum quod quæriť inueniri. Consideremus singula: ut nos ad latebras ueritatis & rō & ordo deducat.

Quod nullus asseruit deum irasci: & gratia non moueri. Cap. III.

PRimū illud nemo de deo dixit unq̄ irasci eū tantūmō & grā nō moueri. ē eni discōueniēs deo: ut eiusmōi ptāte sit pditus: q̄ noceat & obsit: pdesse uero ac benefacere nequeat. Quæ igiť rō: q̄ spes salutis hoībus pposita ē: si maloꝝ tantūmō auctor ē deus? Qđ si sit iam maiestas illa uenerabilis: nō ad iudicis potestatē: cuilicet seruare ac liberare: sed ad tortoris & carnificis officiū deduceť. Cū aūt uideamus nō modo mala esse i rebus humanis: sed ēt bona: utiq si deus nō ē: auctorē esse alterum necesse ē: qui cōtraria deo faciat & det nobis bona. Si ē: quo noīe appellandus ē? Cur nobis q male fecit notior ē q̄ ille q bene? Si autē nihil potest esse præter deū absurdum ē & uanū putare diuinā potestatem: qua nihil ē maius: nihil melius nocere: pdesse non posse: & iō nemo extitit: q auderet id dicere: qa nec rōnem habet nec ullo modo pōt credi. Qđ qa cōuenit: transeamus & ueritatē alibi quæramus.

Cōtra Epicurꝝ disputat: q negabat deū irasci: gratificari & oīa puidere. Cap. IIII.

QVod sequiť de schola Epicuri: sicut irā in deo non eē: ita nec grām qdē. Nam cū putaret Epicurus alienū eē a deo malū facere: qđ ex affectu iracūdiæ plerūq nasciť: ademit ei ēt beneficētiā: quoniā

uidebat cõſequẽs eſſe:ut ſi habeat irã deus:habeat & grãm.Itaq; nec illi uitiũ cõcederẽt: ẽt uirtutis fecit exptẽ. Ex hoc inqt beatus & ĩcorruptus ẽ:qa nihil curat:neq; habet ipſe negociũ neq; alteri exhibet. Deus igiť nõ ẽ: ſi nec mouet̃:qđ ẽ ꝓpriũ uiuẽtis:nec facit aliqd ĩpoſſibile hoĩ:qđ ẽ ꝓpriũ dei : ſi oĩno nullã hẽt uoluntatem: nullũ actũ:nullã deniq; adminiſtrationem:q̃ deo digna ſit:& q̃ maior:& dignior adminiſtratio deo aſſignari põt:q̃ mundi gubernatio:q̃ cura uiuẽtiũ:maximeq; generis hũani:cui oĩa terrena ſubiecta ſunt.Quæ igiť in deo põt eẽ beatitudo ſi ſꝑ qetus & ĩmobilis torpet?ſi ꝑcantibus ſurdus?ſi colentibus cæcus? Quid tã dignũ: tã ꝓpriũ deo:q̃ ꝓuidẽtiã?Sed ſi nihil ꝓuidet:amiſit oẽm diuinitatẽ.Qui ergo totã ui:totã deo ſubſtãtiam tollit:qd aliđ dicit niſi deũ oĩno nõ eẽ?Deniq; M.Tul.a Poſſidõio dictũ refert id Epicuꝝ ſenſiſſe nullos deos eẽ: ſed ea q̃ de diis locutus ſit:depellẽdæ inuidiæ cã dixiſſe.Itaq; uerbis illũ deos relinq̃re:re ãt ipa tollere:qbus nullũ motũ:nullũ tribuit officiũ.Qđ ſi ita ẽ:qd deo fallacius?qđ a ſapiẽte & graui uiro debet eſſe alienũ.Hic uero ſi aliud ſenſit: & aliud locutus ẽ:qd aliud appellãdus ẽ q̃ deceptor bilinguis:malus:& ꝓpterea ſtultus? Sed nõ erat tã uerſutus Epicurus:ut fallẽdi ſtudio loquereť:cũ ẽt ſcriptis ad eternã memoriã cõſignaret: ſed ignorãtia ueritatis errauit.Inductus.n.a pricipio ueriſimilitudine unius ſniæ:neceſſario in ea q̃ ſequebanť ĩcurrit. Prima.n.ſnia fuit irã ĩ deo nõ cõuenire.Qđ cũ illi ueꝝ & ĩexpugnabile uidereť:nõ poterat conſequẽtia recuſare:qa uno affectu amputato ẽt cæteros affectus adimere deo neceſſitas ipa cogebat.Ita q̃ nõ iraſciť:utiq; nec grã mouet̃: qđ ẽ iræ contrariũ : ui ſi non ira ĩ eo nec grã ẽ:utiq; nec metus:nec læticia:nec mœror:nec miſericordia.Vna ẽ.n.rõ cunctis affectibus:una cõmotio:q̃ in deũ cadere nõ põt.Qđ ſi nullus affectus in deo eſt:qa qcqd afficiť imbecillũ ẽ:ergo nec cura ullius rei:nec prouidẽtia eſt ĩ eo.Hucuſq; ꝑuenit ſapiẽtis hoĩs diſputatio:cætera quæ ſequunť obticuit.ſ.qa nec cura ſit in eo:nec prouidẽtia:ergo nec cogitationẽ aliquam:nec ſenſum ĩ eo eẽ ullũ:quo efficiť ut nõ ſit oĩno.Itaq; cũ gradatim deſcẽdiſſet:ĩ extremo gradu cõſtitit: qa ẽt præcipitium uidebat.Sed qd ꝓdeſt reticuiſſe ac ꝑiculũ diſſimulaſſe?Neceſſitas illũ uel inuitum cadere coegit.Dixit.n.quod noluit:qa argumẽtũ ſic ordinauit:ut ad illud quod euitabat:neceſſario deueniret: Vides igiť quo perueniat ira ſublata & deo adempta.Deniq; autẽ nullus id credidit aut admodum pauci : & quidẽ ſcelerati ac mali:qui ſperant peccatis ſuis impunitatem.Quod ſi & hoc falſum inuenitur:nec iram ĩ deo eſſe nec gratiam;ueniamus ad illud quod tertio loco poſitum eſt.

Contra ſtoicos dicentes in deo eſſe gratiam:ſed non iram. Cap. V.

EXiſtimanť ſtoici:& alii nõnulli aliquãto melius de diuinitate ſenſiſſe q̃ aiunt grãm ĩ deo eẽ:irã nõ eſſe.Fauorabilis ac popularis orõ nõ cadere in deum hanc animi puſillitatem: ut ab ullo ſe læſum putet:q lædi nõ põt:ut qeta illa & ſancta maieſtas cõciteť:ꝑturbeť: ĩſaniat: quod ẽ terrenæ fragilitatis.Iram.n.cõmotionẽ mentis eẽ ac ꝑturbationẽ:quæ ſit a deo aliẽa. Quod ſi hoĩem quoq; qui mõ ſit ſapiẽs & grauis ira nõ deceat.Siquidẽ cum ĩ animũ cuiuſquã ĩcidit:uelut ſæua tẽpeſtas:tantos excitet fluctus:ut ſtatũ mentis ĩmutet:ardeſcãt oculi.os tremat. lingua titubet:dentes concrepẽt.alterius uultũ maculet nunc ſuffuſus rubor:nũc pallor albeſcẽs:q̃to magis deum nõ deceat tam fœda mutatio?Et ſi homo q habet imperiũ ac ꝑtãtẽ late noceat:ꝑ iram ſãguinẽ fundat:urbes ſubuertat:populos deleat prouĩcias ad ſolitudinẽ redigat quanto magis deum q habeat totius generis humani & ipſius mũdi poteſtatẽ perditurum fuiſſe uniuerſa credibile ſit ſi iraſcereť:Abeſſe igiť ab eo tam magnũ: tam ꝑniciosum malũ oportere:& ſi abſit ab eo ira & concitatio:qa & deformis:& noxia ẽ:nec cuiq̃ male facit:nihil aliud ſupeſt niſi ut ſit lenis: tranqllus:propitius:beneficus:cõſeruator.Ita eni demũ & cõmunis omniũ pater : & optimus & uere maximus dici poterit:quod expetit diuina cæleſtiſq; natura. Nam ſi inter homines laudabile uideť prodeſſe potius q̃ nocere:uiuificare q̃ occidere:ſaluare q̃ perdere:nec immerito innocẽtia inter uirtutes numerať & qui hæc fecerit:diligiť:præferť ornať benedictis omnibus uotiſq; celebrať.Deniq; ob merita & beneficia deo ſimillimus iudicatur:quanto magis ipſum deum patrem diuinis perfectiſq; uirtutibus præcellentem:atq; ab omni terrena labe ſummotum:diuinis & cæleſtibus beneficiis omnegenus hominum promereri.Specioſe iſta populariterq; dicunť & multos illiciunt ad credendum.Sed qui hæc ſentiunt:ad ueritatem quidem propius accedunt:ſed in parte labuntur naturam rei parum conſiderantes.Nam ſi deus non iraſciť impiis:& iniuſtis:nec pios utiq; iuſtoſq; diligit.Ergo cõſtantior eſt error illorum qui & iram ſimul & grãm tollunt. In rebus enim diuerſis aut in utrãq; partẽ moueri neceſſe ẽ:aut in neutrã.Itaq; qui bonos diligit & malos non odit nec bonos diligit: qa & diligere bonos ex odio maloꝝ uenit:& malos odiſſe ex bonoꝝ charitate deſcẽdit:nemo eſt qui amet uitam ſine odio mortis q appetit lucem niſi qui tenebras fugit.Adeo natura iſta connexa ſunt:ut alteꝝ ſine altero fieri nequeat.Si quis dominus habẽs in familia ſeruos.bonũ ac malũ nõ utiq; aut ambos odit:aut ambos beneficiis & honore ꝓſequiť quod ſi faciat & iniquus & ſtultus eſt. Sed bonũ & alloquiť amice:& ornat & domui ac familiæ ſuiſq; omnibus rebus præficit.Malũ uero maledictis:uerberibus nuditate:fame ſiti:compedibus punit:ut & hic exemplo cæteris ſit ad non peccandũ:& ille ad ꝓmerendum:ut alios metus coerceat:alios honor ꝓuocet.Qui ergo diligit & odit:qui odit & diligit. ſunt enim qui diligi debeant. ſunt qui odio haberi.Et ſicut is qui diligit confert bona ĩ eos quos diligit:ita qui odit irrogat mala his quos odio habet:quod argumentũ qa ueꝝ eſt diſſolui nullo pacto poteſt.Vana ergo & falſa eſt ſnĩa eorũ qui cũ alteꝝ deo tribuũt alterũ detrahũt:nõ minus q̃ illorũ q utrũq; detrahũt.Sed illi (ut oſtẽdimus) ex parte nõ errant:ſed id quod melius eſt:ex duobus retinent.Hi uero quos rõ & ueritas argumenti huius induxit falſa oĩno ſnĩa ſuſcepta in maximũ errorẽ cadunt.Non enim ſic oportebat eos argumẽtari : quia deus nõ iraſciť ergo nec grã commoueť.Sed ita.quia deus grã moueť:ergo & iraſciť.Si enim certum & indubitatum fuiſſet non iraſci deum:tunc & ad illud alterum ueniri eſſet neceſſe.Cum autem magis ſit ambiguum de ira:pene manifeſtum de gratia:abſurdum eſt ex incerto certum uelle ſubuertere : cum ſit promptius de certis incerta firmare.

Quod deus irascitur. Cap. VI.

HAe sunt de deo phōꝝ sniæ. Aliud ꝓterea nihil qsq̄ dixit. Qđ si hæc q̄ dicta sunt: falsa eē dephendi
mus: unū illud extremū supest: ī quo solo possit ueritas īueniri: qđ a phis nec susceptū ē unq̄: nec
aliquādo defensum: cōsequēs eē ut irascat̄ deus: quoniā gr̄a cōmouet̄. Hæc tuēda nobis & asserē/
da snia ē. In eo. n. sūma oīs & cardo religionis pietatisq; uersat̄: neq; honos ullus deberi pōt deo: si
nihil præstat colēti: nec ullus metus si non irascit̄ non colenti.

Quod phi errāt: & ꝙ homines ab aliis animantibus maxime differūt religiōe q̄ hoīs ē ꝓpria. Cap. VII.

CVm sæpe phi ꝑ ignorantiam ueritatis a rōne desciuerint atq; in errores inciderint inextricabiles.
Id. n. solet his euenire: qđ uiatori uiam nesciēti & nō fatenti se ignorare dum uaget̄: dū ꝑcontari
obuios erubescit. Illud tamē nullus philosophus asseruit unq̄ nō nihil īter hoīem ac pecudē īter
esse: nec oīno quisq̄ mō sapiens: q uel leuiter rōnale aīal cū mutis & irrōnabilibus coæquauit: qđ
faciunt qdam īperiti atq; ipsis pecudibus similes: q cū uētri ac uoluptati se uelint tradere: aiunt ea
dem rōne se natos: qua uniuersa quæ spirāt: qđ dici ab hoīe nefas ē. Quis. n. tam īdoctus ut nesciat? Quis tā
īprudens; ut nō sentiat aliqd inesse in hoīe diuini? Nōdū uenio ad uirtutes aī & īgenii: qbus hoīs manifesta
cognitio ē. Nōne ipsius corporis status & oris figura declarat nō esse cū mutis pecudibus æquales? Illaꝝ na/
tura in humū pabulūq; ꝓstrata ē: nec hēt qcq̄ cōe cū cælo: qđ nō intuet̄. Hō aūt recto statu: ore sublimi ad cō
tēplatiōnē mūdi excitatus cōfert cū deo uultū & rōnē rō cognoscit. Propterea nullū ē aīal (ut ait Cicero) ꝓter

Cicero

hoīem: qđ hēat aliquā notitiā dei. Solus. n. sapiā īstructus ē. & religiōnē solus ītelligit: & hæc ē hoīs atq; mu/
torum uel præcipua: uel sola distantia. Nā cætera quæ uident̄ hoī eē ꝓpria: & si nō sint talia in mutis: tamē si
milia uideri possunt. Proprius hoī sermo est. tamē & in illis q̄dā similitudo sermonis. Nā & dignoscunt iui/
cē se uocibus: & cū irascunt̄ edunt sonū iurgio similē: & cum se ex interuallo uident gratulandi officiū uoce
declarant. Nobis qdē uoces eoꝝ uident̄ īcognitæ: sicut illis fortasse nostræ. Sed ipsis q se ītelligūt uerba sunt:
deniq; ī omni affectu certas uocis notas exprimūt qbus habitū mētis ostendāt. Risus quoq; ē hoī ꝓprius: &
tamē uidemus in aliis aīalibus q̄dā signa læticiæ: cū ad lusum gestiunt: aures demulcēt: rictū contrahūt fron
tē serenāt: oculos in lasciuiā resoluūt. Quid tam ꝓpriū hoī q̄ rō & ꝓuidētia futuri? Atq sunt aīalia q̄ latibulis
suis diuersos & plures exitus pādant: ut si qđ ꝑiculū incident: fuga pateat obsessis: qđ nō facerēt: nisi inesset il/
lis ītelligētia & cogitatio. Alia ꝓuident ī futuꝝ: ut ingentē formicæ farris aceruū. Cōportant: hyemis memo
res; tectoq; reponūt: ut apes q̄ p̄riæ solū & certos nouere penates. Venturæq; hyemis memores: æstate labo/
rē. Experiunt̄: & ī mediū q̄sita reponunt. Longū ē si exeq uelim q̄ a singulis generibus aīaliū fieri soleant hūa
næ solertiæ simillima. Qđ si hoꝝ oīum q̄ ascribi homini solēt: in mutis quoq; deprehēdit̄ similitudo: appet
solā esse religionē: cuius ī mutis uel brutis: nec uestigiū aliqđ: nec ulla suspicio inueniri pōt. Religionis. n. est
ꝓpria iusticia: q̄ nullū aliud aīal attingit. Homo. n. solus īperat: cætera sibi cōciliata sunt. Iusticiæ aūt dei cul/
tus ascribit̄: quē q nō suscipit: hic a natura hoīs alienus uitā pecudū sub hūana specie uiuit. Cū uero a cæteris
aīalibus hoc pene solo differamus: ꝙ soli oīum diuinā uim ꝑtātēq; sentimus. In illis aūt nullus sit intellectus
dei; certe illud fieri nō pōt; ut ī hoc uel muta plus sapiāt; uel humana natura desipiat. Cū homini ob sapiētiā
& cuncta q̄ spirant: & oīs reꝝ natura subiecta sit. Quare si rō; si uis hoīs hoc præcellit & superat cæteras ani/
mantes: ꝙ solus noticiā dei cupit: apparet religionem nullo modo posse dissolui.

Contra Lucretium religionem subuertentem: & ꝙ religio sit habenda. Cap. VIII.

DIssoluit̄ āt religio si credamus Lucretio illa dicēti: Oīs. n. ꝑ se diuia natura necesse ē Immortali
æuo sūma cū pace fruat̄ Semota a nr̄is oculis: seiūctaq; lōge. Nā priuata dolor̄ oi; priuata ꝑiclis
Ipsa suis pollēs opibus nil idiga nr̄i: Nec bene ꝑ meritis capit̄: nec tāgit̄ ira. Quæ cū dicit: utrū ali
quē cultū deo putat eē tribuēdū. an euertit oēm religionē? Si. n. deus nihil cuiq̄ bōi tribuit: si colē
tis obsequio nullā gr̄am refert: qđ tā uanū: tā stultū q̄ tēpla ædificare: sacrificia facere: dona cōferre: rē familiarē
minuere: ut nihil assequamur? At. n. naturā excellētē honorari oportet. Quis honos deberi pōt nihil curanti
& ingrato? An aliqua rōne obstricti eē possumus ei: q nihil habeat cōe nobiscū? Deus inqt Cicero si talis ē: ut
nulla gr̄a: nulla hoīum caritate teneat̄: ualeat. Quid. n. facere ꝓpitius homini pōt? qd cōtēptius dici potuit in
deū? Valeat inqt. i. abeat ac recedat: q̄do ꝓdesse nulli pōt. Qđ si negociū deus nec habet: nec exhibet: cur ergo
nō delinquamus: quotiēs hoīum cōsciētiam fallere licebit: ac leges publicas circūscribere? Vbicūq; nobis la/
tendi occasio arriserit: auferamus aliena: uel sine cruore: uel ēt sanguie: si ꝑter leges nihil ē amplius qđ colēdū
sit. Hæc dū sentit Lucretius: religionē funditus delet: q̄ sublata: cōfusio ac ꝑturbatio uitæ sequet̄. Qđ si reli/
gio tolli nō pōt: ut & sapiētiā reticeamus: qua cōis uita sit tutior: qūo religio ipsa sine metu tueri aut custodiri
pōt? Qđ. n. nō metuit̄: cōtēnit̄: qđ contēnit̄ utiq; nō colit̄. Ita fit ut religio: & maiestas: & honor: & metus cō
stet. Metus āt nō ē: ubi nullus irascit̄. Siue igit̄ gr̄am deo: siue irā: siue utrūq; detraxeris; religionē tolli necesse
ē: sine qua uita hoīum stulticia: scelere: īmanitate cōplet̄. Multū. n. refrænat hoīes cōsciēna: si credamus nos ī
cōspectu dei uiuere: si nō tātū quæ gerimus uideri desup: sed etiā q̄ cogitamus aut loqmur: audiri a deo pute
mus. At enī ꝓdest id credere (ut qdā putāt) nō ueritatis gr̄a: sed utilitate: quoniam leges cōscientiā punire nō
possunt: nisi aliqs desuper terror īpediat ad cohibēda peccata. Falsa est igr̄ oīs religio: & diuinitas nulla ē. Sed
a uitiis prudentibus uniuersa cōfecta sunt; quo rectius innocētiusq; uiuat̄. Magna & hæc a materia quā ꝓpo/
suimus aliena quæstio ē. Sed quia necessaria icidit debet q̄uis breuiter attingi.

Varias opiniones de mūdi opificio & gubernatiōe enumerat. Cap. IX.

CVm sniæ philosophoꝝ prioris tēporis de ꝓuidētia cōsensissent: nec ulla esset dubitatio: quin mū/
dus a deo & rōne eēt īstructus & rōne regeret̄. Primus oīum Pythagoras extitit tpibus Socratis
q sibi diceret nō liquere utrū eēt aliqua diuinitas nec ne: Quæ disputatio eius adeo impia & cōtra

ueritaté:& religioné iudicata est:ut & ipm Athenienses expulerít suis finibus: & libros eius in cócione qbus hæc cótinebant exusserint. De cuius snia nõ est opus disputare qa nihil certi pnũciauit. Post hæc Socrates & auditor eius Plato:& q de schola Platõis tanq̃ riuuli diuersas i partes pfluxerũt:stoici & pipathetici i eadem fuere snia qua priores. Postea uero Epicurus deũ quidé eé dixit:qa necesse sit esse aliqd in mundo præstãs & eximiũ:& beatũ puidentiá tamé nullá. Itaq; mundum ipsum nec rõne ulla:nec arte:nec fabrica istructũ. Sed naturá rerũ quibusdá minutis seminibus & isecabilibus conglobatá. Quo qd repugnãtius dici possit non uideo. Et.n.si est deus:utiq; puidens est ut deus:nec aliter ei potest diuinitas attribui:nisi & præterita teneat:& præsentia sciat:& futura pspiciat. Cum igit puidétiam sustulit:etiá deũ negauit esse. Cũ auté deũ eé pfessus est:& puidétiá simul esse cócessit. Alterũ.n.sine altero nec esse prorsus:nec intelligi potest. Verũ his postea téporibus qbus iam philosophia defloruerat:extitit Athenis qdá Diagoras:q nullũ eé omnino deũ diceret: ob eamq; sniam nominatus est atheus. Itẽ Cyreneus Theodorus ambo qa nihil noui poterant repire:omnibus iam dictis & iuentis maluerũt cõtra ueritatem id negare:in quo priores uniuersi sine ambiguitate consenserant. Hi sunt q tot sæculis tot ingeniis assertá:atq; defensam puidentiam calũniati sunt. Quid ergo? utrũ ne istos minutos & inertes philosophos ratione:an uero ueritate præstantium uirorum refellemus: an potius utroq;? Sed properandum est:ne longius a materia deuaget oratio.

Diagoras dictus Atheos
Cyreneu Theodorus

Quod mundus dei prouidentia factus sit:& gubernetur. Cap. X.

QVi uolũt diuina puidétia factũ eé mundũ: aut pricipiis inter se temere coeũtibus dicũt eé concretũ:aut repéte natura extitisse. Naturá uero (ut ait Stratõ) habere i se uim gignédi & uiuendi.sed eá nec sensum habere ullũ:nec figurá:ut itelligamus oia quasi sua sponte esse generata nullo artifice: nec auctore. Vtrũq; uanũ & ipossibile: Sed hoc euenit ignorátibus ueritaté: ut qduis potius excogitent:q̃ id sentiát quod rõ deposcit. Primũ minuta illa semina quorũ cõcursu totũ coisse mundũ loquunt:ubi aut unde sint quæro? quis illa uidit unquá? quis sensit? quis audiuit? An solus Leucippus oculos habuit? solus menté? Qui pfecto solus oium cæcus & excors fuit:qui ea loqueret:q̃ nec æger quisq̃ delirare:nec dormiés posset somniare. Quatuor elemétis constare oia philosophi ueteres disserebát. Ille noluit: ne alienis uestigiis uideret isistere. Sed ipsorũ elemétorũ alia uoluit eé primordia:q̃ nec uideri possint nec tangi:nec ulla corporis pte sentiri. Tá minuta sunt iquit: ut nulla sit acies ferri tá subtilis:qua secari ac diuidi possint. Vnde illis nomé iposuit atomorũ. Sed occurrebat ei q si una esset oibus eadéq; natura:nõ possent res efficere diuersas tanta uarietate:q̃tá uidemus iesse mundo. Dixit ergo leuia eé:& aspa:& rotũda & angulata: & hamata. Quanto melius fuerat tacere q̃ i usus tam miserabiles:tam ianes habere liguá:& qdé uereor ne non minus delirare uideat q hæc putet refellenda. Respondeamus tamé uelut aliqua dicenti. Si leuia sunt: & rotunda utiq; non possunt iuicé se apprehédere:ut aliquod corpus efficiant:ut siqs miliũ uelit i unam coagmétationé constrigere:leuitudo ipsa granorum i massam coire nõ sinat. Aspera iquit:& angulata sunt: & hamata:ut possint cohærere. Diuidua ergo & secabilia sunt. Hamos.n.necesse é:& angulos eminere:ut possint amputari:ita qd amputari ac diuelli põt:& uideri poterit & teneri. Hæc iquit p inane irrequietis motibus uolitant:& huc atq; illuc ferunt:sicut pulueris minutias uidemus i sole:cum p fenestram radios ac lumen imiserit. Ex his arbores:& herbæ:& fruges oriunt:ex his aíalia:& aqua & ignis.& uniuersa gignunt:& rursus i eadem resoluunt. Ferri hoc põt q̃ diu de rebus paruis agit:ex his etiam mundus completus é. Impleuit numerum pceptæ isaniæ:ut nihil ulterius adiici posset:sed iuenit tamé ille qd adderet. Quoniam é omne inqt infinitũ:nec põt quicq̃ uacare:necesse é ergo inumerabiles esse mundos. Quæ tanta uis fuerat atomorũ:ut moles tam iextimabiles ex tam minutis cõglobarent? Ac primũ requiro:quæ sit istorũ seminũ uel rõ: uel origo. Si.n.ex illis sunt oia:ipsa igit unde eé dicemus? quæ natura tantá copiam ad efficiendos inumerabiles mundos subministrauit? Sed concedamus ut impune de mundis delirauerit: de hoc loquamur in quo sumus & qué uidemus. Ait oia ex idiuiduis corpusculis fieri. Si hoc ita eét:nulla res unq̃ sui generis semine indigeret: sine ouis alites nascerent aut oua sine partu. Ité cætera uiuentia sine coitu:arbores & quæ gignunt e terra ppria semina nõ hérent:quæ nos quotidie tractamus & serimus. Cur ex fruméto seges nascit: & rursus ex segete frumétũ? Deniq; si atomorũ coitio & cõglobatio efficeret oia & in aere uniuersa cõcrescerét: siqdé p inane atomi uolitát:cur sine terra:sine radicibus:sine humore:sine semine non herba:nõ arbor:non fruges oriri aut generari possunt? Vnde apparet nihil ex atomis fieri:quádo qdem unaquæq; res hét pprĩá certáq; naturá suum semé:suam legem ab exordio datá. Deniq; Lucretius quasi oblitus atomorũ quos asserebat:ut redargueret eos:qui dicũt ex nihilo fieri omnia:his argumétis usus est:quæ contra ipsum ualerent.sic enim dixit. Ná si de nihilo fierent ex omnibus rebus: Omne genus nasci posset:nil semie egeret. Item postea. Nihil igit fieri de nihilo posse putandum est Semine quádo opus est rebus quo quæq; creatæ Aeris i teneras possint pferrier auras. Quis hunc putat habuisse cerebrũ:cum hæc diceret:nec uideret sibi esse cõtraria? Nihil enim p atomos fieri exinde apparet: q semine cuiusq; rei certũ est: nisi forte ignis & aquæ naturá ex atomis esse credemus. Quid q durissimi rigoris materiæ si ictu uehementiore collidant:ignis excutit? Num i ferro aut silice atomi latét. Quis iclusit? aut cur sua sponte nõ emicát? Aut quõ semia ignis i materia frigidissima pmanere potuerunt? Omitto silicé ac ferrum. Orbé uitreũ plenũ aquæ si tenueris in sole:de lumine qd ab aqua refulget:ignis accendit:etiá in durissimo frigore. Nũ etiá in aqua igné esse credédũ é? Atqui de sole ignis ne æstate qdé accédi põt. Si ceræ inhalaueris:uel si uapor leuis aliqd attigerit aut crustá marmoris: aut laminá paulatí p minutissimos rores aq̃ concrescit. Ité de halitu terræ aut maris nebula existit:quæ aut dispsa humefacit qcqd texerit:aut collecta in arduos montes in sublime uento rapta:stipat i nubé atq; hymbres maximos deiicit. Vbi ergo dicimus liquores natos esse? Num in uapore? num in halitu? num in uento? Atqui nihil potest consistere in eo qd nec tangit:nec uidetur. Quid ergo de aníalibus loquar:in quorũ corpo

Straton
Leucippus

ribus nihil sine rõne:sine ordie:sine utilitate:sine specie figuratũ uidemus? Adeo ut solertissima & diligẽtissi
ma oĩum partium membrorumq; descriptio:casum ac fortunã depellat. Sed putemus artus: & ossa:& ner/
uos:& sanguinẽ de atomis posse concrescere. Quid sensus:cogitatio:memoria:ingeniũ:qbus seminibus co/
augumentari possunt? minutissimis inqt. Sunt ergo alia maiora. Quõ igitᷣ insecabilia? Deniq; si ex inuisibili
bus sint quæ uidentᷣ:cur igitᷣ nemo uidet? Sed siue inuisibilia quæ sunt in hoĩe consideret:siue intactibilia q̃
ueniunt sub aspectũ:rõne utraq; cõstare qs nõ uidet? Quomõ ergo sine rõne coeuntia possunt aliqd efficere
rõnale? Videmus enim nihil esse in omni mundo:qđ non habeat in se maximã mirabilẽq; rõnem. Quæ qa
supra hoĩs sensum & igeniũ est:cui rectius q̃ diuinæ ꝓuidentiæ tribuenda ẽ? An si simulacrũ hominis & sta
tuã rõ & ars fingit:ipm hoĩem de frustis temere concurrẽtibus fieri putabimus? Et qd simile ueritatis in fi/
ctũ:cũ summũ & excellens artificiũ nihil aliud nisi umbrã & extrema corporis liniamẽta possit imitari? Nũ
potuit humana solertia dare operi suo aut motũ aliquẽ:aut sensum? Omitto sensum uidendi:audiẽdi: odo/
randi:cæterorũq; membroꝝ:uel apparentium:uel lateutiũ mirabiles utilitates. Quis artifex potuit aut cor
hominis:aut uocẽ:aut ipsam fabricare sapiam? Quisq̃ne igitᷣ sanus existimat:quod homo rõne & cõsilio fa/
cere non possit:id cõcursu atomoꝝ passim cohærentium ꝑfici potuisse? Vides in quæ deliramẽta inciderũt
dum nolunt effectionẽ curãq; reꝝ deo dare. Cõcedamus tamen his:ut ex atomis fiant quæ terrena sunt: nũ
etiam cælestia? Deos aũt incorruptos:æternos:beatos esse:solisq; dant ĩmunitatẽ:ne cõcursu atomoꝝ con/
creti esse uideantᷣ. Si enim deos quoq; ex illis constituissent dissipabiles fierent seminibus aliquãdo resolutis
atq; in naturam suam reuertentibus. Ergo si est aliquid qđ atomi non effecerint: cur nõ cætera eodem mo
do ĩtelligamus? Sed quæro anteq̃ mundum primordia ista generarent:cur sibi dii habitaculum non ædifi
cauerunt? Videlicet nisi atomi coissent cælumq; fecissent:adhuc dii per medium in aere penderent. Quo igi
tur consilio:qua ratione de confuso aceruo se atomi congregauerunt:ut ex aliis inferius terræ conglobaren/
tur:cælũ desup tenderetᷣ:tanta sydeꝝ uarietate distinctum:ut nihil unq̃ excogitari possit ornatius? Tanta er
go q uideat & talia:põt existimare nullo effecta esse consilio:nulla prouidentia:nulla rõne diuina: sed ex ato/
mis subtilibus exiguis cõcreta eẽ tanta miracula. Nõne ꝓdigio simile ẽ aut natum eẽ hominẽ q hæc diceret:
aut extitisse q crederẽt:ut Democritũ:q auditor eius fuit:uel Epicuꝝ in quẽ uanitas oĩs de Leucippi fonte ꝑ/
fluxit? At.n.(sicut alii dicũt)natura mũdus effectus ẽ:q̃ sensu & figura caret. Hoc uero multo ẽ absurdius. Si
natura mundũ fecit:cõsilio & rõne fecerit necesse ẽ. Is.n.facit aliqd:q aut uoluntatẽ faciẽdi habet: aut sciẽtiã.
Si caret sensu ac figura quomodo põt ab ea fieri:qđ & sensum habeat & figurã? Nisi forte qs arbitretᷣ naturã
animalium fabricatã tam subtilẽ a nõ sentiente formari animariq; potuisse:aut istã cæli speciẽ tam prouidẽ/
ter ad utilitates uiuẽtium tẽperatã nescio quo casu:sine conditore:sine artifice subito extitisse. Siquid inqt est
Chrysippus qđ efficiat ea:quæ homo licet rõne sit præditus:facere nõ possit:id ꝑfecto est maius:& fortius:&
sapiẽtius hoĩe. Homo aũt nõ potest facere cælestia: ergo illud qđ hoc efficiet uel effecerit:supat hominẽ arte:
consilio:prudentia:potestate. Quis igitᷣ potest esse nisi deus? Natura uero quã ueluti matrem eẽ rerum putãt:
si mẽtem nõ habet:nihil efficiet unq̃:nihil molietᷣ. Vbi.n.nõ est cogitatio:nec motus est ullus:nec efficacia. Si
aũt consilio utitᷣ ad incipiẽdum aliqd:rõne ad disponẽdum:arte ad efficiendũ:uirtute ad consumandũ:pote/
state ad regẽdũ & cõtinendũ:cur natura potius q̃ deus nominetᷣ? Aut si concursus atomoꝝ uel carẽs mente
natura ea quæ uidemus effecit:quæro cur facere cælũ potuerit: & urbẽ aut domũ nõ potuerit? cur montes
marmoris fecerit:colũnas & simulacra nõ fecerit? Atq non potuerant atomi ẽt ad hæc efficienda cõcurrere:
siqdẽ nullã positionẽ relinquũt:quã non experiantᷣ. Nã de natura quæ mẽtem nõ habet:nõ ẽ mirãdũ: q hæc
facere oblita sit. Quid ergo ẽ? Vtiq; deus cum ichoaret hoc opus mũdi:quo nihil potest eẽ nec dispositius ad
ordinẽ:nec aptius ad utilitatẽ:nec ornatius ad pulchritudinẽ:nec maius ad molẽ:quæ fieri ab homine nõ po
terant fecit ipse:ĩ qbus etiam hoĩem ipsum cui particulã de sua sapĩa dedit:& ĩstruxit eũ rõne quãtũ fragilitas
terrena capiebat:ut ipse sibi efficeret:quæ ĩ usus suos eẽnt necessaria. Si uero ĩ huius mũdi(ut ita dixerim) re/
publica nulla ꝓuidẽtia ẽ:quæ regat:nullus deus q administret:nec omnino sensus ullus ĩ hac reꝝ natura pol
let. Vnde igitᷣ mẽs humana tam sollers:tam ĩtelligens orta eẽ credetᷣ. Si.n.corpus hoĩs ex humo factum ẽ un
de homo nomẽ accæpit: Animus ergo q sapit:rector ẽ corporis:cui mẽbra obsequuntᷣ tanq̃ regi & ĩperato/
ri:q nec aspici:nec cõprehẽdi põt.non potuit ad hominẽ nisi a sapiẽte natura ꝑuenire. Sed sicut omne corpus
mẽs & aĩus gubernat:ita & mũdũ deus. Nec.n.uerisimile ẽ:ut minora & humilia regimẽ habeãt: maiora &
summa nõ habeãt. Deniq;.M.Cicero in Thusculanis & ĩ consolatõe:Animoꝝ inqt nulla ĩ terris origo inue/
niri potest. Nihil ẽ inquit ĩ animis mixtum atq; concretũ:aut quod ex terra natum atq; factũ esse uideatᷣ: ni/
hilq; humidum quodq: aut flabile:aut igneum. His.n.naturis nihil ĩest:quod uim memoriæ: mẽtis: cogita/
tionis habeat:quo & præterita teneat:& futura prouideat:& complecti possit præsentia:quæ sola diuĩa sunt.
Nec etiã ĩueniuntᷣ unq̃ unde ad hominẽ uenire possint:nisi a deo. Exceptis igitᷣ duobus tribusue calũniatori
bus uanis:cũ cõstet diuina prouidẽtia mundũ regi sicut & factus ẽ:nec sit qsquã q Diagore Theodoriq; sen/
tentiam:uel Leucippi ĩane cõmẽtum:uel Democriti Epicuriq; leuitatẽ præferre audeat auctoritati uel illoꝝ
septẽprioꝝ:q sunt appellati sapiẽtes:uel Pythagoræ:uel Socratis:uel Platonis:cæterorũq; philosophoꝝ q eẽ
prouidẽtiam iudicauerunt. Falsa igitᷣ ẽ illa snĩa:qua putãt terroris ac metus gr̃a religionẽ a sapientibus ĩstitu
tam:quo se hoĩes iperiti a peccatis abstinerẽt. Quod si uerum sit:ergo derisi ab antiqs sapiẽtibus sumus. Qđ
si fallẽdi nostri atq; adeo totius generis humani causa cõmẽtati sunt religionẽ:sapiẽtes igitᷣ non fuerunt: qa ĩ
sapiẽte non cadit mẽdaciũ. Sed si fuerĩt sapiẽtes:quæ tanta fœlicitas mẽtiendi:ut nõ modo ĩdoctos:sed Plato
nẽ quoq; ac Socratẽ fallerẽt:& Pythagorã:Zenonẽ: Aristotelẽ maximarum sectaꝝ prĩcipes tam facile delu/
derent? Est igitᷣ diuina ꝓuidẽtia ut senserunt hi hoĩes:quos noĩaui:cuius ui ac ꝑtãte oĩa quæ uidemus:& fa/
cta sunt:& reguntᷣ. Nec enim tanta reꝝ magnitudo:tanta dispositio:tanta ĩ seruãdis ordinibus tẽporibusq;

constãtia:aut olim potuit sine prouido artifice oriri:aut cõstare tot sæculis sine incola potenti:aut in perpetuum gubernari sine pito:ac sine rectore:qđ rõ ipsa declarat. Quicqd est enĩ quod habet rõnẽ:rõne sit ortũ necesse est. Rõ autẽ sentiẽtis sapientisq; natura:nihil aliud põt esse q̃ deus. Mũdus autẽ quoniã eã rõnẽ hẽt: qua & regit & constat:ergo a deo factus est. Quod si est conditor rectorq; mundi deus:recte igit ac uere religio constituta est. Auctori enim rerum parẽtiq; cõmuni honos ueneratioq; debet.

Vtrum unius dei an plurĩũ deoꝝ prouidentia mundus regat & constet. Cap. XI.

QVoniã cõstitit de ꝓuidentia:sequit ut doceamus utrũ ne multoꝝ esse credẽda sit an potius unius. Satis (ut opinor) ostẽdimus in nr̃is ĩstitutõibus deos multos eẽ nõ posse:q diuina uis ac ptãs si distribuat in plures:diminuit utiq; & mortalis est. Si uero mortalis non ẽ:nec minui nec diuidi potest. Deus igr unus est: ĩ quo uis & ptãs cõsumata est:nec minui põt nec augeri. Si aũt sunt multi: dũ habẽt singuli ptãtis aliqd ac numinis:summa ipsa decrescit:nec poterunt singuli hẽe totũ: qđ est cõe cũ pluribus:unicuiq; tãtũ deerit:q̃tũ cæteri possidebũt. Nõ possunt igit ĩ hoc mũdo multi esse rectores:nec ĩ una domo multi domini:nec ĩ naui una multi gubernatores:nec ĩ armento aut grege duces multi: nec ĩ uno regimĩe multi reges. Sed ne ĩ cælo qdẽ multi soles eẽ potuerũt: sicut nec aĩæ plures ĩ uno corpore: adeo in unitate natura uniuersa cõsentit. Quod si mundũ. Spiritus ĩtus alit:totãq; ĩfusa per artus Mẽs agitat molẽ:& magno se corpe miscet: Apparet testimonio poetæ unũ eẽ mũdi habitatorẽ deũ. Siqdẽ corpus oẽ nisi ab una mente ĩcoli regiq; nõ põt. Oẽm igit diuinã ptãtẽ necesse est in uno eẽ: cuius nutu & ĩperio regant oĩa:& iõ tãtus ẽ ut ab hoĩe nõ possit aut uerbis enarrari:aut sensibus æstimari. Vnde igit ad homines opinio multoꝝ deoꝝ ꝑsuasiõe ꝑuenit? Nimiꝝ hi oẽs q colũt ut dii:hoĩes fuerũt:& iidẽ primi ac maximi reges: sed eos aut ob uirtutẽ qa ꝓfuerãt hoĩum generi:diuinis honoribus affectos eẽ post mortẽ aut ob beneficia & ĩuẽta:qbus humanã uitã excoluerãt: ĩmortalem memoriã cõsecutos qs ignorat? Nec tantũ mares: sed & fœminas. Qđ cũ uetustissimi Græciæ scriptores: quos illi theologos nũcupãt:tũ ẽt Romãi græcos secuti & imitati docẽt:quoꝝ præcipue Euhemerus ac noster Ennius:q eoꝝ oĩum natales:cõiugia:ꝓgenies:imperia:res gestas:obitus:simulacra demonstrãt. Et secutus eos Tullius tertio de natura deoꝝ libro dissoluit publicas religiões:sed tamẽ uerã quã ignorabat:nec ipse nec alius qsq̃ potuit ĩducere. Adeo & ipse testatus ẽ falsum qdẽ apparere:ueritatẽ tamẽ latere. Vtinã ĩnqt tã facile uera ĩuenire possem:q̃ falsa cõuincere. Qđ qdẽ nõ dissimulanter ut Academicus:sed uere atq; ex animi sñia ꝓclamauit:qa ueritas humanis sensibus erui nõ põt:qđ assequi uoluit humana ꝓuidẽtia:id assecutus est:ut falsa detegeret. Quicqd.n.fictũ & cõmentitiũ:qa nulla rõne subnixũ est:facile dissoluit. Vnus ẽ igr priceps & origo reꝝ deus:sicut Plato ĩ Timeo & sensit & docuit:cuius maiestatẽ tantã eẽ declarat:ut nec mẽte cõprehẽdi:nec lĩgua exprimi possit. Idẽ testat Hermes:quẽ Cicero ait in nũero deoꝝ apud ægyptios hẽri:eũ.s.q ob uirtutẽ multarũq; reꝝ sciam Trismegistus noĩatus:& erat nõ mõ Platone:ueꝝ Pythagora septẽq; illis sapiẽtibus lõge antiqor. Apud Xenophontẽ Socrates disputãs ait formã dei nõ oportere conqri. Et Plato ĩ legũ libris: Quid oĩno sit deus nõ eẽ q̃rendũ:qa nec ĩueniri possit:nec enarrari. Pythagoras quoq; unũ deũ cõfitet:dicẽs ĩcorporalẽ esse mentẽ:q̃ p omnẽ reꝝ naturã diffusa & ĩtẽta: uitalẽ sensum cũctis aĩantibus tribuat. Antistenes aũt in Physico unũ eẽ naturalẽ deũ dixit:quis gẽtes & urbes suos habeãt populares. Eadẽ fere & Aristoteles cũ suis ꝑipatheticis:& Zeno cũ suis stoicis. Lõgũ ẽ.n.singuloꝝ sñias exeq:licet diuersis noĩbus sint abusi:ad unã tamen ptãtẽ quæ mundũ regeret:cõcurrerũt. Sed tamẽ summũ deũ cum & philosophi:& poetæ:& ipsi deniq; q deos colũt:sæpe fateãt:de cultu tamẽ & honoribus eius nemo unq̃ reqsiuit:nemo disseruit ea.s.ꝑsuasione:qua semp beneficũ ĩcorruptũq; credẽtes: nec irasci eũ cuiq̃:nec ullo cultu ĩdigere arbitrabant:adeo religio esse nõ potest:ubi metus ullus est.

Euhemerus
Ennius
Tullius
Plato
Hermes
Xhenophon.
Pythagoras
Antisthenes
Aristote.
Zeno

Quod religio sit: & hominis sit. Cap. XII.

NVnc quoniã respondimus impiæ quorundã detestabiliq; prudentiæ uel potius amentiæ: redeamus ad ꝓpositũ. Diximus religione sublata:nec sapiam teneri posse:nec iusticiã:dũ diuinitatis intellectus quo differimus a bæluis:ĩ hoĩe solo repiat iusticiã: q̃ nisi cupiditates nr̃as deus q falli nõ põt:coercuerit:scelerate ĩpieq; uiueremus. Spectari ergo actus nostros a deo: nõ mõ quo ad utilitatẽ cõis uitæ attinet:sed etiã ad ueritatem:qa religione iusticiaq; detracta:uel ad stultitiã pecudũ amissa rõne deuoluimur:uel ad bestiaꝝ ĩmanitatẽ:ĩmo uero amplius:siqdẽ bestiæ sui generis aĩalibus parcunt. Quid erit in hoĩe truculẽtius:qd ĩmitius si dẽpto metu supiore:uim legũ aut fallere potuerit:aut cõtẽnere? Timor igit dei solus ẽ:q custodit hoĩum ĩter se societatẽ:p quẽ uita ipsa sustinet:munit:gubernat. His aũt timor aufert:si fuerit hoĩ persuasum q iræ sit expers deus:quẽ moueri & indignari nõ modo cum iniusta fuerit cõis utilitas:sed etiam ratio ipsa & ueritas persuadet. Rursus nobis ad superiora redeundum est:ut quia docuimus a deo factum esse mundum:doceamus quare sit effectus.

Quod omnia tam bona q̃ mala hominis gratia facta sunt. Cap. XIII.

SI cõsideret aliqs uniuersam mũdi administrationẽ:ĩtelliget ꝓfecto q̃ uera sit sñia stoicoꝝ: q aiunt nr̃a cã mundũ eẽ cõstructũ. Oĩa enĩ qbus cõstat:quæq; generat ex se mundus:ad utilitatẽ hoĩs accõmodata sunt. Homo utit igni ad usum calefaciẽdi:& luminis:& coquendoꝝ ciboꝝ: ferriq; fabricandi. Vtit fontibus ad potũ:& ad lauacra:fluminibus ad agros irrigãdos:terminãdasq; regiones. Vtit terra ad ꝑcipiendã frugũ ubertatẽ:collibus ad cõseruãda uineta:mõtibus ad usum arborũ atq; lignoꝝ. Vtit mari nõ solũ ad cõmercia & copias ex lõginqs regiõibus ferẽdas:ueꝝ ẽt ad ubertatẽ oĩs generis pisciũ. Qđ si his elemẽtis utit:qbus ẽ ꝓxius:nõ ẽ dubiũ qn & cælo:quoniã & cælestiũ reꝝ officia ad fertilitatẽ terræ ex q̃ uiuimus:tẽperata sunt. Sol irregetis cursibus & spatiis ineqlibus:orbes ãnuos cõficit:& aut oriẽs diẽ ꝓmit ad laborẽ:aut occidẽs noctẽ supinducit ad requiẽ:& tũ abscessu longius ad meridiẽ:tũ accessu propius ad septentrionẽ:hyemis & æstatis uicissitudines facit:ut & hybernis humoribus ac pruinis in

ubertatē terra pinguescat:& æstiuis caloribus:ut uel herbidæ fruges maturitate durent̄:uel quæ sunt in hu-midis:incocta & feruefacta mitescant.Luna quoq; nocturni temporis gubernatrix:& amissi ac recepti luminis uicibus menstrua spacia moderat̄:& cæcas tenebris horrētibus noctes fulgore suæ claritatis illustrat: ut æstiua itinera:& expeditōes:& opa sine labore ac molestia confici possint.Siquidem Nocte leues melius stipulæ:noctæ arida prata Tondent̄.Astra etiam cætera uel ortu:uel occasu suo certis statiōibus opportunitates tempoꝝ subministrant.Sed & nauigiis quominus errabundo cursu per īmensum uagent̄ regimen præbent:cū ea rite gubernator cōseruās:ad portū destinati littoris ꝑuehat̄.Ventoꝝ spū attrahunt̄ nubes: ut sata hymbribus irrigent̄:ut uites fœtibus:arbusta pomis exuberent.Et hæc ꝑ orbē uicibus exhibentur:ne desit aliquando quo uita hoīum sustineat̄.Vt enim cæteras aīantes eadē terra nutrit:& eiusdē fœtu etiam muta pascunt̄.Num etiā mutoꝝ causa deus laborauit? Minime.Quia sunt rōnis expertia.Sed ītelligimus & ipa eodē mō ad usum hoīs a deo facta partim ad uestitū;partim ad opis auxilia:ut clarū sit diuinā ꝓuidētiam rerum & copiarū abundantia hoīum uitā īstruere atq; ornare uoluisse:ob eāq; cām & aerē uolucribus: & mare piscibus:& terrā quadrupedibus īpleuit.Sed academici cōtra stoicos differentes solēt quærere cur si deus oīa hoīum cā fecerit:etiam multa cōtraria:& inimica:& pestifera nobis reperiant̄ tā in mari q̄ ī terra. Quod stoici ueritatē nō respicientes:ineptissime reppulerunt. Aiunt enim multa esse in gignentibus & in numero aīaliū:quoꝝ lateat utilitas:sed etiā ꝓcessu tempoꝝ īueniri:sicut iā plura prioribus sæculis īcognita necessitas & usus inuenerit.Quæ tandē utilitas pōt in muribus:in blattis:ī serpētibus repiri: quæ hoī molesta & perniciosa sunt? An medicina in his aliq̄ latet? Quæ si est:inuenit̄ aliquādo nēpe aduersus mala : cū id illi querant̄ eē oīno malū.Viperā ferūt exustā in cinerēq; dilapsam:mederi eiusdē bestiæ morsui.Quāto melius fuerat eā ꝓrsus nō esse:q̄ remedium contra se ab ea ipsa desiderari? Breuius igit̄ ac uerius respōdere potuerūt in hūc modū.Deus cū formasset hominem ueluti simulacrum suum:quod erat opificii summum:inspirauit ei sapientiā soli:ut oīa imperio ac ditioni suæ subiugaret:oībusq; mundi cōmodis uteret̄ . Proposuit tamen ei & bona & mala:qa sapiam dedit:cuius oīs rō in discernēdis malis ac bonis posita est . Non pōt.n.q̄squā eligere meliora.& scire q̄d bonū sit:nisi sciat simul reiicere ac uitare quæ mala sunt.Inuicē.n.sibi alterutrum cōnexa sunt:ut sublato altecutro:utrūq; sit tolli necesse.Propositis igit̄ bonis malisq;:cum demū opus suū ꝑagit sapientia:equidē bonum appetit ad utilitatē:malum reiicit ad salutem.Ergo sicut bona īnumerabilia data sūt homini q̄bus frui posset:sic etiam mala quæ caueret . Nā si malū nullum sit periculumq;:nihil deniq; quod lædere hominē possit:tollit̄ oīs materia sapiētiæ:nec erit homini necessaria.Positis.n.tantūmodo in conspectu bonis:quid opus est cogitatōe:intellectu:scientia:rōne? Quocunq; porrexerit manū:id naturæ aptum & cōmodum sit:ut siq̄s uelit apparatissimam cœnam infantibus qui nondum sapiant apponere:utiq; id appetent singuli:quo unūquēq; aut impetus:aut fames:aut etiā casus attraxerit:& quicq̄d sumpserint:id illis erit utile ac salubre.Quid igit̄ nocebit eos sicuti sunt permanere:& semꝑ infantes ac nescios esse rerū? Si autē admisceas uel amara:uel inutilia:uel etiam uenenata:decipiunt̄ utiq; per ignorantiā boni ac mali nisi accedat his sapientia:per quā habeant maloꝝ reiectionē bonorūq; delectum: Vides ergo magis ꝑꝑ mala opus bonis esse sapiētia:quæ nisi fuissent proposita:rōnale animal nō essemus.Quod si hæc rō uera ē:quam stoici posuerūt: dissoluit̄ etiam argumentum illud Epicuri.Deus inquit aut uult tollere mala:& non potest aut potest & nō uult:aut neq; uult neq; potest:aut & uult & pōt.Si uult & non pōt imbecillis ē:q̄d in deū non cadit. Si pōt & nō uult:inuidus:q̄d æque alienū ē a deo.Si neq; uult neq; pōt:& inuidus & imbecillis ē:ideoq; neq; deus.Si & uult & pōt:q̄d solum deo conuenit:unde ergo sunt mala? Aut cur illa non tollit? Scio plerosq; philosophorum q̄ ꝓuidētiam defendunt : hoc argumēto ꝑturbari solere:& īuitos pene adigi:ut deū nihil curare fateāt: quod maxime quærit Epicurus.Sed nos rōne ꝑspecta;formidolosum hoc argumētū facile dissoluimus. Deus.n.pōt q̄cq̄d uult: & ībecillitas uel inuidia ī deo nulla ē.Pōt igit̄ mala tollere:sed nō uult: nec iō tamen inuidus.Iccirco.n.nō tollit:q̄a & sapiam (sicut docui) simul tribuit:& plus boni ac iucūditatis in sapiā ē q̄ in malis molestiæ.Sapientia ēt facit ut deū cognoscamus:& ꝑ eā cognitionē īmortalitatē assequamur:q̄d est summū bonum.Itaq; nisi prius malū agnouerimus:nec bonū poterimus agnoscere.Sed hoc non uidit Epicurus nec alius quisq̄:si tollant̄ mala:tolli pariter sapiētiā:nec ulla ī hoīe uirtutis remanere uestigia:cuius rō ī sustinēda & superāda maloꝝ acerbitate cōsistit.Ita ꝑꝑ exiguū compendiū sublatoꝝ maloꝝ maximo:& uero:& ꝓprio nobis bono careremus.Constat igit̄ oīa ꝑꝑ hominē proposita tam mala q̄ etiam bona.

Cur deus fecerit hominem. Cap. XIIII.

SEquit̄ ut ostendam cur fecerit hominem ipsum deus.Sicut mundum ꝓpter hominem machinatus est:ita ipsum ꝓpter se tanquā diuini tēpli antistitem:spectatorē opeꝝ rerūq; cælestium . Solus ē enim:qui sentiēs capax rōnis intelligere possit deum:q opera eius admirari:uirtutem potestatemq; ꝑspicere.Iccirco enim cōsilio:mente prudētia instructus est.Ideo solus præter cæteras animantes rectus corpore ac statu factus est:ut ad contemplationem parentis sui excitatus esse uideat̄.Ideo sermonem solus accæpit:ac linguam cogitationis interpretē: ut enarrare maiestatem domini sui possit . Postremo iccirco ei cuncta subiecta sunt:ut factori atque artifici deo esset ipse subiectus. Si ergo deus hominem suum uoluit esse cultorē:ideoq; illi tantum honoris attribuit: ut rerum omnium dominaretur: utiq; iustissimum est:deum uidelicet eum qui tāta præstiterit:amare:& hominē:qui sit nobiscum diuini iuris societate coniunctus.Nec enim fas est cultorem dei a dei cultore uiolari.Vnde intelligit̄ religionis ac iusticiæ causa esse hominem figuratum:cuius rei testis est.M.Tullius in libris de legibus ita dicēs : Sed omnium quæ in doctorum hominum disputatione uersant̄:nihil est profecto præstabilius:q̄ plane intelligi nos ad iusticiam esse natos.Quod si est uerissimum:deus ergo uult omnes homines esse iustos : idest deum & hominem caros habere:deum scilicet honorare tanquam patrem ; hominem diligere uelut fratrem. In his enim

duobus tota iusticia consistit. Qui ergo aut deum non agnoscit: aut homini nocet iniuste & cõtra naturam suam uiuit: & hoc modo abrumpit institutum legemq; diuinam.

Vnde ad hominem peccata perueniant. Cap. XV.

HIc fortasse q̃rat aliqs: unde ad hoiem peccata puenerint: aut q̃ prauitas diuini ĩstituti regulá ad peiora detorserit: ut cũ sit ad iusticiá genitus: opa tamé efficiat iniusta. Iá supius explanaui simul deũ pposuisse bonũ ac malũ: & bonũ qdé diligere: & malũ qd' huic repugnat odisse. Sed iõ malũ permisisse: ut & bonũ emicaret: qd' alterũ sine altero (sicut sæpe docui) intelligimus cõstare nõ posse. Deniq; ipm mũdũ ex duobus elemẽtis repugnãtibus & iuicẽ copulatis cẽ cõcretũ: igneo & humido: nec potuisse lucẽ fieri: nisi & tenebræ fuissent: qa nec superũ põt esse sine infero: nec oriens sine occidente: nec calidũ sine frigido: nec molle sine duro. Sic & nos ex duobus æque repugnãtibus compacti sumus: anima & corpore: quo2 alterum cælo ascribit' qa tẽue est & intractabile: alte2 terræ qa cõpræhensibile est. Alterũ solidũ & æternũ est: alte2 fragile atq; mortale. Ergo alteri bonũ adhæret alteri malũ. Alteri lux: uita: iusticia. Alteri tenebræ: mors: iniusticia. Hic extitit i hoibus naturæ suæ deprauatio ut esset necesse constitui legem: qua possent & uitia prohiberi & uirtutis officia imperari. Cũ igit' sint i rebus humanis bona & mala: quo2 rõné declaraui: necesse é ad utrãq; ptẽ moueri deũ: & ad grãm cũ iusta fieri uidet: & ad irã cũ cernit iniusta. Sed occurrit nobis epicurus ac dicit. Si est in deo lætitiæ affectus ad grãm: & odii ad irã: necesse é hẽat & timoré: & libidiné: & cupiditaté cæterosq; affectus q sunt ĩbecillitatis huanæ. Nõ é necesse ut timeat q irascit': aut mœreat q gaudet. deniq; iracũdi mĩus timidi sunt: & natura læti minus mœrẽt. Quid opus é de hũanis affectibus dicere: qbus fragilitas nr̃a succũbit? Cõsideremus diuinã necessitaté. Nolo. n. naturá dicere: qa deus nũq̃ credit' natus. Timoris affectus hẽt ĩ hoĩe materiá: i deo nõ hẽt. Hõ qa multis casibus piculisq; subiectus é: metuit ne q̃ uis maior existat: q̃ illũ uerberet: spoliet laceret: affligat: iterimat. deus aũt ĩ quẽ nec egestas: nec iniuria nec dolor: nec mors cadit: timere nullo pacto põt: qa nihil é qd' ei uim possit ĩferre. Itẽ libidinis rõ ĩ hoĩe manifesta é. Nã qa fragilis & mortalis é effectus: necesse fuit alterũ sexũ diuersũq; cõstitui. cuius pmixtione soboles effici posset: ad cõtinẽdã generis ppetuitaté. Hæc aũt libido ĩ deo locũ nõ hẽt: qa & fragilitas: & iteritus ab eo alienus é: nec ulla é apud eũ fœmina: cuius possit copulatiõe gaudere: nec successiõe idiget: q semp futurus é. Eadé de inuidia & cupiditate dici possunt: q certis manifestisq; de causis ĩ hoiem cadũt: in deũ nullo mõ. At uero & gratia: & ira: & miseratio habẽt in deo materiã: recteq; illis utit' sũma illa & singularis ptãs ad rerũ cõseruationẽ.

Quæ materia sit in deo miserationis gratiæ uel iræ. Cap. XVI.

QVærit qspiá q̃ sit ista materia. primũ accidẽtibus malis afflicti hoies ad deũ plerũq; cõfugiũt: mitigãt: obsecrãt: credẽtes eũ posse ab his iniuriis ppulsare. Hẽt igit' causã miserãdi. nec. n. tã imitis est hominũq; cõtẽptor: ut auxiliũ laborãtibus deneget. itẽ plurimi qbus psuasũ est deo placere iusticiá: eũq; q sit dominus ac parẽs oĩum uenerant' cũ pcibus assiduis ac frequẽtibus uotis dona & sacrificia offerũt: nomẽ eius laudibus psequunt': iustis ac bonis opibus demereri eũ laborantes. Ergo é pp qd' deus & possit & debeat gratificari. Nã si nihil é tã cõueniẽs deo: q̃ beneficentia. nihil aũt tã alienũ q̃ ut sit igratus necesse é ut officiis optio2 sancteq; uiuẽtiũ pstet aliqd acuicẽ reddat: ne subeat igrati culpã: q̃ est é t hoĩ criminosa. Cõtra aũt sũt alii facinorosi & nefarii: q libidinibus oĩa polluãt: cædibus uexẽt: fraudẽt: rapiãt: peierẽt: nec cõsanguineis: nec parẽtibus parcãt: leges & ipm ét deũ negligãt. Hẽt igit' ira in deo materiam. nõ est. n. fas eũ cũ talia fieri uideat: nõ moueri & ĩsurgere ad ultioné: sceleratos & pestiferos nocẽtesq; deleret: ut bonis oĩbus cõsulat: adeo & in ipso ira é & gratificatio. Inania ergo & falsa repiunt' argumẽta: uel eo2 q cũ irasci deũ nolũt gratificari uolũt: qa ne hoc qdé fieri sine ira põt: uel eo2: q nullũ animi motũ esse in deo putãt. Et qa sũt aliq affectus q nõ cadũt in deũ: ut libido: timor: auaritia: mœror: inuidia: oĩ prius affectu eũ uacare dixerũt. His. n. uacat qa uitio2 affectus sũt: eos aũt q sũt uirtutis. i. ira ĩ malos: caritas in bonos: miseratio ĩ afflictos: quoniá diuina ptãte sũt digna pprios: & iustos: & ueros hẽt: q̃ pfecto nisi habeat: humana uita turbabit' atq; ad tantã cõfusioné deueniet status rerũ: ut cõtẽptis supatisq; legibus sola regnet audacia: ut nemo deniq; tutus eẽ possit: nisi q uiribus pualeat: itaq; q̃si cõi latrocinio terra oĩs depopulabit': nũc uero quoniã & mali pœnã: & boni gratiã: & afflicti opẽ sperãt: & uirtutibus locus: & scelera rariora sũt. At. n. plerũq; & scelerati fœliciores sũt: & bõi miseriores: & iusti ab iniustis ĩpune uexant'. Cõsiderabimus postea cur ista fiãt. Interim de ira explicemus: an sit aliq̃ i deo: utrũ nihil curet oĩno: nec moueat' ad ea q̃ impie geruntur.

Quod deus administrat mũdũ: & regit hominũ actus: & per cõsequẽs irascitur. Cap. XVII.

DEus inqt Epicurus nihil curat: nullã igit' hẽt ptãté. Curare. n. necesse é eũ: q hẽt ptãté: uel si hẽt: & nõ utit': q̃ tãta é negligẽdi causa: ut ei nõ dicã nostrũ genus: sed é t mũdus ipse sit uilis. Iõ inqt corruptus é ac beatus: qa semp qetus. Cui ergo admĩstratio tãtarũ rerũ cessit: si hæc a deo negligant': q̃ uidemus rõne sũma gubernari. Aut qetus eé quõ põt: q uiuit & sentit. Nã qes aut sõni res est aut mortis: sed nec sõnus habet qeté. Nã cũ soporati sumus: corpus qdé quiescit: animus aũt irrequietus agitat': imagines sibi q̃s cernat effingit: ut naturalé suũ motũ exerceat uarietate uisorũ: auocatq; se a falsis dum mẽbra saturent' ac uigoré capiant de quiete. Quies igit' sempiterna solius mortis est. Si auté mors deũ nõ attingit: deus igitur nunq̃ quietus est. Dei uero actio quæ põt esse: nisi mũdi administratio? Si uero mũdi curam gerit: curat igit' hominũ uitã deus: ac singulorũ actus animaduertit: eosq; sapientes ac bonos esse desiderat. Hæc est uoluntas dei: hæc diuina lex: quã qui sequit': qui obseruat deo carus est. Necesse est igitur ut ira moueatur aduersus eum: qui hanc æternã diuinãq; legem aut uiolauerit: aut spreuerit: si nocet alicui deus: iam bonus non est. Non exiguo fallũtur errore: qui censurã siue humanã: siue diuinam acerbitatis nomine infamant putantes nocenté dici oportere: qui nocentes afficit pœna. Quod si est: nocentes igitur leges habemus quæ peccantibus supplicia sanxerunt: nocentes iudices qui scelere cõuictos pœna capitis afficiunt.

Quod si & lex iusta ẽ:q̃ & nocẽti tribuit qđ meret̃:& iudex ĩteger ac bonus dicit̃:cũ malefacta uindicat. Bonorũ.n.salutẽ custodit:q malos punit:ergo & deus cũ malis obest:nocẽs nõ est. ipse ẽ aũt nocẽs:q aut ĩnocẽtĩ nocet:aut nocẽti parcit: ut pluribus noceat. Libet q̃rere ab his q deũ faciũt ĩmobilẽ. Siqs habeat rẽ:domũ:familiã:seruiq; eius cõtẽnẽtes patiẽtiã domini oĩa eius ĩuaserit:ipsi bõis eius fruant̃:ipsos familia eius honoret. Dominus aũt cõtẽnat̃:ab oĩbus derideat̃:relĩquat̃:utrũ ne sapiẽs eẽ possit:q cõtumelias nõ uindicet:suisq; rebus eos pfrui patiat̃:ĩ quos habeat ptãtẽ? Quæ tãta ĩ quoq̃ põt patiẽtia repiri? si tamẽ patiẽtia nominãda est: & nõ stupor qdã ĩsensibilis:sed facile ẽ ferre cõtẽptũ. Quid si fiãt illa quæ a Cicerone dicunt̃. Eteñ q̃ro siquis paterfamilias liberis suis a seruo ĩterfectis:uxore occisã:ĩcẽsa domo: suppliciũ de seruo nunq̃ acerrimũ sumpserit:utrũ is clemẽs ac misericors: an ĩhumanus & crudelissimus eẽ uideatur? Qđ si eiusmodi facinoribus ignoscere crudelitatis ẽ potius q̃ pietatis:nõ ẽ ergo uirtutis ĩ deo ad ea q̃ iniuste fiũt nõ cõmoueri. Nã mũdus tanq̃ dei domus ẽ:& hoĩes tanq̃ serui:qbus si ludibrio sit nomẽ eius:q̃lis aut quãta patiẽtia est ut honoribus suis cedat:praua & iniq̃ fieri uideat:& nõ ĩdignet̃:qđ ppriũ & naturale ẽ ei:cui peccata nõ placeãt? Irasci ergo rõnis ẽ:auferunt̃.n.delicta:& refrenat̃ licẽtia:qđ unq̃ iuste sapiẽterq; fit. Sed stoici nõ uiderũt eẽ discrimẽ recti & praui:eẽ irã iustã & iniustã:& q̃a medelã rei nõ ĩueniebãt:uoluerũt eã penitus excidere. Peripathetici uero nõ excidẽdã sed tẽperãdã eẽ dixerũt: qbus in sexto libro ĩstitutionũ satis respõdimus. Nescisse aũt phõs q̃ rõ eẽt iræ apparet ex diffinitiõibus eoꝝ:q̃s Seneca enumerauit in libris:quos de ira cõposuit. ira est ĩnqt cupiditas ulciscẽdæ iniuriæ. alii (ut ait Possidonius) cupiditas puniendi eius a quo te iniq; pures læsum. Quidã ita diffinierũt. ira est ĩcitatio animi ad nocẽdũ ei:q aut nocuit aut nocere uoluit. Aristotelis diffinitio nõ multũ a nr̃a abest. Ait eñ irã eẽ cupiditatẽ doloris reprimẽdi. Hæc est ira de qua supius diximus:q̃ etiã mutis ĩest. In hoĩe uero cohibẽda ẽ:ne ad aliqđ maximũ psiliat p furorẽ. Hæc ĩ deo eẽ nõ põt:q̃a illæsibilis ẽ: in hoĩe aũt q̃a fragilis ẽ:ĩuenit̃. Inurit eñ læsio dolorẽ:& dolor facit ultionis cupiditatẽ. Vbi est ergo illa ira aduersus delĩquẽtes:q̃ utiq; nõ est cupiditas ultiõis:q̃a nõ pcedit iniuria:nõ dico de his:q aduersus leges peccant:qbus etsi iudex sine crimĩe irasci põt. Fĩgamus tamẽ eũ sedato aĩo eẽ debere:cũ subiicit pœnæ nocẽtem:q̃a legũ sit minister nõ animi aut ptãtis suæ. Sic eñ uolũt:q irã conant̃ euellere. sed de his potissimũ dico:q sunt nostræ ptãtis:ut serui:liberi:cõiuges & discipuli:quos cũ delĩquere uidemus:ĩcitamur ad coercẽdũ. necesse ẽ eñ bono ac iusto displicet̃ q̃ praua sũt:& cui malũ displicet:mouet̃ cũ id fieri uideat. Ergo surgimus ad uĩdictã:nõ q̃a læsi sumus:sed ut disciplĩa seruet̃:mores corrigant̃:licẽtia cõprimat̃. Hæc ẽ ira iusta:q̃ sicut in hoĩe necessaria ẽ ad prauitatis correctionẽ:sic utiq; in deo:a quo ad hoiem puenit exẽplũ. nã sicuti nos ptãti nr̃æ subiectos coercere debemus:ita ẽt peccata uniuersoꝝ deus coercere debet:qđ ut faciat:irascat̃ necesse ẽ: q̃a naturale ẽ bono ad alterius peccata moueri & ĩcitari. ergo definire debuerũt. Ira ẽ motus aĩ ad coercẽda peccata insurgẽtis. nã definitio Ciceronis: ira est libido ulciscendi: nõ multũ a supioribus distat. irã autẽ quã possumus uel furorẽ:uel iracũdiã noĩare:hæc nõ in hoĩe qdẽ debet eẽ: quæ tota uitiosa est. Ira uero quæ ad correctionẽ uitioꝝ ptinet:nec hoĩ adimi debet:nec deo põt:q̃a utilis est rebus humanis: & necessaria.

Variæ iræ diffinitiones

Quod sine ira peccata non corriguntur. Cap. XVIII.

QVid opus ẽ inq̃ũt ira cũ sine hoc affectu peccata corrigi possint? Atqui nullus ẽ: q peccatorẽ possit uidere tranq̃lle. Possit fortasse qui legibus psidet:q̃a facinus non sub oculis eius admittit̃:moueri aduersus eũ:qui põt ĩnocẽs ĩueniri. Cũq; detectũ facinus in lucẽ uenent:iã nõ sua sed legũ sentẽtia utitur:põt cõcedi ut sine ira faciat. hẽt.n.qđ sequat̃:nos certe cũ domi peccat̃ a nostris siue id cernimus siue sentimus:ĩdignari necesse ẽ. ipse.n.peccati aspectus ĩdignus ẽ. nã qui nõ mouet̃ oĩno: aut pbat delicta qđ ẽ turpius:& iniustius:aut molestiã castigãdi fugit:quã sedatus aĩus & q̃eta mẽs aspernatur ac rẽnuit:nisi stimulauerit. Qui autem cõmouetur tamen intempestiua leuitate uel sæpius q̃ necesse est: uel etiã semper ignoscit: is plane & illoꝝ uitã pdit: quoꝝ audaciã nutrit ad facinora maiora & sibiipsi æternã molestiaꝝ materiã subministrat. Vitiosa ẽ ergo ĩ peccatis iræ suæ cohibitio. Laudat̃ Archyta Tarẽtinus: qui cũ in agro corrupta eẽ oĩa cõperisset:uillici sui culpã redarguẽs: Miserũ te inqt:quẽ iam uerberibus necassem:nisi iratus essem. Vnicũ hoc exẽplũ tẽperãtiæ putãt:sed auctoritate ducti non uidẽt q̃ inepta & locutus fuerit:& fecerit. Nam (sicut ait Plato) nemo prudens punit:q̃a peccatũ ẽ:sed ne peccet̃. Apparet q̃ malũ uir sapiens proposuerit exemplũ. Si enim senserint serui dominũ sæuire cũ nõ irascit̃ suũ:tum pacari cum irascit̃ non peccabunt utiq; leuiter ne uerberent̃:Sed quantũ potuerint grauissime:ut stomachum eius incitẽt atq; impune discedant. Ego uero laudarẽ:si cũ fuisset iratus:dedisset iræ suæ spatiũ:ut residente p interuallũ tpis animi tumore:haberet modum castigatio. Nõ ergo propter iræ magnitudinem donãda erat pœna:sed differenda:ne aut peccanti maiorẽ iusto dolorem ĩureret:aut castiganti furorẽ. nũc uero quæ tandem æquitas: aut quæ sapiẽtia est:ut aliquis ob exiguũ dolorem puniat̃:aut ob maximũ nõ puniat̃? Quod si naturam rerum causasq; didicisset:nunq̃ tam ĩportunam cõtinentiam profiteret̃:ut nunq̃ seruus iratũ sibi fuisse dominũ gratularet̃. Nam sicut corpus humanum deus multis & uariis sensibus ad usum uitæ necessariis ĩstruxit:sic & animo uarios attribuit affectus:quibus uitæ rõ constaret:ut libidinem producendæ grãa sobolis dedit. sic iram cohibendoꝝ cã delictorum. Verum hi qui nesciũt fines bonoꝝ ac maloꝝ sicut libidine utuntur ad corruptelas & ad uoluptates. sic iram & affectũ ad nocẽdũ:dum his quos odio habent irascunt̃ & paribus:aut etiã supioribus. Hinc quotidie ad maxia facinora psilitur:hinc tragœdiæ sæpe nascunt̃. Esset igit̃ laudandus Archytas:si cũ alicui ciui & pari facienti sibi iniuriã fuisset iratus:repressisset se tamen: & patientia furoris impetũ mitigasset. Hæc sui cohibitio gloriosa ẽ:q̃ cõpescit̃ aliqđ ĩminẽs magnũ malũ. Seruoꝝ ãt filiorũq; peccata nõ coercere peccatũ ẽ. Euadẽt.n.ad maius malũ p ĩpunitatẽ:hic nõ cohibẽda ira:sed ẽt:si iacet:excitanda est. Quod aũt de homine dicimus:id ẽt de deo:q hoiem similẽ sui fecit. Omitto de figura dei dicere q̃a stoici negant hẽre ullã formã deũ;& ĩgens alia materia nascit̃ si eos coarguere uelimus: de aĩo tan-

tũ ſi deo ſubiacet cogitare ſapere: itelligere: ꝓuidere: præſtare. Ex oĩbus aũt aĩalibus hõ ſolus hoc hẽt. Ergo ad dei ſimilitudinẽ factus eſt. Sed id ꝓcedit in uitiũ: qa de terrena fragilitate ꝑmixtus: nõ põt id qđ a deo ſum pſit: incorruptũ puruq́ȝ ſeruare: niſi ab eodem deo iuſticiæ præceptis imbuaẽ.

Quod homo ex corpore uitia: & ex anima uirtutes habeat. Et q̃ cum uelit deus homines bonos: eorum uitiis iraſcitur. Cap. XIX.

SEd quoniá compactus eſt (ut diximus) e duobus: aĩo & corpore: in altero uirtutes: in altero uitia cõtinent: & ĩpugnant inuicẽ. Animi enim bona quæ ſunt in cõtinẽdis libidinibus: cõtraria ſunt corpori: & corporis bona quæ ſunt i omnĩ genere uoluptatũ: inimica ſunt aĩo. Sed ſi uirtus aĩ re pugnauerit uoluptatibus eaſq́ȝ compreſſerit: erit uere deo ſimilis. Vnde apparet aĩam hoĩs quæ uirtutẽ diuinam capit: nõ eſſe mortalẽ. Sed diſcrimen illud eſt qđ cũ uirtus hẽat amaritudinẽ: & ſit dulcis il lecebra uoluptatis: uincunẽ plurimi & abſtrahunẽ ad ſuauitatẽ. Hi uero qa ſe corpori rebuſq́ȝ terrenis addi xerũt ꝑmunẽ in terrã: nec aſſequi poſſunt diuini numinis grãm: qa ſe uitioꝝ labibus inquinauerunt. Qui aũt deũ ſecuti: eiq́ȝ parẽtes corporis deſideria cõtẽpſerint: & uirtutẽ ꝓferẽtes uoluptatibus: inocẽtiã iuſticiãq́ȝ ſer uauerint: hos deus ut ſui ſimiles recognoſcit. Cũ igiẽ ſanctiſſimã legem poſuerit: uelitq́ȝ uniuerſos ĩnocentes ac beneficos eſſe: põt ne nõ iraſci: cũ uidet cõtẽni legẽ ſuã: abiici uirtutẽ: appeti uoluptatẽ? Qđ ſi eſt mũdi ad miniſtrator: ſicut eſſe debet: nõ utiq́ȝ cõtẽnit id qđ eſt in omni mũdo uel maximum. Si eſt ꝓuidus ut opor tet deus: cõſulit utiq́ȝ generi humano: quo ſit uita noſtra & copioſior: & melior: & tutior. Si ẽ pater ac deus uniuerſoꝝ: certe & uirtutibus hoĩum delectaẽ: & uitiis cõmoueẽ: ergo & iuſtos diligit: & ĩpios odit. Odio inquit opus non eſt: ſemel enim ſtatuit bonis præmium: & malis pœnam. Quod ſi aliquis iuſte innocenter q́ȝ uiuat: & idem nec colat: nec curet omnino: ut Ariſtoteles cæteriq́ȝ philoſophorũ: cedet ne huic impu ne? Quod cum legi dei obtẽperauerit: ipſũ tamẽ ſpreuit: eſt igiẽ aliqđ ꝓpter qđ deus poſſit iraſci: tanq̃ fidu cia itegritatis aduerſus eũ rebellãti. Si huic põt iraſci ꝓpter ſupbiã: cur nõ magis peccatori: q legẽ cũ ipſo pa riter latore cõtẽpſerit? Iudex peccatis ueniã dare nõ põt: qa uolũtati ſeruit alienæ: deus aũt põt: qa ẽ legis ſuæ ipſe diſceptator & iudex: quã cũ poneret: nõ ademit ſibi omnẽ ꝑtãtẽ: ſed habet ignoſcẽdi licentiam.

Quod malorũ fœlicitas iræ dei nõ cõtradicat: & q̃ ſit deus apertiſſimus. Cap. XX.

SI põt igiẽ iraſci: cur ergo inqt aliqs: & q peccãt ſæpe fœlices ſunt: & q pie uiuũt ſæpe miſeri? Quia fugitiui & abdicati libere uiuũt: & q ſub diſciplina patris aut domini ſũt: ſtrictius & frugalius. Vir tus enĩ ꝑ mala & ꝓbaẽ: & cõſtat uitia ꝑ uoluptatẽ: nec tamẽ ille q peccat: ſperare debet ꝑpetuã im punitatẽ: qa nulla eſt ꝑpetua fœlicitas. Sed ſcilicet ultima ſemꝑ Expectãda dies homini eſt: di ciq́ȝ beatus Ante obitũ nemo: ſupremaq́ȝ funera debet. Vt ait poeta nõ ĩſuauis: Exitus eſt qui argu it fœlicitatẽ: & nemo iudiciũ dei põt nec uiuus effugere: nec mortuus. Habet enĩ ꝑtãtẽ & uiuos ꝓcipitare de ſũmo: & mortuos æternis afficere cruciatibus. Immo inqt ſi iraſciẽ deus: ſtatim debuit uindicare: & pro me rito quẽq́ȝ punire. At enĩ ſi id faceret: nemo ſupeſſet. Nullus eſt enĩ q nihil peccet: & multa ſunt quæ ad pec candũ irritẽt. Aetas: uiolẽtia: egeſtas: occaſio: præmiũ. Adeo ſubiecta eſt peccato fragilitas carnis: qua ĩduti ſu mus: ut niſi huic neceſſitati deus parceret: nimiũ fortaſſe pauci uiuerẽt: ꝓpter hãc cauſam patiẽtiſſimus eſt: & irã ſuã continet. Nã qa ꝑfecta eſt in eo uirtus: neceſſe eſt patiẽtiã quoq́ȝ eius eẽ ꝑfectã: quæ & ipſa uirtus eſt. Quã multi ex peccatoribus iuſti poſterius effecti ſunt: ex malis boni: & ex ĩprobis cõtinentes. Quã multi in prima ætate turpes & omniũ iudicio dãnati: poſtmodũ tamẽ laudabiles extiterũt: quod utiq́ȝ nõ fieret: ſi oẽ peccatũ pœna ſequereẽ. Leges publicæ manifeſtos reos dãnãt: ſed plurimi ſunt quoꝝ peccata occultanẽ: plu rimi q delatorẽ cõprimũt ac ꝓcibus aut ꝑmio: plurimi qui iudicia eludũt per gratiã uel potẽtiã. Quod ſi eos oẽs qui humanã pœnã effugiũt: cẽſura diuina dãnaret: eſſet hõ aut rarus: aut nullus in terra. Deniq́ȝ uel una illa cauſa delẽdi generis humani iuſta eſſe potuiſſet: q̃ hoĩes cõtẽpto deo uiuo terrenis fragilibuſq́ȝ figmẽtis honorẽ diuinũ tanq̃ cæleſtibus deferũt: adorãtes opera humanis digitis laborata. Cũq́ȝ illos deus artifex ore ſublimi ſtatu recto figuratos: ad contẽplationẽ cæli & notitiã dei excitauerit: curuare ſe ad terrã maluerunt pecudũ mõ. Humilis enĩ & curuus: & ꝓnus ẽ: q ab aſpectu cæli deiq́ȝ patris auerſus: terrã quã calcare debue rat: i. de terra ficta & formata ueneraẽ. In tanta igiẽ ĩpietate hominũ tãtiſq́ȝ peccatis id aſſequiẽ patiẽtia dei: ut ſeipſi hoĩes dãnatis uitæ prioris erroribus corrigãt. Deniq́ȝ & boni ſunt iuſtiq́ȝ multi: & abiectis terrenis cul tibus: maieſtatẽ dei ſingularis cognoſcũt. Sed cũ maxima & utiliſſima ſit dei patiẽtia: tamẽ q̃uis ſero noxios punit: nec patitur longius procedere: cũ eos inemendabiles eſſe peruiderit.

Si deus iraſcitur: cur hominẽ iraſci prohibuit. Cap. XXI.

SVpeſt una & extrema quæſtio. Nã dixerit fortaſſe qſpiã adeo nõ iraſci deũ: ut & i præceptis homi nẽ iraſci uetet. Poſſem dicere q̃ ira hoĩs refrenãda fuerit: qa iniuſte ſæpe iraſciẽ: & ꝓſentẽ hẽt mo tũ: qa tꝑalis eſt. Itaq́ȝ ne fierẽt ea quæ faciũt ꝑ irã: & humiles: & mediocres: & magni reges tẽpera ri debuit furor eius: & cõprimi ne mẽtis ĩpos aliquod ĩexpiabile facinus admitteret. Deus aũt & nõ ad ꝓſens iraſciẽ: & qa æternus ẽ ꝑfecteq́ȝ uirtutis: nunq̃ niſi merito iraſciẽ. Sed tamẽ nõ ita res ſe habet. Nã ſi oĩno ꝓhiberet iraſci: ipſe quodãmõ reꝑhẽſor opificii ſui fuiſſet: qa in prĩcipio irã iecori hoĩs i diſſet: ſiquidẽ crediẽ cauſam huius cõmotiõis ĩ humore fellis cõtineri. Nõ igiẽ in totũ ꝓhibet iraſci: qa is affectus neceſſario datus eſt. Sed ꝓhibet in ira ꝑmanere. Ira enĩ mortaliũ debet eẽ mortalis: nã ſi manrat: cõ firmanẽ inimicitiæ ad ꝑniciẽ ſempiternã. Deĩde rurſus cũ iraſci qdẽ: ſed tamẽ nõ peccare præcepit: nõ utiq́ȝ euellit irã radicitus: ſed tẽperauit: ut in oĩ caſtigatiõe modũ ac iuſticiã teneremus. Qui ergo iraſci nos iubet: ipſe utiq́ȝ iraſciẽ: qui placari celerius præcepit: eſt utiq́ȝ ipſe placabilis. Ea enĩ ꝓcepit: quæ ſunt iuſta: & rebus utilia cõibus. Sed qa dixerã nõ eẽ irã dei tꝑalẽ: ſicut hoĩs q præſentanea cõmotione ferueſcit: nec facile regere ſe põt propter fragilitatẽ: intelligere debemus: quia ſit æternus deus: iram quoq́ȝ eius in æternũ manere: ſed

rursum quia uirtute sit maxima prædictus:in potestate habere iram suā:nec ab ea regi: sed ipsum illam quē admodū uelit moderari:quod utiq; nō repugnat supiori. Nā si prorsus imortalis fuisset ira eius: nō esset satisfactioni aut gratiæ post delictū locus:cum ipse hoies ante solis occasum recōciliari iubeat:sed ira diuina in æternum manet aduersus eos:qui peccāt in æternū. Itaq; deus nō thure:nō hostia: nō preciosis muneribus: quæ oia sunt corruptibilia:sed motū emendatione placat̃:& qui peccare desinit:irā dei mortalē facit. Iccirco enim nō ad præsens noxiū quēq; punit:ut habeat homo resipiscendi sui facultatem.

Epilogus & inductio auctoritatū Sibyllæ Erithrææ ad irā dei probandā. Cap. XXII.

HAec habui quæ de ira dei dicerē Donate carissime:ut scires quēadmodū refelleres eos:qui deū faciunt īmobilē. Restat ut more Ciceronis utamur epilogo ad perorādū:sicut ille in tusculanis de morte differens fecit. Ita nos in hoc opere testimonia diuina:qbus credi possit adhibere debemus ut illorū persuasionē reuincamus:qui sine ira deū eē credētes: dissoluūt omnē religionē:sine qua (ut ostēdimus)aut imanitate bæluis: aut stultitia pecudibus adæquamur. In sola eni religione.i. in dei sūmi notiōe sapiētia est. Prophetæ uniuersi diuino spiritu repleti:nihil aliud q̄ de gratia dei erga iustos & de ira eius aduersus ipios loquunt̃:quoꝝ testimonia nobis quidē satis sunt. Verū his quoniā nō credunt isti qui sapientiā capillis & habitu iactāt:rōne quoq; & argumētis fuerāt a nobis refellēdi. Sic eni præ postere agit̃:ut humana diuinis tribuāt auctoritatē:cū potius humanis diuia debuerint. Quæ nūc sane omittamus ne nihil apud istos agamus:& i īfinitū materia ꝓcedat. Ea igit̃ quæramus testimonia: qbus illi possint: aut

Aristarchus
Apollodorus
Varro
Fenestella

credere:aut certe nō repugnare. Sibyllas plurimi & maximi auctores tradiderūt: græcorum Aristarchus & Apollodorus Erythræus:nostrorū Varro & Fenestella. Hi oēs præcipuā & nobilē præter cæteras Erythræam fuisse cōmemorāt. Apollodorus qdē:ut de ciui ac populari sua gloriaret̃. Fenestella uero etiā legatos Erythras a senatu esse missos refert:ut huius Sibyllæ carmina romam deportarent̃:& ea cōsules Curio & Octauius in capitolio:quod tūc erat curāte. Qu. Catullo restitutū:ponēda curarēt. Apud hanc de summo & cōditore rerum deo huiusmodi uersus reperiuntur. ἄφθαρτος κτίστης αἰδιος αἰθέρα ναίων τοῖς ἀκακοῖς τἀκακὸν προφέρων μείζονα μισθὸν τοῖς δὲ κακοῖς ἀδίκοις τε χόλον καὶ θυμὸν ἐγείρων.i. In corruptibilis & cōditor æternus:in aere habitās:bonis bonū præferēs:iustis multo maiorē mercedē:iniustis autē & malis irā & furorē excitans. Rursus alio loco enumerās:qbus maxime facinoribus incitet̃ deus: hæc rettulit. φεῦγε δὲ λάτρειας ἀνόμους θεῷ ζῶντι λάτρευε μοιχείας ἐφύλασσε. καὶ ἄρρενος ἄκριτον εὐνήν ἰδίαν γενεὰν παίδων τρέφε μὴ δὲ φόνευε καὶ γὰρ ἀθάνατος κεχόλωσ᾽ ἔτ᾽ ὅς κεν ἁμάρτῃ.i. fuge sceleratas religiones:& uiuo deo serui:ab adulterio te abstine:& masculi permixtione praua: ꝓpriam generationē crea: & ne occidas. His eni deus imortalis irascit̃:qui hæc agūt. Indignatur ergo aduersus peccatores.

Auctoritatibus aliarum Sibyllarum iram dei probat. Cap. XXIII.

VErū quia plures (ut ostēdi) Sibyllæ a doctissimis auctoribus fuisse tradunt̃ unius testimoniū satis nō sit ad cōfirmādā sicut īrēdimus ueritatē. Cumeæ qdē uolumina:qbus romanorū facta cōscripta sunt:i arcanis habent̃. Cæterarū tamē fere oium libelli:quo minus in usu sunt:oibus nō uetātur. Ex qbus alia denuncians uniuersis gentibus iram dei ob impietatē hominū:hoc modo exorsa est. ἐρχομένης ὀργῆς μεγάλης ἐπὶ κόσμον ἀπαθῆ ἐς χατον εἰς αἰῶνα θεοῦ μηνύματα φέρω πᾶσι προφητεύουσ᾽ ἀνὰ πᾶσαν πόλιν ἀνθρώποισι.i. ueniēt iræ magnæ sup mundū dei ꝓnūciationes enarrās oibus hoibus in urbibus ꝓphetās. Alia quoq; per indignationē dei aduersus iniustos cataclysmum priore sæculo factū esse dixit: ut malitia generis humani extingueret̃. ἐξοῦ μηνίσαντος ἐπουρανίοιο θεοῖο καὶ αὐτοῖσι πόλεσι καὶ ἀνθρώποις πᾶσι γῆν ἐκάλυψε θάλασσα αὐτοῖσι ποτὲ ἐστι κατακλυσμοῖο ραγέντος. idest exquo irascente cælesti deo ipsas ciuitates cum hominibus cunctis: & terram mare cooperuit diluuio rupto. Simili modo deflagrationem postea futuram uaticinata est: qua rursus impietas hominum deleatur. καὶ ποτὲ τὴν ὀργὴν θεοῦ οὐκ ἔτι πραϋνόντα ἀλλ᾽ ἐξεμβριόωντα καὶ ἐξαλύοντα γενεὰν ἀνθρώπων μασάν ὁπαν πρησμοῦ ὑπερβόντα. Vnde apd̄ Nasonē de Ioue ita dicit̃. Esse quoq; in fatis reminiscit̃ affore tēpus: Quo mare:quo tellus:correptaq; regia cæli Ardeat:& mundi moles operosa laboret. Qd̄ tūc fiat necesse ē:cū honor & cultus dei summi apud hoies īterierit. Eadē tamē placari eū pœnitētia factoꝝ & sui emēdatione cōtestās hæc addidit ἀλλ᾽ ἐπὰν μετὰ θεοῖς βροτοὶ δὴ μὴ δὲ πρὸς ὀργὴν παντοίην ἀγάγητε θεὸν μέγαν. Oēs ergo homines transferte uos:neq; ad irā ducite deū magnū. Itē paulopost οὐκ ὀλέσει παύσει δὲ πάλιν χόλον ἦν ἐσπαν ἅπαντες εὐσεβέειν περὶ θυμῷ ἐνὶ φρεσὶ ἀσκήσητε. Neq; perdet: iræ autem parcet: cū oēs pietatē ex mēte præcipiatis. Deinde alia Sibylla cælestiū terrenorūq; genitorē diligi oportere denunciat: ne ad ꝑdendos homines idignatio eius isurgat. μή ποτε θυμωθεὶς θεὸς ἄφθιτος ἐξαπολέσῃ πᾶν γένος ἀνθρώπων βίοτόν καὶ φῦλον ἀναιδέος. δεῖ στέργειν γενετῆρα θεὸν σοφὸν ἐόντα. Ne forte iratus icorruptibilis deus oē genus hoium ꝑdat:uitā tribuēs iprobā. Oportet. n. gēitorē deū amari:q plenus ē & sapiēs. Ex his apparet uanas esse rōnes philosophoꝝ:qui deū putant sine ira:& inter cæteras laudes eius in id ponunt:qd̄ est contra ipsam maiestatem. Regnum hoc imperiumq; terrenum nisi metus custodiat:soluit̃. Aufer iram regi:non modo nemo ei parebit:sed etiam de fastigio præcipitabit̃:imo uero cuilibet humili eripe hunc effectum. Quis eum non spoliabit? quis non deridebit? quis non afficiet iniuria? Ita nec indumenta: nec sedē: nec uictum poterit habere:aliis quicquid habuerit diripientibus:nedum putemus cælestis imperii maiesta-

Apollo Millesius

tem sine ira & metu posse consistere. Apollo Millesius de Iudæorum religione consultus: responso hoc indidit: ἥδε θεὸν βασιλῆα καὶ γενητῆρα προπάντων ὃν τρέμεται γαῖα καὶ οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα ταρτάρεοί τε μυχοὶ καὶ δαίμονες ἀποφρίττουσι. Id est. Regem autem & genitorem ante omnia:quem terra contremiscit: cælumque: & mare: & latebræ tartareæ: & dæmones abhorrescunt. Si tam lenis est: q̄ philosophi uolunt: quomodo ad nutum eius non modo dæmones & ministri tandem

potestatis: sed ēt cælū: & terra: & terꝝ natura oīs contremiscit. Si.n.nullus alteri seruit nisi coactus: oē igit̄ i-
periū metu cōstat. Metus aūt p irā. Nā si nō moueat̄ qs aduersus parere nolētē: nec cogi poterit ad obsequiū
Cōsulat unusqsq; affectus suos: iā ītelliget neminē posse sine ira & castigatiōe īperio subiugari. Vbi uero ira
nō fuerit: impetiū quoq; nō erit. Deus aūt hēt īperiū: ergo & irā q̄ cōstat īperiū habeat necesse est.

Concludit deū amandum: uerendum: honorificandum: & metuendum. Cap. XXIIII.

Vapropter nemo uaniloquētia phōꝝ īductus: ad contēptū se dei erudiat: qđ ē maximū nefas. Debemus hunc oēs & amare: q pr̄ est: & uereri q dominus: & honorificare q beneficus: & metuere q seuerus utraq; psona in eo uenerabilis. Quis salua pietate nō diligat aīæ suæ parētē? Aut qs ipune contēnat eū: q rerum dominator hēat in oēs uerā & æternā ptātē? Si p̄rem cōsideres: ortū nobis ad lucē q̄ fruimur: subministrat: p illū uiuimus: p illū in hospitiū huius mūdi intrauimus. Si deū cogites: ille nos īnumerabilibus copiis alit: ille sustentat: in huius domo hītamus: huius familia sumus & si minus obsequēs q̄ decebat. minusq; officiosa q̄ domini & parētis īmortalia merita poscebant: tamē plurimū pficit ad ueniā cōsequēdā: si cultū eius notionēq; teneamus: si abiectis humilibus terrenisq; tā rebus q̄ bonis: cælestia & diuina sempiterna meditemur. Qđ ut facere possimus: deus nobis sequendus ē: deus adorandus: quoniā in eo est materia rerū: & rō uirtutū: & fons bonoꝝ. Quid.n. deo aut potentia maius est: aut rōne pfectius: aut claritate luculētius? Qui quoniā nos ad sapiam genuit: ad iustitiā pcreauit: nō ē fas hoīem relicto deo sensus ac uitæ datorē terrenis fragilibusq; famulari: aut quærendis tēporalibus bonis ihærētem ab inocētia & pietate discedere. Nō faciunt beatū uitiosæ ac mortiferæ uoluptates: nō opulētia libidinū icitatrix: nō inanis ambitio: nō caduci honores: qbus illaqueatus aīus hūanus & corpori mācipatus: æterna morte dānat̄: sed sola inocētia sola iustitia cuius legitīa & digna merces ē īmortalitas: quā statuit a pricipio deus sanctis & incorruptis mentibus: quæ se a uitiis & ab omni labe terrena integras inuiolatasq; conseruant. Huius præmii cælestis hac sempiterni participes eē nō possunt: q fraudibus rapinis circūscriptionibus conscientiā suā polluerūt: quiq; iniuriis hominū nefariis cōmissis ineluibiles sibi maculas īmiserūt. Proinde uniuersos oportet: q sapiētes: qui hoīes merito dici uolūt: fragilia cōtēnere: terrena calcare: humilia despicere: ut possint cū deo beatissima necessitudine copulari. Auferat̄ impietas: discordiæ: dissensionesq; turbulentæ ac pestiferæ sopiant̄: qbus humanæ societates & publici fœderis diuina cōiūctio irrūpit̄: dirimit̄: dissipat̄. Quātū possumus boni ac benefici eē meditemur. Siqd nobis opū; siqd supperit copiarū: nō uoluptati unius: sed multorū saluti īpartiat̄. Voluptas eni tā mortalis est q̄ corpus: cui exhibet ministeriū. Iusticia uero & beneficētia tā īmortales q̄ mēs & aīa: quæ bonis opibus similitudinē dei asseqt̄. Sit nobis deus nō in tēplis: sed ī corde nostro cōsecratus. Destructibilia sunt oīa quæ manu fiunt: mundemus hoc templū quod nō fumo: non puluere: sed malis cogitationibus sordidat̄: quod nō cæreis ardentibus: sed claritate ac luce sapientiæ illuminatur. In quo si semp deum crediderimus esse præsentē: eius diuinitatis potētia ita uiuemus: ut & propitiū semper habeamus: & nunq̄ uereamur iratum.

Lactantii Firmiani de opificio dei: uel formatione hominis liber ad Demetrianū auditorem suū.

Procemium in quo narrat cur hoc opus assumpserit. Cap. primū.

Vam minime sim qetus etiā sūmis necessitatibus ex hoc libello poteris existimare: quē ad te rudibus pene uerbis pput īgenii mediocritas tulit: Demetriane pscripsi: ut quotidianū studium meū nosses: & nō deessem tibi p̄ceptor etiā nūc: sed honestioris rei meliorisq; doctrinæ. Nā si te in litteris nihil aliud q̄ linguā īstruētibus auditorē satis strēnuū p̄buisti: qto magis in his ueris: & ad uitā ptinētibus docilior eē debebis: apud quē nūc pfiteor nulla me necessitate uel rei: uel tpis īpediri: quominus aliqd exrudā: quo philosophi nr̄æ sectæ: quā tuemur: īstructiores doctioresq; in posterū fiāt: qui nūc male audiāt: castigēturq; uulgo: q aliter q̄ sapiētibus cōuenit: uiuāt. & uitia sub obtētu noīs cælēt: qbus aut mederi oportuit: aut ea pprsus effuger̄: ut beatū atq; icorruptū sapiētiæ nomē: uita ipsa cū p̄ceptis cōgruēte pstaret. Ego tamē ut nos ipsos simul & cæteros īstruā: nullū laborem recuso. Neq;.n. possū obliuisci mei: tū psertim rū maxime opus sit meminisse: sic ne tu qdē tui ut spero & opto. Nā licet te publicæ rei necessitas a ueris & iustis opibus auertat: tamē fieri nō pōt qn subīde in cælū aspiciat mēs sibi cōscia recti. Ego qdē lætor oīa tibi q̄ p bonis habent̄: pspere fluere: sed ita si nihil de statu mētis īmutēt. Vereor eni ne paulatī cōsuetudo uel iucūditas earū rerū (sicut fieri solet) in animū tuū repat. Iōq; te moneo: & repetēs iterū iterūq; moneo: ne oblectamēta ista terræ p magnis aut ueris bonis hr̄e te credas: q sūt nō tātū fallacia: qa dubia: uerū ēt insidiosa qa dulcia. Nā & ille colluctator & aduersarius nr̄ scis q̄ sit astutus: & idē ipse uiolētus: sicuti nūc uidemus. Is hæc oīa q̄ illicere possūt: p laqis hēt: & qdē tā subtilibus: ut oculos mētis effugiāt: ne possint hoīs puisiōe uitari. Sūma ergo puidētia ē pedetētī īcedere: quoniā utrobique saltus īsidet: & offensacula pedibus latēter opponit. Itaq; res tuas pptias ī qbus nūc agis: suadeo ut p tua uirture: aut cōtēnas si potes: aut nō magnope mireris. Memēto & ueri parētis tui: & ī q̄ ciuitate nomē dederis: & cuius ordinis fueris: ītelligis pfecto qd lōqr. Nec.n. te supbiæ arguo: cuius in te ne suspicio qdē ulla est: sed ea q̄ dico: ad mētē referēda sūt: nō ad corpus: cuius oīs rō iō cōparata ē: ut aīo tanq̄ domio seruiat & regat̄ nutu eius. Vas ē.n. quodāmō fictile: quo aīus.i. hō ipse uerus cōtiet̄: & qdē nō a Prometheo fictū (ut poetæ loquunt̄) sed a sūmo illo rerū cōditore ac artifice deo: cuius diuinā puidētiā pfectissimāq; uirtutē: nec sensu cōphēdere: nec uerbo enarrare possibile ē. Tētabo tamē quoniā corpis & aī facta mētio ē: utriusq; rōnē qtū pusillitas ītelligētiæ meæ puidet explicare. Qđ officiū hac de cā maxīe suscipiēdū puto: q. M. T. uir īgenii singularis ī qrto de rep. libro cū id facere tētasset: nihil pprsus fecit: materiā late patentē angustis finibus termīauit: leuiter sūma quæq; decerpēs. Ac ne ulla esset excusatio: cur eū locū nō fuerit executus: ipse testatus ē: nec uolūtatē sibi defuisse: nec curā. In libro.n. de legibus prio: cū hæc qdē sūmatī strigeret sic ait: Hunc locū satis (ut mihi uidet̄) ī his libris quos legistis: expssit Scipio. Postea tamē ī libro de natura deoꝝ secūdo: hoc idē latius

exequi conatus. Sed quoniã nec ibi quidẽ satis expressit: aggrediar hoc munus: & sumã mihi audacter explicandũ: quod hõ disertissimus pene omisit intactũ. Forsitan reprehẽdas: ꝙ in rebus obscuris coner aliqd disputare: cũ uideas tanta temeritate hoies extitisse: qui uulgo philosophi nominant̃: ut ea quæ obscura prorsus atq; abdita deus ẽẽ uoluit: scrutarent̃ ac naturã rerũ cælestiũ terrenarũq; cõq̃rerẽt: quæ a nobis longe remotæ: neq; oculis cõtrectari: neq; tangi manu: neq; ꝑcipi sensibus possunt. Et tamen de illarũ oĩum rõne sic disputant: ut ea quæ asserunt: probata & cognita uideri uelint. Quid est tandem cur nobis inuidiosum qsq̃ putet: si rationem corporis nostri inspicere & contemplari uelimus? Quæ plane obscura nõ est: quia ex ipsis mẽbrorũ officiis & usibus partiũ singularũ: quãta ui ꝓuidẽtiæ qsq; factus sit: intelligere nobis licet.

Quæ deus homini: & quæ cæteris animalibus dedit. Cap. II.

Dedit eñi homini artifex ille noster ac parens deus sensum atq; rõnẽ: ut ex eo appareret nos ab eo esse generatos: qa ipse ĩtelligẽtia: ipse sensus ac rõ est. Cæteris animantibus quoniã rõnalẽ istã uitã nõ attribuit: quẽadmodũ tamẽ uita eorũ tutior esset: ante præuidit. Oẽs eñi suis ex se pellibus texit: quo facilius possent uim pruinarũ ac frigora sustinere. Singulis autẽ generibus ad propulsandos ĩpetus externos sua ꝓpria munimẽta cõstituit: ut aut naturalibus tælis repugnẽt fortioribus aut quæ sunt ĩbecilliora subtrahãt se ꝑiculis ꝑnicitate fugiẽdi: aut quæ simul & uiribus: & celeritate indigẽt: astu se ꝓtegãt: aut latibulis sepiãt. Itaq; alia eorũ uel plumis leuibus in sublime suspensa sunt: uel suffulta ungulis: uel instructa cornibus: qbusdã in ore arma sunt dẽtes: aut in pedibus adunci ungues: nulliq; munimẽtũ ad tutelã sui deest. Si qua uero in prædã maioribus cædũtur: ne tamẽ stirps eorũ funditus interiret: aut in ea sunt relegata regione: ubi maiora ẽẽ nõ possunt: aut acceperunt uberẽ generãdi fœcunditatẽ: ut & bestiis quæ sanguine alunt̃: uictus suppeteret ex illis: & illatã tamẽ cladẽ ad cõseruationẽ generis multitudo ipsa superaret. Hominẽ autẽ rõne cõcessa & uirtute sentiẽdi atq; eloquẽdi data eorũ quæ cæteris aĩalibus attributa sũt: fecit exprẽ: qa sapiẽtia reddere poterat: quæ illi naturæ cõditio denegasset: statuit nudũ & ĩermẽ: qa & ingenio poterat armari: & rõne uestiri. Ea uero ipsa quæ mutis data: & homini denegata sũt: q̃mirabiliter homini ad pulchritudinẽ faciant exprimi nõ potest. Nam si homini ferinos dentes: aut cornua: aut ungues: aut ungulas: aut caudã: aut uarii coloris pilos addidisset: quis nõ sentiat q̃ turpe aĩal esset futurũ: sicut muta si nuda & inermia fingerent̃? Quibus si detrahas: uel naturalẽ sui corpis uestẽ: uel ea qbus ex se armant̃: nec speciosa poterũt esse nec tuta: ut mirabiliter si utilitatẽ cogites: ĩstructa: si speciẽ ornata uideant̃. Adeo miro modo cõsentit utilitas cũ decore. Hominẽ uero quoniã æternũ aĩal atq; ĩmortale fingebat: nõ forinsecus ut cætera: sed interius armauit: nec munimentũ eius in corpore: sed in animo posuit: quoniã suꝑuacuũ fuit: cũ illi quod erat maximum tribuisset: corporalibus eum tegere munimentis: cum præsertim pulchritudinẽ humani corporis impedirent.

Contra Epicureos disputat: qui opera naturæ dãnabant: & præcipue ꝙ homo cæteris animantibus imbecillior oriatur. Cap. III.

Vnde ego philosophorũ qui Epicurũ sequũtur: amentiã soleo mirari: qui naturæ opera reprehendũt: ut ostẽdãt: nulla ꝓuidẽtia ĩstructũ ẽẽ ac regi mũdũ: sed originẽ rerũ ĩsecabilibus ac solidis corporibus assignãt: quorũ fortuitis cõcursiõibus uniuersa nascunt̃: & nata sũt. Præterea q̃ ad ipsum mũdũ uitio dãt: ĩ quo ridicule ĩsaniũt: id sumo: qđ ad rẽ: de q̃ nũc agimus ꝑtinet. Querũt̃ hominẽ nimis ĩbecillũ & fragilẽ nasci: q̃ cætera aĩalia nascunt̃: q̃ ut sũt ædita ex utero: ꝓtinus ĩ pedes suos erigi: & gestire discursibus: statimq; aeri tolerãdo idonea ẽẽ: q̃ ĩ lucẽ naturalibus ĩdumẽtis munita ꝓcesserit. hoiem ecõtra nudũ & ĩermẽ tanq̃ ex naufragio ĩ huius uitæ miserias ꝓiici & expelli: q neq; mouere se loco ubi effusus ẽ: possit: nec alimẽtũ lactis appetere. nec iniuriã tpis ferre. Itaq; naturã nõ matrẽ esse humani generis: sed nouercã: q̃ cũ mutis tã liberaliter gesserit: hominẽ uero sic effuderit: ut ĩops & ĩfirmus: & oĩ auxilio ĩdigens: nihil aliđ possit q̃ fragilitatis suæ cõditionẽ ploratu ac fletibus ominari. s. cui tãtũ ĩ ea uita r̃stet trãsire malorũ. Quæ cũ dicũt: uehemẽter sapere credunt̃: ꝓpterea ꝙ unusqsq; incõsideratæ suæ conditõis ĩgnarus ẽ. Ego uero illos nunq̃ magis desipere cõtendo: q̃ cũ hoc loquunt̃. Cõsiderans enim cõditionẽ rerũ intelligo nihil fieri aliter debuisse: ut nõ dicam potuisse: qa deus potest oĩa: sed necesse est ꝙ illa ꝓuidentissima maiestas id effecerit: quod erat melius & rectius. Libet igit̃ ĩterrogare istos diuinorũ operũ reprehensores: quid in hoĩe deesse quia imbecillior nascit̃: credant. Num iccirco minus educent̃ hoies: num minus ad summũ robur ætatis ꝑuehant̃: num imbecillitas aut incrementũ impediat ad salutem: quoniã quæ desunt rõ depẽhẽdit? At hois inquiunt educatio maximis laboribus cõstat: pecudum. s. conditio melior ꝙ hæ omnes cũ fœtũ ediderint: nõ nisi pastus sui curam gerunt: ex quo efficit̃ ut uberibus sua sponte distentis alimentum lactis fœtibus ministret̃: & id cogente natura sine sollicitudine appetant. Quid aues: quarũ rõ diuersa est? Nonne maximos suscipiunt ĩ educando labores: ut interdũ aliqd humanæ ĩtelligẽtiæ habere uideant̃? Nidos enim aut luto ædificant: aut uirgultis & frondibus cõstruunt: & ciborũ expertes incubant ouis: & quoniam fœtus de suis corporibus alere nõ datũ est: cibos cõuehũt: & totos dies in huiusmodi discursatõe cõsumũt. Noctibus uero defendunt: fouẽt: ꝓtegunt. Quid amplius facere hoĩes possunt: nisi hoc solũ fortasse: ꝙ nõ expellunt adultos: sed ꝑpetua necessitudine ac uinculo caritatis adiunctos habẽt? Quid ꝙ auium fœtus multo fragilior ẽ q̃ hoĩs? Quia nõ m̃no corpe ipm aĩal edunt: sed id qđ m̃ni corporis fœtu & calore tepefactũ aĩal efficiat: qđ tamẽ cũ spũ fuerit aĩatũ. Id uero ĩplume: ac tenerũ nõ mõ uolãdi: sed ãbulãdi quoq; usu caret. Nũ ergo ĩeptissimus sit siquis putet male cũ uolucribus egisse naturã? primũ ꝙ bis nascũt̃: deĩde ꝙ tã ĩfirmæ: ut sint q̃stis ꝑ laborẽ cibis a pentibus nutriẽdæ. Sed illi fortiora eligũt: ĩbecilliora ꝑtereũt. Quæro igit̃ ab his q cõditõnẽ pecudũ suæ ꝑferũt: qd eligãt si deus his deferat optionẽ: utrũ malint hũanã sapiam cũ ĩbecillitate: an pecudũ firmitatẽ cũ illarũ natura. Scilicet nõ tã pecudes sunt: ut nõ malint uel fragiliorẽ multo q̃ nũc ẽ: dũmõ humanã: q̃ illã irrõnabilẽ firmitatem. Sed uidelicet pruden tes uiri neq; hoĩs rõnẽ uolunt cũ fragilitate; neq; mutorum fir-

mitatem sine rōtie. Qđ nihil est tā repugnans tāq̃ contrariū: q̃ q̄ unū quodq̃ aīal aut rō instruat necesse est: aut conditio naturæ. Si naturalibus munimētis instruat: supuacua rō ē. Quid enī excogitabit: qd faciet: aut qd moliet? Aut ī quo lumē illud igenii ostēdet: cu ea quæ possunt eē rōnis: ultro natura cōcedat? Si aūt rō ne sit prædītum: qd opus erit sæpimētis corporis: cū semel cōcessa rō naturæ munus possit īplere? Quæ quidē tanū ualet ad ornandū tuendūq̃ hoīem: ut nihil potuerit maius ac melius a deo dari. Deniq̃ cū & corpis nō magni hō: & exiguatū uiriū: & ualitudinis sit īfirmæ: tamē quoniā id qđ est maius accepit: & instructior est cæteris aialibus & ornatior. Nā cū fragilis ībecillusq̃ nascaī: tamē & a mutis oībus tutus ē: & ea oīa quæ firmiora nascunī: etiā si uim cæli fortiter patiunī: ab hoīe tamē tuta eē nō possunt. Ita fit ut plus homini cōferat rō: q̃ natura mutis: quoniā in illis nec magnitudo uiriū: neq̃ firmitas corporis efficere pōt: quominus aut opprimanī a nobis: aut nr̄æ subiecta sint ptāti. Pōt ne igiī aliqs cū uideat ēt boues: uaccas aut equos cum īmāssimis corporibus ac uiribus seruire: hoī: q̄ri de opifice deo: q̄ modicas uires: q̄ puū corpus accepit: nec beneficia in se diuina pro merito æstimat: qđ est ingrati: aut (ut uerius loquamur) insani: melius igiī Plato ut hos credo īgratos refelleret: naturæ grās egit: q̄ homo natus esset: quod & ipsum quale sit non est huius materiæ pondetare. Quanto melius & sanius qui sensit conditionem hominis eē meliorem: q̃ isti qui se pecudes natos esse maluerunt? Quos si deus in ea forte cōuerterit aīalia: quorū sortē præferunt suæ: iam ꝓfecto cupiant remigrare: magnisq̃ clamoribus conditionē pristinā flagitēt: quia non est tanti robur ac firmitas corporis: ut officio linguæ careas: aut auium per aerem libera discursatio: ut manibus indigeas. Plus enī manus præstant: q̃ leuitas usūsq̃ pennarum: plus lingua q̃ totius corporis fortitudo. Quæ igitur amentia est ea præferre: quæ si data sint: accipere detrectes?

Plato

Contra Epicureos cōquerentes homines morbis & īmaturæ morti subiectos — Cap. IIII.

Idem querunī hominē morbis & īmaturæ morti eē subiectū. Indignanī uidelicet nō deos se eē natos. Minime inquiūt: sed ex hoc ostēdimus hominē nulla ꝓuidētia esse factū: quod aliter fieri debuit. Quid si ostēdero idipsum magna rōne ꝓuisum eē: ut a morbis uexari posset: & uita sua in medio cursus sui spatio rūperet? Cū enī deus aīal quod fecerat sua spōte ad mortem trāsire cognouisset: ut mortē ipsam quæ est dissolutio naturæ cape posset. dedit ei fragilitatē quæ mortī aditū ad dissoluendū aīal īueniret. Nā si eius roboris fieret: ut ad eū morbus & ægritudo adire nō posset: ne mors qdē posset: quoniā mors sequela morborū est: Immatura uero mors quō abesset ab eo: cui esset cōstituta natura. Nēpe nullū hominē mori uolūt: nisi cū centesimū ætatis cōpleuerit annū. Quō illis in tanta repugnātia rerū ratio poterit cōstare? Vt.n. ante annos cētū mori q̄sq̃ nō possit: aliqd illi roboris qđ sit īmortale tribuēdū est. Quo cōcesso necesse est cōditionē mortis excludi. Id aūt ipsum cuiusmodi pōt esse: qđ hominē cōtra morbos & ictus extraneos: solidū atq̃ expugnabilē faciat? Cū enī cōstet ex ossibus & neruis & uisceribus: & sanguīe: qd horū pōt eē tā firmū ut fragilitatē repellat ac mortē? Vt igiī hō indissolubilis sit ante illud tēpus: quod illi putāt oportuisse cōstitui: ex qua ei materia corpus attribuāt? Fragilia sunt oīa quæ uideri ac tāgi possūnt. Supest ut aliqd ex cælo petāt: quoniā i terra nihil ē: qđ nō sit infirmū. Cū ergo sic hō formādus eēt a deo ut mortalis eēt aliquādo: & p seipsū mobilis semp res ipsa exigebat: ut terreno & fragili corpore fingereī. Necesse ē igiī ut mortē recipiat quādo libet: quoniā corporalis. Corpus.n. q̄dlibet solubile atq̃ mortale sit. Stultissimi ergo sūt: q̄ đ morte īmatura q̄runī: quoniā naturæ cōditio locū illi facit. Ita cōsequēs erit: ut morbis quoq̃ subiectus sit. Neq̃.n. patiī natura: ut abeē possit īfirmitas ab eo corpore: q̄đ iccirco nō solidū sit: mīq̃ natū ē: ut aliq̄do soluēdū ē. Sed putemus fieri posse quēadmodū uolūt: ut hō nō ea cōditione nascaī: q̄ morbo mortiue subiectus sit: nisi pacto ætatis suæ spano: ad ultimā ꝓcesserit senectutē. Nō igiī uidēt si ita sit cōstitutū: qd sequaī. Hoī utiq̃ certo tpe mori nullo mō posse. Sed si ꝓhiberi ab altero uictu pōt: mori poterit. Res igiī exigit: ut hoī q̄ āte certū diē mori nō pōt: ciboꝝ alimētis: qa subtrahi possūt: opus nō sit. Si opus cibo nō erit: iā nō hō ille sed deus fiet. Ergo (ut supius dixi) q̄ de fragilitate hoīs q̄runī: id potissimū q̄runī: q̄ nō īmortales sempiterniq̃ sint nati. Nemo nisi senex mori debet. Nēpe iō mori debet: qa deus nō est. Atq̃ mortalitas nō pōt cū īmortalitate cōiungi. Si enī mortalis est in senectute: īmortalis esse in adolescētia nō pōt. Nec est ab eo cōditio mortis aliena: q̄ quandoq̃ moriturus est: nec ulla īmortalitas est: cui sit terminus cōstitutus. Ita fit ut & īmortalitas exclusa in ꝑpetuū: & ad tēpus recepta mortalitas: hominē cōstituat in ea cōditione: ut sit in qualibet etate mortalis. Quadrat igiī necessitas undiq̃: nec debuisse aliter fieri: nec fas fuisse. Sed isti rōnē sequētiū nō uidēt: qa semel errauerūt in ipsa sūma. Exclusa enī de rebus humanis diuina ꝓuidētia: necessario sequebaī: ut oīa sua sponte sint nata. Hinc iuenerunt illas minutorū seminū plagas & cōcursiones fortuitas: qa rerū originē nō uidebāt. In quas se angustias cū cōiecissent: iā cogebat eos necessitas existimare aīas cū corporibus nasci: & itē cū corporibus extingui. Assūpserāt enī nihil fieri mēte diuina: qđ ipsum nō aliter ꝓbare poterāt: q̄ si ostēderēt eē aliq̄: in q̄bus uidereī ꝓuidētiæ rō claudicare. Reprehēderūt igiī ea: in q̄bus uel maxime diuinitatē suā ꝓuidētia mirabiliter expressit: ut illa quæ rettuli: de morbis & īmatura morte: cum debuerint cogitare his assumptis: quæ necessario sequerentur. Sequuntur autē illa quæ dixi: si morbum non reciperent: neq̃ tectis: neq̃ uestibus indigerent. Quid enī uētos: aut hymbres: aut frigora metueret: quorum uis in eo est ut morbos afferant? Iccirco enim accepit sapientiam: ut aduersus nocentia fragilitatem suam muniat. Sequitur necesse est: ut quoniam retinendæ rationis causa morbos c̄pit: etiā mortem semper accipiat: quia is ad quem mors non uenit: firmus sit necesse est. Infirmitas autē n̄ habet in se mortis conditionem. Firmitas uero ubi fuerit: nec senectus locum potest habere: nec mors quæ sequitur senectutē. Præterea si mors certe constituta esset ætati. fieret homo insolentissimus: & humanitate omni careret. Nam fere iura omnia humanitatis: quibus inter nos cohæremus: ex metu & conscientia fragilitatis oriuntur. Denique imbecilliora & timidiora quæq̃ animalia congregantur: ut quoniam

uiribus tueri se nequeũt: multitudine tueant̃. Fortiora uero solitudines appetũt: quoniã robore uiribusq́ cõ
fidũt. Hõ quoq́ si eodẽ mõ hẽret ad ꝓpulsanda pericula suppetẽs robur: nec ullius alterius auxilio ĩdigeret: q̃
societas eẽt? q̃ reuerẽtia ĩter se? qs ordo? quæ ratio? q̃ hũanitas? aut qd eẽt deterius hoĩe? qd efferacius? qd ĩma
nius? Sed quoniã ĩbecillis ẽ: nec p se põt sine hoĩe uiuere: societatẽ appetit: ut uita cõis & ornatior fiat: & tuti
or. Vide igit̃ omnẽ hoĩs rõnẽ in eo maxĩe stare: q̃ nudus fragilisq́ nascit̃: q̃ morbis afficit̃: q̃ ĩmatura morte
mulctatur. Quæ si homini detrahant̃: rõnẽ quoq́ ac sapientiã detrahi necesse est. Sed nimis diu de rebus ap
ris disputo: rũ sit liquidũ nihil sine ꝓuidẽtia nec factũ esse unq̃: nec fieri potuisse. De cuius opibus uniuersis
si nunc libeat disputare p ordinẽ infinita materia est. Sed ego de uno corpore hoĩs ratũ ĩstitui dicere: ut in eo
diuinæ ꝓuidẽtiæ ptãtẽ quãta fuerit ostẽdã: his dũtaxat in rebus: quæ sũt cõprehẽsibiles & aptæ. Nã illa quæ
sunt animæ: nec subiici oculis nec cõprehẽdi queũt. Nũc de ipso uase hoĩs loquimur: quod uidemus.

De differentia creationis animalium brutorum & hominis secundum corpus. Cap. V.

IN principio cũ deus fingeret aĩalia: noluit ea in rotũdã formæ speciẽ cõglobare atq́ colligere: ut
& moueri ad ambulãdũ: & flectere se in quãlibet partẽ facile possent: sed ex ipsa corporis summa
ꝓduxit caput. Itẽ ꝓduxit mẽbra quædã lõgius: quæ uocant̃ pedes: ut alternis motibus solo fixa
ꝓducerẽt aĩal: quo mẽs tulisset: aut quo petẽdi cibi necessitas ꝓuocasset. Ex ipso autẽ uasculo cor
poris quattuor fecit extãtia: bina posterius: quæ sũt in oĩbus pedes. Itẽ bina capiti & collo ꝓximar
q̃ uarios animãtibus usus præbẽt. In pecudibus. n. ac feris sunt posterioribus pedes similes. In hoĩe aũt ma
nus: quæ nõ ad ambulãdũ: sed ad faciẽdũ tẽperãdũq́ sunt natæ. Est & tertiũ genus: in quo priora illa neq́ pe
des: neq́ manus sunt: sed alæ in qbus pẽnæ per ordinẽ fixæ uolãdi exhibẽt usum. Ita una fictio diuersas speci
es & usus hẽt. Atq́ ut ipsam corporis crassitudinẽ firmiter cõprehẽderet: maioribus & breuibus ossibus in
uicẽ colligatis q̃si carinã cõpegit: quã nos dicimus spinã. Eãq́ noluit ex uno ꝑpetuoq́ osse formare: ne gradiẽ
di flectendiq́ se facultatẽ aĩal nõ haberet. Ex eius parte quasi medias costas: & trãsuersa & plana ossa porrexit
in diuersum: qbus clemẽter curuatis: & in se uelut in circulũ pene cõductis: interna uiscera cõregant̃: ut ea q̃
mollia & minus ualida fieri opus erat: illius solidæ cratis amplexu possent eẽ munita. In sũma uero constru
ctionis eius: quã similẽ nauis carinæ diximus: caput collocauit: in quo esset regimen totius aĩalis. Datũq́ il
li hoc nomen est: ut quidẽ Varro ad Ciceronẽ scribit: q̃ hinc capiãt initiũ sensus ac nerui. Ea uero quæ dixi
mus de corpore uel ambulãdi: uel faciẽdi: uel uolãdi causa eẽ ꝓducta: neq́ nimiũ lõgius ꝓpter cælerẽ mobi
litatẽ: neq́ nimiũ breuius ꝓpter firmitatẽ: sed & paucis & magnis ossibus cõstare uoluit. Aut. n. bina sunt: ut
in hoĩe: aut quaterna: ut in quadrupede: quæ tamẽ nõ fecit solida: ne in gradiẽdo pigritia & grauitas retarda
ret: sed cauata & ad uigorẽ corporis cõseruãdũ medullis intrinsecus plena: eaq́ rursus nõ æqualiter porrecta
finiuit: sed sũmas eorũ partes crassioribus nodis conglobauit: ut & substringi neruis facilius: & uerti tutius
possent. Vnde sunt uertibula nominata. Eos nodos firmiter solidatos leui quodã operculo texit: quod dicit̃
cartilago: scilicet ut sine attritu: & sine sensu doloris aliquo flecterent̃: eosdẽ tamẽ non in unũ modũ forma
uit. Alios enĩ fecit simplices & in orbẽ rotũdos: in his dũtaxat articulis: in qbus moueri membra in oẽs par
tes oportebat: ut in scapulis: quoniã manus utrũlibet agitari & cõtorqueri necessariũ est. Alios autem latos
& æquales: & in unã partẽ rotũdos: & in his utiq́ locis: ubi tãtũmodo curuari mẽbra in oẽs partes oporte
bat: ut ĩ genibus & ĩ cubitis: & in manibus ipis. Nã sicut manus ex eo loco unde oriunt̃ a corpe: ubiq́ uersus
moueri speciosum simul & utile fuit: sic profecto si hoc idẽ etiã cubitis accideret: & superuacuus esset huius
modi motus & turpis. Iam enĩ manus amissa dignitate: quã nũc habet: mobilitate nimia ꝓ mucidis simi
lis mirabiliter uideret̃: essetq́ hõ plane anguimanus. Quod genus in illa ĩmanissima bælua mirabiliter effe
ctum est. Deus. n. qui ꝓuidẽtiã & potestatẽ suã multarũ rerũ mirabili uarietate uoluit ostẽdere: quoniã ca
put eius aĩalis nõ tam lõge porrexerat: ut terrã posset ore cõtingere: quod erat futurũ horribile atq́ tetrũ.
Et quia os ipsum profusis dentibus sic armauerat: ut etiam si contingeret: pascendi tamen facultatem den
tes adimerent: produxit inter eos a summa fronte molle ac flexibile membrum: quo prendere, quo tenere
quodlibet posset: ut rõnem uictus capiẽdi: uel dentiũ ꝓminẽs magnitudo: uel ceruicis breuitas nõ ĩpediret.

Contra Epicurum: qui ex atomis fortuito concurrentibus compactum fabricatumq́ hominem dispu
tauit. Cap. VI.

NOn possum hoc loco teneri, quominus Epicuri stultitiam rursum coarguam. Illius enim sunt
omnia quæ delirat Lucretius. Qui ut ostenderet animalia non artificio aliquo diuinæ mentis:
sed ut solet fortuito esse nata: dixit in prĩcipio mundi alias quasdam ĩnumerabiles aĩantes miran
da spẽ & magnitudine fuisse natas: sed eas pmanere nõ potuisse: q̃ illas aut sumendi cibi facultas:
aut coeundi generãdiq́ rõ defecisset. Videlicet ut & atomis suis locũ faceret: p ĩfinitũ & ĩane uolitãtibus di
uinã ꝓuidẽtiã uoluit excludere. Sed cũ uideret ĩ oĩbus q̃ spirãt: mirabilẽ ꝓuidentiæ inesse rõnẽ: qđ malũ ua
nitatis erat dicere fuisse aĩalia ꝓdigiosa: in qbus rõ cessasset. Quoniã igit̃ oĩa q̃ uidemus: cũ rõne nata sunt:
id enĩ ipm nasci efficere: nisi rõ nõ põt: mãifestũ ẽ nihil oĩno rõnis expers potuisse generari. Ante. n. ꝓuisum
est ĩ singulis qbusq́ fingendis: quatenus & ministerio mẽbrorũ ad necessaria uitæ uterent̃: & q̃tenus adiuga
tis corporibus elata soboles: uniuersas generatim cõseruaret aĩantes. Nã si peritus architectus cũ magnũ ali
qđ ædificiũ facere constituit: primo oĩum cogitat q̃ summa pfecti ædificii futura sit: & ante emetiat̃ quẽ lo
cũ leue põdus expectet: ubi magni opis statura sit moles: q̃ colũnarũ ĩterualla: q aut ubi aquarũ cadentiũ de
cursus & exitus: & receptacula. Hoc ĩquã prius ꝓuidet: ut quæcũq́ sunt pfecto opi iã necessaria: cũ ipsis fun
damẽtis pariter ordiat̃. Cur deũ qsq̃ putet ĩ machinãdis aĩalibus nõ ante ꝓuidisse quæ ad uiuendũ necessaria
eẽnt: q̃ ipsam uitã daret? Quæ utiq́ cõstare nõ possent: nisi prius effecta eẽnt qbus cõstat. Videbat igit̃ Epicu
rus in corporibus aĩaliũ diuinæ rõnis solertiã: sed ut efficeret qđ ante ĩprudẽter assumpserat: adiecit aliud deli

ramentū ſuperiori cōgtuēs.Dixit.n.neq; oculos ad uidendū eſſe natos:neq; aures ad audiendū neq; pedes ad ambulandū:quoniā mēbra hæc prius nata ſunt:q̄ eēt uſus uidendi:& audiēdi:& ābulādi: ſed hoꝝ oīum officia ex natis extitiſſe.Vereor ne huiuſmodi portēta & ridicula refutare nō minus ineptū eē uideat̄.Sed liber ineptire:quoniā cū iepto agimus:ne ſe ille nimis argutū putet.Quid ais Epicure?Nō ſunt ad uidendū oculi nati.Cur igit̄ uidēt?Poſtea inqt uſus coꝝ apparuit.Vidēdi ergo cā nati ſunt:ſiqdē nihil poſſunt aliud q̄ uidere. Itē mēbra cætera cuius rei cā nata ſunt:ipſe uſus oſtēdit.Qui utiq; nullo mō poſſet exiſtere:niſi eſſent mēbra oīa tam ordinata:tā ꝓuidēter effecta:ut uſum poſſent hre.Quid.n.ſi dicas aues nō ad uolandū eē natas: neq; feras ad ſæuiēdū:neq; piſces ad natādū:neq; hoīes ad ſapiendū:cū appareat ei naturæ officioq; ſeruire aiantes: ad qđ quæq; generata?Sed uidelicet q ſūmā ueritatis amiſit:ſemp erret neceſſe ē.Si.n.nō ꝓuidētia: ſed fortuitis atomoꝝ cōcurſiōibus naſcunt̄ omnia: cur nunq̄ fortuito accidit ſic coire illa pricipia:ut efficerent aial eiuſmodi:qđ naribus potius audiret:aut odoraret oculis:auribus cerneret?Si.n.primordia nullū genus poſitionis exptū relinquūt oportuit eiuſmodi quotidie monſtra generari:in qbus & mēbroꝝ ordo præpoſterus:& uſus lōge diuerſus exiſteret.Cū uero uniuerſa genera & uniuerſa quoq; mēbra leges ſuas & ordīes:& uſus ſibi attributos tueant̄:manifeſtū eſt nihil fortuito eē factū:quoniā diuinæ rōnis diſpoſitio perpetua ſeruat.Verū alias refellemus Epicuꝝ:nunc de ꝓuidētia(ut cœpimus) diſſetamus.

De dei prouidentia circa uniuerſalem hominis fabricam. Cap. VII.

DEus igit̄ ſolidamēta corporis q̄ oſſa dicunt̄:nodata & adiuncta iuicē neruis alligauit atq; cōſtrinxit:qbus mens ſi excurrere aut reſiſtere uelit:tanq̄ retinaculis uteret̄ : & qdē nullo labore:nulloq; conatu:ſed minimo nutu totius corporis molē tēperaret ac flecteret.Hæc aut uiſceribus operuit ut quęcūq; locū decebat: utq; ſolida oſſa cōcluſa tegerent̄.Itē uiſceribus ipſis uenas admiſcuit:qſi riuos p corpus omne diuiſos:per q̄s diſcurrens humor & ſanguis:uniuerſa mēbra ſuccis uitalibus irrigaret: & ea uiſcera formata i eum modū:q unicuiq; generi ac loco aptus fuerit:ſupiecta pelle cōtexit. Quā uel ſola pulchritudine decorauit uel ſetis adoperuit:nec ſquāmis muniuit:uel plumis inſignibus adornauit.Illud uero cōmentum dei mirabi'e:q una diſpoſitio & unus habitus innumerabiles animantium pferat uarietates. Nam in omnibus fere quæ ſpirāt:eadem ſeries & ordo membroꝝ ē. Primū.n.caput & huic annexa ceruix. Itē collo pectus adiūctū:& ex eo ꝓminētes armi:adhærēs pectori uēter.Itē uētri ſubnexa genitalia.Vltimo loco fœmora pedeſq;.Nec ſolū mēbra ſuū tenorē ac ſitū in oībus ſeruāt:ſed ēt partes mēbroꝝ.Nā i uno capite ipſo certā ſedē poſſident aures:certā oculi:nares itē:os quoq; & i ore dētes:& ligua.Quæ oīa cū ſint eadem i oībus aiantibus:tamē iſinita & multiplex diuerſitas figuratoꝝ ē:q ea q̄ dixi:aut ꝓductiora:aut contractiora liniamētis uarie differētibus cōprehēſa ſunt.Quid illud?Nōne diuinū:q i tanta uiuētū multitudine unumquodq; aial i ſuo genere & ſpē pulcherrimū ē? Vt ſiqd uiciſſim de altero i alteꝝ transfetat̄:nihil ipeditius ad utilitatē:nihil deformius ad aſpectū uideri neceſſe ſit.Vt ſi elephāto ceruicē ꝓlixā tribuas:aut camelo breuē: uel ſi ſerpētib⁹ pedes aut pilos addas:i qbus porrecti æqliter:corpis lōgitudo nihil aliđ exhibeat: niſi ut maculis terga diſticti & ſquāmaꝝ lenitate fuffulti:i lubricos tractus ſinuoſis flexibus laberent̄.In q̄drupedibus aūt idem artifex cōtextū ſpinæ a ſummo capite deductū:lōgius extra corpus eduxit:& acuminauit in caudā ut obſcœnæ corporis partes:uel pp fœditatē tegerent̄:uel pp teneritudinē munirent̄:ut aīalia quædā minuta & nocētia motu eius arcerēt a corpe.Qđ mēbrū ſi detrahas:iperfectū fit aial ac debile.Vbi āt rō:& manus ē:tamē nō ē id neceſſariū:q̄ idumētū piloꝝ.Adeo i ſuo quæq; genere aptiſſime cōgruūt:ut neq; nudo q̄drupede:neq; hoīe tecto excogitari qcq̄ turpius poſſit.Cū tamē ipſa nuditas hoīs mire ad pulchritudinē ualeat: nō tamē ē ēt capiti cōgruebat.Texit ergo illud pilo.Et qa i ſūmo futuꝝ erat:q̄ſi ſūmū ædificii culmē ornauit. Qui ornatus nō ē i orbē coactus:aut i figurā pilei teres factus:ne qbuſdā ptibus nudis eēt iſformis : ſed alibi i fuſus alibi retractus:ꝓ cuiuſlibet loci decētia.Frōs ergo uallata p circuitū:& a tpibus effuſi ante aures capilli: & earū ſummæ partes i coronæ modū cinctæ:& i occipitiū oē cōtectū:ſpēm miri decoris oſtentat. Iā barbæ rō incredibile eſt quantū cōferat ad dignoſcēdam corpoꝝ maturitatem:uel ad differētiam ſexus:uel ad decorem uirilitatis ac roboris:ut uideat̄ oīno nō conſtatura fuiſſe totius corporis rō:ſi qcq̄ aliter eſſet effectū.

De forma hoīs & oīum membroꝝ habitudine:ſed ſpecialiter de auribus & oculis. Cap. VIII.

NVnc rōnē totius hoīs oſtendā:ſingulorūq; membroꝝ:quæ in corpore aperta aut opta ſunt:utilitates & ſitus explicabo.Cū igit̄ ſtatuiſſet deus ex oībus aīalibus ſolū hoīem facere cæleſtē: & cætera uniuerſa terrena:hūc ad cæli cōtemplationē rigidū erexit:bipedēq; cōſtituit.ſ. ut eadem ſpectaret:unde illi origo eſt.Illa uero depreſſit ad terrā:ut qa nulla his īmortalitatis expectatio eſt:toto corpore in humū ꝓiecta:uentri pabuloq; ſeruirent.Hominis itaq; ſolius recta rō: & ſublimis ſtatus:& uultus deo pri cōis ac ꝓximus:originē ſuā fictorēq; teſtat̄.Eius ꝓpe diuina mens:qa nō tantū aiatium quæ ſunt in terra : ſed ēt ſui corporis ē ſortita dominatū:in ſummo capite collocata:tanq̄ in arce ſublimi ſpeculat̄ oīa & contuet̄.Hanc eius aulam deus nō obductā porrectāq; formauit:ut in mutis aīalibus:ſed orbi & globo ſimilē:q orbis rotunditas perfectæ rōnis eſt ac figuræ.Eo igit̄ mens & ignis ille diuinus tanq̄ cælo tegit̄.Cuius cū ſummū faſtigiū naturali ueſte texiſſet:priorē partē quæ dicit̄ facies: neceſſariis mēbrorū miniſteriis:& inſtruxit pariter & ornauit:Ac primū oculoꝝ orbes concauis foraminibus cōcluſit : a quo foratu frōtē noīatā Varro exiſtimauit:& eos neq; minus neq; āplius:q̄ duos eē uoluit:q ad ſpēm nullus ē pfectior nūerus q̄ duoꝝ:ſicut & aures duas:q̄rū duplicitas īcredibile ē q̄tā pulchritudinē pferat: q tū ps utraq; ſimilitudīe ornata ē:tū ut uenięntes altrīſecus uoces facilius colligat̄.Nā & forma ipa mirādū i modū ficta qđ eaꝝ fotamia uoluit eē nuda & ſobſepta:qđ & mīus decoꝝ:& minus utile fuiſſet:quoniā ſimpliciū cauernaꝝ anguſtias p̄teruolare uox poſſet:& ſpgi niſi pceptā p cauos ſinus & repcuſſu retentā fotamina ipa cōuehæret:illis ſimilia uaſculis:qbus ipoſitis ſolēt āguſtiora uaſa cōpleri.Eas igit̄ aures qbus ē iduđū nomē a uo

Virgilius

cibus hauriendis. Vnde Virgi. Vocẽq; his auribus hausi: quia uocẽ ipsam græci ακόειν uocant ab auditu per imutationẽ lræ: aures uelut audes sunt noiatæ. Noluit deus artifex mollibus pelliculis iformare q̃ pulchritudinẽ demerent: pendulas atq; flectentes: neq; duris ac solidis ossibus: ne ad usum ihabiles essent: imobiles ac rigẽtes: sed qđ esset hoꝝ mediũ excogitauit: ut eas cartilago mollior alligaret: & haberẽ aptã simul & flexibilẽ firmitatẽ. In his audiendi tantũ officiũ cõstitutũ est: sicut i oculis uidẽdi. Quoꝝ præcipue inexplicabilis ẽ ac mira subtilitas: qa eoꝝ orbes gẽmaꝝ similitudinẽ præferentes: ab ea parte q̃ uidendũ fuit: mẽbranis prelucentibus texit: ut imagines reꝝ cõtra positaꝝ tanq̃ in speculo refulgentes: ad sensum intimũ penetrarẽt. Per eas igiẽ mẽbranas: sensus ille q̃ dicit mens: ea q̃ sunt foris trãspicit: ne forte existimes aut imaginũ incursione nos cernere (ut philosophi dixerũt) quoniã uidẽdi officiũ i eo debet esse: qđ uidet: nõ in eo qđ uidet: aut intẽtione aeris cũ acie: aut effusiõe radioꝝ: quoniã si ita eẽt: radiũ quẽ oculis aduertimus uideremus donec intentus aer cũ acie: aut effusi radii ad id qđ uidẽdũ eẽt puenirẽt. Cũ aũt uideamus eodẽ momento tpis plerũq; uero aliud agẽtes: nihilominus tamẽ uniuersa q̃ cõtra sunt posita: intueamur. Verius & manifestius ẽ mentẽ eẽ quæ p oculos ea q̃ sunt opposita: trãspiciat: q̃ p fenestras lucẽte uitro aut speculari lapide obductas. Et iccirco

Lucre.

mẽs & uoluntas ex oculis sæpe dignoscit. Qđ qdẽ ut refelleret Lucretius: ineptissimo usus ẽ argumẽto. Si.n. mens inqt p oculos uidet: erutis & effossis oculis magis uideret: quoniã euulsæ cũ postibus fores: plus iserũt luminis: q̃ si fuerit obductæ. Nimiꝝ ipsi uel potius Epicuro q eũ docuit: effossi oculi erãt: ne uiderent effusos orbes: & ruptas oculoꝝ fibras: & fluentẽ p uenas sanguinẽ: & crescentes e uulneribus carnes: & obductas ad ultimũ cicatrices nihil posse lucis admittere. Nisi forte auribus oculos similes nasci uolebat: ut nõ rã oculis q̃ foraminibus cerneremus: quo nihil ad speciẽ fœdius: ad usum iutilius fieri põt. Quãtulum.n. uidere possemus: si mens ab intimis penetrabilibus capitis p exiguas cauernaꝝ rimulas artẽderet: ut siqs uellet trãspicere p cicutã: nõ plus pfecto cernat: q̃ cicutæ ipsius capacitas cõprehẽdat. Itaq; ad uidẽdũ mẽbris potius i orbẽ cõglobatis opus fuit: ut uisus i latũ spargeret: & q̃ in primiori facie adhærerent ut libere possint oĩa cõtueri. Ergo ieffabilis diuĩe pũidẽtiæ uirtus fecit duos simillimos orbes: eosq; ita deuixit: ut nõ i totũ cõuerti: sed moueri tamẽ ac flecti cũ mõ possent. Orbes ãt ipsos hũoris puri ac liqdi plenos eẽ uoluit: i quoꝝ media pte scintille luminũ cõclusæ tenerẽt: qs pupillas nũcupamus: i qbus puris ac subtilibus cernẽdi sensus ac rõ cõtinet. Per eos igiẽ orbes seipsam mẽs itẽdit: ut uideat: miraq; rõne i unũ miscet & cõiungit amboꝝ luminũ uisus.

Contra eos qui sensus falsos esse contendunt. Cap. IX.

Libet hoc loco illoꝝ reprehẽdere uanitatẽ: q dum uolũt ostẽdere sensus falsos eẽ: multa colligunt i quibus oculi fallant: iter quæ illud etiã: qđ furiosis & ebriis oĩa duplicia uideant. Quasi uero eius erroris obscura sit causa. Ideo.n. fit: qa duo sunt oculi. Sed qũo id fiat accipe. Visus oculoꝝ itentiõe animi cõstat. Itaq; quoniã mẽs (ut supra dictũ ẽ) oculis tanq̃ fenestris utit: nõ tantũ hoc ebriis aut isanis accidit: sed ẽt sanis ac sobriis. Nã si aliqd nimis ppius admoueas: duplex uidebit. Certũ ẽ.n. iteruallum ac spaciũ quo acies oculoꝝ coit. Itẽ si retrorsum auoces aĩum: q̃si ad cogitãdũ: & itẽtionẽ mẽns relaxes: cum acies oculi utriusq; dĩ: tũc singuli uidere icipiunt separatim. Si aũt rursus itẽderis aciẽq; direxeris: coit in unũ qcqđ duplex uidebat. Quid ergo miꝝ: si mẽs ueneno ac potẽtia uini dissoluta dirigere se nõ põt ad uidendũ sicut nec pedes qdẽ ad ãbulandũ neruis stupescẽtibus debiles: aut si uis furoris i cerebrũ seuiẽs: cõcordiã distũgit oculoꝝ? Qđ adeo ueꝝ ẽ: ut luscis hominibus si aut isani aut ebrii fiant: nullo pacto possit accidere: ut aliquid duplex uideãt. Quare si rõ apparet cur oculi fallunt: manifestũ est nõ esse falsos sensus: q aut nõ fallunt: si sunt puri & integri: aut si fallunt: mens tamen nõ fallit: quæ illorum nouit errorem.

Ad oculorum fabricam redit & omnium membrorum habitudinem: sed specialiter quæ usq; ad uentrem per cutem apparent. Cap. X.

Sed nos ad dei opera reuertamur. Vt igitur oculi munitiores essent ab iniuria: eos ciliorum tegminibus occuluit: unde oculos dictos esse Varroni placet. Nam & ipsæ palpebræ qbus mobilitas inest: palpitatio uocabulũ tribuit: pilis in ordine stãtibus uallatæ: septũ oculis decentissimũ pbent Quaꝝ motus assiduus incõphẽsibili celeritate cõcurrẽs: & uidẽdi tenorẽ nõ impedit: & reficit obtutũ. Acies.n. idest mẽbrana illa plucẽs: quã siccari & obarescere nõ oportet: nisi humore assiduo tersa pure niteat: obsolescit. Quid ipsa superclioꝝ fastigia pilis breuibus adornata? Nonne q̃si aggeribus & munimentũ oculis: neqd supne icidat: & spẽm simul pstant? Ex quoꝝ cõfinio nasus exoriẽs: & ueluti æqli porrectus iugo: utrãq; aciẽ simul & discernit: & munit. Inferius quoq; genarũ nõ idecẽs tumor in similitudinẽ colliũ leniter exurgens: ab oĩ parte oculos efficit tutiores: pulsumq; ẽ ab artifice sũmo: ut siqs forte uehemẽtior ictus extiterit: eminentibus repellat. Nasi uero ps supior usq; ad mediũ solida formata ẽ. Inferior aũt cartilagine adhæret mollita: ut ad usum digitoꝝ possit eẽ tractabilis. In hoc ãt q̃uis simplici mẽbro tria sunt officia cõstituta. Vnũ ducendi spũs. Alteꝝ capiendi odoris. Tertiũ ut p eius cauernas purgamenta cerebri defluãt. Quas ipsas deus q̃ mirabili: q̃ diuina rõne molitus ẽ: ut tamẽ hiatus ipe nasi oris spẽm non deformaret Qđ erat plane futuꝝ: si simplex foramẽ pateret. At id uelut pariete p mediũ ducto intersepsit atq; diuisit: fecitq; ipsa duplicitate pulcherrimũ. Ex quo itelligit quãtũ dualis numerus una & simplici cõpage solidatus: ad reꝝ ualeat perfectionem. Nã cũ sit corpus unũ: tamen totum ex simplicibus membris constare non poterat: nisi ut eẽnt ptes uel dextræ uel sinistræ. Itaq; ut pedes duo & itẽ mãus: nõ tantũ ad utilitatẽ aliq̃ usũq; uel gradiendi uel faciendi ualent: sed & habitũ decorẽq; admirabilẽ conferunt. Sic & in capite quod totius diuini opis q̃si culmen est: & auditus in duas aures: & uisus in duas acies: & odoratio in duas nares a summo artifice diuisa est: quia cerebrum in quo sentiendi rõ est: q̃uis sit unũ: tamẽ in duas partes mẽbrana interuenientẽ discretũ est: sed & cor quod sapientiæ domiciliũ uidet: licet sit unum: duos tamen intrinsecus sinus habet quibus fontes uiui sanguinis continent: septo intercedente diuisi: ut sicut in ipso mundo summa rerum uel

de simplici duplex:uel de duplici simplex & gubernat & continet totũ:ita in corpore de duobus uniuersa cõ
pacta ĩdissociabilẽ prætenderet unitatem. Oris quoq; species & rictus ex trãsuerso patefactus: q̃ utilis:q̃ decẽs
sit:enarrari nõ põt:cuius usus ĩ duobus constat officiis:sumẽdi uictus & eloquẽdi. Ligua ĩtus inclusa : q̃ uocẽ
motibus suis ĩ uerba distẽdit:& ẽ ĩterpres animi. Nec tamẽ sola põt p se eloquẽdi munus ĩplere:nisi acumen
suũ palato illiserit: nisi adiuta uel offensiõe dentiũ:uel cõpressiõe labiorũ:dẽtes tamẽ plus cõferũt ad loquen-
dũ. Nã & ĩfantes nõ ante ĩcipiũt fari:q̃ dentes habuerĩt:& senes amissis dentibus ita balbutiũt:ut ad ĩfantiã re
uoluti denuo eẽ uideant̃. Sed hæc ad hoĩem solũ ptinẽt:aut ad aues:ĩ qbus acuminata & uibrata certis moti
bus ligua:inumerabiles cantuũ flexiões:& sonorũ uarios modos exprimit. Habet p̃terea & aliud officiũ:quo
ĩ omnibus:sed tamẽ solũ ĩ mutis utit̃ : q̃ contritos & cõmolitos dentibus cibos colligit:& cõglobatos ui sua
deprimit:& trãsmittit ad uẽtrẽ. Itaq; Varro a ligãdo cibũ putat linguæ nomẽ impositũ. Bestias ẽt potu adiu- [Varro]
uat. Protẽta.n.cauataq; hauriũt aquã eãq; cõprehẽsam liguæ sinu:ne tarditate ac mora defluat:ad palatũ cele
ri mobilitate cõplodũt. Hæc itaq; palati cõcauo tanq̃ testudine tegit̃:eamq; dentiũ ordine deus q̃si muro cir
cũuallauit. Dentes ãt ipsos ne nudi ac restricti magis horrori q̃ ornamẽto essent:gingiuis mollibus q̃ a gignẽ
dis dẽtibus noiant̃:ac deide labiorũ tegminibus honestauit. Quorũ durities sicut ĩmolari lapide maior est &
aspior:q̃ in cæteris ossibus:ut ad cõterẽdos cibos pabulũq; sufficerẽt. Labra ipsa q̃ q̃si antea cohærebãt: q̃ de-
cẽter ĩtercidit:quorũ supius sub ipsa medietate nariũ:lacuna q̃dã leui q̃si ualle signauit:ĩferius honestatis gr̃a
foras molliter explicauit. Nã qd attinet ad saporẽ capiẽdũ:fallit̃ q̃sq̃s hunc sensum palato inesse arbitrat̃. Lin
gua ẽ.n.qua sapores sentiunt̃:nec tamẽ tota. Nã partes eius q̃ sunt ab utroq; latere teneriores: saporẽ subtilis-
simis sensibus trahũt. Et cũ neq; ex cibo q̃cq̃:neq; ex potione minuat̃:tamẽ inenarrabili mõ penetrat ad sen-
sum sapor eadẽ rõne:qua nihil de quacũq; materia odoris decerpit. Cætera q̃ decora sint:uix exprimi potest.
Deductũ clemẽter a genis mẽtũ:& ita ĩferius cõclusum:ut acumẽ eius extremũ signare uideat̃: leuiter ipres-
sa diuisio. Rigidũ ac teres collũ:scapulæ uelut mollibus iugis a ceruice dimissæ: ualida & substricta neruis ad
fortitudinẽ brachia insignibus toris extẽtũ lacertorũ ĩgẽs robur:utilis ac decẽs flexura cubitorũ. Quid dicam
de manibus rõnis ac sapiæ ministris? Quas solertissimus artifex plano ac modice concauo sinu fictas:ut siqd
tenẽdũ sit:apte possit insidere:ĩ digitos terminauit:in q̃bus difficile ẽ expedire:utrũ ne species an utilitas ma-
ior sit. Nã & nũerus pfectus ac plenus:& ordo ac gradus decẽtissimus:& articulorũ pariũ curuatura flexibilis
& forma unguiũ rotũda cõcauis tegminibus digitorũ:fastigia cõprehẽdẽs atq; firmãs:ne mollitudo carnis ĩ
tenẽdo cederet:magnũ p̃bet ornatũ. Illud uero ad usum miris modis habile:q̃ unus a cæteris sepatus:cũ ipsa
manu orit̃:& ĩ diuersum maturius findit̃. Qui se uelut obuiũ cæteris p̃bẽs:oẽm tenẽdi faciẽdiq; rõnẽ uel so
lus:uel præcipue possidet:tanq̃ rector oium atq; moderator. Vnde ẽt pollicis nomẽ accepit:q̃ ui & p̃ate ĩter
cæteros polleat. Duos q̃dẽ articulos extãtes hẽt:nõ ut alii ternos:sed unus ad manus carnẽ nectit̃ pulchritu-
dinis gr̃a. Si.n.fuisset tribus articulis & ipse discretus:& fœda & ĩdecora spẽs ꝑdemisset manibus honestatẽ.
Nã pectoris latitudo sublimis & exposita oculis:mirabilẽ præ se fert habitus sui dignitatẽ. Cuius hæc cã ẽ: q̃
uidet̃ hoĩem solũ deus ueluti supinũ formasse. Nã fere nullũ aĩal iacet̃ ĩ tergũ põt. Mutas ãt aiantes q̃si alter-
no lateri iacẽtes finxisse:atq; ad terrã cõpressisse. Iccirco illis angustũ pectus:& ab aspectu remotũ: & ad terrã
uersus abiectũ. Hoĩs ãt patẽs & rectũ:q̃a plenũ rõnis a cælo datũ humile aut ĩdecẽs eẽ nõ debuit. Papillæ quo
q; leuiter eminentes: & fusioribus ac paruis orbibus coronatæ:nõ nihil addũt uenustatis:fœminis ad alẽdos
fœtus datæ : maribus ad solũ decus:ne ĩformæ pectus: & q̃si mutilũ uideret̃. Huic subdita ẽ planicies uẽtris:
quã mediã fere umbilicus nõ ĩdecẽti nota signat:ad hoc factus:ut p eũ fœtus dũ ẽ ĩ utero:nutriat̃.

De uisceribus & intestinis usq; ad membra genitalia. Cap. XI.

SEquit̃ necessario ut de internis quoq; uisceribus dicere incipiam:q̃bus non pulchritudo : q̃a sunt
abdita:sed utilitas ĩcredibilis attributa est:quoniã opus fuerat ĩ terrenũ hoc corpus succo aliquo:
de cibis ac potibus aleret̃:sicut terra ipa hymbribus ac pruinis. Prouidentissimus artifex ĩ medio
eius recepraculũ cibis fecit:quibus cõcoctis & liquefactis:uitales succos mẽbris oĩbus dispartiret.
Sed cũ homo cõstet ex corpore atq; aĩa:illud qd̃ supra dixi receptaculũ soli corpori p̃stet alimẽtũ:
aĩæ uero aliam sedẽ dedit. Fecit.n.genus quoddã uiscerũ molle atq; rarũ:qd̃ pulmonẽ uocamus:ĩ qd̃ spũs re
ciproca uicissitudiẽ cõmearet:eũq; nõ in uteri modũ finxit:ne effunderet̃ simul spũs aut ĩflaret simul. Ideoq;
ne plenũ q̃dẽ uiscus effecit:sed inflabile atq; aeris capax:ut paulatim spũm recipet:dũ uitalis uẽtus p illã spar-
git̃ raritatẽ:& eundẽ rursus paulatim redderet: dũ se ex illo explicat. Ipsa enĩ uicissitudo flandi & spirandi re-
spirandiq; tractus:uitã suscitat in corpore. Quoniã ergo duo sunt in hoĩe receptacula:unũ aeris qd̃ alit ani-
mam:alterũ ciborũ quod alit corpus:ut ceruix flecti ac moueri facile possit : duas eẽ p collũ fistulas necesse ẽ:
cibalẽ ac spiritalẽ:quarũ supior ab ore ad uentrẽ ferat:ĩferior a naribus ad pulmonẽ. Quarũ rõ & natura diuer
sa est. Ille enim qui est ab ore transitus:mollis effectus est:& qui semper clausus cohæreat sibi:sicut os ipsum
quoniam potus & cibus dimota & patefacta gula:quia corporales sunt: spatium sibi transmeandi faciunt.
Spiritus contra qui est incorporalis ac tenuis:quia spatium sibi facere non poterat : accepit uiam patentem:
quæ uocatur gurgulio. Is constat ex ossibus flexuosis ac mollibus: quasi ex ãnulis ĩ cicutæ modum inuicem
compactis & cohærentibus : pateq; hic semper transitus. Nullam enim requiem meandi habere spiritus
potest:quia is qui semper commeat : demissa utiliter de cerebro membri portione : cui uua nomen est:ue-
lut occursu quodam refrenatur : ne aut teneritudinem domicilii cum impetu ueniens attracta pestilenti
aura corrumpat:aut totam nocendi uiolentiam internis receptaculis perferat. Ideoque etiam nares bre-
uiter sunt apertæ : quæ iccirco sic nominantur: quia per eas uel odor: uel spiritus nare non desinit. Tamen
hæc fistula spiritalis non tantum ad nares : uerum ad os quoque iter patet in extremis palati regionibus
ubi se colles faucium spectantes uuam tollere incipiunt in tumorem. Cuius rei causa & ratio non obscura

est. Loquendi enim facultatem non haberemus: si sicut gulæ iter ad os tantum: ita gurgulio ad nares tantum pateret. Aperuit igit uiá uoci diuina solertia ex illa fistula spiritali: ut posset lígua ministerio suo fungi: & uocis ipsius ioffensum tenoré: pulsibus suis in uerba cócidere. Qui meatus si aliquo modo interceptus sit mutú faciat necesse est. Errat eni pfecto qsquis aliá cám putat cur hoies muti sint. Nó eni (ut uulgo credit) uinctá gerunt linguá: sed hi uocalé illú spúm p nares qsi mugiétes pfundút: q uoci trásitus ad os: aut nullus oíno é: aut nó sic patés: ut plená uocé possit emittere. Qd pleruq natura fit: aliquádo ét casu accidit: ut morbo aliquo hic aditus obseptus uocé nó trásmittat ad liguá: faciatq de loquentibus mutos. Qd tú acciderit: auditú quoq obstrui necesse é: ut qa uocé emittere nó pót: ne admittere qdé possit. Loquendi ergo cá patefactus est hic meatus. Illud quoq præstat: ut i lauacris celebrádis: qa nares caloré ferre nó possunt: aer feruens ore ducat. Ité si forte spiraméta narú frigoris pituita pcluserit: p os aurá trahere possumus: ne obstructa meandi facultate spús strágulet. Cibi uero in aluú recepti: & cú potus humore pmixti: cú iá calore pcocti fuerit eo succus inenarrabili mó p mébra diffusus: irrigat uniuersum corpus & uegetat. Intestino quoq multiplices spiræ ac lógitudo in se cóuoluta: & uno tamé subst tricta uinculo q mirificú dei opus est: Ná ubi maceratos ex se cibos aluus emiserit: paulatí p illos itestino anfractus extrudunt: ut qcqd ipsis inest succi: quo corpus alit: mébris oíbus diuidat. Et tamé ne ubi forte obhæreát ac resistát: qd fieri poterat pp ter ipso uoluminú flexiónes in se sæpe redeútes: & fieri sine pnicie nó poterat: oppleuit ea itrinsecus crassiore succo: ut purgaméta illa uétris ad exitus suos facilius p lubricú mitterent. Illa quoq rô subtilissima é: q uesica cuius usum uolucres non habent: cú sit ab intestinis separata: nec ullá habeat fistulá: qua ex illis urinam trahat: complet tamen & humore distenditur. Id quomodo fiat non est difficile peruidere. Intestinorum enim partes: quæ ab aluo cibum potumq suscipiunt: patentiores sunt q cæteræ spiræ: & multo tenuiores. Hæ uesicam circúplectuntur: & continent: ad quas partes cum potus & cibus mixta peruenerint: fimum quidem crassius fit & transmeat. Humor auté omnis per illam teneritudinem percolat: eumq uesica: cuius æque tenuis subtilisq membrana est: absorbet & colligit: ut foras qua natura exitú patefecit: emittat.

De membris conceptionis: & ipsius conceptus physica ratione. Cap. XII.

De utero quoq & cóceptióe quoniá d itetnis loqmur: dici necesse é: ne qd pterisse uideamur. Quæ quáq in opto latét: sensus tamé atq itelligétiá latere nó possunt. Vena i maribus q semina cóntinet: duplex é paulo iterior: q illud humoris obscœni receptaculú. Sicut. n. renes duo sunt: itéq testes: ita & uenæ semíales duæ: i una tamé cópage cohærétes: qd uidemus i corporibus aíalú: cú iterfecta patefiút. Sed illa dexterior masculinú cóntinet semé: sinisterior fœmininú. & idó i toto corpore pars dextra masculía é: sinistra uero fœminina. Ipm semé qdé aiunt ex oí corpore ad uená genitalé cófluere: ibiq cócrescere. Sed hoc húana més qúo fiat: nó pót cópræhédere. Ité in fœminis uterus i duas se diuidit partes: q i diuersum diffusæ ac reflexæ circúplicant: sicut arietis cornua. Quæ pars i dextrá retorquet: masculina est: q i sinistrá fœminina. Cóceptú igit Varro & Arist. sic fieri arbitrant. Aiút nó tátú maribus iesse semé: uerú ét fœminis: & ide pleruq mribus similes pcreari: sed eas semé sanguine esse purgatú. Quod si recte cú uirili mixtú sit; utraq cócreta: & simul coagulata iformari. Et primú qdé cor hois confingi: q i eo sit & uita hominis: & sapia. Deniq totú opus qdtagesimo die cósumari. Ex abortóibus hæc fortasse collecta sunt. In auiú tamé fœtibus primú oculos fingi dubiú nó é: qd i ouis sæpe deprehédimus. Vnde fieri nó posse arbitror: qn fictio a capite sumat exordiú. Similitudines át i corporibus filio sic fieri putát. Cú semia iter se pmixta coalescunt: si uirile supauerit: pri similé puenire siue maré seu fœminá. Si muliebre pualuerit: pgenié cuiusq sexus ad imaginé respódere materná. Id át pualet e duobus qd fuerit uberius. Alte. n. quodámó amplectit ac icludit. Hic pleruq fieri: ut unius tantú liniaméta ptendat. Si uero æq fuerit ex pari semine pmixtio: figuras quoq misceri: ut soboles illa cóis: aut neutrú referre uideat: qa totum ex altero nó hét: aut utruq qa parté de singulis mutuata é. Ná i corpibus aialú uidemus aut cófundi parétú colores: ac fieri tertiú neutri generátiú simile aut utriusq sic exprimi: ut discoloribus membris per omne corpus concors mixtura uariet. Dispares quoq naturæ hoc modo fieri putant: cú forte in leuá uteri parté masculinæ stirpis semé inciderit: maré qdé gigni: opinatio é. Sed qa sit i fœminina parte cóceptus: aliqd in se hre fœmineú: supra q decus uirile patiat: uel formá insigné: uel nimiú candoré: uel corporis lenitaté: uel artus delicatos: uel staturá breué: uel uocé gracilé: uel aíum ibecilliú: uel ex his plura. Item si parté in dexterá semé fœminini sexus ifluxerit: fœminá qdem procreari: sed quoniá i masculina parte cócæpta sit: habere in se aliqd uirilitatis: ultra q sexus rô permittat: aut ualida mébra: aut imoderatá longitudiné aut fuscú coloré: aut hyspidá facié: aut uultú indecoré: aut uocé robustam aut animú audacé: aut ex his plura. Si uero masculinú in dexterá. fœmininú in sinistrá puenerit: utrosq fœtus recte puenire: ut & fœminis p oía naturæ suæ decus cóstet: & maribus tam méte q corpore robur uirile seruet. Illud uero ipm q mirabile cóstitutú dei: qd é ad cóseruationé gene singulo: duos sexus maris ac fœmiæ machinatus est: qbus iter se p uoluptatis illecebras copulatis: successiua soboles pareret: ne oé genus uiuétiú códitio mortalitatis extingueret. Sed plus roboris maribus attributú é: quo facilius ad patiétiá iugi maritalis fœminæ cogerent. Vir itaq nóiatus é: q maior i eo uis é q in fœmina: & hic uirtus nomen accæpit. Ité mulier (ut Varro interptat) a mollicie é dicta: imutata & detracta lra: uelut molier. Cui suscepto fœtu cú partus appropinquare iam cœpit: turgescétes iá mámæ dulcibus succis distédunt: & ad nutrimenta nascétis fontibus lacteis fœcundú pectus exuberat. Nec enim decebat aliud q ut sapiés animal a corde alimoniam duceret. Idq ipsum solettissime cóparatú est: ut candens ac pinguis humor teneritudinem noui corporis irrigaret: donec ad capiendos fortiores cibus: & dentibus instruatur: & uiribus roboretur. Sed redeamus ad propositum: ut cætera quæ supersunt: breuiter explicemus.

Cótra illos q p uoluptaté mébris genitalibus abutút: & subdito mébro forma. Cap. XIII.

Varro
Aristo.

POterã nunc ego ipsorũ quoq; genitaliũ mẽbrorũ mirificã rõnẽ tibi exponere:nisi me pudor ab hu iusmodi sermõe reuocaret.itaq; a nobis idumẽto uerecũdiæ q̃ sunt pudẽda:uelent̃.Q̃d ad hãc rẽ attinet:q̃ri satis ẽ:hoĩes ĩpios ac pphanos summũ nefas admittere:q diuinũ & admirabile dei opus ad ppagãdam successionẽ inexcogitabili rõne puisũ:& ad effectus uel ad turpissimos q̃stus:uel ad obscœnæ libidinis pudẽda opa cõuertũt:ut iã nihil aliud re sanctissima petãt:q̃ inanẽ & sterilẽ uo luptatẽ.Quæ reliq̃ corpis partes nõ carẽt rõne ac pulchritudine.Cõglobata ĩ nates caro q̃ sedẽdi officio apta & eadẽ firmior q̃ ĩ cæteris mẽbris:ne pmente corpis mole ossibus cederet.Itẽ fœminũ deducta & latioribus toris ualida lõgitudo:quo facilius onus corporis sustĩeret:q̃ paulatim deficiẽtẽ ĩ angustũ genua determinãt: quorũ decẽtes nodi flexurã pedibus ad gradiẽdũ sedẽdũq; aptissimã pbent.Item crura nõ æq̃li mõ ducta: ne idecẽs hitudo d̃formaret pedes:sed teretibus suris clemẽter extãtibus sensimq; tenuatis:& firmata sũt:& or nata.In plãtis uero eadẽ qdẽ:sed tamẽ lõge dispar q̃ ĩ manibus rõ ẽ.Quæ quoniã totius opis q̃si fundamenta sunt:mirificus eas artifex nõ rotunda spẽ:ne hõ stare nõ posset:aut aliis ad stãdũ pedibus ĩdigeret: sicut q̃dru pedes:sed porrectiores lõgioresq; formauit:ut stabile corpus efficerẽt planicie sua.Vnde illis idĩtũ nomẽ ẽ:di giti æq; tondẽ quot ĩ manibus specie magis q̃ usum pferentes.Ideoq; & iũcti & breues:& gradatim cõpositi. Quorũ q̃ ẽ maximus:quoniã illũ sicut ĩ manu discerni a cæteris opus nõ erat:ita ĩ ordinẽ redactus ẽ: ut tamẽ ab aliis magnitudĩe ac modico ĩteruallo distare uideat̃.Hæc eorũ speciosa germãitas nõ leui adiumẽto nixũ pedũ firmat.Cõcitari.n.ad cursum nõ possumus nisi digitis ĩ humũ pressis:soloq; nitẽtibus:ĩpetũ saltũq; ca/ piamus.Explicasse uideor oĩa:quorũ rõ ĩtelligi põt. Nũc ad ea uenio:q uel dubia uel obscura sunt.

Quod de multis quæ sunt in corpore ratio sciri nequit. Cap. XIIII.

MVlta eẽ constat ĩ corpe:quorũ uim rõnẽq; pspicere nemo nisi q fecit:põt.An aliqs enarrare se putat posse:qd utilitatis:qd effectus habeat tenuis membrana illa plucens:q̃ circũnectit̃ aluus ac tegit̃? Quid renũ gemĩa similitudo?Quos ait Varro ita dictos: q̃si riui:q; ab his obscœni hũores oriãt̃: qd ẽ lõge secus:qa spinæ altrisecus bini cohærẽt:& sũt ab ĩtestinis sepati.Quid splen?qd iecur?qd uiscera q̃si ex cõturbato sanguine uident̃ eẽ cõcreta?Quid fellis amarissimus liquor? Quid globus cordis q̃ unus sanguinis fons ẽ?Nisi forte illis credẽdũ putabimus:q affectũ iracundiæ ĩ felle cõstitutũ putãt:pauoris ĩ corde:lætitiæ ĩ splene.Ipsius ãt iecoris officiũ uolũt eẽ:ut cibos ĩ aluo cõcoquat amplexu & calefactu suo:qdã libidines rerũ uenerearũ ĩ iecore cõtineri arbitrãt̃.Primũ ista pspicere acumẽ hũani sensus nõ põt:qa horũ offi/ cia ĩ opto latẽt:nec usus suos patefacta demõstrãt.Nã si ita eẽt:fortasse placidiora quæq; aĩalia uel nihil fellis oĩno:uel minus haberẽt q̃ feræ:timidiora plus cordis.solutiora plus splẽis:lasciuiora plus iecoris habuissent. Sicuti igit̃ nos sentimus audire auribus:oculis cernere:naribus odorare:ita pfecto sentiremus nos felle irasci: iecore cupe splene gaudere.Cũ aũt unde affectus isti ueniãt:minime sentiamus:fieri põt ut aliunde ueniant: & aliud uiscera illa q̃ suspicamur:efficiãt.Nec tamẽ cõuincere possumus falsa illos q hæc disputãt:dicere. Sed oĩa q̃ ad motus animi aiæq; ptineãt:tã obscuræ altæq; rõnis eẽ arbitror:ut supra hoĩem sit ea liqdo puidere. Id tamẽ certũ & ĩdubitatũ eẽ debet:res tot tãta uiscerũ genera:unũ & idẽ habere officiũ:ut animã contineãt ĩ corpore.Sed quid pprie singulis neruis sit ĩniunctũ:qs scire nisi artifex põt:cui soli opus suũ notũ est?

De obscura uocis ratione. Cap. XV.

DE uoce aũt quam rõnẽ reddere possumus?Grãmatici qdẽ ac philosophi uocẽ eẽ definiũt:aerẽ spi ritu uerberatũ.Vnde uerba sunt nũcupata:qd̃ pspicue falsum ẽ.Nõ.n.uox extra os gignit̃:sed in/ tra.Et iõ uerisimilior est illa sententia spatũ spiritũ cũ obstãtia faucium fuerit illisus: sonũ uocis ex primere : ueluti cũ in patentẽ cicutã labroq; subiectã dimittimus spiritũ:& is cicutæ cõcauo reper cussus ac reuolutus a fundo:dũ descendẽtem occursu suo reddit:ad exiũ nitẽs sonũ gignit:& in uocalẽ spiri tum resiliẽs per se uẽtus aĩatur.Quod quidẽ an uerum sit:deus artifex uiderit.Videt̃.n.nõ ab ore:sed ab inti mo pectore uox oriri.Deniq; & ore clauso:ex naribus emittit̃ sonus q̃lis põt.Præterea ex maximo spũ quo anhæ lamus:uox nõ efficit̃:& leui & nõ coartato spũ quotiẽs uolumus efficit̃.Nõ ẽ igit̃ cõphẽsum quõ fiat:aut qd sit oĩo.Nec me nũc ĩ academiæ sniam delabi putes:qa nõ oĩa sunt comprahensibilia.Vt enim fatendum est multa nesciri quæ uoluit deus ĩtelligentiam hoĩs excedere:sic tamen multa esse quæ possint & sensibus per/ cipi & rõne comprahendi.Sed erit nobis contra phõs ĩtegra disputatio.Cõficiamus igit̃ spatium quo nunc decurrimus.

Vbi sit mentis sedes: & qua rõne corpori cõiungat̃. Cap. XVI.

MEntis quoq; rõnẽ incõprahensibilẽ esse qs nesciat:nisi q oĩno illã nõ hẽt: cũ ipa mẽs quo loco sit: aut cuiusmodi nesciat̃?Varia ergo a philosophis de natura eius ac loco disputata sunt. At ego nõ dissimulabo qd ipse sentiã:nõ qa sic esse affirmẽ:quod est ĩsipientis in re dubia facere:sed ut expo/ sita rei difficultate ĩtelligas quãta sit diuinorũ operũ magnitudo. Quidã sedẽ mẽtis ĩ pectore esse uoluerũt:qd̃ si ita ẽ:quãto tandẽ miraculo dignũ ẽ in obscuro ac tenebroso hĩtaculo sitã ui tãta rõnis atq; in telligẽtiæ luce uersari:tũ q; ad eã sensus ex oĩ corporis pte cõueniunt:ut in q̃liber regione mẽbrorũ psens eẽ uideat̃.Alii sedẽ eius ĩ cerebro eẽ dixerũt.Et sane argumentis pbabilibus usi sunt:oportuisse.s.q; totius cor/ poris regimẽ hẽret:potius ĩ sũmo tanq̃ ĩ arce corporis hĩtare:nec qcq̃ esse sublimius:q̃ id qd̃ uniuersum rõ/ ne moderet̃:sicut ipse mũdi dñs & rector ĩ sũmo ẽ.Deĩde q; sensus oĩs.i.audiẽdi:& uidẽdi & odorãdi ministra mẽbra ĩ capite sũt locata:quorũ oĩum uiæ nõ ad pectus:sed ad cerebrũ ferãt.Alioqn necesse nos eẽt tardius sentire:donec sentiendi facultas longo itinere per collũ ad pectus usq; descenderet.Hi uero aut non multũ: aut fortasse nõ errãt. Videt̃.n.mẽs quæ dominatũ corporis tenet ĩ sũmo capite cõstituta: tanq̃ in cælo deus. Sed quum in aliqua sit cogitatione cõmeare ad pectus:& q̃si ad secretũ aliquod penetrale secedere: ut consi/ lium tanq̃ ex thesauro recondito eliciat:ac proferat.Ideoq; cũ intenti ad cogitandum sumus:& cũ mẽs occu pata in altũ se abdiderit:neq; audire quæ circunsonant:neq; uidere quæ obstãt solemus.Id uero siue ita est:

admirãdũ ꝑfecto ẽ quõ id fiat: cũ ad pectus ex cerebro nullũ iter pateat. Sin aũt nõ: hoc tamẽ nihilominus ad-
mirãdũ est: ꝙ diuĩa nescio q̃ rõne fiat: ut ita esse uideaẽ. An põt aliqs non admirari: ꝙ sensus ille uiuus atq cæ-
lestis: q mens uel aĩus nũcupaẽ: tantæ mobilitatis est: ut ne tũ qdẽ cũ sopitus ẽ conqescat: tantæ celeritatis: ut
uno tẽporis puncto cælũ omne collustret: si uelit: maria ꝑuolet: terras & urbes pagret. Oĩa deniq q̃ libuerit
q̃uis lõge lateq sũmota sint: ĩ cõspectu sibi ipe cõstituat. Et miraẽ aliqs si diuina mẽs dei p uniuersas mundi
partes intẽra discurrit: & oĩa regit: oĩa moderaẽ: ubiq ꝑsens: ubiq diffusa: cũ tãta sit uis ac ptãs mẽtis huma-
næ ĩtra mortale corpus ĩclusæ: ut ne septis qdẽ grauis huius ac pigri corporis: cui illigata ẽ: coerceri nullo pa-
cto possit: quominus sibi liberã uagandi facultatẽ qetis ĩpatiẽs largiaẽ. Siue igiẽ ĩ capite mẽs habitat: siue ĩ pe-
ctore: põt ne aliqs cõpræhendere quæ uis rõnis efficiat: ut sensus ille cõpræhensibilis aut in medulla cerebri
hæreat: aut ĩ illo sanguine bipartito qui est ĩclusus in corde: ac nõ ex eo ipso colligat quãta sit dei ptãs: ꝙ aius
seipm nõ uidet: aut qlis aut ubi sit: nec si uideat tamẽ ꝑspicere possit: quo pacto rei corpali res ĩcorpalis adiũ-
cta sit: siue ẽt mẽtis locus nullus ẽ sed p totũ corpus sparsa discurrit: & qd ẽt fieri põt: & a Xenocrate Platonis
discipulo disputatũ ẽ. Siqdẽ sensus ĩ qlibet pte corpis ꝑsto ẽ: nec qd sit mẽs: nec q̃lis itelligi põt: cũ sit natura
eius tã subtilis ac tẽuis: ut solidis uisceribus ĩfusa uiuo & q̃si ardẽti sensu mẽbris oĩbus misceaẽ. Illud ãt caue:
ne unq̃ simile ueri putaueris qd Aristoxenus dixit: mẽtẽ oĩo nullã eẽ: sed q̃si armoniã ĩ fidibus ex cõstructiõe
corpis & cõpagibus uiscerũ ui ĩ sentiẽdi existere. Musici. n. ĩtẽtionẽ cõcẽtũq neruoꝝ in integros modos sine ul-
la offensiõe cõsonãtiũ armoniã uocãt. Voluit igiẽ aĩum simili rõne cõstare in hoĩe: q̃ cõcors modulatio con-
stat ĩ fidibus. s. ut singularũ corporis partiũ firma cõiũctio mẽbrorũq oĩum cõsentiẽs in unũ uigor motũ il-
lũ sensibilẽ faciat: aĩumq cõcinet: sicut sunt nerui bene itẽti ad cõspirãtẽ sonũ. Et sicuti ĩ fidibus rũ aliqd aut
itercæptũ: aut relaxatũ ẽ: oĩs canẽdi rõ turbaẽ & soluiẽ: ita ĩ corpe cũ ps aliq̃ mẽbroꝝ duxerit uitium destrui
uniuersa: corruptisq oĩbus atq turbatis: occidere sensũ: eãq mortẽ uocari. Veꝝ ille si qcq̃ mẽtis hũisset: non
armoniã de fidibus ad hoĩem trãstulisset. Nõ. n. canere sua sponte fides possunt: ut sit ulla in his cõparatio ac
similitudo uiuentis. Animus aũt sua sponte & cogitat & moueẽ. Quod si qd in nobis armoniæ simile foret:
ictu moueret externo. sicut nerui manibus: qui sine tactu artificis pulsuq digitorũ: muti atq inertes iacent.
Sed nimirũ pulsandus ille manu fuit: ut aliquãdo sentiret: quia mens eius ex mẽbris male cõpacta torpebat.

Xenocrates

Aristoxenus

Qd aĩa sit æterna: & quid sit secũdũ philosophoꝝ uarias opiniones. Cap. XVII.

Vperest de aĩa dicere: q̃q̃ pcipi rõ eius & natura nõ possit. Nec iõ tamẽ ĩmortalẽ esse aĩam nõ ĩtelligi-
mus: quoniã qcqd uiget: mouetur q p se semp: nec uideri aut tangi põt: æternũ sit necesse ẽ. Quid
aũt sit aĩa nõdũ ĩter philosophos cõuenit: nec unq̃ fortasse cõueniẽ. Et aliĩ sanguinẽ eẽ dixerũt: aliĩ
ignẽ: aliĩ uẽtũ: unde aĩa uel aĩus nomẽ accæpit: qd græce uẽtus ανεμος dr: nec illoꝝ tamen qsq̃ di-
xisse aliqd uideẽ. Nõ. n. si aĩa sanguĩe aut p uulnus effuso: aut febriũ calore cõsumpto: uideẽ extigui cõtinuo. ĩ
materia sanguinis aĩæ rõ ponẽda ẽ: ueluti si eueniat ĩ q̃stionẽ lumẽ quo utimur qd sit: & respõdeaẽ oleũ esse:
quoniã cõsũpto illo lumẽ extiguiẽ: cũ sint utiq diuersa. sed alteꝝ sit alterius alimẽtũ. Videẽ ergo aĩa similis
eẽ lumini: q̃ nõ ipsa sit sanguis: sed hũoi e sanguinis aliẽ: ut lumẽ oleo. Qui ãt ignẽ putauerũt hoc usi sũt argu-
mẽto: ꝙ ꝑsente aĩa corpus caleat: recedente frigescat. Sed ignis & sensu ĩdiget: & uiẽ & uri: & tactu cõburit. Aĩa
uero & sensu aucta ẽ & uideri nõ põt: & nõ adurit. Vnde apparet aĩam nescio qd eẽ deo simile. At illi q uentũ
putãt: hoc fallũẽ: ꝙ ex aere spiritũ ducẽtes: uiuere uideamur. Varro itaq diffinit: Aĩa ẽ aer cõceptus ore: defer-
uefactus ĩ pulmone: tepefactus ĩ corde: diffusus ĩ corpus. Hæc aptissime falsa sunt. Neq. n. tam obscurã nobis
huiusmõi reꝝ dico eẽ rõnẽ: ut ne hoc qdẽ itelligamus qd ueꝝ eẽ nõ possit. An si mihi qs dixerit æneũ eẽ cæ-
lũ: aut uitreũ (ut Empedocles ait) aerẽ glaciatũ: statim ne assentiar: qa cælũ ex q̃ materia sit ignorẽ. Sicut. n.
hoc nescio: ita illd scio. Aĩa ergo nõ ẽ aer ore cõceptus: qa multo prius gigniẽ aĩa q̃ cõcipi aer ore possit. Nõ. n.
post partũ ĩsinuaẽ ĩ corpus (ut qbusdã phis uideẽ) sed post cõceptũ ꝓtinus: cũ foetũ ĩ utero necessitas diuĩa for-
mauit: qa adeo uiuit ĩtra uiscera genitricis: ut & ĩcremẽto augeaẽ: & crebris pulsibus gestiat emicare. Deniq
abortũ fieri necesse ẽ: si fuerit aĩal ĩtus extinctũ. Cæteræ definitiõis ptes eo spectãt: ut illis nouẽ mẽsibus qbus
ĩ utero fuimus: mortui eẽ uideamur. Nulla ergo ex his tribus uera sñia ẽ. Nec tamẽ in tantũ falsos esse dicẽ-
dũ ẽ qui hæc senserũt: ut oĩno nihil dixerit. Nã & sanguine simul: & calore: & spiritu uiuimus. Sed cum con-
stet anima in corpore his oĩbus adunatis: nõ expresserũt ꝓprie quid esset: qa tam nõ põt exprimi q̃ uideri.

Varro

Empedocles

Vtrum animus & anima sint idem. Cap. XVIII.

Equiẽ alia & ipsa iextricabilis q̃stio. Idẽ ne sit aĩa & aĩus: an uero aliud sit illud quo uiuimus: aliud
aũt quo sentimus & sapimus. Nõ desunt argumẽta in utrãq partẽ. Qui. n. unũ eẽ dicũt: hãc rõnẽ
sequunẽ: ꝙ neq uiui sine sensu possit: nec sentiri sine uita: ideoq esse nõ posse diuersum id qd nõ
põt separari: sed qcqd ẽ illud & uiuẽdi officiũ: & sentiẽdi hr̃e rõnẽ. Iccirco aĩum & aĩam idifferẽter
appellãt duo epicurei poetæ. Qui ãt dicũt eẽ diuersa: sic argumẽtanẽ ex eo posse ĩtelligi aliud eẽ mentẽ: aliud
eẽ aĩam: qa incolumi aĩa mens possit extigui: qd accidere soleat ĩsanis. Itẽ ꝙ aĩa morte sopiaẽ: aĩus somno. Et
qdẽ sic: ut nõ tantũ qd fiat: aut ubi sit ignoret: sed ẽt reꝝ falsaꝝ contẽplatõe fallaẽ. Qd quo ipsum fiat: nõ põt
peruideri: cur fiat põt. Nam requiescere nullo pacto possumus: nisi mẽs uisionũ imaginibus occupata teneaẽ.
Latet aũt mens oppressa somno tanq̃ ignis obducto cinere sopitus: quẽ si paululũ cõmoueris: rursus ardescit
& q̃si euigilat. Auocaẽ ergo simulacris: donec mẽbra sopore irrigata uegeteneẽ. Corpus. n. uigilante sensu li-
cet iaceat imobile: tamen nõ est qetũ: qa flagrat in eo sensus: & uibrat ut flãma & artus omnes ad se astrictos
tenet. Sed postq̃ mens ad cõtempladas imagines ab intẽtione traducta est: tunc demũ corpus omne resoluiẽ
in quietẽ. Traduciẽ autem mẽs cogitatione cæca: cũ cogentibus tenebris secũ tantũmodo esse cœperit: dum
intẽta est in ea: de quibus cogitat: repẽte somnus obrepit: & in species ꝓximas sensum ipsa cogitatio declinat.
Sic ea quæ sibi ante oculos posuerat uidere quoq incipit. Deinde procedit ulterius; & si auocamenta inue-

nit:ut saluberrimã q̃etẽ corporis ĩterrũpat. Nã ut mẽs ꝑ diẽ ueris uisiõibus auocat̃:ne obdormiat:ita falsis ne excitet̃. Nã si nullas imagines cernat:aut uigilare illã necesse ẽ:aut ꝑpetua morte sopiri. Dormiẽdi ergo cã tributa ẽ a deo rõ somniãdi:& qdẽ in cõe uniuersis aiantibus. Sed illud hoĩ ꝑcipue:ꝗ cũ eã rõne deus qetis cã daret facultatẽ sibi reliqt docẽdi hoĩem futura ꝑ somniũ. Nam & historiæ sæpe testant̃ extitisse somnia:quoꝝ præsens & admirabilis fuerit euentus:& respõsa uatũ nostroꝝ ex parte somnii cõstiterũt. Quare neq̧ semꝑ uera sunt:neq̧ semꝑ falsa Virgilio teste:q duas portas uoluit eẽ somnioꝝ. Sed q̃ falsa sunt dormiẽdi causa uident̃:quæ uero immitunt̃ a deo:ut ĩminens bonũ aut malũ hac reuelatione discamus.

De origine animæ & an sit. Cap. XIX.

ILlud quoq̧ in q̃stionẽ uenire põt. Vtrũ ne aĩa ex p̃re an potius ex m̃re. an uero ex utroq̧ generet̃. Sed ego id meo iure ab ancipiti uẽdico. Nihil.n.ex his tribus uerũ est:qa neq̧ ex utroq̧:neq̧ ex alterutro serũt̃ aĩæ. Corpus.n.ex corporibus nasci põt:quoniã cõfert̃ aliqd ex utroq̧. De aĩs aĩa non põt:qa ex re tenui & ĩcõprehẽsibili nihil põt decidere. Itaq̧ serendaꝝ aĩaꝝ rõ uni ac soli deo subiacet. Deniq̧ cælesti sumus oẽs semine oriũdi. Oĩbus idẽ ille pater ẽ (ut ait Lucretius) Nã de mortalibus nõ põt qcq̃ nisi mortale generari. nec putari p̃r debet:qa trãsfudisse aut ĩspirasse aĩam de suo nullo mõ sentit:nec si sentiat q̃do tamẽ aut qũo id fiat:hẽat aĩo cõprehẽsum. Ex quo apparet nõ a parentibus dari aĩas:sed ab uno eodẽq̧ oĩum deo p̃re:q legẽ rõnẽq̧ nascẽdi tenet solus:siqdẽ solus efficit. nã terreni parentis nihil ẽ nisi ut humorẽ corꝑis in quo est materia nascẽdi cũ sensu uoluptatis emittat uel recipiat:& citra hoc ẽt opus humoris istius hõ resistit:nec amplius qcq̃ põt: ideo nasci sibi filios optãt:qa nõ ipsi faciũt. Cætera iã dei sunt oĩa.s.cõceptus ipse:& corꝑis ĩformatio:& ĩspiratio aĩæ:& partus ĩcolumis:& q̃rũq̧ deinceps ad hoĩem cõseruãdũ ualẽt: illius munus ẽ ꝗ spiramus:ꝗ uiuimus:ꝗ uigemus: Nã p̃terq̃ ꝗ ipsius beneficio ĩcolumes sumus corpore:& ꝗ uictũ nobis ex uariis rebus subministrat:sapiẽtiã quoq̧ hoĩ tribuit:quã terrẽus p̃r nullo mõ dare põt. Iõq̧ & de sapiẽtibus stulti:& de stultis sapiẽtes sæpe nascũt̃:qd̃ qdã fato ac sideribus assignãt. Sed nõ est nũc locus de fato differendi. Hoc dicere satis ẽ:ꝗ ẽt si astra efficiẽtiã reꝝ cõtinẽt:nihilominus oĩa a deo fieri: q astra ipsa & fecit:& ordinauit. Inepti ergo q hãc p̃tatẽ deo detrahunt & opi eius attribuũt. Hoc igit̃ dei munere cælesti atq̧ ꝑclaro an utamur an nõ utamur ĩ nr̃a uoluit eẽ p̃tate. Hoc.n.concesso ipsum hoĩem uirtutis sacramẽtis religauit:quo uitã posset adipisci. Dedit ei & cõstituit aduersariũ neq̃ssimũ & fallacissimũ spĩtũ:cũ quo ĩ hac terrestri uita sine ulla securitatis reqe dimicaret. Cur ãt deus hunc uexatorẽ generi hoĩum cõstituerit breuiter exponã.

Lucretius

Cur deus dedit spiritum tentatorem. Cap. XX.

ANte oĩa diuersitatẽ uoluit eẽ:iõq̧ uulgo nõ apuit ueritatẽ:sed eã paucissimis reuelauit:q diuersitas oẽ arcanũ mũdi cõtinet. Hæc ẽ.n.q̃ faciat eẽ uirtutẽ:q̃.s.nõ mõ eẽ:sed ne apparere qdẽ:qa uirtus eẽ nõ poterit:nisi fuerit cõpar aliqs:in quo supetãdo uim suã uel exerceat:uel ostẽdat. Nã ut uictoria cõstare sine certamĩe non põt:sic nec uirtus qdẽ ipsa sine hoste. Itaq̧ quoniã uirtutẽ dedit hoĩ: statuit ei ecõtrario inimicũ:ne uirtus ocio torpẽs naturã suã ꝑderet. Cuius oĩs rõ ĩ eo ẽ:ut cõcussa & labefactata firmet̃:nec aliter ad summũ fastigiũ possit ꝑuenire:nisi prudẽti manu semꝑ agitata:se ad salutẽ suã dimicandi tenore fundauerit. Noluit.n.deus hominẽ ad ĩmortalẽ illã beatitudinẽ delicato itinere ꝑuenire. Daturus ergo uirtutẽ:dedit hostẽ prius.q animis hoĩum:cupiditates:& uitia immitteret: q eẽt auctor erroꝝ maloruq̧ oĩum machinator:ut quoniã deus hoĩem ad uitã uocat:ille cõtra ut rapiat & traducat ad mortẽ. Hic ẽ q aut ĩducit aut decipit eos:q ueritati studẽt:aut si dolo & studiis nõ quiuerit:uirilẽ gerit aĩam:qua sublimiũ uigorẽ labefactare conet̃:ĩfanda dictu & execrabilia mohẽs:uexat & ĩterficit:& tamẽ ut ꝓsternit multos:sic a multis uictus ꝓstratusq̧ discedit. Magna est.n.uis hoĩs:magna rõ:magnũ sacramentũ. A quo siqs non defecerit: nec fidẽ suã deuotioẽmq̧ prodiderit:hic beatus:hic deniq̧ (ut breuiter finiã) similis deo sit necesse est. Errat enim quisquis hominẽ carne metit̃. Nam hoc corpusculũ quo induti sumus:hominis receptaculum ẽ. Nã ipse homo neq̧ tangi:neq̧ aspici:neq̧ comprehendi potest:quia latet intra hoc quod uidet̃. Qui si delicatus ac tener in hac uita aliter fuerit q̃ rõ eius exposcit:si uirtute cõtẽpta desideriis se carnis addixerit: cadet & premet̃ in terrã. Si aũt (ut debet) statũ suum quem rectum recte sortitus est:& prompte cõstanterq̧ defenderit: si terræ: quam calcare ac uincere debet:non seruierit:uitam merebitur sempiternam.

Operis conclusio:& ueritatem superari non posse. Cap. XXI.

HAec ad te Demetriane interim paucis & obscurius fortasse q̃ decuit:ꝓ rerũ ac temporis necessitate perorauí:qbus cõtẽtus eẽ debeas. Pluta & meliora laturus:si nobis ĩdulgentia cælitus uenerit: tunc & ego te ad ueræ philosophiæ doctrinã & planius & uerius cohortabor. Statui.n.q̃ multa porero lr̃is tradere:q̃ ad uitæ beatæ statũ spectẽt. Et qdẽ cõtra phõs:quoniã sunt ad ꝑturbãdã ueritatẽ ꝑniciosi & graues. Incredibilis ẽ.n.uis eloquẽtiæ & argumẽtandi differẽdiq̧ subtilitas:q̃uis facile deceperat:quos partim nr̃is armis:partim uero ex ipsoꝝ inter se cõcertatiõe sumptis reuincemus: ut appareat eos ĩduxisse potius errorẽ q̃ sustulisse. Fortasse mireris ꝗ rãtũ facinus audeã. Patiemur ne igit̃ extingui aut opprimi ueritatẽ? Ego uero libẽtius uel sub hoc onere defecerĩ. Nã si.M.Tullius eloquẽtiæ ipsius unicũ exẽplar ab ĩdoctis & ineloquẽtibus:qa tamẽ ꝓ uero tuebant̃:sæpe supatus ẽ: cur desperemus ueritatẽ ipsam cõtra fallacẽ captiosamq̧ facundiã:sua ꝓpria ui & claritate ualituram? Illi qdẽ sese patronos ueritatis ꝓfiteri solẽt. Sed quis põt eã rẽ defendere:quã nõ didicit? aut illustrare apud alios quã ipse nõ nouit? Magnũ uideor polliceri:sed cælesti opus ẽ munere:ut nobis facultas ac tẽpus ad ꝓposita ꝑsequenda tribuat̃. Qd̃ si uita est optãda sapiẽti ꝓfecto nullã aliã ob cãm uiuere optauerim:q̃ ut aliqd efficiã:qd̃ uita dignũ sit:& qd̃ utilitatẽ legẽtibus: & si nõ ad eloq̃ntiã:qa tenuis in nobis facũdiæ riuus ẽ:ad uiuendũ tamẽ afferat: qd̃ ẽ maxime necessarium. Quo perfecto:satis me uixisse arbittabor & officium hominis implesse: si labor meus aliquos homines ab erroribus liberatos:ad iter cæleste direxerit. Domino Iesu gratias.

Lactantii Firmiani de Phœnice carmina.

Est locus in primo fœlix oriente remotus:
Qua patet æterni maxima porta poli.
Nec tātū æstiuos hyemisq; ppinquus ad/ (ortus:
In quo sol uerno fūdit ab axe diē.
Illic planicies tractus diffundit apertos:
Nec tumulus crescit: nec caua uallis hiat.
Sed nostros montes: quorum iuga celsa putantur:
Per bis sex ulnas eminet ille locus.
Hic solis nemus est: & consitus arbore multa
Lucus: perpetuæ frondis honore uirens.
Cum phaetontæis flagrasset ab ignibus axis:
Ille locus flammis inuiolatus erat.
Et cum diluuium mersisset fluctibus orbem:
Deucalionæas exuperauit aquas.
Non hunc exangues morbi: non ægra senectus:
Nec mors crudelis: nec metus asper adit.
Nec scelus infandum: nec opum uesana cupido:
Aut metus: aut ardens cædis amore furor.
Luctus acerbus abest: & ægestas obsita pannis:
Et curæ insomnes: & uiolenta fames.
Non ibi tempestas: nec uis furit horrida uenti:
Nec rigido terram rore pruina tegit.
Nulla super campos tendit sua uellera nubes:
Nec cadit ex alto turbidus humor aquæ.
Sed fons in medio est: quem uiuum nomine dicunt:
Perspicuus lucens: dulcibus uber aquis.
Qui semel erumpens per singula tempora mensum
Duodecies undis irrigat omne nemus.
Hic genus arboreum procero stipite surgens
Non lapsura solo mitia poma gerit.
Hoc nemus: hos lucos auis incolit unica phœnix:
Vnica sic uiuit morte refecta sua.
Paret & obsequitur Phœbi memoranda satelles:
Hoc natura parens munus habere dedit.
Lutea cum primum surgens aurora rubescit:
Cum primum rosea sidera luce fugat:
Ter quater illa pias immergit corpus in undas.
Ter quater e uiuo gurgite libat aquam.
Tollitur: ac summo consedit in arboris altæ
Vertice: quæ totum despicit una nemus.
Et conuersa nouos Phœbi nascentis ad ortus
Expectat radios: & iubar exoriens.
Ast ubi sol pepulit fulgentis lumina portæ:
Et primum emicuit luminis aura leuis:
Incipit illa sacri modulamina fundere cantus:
Et mira lucem uoce ciere nouam.
Quam nec iuleæ uoces: nec tibia possit
Musica cyrræis assimilare modis.
Sed neque olor moriens imitari posse putatur:
Nec cyllenEæ fila canora lyræ.
Postquam Phœbus equos in aperta refudit olympi:
Atque orbem totum perculit usque means:
Illa ter alarum repetito uerbere plaudit:
Non errabilibus nocte dieque sonis:
Atq; eadem celeres etiam discriminat horas:
Igniferumq; caput ter uenerata silet.
Antistes nemorum luce ueneranda sacerdos:
Et sola arcanis conscia phœbe tuis.
Quæ postquam uitæ iam mille peregerit annos:
Ac se reddiderint tempora longa grauem.
Vt reparet lassum spaciis urgentibus æuum:
Assueti nemoris dulce cubile fugit.
Cumque renascendi studio loca sancta reliquit:
Tunc petit hunc orbem: mors ubi regna tenet.
Dirigit in Syriam celeres longæua uolatus:
Phœnicis nomen cui dedit ipsa uetus.
Secretosque petit deserta per auia lucos:
Hic ubi per saltus silua remota latet.
Tunc legit aereo sublimem uertice palmam:
Quæ gratum phœnix ex aue nomen habet.
Quam nec dente potens animal perrumpere possit:
Lubricus aut serpens: aut auis ulla rapax.
Tum uentos claudit pendentibus Aeolus antris:
Ne uiolent flabris aera purpureum:
Neu concreta notho nubes per inania cæli:
Summoueat radios solis: & obsit aui.
Construit inde sibi seu nidum: siue sepulchrum.
Nam perit ut uiuat: se tamen ipsa creat.
Colligit hinc succos: & odores diuite silua:
Quos legit assyrius: quos opulentus arabs.
Quos aut Pygmeæ gentes: aut India carpit:
Aut molli generat terra Sabæa sinu.
Cinnama dehinc auramq; procul spirantis amomi
Congerit: & mixto balsama cum folio.
Non casiæ mitis: non olentis uimen achanti:
Nec thuris lachrymæ: guttaq; pinguis abest.
His addit teneras nardi pubentis aristas:
Et sociat mirrhæ pascua grata nimis.
Protinus in strato corpus mutabile nido:
Vitaliq; thoro membra quieta locat.
Oreq; dehinc succos membris circumq; supraque
Inicit exequiis immoritura suis.
Tunc inter uarios animam commendat odores:
Depositi tanti nec timet illa fidem.
Interea corpus genitali morte peremptum
Aestuat: & flammas *protulit ipse calor.*
Aereoque procul de *lumine concipit ignem:*
Flagrat: & ambustum soluitur *in cinerem.*
Hos uelut in *massam* cineres *in morte coactos*
Conflat: & effectum *seminis instar habet.*
Hinc animal primum sine membris fertur oriri:
Sed fertur uermis lacteus esse color.
Creuerit immensum subito cum tempore certo:
Seq; oui teretis colligit in speciem.
Inde reformatur qualis fuit ante figura:
Et phœnix ruptis pullulat exuuiis.
Ac uelut agrestes cum filo ad saxa tenentur:
Mutari pennæ papilione solent.
Non illi cibus est nostro concessus in orbe:
Nec cuiquam implumē pascere cura subest.
Ambrosios libat cælesti nectare rores:
Stellifero teneri qui cecidere polo.
Hos legit: his mediis alitur in odoribus ales:
Donec maturam proferat effigiem.
Ast ubi primæua cœpit florere iuuenta:
Euolat ad patrias iam reditura domos.
Ante tamen proprio quicquid de corpore restat:
Ossaque: uel cineres: exuuiasq; suas.
Vnguine balsameo: mirrhaq; & thure soluto
Condit: & in formam conglobat ore pio.
Quam pedibus gestans contendit solis ad ortus:
Inq; ara residens promit in æde sacra.
Mirandam sese præstat: præbetq; uehenti:
Tantus ibi decor est: tantus abundat honor.
Principio color est: qualis sub sidere cæli

Mitia quem croceo punica grana legunt.
Qualis inest foliis:quæ fert agreste papauer:
Cum pendens uestit sole rubente polus.
Hoc humeri pectusq; decens uelamine fulgent:
Hoc caput:hoc ceruix:summaq; terga nitent.
Caudaq; porrigit fuluo distincta metallo:
In cuius maculis purpura mixta rubet.
Clarum inter pennas insigne desuper iris:
Pingere ceu nubem desuper alta solet.
Albicat insignis mixto uiridante smaragdo:
Et puro cornu gemmea cuspis hiat.
Ingentes oculos credas:geminosq; hiacynthos:
Quorum de medio lucida flamma micat.
Aequatur toto capiti radiara corona
Phœbei referens uerticis alta decus.
Crura tegunt squammæ flauo distincta metallo:
Ast ungues roseus pingit honore color.
Effigies inter pauonis mixta figuram
Cernitur:& mixtam phasidis inter auem.
Magniciem terris arabum quæ gignitur ales
Vix æquare potest:seu fera:seu sit auis.
Non tamen est tarda ut uolucres: q̃ corpore magno:
Incessus pigros per graue pondus habent.
Sed leuis & uelox regali plena decore.
Talis in aspectu se præbet usq; hominum.
Conuenit Aegyptus tanti ad miracula uisus:
Et raram uolucrem turba salutat ouans.
Protinus insculpunt sacrato in marmore formam:
Et signant titulo remq;:diemq; nouo.
Contrahit in cœtum sese genus omne uolantum:
Nec prædæ memor est ulla:nec ulla metus.
Alitum stipata choro uolat illa per altum:
Turbaq; prosequitur munere læta pio.
Sed postq̃ puri peruenit ad ætheris auras:
Mox redit ista suis conditur illa locis.
Hæc fortunatæ sortis:natisq; uolucris:
Cui de se nasci præstitit ipse deus:
Fœmina sit:uel masculus hæc : seu sorteq; neutrum:
Fœlix quæ ueneris fœdera nulla colit.
Mors illi Venus est:sola est in morte uoluptas:
Vt possit nasci:hæc appetit ante mori.
Ipsa sibi proles:suus est pater:& suus hæres:
Nutrix ipsa sui:semper alumna sibi.
Ipsa quidem sed non eadẽ:quia est ipsa:nec ipsa est
Aeternam uitam mortis adepta bono.

Ouidius mathamor.de phœnice.

n Ec tamẽ ex aliis generis primordia ducit
Vna est quæ reparet:seq; ipsa reseminet ales
Assyrii phœnica uocant : nõ fruge nec herbis
Sed lachrymis thuris:& succo uiuit amomi.
Hæc ubi quinq; suæ compleuit sæcula uitæ:
Illicis in ramis:tremulæq; cacumine palmæ
Vnguibus ac puro nidum sibi construit ore:
Quo simul ac casias:& nardi leuis aristas:
Quassaq; cũ fulua substrauit cinama myrrha.
Se superiponit:finitq; in odoribus æuum.
Inde ferunt totidem quæ uiuere debeat annos
Corpore de primo uolucrem phœnica renasci.

Dantes

Ossi per li gran saui se confessa
c Che la phœnice muore:e poi renasce
Che al cinquecenteno anno se rapressa.
Herba ne biada in sua uita non pasce.
Ma sol de incenso lachrymæ & amomo:
E nardo:& myrrha son le ultime phasce.

Lactãni firmiani de resurrectionis dominicæ die.

s Alue festa dies toto uenerabilis æuo:
Qua deus infernum uicit:& astra tenet.
Tempora florigero rutilant distincta sereno:
Et maiore poli lumine porta patet.
Altius igniuomum solem cæli orbita ducit:
Qui uagus oceanas exit & intrat aquas.
Armatus radiis elementa liquentia lustrans:
Hac in nocte breui tendit in orbe diem.
Splendida sincero producunt æthera uultu:
Lætitiamq; suam sydera clara probant.
Terra ferax uario fundit munuscula cultu:
Cum bene uernarit reddit & annus opes.
Mollia purpureum pingunt uiolaria campum:
Prata uirent herbis:& micat herba comis.
Paulatim subeunt stellantia lumina florum:
Floribus arrident gramina cuncta suis.
Semine deposito late seges exilit aruis:
Spondens agricolæ uincere posse famem.
Caudice desecto lachrymat sua gaudia palmes:
Vnde merum tribuat dat modo uitis aquam.
Cortice de matris tenera lanugine surgens
Præparat ad partum turgida gemma sinum.
Subq; hyemis tempus foliorum crine refuso:
Iam reparat uiridans frondea tecta nemus
Mixta salix:abies:corilus:siler:ulmus:acer:nux.
Plaudit quæq; suis arbor amœna comis.
Constructura fauos apis hinc aluearia linquens
Floribus instrepirans poplite mella rapit.
Ad cantus reuocatur auis:quæ carmine clauso:
Pigrior hyberno frigore muta fuit.
Hinc philomena suis attemperat organa cãnis
Fitq; repercusso dulcior aura melo.
Ecce renascentis testatur gratia mundi:
Omnia cum domino dona redisse suo.
Nãq; triumphanti post tristia tartara Christo:
Vndiq; fronde nemus:gramina flore fauent.
Legibus inferni oppressis super astra meantem:
Laudant rite deum lux:polus:arua:fretum.
Qui crucifixus erat deus ecce per omnia regnat:
Dantq; creatori cuncta creata precem.
Mobilitas anni:mensum:lux alma dierum:
Horatum splendor stridula:cuncta fauent.
Hinc tibi silua comis:plaudit quoq; campus aristis:
Hinc grates tacito palmite uitis agit.
Hinc tibi nunc auium resonant uirgulta susurro:
Has inter nimio passer amore canit.
Christe salus rerum : bone cõditor:atq; redemptor:
Vna progenies ex deitate patris.
Irrecitabiliter manans de corde parentis:
Verbum subsistens:& patris ore potens.
Aequalis:concors:socius:cum patre coæuus:
Quo sumpsit mundus principe principium.
Aethera suspendis:sola congeris:æquora fundis:
Quæq; locis habitant:quæ modesata uigent.
Qui genus humanum cernens mersisse profundo:
Vtq; hominem eriperes:es quoq; factus homo.
Nec nostro tantũ uoluisti e corpore nasci:
Sed caro quæ nasci pertulit atq; mori.
Funeris exequias pateris nouus auctor:& orbis:
Intra mortis iter dando salutis opem.

Tristia cessarunt infernæ uincula legis:
Expauitq; chaos luminis ore premi.
Depereunt tenebræ Christi fulgore fugatæ:
Aeternæ noctis pallia crassa cadunt.
Sollicitũ:sed redde fidẽ precor:alma potestas.
Tertia lux redit:surge sepulte meus.
Nõ decet ut uilli tumulo tua membra tegantur:
Non precium mundi uillia saxa premant.
Indignum est cuius clauduntur cuncta pugillo:
Vt tegat inclusum rupe uetante lapis.
Lintea tolle precor:sudaria linque sepulchro:
Tu satis es nobis:& sine te nihil est.
Solue cathenatas inferni carceris umbras:
Et reuoca sursum quicquid ad ima ruit.
Redde tuam faciem:uideant ut sæcula lumen:
Redde diem:qui nos te moriente fugit.
Sed plane implesti remeans pie uictor olympi:
Tartara pressa iacent:nec sua iura tenent.
Inferus insatiabiliter caua guttura pendens:
Qui raperet semper fit tua præda deus.
Eripis innumerum populum de carcere mortis:
Et sequitur liber:quo suus auctor abis.
Euomit absorptam pauida fera bælua plebem:
Et de fauce lupi subtrahit agnus oues.
Hinc tumulũ repetens post tartara carne resumpta:
Belliger ad cælos ampla trophea refers.
Quos habuit pœnale chaos:iam reddidit iste:
Et quos mors peteret:hos noua uita tenet.
Rex sacer ecce tui radiat pars magna trophæi:
Cum puras animas sacra lauacra beant.
Candidus egreditur nitidis exercitus undis:
Atq; uetus uitium purgat in amne nouo.
Fulgentes animas uestis quoq; candida signat:
Et grege de niueo gaudia pastor habet.
Additur hac fœlix concors mercede sacerdos:
Qui dare uult domino dupla talenta suo.
Ad meliora trahens gentili errore uagantes:
Bestia ne raperet munit ouile dei.
Quos prius eua nocens infecerat:hos modo reddit:
Ecclesiæ pastor ubere lacte sinu.

FINIS.

Arguit hic hominum sectas lactantius omnes:
Septeno falsas codice uera docens.
Siue deum tangat turbato lumine cernens:
Ira furor:gemino pernotat inde libro.
Et uolucrum phœnix uersu comprehenditur una:
Quæ nostro nunq̃ pascitur alma solo.
Hincq; redemptoris nostri non carmina desunt:
Quæ positum e tumulo dulce canendo uocant.
Presserat hunc primo mundi caput inclyta roma:
Post regina premit quippe colenda maris.

Nephythomon Lactantii Firmiani incipit.

Carneades

NAm si iusticia est ueri dei cultus.quid eni tam iustũ ad æqtatẽ:tã piũ ad honorẽ : tã necessariũ ad salutẽ:q̃ deũ cognoscere ut parẽtẽ:uenerari ut dominũ:eiusq; legi aut præceptis obtẽperare? Nescierũt ergo iusticiã philosophi:qa nec ipsum deũ agnouerũt : & ideo refelli potuerunt a Carneade:cuius hæc fuit disputatio nullũ eẽ ius naturale.Itaq; oẽs aĩantes ipsa ducente natura cõmoda sua defendere:& iõ iusticia si alienis utilitatibus cõsulet suas negliget: stultitiã esse dicendã.Quod si oẽs populi penes quos sit impiũ:ipsiq; romani:q orbẽ totũ possedere: iusticiã sequi uelint ac suũ cuiq; restituere:quod ui & armis occupauerũt ad casas & egestatẽ reuertẽtur.Quod si fecerint:iustos esse dicemus equidẽ:sed tamẽ stultos iudicare necesse est:qui ut aliis prosint:sibi nocere cõtendant.Deinde si reperiat aliquis hominem:qui aut aurum pro auricalco:aut argentum pro plumbo uendat per errorem : atq; id emere necessitas cogit : utrum dissimulabit & emet paruo : an potius indicabit? iustus utiq; dicetur:quia nõ fefellit:sed idem stultus:qui alteri fecerit lucrum:sibi damnũ : sed facile de damno est. Quid si uita eius in periculũ ueniet:ut eum aliquando necesse sit aut occidere:aut mori : quid faciet? Potest hoc euenire:ut naufragio facto inueniat aliquem imbecillem tabulæ inhærentem : aut uicto exercitu fugiens:reperiat aliquẽ uulneratum equo insidentem:utrum ne aut illum tabula:aut hunc equo deturbabit:ut ipse possit euadere? Si uolet iustus esse non faciet:sed idem stultus iudicabitur:qui dum alterius uitæ parcit: suam perdet.Si faciet quidem sapiens uidebitur:quia sibi consulet:sed & idem malus:q; nocebit. Acuta ista sane:sed respondere ad ea facile possumus. Imitatio enim nominum facit ut sic esse uideatur. Nam & iusticia imaginem habet stultitiæ:nõ tamẽ est stultitia.Et malitia imaginem sapiæ:nõ tamen sapia est. Sed sicut malitia ista in cõseruandis utilitatibus suis ĩtelligens redargui uidet̃:quia nõ sapia:sed calliditas & astutia ẽ: ita & iusticia non debet stultitia:sed ĩnocẽtia noiari:qa necesse ẽ iustũ eẽ sapientẽ & eũ qui sit stultus : iniustũ Nam neq; rõ:neq; natura ipsa permittit:ut is qui iustus est:sapiens non sit:quoniã iustus nihil utiq; facit: nisi quod rectũ & bonũ est:prauũ & malũ semper fugit.Quis aũt discernere bonũ & malũ: prauũ & rectũ poterit:nisi qui sapiens fuerit? Stultus aũt malefacit:quia bonũ & malũ quid sit ignorat:ideo peccat : qa nõ põt praua & recta discernere.Igit̃ neq; stulto iusticiã:neq; iniusto sapiam conuenire . Ergo stultus nõ est qui nec tabula naufragũ:nec equo sauciũ deiecerit:quia se abstinuit a nocendo:quod est peccatũ:peccatũ autẽ uitare sapientis est.Sed ut stultus prima facie uideat̃:illa res efficit qui extingui animã cũ corpore existimant:iccirco omne cõmodum ad hanc uitã referunt.Si enim post mortẽ nihil est:utiq; stulte facit:qui alterius animæ parcit cũ dispendio suæ:aut qui alterius lucro magis q̃ suo consuleret.Si mors animã delet:dãda ẽ opa : quo iustius cõmodiusq; uiuamus.Si aũt uita post mortẽ superest æterna & beata:hanc utiq; corporalẽ cũ omnibus terræ bonis iustus ac sapiens cõtẽnet:quia sciet quale a deo præmiũ sit recepturus. Teneamus igit̃ innocentiã:teneamus iusticiã:subeamus imaginem stultitiæ :ut uerã sapiam tenere possimus.Et si hoĩbus uideatur ineptum ac stultũ torqueri:& mori uelle q̃ liberũ esse & abire sine noxa.Nos tamen omni uirtute omniq; patientia fidem deo exhibere nitamur.Non mors terreat:nec dolor frãgat:quominus uigor animi & cõstantia inconcussa seruet̃.Stultos notent:dũmodo ipsi stultissimi sint:& cæci:& hebetes & pecudibus æquales:qui non intelligunt esse miserum relicto deo uiuo prosternere se:atq; adorare terrena:qui nesciunt ex illis æternã pœnam manere:qui figmenta insensibilia fuerint uenerati:& eos qui nec tormenta : nec mortẽ

pro cultu & honore ueri dei recusauerint:uitam perpetuá consecuturos.Hæc est fidelissima:hæc est uera sa/
pientia:hæc perfecta iusticia . Nihil ad nos attinet: quid iudicent stulti: quid homunculi sentiant.Nos iudi/
ciú dei expectare debemus:ut eos postmodú qui de nobis iudicauerint:iudicemus.Dixi de iusticia quid eét:
sequit̃ ut ostendá qd sit uerú sacrificiú dei:quis iustissimus ritus colédi:ne qs arbitret̃:aut uictimas:aut odo/
res:aut dona p̃cenna desiderari a deo:a quo si fames:si sitis:si algor.si oíum rerꝫ terrenarúq; cupiditas abest:
nõ ergo utit̃ his oibus:quæ téplis aliisq; fictilibus inferunt̃:sed sicut corporalibus corporale: sicutiq; icorpo
ralibus incorporale sacrificiú necessariú est.Illis quæ in usum tribuit homini deus:ipse nõ idiget. Est omnis
terra ipsius sub p̃táte:nõ idiget templo:cuius domiciliú mundus est:nõ indiget simulacro : qui est & oculis:
& méte incõp̃ræhensibilis:non indiget terrenis luminibus:q solé cú cæteris astris in usum hoíbus potuit ac
cendere.Quid igit̃ ab hoíe desiderat deus:nisi cultú mentis:qui é primus & sanctus:Ná illa quæ aut digitis
fiunt:aut extra hoiem sunt:hoc sacrificiú uerꝫ non est:nec quod ex arca:sed qd ꝑ ex corde p̃fertur : non quod
manu:sed quod mente libat̃.Hæc acceptabilis uictima est:quá de seipso animus imolat. Nam quid hostiæ?
quid thura? quid uestes? quid aurum? quid argétum? quid preciosi lapides conferunt:si colentis pura mens
non est? Sola ergo iusticia est quam deus expetit.In hac sacrificium:i hac dei cultus é: de quo nunc mihi dis/
serendum est:docendumq; in quibus operibus iusticia necesse sit contineri.

Duas esse humanæ uitæ uias:nec philosophis ignotum fuit:nec poetis:sed eas utiq; diuerso modo
induxerunt philosophi. Alterá idustriæ:alterá inertiæ esse uoluere:sed hoc minus recte:cú eas ad
solius uitæ cõmoda rettulerunt:melius poetæ:qui alterá iustorꝫ:alteram impiorꝫ esse dixerunt.
Sed í eo peccát:q eas nõ in hac uita:sed apud iferos eé aiunt. Nos unq; rectius: q alterá uitæ:alterá
mortis:& hic tamé has uias eé diximus.Sed illa dexterior:q̃ iusti sunt grádiétes.nõ in elysiú ferre:
sed in cælú.Immortales enim fiunt.Sinisterior ad tartarú.Aeternis eni cruciatibus obducunt̃ iusti.Venerá/
da est a nobis iusticiæ uia:quæ ducit ad uitá.Primú auté iusticiæ officiú est deú cognoscere ut parenté : eúq;
metuere ut dominú:diligere ut patré.Is est eni qui nos genuit:qui uitali spiritu animauit:qui alit:q saluos fa
cit.Habet in nos nõ modo ut pater:uerú etiá ut dominus licentiá uerberandi:& uitæ ac necis potestaté : un/
de illi ab hoíe duplex honos.i.amor cú timore debet̃.Secúdú iusticiæ officiú est hominé agnoscere uelut fra
trem.Si eni idé deus fecit:& uniuersos ad iusticiá:& ad uitá æterná pari conditione generauit.Fraterna utiq;
necessitudine cohæremus:quá qui nõ agnoscit:iniustus est.Sed origo huius mali:quo societas iter se homi/
num:quo necessitudinis uinculú dissoluit̃:est q ab ignorátia ueri dei nascat̃.Qui eni fonté illú benignitatis
ignorat:bonus esse nullo modo potest.Inde est q ex eo tépore:quo multi dii cõsecrari ab hoibus coliq; cœ/
perunt:fugata est(sicut poetæ aiunt) iusticia:sic direptú est omne fœdus:direpta societas iuris humani:cú si/
bi quisq; cõsulere:ius in iuribus cõputare:nocere inuicé:fraudibus aggredi:dolis circúscribere:cõmoda alio/
rum incõmodis adaugere:nõ cognatis:nõ liberis:nec parétibus parcere:ad necé hominú pocula téperare:ob
sidere cú ferro uias: maria infestare:libidini auté quo furor duxerit fræna laxare : nihil deniq; sancti habere:
quod cupiditas infanda nõ uiolaret.Cú hæc fierent: tú leges sibi hoíes cõdiderút pro utilitate cõmuni : ut se
interim tutos ab iniuriis facerent.Sed metus legú nõ scelera cõprimebat:sed licentia submouebat. Poterant
enim leges delicta punire : cõscientiá munire nõ poterát.Itaq; quæ ante palá fiebát:clá fieri cœperút. Circun
scribi etiá iura siqdé ipsi p̃sides legú præmiis muneribusq; corrupti:uel in remuneratione malorꝫ:uel pnicie
iustorꝫ sentétias uendicabát.His accedebát dissensiones & bella:& mutuæ deprædationes:& oppressis legi/
bus sæuiédi potestas licéter assúpta. In hoc statu cú eént húanæ res : misertus é nostri deus.Reuelauit se no/
bis:& ostédit ut in ipso religioné:fidé:castitaté:misericordiá disceremus:legéq; diuiná:quæ humana cú cæle
stibus copulauit:tradente ipso domino sumeremus:qua lege uniuersi: qbus irræriti sumus:errores cum ua
nis & impiis sup̃stitionibus tollerent̃.Quid eni homini debeamus:eadé illa lex præscribit:quæ docet qcqd
homini p̃stiteris:deo p̃stare.Sed radix iusticiæ:& omne fundamétú æqtatis est illud.Vnde ne facias ulli : qd
pati nolis:sed alterius aíum de tuo metieris:si acerbú é iniuriá ferre:& q eá fecerit:uidet̃ iniustus. Transfer in
alterius p̃soná:quod in te sentis:& in tuá qd de altero iudicas:& itelliges tam te iniuste facere : si alteri noce/
as:q̃ alterú:si tibi.Hæc si méte uolumus:innocétiá tenebimus:in qua iusticia uelut in primo gradu cõsistit.
Primus est enim non nocere proximo : sed prodesse.Et sicut in rudibus agris prius q̃ serere incipias:euulsis
sentibus & omniú stirpiú radicibus amputatis:arua purgáda:sic de nostris animis prius uitia detrahéda : &
túc demú uirtutes inserédæ:de qbus seminatæ p uerbú dei fruges imortalitatis oriant̃. Tres affectus uel (ut
ita dicá) tres furcæ sunt:quæ in animis hoís tantas p̃turbatiões ciút:& interdú cogunt ita delinquere: ut nec
famæ:nec piculi sui respectu:tuta habere p̃mittát:circa quæ uindictá cupit a natura:quæ desiderat opes:libi/
do quæ appetit uoluptates.His uitiis resistédú est:hæ stirpes eruendæ : ut uirtutes seri possint. Hos affectus
stoici amputandos:p̃ipatetici téperádos putát.Neutri eorꝫ recte:qa neq; detrahi possúnt.Siquidé natura in/
siti habét certá magnáq; rõné:neq; bonú:quoniá si mala sunt:caredú est : etiá téperádú mediocribus si bona
integris adutédú est.Nos uero neq; detrahédos:neq; minuédos esse dicimus.Nõ eni per se mala sunt : q de/
us homini rõnabiliter cõseruat:sed cú sint utiq; natura bona:quoniá ad tuédá uitá sunt attributa:male uten
do fiant male:sicut si fortissime pro patria dimices:bonú est:si cõtra patriá malú.Sic & affectus si ad usus bo
nos habeas uirtutes erunt:si ad malos:uitia dicent̃. Ira igit̃ ad coertionem peccatorꝫ:idest ad regendá subie/
ctorú disciplinã data est a deo:ut metus licentiá cõprimat & cõpescat audaciá : & qui terminos eius ignorat:
irascitur patibus aut fortioribus.Inde ad immania facinora prosilitur:inde ad cædes:inde ad bella consurgi
tur.Cupiditas ad desideranda & cõquiréda uitæ necessaria tributa est.Sed qui nesciunt fines eius: insatiabili
ter opes congerere nitúntur.Hinc uenena:hinc circúscriptiones:hinc falsa testimonia: hinc omniú fraudum
genera erúpent.Libidinis autem affectus ad procreandos filios insitus & natus est; sed qui limites eius anio

nõ tenent:utuntur eo ad solã uoluptatem. Inde illicitæ iam opes:inde adulteria & stupra:inde omnes corruptelæ oriuntur. Redigendi ergo sunt isti affectus intra fines suos:& in uiam rectã redigendi:in qua & si sunt uehementes:culpam tamen habere non possunt.

COhibẽda est ira cũ patimur iniuriã:& ut malũ cõprimatᷣ:qđ ex certamine ĩpẽdet:& duas maxĩas uirtutes:ĩnocẽtiã:& patiẽtiã teneamus. A natura frãgitᷣ:cũ habemus qđ satis ẽ. Quis enĩ furor ẽ ĩ his cõgerẽdis laborare:q̃ aut latrocinio:aut furore:aut ꝓscriptiõe:aut morte ad alios accersit puenire? Libido extra legittimũ thoꝝ nõ euagetᷣ:sed creãdis liberis seruiat. Appetẽtia.n.nimia uoluptatis:& piculũ parit:& insaniã generat. Et quod ẽ maxime cauendũ:mortẽ accurrit æternã. Nihil est enĩ tam inuisum deo:q̃ mens incæsta & animus ĩpurus. Nec hac sola uoluptate abstinẽdũ sibi putet:quæ capitᷣ ex fœminei coporis copulatiõe:sed & cæteris uoluptatibus sensuũ reliquorũ:qa & ipsæ sunt uitiosæ:& eiusdẽ uirtutis est eas cõtẽnere. Oculoꝝ uoluptas pcipitᷣ ex retũ pulchritudine. Auriũ de uocibus canoris & suasionibus. Nariũ de odore iucũdo. Saporis de cibis dulcioribus:qbus his oĩbus uirtus repugnare fortiter debet:ne his illecebris irrætitus animus:a cælestibus ad terrena:ab æternis ad tẽporalia:a uita ĩmortali ad ppetuã pœnã deprimatᷣ. In saporis & odoris uoluptate hoc periculũ est:ꝙ trahere ad luxuriã poterit. Qui enĩ fuerit his deditus : aut nõ hẽbit ullã rẽ familiarẽ:aut si habuerit absumet: & aget postmodũ uitã detestabilẽ. Qui aũt rapitᷣ auditu:ut taceã de cãtibus:qui sensus sæpe deliniũt:ut etiã status mẽtis furore ꝑturbentᷣ: compositis cæteris oronibus:numerosisq̃ carminibus : aut argutis disputationibus ad impios cultus facile tradunt̃. Inde est ꝙ scriptis cælestibus:qa uident̃ ĩcõpta : nõ facile credunt: qa aut ipsi sunt diserti: aut diserta legere uolũt:nõ quærũt uera:sed dubia:ĩmo illis hæc uident̃ uerissima esse:quæ auribus blãdiuntᷣ: ita respuũt ueritatẽ:dum sermonis uarietate capiuntᷣ. Voluptas uero quæ spectat ad uisum:multiformis est. Nã q̃ pcipitᷣ ex rerũ p̃ciosarũ pulchritudine:auaritiã cõcitat:quæ aliena esse debet a sapiente atq̃ iusto. Quæ autẽ capitᷣ de specie mulierum in alteram capit uoluptatẽ:de qua iã superius locuti sumus.

SVperest de spectaculis dicere quæ quoniã potẽtia sunt ad corrũpẽdos animos: uitãda sapiẽtibus: & contẽnẽda sũt:taliter ꝙ ad celebrãdos deorũ honores ĩuẽta memorantᷣ. Nã munerũ additiões Saturno factæ sũt. Scæna liberi patris est. Ludi uero circẽses Neptuno dicati putantᷣ.ut iam q̃ spectat uel interest:relicto dei cultu:ad ꝓfanos ritus transisse uideatᷣ. Sed ego de re malo dicere : q̃ de origine. Quid tam horribile:tam tetrũ : q̃ hoĩs trucidario? Ideo sæuerissimis legibus uita nostra mulctatᷣ.iõ bella execrabilia sunt ĩuẽta:tamẽ cõsuetudo quatenus homicidiũ sine bello ac sine legibus faciãt: & hoc ut scelus indicat. Quod si interesse homicidio sceleris cõscientia est:& eodẽ facinore spectator obstrictus est:cui & admissor:ergo & his gladiatorũ sceleribus nõ minus cruore ꝑfunditᷣ qui spectat q̃ ille qui facit:nec potest esse imunis a sanguine:qui uoluit effundi : aut uideri nõ ĩterfecisse:qui interfectori & fauet: & præmiũ postulauit. Quid scæna? Num sanctior? in qua comœdia de stupris & amoribus. Tragœdia de ĩcæstis & parricidiis fabulatur. Istrionici etiã impudici gestus:quibus infames fœminas imitatᷣ: libidines:q̃s saltando exprimunt:docent:nõ minus corruptelarum disciplinarũ est:in quo fiunt per imaginẽ:quæ nõ sunt: ut fiant sine pudore quæ uera sunt. Spectant hæc adolescẽtes:quorũ lubrica ætas:quæ frenari ac regi debet: ad uitia & peccata his imaginibus eraditᷣ. Circus nõ innocentior æstimatur:sed maior hic furor est: siquidẽ mentes spectantiũ tanta ferunt̃ insania:ut nõ modo in cõuitia:sed etiã in rixas:necnõ & in prælia & cõtẽtiones sæpe cõsurgant. Fugienda igitur oĩa spectacula:ut trãquillũ mentis statũ tenere possimus. Renunciãdũ noxiis uoluptatibus : ne deliniti suauitate pestifera:in mortis laqos incidamus. Placet sola uirtus:cuius merces immortalis est:cum uicerit uoluptatem. Suppositis autem affectibus : & prædomitis uoluptatibus : facilis in comprimẽdis cæteris labor est:q̃ sit dei ueritatisq̃ sectator:nõ maledicit unq̃:q̃ spectabit a deo benedictionẽ. Hinc iurabit ne deũ ludibrio hẽat:sed ne iurabit qdẽ ne quãdo uel necessitate uel cõsuetudine in periuriũ cadat. Nihil subdole:nihil dissimulãter loquatᷣ:neq̃ abnegabit quod spoponderat:neq̃ ꝓmittet qđ facere nõ possit:nõ inuidebit cuiq̃ qui est suo cõtentus:nec detrahet:aut male alteri uolet:in quẽ forsitan beneficia dei ꝓniora sunt. Nõ furabitᷣ:nec oĩno qcq̃ concupiscet alienũ:non dabit in usura pecuniã. Hoc est enĩ de alienis malis lucra captare:nec tamẽ negabit:siquem necessitas cogit mutuari. Nõ erit asper in filium:nec in seruũ: q̃ meminerit:ꝙ ipse p̃rem hẽat ac dominũ. Ita cũ his aget quẽadmodũ secũ agi uellet. Munera supabundantia nõ recipiet a tenuioribus:nec enĩ iustũ ẽ augeri p̃rimonia locupletũ p dãna miseroꝝ. Vetus præceptũ ẽ nõ occidere:qđ sic accipi debet:nõ tanq̃ iubeamur ab homicidio tantũ:qđ etiã legibus publicis uindicetᷣ manus abstinere:nec iussione ĩterposita:nec uerbo licebit piculũ ĩferre: nec ĩfantẽ necare:aut exponere: nec seip̃m uoluntaria morte dãnare. Item nõ adulterari:sed hoc præcepto nõ solũ corrũpere alienũ mrimoniũ ꝓhibetᷣ:qđ etiam cõi gentiũ iure dãnatᷣ uerũ etiã ꝓstitutis corporibus abstinere. Supra leges lex enĩ dei est:ea quoq̃ quæ pro licitis habent̃ uetat:ut iusticiam consumet. Eiusdem legis est falsum testimonium nõ dicere:quod & ipsum latius patet.si falsum testimoniũ mendacio nocet ei:contra quem dicitᷣ: & fallit eum apud quem dicitᷣ. Nunquam igitᷣ mentiendum est:quia mendacium semper aut fallit:aut nocet. Nõ est uir iustus:quia non sine noxa uitioso sermone mẽtitᷣ. Hinc uero nec adulari licet:pniciosa est enim ac deceptrix adulatio:sed ubiq̃ custodiat ueritatem:quæ licet ad præsens sit insuauis:tamen cum fructus eius atq̃ utilitas apparuerit:non odium pariet (ut ait poeta) sed gratiam.

DIxi de his quæ uetantᷣ:dicam nũc breuiter quæ iubentᷣ. Innocẽtia ꝓxima est misericordiæ. Illa.n. malũ nõ facit:& hæc bonũ operatᷣ. Illa ĩchoat iustitiã hæc cõplet. Nã cũ imbecillior sit hoĩum natura q̃ cæteraꝝ aĩantium:quas deus & instructas ad inferendã: & munitas ad uim repellendã figurat:affectum nobis misericordiæ dedit:ut omne præsidiũ uitæ nostræ in mutuis auxiliis poneremus. Si enim facti ab uno deo:& orti ab uno homine consanguinitatis iure sociamur. Omnes igitᷣ ho-

mines diligere debemus. Itaq; non tantum inferre iniuriam non oportet sed ne illatam quidem uindicare: ut sit in nobis perfecta ĩnocẽtia. Ideo iubet nos deus etiam pro inimicis precem facere semper. Ergo animal commune atq; consors esse debemus: ut nos ĩuicem præstandis recipiendisq; auxilius muniamus. In multis enim casibus & incõmodis fragilitas nostra subiecta est. Speres tibi accidere: qđ alteri accidit. Ita demũ excitaberis ad opẽ ferẽdã: si sumpseris eius aĩum: q opẽ tamẽ ĩ malis cõstitutus ĩplorat. Si qs uictu ĩdiget: ĩpartiamur. Si qs a potẽtiori ĩiuriã sustinet: eruamus. Pateat domiciliũ nr̃m uel peregrinis: uel ĩdigẽtibus tecto. Pupillis defẽsio: uiduis tutela nr̃a nõ desit. Redimere ab hoste captĩos magnũ misericordiæ opus ẽ. Aegros pauperes uisitare: atq; fouere inopes: aut paupes (si obierint) nõ patiamur ĩsepultos iacere. Hæc sunt opa hæc officia misericordiæ: q̃ siqs pfecerit uerũ & acceptũ sacrificiũ deo ĩmolabit. Hæc lætabilior uictima ẽ apud deũ q nõ pecudũ sanguĩe: sed hoĩs pietate placat̃: quẽ deũ (qa iustus ẽ) suã & ipm̃ lege sua & cõditiõe psequit̃: miseret̃ ei quẽ uiderit misericordẽ. inexorabilis ẽ ei: quẽ precãtibus cernit ĩmitẽ. Ergo ut hæc oĩa q̃ deo placẽt: facere possimus: contẽnenda est pecunia: & ad cælestes transferenda thesauros: ubi fur nõ effodiat: nec rubigo consumet nec tyrãnus eripiat. Sed nobis ad æternam opulentiam deo custode seruet̃.

FIdes quoq; magna iustitiæ pars est: quæ maxime a nobis: qui nomen fidei gerimus: conseruanda est: præcipue in religione: quia deus prior est & potentior q̃ homo. Et si est gloriosus pro amicis: pro parentibus: pro liberis: idest pro homine suscipere mortem: & qui hoc fecerit: diuturnam memoriam laudemq; consequitur: quanto magis pro deo: qui potest æternam uitam pro temporali morte præstare. Itaq; cũ inciderit huiusmodi necessitas: ut discedere a deo: atq; ad ritus gẽtiũ trãsire cogamur: nullus nos metus: nullus terror ĩflectat: quominus tradit amico: his fidẽ custodiamus. Deus sit ante oculos: sit in corde: cuius ĩterno auxilio dolor uiscerũ: & adhibita corpi tormẽta supent̃. Nihil tunc aliud q̃ uitæ ĩmortalis præmia cogitemus. Ita facile & dissipandi aut urẽdi artus fuerint tolerabimus: quæ in nos tyrãnicæ dominationis amentia moliet̃. Postremo ipsam mortẽ nõ inuiti aut timidi: sed libenter & ĩterriti subire nitamur: ut sciamus quali apud deũ gloria sumus futuri: triũpharo sæculo ad pmissa uenientes. Quibus bonis: quãta beatitudine breuia hæc pœnarũ mala: & huius uitæ dãna pensemus. Quod si facultas huius gloriæ deerit: habebit fides etiã in pace mercedẽ. teneat̃ ergo in oĩbus uitæ officiis: teneatur in matrimonio. Nõ enĩ satis est: si aut alieno thoro: aut lupanari abstineas. Qui habet coniugẽ: nihil quærat extrinsecus: sed cõtentus ea sola castiget. Inuiolati cubilis sacramẽta custodiat. Adulter enĩ deo & pro incæstus: qui abiecto iugo uel in liberã: uel in seruã peregrina uoluptate luxuriat. Sed sicut fœmina castitate uinculis obligata est: & ne aliud cõcupiscat: ita uir eadẽ lege teneat̃: quo deus ex uiro uxorẽ unius corporis cõpage solidauit. Ideo pcepit nõ dimitti uxorẽ: nisi crimine adulterii deuictã: & nunq̃ cõiugalis fœderis uinculũ: nisi ruperit resoluat̃. Illud quoq; ad cõsumandã pudicitiã iungit̃: ut nõ modo peccatũ absit: uerũ etiã cogitatio. Pollui enĩ mentẽ: quis inani cupiditate manifestũ est. Itaq; iustũ hominẽ qui scit se nec facere oportere: nec uelle. Purganda est igit̃ cõscientia: quã deus puidet: q falli nõ potest. Euacuet̃ omni labe pectus: ut templum dei esse possit: quod nõ auri: nec eboris nitor. sed fidei & castitatis fulgor illustrat. Sed enĩ hæc oĩa difficilia sunt homini: nec patitur cõditio fragilitaris naturæ quenq̃ sine macula. Vltimũ ergo remediũ illud est: ut cõfugiamus ad penitentiã: quæ nõ minimũ locũ ĩter uirtutes habet: quia sui correctio est: ut cũ forte aut re aut uerbo lapsi fuerimus: statim resipiscamus: ac nos deliquisse fateamur: oremusq; a deo ueniã: quã pro sua misericordia nõ negabit: nisi perseuerabimus in errore. Magnũ est pœnitẽtiæ auxiliũ: magnũ solatiũ. Illa ẽ uulnerũ peccatorũq; sanatio: illa spes: illa portus salutis: quã qui tollit: uiã uitæ sibi amputat. quia nemo esse tam iustus potest: ut nunq̃ sit ei pœnitentia necessaria. Nos uero & si nullum sit peccatũ: cõfiteri non debemus: & pro debitis nostris identidem deprecari: gratias agere etiam in malis. Hoc enim semper obsequium domino deferamus.

HVmilitas enĩ chara & amabilis deo est: qui cũ magis suscipiat peccatorẽ confitentẽ: quẽ in regnis cælestibus faciet pro humilitate sublimari. Hæc sunt quæ debet cultor dei exhibere. Hæ sunt uictimæ: hoc sacrificiũ placabile. Hic uerus est cultus: cũ homo mentis suæ pignora in arã dei confert: summa illa maiestas hoc cultore lætatur. Hunc ut filiũ suscipit sibi: quia domũ ĩmortalitatis impartit̃: de qua nunc mihi disserẽdũ est: & arguenda est persuasio eorũ qui extingui aĩas cũ corporibus putauerũt: qui qa necdũ sciebãt: nec arcanũ mũdi perspicere poterãt: ne hoĩs quidem animæque rõnẽ cõpræhẽderũt. Quõ enĩ possent sapientia puidere: qui sciẽtiã nullo modo habẽt? Negãtes ergo nullã prouidẽtiã uriq; deũ: qui fons & caput eorũ est: negauerũt. Sequebat̃ ut ea quæ sunt aut semp fuisse dicerent aut sua spõte esse nata: aut minutorũ seminũ cõglobatione cõcreta: semp fuisse dici põt: q; testes ui subiacent qa ipsum enĩ esse sine aliquo initio nõ põt sua spõte: aut in his nasci põt: qa nulla est sine rõne natura. Semina enĩ principalia quõ esse potuerũt: cũ & semina exordiis oriant̃: & uicissim res ex seminibus? Nullũ igit̃ semen est quod originẽ nõ habet. Sic factũ est ut cũ putarẽt mundũ nulla puidẽtia factũ: ne hominẽ quidem putarent aliqua ratione generari. Quod si nulla esset in fingendo homine rõ uersata: ĩmortalem igit̃ animã esse posse. Alii uero ex aduerso: & deũ esse unũ: & ab eo mundũ factũ: & hominẽ eũ factũ: & aĩas esse ĩmortales existimauere. Sed cũ ea senserũt huiusmodi. nõ tãti diuini operis atq; cõsilii: nec causas: nec rõnes: nec exitus pspexerũt: ut omne ueritatis arcanũ cõsumarent: atq; ueluti fine cõcluderẽt. Sed quia illi facere non potuerũt: quia ueritatẽ perpetuo nõ tenebant: nobis faciendũ est: qui eam cognouimus: deo annunciante. Consideremus igit̃ quæ ratio fuerit huius tanti tamq; ĩmensi operis fabricandi. Fecit deus mundum sicut Plato existimauit: sed cur fecit nõ ostendit: quia bonus inquit: & inuidens nulli fecit quæ bona sunt. At cum uidemus in rerũ natura & bona eẽ: & mala. Põt ergo existere puersus aliquis qualis fuerit Atheus ille: & Theo-

dorus:& Platoni respondere:imo quia malus est:fecit quæ mala sunt. Quō illū redarguet: si quæ bona sunt
defecit? Vnde igit̄ in mala eruperūt:q̄ plerūq; etiā bonis ꝑualēt.in materia inqt cōtinebant̄. Si mala: igitur &
mala ut aut nihil fecerit deus:aut si bona tantū fecit:æterniora sunt mala q̄ facta nō sunt q̄ bona quæ habue-
runt exordiū. Finē igit̄ habebunt quæ aliquādo cœperūt:& permanebūt quæ semp fuerūt. Mala igit̄ potio-
ra sunt. Si autē potiora esse nō possunt:ne æterniora quidē possunt. Ergo aut utraq; semp fuerunt: aut deus
ociosus:aut utraq; ex uno fonte fluxerūt. Est enī conueniēs ut deus oīa fecerit potius q̄ nihil ergo secundū
sententiā Platonis:ideo deus & bonus est:qa bona facit:& malus qa mala. Quod si fieri nō potest:apparet nō
iō factū eē a deo mūdū:qa mundus bonus est:quoniā enī cōplexus & bona & mala : nec fecit propter se qcq̄:
sed ꝓpter aliud. Domus.n.ædificat̄:non ad hoc solū ut sit domus : sed ut suscipiat & tueat̄ habitantē. Itē na-
uis fabricat̄ nō ad hoc:ut nauis uideat̄:sed ut in ea possint hoīes nauigare. Vasa aūt fiūt nō ut uasa sint solum
sed ut capiāt quæ sunt usui necessaria. Sic & mundū deus ad usum aliquē fecerit necesse est. Stoici autē causa
hominū factū esse:& recte. Hoīes enī fruunt̄ his omnibus bonis:quæ mundus in se continet. Sed ipsi homi
nes cur facti sunt:aut quid in illis habeat illa fabricatrix prouidētia nō explicāt. Immortales esse animas idē
Plato affirmat:sed cur:aut quādo:aut quō:aut per quē īmortalitatē assequant̄:aut quid nō tātū illud myste-
rium cur hi qui sunt īmortales futuri:prius mortales nascant̄. Deinde decurso tp̄is uitæ spatio atq; abiectis
fragiliū corporū exuuiis:ad æternā illā beatitudinē transferant̄:nō cōprehendit deniq; nec iudiciū dei:nec di
scrimē iusti & iniusti explicauit:sed aīas quæ se sceleribus īmerserint:hactenus cōdēnare putauit : ut ī pecudi
bus renascant̄:& ita peccatoꝝ suorū luere pœnas:donec rursus ad figuras hominū reuertantur : & hoc fieri
semper:nec circa finē transmeandi ludū mihi nescio quē inducit somnio similē:cui nec ratio ulla:nec dei gu
bernatio:nec consilium aliquod inesse uideatur.

Dicam nunc:quæ sit illa sententia:quā nec hi quidem qui uera dixerunt:collatis in unū causis atq;
factionibus cōnectere potuerunt. Factus a deo mundus:ut homines nascerent̄. Nascunt̄ autē ho
mines:ut deū parētem agnoscāt:ut colant in quo iusticia est. Colunt ut mercedē īmortalitatis ac-
cipiant. Accipiūt īmortalitatē : ut in æternū deo seruiāt. Vides ne quēadmodū sibi cōnexa sint:&
prima cū mediis:& media cū extremis? Inspiciant̄ singula : & uideamus utrū ne illis ratio quoq;
subsistat. Fecit ergo deus mundū propter hominē. Hoc qui non uidet:nō multum distat a pecude. Quis cæ
lum suspicit:nisi homo? Quis solem? Quis astra? Quis opera dei miratur : nisi homo? Quis colit terram?
Quis ex ea fructū capit? Quis nauigat mare? Quis pisces? Quis uolantia? Quis quadrupedes habet in pote-
state:nisi homo? Cuncta igitur ꝓpter hominē deus fecit:quia usui hominū cuncta cessere. Recte ergo uide-
runt philosophi:sed illud quod sequitur:nō uiderunt q̄ ipsum hominem propter se fecerit. Erat enim con
sequens & necessariū:& piū:& cum hominis causa tātā operam molitus sit:cum tantum illi honoris: tan
tum illi potestatis:ut dominet̄ mundo:& homo agnosceretur : dominum tantorum beneficiorum aucto-
rem fecit : & mundum propter ipsum : ut ei cultum & honorem debitum redderet. Hæc Plato aberrauit:
hic perdidit quā primū arripuerat ueritatem:cum de cultu eius dei quē conditorem rerum ac parentem fa-
tebatur:obticuit:nec intellexit hominem deo potestatis uinculis eē religatū:unde ipsa religio notat̄. Et hoc
est solū propter quod immortales animæ fiant. Sensit tamen æternas esse:sed nō per gradus ad eam senten-
tiam descendit. Amputatis enim mediis:incidit totus in ueritatē: quasi per obruptū aliquod præcipitium:
nec ulterius progressus est:quoniam casu ad eam:non ratione peruenerat. Colendus est igit̄ deus:ut per reli
gionē: quæ eadem iustitia est accipiat homo a deo īmortalitatē:nec est ullum aliud præmiū piæ mētis quæ
si est īuisibilis nō pōt ab īuisibili deo nisi īuisibili mercede donari. Plurimis uero argumētis colligi pōt æter-
nas esse aīas. Plato ait q̄ q̄ seipsum semp mouet̄:neq; principiū motus:neq; finē nō hr̄e. Animū aūt hoīs p se
semp moueri:qa sit ad cogitādū mobilis:ad inueniendū solers:ad percipiendū facilis : ad discendum capax:
& qui præterita teneat:præsentia cōpræhendat:futura ꝓspiciat:multarūq; reꝝ & artium sciam complectat̄
īmortalē esse siquidē nihil habeat in se de terreni pōderis labe cōcretū. Præterea ex uirtute aut uoluptate ītel
ligit̄ æternitas animæ:uoluptas omnis cōmunis animalibus. Virtus solius est hoīs. Illa uitiosa est: hæc hone
sta. Illa secūdum naturam:hæc aduersa naturæ. Nisi anima īmortalis est:uirtus enī ꝓ fide: ꝓ iusticia nec ege
statem timet:nec exiliū meruit:nec carcerē pei horrescit:nec dolorē reformidat:nec mortē recusat . Quæ qa
natura cōtraria sunt:aut stultitia est uirtus:si & cōmoda īpedit:& uitæ nocet. Aut si stultitia non est:ergo aīa
īmortalis est:& ideo præsentia bona contēnit:alia quia sunt alia potiora quæ post dissolutionē sui corporis
assequat̄. Illud autem maximū argumentū īmortalitatis:quo deum solus homo agnoscit. In mutis nulla su
spicio religionis:qa terrena ꝓspiciunt. Homo ideo rectus cælū aspicit:ut deū quærat. An pōt ergo esse mor-
talis:qui īmortalē desiderat? Non pōt esse solubilis:q cum deo & uultu:& mente cōmunis est. Deniq; cæle-
sti elemēto qđ est ignis homo solus utit̄. Si enī lux p ignē:uita p lucē:apparet eū qui usum ignis habet nō eē
mortalem:quoniā id illi ꝓximū id familiare est:sine quo nō potest nec lux nec uita constare. Sed quid argu-
mentis colligimus æternas esse animas:cum habeamus testimonia diuina? Id enī sacræ lr̄æ ac uoces ꝓpheta
rum docent. Quod si cui parum uideat̄ :legat carmina Sibyllarū. Apollinis quoq; Millesii responsa conside
ret:ut ītelligat delirasse Democritū:& Epicurū & Dicearrū:qui soli oīum mortaliū:qđ est euidens negaue-
runt. Cōfirmata īmortalitate:superest dicere a quo ei tribuat̄:cū cætera & cōstituta diuinitus tempora cōpleri
cœperint:interitū & cōsumationē rerū fieri necesse est ut īnouet̄ a deo mundus. Id uero tempore in ꝓximo
est:quātū de numero annoꝝ:deq; signis quæ prædicta sunt a philosophis colligi potest. Sed cū sint innume
rabilia quæ de fine sæculi & cōsumatione tempoꝝ dicta sunt:ea ipsa quæ dicunt̄ nuda ponēda sunt : quoniā
(ut testimoniis utamur) imensum est:si quis illa desiderat:aut nobis minus credit:adeat ad sacrarium cæle-
stium lr̄arum:quarum fide instructior errasse philosophos sentiat:qui aut æternum esse hunc mūdum:aut

insinita esse antiorum milia putaue rutit:ex quo fuerit instructus. Nondum enim sex milia cõpleta sunt: quo
numero consũmato: tum demum malum omne tolleť: ut regnet sola iusticia: quod quatenus euenturum
sit: paucis explicabo.

Haec autem a ,pphetis & uatibus futura dicunť: tũ cœperit mundo finis ultimus ,ppinquare: mali
tia inualescet: omnia uitioꝝ & fraudũ genera crebrescent. Iusticia interibit: fides: pax: misericor/
dia: pudor: ueritas non erit. Vis & audacia præualebit. Nemo quicꝗ habebit: nisi male partũ: ma/
nuq; defensum. Si q erũt boni: prædæ ac ludibrio habebunť. Nemo pietatem parẽtibus exhibe/
bit. Nemo ĩfantis aut senis miserebiť: auaritia: libido uniuersa corrumpẽt. Erũt cædes & sanguinis effusiões
Erunt bella nõ modo externa & finitima: uerũ etiã intestina. Ciuitates inter se belligerabũt. Omnis sexus &
oĩs ætas arma tractabũt. Nõ ĩperii dignitas cõseruabiť. Non militiæ disciplina: sed more latrocinii deprædatio & uastatio fiet. Regnũ multiplicabiť & decẽ uiri occupabũt orbẽ: & patieť: & uorabũt: & existet lõge po/
tentior ac neqor. Qui tribus deletis Asiam possidebit: cæteris ĩ potestate sua redactis & ascissis: uorabit oẽm
terram: leges nouas statuet: ueteres abrogabit. Rempu. suã faciet: nomẽ imperii sedemq; mutabit. Tunc erit
tẽpus ĩfandũ & execrabile: quo nemini libeat uiuere. Deniq; in eũ statũ res cadet: ut oẽs uiuos lamentario:
mortuos gratulano sequať. Ciuitates & oppida ĩteribũt: mõ ferro & igni mõ terremotibus crebris: mõ aq̃/
rũ inundatione, mõ pestilẽtia & fame. Terra nihil feret aut frigoribus nimiis: aut caloribus sterilis. Aqua oĩs
partim mutabiť in cruorẽ: partim ĩ amaritudine uitiabiť: ut nihil sit nec ad cibos utile nec ad potũ salubre
His malis accident prodigia hoĩbus ad timorẽ. Cometæ crebro apparebunt. Sol ,ppetuo squalore fuscabiť.
Lunam color sanguinis obumbrabit: nec amissæ lucis damna repatabit. Stellæ omnes decident: nec tempo
ribus sua ratio constabit: hyeme ac æstate confusis. Tunc & annus: & mensis & dies breuiabiť: & hanc es/
se mundi senectutem & defectionem Trismegistus elocutus est: quæ cum uenerit: adesse tempus sciendũ est: quo deus ad cõmutãdũ sæculũ reuertatur. Inter aũt hæc mala surget rex ĩpius nõ mõ generi hoĩum: sed
etiã deo inimicus. Hic reliq̃as illius prioris tyrãni cõteret: cruciabit: uexabit: itenmet. Tũc ẽt lachrymæ luges
& gemitus ,ppetes: & ad eũ cassæ preces: nulla reqes ad formidinẽ: & somnus ad qetẽ. Dies cladẽ nox metus
augebit semp. Sic orbis terrarũ pene ad solitudinẽ hominũ redigeť. Tũc ipius iustos homines ac diuites deo
duobus & q̃dragita mẽsibus psequeť: & se coli iubebit ut deus. Se. n. dicet eẽ deũ: cũ sit antichristus: q ut erit
aduersarius: & ut ei possit accipiet ptãtẽ mirabilia faciẽdi: ut ignis descendat de cælo: ut sol resistat a cursu: ut
imago quã posuetit loquať. Quibus ,pdigiis alliciet multos: ut adorẽt eũ: signũq; eius ĩ manu aut ĩ frõte su/
scipiãt. Et qui nõ adorauent: signũq; susceperit: exq̃sitis cruciatibus morieť. Ita fere duas partes exterminabit
tertia in desertas solitudines fugiet. Sed ille uetere uia ĩplicabili furens adducet exercitũ: & obsidebit montẽ:
quo iusti cõfugerint. Qui cũ se uiderit circũfusos: ĩplorabũt auxiliũ dei uoce magna: & exaudiet eos deus: &
ĩmittet eis liberatorẽ. Tũc cælũ ĩtẽpesta nocte patefiet & descẽdet Christus in uirtute magna: & antecedet eũ
claritas ignea: & uirtus ĩæstimabilis angeloꝝ: & extĩgueť oĩs illa multitudo ĩpioꝝ: & torrẽtes sanguinis cur/
rẽt: & ipse ductor effugiet: atq; exercitu sæpe reparato: quartũ ṗliũ faciet: quo captus cũ cæteris tyrãnis trade
tur exustioni. Sed & ipse dæmonũ princeps auctor & machinator malorũ: cathetis igneis alligatus custo/
diæ dabiť: ut pacẽ mũdus accipiat: ut uexata sæculis terra requiescat. Pace igiť parata: cõpressoq; omni malo,
rex ille iustus & uictor: iudiciũ magnũ de uiuis & mortuis faciet sup terrã: & uiuẽtibus qdẽ iustis tradet ĩ ser
uiturẽ gẽtes uniuersas. Mortuos aũt ad æternã uitã suscitabit: & in terra cũ his ipse regnabit: & cõdet sanctã
ciuitatẽ: & erit regnũ iustoꝝ mille annis. Per idẽ tẽpus stellæ cãdidiores erũt: & claritas solis augebiť: & luna
nõ patieť diminutionẽ. Tũc descẽdet a deo pluuia benedictiõis maturina: & uesptina: & omnẽ frugẽ terra si/
ne labore hominũ ,pcreabit. Stillabũt mella de rupibus: lactis & uini fontes exuberabũt. Bestiæ deposita fe/
ritate mãsuescẽt. Lupus ĩter pecudes errabit ĩnoxius. Vitulus cũ leone pasceť. Colũba cũ accipitre cõgregabi/
tur. Serpẽs uirus nõ habebit. Nullũ aĩal uiuet ex sanguine. Oĩbus. n. deus copiosum atq; ĩnocẽtẽ uictũ dabit.
Peractis uero mille annis: ac resoluto dæmonũ principe: rebellabit gẽtes aduersus iustos: & ueniet ĩnumera/
bilis multitudo ad expugnandã delẽdãq; sanctoꝝ gentẽ. Cõcutiet enĩ a fundamẽtis suis terrã. & corruẽt ciui/
tates: & pluet sup ipsos ignẽ cũ sulfure & grãdine: & ardebũt: & se inuicẽ trucidabunt. Iusti uero paulisp sub
terra latebunt: donec pditio fiat gentiũ: & exibũt post diẽ tertiũ: & uidebũt cãpos cadaueribus opertos. Tũc
fiẽt terræmotus: & scindẽt se mõtes: & subsidẽt in altitudine uallis ,pfundæ: & cõgereť in ea corpora mor
tuoꝝ: & uocabiť nomẽ eius polyãdrũ. Post hæc renouabit mundum: & trãsformabit iustos in figurã ange
loꝝ: ut ĩmortalitatis ueste donati seruiãt deo ĩ sempiternũ. Tũc. n. ipii resurgẽt nõ ad uitã: sed ad pœnã: eosq;
secũda resurrectio facta deũ excitabit: ut ad ppetua tormenta dãnet: æternis ignibus traditi merita ,p sceleri/
bus suis soluãt. Hæc oĩa uera: oĩum cõsona administratiõe pdicta: cũ eadẽ Trismegistus: eadẽ Idaspes: eadem
Sibyllæ cõcinerũt: dubitari nõ põt: Curæ spes oẽs uitæ: ac salutis in sola religione dei sit posita. Itaq; nisi hõ
suscæpit: quẽ deus ad liberationẽ misit: q missus est: nisi summũ deũ p eũ cognouerit: mãdata eius legẽque
seruauetit: in eas incidet pœnas: de quibus locuti sumus. Proinde fragilia cõtẽnenda sunt: ut solida cõsequa/
mur. Spernẽda terrena: ut cælestibus honoremur. Tpalia fugiẽda: ut ad æterna ueniamus. Erudiat se quisq;
ad iusticiã: firmet ad cõtinẽtiã: præparet ad agonẽ: instruat ad uirtutẽ: ut si forte aduersarius indixent bellũ:
nulla ui: nullo errore. nullis cruciatibus a recto & bono diuellať. Nõ se substernat insensibilibus figmentis:
sed uerũ & solũ deũ rectus cognoscat. Abiiciat uoluptates: quarũ illecebris aĩa sublimis deprimiť ad terrã:
Teneat ĩnocẽtiã. Prosit q̃plurimis. Incorruptibiles sibi thesauros bonis opibus acquirat: ut possit deo iudice
pro uirtutis suæ meritis: uel coronam fidei: uel præmium ĩmortalitatis adipisci. τέλοσ.

Lactantii Firmiani Nephytomon tractatus finit.

Q.SPTIMI florentis Tertuliani Apologæticus aduersus gentes. De ignorantia. Ca. I.

SI non licet uobis Romani imperii Antistites in aperto:& ipso fere uertice ciuitatis præsiden-
tibus ad iudicandum palam dispicere:& corá examinare : quid sit liquido in causa christia-
norum:sed ad hanc solam speciem auctoritas uestra de iusticiæ diligentia in publico: aut ti-
met:aut erubescit inquirere.si deniq̧ proxime accidit domesticis iudiciis nimis operata se-
ctæ huius infestatio obstruit uiam defensioni: liceat ueritati uel occulta uia tacitarũ littera-
rum ad aures uestras peruenire:nihil de causa sua deprecatur: quia nec de conditione mira-
tur:scit se peregriná in terris agere:inter extraneos facile inimicos inuenire.Cæterum genus
sedem:spem:gratiá:dignitaté in cælis habere.unũ gestit interdũ ne ignorata dánet̃:quid hic deperit legibus
in suo regno dominánbus si audiatur?An hoc magis gloriabit̃ potestas earum : quo etiam auditam dána-
bunt ueritatem?Cæterum inauditam si dánent:præter inuidiam iniquitatis etiam suspitioné merebunt̃ ali-
cuius conscientiæ:nolentes audire quod auditum dánare non possint. Hác itaq̧ primam causam apud uos
collocamus iniquitatis odii erga nomen christianum.Quam iniquitatem idé titulus & onerat & reuincit:
qui uidet̃ excusare ignorantia scilicet.Quid enim iniquius:q̃ ut oderint homines quod ignorant : etiá si res
meret̃ odium?Tũc eteni merer̃ cũ cognoscit̃ an mereat̃.uacáte auté meriti noticia: unde odii iusticia defeu-
ditur?quæ nõ de euentu:sed de cõscientia probanda est.Cũ ergo ꝓpterea oderunt homines : quia ignorant
quale sit quod oderunt:cur nõ liceat eiusmodi illud esse:quod non debeant odisse?Ita utrunq̧ ex alterutro
redarguimus:& ignorare illos dũ oderunt:& iniuste odisse dũ ignorant.Testimoniũ ignorátiæ est:quæ ini-
quitatem dum excusat condénat:cũ omnes:qui retro oderát:quia ignorabát quale sit:quod oderant: simul
ut desinunt ignorare cessant & odisse.Ex his fiunt christiani utiq̧ de cõperto:& incipiunt odisse quod fue-
rant:& profiteri quod oderant:& sunt tanti quáti & denotant̃.Obsessam uociferant̃ ciuitaté in agris : in ca-
stellis:in insulis ob christianos:omné sexũ:ætaté:cõditioné:etiá dignitaté tráſgredi ad hoc nomé:quasi detri
mento merét.nec tamé hoc ipso modo ad æstimationé alicuius latentis boni promouent animos. Nõ licet
rectius supplicari:nõ libet proprius expediri:hic tantũ urbana curiositas torpescit: amát ignorare cũ alii gau
deant cognouisse.Quanto magis hos Anacharsis denotasset imprudétes de prudétibus iudicantes:q̃ musi-
cos de musicis? malũt nescire:q̃a iam oderũt:adeo quod nesciát præiudicát id ẽe:qđ̃ si sciant odisse nõ pote
rant : quádo si nullũ odii debitũ deprehédat̃ optimũ utiq̧ sit desinere iniuste odisse. Si uero de merito con-
stet:nõ modo nihil odii detrahat̃:sed amplius acquirat̃.Ad perseuerátiá ená iusticiæ ipsius auctoritate. Sed
nõ ideo inquit bonũ:quia multos cõuertit.quáti enim ad malũ performant̃ : quáti tráſfugæ in peruersum.
quis negat tamé quod uere malũ est:ne ipsi quidé:quos rapit defendere pro bono audét.omne malũ aut ti-
more:aut pudore natura pfudit.Deniq̧ malefici gestiũt latere:deuitant apparere:trepidát depræhési : negát
accusati:nec torti quidé facile:aut semp cõfitent̃:certe condénati merent:dinumerant in semetipsos mentis
malæ impetus.uel fato:uel astris iputant:nolũt eni suũ esse:quia malũ agnoscunt:christianis uero quid simi
le?neminé pudet:neminé pœnitet nisi plane retro nõ fuisse.Si denotat̃:gloriat̃:si accusat̃ nõ defendit.Inter-
rogatus uel ultro cõfitet̃:dánatus gratias agit.Quid hoc mali est quod naturá mali nõ habet?Timorem:pu
doré:tergiuersationé:pœnitétiá:deplorationé.Quod hoc malũ est: cuius reus gaudet?cuius accusatio uotũ
est?& pœna fœlicitas?nõ potes demétiá dicere:q̃ reuinceris ignorare. Si certũ est deniq̧ nos nocétissimos ẽe
cur a uobis ipsis aliter tractamur:q̃ pares nostri.i.cæteri nocétes:cũ eiusdé noxæ eadé tractatio deberet pue
nire?Quodcũq̧ dicimur:cũ alii dicunt̃:& ꝓprio ore & mercenaria aduocatione utunt̃ ad innocétiæ suæ cõ
mendationé:respõdédi altercádi facultas patet:quádo nec liceat idefensos:& inauditos oĩno dánari:sed chri-
stianis solis nihil permittit̃ loqui:quod causam purget:quod ueritaté defendat:qđ̃ iudicé nõ faciat iniustũ.
Sed illud solũ expectat̃ quod odio publico necessariũ est:confessio nominis non examinatio criminis quan-
do si de aliquo nocente cognoscatis non statim confessio eo nomine homicidæ uel sacrilegi uel icæsti uel pu
blici hostis:ut de nostris eulogiis loquar:contenti sitis ad pronũciandum:nisi & consequentia exigatis qua-
litatem facti:locum: numerum: tempus: conscios socios. Caput. II.

DE nobis nihil tale cũ æque extorquere oporteret:quod cũ falso iactat̃ ꝙ quisq̧ iam infanticidia
degustasset:quod incæsta contenebrasset:qui coci:qui canes affuissent.O quanta illius ꝑfidis glo
ria si eruisset aliqué:qui centum iam infantes comedisset. Atqui inuenimus inquisitionem quo-
q̧ in nos ꝓhibitam.Plinius enim secundus cum ꝓuinciam regeret: damnatis quibusdá christia
nis:quibusdá gradu pulsis:ipsa tádem multitudine perturbatus:quid de cætero ageret consuluit
tunc traianum impatorem:allegans præter obstinationem non sacrificandi nihil aliud se de sacramentis eo
rum comperisse:q̃ cœtus antelucanos ad canendum Christo & deo:& ad confœderandá disciplinam:homi
cidium:adulterium:fraudé:ꝑfidiam:& cætera scelera prohibétes: tunc traianus rescripsit.Hoc genus inqui-
rendos quidé non esse:oblatos uero puniri oportere.O sniam necessitate confusam:negat inquirendos ut i-
nocentes:& mandat puniri ut nocentes. Parcit: & sæuit:dissimulat:& aíaduertit.Quid temetipsum césuca
circumuenis?Si damnas cur non & inquiris?Si non inquiris cur nõ & absoluis ? Latronibus uestigádis per
uniuersas prouincias militaris statio sortit̃:in reos maiestatis & publicos hostes omnis homo miles est : ad
socios ad conscios inquisitio usq̧ extendit̃:solum christianum inquiri non licet:offerri licet: quasi aliud ẽẽt
actura inquisitio q̃ ablatio.Damnatis ergo oblatum:quem nemo uoluit requisitum: qui puto iam non me
ruit ideo pœnam quia nocens est:sed quia non requirendus inuentus .Itaq̧ nec in illo ex forma malorum
iudicandorum agitis erga nos:quod cæteris negantibus adhibetis tormenta ad confitendum: solis christia
nis ad negandum:cum si malum esset:nos quidem negaremus:non uero confiteri tormentis compellere-

tis:neq;.n.iō nō putaretis reqrenda q̃stionibus scelera:qa certi essetis admitti ea ex nois cōfessione:q hodie de cōfesso homicidia:sciētes homicidiū qd sit:nihilomius ordinē extorq̃tis admissi : quo puersius cū p̃sumatis de sceletibus nr̃is ex nois cōfessiōe cogitis tormētis de cōfessiōe decedere:ut negātes nomē pariter uniq; negemus & scelera:de qbus ex cōfessiōe nois p̃sumpseratis. Sed opinor nō uultis nos pire:quos pessimos creditis. Sic.n.soletis dicere:homicide nega:laniari iubere sacrilegū cōfiteri pseuerauerit. Si nō itaagitis circa nos nocētes:ergo nos inocētissimos iudicatis:cū q̃si inocētissimos nō uultis in ea cōfessione pseuerare: quā necessitate nō iusticia dānandā a uobis sciatis. Vociferat̃ hō xp̄iāus sum:qd' ē dicit:tu uis audire qd' non ē:ueritatis extorquēdæ præsides de nobis solis mēdaciū elaborans audire. Hoc sum īquit quod q̃ris an sim : qd me torques ī puersum?confiteor & torques.qd faceres si negarē? plane alius negātibus nō facile fidē accōmodatis:nobis si negauerimus:statim creditis:suspecta sit nobis ista puersitas:neq; uis lateat in occulto: q̄.nos aduersus formā: aduersus naturā iudicādi cōtra ipsas quoq; leges ministret:nisi fallor.n.leges malos erui iubēt nō abscōdi: cōfessos dānari pscribūt nō absolui. Hoc senatuscōsultū:hoc pricipū mandata definiūt:hoc ipiū cuius ministri estis:ciuilis nō tyrānica dānatio ē. Apud tyrānos.n.tormēta ēt p pœna adhibent̃:apud uos soli q̃stioni tēperatur:uestrā illis seruare legē usq; ad cōfessionē necessariā:ēt si cōfessione pueniat̃:uacabūt:snīa opus est:debito pœne nocēs expungēdus ē:nō eximēdus:deniq; illū nemo gestit absoluere:nō licet hoc uelle. Ideo nec cogit̃ q̃sq̃ negare christianū hominē omniū scelerū reū:deorū īperatorū:legū morum naturæ totius inimicū existimas:& cogis negare ut absoluas:quē nō poteris absoluere nisi negauerit. Præuaricaris ī leges: uis ergo neget se nocētem:ut eum facias inocētē:equidē inuitū iam nō de præterito reū:unde ista puersitas? ut etiam illud nō recogitetis:spōte cōfesso magis credēdum esse:q̄ p uim neganti:uel ne compulsus negare: non ex fide negatur:& absolutus ibidē post tribunal de uestra rideat æmulatione:iterum christianus. Cum igitur in omnibus nos aliter dispositis:q̄ cæteros nocētes ad unum concedēdo:ut de eo nomine excludamur: Excludimur enī si facimus q̄ faciūt nō xp̄iani:intelligere potestis nō scelus aliqd i cā esse:sed nomen qd' q̄dā rō æmulæ operationis isequtur. Hoc primū agens ut hoīes nolīt scire p certo:qd' se nescire p certo sciūt. Iō & credunt de nobis q̄ nō pbant̃: & nolūt īquiri:ne pbent̃ nō esse q̄ malunt credidisse:ut noīe illius æmulæ rōnis inimicū p̄sumptis nō pbatis criminibus de sua sola cōfessione damnet̃. Ideo torquemur confitētes & punimur pseuerantes:& absoluimur negantes:quia nominis prælium est. Deniq; qd de tabella recitatis illū xp̄ianum: cur non & homicidā? Sed homicida xp̄ianus:cur nō & īcæstus? uel qdcūq; aliud non esse creditis? In nobis solis pudet aut piget ipsis nominibus scelerum pronunciare. Christianus si nullius criminis reus est : nomen ualde infestum:si solius nominis crimen est.

Caput. III.

QVid q̄ ita plæriq; clausis oculis ī odiū eius īpingunt:ut bonū alicui testimoniū ferētes admisceāt nois exprobrationē. Bonus uir Caius Seius sed malus tātū q̄ xp̄ianus. Itē alius ego Luciū sapiētē uirū reperite factū xp̄ianū:nemo retractat:ne iō bonus Caius:& prudēs Lucius:qa christianus:aut iō christianus qa prudēs & bonus. Laudant q̄ sciunt:uituperāt q̄ ignorāt:& id qd' sciūt: eo q̄ ignorāt irrumpūt: cū sit iustius occulta de manifestis præiudicare:q̄ manifesta de occultis prædānare:alii quos retro ante hoc nomē uagos uiles īprobos nouerant:ex ipso denotāt q̄ collaudant:cæcitate odii in suffragiū impingunt:q̄ mulier:q̄ lasciua:q̄ festiua:qs iuuenis q̄ Lucius:q̄ Amasius facti sunt xp̄iani. Ita nomē emēdatōi imputat̃:nōnulli ēt de utilitatibus suis cū odio isto paciscunt̃:cōtenti iniuria dū ne domi hēant qd' oderūt: Vxorē iam pudicam:maritus iam nō Zelotipus:subiectū pater retro patiēs abdicauit:seruū iam fidelē dominus olim mitis ab oculis relegauit:ut q̄sq; hoc noīe emendat̃ offendit:tāti nō est bonū quāti odiū xp̄ianorū : nūc igit̃ si nominis odiū est. Quis nominis reatus:quæ accusatio uocabulorū? nisi aut barbarū sonat aliqua uox nominis:aut īfaustū:aut maledicū:aut īpudicum. Christianus uero quantum īterpretatio est de unctiōe deducitur. Sed & cum perperam christianus pnunciat̃ a nobis. Nā nec nominis certa est noticia penes uos de suauitate uel benignitate compositū est:odit̃ ergo in hominibus īnotuis etiam nomen innocuum. At enim secta oditur in hoīe utiq; sui auctoris. Quid noui si aliqua disciplina de magistro cognomētū sectatoribus suis īducit? nōne phī de auctoribus suis nuncupant̃? Platonici:Epicurei:Pythagorici:ēt a locis conuenticulorū & stationū suarū stoici:achademici:atq; medici ab Erasistrato:& grāmatici ab Aristarcho:coci ēt ab Apicio: nec tamen quēq̄ offendit pfessio nois cū īstitutōe transmissa ab īstitutore:plane si q probāt malā sectā : & ita malū & auctorem:is pbabit & nomē malū dignū odio de reatu sectæ:& auctoris. Ideoq; ante odiū nois cōperebat prius de auctore sectā recognoscere:uel auctorē de secta. At nunc utriusq; iquisitōe & agnitōe neglecta nomē detinet̃:nomē expugnat̃:& ignotā sectā ignotū & auctorē uox sola p̄damnat: qa noīatur nō qa reuincunt̃:atq; ideo quasi præfatus hæc ad sugillandā odii erga nos publici iniqtatē iam de cā īnocentiæ cōsistam:nec tantū refurabo quæ nobis obiiciunt̃. Sed ēt ī ipsos retorquebo q obiiunt:ut ex hoc quoq; sciant homines i christianis non esse:quæ ī se nesciunt esse simul uti erubescant accusantes non dico pessimi optimos sed iam ut uolunt compares suos. Respondebimus ad singula quæ in occulto admittere dicimur:quæ illos palam admittentes inuenimus: in quibus scælesti:ī quibus uani.in quibus damnandi : in quibus irridendi deputamur. Sed quoniam cum ad omnia occurrit ueritas nostra:postremo legum ahstruitur auctoritas aduersus eam:ut aut nihil dicatur retractandum esse post leges:aut ingratis necessitas obsequi præfetatur ueritati:de legibus prius concurrā uobiscū:ut cum tutoribus legum.

De legibus. Caput IIII.

IAm primū cū dure definitis dicendo. Nō licet esse uos:& hoc sine ullo retractu humaniore præscribitis:uim pfitemini:& iniquā ex arce dominationē:si ideo negatis licere quia uultis:non quia debuit nō licere. q̄ si quia nō debet:ideo nō uulns licere:sine dubio id nō debet licere: qd' male fit: & utiq; hoc ipso præiudicatur licere:quod bene fit. Si bonum inuenero esse:quod lex tua prohibuit:nōne ex illo præiudicio prohibere me potest? Quod si malum esset iure phiberet:si lex tua

errauit: puta ab homine cõcepta est: neq̃.n. de cælo ruit. Miramini hominem aut errare potuisse in lege cõ/
denda: aut resipuisse in reprobãda: nõ eni & ipsius Licurgi leges a lacedæmoniis emendatæ: tantũ auctori suo
doloris icusserũt: ut i secessu inedia de semetipso iudicarit. Nõne & uos quottidie expimẽtis illuminantibus
tenebras ãtiqtatis totã illã ueterẽ & squallẽtẽ siluã legũ nouis pricipaliũ rescriptorũ & edictorũ securibus trũ/
catis & ceditis? Nõne uanissimas papias leges: q̃ ante liberos suscipi cogunt: q̃ Iuliæ matrimoniũ cõtrahi: post
tãtæ auctoritatis senectutẽ heri Seuerus cõstãtissimus pricipũ exclusit? Sed & iudicatos i ptes secari a credito
ribus leges erãt: cõsensu tamẽ publico crudelitas postea erasa ẽ: i pudoris notã: capitis pœna cõuersa ẽ. Bono/
rũ adibita pscriptio: suffundere maluit hoĩs sanguinẽ q̃ effundere. Q̃d adhuc uos repurgãdæ leges latẽt: q̃s
neq; annorũ numerus neq; cõditorũ dignitas cõmendat: sed æqtas sola: & ideo cũ iniquæ recognoscunt me/
rito dãnant: licet dãnẽt: quo iniq̃s dicimus: imo si nõ puniũt ẽt stultas? si uero facta: cur de solo noĩe puniunt
facta: q̃ i aliis de admisso nõ de noĩe pbata defendũt: icestuosus sum: cur nõ reqrunt ifanticidia? cur nõ extor
quẽt? i dos i cæsares aliqd cõmitto: cur nõ audior? q habeo quo purger: nulla lex uetat discuti: q̃d phibet ad/
mitti: qa neq; iudex iuste ulcisci: nisi cognoscat admissum ẽe q̃d nõ licet: neq; q̃s fideliter legi obsequit: igno
rans q̃le sit q̃d ulciscit lex. Nulla lex sibi soli cõsciẽtiã iusticiæ suæ debet: sed eis a q̃bus obsequiũ expectat. Cæ
terũ suspecta lex est: quæ pbati se non uult. Improba autem si nõ pbata dominetur.

Contra idola. Caput. V.

Vt de origĩe aliqd retractemus eiusmõi legũ. uetus erat decretũ: ne q deus ab ĩpatore cõsecraret: ni
si a senatu pbaret. M. Aemi. de deo suo alburno: facit & hoc ad cãm nostrã: q̃d apud uos de huma
no arbitratu diuinitas pẽsitat: nisi hoĩ deus placuerit: deus nõ erit: hõ iã deo ppitius ẽe debebit. Ty/
berius ergo cuius tẽpore nomẽ christianum i sæculũ itroiuit annunciatũ sibi ex syria palestinaq;
illic ueritatẽ illius diuinitatis reuelarat: detulit ad senatum cũ prærogatiua suffragii sui. senatus: quia nõ ipse
probauerat: respuit. Cæsar i sentẽtia mansit: cõminatus piculũ accusatoribus xp̃ianorũ: cõsulite cõmentarios
uestros: illic repietis primũ Neronẽ in hãc sectã: tũ maxime Romæ orientẽ cæsariano gladio ferocisse: sed ta/
li delicatore dãnatõis nr̃æ ẽt gloriemur: q.n. scit illũ itelligere põt: nõ nisi aliq̃d bonũ grãde a nerone dãnatũ
tẽptauerat & Domitiãus pcio Nerõis de crudelitate: sed qa & hõ facile cœptũ repressit: restitutis ẽt quos re/
legauerat: tales semp nobis isecutores iniusti impii turpes: quos & ipsi dãnare cõsuestis: a q̃bus dãnatos resti/
tuere soliti estis. Cæterũ de tot exĩde pricipibus ad hodiernũ diuinũ humanũq; sapiẽtibus edite aliquẽ debel/
latorẽ xp̃ianorũ: at nos cõtrario edimus ptectorẽ. Si lr̃æ Marci Aurelii grauissimi iperatoris reqrant: q̃bus il
lam germanicã sitim xp̃ianorũ forte militũ precatõibus impetrato imbri discussam contestat: sicut palã ab
eiusmodi hoĩbus pœnam dimouit: ita alio modo palã dispersit: adiecta etiã accusatoribus damnatõe: & qui/
dem tetriore. Caput. VI.

Qvales ergo leges iste quas aduersus nos soli exercẽt impii: iniusti turpes demẽtes uani: q̃s Traiãus
ex parte frustratus ẽ: uetãdo inqri xp̃ianos: quas nullus Hadrianus quãq̃ curiositatũ oĩum explo/
rator: nullus Vespasiãus: quãq iudæorũ debellator: nullus pius. nullus uerus ĩpressit: facilius utiq;
pessimi ab optimis q̃busq;: ut ab æmulis q̃ a suis sociis eradicãdi iudicarent. Nũc religiosissimi le/
gum & paternorũ ĩstitutorũ ptectores & cultores: respõdeãt uelim de sua fide & honore & obseq̃o erga ma/
iorũ cõsulta si a nullo desciuerũt: si i nullo exorbitauerũt: si nõ necessaria & aptissima quæq; disciplinæ oblitte
rauerũt: quoniã illæ leges abierũt sumptũ & ambitionẽ cõprimẽtes: q̃ centũ æra non amplius i cœnã subscri
bi iubebãt: nec amplius q̃ unã iferri gallinã: & eã nõ saginatã: q̃ patriciũ q̃d decẽ pondo argẽti habuisset p ma
gno titulo ambitõis senatu submouebãt: q̃ theatra stuprãdis moribus oriẽtia statim destruebãt: q̃ dignitatẽ
& honestorũ nataliũ isignia nõ temere: nec ĩpune usurpari sinebãt. Video.n. & cẽtenarias cœnas a cẽtenis iã se/
stertiis dicẽdas: & i lãces pa...ũ ẽ si senatorũ & nõ libertinorũ: uel adhuc flagra rũpentiũ argẽtaria metalla pdu/
cta uideo & theatra nec singula satis ẽe: nec nuda. Nã ne uel hyeme uoluptas impudica frigeret primi lacedæ
mõii penulã ludis excogitarũt: uideo & iter mr̃onas atq; postribulas nullũ de hitu discrimẽ relictũ. circa fœ/
mĩas q̃dẽ ẽt illa maiorũ ĩstituta ceciderũt: q̃ modestiæ. q̃ sobrietati p̃rocinabãt: cũ aurũ nulla norat p̃ter unico
digito quẽ spõsus oppignerasset pnubo ãnulo: cũ mulieres usq;adeo uino abstierẽt: ut mr̃onã ob resignatos
cellæ uinariæ loculos sui inedia necarint. Sub Romulo uero q̃ uinũ attigerat: ĩpune a Mecenio marito tru/
cidata est. Iccirco oscula ppinq̃s offerre: & necessitas erat ut spũ idicarent: ubi est illa fœlicitas mr̃imoniorũ
de moribus utiq; psperata: quæ p ãnos ferme sexcẽtos ab urbe cõdita nulla repudiũ domus scripsit? at nunc
in fœminis præ auro nullũ leue ẽ mẽbrũ: præ uino nullũ liberũ est osculũ: repudiũ uero iã & uotũ ẽ q̃si mr̃i/
monii fructus etiã circa ipsos deos uestros quæ pspecte decreuerãt p̃res uestri: udẽ uos obsequentissimi resci
distis liberũ p̃rem cũ mysteriis cõsules senatus auctoritate nõ mõ urbe: sed uniuersa Italia eliminauerũt: Se/
rapidẽ & Isidẽ & Arpocraten cũ suo Cynocephalo capitolio phibitos iferri. i. curia deorũ pulsos Piso & Gabi
nius cõsules nõ utiq; xp̃iani euersis etiã aris eorũ abdicauerũt turpiũ & ociosarũ supstitionũ uitia cohibẽtes.
his uos restitutis summã maiestatẽ cõtulistis. Vbi religio? ubi ueneratio maioribus debita a uobis: hitu ui/
ctu & istructu sensu. ipso deniq; sermone proauis renunciastis? Laudatis semp antiqtatẽ: & noue de die uiui
tis: p q̃d ostẽdit dũ a bonis maiorũ ĩstitutis deceditis ea uos retinere & custodire q̃ non debuistis cũ q̃ debui
stis nõ custodistis. Adhuc q̃d uidebimini fidelissime tueri a p̃ribus traditũ: in quo pricipaliter reos trãsgres/
siõis xp̃iãos destiastis: studiũ dico deorũ colendorũ: de quo maxĩe errauit antiqtas: licet Serapidi iã iã Rõano
aras restituxentis: licet Baccho iã italico furias ur̃as imolaretis: suo loco ostẽdã: pide despici: & negligi: & de
strui a uobis aduersus maiorũ auctoritatẽ. nũc.n. ad illã occultorũ sacrorũ ifamiã respõdebo: ut iã mihi ad mãi
festiora purgẽ. Dicimur sceleratissimi de sacro ifanticidii: & pabulo Iudæ: & post cõuiuiũ incæsto q̃d euersu/
ros luminũ canes: leones. s. tenebrarũ libidinũ ipiarũ iuerecũdiã pcurẽt. Dicimur tamẽ sẽp: nec uos q̃d tã diu
dicimur eruere curatis. Ergo aut eruite si creditis: aut nolite credere: q nõ eruistis: de ur̃a nobis dissimulatõe

præscribit̄ nō esse: qđ nec ipsi audetis eruere: longe aliud munus carnificii in xp̄ianos imperatis: nō ut dicant q̄ faciunt: sed ut negent qđ sunt: census istius disciplinæ: ut iā edidimus a Tyberio est cū odio sui cœpit ueritas simul atq; apertuit inimica ē: tot hostes eius quot extranei: & qdē ,ppríe ex emulatōe iudæi: ex concussiōe milites: ex natura. ipsi etiā domesticis nostris quottidie obsidemur: quotidie ,pdimur in ipsis plurimū cœtibus & congregatōibus nostris opprimimur. Quis unq̄ taliter uagienti īfanti supuenit? qs crueta ut īuenerat cyclopū & syrenarū ora iudici reseravit? qs uel ī uxoribus aliqua īmunda uestigia deprǽhendit? qs talia facinora cū īuenisset celauit: aut uēdidit ipsos trahēs hoīes? Si semp latemus quādo ,pditū ē: qđ admittimus. Immo a qbus ,pdi potuit: ab ipsis. n. reis nō utiq;: cū uel ex forma oībus mysteriis silentii fides adhibeat̄: samothracia & eleusinia reticent̄: quāto magis talia quæ ,pdita in ſi humanā animaduersionē ,puocabūt dū diuina seruant̄. Si ergo nō ipsi ,pditores sui seqtur ut extranei: & unde extraneis noticia: cū semp etiā impiæ initiationes arceant profanos: & arbitris caueatur: nisi si impii nimis metuunt.

Non esse credendum famæ. Caput. VII.

NAtura famæ oībus nota ē, utrū ē fama malū quo nō uelocius ullū: cur malum fama? qa uelox an qa plurimū mēdax: q̄ nec tūc qdē cū aliqd ueri affert sine mēdacii uitio ē detrahēs: adiicēs: demutans de ueritate. Quid? qđ ea illi cōdīo ē: ut nō nisi cū mētit̄ pseueret: & tā diu uiuit: q̄ diu nō ,pbat. Siqdē ubi ,pbauit cessat eē: & q̄si officio nūciādi functa rē tradit: & exīde res tenet̄: res noīatur nec qsq̄ dicit: uerbi grā: fama ē hoc Rōæ factū: aut fama ē illū ,puīcia sortitū. Sed sortitus ē ille ,puīciā: & hoc factū ē Rōæ: fama īcerti locū nō hēt: ubi certū ē: an uero famæ credat: nisi īcōsideratus: qa sapiēs nō credit īcerto: oīum ē existiare q̄tacūq; illa ābitōe diffusa sit q̄tacūq; asseueratōe constructa: qđ ab uno aliq̄do pricipe exorta sit: necesse ē exīde ītra duces līguarū: & auriū serpat: & ita modici seminis uitiū cætera rumoris obscurat: ut nēo recogitet ne primū mēdaciū semiauerit: qđ sæpe fit: aut īgēio emulatōis aut arbitrio suspitiōis aut nō noua sed īgenita qbusdā mētiēdi uoluptate. Bene aūt q, oīa tempus reuelat testibus ēt ur̄is ,puerbiis atq; sententiis ex dispositōe naturæ: quæ ita ordinauit: ut nihil diu lateat ēt quod fama non distulit. merito igitur fama tam diu cōscia sola est scelerū christianorū: hanc īdicē aduersus nos ,pfertis: quæ quod aliquādo iactauit: tātoq; spacio ī opinionē corroborauit: usq; adhuc ,pbare non ualuit. Caput. VIII.

VT fidem naturæ ipsius appellē aduersus eos q talia credēda esse p̄sumunt: ecce ,pponimus horū facinorū mercedem uitā æternā repromittūt: credite īterim: de hoc. n. quæro an & q credideris tāti habeas ad eam tali conscientia peruenire: ueni: demerge ferrū in īfantē nullius inimicum: nullius reū: oīum filium: uel si alterius officium ē: tu modo assiste morīēti homini anteq̄ uixit: fugientē animā nouam expecta: excipe rudē sanguinem: eo panē tuum satia: uescere libēter. Interea discumbens dinumera loca: ubi mater ubi soror nota diligēter: ut cū tenebræ ceciderit caninæ non erres: piaculū. n. admisceris: nisi īcestū feceris: talia initiatus & cōsignatus uiuis ī æuū: cupio respondeas si tāti æternitas: aut si nō iō nec credēda ēt si credideris: nego te uelle: ēt si uolueris nego te posse: cur ergo alii possūt si uos nō potestis? cur nō possitis si alii possunt? alia nō opinor natura Cynopenæ aut Sciapodes alii ordies dētiū: alii ad īcestā libidinē nerui q̄ ista credis: de hoīe potes & facere: hō es & ipse qđ & xp̄ianus: q non potes facere: nō debes credere: hō ē. n. & xp̄iāus: qđ & tu. Sed ignorātibus subiicit̄ & īponit̄. Nihil. n. tale de xp̄iāis asseuerari sciebāt: obseruādū utiq; sibi & omni uigilātia īuestigādū. Atqui uolētibus initiari moris ē opinor: prius patrē illū sacrorū adire: ,ppparanda sint describere: tum ille īfanti necessarius adhuc tener: q nesciat mortē q sub cultro tuo rideat. Itē panis quo sanguinis uirulētiam colligas. præterea cādelabra & lucernæ & canes aliq & offulæ q̄ illos ad euersionem luminū extendāt, ante omnia cū matre & sorore tua uenire uidebis. qd si noluerint uel nullæ fuerit quod deniq; singulares christiāi: nō erit opinor legitimus xp̄ianus nisi frater aut filius: qd nūc & si ista omnia ignaris præparant̄: certe postea cognoscūt: & sustinēt: & ignoscunt. Timent plecti si proclament: q defendi merebuntur: qui etiam ultro perire malint: q̄ sub tali conscientia uiuere. Age nūc tīmeant: cur etiā perseuerāt. Seqtur enim ne ultra uelis id te eē qđ si prius scisses non fuisses. Hæc quoq; magis refutauerim a uobis fieri ostendā: partim ī apto & partim ī occulto: p qđ forsitan & de nobis credidistis: īfantes penes aphricā Saturno imolabant̄: palā usq; ad ,pconsulatū Tyberii: q eosdē sacerdotes ī eisdem arboribus tēpli sui obūbratricibus scelerū uotiuis crucibus exposuit: teste militia patriæ nr̄æ: quæ id ipsum munus illi ,pcōsuli functa ē. Sed & nunc in occulto pseuerat̄ hoc sacrū facinus: nō soli uos cōtēnunt christiani: nec ullū scelus in perpetuū eradicat̄: aut mores suos aliq̄s deus cū propriis filiis mutat: Saturnus nō pepcit extraneis: utiq; nō parcendo pseuerabat: quos qdē ipsi parētes sui offerebāt: & libētes respondebāt: & īfantibus blādiebant̄ ne lachrimātes imolarētur: & tamē multū homicidio parricidiū differt: maior ætas apud gallos Mercurio ,psecat̄: remitto Tauricas fabulas theatris suis. Ecce ī illa religiosissima urbe Aeneadarū piorū ē Iuppiter qdā: quē laudibus suis hūano ,pluūt sanguīe: sed bestiarū inqtis opinor hoc munus q̄ hoīs: an hoc turpius q mali hoīs: certe tamē de homicidio fundit̄. o Ioué xp̄ianū & solū p̄ris filiū de crudelitate: sed quoniā de īfanticidio nihil īterē: sacro an arbitrio ppetret̄: licet parricidiū homicidio ītersit: cōuetrat ad populū quod uulgus ex his circūstātibus: & ī xp̄ianorū sanguinē hiantibus ex ipsis ēt uobis iustissimis. & seuerissimis ī nos præsidibus apud conscīētias pulsem: q natos sibi liberos enectēt. Si qdē & de genere necis differt: utiq; crudelius ī aq̄ spiritū extorquens: aut frigori & fama: & canibus exponitis: ferro. n. mori ætas quoq; maior optauit: nobis uero homicidio semper: īterdicto ēt cōceptū utero: dum adhuc sanguis ī hoīem deliberat̄: dissoluere nō licet: homicidii festiatio ē ,phibere nasci: nec refert natā qs eripiat aīam: an nascentiū distribuet: homo ē & q est futurus: ēt fructus oīs iam ī seminē ē: de sanguinis pabulo & eiusmōi tragicis ferculis legite: nec ubi relatū sit: ē apud herodotū opinor diffusum brachiis sanguinē ex alterutro degustatū: natōes q̄dā fœderi cōparasse. Nescio qd & sub Catilina degustatū est. Aiunt apud quosdam gentiles scytharū defunctum queq; a suis comedi: longe excurro: ho-

dic istic bellõæ sacratus sanguis de fœmore ꝑcisso ĩ palmulã exceptus: & suis datus signatis. Itẽ illi q munere ĩ harena noxioꝝ iugulatoꝝ sanguinẽ recentẽ de iugulo decurtẽtẽ exceptũ auida siti comitiali morbo medẽtes hauserũt: ubi sunt itẽ illi q de harẽa ferinis obsoniis cœnãt: q de apro: q de ceruo petũt. Aper ille quẽ cruẽtauit: luctãdo detersit: ceruus ille gladiatoris sanguine iactauit: ursoꝝ aluei appetunt: trucidãtibus adhuc fe uiscenbus hũanis. Ructat̃ proĩde ab hoie caro pasta de hoĩe. Hæc q editis quantũ abestis a cõuiuiis xpianoꝝ? Minus aũt & illi faciunt q libidine fera hũanis mẽbris inhiãt. qa uiuos uorant: minus hũano sanguĩe ad ĩputciciã consecrant̃: qa futuꝝ sanguinem lambũt: nõ edunt ĩfantes plane: sed magis puberes. Erubescat error uester xpianus: q ne aĩaliũ qdẽ sanguinẽ: q ĩ epulis esculẽtis habemus: q ꝑpterea quoq ĩ suffocatis & morticinis abstinemus: ne quo sanguine cõtaminet̃: uel ĩtra uiscera sepulto: deniq ĩter tẽperamẽta xpianoꝝ Botulos ẽt cruore distentos admouens: certissimi. s. illicitũ eẽ penes illos p qd̃ exorbitare eos uultis. Porro q̃le ẽ: ut quos sanguinẽ pecoris horrere cõfiditis hũano inhiare credans? nisi forte suauiorẽ eũ experti: quẽ qdẽ ipm proĩde examinarorẽ xpianoꝝ adhiberi: ut foculũ: ut accerrã oportebat. ꝑinde. n. probarent̃ sanguinẽ humanũ appetẽdo: quẽadmodũ sacrificiũ respuẽdo: alioqn necãdo si nõ gustassent: quẽadmodũ si imolassent: & utiq non deesset uobis ĩ auditõe custodiaꝝ: & dãnarõe sanguis hũanus: proinde ĩcesti: q magis q̃ quos ipse Iuppiter docuit. Persas cũ suis matribus misceri Ethesias refert. Sed & macedones suspecti: qa cũ primũ Aedipũ tragœdiã audissent ridẽtes ĩcesti dolorẽ. Emene dicebãt. Iã nũc recogitate q̃tũ liceat erroribus ad ĩcesta miscere materias pessumitate luxuriæ. In primis filios exponitis suscipiẽdos ab aliq̃ ꝑtereũte matre extranea: uel adoptãdos melioribus parẽtibus emancipatis alienati generis: necesse ẽ q̃doq memoriã dissipari: & simul error ĩpegerit exĩde iam Fradux ꝑficiet ĩcesti serpẽte genere cũ scelere. Tũc deĩde quocũq ĩ loco domi ꝑegre trãs freta: comes ẽ libido: cuius ubiq saltus facile possunt alicubi ignaris filios pangere: uel ex aliq̃ seminis portione un aspersum genus p cõmercia humana cõcurrat ĩ memorias suas: neq eas cœtus ĩcesti sanguinis agnoscat: nos ab isto euẽtu diligẽtissima & fidelissima castitas sepsit: q̃tũcunq ab stupris: & ab omni post matrimoniũ excessu: tantũ & ab ĩcesti casu tuti sumus. Quidã multo securiores totã uim huius erroris uirgini cõtinentia depellũt: senes pueri si hæc ĩ uobis eẽ cõsideraretis: ꝑinde ĩ xpianis nõ esse ꝑspiceretis: iidẽ oculi ieñciassent utrũq: sed cecitatis duæ spẽs cõcurrũt: ut q nõ uidẽt q̃ sunt: uidere uideant̃ q̃ nõ sunt: sic p oĩa nũc de manifestioribus dicã.

De non colendo idolo. Caput. IX.

DEos inquitis nõ colitis: & pro ĩperatoribus sacrificia nõ impẽditis: seqtur ut eadẽ rõne pro aliis nõ sacrificemus: qa nec p uobis ipsis semel deos non colẽdos. Itaq sacrilegii & maiestatis rei conuenimur. Sũma hæc cã ĩmota ẽ: & utiq digna cognosci: Si nõ ꝑsumptio aut iniqtas iudicet: altera quæ despe: altera q̃ recusat ueritatẽ: deos uros colere desinimus. ex quo illos nõ eẽ cognoscimus. Hoc igit̃ exigere deberis un ꝑbemus nõ eẽ illos deos & iccirco nõ colẽdos: qa tũc demũ coli debuissent si dii fuissent. Tũc & xpiani puniẽdi si quos nõ colerẽt: qa putarẽt nõ eẽ cõstaret illos deos eẽ: sed nobis inqtis dii sunt. Appellamus & ꝑuocamus a uobis ad cõscientiã nostrã illa nos iudicet: illa nos dãnet: si poterit negaret: oẽs istos deos uros hoĩes fuisse: sed & ipsa ĩficias si ierit de suis antiqtatũ ĩstrumẽtis reuicet̃. De qbus eos didicit testimoniũ ꝑhibẽtibus ad hodiernũ: & ciuitatibus ĩ qbus nan sunt: & regiõibus ĩ qbus aliqd opati uestigia reliquerũt: ĩ qbus ẽr sepulti demõstrãt̃. Nũc ergo p singulos decurrã: tot ac tãtos nouos ueteres seruos barbaros græcos rõanos ꝑegrinos captiuos adoptiuos ꝑprios cões masculos fœminas rusticos urbãos nauticos militares: ociosum ẽ ẽt titulos ꝑseq: ut colligã ĩ cõpendiũ: & hoc nõ quo cognoscatis: sed recognoscatis: certe enĩ oblitos agitis.

De Saturno & Ioue. Caput. X.

ANte Saturnum deus penes uos nemo ẽ: ab illo cẽsus totius uel potioris uel notioris dñitatis. Itaq qd de origĩe cõstiterit: id & de posteritate conueniet: Saturnum itaq si quantum lr̃æ docent neq Diodotus græcus: aut Tallus: neq Cassius Seuerus: aut Cornelius nepos: neq ullus cõmentator eiusmodi antiqtatum aliud q̃ hoĩem ꝑmulgauerunt. Si q̃ quantũ reꝝ argumẽta: nusq̃ inuenio fideliora: q̃ apud ipsam Italiã: ĩ qua Saturnus post multas expeditões postq̃ atnca hospitia cõsedit: exceptus ab Iano uel Iane: ut Salii uolũt: Mõs quẽ coluerat Saturnus dictus. ciuitas quã debellauerat Saturnia usq nũc ẽ. Tota deniq Italia post œnotriã Saturnia cognomĩabat̃: ab ĩpo primũ tabula & imagine signatus numus: & ĩde ærario præsidet. Tamẽ si hõ Saturnus utiq ex hoĩe: & qa ab hoie non utiq de cælo & terra: sed cuius parentes ignoti erant: facile fuit eoꝝ filium dici: quoꝝ & omnes possumus uideri. Quis enĩ non cælum & terram mr̃em ac p̃rem uenerationis & honoris gr̃a appellet: uel ex consuetudine humana: qua ignoti: uel ex ĩopinato apparentes de cælo supuenisse dicunt̃. Proinde Saturno repentino ubiq cælitẽ cõtigit dici. Nam & terræ filios uulgus uocat: quoꝝ genus ĩcertum est. Taceo qd̃ ita rudes adhuc hoĩes agebãt: ut cuiuslibet noui uiri aspectu: quasi diuino cõmouerent̃. Cum hodie iam politi: quos ante paucos dies luctu publico mortuos sint confessi in deos consecrent. Satis iam de Saturno: licet paucis etiam Iouem ostẽdemus tam hoĩem q̃ ex hoĩe: & deĩreps totũ generis examen tã mortale q̃ seminis sui par est: quoniã sicut hoĩes fuisse non audetis negare. Ita post mortẽ deos factos ĩstituistis asseuerare: causas quæ hoc exegerĩt retractemus: in primis quidem necesse est cõcedans eẽ aliquẽ sublimiorẽ deũ: & mancipẽ quẽdã diuinitatis q ex hoĩbus deos fecerit. nã neq sibi illi potuissent sumere diuinitatẽ: quã nõ hẽbant: nec alius præstare eã nõ habẽtibus: nisi q ꝑprie possidebant. Cæteꝝ si nemo eẽt q deos faceret: frustra præsumitis deos factos auferẽdo factorẽ: certe qdẽ si ipsi se facere potuissent: nunq̃ hoĩes fuissent: possidẽtes. s. melioris cõditõis ꝑtãtẽ. Igit̃ si est q faciat deos reuertor ad cãs examinãdas faciẽdoꝝ ex hoĩbus deoꝝ: nec ullas ĩuenio nisi si misteria & auxilia officiis diuinis desideraurt ille magnus deus. Primo ĩdignum ẽ ut alicuius opa ĩdigeret: & qdẽ mortui rũ dignius ab initio deus aliquẽ fecisset: q mortui erat opam desideraturus: sed nec opi locũ uideo. Totũ. n. hoc mundi corpus siue ĩnatũ & ĩfactum secundum Pythagoram: siue natũ & factũ scdũ Platonẽ semel utiq ĩ hac constructione disposi-

tum & ĩstructũ & ordinatũ cum omni rõnis gubernaculo ĩuentũ ẽ:imperfectũ non potuit esse qđ pficit oĩa. Nihil Saturnũ & Saturniá gentem expectabat. Vani erũt hoĩes:nisi certi sint a primordio & pluuias de cælo ruisse:& sidera radiasse:& lumina floruisse:& tonitrua mugisse:& ipm Iouẽ quæ ĩ manu eius ponitis fulmĩa timuisse. Itẽ oẽm frugẽ ante Liberũ & Cererẽ & Mineruá. Immo ante illũ aliquẽ prĩcipẽ hoĩem de terra exuberasse. qa nihil cõtinẽdo:& sustinẽdo homini pspectũ post hoĩem potuit ĩferri:denique ĩuenisse dicũt necessaria ista uitæ nõ ĩstituisse:qđ aũt ĩuenit:fuit:& qđ fuit nõ eius deputabit q ĩuenit:sed eius q ĩstituit:erat.n.ante q̃ ĩueniret. Cæterũ si ppterea Liber deus q uitẽ demõstrauit:male cũ Luculo actũ ẽ: q primus cerasa e ponto Italiæ pmulgauit:q nõ ẽ ppterea cõsecratus:ut nouæ frugis auctor:qa inuẽtor & ostẽsor. Quáobrẽ si ab initio & ĩstructa:& certis exercẽdorũ officiorũ suorũ rõnibus dispensata uniuersitas cõstitit:uacat ex hac pte cã allegádæ hũanitatis ĩ diuinitatẽ:qa quas illis statiões & ptátes distribuistis tam fuerũt ab initio q̃ & fuissent: et si deos istos nõ creassetis. Sed cõuertimini ad causam aliá:respõdentes collationẽ diuinitatis meritorũ remunerádorũ fuisse rõnẽ:& huic cõcedetis opinor illũ deũ deificũ iusticia p̃cellere:q nec temere:nec ĩdigne:nec pdige tantũ p̃miũ dispẽsarit. Volo igit̃ merita recẽsere:an eiusmodi sint ut illos ĩ cælũ extulerit: & nõ potius ĩ imum tartarũ merserit:quẽ carcerem pœnarũ ĩfernarũ cum multis affirmatis. Illuc.n. abstrudi solent impũ: quique in parentes & in sorores incesti:& maritarũ adulteri:& uirginũ raptores:& puerorum cõtaminatores: & qui sæuiũt:& q occidũt:& q furant̃:& qui decipiunt:& quicũque similes sunt alicuius dei uestri:quẽ hominem ĩtegrũ a crimine aut uitio pbare poteritis nisi hominẽ negaueritis. At qn ut illos hoĩes fuisse non possitis negare:etiam istæ notæ accedũt:q nec deos postea factos credi permittunt. Si.n.talibus uos puniẽdis præsidetis:si comerciũ colloquium cõuictum malorũ & turpium probi quique respuistis. Horum aũt pares deus ille maiestatis suæ consortio abstruit. Quid ergo dánatis quorũ collegas adoratis? Sugillatio est ĩ cælo uestra iusticia deos facitis criminosissimos quosque ut placeatis diis uestris:illorũ est honor cõsecratio coæqualium. Sed ut omittá huius ĩdignitatis retractatũ:probi & ĩtegri & boni fuerũt:qđ tamẽ potiores uiros apud ĩferos reliqstis:aliquẽ de sapiẽtia Socratẽ:de iusticia Aristidẽ:de militia Temistoclẽ:de sublimitate Alexandrum:de fœlicitate Polycratẽ:de copia Crœsum:de eloquentia Demosthenẽ. Quis ex illis diis uestris grauior & sapiẽtior Catone? Iustior & militarior Scipione? Quis sublimior Põpeio? Fœlicior Sylla? Copiosior Crasso? Eloquentior Tullio? Quáto dignius istos deos ille assumendos expectasset: præscius utique potiorum properauit:opinor:& cælum semel clusit:& nunc utique melioribus apud inferos mussitantibus erubescit.

De simulacris. Caput. XI.

Cesso iá de istis:ut qui sciá me ex ipsa ueritate demonstraturũ qđ nõ sint cũ ostendero qđ sint? Quãtum igit̃ de diis uris noĩa solũmodo uideo:quorũ ueterũ mortuorũ:& fabulas audio:& sacra de fabulis recognosco. Quátũ aũt de simulacris ipsis nihil aliud repræhẽdo:q matres sorores eẽ uasculorũ ĩstrumẽtorũque cõium:uel ex iisdẽ uasculis & ĩstrumẽtis:quasi fatũ cõsecratiõe mutantes licentia artis transfigurãte:& qdem contumeliosissime:& ĩ ipso opere sacrilege:ut re uera nobis:maxime q ppter deos ipsos plectimur:solatiũ pœnarũ eẽ possit:qđ eadẽ & ipsi patiunt̃ ut fiant: crucibus & stipitibus ĩponitis xpianos:qđ simulacrũ nõ prius argilla deformat:cruci & stipiti supstructa. In patibulo primũ corpus dei nostri dedicatur:ungulis deraditis latera christianorũ. At ĩ deos uestros per oĩa membra ualidius incumbunt asciæ & runcinæ & scobinæ. ceruices ponimus ante plumbum & glutinũ & gomphos. sine capite sunt dii uestri. ad bestias ĩpellimur certe quas Libero & Cybelle & cælesti applicatis. ignibus utimur hoc & illi. a prima qdem massá ĩ metalla damnamur:inde censentur dii uestri:in ĩsulis relegamur. solet & ĩ insula aliqs deus uester:aut nasci:aut mori:si per hæc constat diuinitas aliqua:ergo cum q puniunt̃ consecrãtur. & numina erũt dicenda supplicia sed plane non sentiunt has iniurias:& cõtumelias suæ fabricatiõis dii uestri: sicut nec obsequia:o impiæ uoces:o sacrilega uicia:ĩfrendite inspumate: iidem estis q Senecam aliquem pluribus:& a maioribus de uestra supstitione porantẽ repræhendistis. Igitur si statuas & imagines frigidas mortuorum suorũ simillimas nõ adoramus:quas milui & mures & araneæ ĩtelligũt:nõne laudẽ magis q̃ pœná merebat̃ repudiũ agniti erroris. Possumus enĩ uideri ledere eos:quos certi sumus oĩno nõ esse. Quod nõ est:nihil ab illo patit̃:qa nõ est. Sed nobis dii sunt inqs:& qũo uos ecõtrario ĩpii:& sacrilegi:& irreligiosi erga deos nr̃os repræhendimini:q quos præsumitis eẽ negligitis:quos timetis destruitis:quos etiam iudicatis illuditis. Recognoscite si mentiar:prĩo q cũ alii alios colitis:utique quos nõ colitis offenditis:p̃latio alterius sine alterius cõtumelia nõ põt pcedere:qa nec electo sine reprobatione:iá ergo contemnitis quos reprobatis:quos reprobando offendere non timetis. Nam ut supra præstrinximus status dei cuiusque in senatus estimationem pendebat. Deus non erat:quem homo consultus noluisset:& nolendo damnasset.

De laribus. Caput. XII.

Domesticos deos quos lares dicitis domestica ptáte tractatis: pignerando uenditando demutádo aliquádo in caccabulũ de Saturno:aliquando ĩ trullá de Minerua:& quisque cõtritus atque cõcussus ẽ: dũ diu colit̃:& quisque dominũ sanctiorẽ exptus ẽ:domesticá necessitatẽ:publicos æque publico iure fœdatis:quos ĩ hastario uectigales habetis. Sic capitoliũ:sic olitoriũ forum petit̃:sub eadẽ uoce præconis: sub eadem hasta:sub eadem annotatione:quæstoris diuinitas addicta conducit̃: sed enim agri tributo onusti uiliores hoĩum capita stipẽdio censa ignobiliora. Nam hæc sunt notæ captiuitatis:dii uero q magis tributarii magis sancti. Immo qui magis sancti magis tributarii maiestas quæstuaria efficitur:circuit caupotias religio mendicans:exigitis mercedem pro solo templi:pro aditu sacri:non licet deos nosse gratis. uenales sunt:qđ oĩo ad honorádos eos facitis:qđ nõ ẽt mortuis uris cõferatis:ædes pide:aras pide:idẽ hitus & ĩsignia in statuis:ut ætas:ut ars:ut negociũ mortui fuit:ita deus ẽ quo differt ab epulo Iouis silicerniũ a Simpino obba:ab haruspice pollinctor. Nã & haruspes mortuus apparet. Sed digne ĩpatoribus defunctis honorẽ diuinitatis dicatis:qbus & uiuentibus eũ addicitis:accepto ferẽt dii uri:imo gratulabunt̃:qđ pares ei fiát do-

mini sui. Sed cũ latẽtiã publicũ scortũ: uel saltẽ Laidem aut Phrinẽ iter Iunones: & Cereres: ac Dianas adoretis: cũ Simonẽ magũ statua & iscriptõe sci dei iauguratis: cũ de pedagogis aut aulicis nescio quẽ sinodi deũ facitis licet nõ nobiliores dii ueteres: tamẽ cõtumeliã a uobis deputabunt hoc & aliis licuisse: qđ solis antiquitas contulit.

De sacrificando. Caput. XIII.

VOlo & ritus uros recensere: nõ dico q̃les sitis i sacrificãdo cũ enecta & tabidosa & sabiosa q̃q̃ mactatis: cũ de opimis & itegris supuacua q̃q̃ trũcatis capitula & ungulas: q̃ domi quoq; pueris uel canibus destinassetis: cũ de decima Herculis: nec tertiã p tẽ i arã eius iponitis: laudabo magis sapiẽtiã: qđ de pdito aliqd eripitis. Sed cõuersus ad lr̃as ur̃as qbus iformamini ad prudẽtiã & ad liberalia officia: q̃ta iuenio ludibria. Deos iter se pp troianos & archiuos: ut gladiatoꝝ paria cõgressos depugnasse. Venerẽ hũana sagitta sauciatã q; filiũ suũ Aeneã pene iterfectũ ab eodẽ diomede rape uellet: Martẽ .xiii. mensibus i uiculis pene cõsumptũ: Iouẽ ne eãdem uĩ a cæteris cælitibus expiteť: opa cuiusdã mõstri liberatũ: & nũc flentẽ Sarpedonis casum: nũc fede subãtẽ i sororẽ sub cõmẽoratõe nõ ita dilectaꝝ iã pridẽ amicaꝝ: exinde qs nõ poeta ex auctoritate pricipis sui: dedecorator iuẽiť deoꝝ? Hic Apollinẽ Admeto regi pascẽdis pecoribus addicit. Ille Neptuni structo tias opas Laomedõti locat. Est & ille de lyricis Pindaꝝ dico: q Aesculapiũ canit auaritiæ merito: q̃ medicinã nocẽter exercebat fulmie iudicatũ: malus Iuppiter si fulmẽ illius ẽ ipius i nepotẽ iuidus i artificẽ. Hæc neq; uera pdi: neq; falsa cõfingi apđ religiosissimos oportebat. Nec tragici qdẽ aut comici parcũt: ut nõ ærũnas: uel errores domus alicuius dei pfarenť: taceo de phis Socrate cõtẽtus: q in cõtumeliã deoꝝ q̃rcũ & hircũ & canẽ deierabat: sed ppterea dãnatus ẽ Socrates: q deos destruebat. Plane olĩ .i. sp ueritas odio ẽ: tamẽ cũ pnia sniæ Atheniẽses: & criminatores socratis postea afflixerit: & imaginẽ eius auream i tẽplo collocarit rescissa dãnatio testĩoniũ Socrati reddidit. Sed & Diogenes nescio qđ i Herculẽ ludit: & Romanus cinicus Varro trecentos Ioues siue Iuppiteros dicendos sine capitibus introduxit.

De fabulis & nimiis deorum fœditatibus. Caput. XIIII.

CAetera lasciuiæ igenia ẽt uoluptatibus ur̃is p deoꝝ dedecus operãť: despicite lẽtuloꝝ & hostiliorũ uetustates utꝝ mimmos an deos uros i iocis & strophis rideatis: Mœchũ anubim: & masculũ lunã & Dianã flagellatã: & Iouis mortui testamẽtũ recitatũ: & tres hercules famelicos irrisos. Sed & histrionũ lr̃æ oẽm fœditatẽ eoꝝ designãt. Luget sol filiũ iactatũ de cælo lætãtibus uobis: & Cybele pastorẽ suspirat fastidiosũ nõ erubescẽtibus uobis: & sustietis Iouis elogia cantari: & Iunonẽ: Venerẽ Mineruã a pastore iudicari: ipm qđ imago dei ur̃i ignominiosissimum caput & fumosum uestit: qđ corpus ipuꝝ: & ad istã arcẽ effœminatõe pductũ Mineruã aliq uel Herculẽ repsentat: nonne uiolať maiestas & diuinitas cõstuprať: laudãtibus uobis plane religiosiores estis i cauea: ubi sup sanguinẽ hũanũ: sup inquinamẽta pœnaꝝ pinde saltãt dii ur̃i: argumẽta & historias noxiis minist rãtes: nisi qđ & ipsos deos uros sæpe noxii iduũt. uidimus aliq̃do castratũ Atyn illũ deũ ex pesimunte: & q uiuus ardebat: Herculẽ iduerat: Risimus & iter ludicras meridiãoꝝ crudelitates Mercuriũ mortuos cauterio examinãtẽ. Vidimus & Iouis fratrẽ gladiatoꝝ cadauera cũ maleo deducẽtẽ. singula ista quæq; adhuc qs posset iuestigare: si honorẽ inqetãt diuinitatis: si maiestatis uestigia obsoletãt: đ cõtẽptu utiq; cẽsent: tã eoꝝ q eiusmõi factitãt: q̃ eoꝝ qbus factitãt: sed ludicra ista sint: cæteꝝ si adiiciã q̃ nõ minus cõsciẽtiæ oĩum recognoscẽt in tẽplis adulteria cõponi: iter aras lenocinia tractari: i ipsis plærunq; æadituoꝝ & sacerdotũ tabernaculis: sub iisdẽ uittis & apicibus & purpureis thure flagrãte libidinẽ expũgi: nescio ne plus de uobis dii ur̃i: q̃ de xpianis q̃ranť: certe sacrilegi de ur̃is semp apphendunť: xpiani tẽpla nec iterdiu norũt: spoliarẽt forsitã ea & ipsi: si & ipi ea adorarẽt. Quid ergo colũt: q talia nõ colunt. Iã qdẽ itelligi subiacet ueritatis eẽ cultores: q mẽdacii nõ sint. Nec errare ãplius i eo: i quo errasse se tecognoscẽdo cessauerit hoc prius capite: & omnẽ hĩc sacri nr̃i ordinẽ haurite: repcussis tamẽ opionibus falsis.

De capite asinino & cæteris isignibus: quorum cultura christianis obiiciebať. Caput. XV.

NAm ut qdẽ somniastis caput asininũ eẽ deũ nostrũ. hãc Cornelius Tacitus suspitiõẽ eiusmõi iseruit. Is. n. i quito historiaꝝ suaꝝ bellũ iudaicũ exorsus ab origie gẽtis ẽt de ipsa tã origie q̃ de noie & religiõe gentis: q̃ uoluit argumẽtatus: Iudæos refert ægypto expeditos siue ut putauit extorres uastis arabiæ i locis aquaꝝ egẽtissimis cũ siti macerarent onagris: q forte de pastu potũ petituri æstimabãť idicibus fontibus usos ob eã gratiã cõsimilis bestiæ supficiẽ cõsecrasse. Atq; ita ĩde opinor psumptũ nos quoq;: ut iudaicæ religiõis ppiquos: eidẽ simulacro initiati. At. n. idẽ Cornelius Tacitus: sane ille mẽdacioꝝ loq̃cissimus i eadẽ historia refert: Gn. Põpeiũ cũ Hierusalẽ cœpisset: ppeaq; tẽplũ adisset speculãdis iudaicæ religiõis archanis: nullũ illic repisse simulacrũ: & utiq; si id colebať qđ aliq̃ effigie representabať: nusq̃ magis q̃ i sacrario suo exhibereť eo magis: q a nec uetebať extrãeos arbitros: quãq̃ uana cultura. Solis. n. sacerdotibus adire licitũ: ẽt cõspectus cæteroꝝ uello oppanso iterdicebať: Vos tamen nõ negabitis: & iumẽta oĩa: & coctos cauterios cũ sua hippõa coli a uobis. Hoc forsitã iprobãdũ: qđ itra cultores oĩum pecudũ bestiarũq;: asinarii tãtũ sumus. Sed & q crucis nõ religiosos putat: cõsecraneus noster erit: cũ lignũ aliqđ ppitiať: uiderit habitus cũ materiæ q̃litas eadẽ sit: uiderit forma dũ id ipm dei corpus sit: & tamẽ q̃to distiguiť a crucis stipite Pallas attica: & Ceres farra: q̃ sine effigie rudi palo & iformi ligno pstrat. Pars crucis ẽ omnĩe robur: qđ erecta statõe defigiť: nos si forte integꝝ & totũ deũ colimus. Diximus originẽ deoꝝ urorũ a plastris de cruce iduci. Sed & uictorias adoratis: cũ i tropheis cruces intestina sunt tropheoꝝ: religio romanoꝝ tota castrẽsis signa uenerať: signa iurat: omnibus diis pponit omne: illi imaginum suggestus: insignes monilia circum sunt. Si farra illa uexilloꝝ & cantabroꝝ stolæ cruciũ sunt laudo diligentiã: noluistis nudas & icultas cruces cõsecrare. Alii plane humanius & uerisimilius solẽ credunt deũ nostrum. Ad psas si forte deputabimur: licet solẽ nõ in lintheo depictũ adoremus: habẽtes ipsum ubiq; in suo clipeo: deniq; inde suspicio: q innotuerit nos ad orientis regionem precari. Sed & plærıq; uestrum affectatione aliquando & cælestia adorandi ad solis ortũ labia uibratis: æquæ si diẽ solis læticiæ idulgemus: alia lõge rõne q̃ religiõe solis. secũdo loco ab eis

sumus q diẽ Saturni ocio & uictui decernũt:exorbitãtes & ipsi a iudaico more:quẽ ignorabãt. Sed noua iam dei nři in ista ꝓxime ciuitate editio publicata ẽ:Ex quo qdã in frustrãdis bestiis mercenarius noxius picturã ꝓposuit cũ eiusmõi ĩscriptõe:deus xpianoꝝ onochoisitis:erat auribus asininis:altero pede ungulatus : librũ gestãs & togatus. Risimus & nomẽ & formã:sed illi debebãt adorare statim biforme numẽ : qa & canino & leonino capite cõmixtos:& de capro & de ariete cornutos:& a lũbis hircos:& a cruribus serpẽtes:& plãra uel tergo alites deos receperunt. Hæc & abundãti ne quid rumoris i repercussum:quasi de conscientia:præterisemus quæ omnia conuersi iam ad demonstrationem religionis nostræ repurgabimus.

De deo quem christiani colunt. Caput. XVI.

QVod colimus & nos deus unus ẽ:q totã molẽ istã cũ omni ĩstrumẽto elemẽtoꝝ corpoꝝ spirituũ: uerbo:quo iussit:rõne : qua disposuit:uirtute:q̃ potuit:de nihilo expressit i ornamẽtũ maiestatis suæ:unde & græci nomẽ mũdo cosmon accõmodauerunt:iuisibilis ẽ:& si uideaẽ incõpræhẽsibilis:& si p gratiã repræsenreẽ iestimabilis:& si hũanis sensibus æstimeẽ. Iõ uerus & rãtus ẽ. Cæteꝝ qđ uideri cõiter:qđ cõpræhẽdi:qđ estimari põt:minus est & oculis:qbus occupaẽ:& manibus:qbus cõtaminaẽ:& sensibus:qbus iueniẽ:qđ uero imẽsum ẽ:soli sibi notũ ẽ:hoc qđ ẽ dominũ æstimari facit:dũ æstimari nõ capit:ita.n.uis magnitudinis & notũ hoibus obiecit:& ignotũ:& hæc ẽ summa delicti nolentiũ recognoscere:quẽ ignorare nõ possunt:uultis ex opibus ipius tot ac talibus:qbus cõtinemur:qbus sustinemur: qbus oblectamur:ẽt qbus exterremur : uultis ex aiæ ipsius testimõio cõprobemus:q̃ licet carcere corpis pressa: licet istitutõibus prauis circũscripta:licet libidinibus & cõcupiscẽtiis euigorata:licet falsis diis exancillata:cũ tamẽ resipiscit:ut ex crapula ut ex somno:ut ex aliq̃ ualitudie:& sanitatẽ suã patiẽ:deũ noiat hoc solo:qa ꝓprie uerus hic unus deus bonus & magnus:& qđ deus dederit oium uox ẽ. Iudex quoq; cõtestaẽ:illũ deus uidet: & deo cõmẽdo:& deus mihi reddet. O testimoniũ aiæ naturaliter xpianæ:deniq; ꝓnũciãs hæc nõ ad capitoliũ:sed ad cælũ respicit. Nouit.n.sedẽ dei uiui ab illo:& ĩde descendit:sed quo plenius & ipressius tã ipm:q̃ dispositiões eius:& uolũtates adiremus ĩstrumẽtũ adiecit lĩaturæ:si qd uelit de deo ingrere : & inqsito iuenire: & iuẽto credere:& credito deseruire:uiros.n.iusticiæ inocẽtia dignos deũ nosse:& ostẽdere a primordio i sæculũ emisit spũ dĩno mũdatos:quo p̃dicarẽt deũ unicũ eẽ q uniuersa cõdiderit:q hoiem de humo istruxerit. Hic.n.ẽ uerus Promethens:q sæculũ certis tẽpoꝝ dispositõibus & exitibus ordiauit:exĩde q̃ signa maiestatis suæ ĩdicãtis ediderit p ĩbres:p ignes:q̃s demerẽdo sibi disciplinas determinauerit:q̃ ignoratis & desertis:sed obseruãtibus his p̃mia destiarit:& q ꝓducto æuo isto iudicaturus sit suos cultores i uitæ æternæ retributionẽ:ꝓphanos i ignẽ æque perpetẽ:suscitatis oibus ab initio defunctis & reformatis & recẽsitis ad utriusq; meriti dispunctionem:hæc & nos risimus: aliquãdo de uestris fuimus:fiunt nõ nascuntur christiãi.

De prophetis. Caput. XVII.

QVos diximus p̃dicatores:ꝓphetæ de officio ꝓphetãdi uocanẽ:uoces eoꝝ itẽq; uirtutes : q̃s ad finẽ diuinitatis edebãt i thesauris lĩaꝝ manẽt:nec istæ latẽt. Ptolemæoꝝ eruditissimus:quẽ Philadelphũ supnoiant: & oĩs lĩaturæ sagacissimus cũ studio bibliotecaꝝ Pisistratũ:ut opinor: emulare tur:iter cætera memoriaꝝ:qbus aut uetustas:aut curiositas aliq̃ ad famã patrociabaẽ:& suggestu Demetrii Phalerei grãmaticoꝝ tũc ꝓbatissimi:cui præfecturã mandauerat:libros a iudæis quoq; postulauit ꝓprias atq; uernaculas litteras:quas soli habebant: ex ipsis enim & ad ipsos semper prophetæ perorauerant: scilicet ad domesticam dei gentẽ ex patrum gratia hebræi retro qui nunc iudæi.

De scripturis dominicis. Caput. XVIII.

IGitur & lĩæ hebreæ & eloquiũ. Sed ne noticia uacaret:hoc quoq; Ptolomæo a iudæis subscriptũ ẽ septuagita & duobus iterpretibus idultis: quos Menedemus quoq; phũs ꝓuiciæ iudex de sniæ cõione suspexit:affirmauit hæc uobis ẽt aristeas ita i græcũ stilũ ex apto monumẽto reliqt: hodie apđ Serapeũ Ptholomæi bibliothecæ cũ ipsis hæbraicis lĩis exhibeẽ. Sed & iudæi palã lectitãt:uectigalis libertas uulgo adiẽ. Sabbatis oibus:q audierit:iueniet deũ:qẽt studuerit intelligere:cogeẽ & credere: primã istrumẽtis istis auctoritatẽ sũma antiqtas uẽdicat:apđ uos quoq; religiõis ẽ istar:sidẽ de tẽporibus asserere:oẽs itaq; substãtias:oẽsq; materias:origĩes ordĩes uenas ueterani cuiusq; stili nři gẽtes ẽt plærasq; & urbes isignes historiaꝝ:& cãs mẽoriaꝝ:ipas deniq; effigies lĩaꝝ idices custodesq; reꝝ:& puto adhuc mĩus dicimus ipos inq̃ deos nřos:ipa tẽpla & oracula & sacra unius iterĩ ꝓphetæ scriniũ sæculis uicit:i quo uideẽ thesaurus collocatus tonus iudaici sacri:& ide iã & nři siqdẽ audistis. De Moyse ꝓpheta. Ca. XIX.

INterĩ Moysẽ argiuo iacho pariter ætate ẽ q̃drigentis pene ãnis. Nã & septẽ minis danaũ & ipm apđ uos uetustissimũ p̃uenit mille circiter cladẽ Priami ãtecedit:possẽ ẽt dicere qngẽtis ãplius & Homeꝝ hẽns quos seq̃r. cæteri quoq; ꝓphetæ & si moysi posthumãt:extremissimi tamen eorũ non retrosiores repræhendunẽ primoribus uestris sapientibus legiferis & historicis.

De statu temporum. Caput. XX.

HAec qbus ordinibus ꝓbari possint: nõ tã difficile est nobis expõere:q̃ enorme nec arduũ. Sed iterĩ lõgũ multis ĩstrumẽtis cũ digitoꝝ supputariis gesticulis assidẽdũ ẽ. Referẽda antiqssimaꝝ ẽt gentiũ archiua ægyptioꝝ caldæoꝝ phœnicũ:aduocãdi eoꝝ mũcipes:p quos notitia subministrata ẽ: alioqn Manechõ ægyptius:& Berosus caldæus:sed & Hieronymus phœnix tyrii rex:Sectatores quoq; eoꝝ Mẽdesius:Ptholemæus & Menander ephesius & demetrius phalereus:& rex Iuba: & Appion:& Tallus:& si qs istos aut ꝓbat aut reuicit:Iudæus Iosephus antiqtatũ iudaicaꝝ uernaculus uĩdex:græcoꝝ etiã cẽsuales cõferendi:& q̃quãdo sint gesta:aut cõcathenatões tempoꝝ apianẽ:p q̃ luceãt ãnaliũ nũeri:pegrinandũ est in historias & lĩas orbis & tamen quasi partem iam probationis intulimus:cum per quæ probari possint aspersimus:ueꝝ differre p̃stat:ne uel minus p̃seq̃mur festinãdo:uel diutius euagemur p̃sequendo plus

iā offerimus ꝑ ista dilatōe maiestatē scripturaꝝ:si nō uetustatē.diuinas ꝓbamus si dubitaṫ antiq̄tas:ne hoc
tardius aut aliunde discédū:corā sunt q̄ docebūt:mūdus & sæculū & exitus:q̄cq̄d agiṫ p̄nunciabaṫ:q̄cq̄d ui/
deṫ audiebaṫ:qđ terræ uorāt urbes:qđ isulas maria fraudāt qđ externa atq; iterna bella dilaniant:qđ regnis
regna cōpulsant:qđ fames & lues & locales quæq; clades:& frequentiū plæ⁊ūq; mōtiū uastāt:qđ humiles
sublimitate:sublimes humilitate mutanṫ:qđ iusticia rarescit:iniq̄tas icrebrescit.Bonaꝝ oīum disciplinarū
cura torpescit:qđ etiā officia tempoꝝ & elementoꝝ munia exorbitanṫ:qđ & mōstris & portētis naturaliū
forma turbaṫ:ꝓuidenter scripta sunt:dū patimur legunṫ:dū recognoscimus ꝓbaṫ:idoneū opīor testimoni
um diuinitatis.ueritas diuinationis.Hīc igiṫ apud nos futuroꝝ quoq; fides tuta ē:iā.s.ꝓbatoꝝ:q̄a cū illis q̄
quottidie ꝓbanṫ p̄dicebanṫ:eædē uoces sonant:eædē lr̄æ notāt:idē spūs pulsat:unū tp̄s ē diuinationi futura
p̄fati apud hoīes:si forte distinguiṫ dū expungiṫ:dū ex futuro p̄sens dehinc ex p̄senti p̄teritū deputaṫ.Quid
delinquimus oro uos futura quoq; credentes qui iam didicimus illis per duos gradus credere.

De Christo & quid christiani differant ab hebræis. Caput. XXI.

Sed quoniā edidimus antiq̄ssimis iudæoꝝ istrumētis sectā istā eē suffultā:quā aliq̄nto nouellā:ut
Tiberii tēporibus plæriq; sciūt ꝓfitētibus nobis quoq; fortasse an hoc noīe de statu eius retracte/
tur q̄si sub umbraculo isignissimæ religiōis certe licite aliq̄d ꝓpriæ p̄sūptiōis abscōdat:uel q̄a p̄ter
ætatē neq; de uictus exceptiōibus:neq; de solēnitatibus dieꝝ:neq; de ip̄o signaculo corpis:neq; de consortio
nois cū iudæis agimus:qđ utiq; oporteret si eidē deo mācipatemur.Sed ut uulgus iā scit xp̄m ut aliquē ho
minū q̄lē iudæi iudicauerūt:quo facilius q̄s nos hoīs cultores existimauerīt:uerꝝ neq; de xp̄o erubescimus:
cū sub noīe eius deputari & dānari iuuat:neq; de deo aliq̄d præsumimus aliter.Necesse ē igiṫ pauca de chri/
sto:ut deo totū.Iudæis erat apud deum grā:ubi & insignis iusticia:& fides originalium auctorum:unde illis
& generis magnitudo & regni sublimitas floruit:& tanta fœlicitas:ut de dei uocibus quibus edocebantur
de promerendo deo:& non offendēdo p̄mouerēṫ.Sed q̄ta deliquerīt fiducia patꝝ iflati ad declinādū deriuā
tes a disciplina in ꝓphanū modū:& si ip̄i nō confiterenṫ:ꝓbaret exitus hodiernus ipsoꝝ disp̄si palabundi:&
cæli & soli sui extorres uaganṫ p orbē sine hoīe sine deo rege:q̄bus nec aduenaꝝ iure terrā p̄riam saltē uesti/
gio salutare cōcediṫ:cū hæc illis sanctæ uoces p̄minarenṫ:eadē semꝑ oēs igerebāt fore:uti sub extimis curri/
culis sæculi:ex omni iā gēte & populo & loco cultores sibi allegeret deus multo fideliores:i quos grā⁊ā trā/
ferret pleniorē q̄dē ob disciplīæ auctoris capacitatē.uenit igr̄ ad reformādā & illuminandā eā:uēturus a deo
p̄nunciabaṫ Christus ille filius dei.Huius igiṫ grāæ disciplīæq; arbiter & magister illuminator atq; deductor
generis hūani filius dei annūciabaṫ.non q̄dē ita genitus:ut erubescat i filii noīe:aut de p̄ris semine nō de soro
ris icesto:nec de stupro filiæ aut coniugis alienæ deū patrē passus ē:squāmatū aut cornutū aut plumatū ama
torē i auro cōuersum:danaidis Iouis ista sunt numina uestra.Cæteꝝ dei filius nullā de ipudicitia habet ma/
trē:ēt quā uideṫ hr̄e nupserat:sed prius substantiā edisserā:& iā natiuitatis q̄litas itelligeṫ:iam ediximus deū
uniuersitatē hāc mūdi uerbo & rōne:& uirtute molitū.Apud uestros quoq; sapiētes λόγον.i.sermonē atq;
rōnē constat artificē uideri uniuersitatis.Hunc.n.zeno determinat factitatorē q cuncta i dispositiōe formaue
rit eundē & factū uocari:& deū aīum Iouis:& necessitatē oīum reꝝ.Hæc Cleātes i spiritu cōgerit:quē ꝑmea
torē uniuersitatis affirmat.Et nos āt sermoni atq; rōni.Itēq; uirtuti p q̄ oīa molitū deū ediximus:ꝓpriā sub
stantiā spiritū iscribimus:cui & sermo isit p̄nunciāti:& rō assit disponēti:& uirtus p̄sit p̄ficienti.Hunc ex deo
ꝓlatū didicimus:& ꝓlatiōe generatū:& iccirco filiū dei:& deū dictū ex unitate substantiæ.Nā & deus spūs ēt
cū radius ex sole porrigiṫ:portio ex sūma.Sed sol erit i radio:q̄a solis ē radius:nec separaṫ substāna:sed exten
diṫ.Ita de spū spūs:& de Deo Deus.Vt lumē de lumīe accēsum manet itegra & idefecta materiæ matrix.& si
plures īde traduces qualitatē mutueris:ita & qđ de deo pfectū ē Deus ē & dei filius:& unus ambo.Ita de spū
spūs:& de deo deus modulo alternū muneꝝ gradu non statu fecit:& a matrice nō recessit:sed excessit.Iste igi
tur dei radius:ut retro semꝑ p̄dicabaṫ:delapsus i uirginē q̄dā & i utero eius caro figuratus nasciṫ homo deo
mixtus:caro spū istructa nutriṫ:adolescit:affaṫ:docet:opaṫ:& christus ē.Recipite iterim hāc fabulā:similis ē
uestris dum ostēdimus q̄uo christus ꝓbeṫ:& q penes nos eiusmōi fabulas emulas ad destructionē ueritatis
istiusmodi p̄ministrauerit.Sciebāt & iudæi uēturꝝ eē xp̄m.s.q̄bus prophetæ loquebanṫ.nā & nunc aduentū
eius expectāt:nec alia magis īter nos & illos cōpulsatio ē:q̄ q̄ iā uenisse nō credūt.Duobus.n.aduentibus eius
significatis:primo q iam expūctus ē i humilitate cōditiōis hūanæ.Secūdo q cōcludēdo sæculo iminet i subli/
mitate diuinitatis exertæ.Primū nō itelligēdo.Secūdū quē manifestius p̄dicatū sperāt unū existimauerunt:
nec.n.itelligerēt pristinū crediturī si itellexissent:& cōsequuturi saltē si credidissent:meritū fuit delictū eorū.
Ipsi legūt ita scriptū mulctatos se sapiētia:& itelligētia:& oculoꝝ:& aurīū fruge.Quē igiṫ solum hoīem p̄
p̄sumpserant de hūilitate:sequebaṫ uti magnū estimarēt de potestate:cū ille uerbo dæmōia de hoībus excu/
teret:cæcos illumīaret:leprosos purgaret:paraliticos restrīgeret:mortuos dēiq; uerbo redderet uitæ:elemē
ta ipsa famularēṫ:cōpescens ꝓcellas:& freta īgrediēs:ostendēs sese uerbū dei.i.λόγον.Illud primordiale pri/
mogenitū uirtute & rōne comitatum:& spū īstructū eundē q uerbo oīa & faceret & fecisset.Ad doctrinā ue
ro eius q̄ reuincebanṫ magistri primoresq; iudæoꝝ ita exasperabanṫ:maxime q̄ ad eū īgens multitudo de/
flecteret:ut postremo oblatū pōtio Pilato syriā tūc ex parte Rōana ꝓcurāti:uiolētia suffragioꝝ i crucē iesum
dedi sibi extorserit.p̄dixerat & ipse ita facturos paꝝ si nō & ꝓphetæ retro ēt tamen suffixus multa mortis il
lius ꝓpria ostēdit isignia.Nā spiritū cū uerbo spōte demisit p̄uēto carnificis officio.Eodē momēto dies me/
diū orbē signāte sole subducta ē.Deliquiū utiq; putauerūt:q id quoq; sup xp̄o p̄dicatū nō scierūt:& tamē eū
mūdi casum relatū i archiuis ur̄is hētis.tūc iudæi detractū & sepulchro conditū magna ēt militari manu cu
stodiæ diligētia circunsederūt:ne q̄a prædixerat tertia die resurrectuꝝ se a morte:discipuli furto amoliti ca/
dauer fallerēt suspectos.Sed ecce die tertia cōcussa repēte terra:& mole reuoluta:q̄ obstruxerat sepulchrū:&

custodia pauore disiecta:nullis apparētibus discipulis nihil i sepulchro repertū est:pterq̄ exuuiæ sepulti:nihilominus tamē primores quoq; itererat: & scelus diuulgare:& populū uectigalē:& famularē sibi a fide reuocare:surreptū a discipulis iactitauerūt:nā nec ille se i uulgus eduxit ne ipsi errore liberarent:ut & fides non mediocri pmio destinata difficultate cōstaret.Cū discipulis āt qbusdā apud galileā iudeæ regionē ad.xl.dies egit docēs eos q̄ docerēt:dehīc ordinatis eis ad officiū pdicādi p orbē circūfusa nube i cælū ē receptus:multo melius q̄ apud uos asseuerare de Romulo pculi solēt:ea oia sup Christo Pilatus & ipse iā p sua cōsciētia christianus Cæsari tūc Tybeno nunciauit.Sed & cæsares credidissent sup xpo:si aut cæsares non eēnt sæculo necessarii:aut si & xpiani potuissent eē cæsares.Discipuli quoq; diffusi p orbē ex pcepto magistri dei paruerunt:q & ipsi a iudæis isequentibus multa perpessi:utiq; p fiducia ueritatis libēter.Romæ postremo p Nerōis sæuitiā sanguinē christianū seminauerūt. Sed monstrauimus uobis idoneos testes christi ipsos illos quos narratis: multum est si eos adhibeam:ut credatis christianis:propter quos non creditis christianis.

De christo & deo omnipotente. Caput. XXII.

INterim hic ē ordo nīæ istitutōis hunc edidimus & sectæ & nois cēsum cū suo auctore:nemo iā infamiā icutiat:nemo aliud existimet:qa nec fas ē ulli de sua religiōe mētiri:ex eo.n.qd' aliud a se coli dicit q̄ colit negat qd colit:& culturā & honorē in alteȝ trāsfert:& transferēdo iam nō colit: qd' negauit dicimus & palā dicius:& uobis torquētibus lacerati & cruēti uociferamur. Deū colimus p xpm illū hoiem:putate p eū & i eo se cognosci uult deus & coli ut iudæis respōdeamus:& ipsi deū p hominē mosem colere didicerūt:ut græcis occurrā Orpheus pieriæ museus athēis Melāpus argis Trophraus boetiæ initiatōibus hoīes obligauerunt:ut ad uos quoq; domiatores gentiū aspiciā hō fuit Pōpilius Numa q romāos opposissimis supstitōibus onerauit:liceerit & xpo cōmētari diuinitatē rē pprīā:nō qa rupices & adhuc feros hoies multitudini tot numinū demēdoȝ:attonitos efficiēdo ad hūanitatē tēperaret qd' Numa. Sed q iā expolitos:& ipsa urbāitate deceptos i agnitionē ueritatis occularet. Quærite ergo si uera ē ista dīnitas xpi. Si ea ē q̄ cognita qs reformet ad bonū:seqt ut falsæ renūciet:cōperta i primis illa oi rōne:q̄ dlitescens sub nominibus & imaginibus mortuoȝ qbusdā signis & miraculis & oraculis fidē diuinitatis opat:atq; adeo dicimus eē substātias q̄sdā spūales:nec nouū ē nomē.Sciūt dæmōes philosophi Socrate ipo ad dæmonii arbitriū expectāte.Quidni?cū & ipi dæmoniū adhæsisse a pueritia dicat:dehortatoȝ plane a bono oēs sciunt poetæ:et uulgus idoctū i usum maledictis frequētant.Nā & Sathanā pricipē huius mali generis:proinde de ppria cōscietia aīæ eadē ex sacramēti uoce pnūciat.Angelos quoq; ēt Plato nō negauit:utriusq; nois testes eē:uel magi asserūt.Sed qūo de angelis qbusdā sua spōte corruptis corruptior gens dæmonū euaserit dānata a deo cū generis auctoribus:& cū eo quē diximus pricipe apud lr̄as sanctas ordo cognoscit.Nūc de opatiōe eoȝ satis erit exponere:opatio eoȝ ē hois euersio:sic malicia spūalis a primordio auspicata ē i hois exitiū.Itaq; corporibus qdē & ualitudines ifligūt:& aliquos casus acerbos:aiæ uero repentinos & extra ordiarios p uim excessus:suppetit illis ad utrāq; substantiā hois alendā subtilitas & tenuitas sua multū spiritalibus uiribus: licet & fusibiles & isensibiles i affectu potius q̄ i actu suo appareāt:si poma si fruges nescio qd auræ latēs uitiū i flore pcipitat:i germie exanimat:i pubertate cōuulnerat:ac si cæca rōne tentatus aer pestilētes haustus suos effundit.Eadē igit obscuritate cōtagionis aspiratio dæmonū & angeloȝ mētis quoq; corruptelas agit furoribus & amētiis fœdis:ac sæuis libidinibus cū erroribus uariis:quorum iste potissimus q eos istos captis & circūscriptis hoium mētibus comedat:ut & sibi pabula propria nidoris:& sanguinis procuret simulachris imaginibus oblata:& q̄ illi accuratior pascua ē:q̄ hominē e cogitatu ueræ dīnitatis auertat pstigiis falsis: q̄s & ipsas quo ut opetur:expediam.Omnis spiritus ales ē.Hoc Angeli & dæmōes.Igitur memento ubiq; sunt. Totus orbis illis locus unus ē:qd ubi gerat tā facile sciūt q̄ enūciāt uelocitas diuinitas credit:qa substātia ignorat: si & auctores iterdū uideri uolūt eoȝ q̄ annūciāt:& sunt plane maloȝ nōnunq̄ bonoȝ tamē nōnunq̄:disputatōes ēt dei:& nūc pphetis cōcionātibus excerpūt:& nūc lectiōibus resonātis carpūt.Ita & hic sumēres q̄sdam tēpoȝ sortes emulant diuinitatē dū furant diuinationē.In oraculis aūt quo igenio ambiguitates tēperēt in euētus sciūt crœsi:sciūt pyrrhi:cæteȝ testudinē decoq cū carnibus pecudis pithius eo mō i enūciauit: quo supra diximus:momēto apud Lydiā fuerat hēns de icolatu aeris & de uicinia syderū & de cōmercio nubiū cælestes sape paraturas:ut & pluuias q̄s iā sentiūt repromittāt:benefici plāe & circa curas ualitudinū: lædūt n. prio:dehic remedia pcipiūt ad miraculū noua siue cōtraria:postq̄ desinūt lædere & curasse credūt. Quid ergo de cæteris igenus uel ēt uiribus fallaciæ spūalis edisserā?Fantasmata castroȝ & aquā cribro gestatā: & naue cigulo pmotā:& barbā tactu irrufatā:& numia lapides crederent:& deus uerus nō quæreret.

De fantasmatibus magice & dæmoniis. Caput. XXIII.

POrro si & magi fantasmata edūt:ēt defunctoȝ ifamāt aias.Si pueros i eloquiū oraculi elidunt.Si multa miracula circulatoriis pstigiis ludūt.Si & somnia imittūt hētes semel iuitatoȝ angeloȝ & dæmonū:assistētē sibi ptātē p quos & capræ & mēsæ diuiare cōsueuerūt: q̄to magis ea ptās de suo arbitrio:& p suo negocio studeat totis uiribus opari qd' alienæ pstāt negociatōi: aut si eadē & angeli & dæmones opant:q̄ & dii uri:ubi ē ergo pcellētia diuinitatis:quā utiq; supiorē oi ptāte credēdū ē:nō ergo dignius psument ipsos eē:q se deos faciāt:cū eadē edāt:q̄ faciāt deos credi:quā pares angelis & dæmonibus.deos eē locoȝ dīa distiguit:opior uti a tēplis deos existimetis:quos alibi deos nō dicitis:ut aliter dementare uideat:q sacras turres puolat:aliter q recta uiciniæ trāsilit:& alia uis pnūciet i eo q genitalia uel lacertos alia q sibi gulā psecat:cū par exitus furoris & una ratio ē iuestigatōis.Sed hactenus uerba iā hic demōstratio rei ipsius:q̄ ostēdemus unā eē utriusq; nois q̄litatē:edat hic aliqs sub tribūalibus uris quē dæmone agi cōstet iussus a quolibet xpiano loqui spūs ille tam se dæmonem confitebit de uero:q̄ alibi deum de falso. Aeq; producat aliquis ex his qui de deo pati existimat:qui aeris malentes numē de nidore concipiunt: qui ructando

curat̃:qui anhelãdo profantur:Ista ipsa uox cælestis pluuiarum pollicitatrix. Iste ipse Aesculapius medicinarum demõstrator alia de morituris socordio & denatio:& Asclepiodoto subministrat̃:nisi se dæmones confessi fuerint christiano mentiri:non audẽtes ibidem illius christiani procacissimi sanguinẽ fundere: quid isto opere manifestius? quid hac probatõe fidelius? simplicitas ueritatis in medio ẽ:uirtus illi sua assistit:nihil suspicari licebit magia:aut aliqua eiusmodi fallacia fieri dictis non dicetis:si oculi uestri & aures præmiserit uobis:qd aũt inniti potest aduersus id quod ostẽdit̃ nuda sinceritate: si altera parte uere dii sunt:cur sese dæmonia mentiunt̃:an ut nobis obsequant̃? Iam ergo subiecta christiãis diuinitas uestra:nec diuinitas deputanda ẽ:quæ subdita ẽ homini:& si qd ad dedecus facit emulis suis:si altera parte dæmões sunt uel angeli:cur se alibi ꝓ diis agere respondẽt? Nam sicut illi q dii habent̃ dæmões se dicere noluissẽt: si uere dii eẽnt.s.ne de maiestate se deponerẽt.Ita & isti quos directo dæmones nostis nõ auderẽt alibi ꝓ diis agere:si aliq oĩno dii eẽnt: quorum noĩbus utunt̃:uererent̃ enĩ abuti maiestate supiore sine dubio & timendoꝝ:ideo nulla ẽ diuinitas ista quam tenetis: qa si eẽt neqꝫ a dæmõibus affectaret̃ ĩ confessione:neqꝫ a diis negaret̃: cum ergo utraqꝫ pars concurrit ĩ confessionẽ deos eẽ negans:agnoscite enũ genus eẽ.i.dæmonas: uerum utrobiqꝫ iam deos q̃rite: quos cum p̃sumpseratis dæmonas eẽ cognoscitis: eadẽ uero opa nostra ab eisdẽ diis uestris nõ tantum hoc detegẽribus:q̄ neqꝫ ipsi dii sint:neqꝫ ulli alii:ẽt illud ĩ continẽti agnoscitis qd sit uere deus:& an ille:& an unicus quẽ christiani profitemur:& an ita credẽdus colẽdusqꝫ:ut fides ut disciplia disposita ẽ christianoꝝ.Dicẽt ibidẽ & qs ille christus cum sua fabula? Si homo cõmunis conditõis:si magnus:si post mortẽ de sepulchro a discipulis surreptus.Si nunc deniqꝫ penes ĩferos:si non ĩ cælis potius:& ĩde uẽturus cum totius mundi motu cum horrore orbis:cum planctu oĩum:si non christianoꝝ:ut dei uirtus:& dei spiritus:& sermo: & sapiã: & rõ:& dei filius quotcunqꝫ ridetis:rideãt & illi uobiscum:negẽt christum omnem ab æuo animã restituto corpore iudicaturꝫ.Dicant hoc ꝓ tribunali si forte Minoen & Rhadamãthũ secũdum cõsensum Platonis & poetaꝝ:hoc eẽ sortitos:suæ saltẽ ignominiæ & damnatõis notam refutẽt.Renunciant se ĩmundos spũs esse: qd' uel ex pabulis eoꝝ sanguine:& fumo:& putidis rogis pecoꝝ:& ĩpuratissimis ligũis ipsoꝝ uatum ĩtelligi debuit.Renuãt ob maliciam prædãnatos sc ĩ eundem iudicii diẽ cum oĩbus cultoribus & opatõibus suis.At qn oĩs hæc nostra ĩ illos dominatio & potestas dominatõe christi ualet: & de cõmemoratõe eorum quæ sibi a deo ꝑ arbitrium christum ĩminẽtia expectãt:christum timẽtes ĩ deo & deũ ĩ christo subiiciunt̃ serui dei & christi:ita de cõtractu deqꝫ afflatu nostro contemplatõe & representatõe ignis illius correpti:ẽt de corporibus nostro ĩperio excedũt ĩuiti:& dolẽtes:& uobis præsentibus erubescẽtes:credite illis:quũ de se loquũtur: q mentiẽtibus creditis:nemo ad suum dedecus mẽtitur:qn potius ad honorẽ:magis fides proxima ẽ aduersus semetipsos cõfitẽtes:q̃ ꝓ semetipsis negãtes.Hæc deniqꝫ testimõia deoꝝ uestroꝝ xpianos facere cõsueuerũt:q plurimũ illis credẽdo ĩ xpo domĩo credimus.Ipsi litãꝫ nostraꝝ fidẽ accẽdũt.Ipsi ĩ spei nr̃æ fiduciã ædificant:colitis illos quos sciã ẽt de sanguĩe xpianoꝝ.Nollẽt itaqꝫ uos tã fructuosos tã officiosos sibi admittere: uel ne a nobis q̃doqꝫ xpianis fugẽt̃:si illis sub xpiano uolẽte uobis ueritatẽ ꝓbare:mẽtiri liceret:oĩs ista cõfessio illoꝝ:qua se deos negãt eẽ:quaqꝫ nõ aliũ deũ respondẽt p̃ter unũ cui nos mancipamur:satis idõea ẽ ad depellẽdũ crimẽ læsæ maxĩe romanæ religõis.Si.n.nõ sunt dei ꝓ certo:nec religio ꝓ certo ẽ:si religio nõ ẽ: nec pro certo rei sumus læsæ religiõis. At e cõtrario ĩ uos exprobratio resultauit:q mendacium colẽtes uerã religionem ueri dei nõ modo negligẽdo qn ĩsuper expugnãdo in ueꝝ cõmittitis crimẽ ueræ irreligiositatis.Nã ut cõstaret illos deos eẽ:nõne conceditis de estimatõe cõmuni aliquẽ esse sublimiorem & potẽtiorem uelut pricipẽ mundi perfectæ peritiæ maiestatis:nam & sic plæriqꝫ disponunt diuinitatem ut imperium summæ dominatõis eẽ penes unum:officia eius penes multos uelĩt:ut Plato Iouem magnum ĩ cælo comitatum exercitu describit deoꝝ pariter & dæmonũ.Itaqꝫ oportere & ꝓcurantes & p̃fectos & p̃sides pariter suscipi:& tamẽ qd' facius admittit:q magis ad Cæsarẽ ꝓmerẽdũ & opam & spem suã trãsfert:nec appellatione dei ita ut impatoris ĩ aliquẽ pricipẽ cõfitet̃ cũ capitale esse iudicet̃ aliũ p̃ter Cæsarẽ & dicere & audire: colat alius deũ: alius Iouẽ:alius ad cælũ supplices manus tendat:alius ad arã fidei manus.alius si hoc putatis nubes numeret orans:alius lacunaria:alius suã aiam deo suo uoueat:alius hirci.Videte.n.ne & hoc ad irreligiositatis eulogiũ cõcurrat adimere libertatẽ religiõis & ĩterdicere optionẽ diuinitatis:ut nõ liceat mihi colere quẽ uelĩ:sed cogar colere quẽ nolim.Nemo se ab ĩuito coli uolet:ne hõ qdẽ.atqꝫ iõ & ægyptiis pmissa ẽ:tã uanæ sup̃stitiõis ptãs auibus & bestiis cõsecrandis:& capite dãnandi:q aliquẽ huiusmõi deũ occiderit. Vnicuiqꝫ etiã ꝓuinciæ & ciuitati suus deus est:ut Syriæ Astartes:ut Arabiæ Diasares: ut Norici Tibilenus: ut Aphricæ cælestis:ut Mauritaniæ Reguli sui romanas ut opinor ꝓuincias edidi:nec tamẽ romanos dominos eaꝝ: qa Romæ nõ magis colunt̃:q̃ q ꝑ ipsam quoqꝫ Italiã municipali cõsecratõe censent̃ crustumeniẽsiũ Deluẽtinus.narniẽsiũ Viridianus:æsculanoꝝ Ancharia:Volsiniẽtiũ Norcia:otriculanoꝝ Valẽtia:Sutrinoꝝ Norcia:Faliscoꝝ in honorẽ p̃ris curis:& accepit cognomẽ Iuno.Sed nos soli arcemur a religiõis ꝓprietate. Ledimus romanos nec romani hẽmur: q nõ rõanoꝝ deũ colimus:bene q̄ oĩum deus ẽ:cuius uelimus aut nolimus oẽs sumus.Sed apd' uos qd' ius colere ius ẽ p̃ter deũ ueꝝ:q̃si nõ hic magnus oĩum sit deus.cuius oẽs sumus.

De religione romanorum. Caput. XXIIII.

Satis mihi qdẽ uideor ꝓbasse de falsa & uera diuinitate:cũ demõstraui queãdmodũ ꝓbatio consistat nõ mõ disputatõibus nec argumẽtatõibus:sed ipoꝝ ẽt testimõiis quos deos creditis: ut nihil iã ad hãc cãm sit retractãdũ.Quoniã tamẽ rõani nois ꝓprie mentio occurrit:nõ omittã cõgressiõẽ quã ꝓuocat illa præsumptio dicentium:romanos pro merito religiositatis diligẽtissime ĩtãtũ sublimitatis elatos ut orbem occuparint:& adeo deos esse:ut præter cæteros floreant:qui illis officium præter cæteros faciant.s.ista merces a Romanis diis pro gr̃a expensa est:Sterculus:& Muchunus: & Laurentina prouexit imperium.peregrinos enim deos non putent extraneæ genti magis fautum uoluisse q̃ suæ & pri-

um solum in quo nati adulti nobilitati sepultiq; sunt trāsfretanis dedisse: unde Cybele si urbem Romanam ut memoriam Troiani generis adamauit: uernaculi sui, & aduersus archiuorum arma ꝓtecti: si adulteros trāsire prospexit: quos sciebat græciam phrygiæ debellatricē subacturos. Itaq; maiestatis suæ in urbem collatæ grande documētum nostræ etiam ætatis proposuit: cum. M. Aurelio apud Syrmium reipub. exempto die xvi. Kalen. Aprilis. Archigallus ille sanctissimus die. ix. Kalen. earundem quo sanguinem impurum lacertos quoq; castrando libabat pro salute imperatoris Marci iam interpræti solita æque imperia mandauit. O nuncios tardos: o somniculosa diplomata: quorū uitio excessum imꝑatoris non ante Cybele cognouit: ne deam talem riderent christiani: sed non statim & Iuppiter cretam suā Romani fascibus concuti sineret: oblitus antrum illud ideum & æra corybantia: & iucundissimū illic nutricis suæ odorem: nōne omni capitolio tumulum suū præposuisset: ut ea potius orbi terræ præcelleret: quæ cineres Iouis texit: uellet Iuno punicā urbem posthabitam Samo dilectam ab Aeneadarū unq; genere deleri: quod sciam hic illius arma: hic currus fuit: hoc regnū dea gentibus esse. Si qua fata sinant: iam tum tenditq; fouetq;. Misera illa cōiunx Iouis & soror aduersus fata non ualuit: plane fato stat Iuppiter ipse. Nec tantū tamē honoris Romani dicauerūt fatis dedentibus sibi Carthaginem aduersus destinatū: uotumq; Iunonis quantū ꝓstitutissimæ lupæ Laurentinæ.

De regno deorum. Caput. XXV.

PLures deos uestros regnasse certū est. Igiť si cōferendi impii tenet potestatē cū ipsi regnarēt a quibus accepant eā grām: quā coluerat Saturnus & Iuppiter aliquē opinor Stercolū: Sed romani postea cū idigenis cultoribus suis: ēt si q nō regnarēt: tamē regnabať ab aliis nōdū cultoribus suis: ut qui nondum dii habebanť. Ergo aliorum est regnum dare: quia regnabatur multo anteq̄ isti dii inciderentur: sed q̄ uanum est fastigium Romani nominis religiositatis meritis deputare: cum post imperium siue adhuc regnum religio profecerit. Age iam rebus religio profecerit: nam & si a Numa cōcepta est curiositas superstitiosa: nondum tamen aut simulachris: aut templis res diuina apud romanos cōstabat: frugi religio & pauperes ritus: & nulla capitolia certantia ad cælū: sed temeraria de cespite altaria: & uasa adhuc samia: & nidor ex illis: & deus ipse nusq̄. Nōdū enim tunc īgenia græcoꝶ atq; tuscorū fingēdis simulachris urbem inundauerant. Ergo nō ante religiosi romani q̄ magni. Ideoq; nō ob hoc magni: quia religiosi. At quin quomodo ad religionē magni: qbus magnitudo de irreligiositate prouenit: ni fallor enim omne regnū uel imperiū bellis quæriť & uictoriis propagať. porro bella & uictoriæ captis & euersis plurium urbibus constant. Id negociū sine deorū iniuria nō est: cædem strages mœniū & templorū: pares cædes ciuium & sacerdotum. Nec dissimiles rapinæ sacrarū diuitiarū & prophanarū. tot igiť sacrilegia romanorū quot trophea. tot de diis quot de gentibus triumphi: tot manubiæ quot manent adhuc simulacra captiuorū deorū: & ab hostibus ergo suis sustinent adorari: & illis imperiū sine fine decernūt: quorū magis iniurias q̄ adulationes remunerasse debuerant. Sed qui nihil sentiunt: tam impune leduntť q̄ frustra coluntť. certe nō potest fidei cōuenire: ut religionis meritis excreuisse uideanť: qui ut suggessimus religionē: aut lædendo creuerūt: aut crescēdo læserūt: etiā illi: quorū regna cōflata sunt in īperii romani summā: cū ea amitterēt sine religionibus nō fuerunt.

De regno dei. Ca. XXVI.

VIdete igiť ne ille regna dispēset: cuius est & orbis: qui regnať: & hō ipse qui regnat: ne ille uices dominationū ipsis tēporibus in sæculo ordinauerit: qanre omne tēpus fuit: & sæculū corpus tēpoꝶ fecit: nec ille ciuitates extollat aut deprimat: sub quo fuit aliquādo sine ciuitatibus genus hominum. Quid erratis? ꝓrior est quibusdā diis suis. Siluestris roma ante regnauit: q̄ rantū ambitū capitolii extrueret. Regnauerūt & babylonii ante pōtifices: & Medi ante. xv. uiros. & Aegyptii ante Salios: & Assyrii ante Lupcos: & Amazones ante uirgines uestales. Postremo si romanæ religiones regna ꝓstant nunq̄ retro iudæa regnasset despectrix cōmuniū istatū diuinitatū: cuius & deū uictimis: & tēplū donis: & gentē fœderibus aliquādiu romani honorastis: nunq̄ dominaturi eius si deo nō deliqisset: ultimo in christum. Satis hæc aduersus ītetatione læsæ diuinitatis: quo nō uideamur lædere eā: quā ostēdimus nō esse.

De spiritu dæmoniaco. Ca. XXVII.

IGitur ꝓuocati ad sacrificandū obstruimus gradū pro fide cōscientiæ nostræ: qua certi sumus ad quos ista ꝑueniāt officia sub imaginū ꝓstitutione: & humanoꝶ nominū cōsecratione. Sed quidā dementiā existimāt: quod cū possimus & sacrificare in præsenti: & illæsi abire manēre apud animū ꝓposito obstinationē saluti ꝓferamus. Datis. s. cōsiliū quo uobis abutamur: sed agnoscimus unde talia suggeranť: qs totū hoc agitet? & quō nūc astutia suadēdi: nūc duricia sæuiēdi ad cōstantiā nostrā deiciēdā opereť. Ille. s. spiritus dæmoniacæ & angelicæ paraturæ: qui noster ob diuortiū æmulus: & ob dei gratiā inuidus de mētibus uestris aduersus nos ꝓ tæliať: occulta īspiratione modulatis & subornatis ad omnē: quā in primordio exorsi sumus: & iudicandi ꝑuersitatē: & sæuiēdi iniquitatē. Nā licet subiecta sit nobis tota uis dæmonū: & eiusmōi spirituū: ut neq̄ tamē & serui metu nōnunq̄ cōtumaciā miscēt: & lædere gestiūt: quos alias uerenť. odiū eni ēt timor spirat: ꝓterq̄ & despata cōditio eoꝶ ex ꝑdānatione solatiū reputar fruēdæ iterū malignitatis de pœnæ mora: & tamē apphēsi subiguntť: & cōditiōi suæ succidūt: & quos de lōginquo oppugnāt: de ꝓximo obsecrāt. Itaq; cū uice rebellātiū ergastuloꝶ siue carcerū uel methalloꝶ: uel hoc genus penalis seruitutis erūpūt: aduersum nos: in quoꝶ ꝑtāre sunt: certi & īpares se eē: & hoc magis ꝑditos igratis resistimus: & æquales repugnamus: ꝑseuerātes ī eo qd oppugnāt: & illos nunq̄ magis detriūphamus: q̄ cū ꝓ fidei obstinatiōe dānamur.

De regno imperatoris. Ca. XXVIII.

QVoniā aūt facile iniquū uidereť liberos hoīes inuitos urgeri ad sacrificiādū. Nā & alias diuinæ reī faciēdæ libēs animus inducit: certe ieptū existimareť: siqs ab alio cogereť ad honorē deoꝶ: quos ultro sui cā placare deberet: ne præ manu eēt iure libertatis dicere. Nolo mihi Ioue ꝓpitiū. Tu q

es? me cōueniat Ianus iratus ex qua uelit fronte. Quid tibi mecū est formari estis ab iisdē utiq; spiritus uti nos pro salute īperatoris sacrificare cogatis:& īposita est tā uobis necessitas cogēdi q̄ nobis obligatio piclitādi. Ventū est igit̄ ad secūdū titulū læsæ augustioris maiestatis. Si quidē maiore formidine & calidiore timiditate Cæsarē obseruatis q̄ ipsum de olympo Iouē etiā merito si sciatis. Quis enī ex uiuentibus non cuilibet mortuo potior? Sed nec hoc uos rōne facitis potius q̄ respectu præsentaneæ potestatis. Adeo & ī isto irreligiosi deos uestros erga. Deprehendimini: cū plus timoris humano dominio dicatis citius: deniq; apud uos per omnes deos q̄ per unum genium Cæsaris peieratur.

An possint prodesse Idola. Ca. XXIX.

Constet igit̄ prius si isti q̄bus sacrificat̄ salutē īperatoribus: uel cuilibet homini īpartiri possunt: & ita nos crimini addicite. Si angeli aut dæmones substātia pessimi spūs beneficiū aliq̄d operant̄: si pditi cōseruāt: si dānati liberāt: si deniq; quod cōsciētia nostra est. mortui uiuos tuent̄. Nā utique suas primo statuas & imagines & ædes tuerent̄: quæ ut opinor Cæsarū milites excubiis salua pstant. puto aūt hæ ipsæ materiæ de metallis Cæsarū ueniūt: & tota tēpla de nutu Cæsaris cōstāt: multi deniq; dii habuerūt Cæsarē iratū. Facit ad causam si & ppitiū cū illis aliq̄d liberalitatis aut priuilegii cōfert. Itaq; sūt ī Cæsaris ptāte: cuius & toti sūt: quō hēbūt salutē Cæsaris ī ptāte: ut eā pstare posse uideant̄: quā facilius ipsi a Cæsare cōsequuntur.

De potestate imperatorum. Ca. XXX.

Ideo ergo cōmittimus in maiestatē īperatoris: q̄a illos nos subiicimus rebus suis: q̄a nō ludimus de officio salutis ipsoꝝ qui eā nō putamus in manibus eē plūbans. Sed uos religiosi: q̄ eā quæritis ubi nō est petitis a q̄bus dari nō pōt ꝑterito eo: in cuius est potestate. Insup eos debellatis: qui eam sciūt petere: qui etiā possint ipetrare: dū sciunt petere. Nos enī pro salute īperatorū deū uocamus æternū. Deū uerū & Deū uiuū: quē & ipsi īperatores ppitiū sibi præter cæteros malunt. Sciunt quis illis dederit īperiū: sciūt qui hoīes: q̄s & anima sentiūt eū deū esse solū: in cuius solius ptāte sunt: a quo sunt secundi. post quē primi ante oēs: & sup oēs deos: qui diu cū sup oēs hoīes qui unq; uiuūt: & mortuis antistāt recogitant quousq; uires īperii ualeāt: & ita deū intelligūt aduersus quē ualere non possunt per eū ualere se cognoscunt. Cælū deniq; debellet īperator. Cælū captiuū triūpho suo īuehat: cælo mittat excubias: cælo uectigalia īponat. Nō pōt: idō magnus est: q̄a cælo minor est: illius enī est ipse cuius & cælū est: & oīs creatura: īde ē īperator: unde & hō: anteq̄ īperator: īde ptās illi: unde & spūs. illuc suscipiētes christiani manibus expāsis: q̄a innocuis: capite nudo: q̄a nō erubescimus. deniq; sine monitore: q̄a de pectore oramus: ꝑcātes sumus oēs semp pro oibus: īperatoribus uitā illis plixā: īperiū securū: domū tutā: exercitus fortes: senatū fidelē: populū pbū: orbē q̄etū: & q̄cūq; hoīs & Cæsaris uota sūt. Hæc ab alio orare nō possum: q̄ a quo scio me consequuturū: quoniā & ipse ē: q̄ solus pstat: & ego sum cui īpetrare debet̄ famulus eius: q̄ eū solū obseruo: q̄ ei offero opimā & maiorē hostiā: quā ipse mādauit: orōnē de carne pudica: de aīa inocēti: de spū sancto pfectā. Nō grana thuris unius assis a radice arboris lachrymas: nec duas meri guttas: nec sanguinē reprobi hoīs mori optātis: & post oīa inqnamēta: etiā cōscientiā spurcā: ut miror: cū hostiæ pbent̄: penes uos a uitiosissimis sacerdotibus cū q̄bus ꝑcordia potius uictimarū q̄ ipsorū sacrificantiū examinant̄. Sic itaq; nos ad deū expāsos ungulæ fodiāt: cruces suspēdāt: ignes lābāt: gladii guttura detrūcēt: bestiæ insiliāt: paratus ē ad oē suppliciū: ipse habitus orantis christiani. Hoc agite boni ꝑsides: extorquete animā deo supplicātē p impatore: his erit crimē: ubi ueritas & dei deuotio est.

De oratione pro inimicis. Ca. XXXI.

Adulati nūc sumus īperatori: & mētiti uota quæ diximus ad euadēdā. s. uim plane pficit ista fallacia. Admittitis enī nos pbare quodcunq; defendimus. Qui ergo putaueris nihil ad nos de salute Cæsarū curare. Inspice dei uoces litteras nostras: quas neq; ipsi supprimimus: & pleriq; casus ad extraneos trāsferūt. Scitote ex illis ꝑceptū esse nobis ad redūdātiā benignitatis: ēt p inimicis deū orare: & persequutoribus nostris bona precari: qui magis inimici & persequutores christianorū: q̄ de quorum maiestate conuenimur in crimen: sed etiam nominatim atq; manifeste. orare inquit pro Regibus & pro principibus & potestatibus: ut omnia tranquilla sint: uobiscum enim concutitur. Impium concussis ēt cæteris mēbris eius: utiq; & nos licet extranei a turbis estimemur ī aliquo loco casus inuenimur.

Item pro Imperio & potestate Romanorum. Caput. XXXII.

Est & alia maior necessitas nobis orādi p Impatoribus: ēt p oī statu Impii: rebusq; romanis q uim maximā uniuerso orbi īminētē ipsamq; clausulā sæculi: acerbitates horrēdas cōminantē Romani īperii cōmeatu scimus retardari. Itaq; nolumus expiri: & dū ꝑcamur differri: Romanæ diuturnitati fauemus. Sed & iuramus sicut nō p genios cæsatū ita p salutē eoꝝ quæ est augustior oibus geniis. Nescitis genios dæmonas dici: & īde diminutiua a uoce dæmonia. Nos iudiciū Dei suspicimus in Imperatoribus q gētibus illos pfecit: id ī eis scimus eē qd' Deus uoluit & p magno adiuuamēto hēmus. Cæteꝝ Dæmonas. i. genios adiuuare cōsueuimus ut illos de hoībus exigamus nō deierare ut illis honorē diuinitatis cōferamus.

De Imperatore. Caput. XXXIII.

Sed qd ego amplius de religiōe atq; pietate xpiana in Impatore q̄ necesse ē Suspiciamus ut eū quē Dominus nr̄ elegerit: ut merito dixeri nr̄ ē magis Cæsar ut a nr̄o Deo cōstitutus. Itaq; ut ī eo plus: ego illi opor ī salutē. Si q̄dē nō solū ab eo postulo eā q pōt pstare: aut qd' talis postulo: q merear īpetrare. Sed ēt q̄ tēperās maiestatē Cæsaris īfra deū magis illū cōmēdo Deo cui soli subiicio. Subiicio āt cui nō adæquo. Nō. n. Deū Impatorē dicā: uel q̄a mētiri nescio: uel q̄a illū deridet̄ nō audeo: uel q̄a nec ipse se Deū uolet dici: si hō sit: īterest hoī Deo cedere. Satis hēbat appellari Impator. Grāde & hoc nomē est: qd' a Deo tradit̄: negat illū Impatorē q deū dicit: nisi hō sit nō ē Impator. Hoīem se eē ēt triūphās ī illo sublimissimo curru admonet̄. Suggerit̄. n. ei a tergo. Respice post te. Hoīem memēto te. ēt utiq; hoc magis gau

det: tāta se gloria corruscare ut illi admōitio cōditōis suæ sit necessaria. Mīor erat si tūc Deus diceret. Maior est q reuocat ne se Deū existimet.

De Augusto Impatore Caput. XXXIIII.

Augustus impii formator ne dominū qdē dici se uolebat: & hoc.n. dei ē cognomē. Dicā plane imperatorē dominū sed more cōi. Sed quādo nō cogor ut dominū dei uice dicā: Cæteꝝ liber sum illi. Domius.n. meus unus ē deus oīpotēs æternus: idē q & ipsius q pr̄ p̄riæ ē: quō domīus ē. Sed & gratius nomē ē pietatis q̄ ptātis: ēt familiæ magis p̄res q dominiuocant: tanto abest: ut impator deus debear dici: qđ nō pōt credi nō mō turpissima: sed & pniciosā adulatōe: tanq̄ si habēs īperatorē alteꝝ appelles: nōne maximā & īexorabilē offensam cōtrahes: eius quā habuisti: ēt ipsi timēdā quē appellasti: esto religiosus ī deū q uis illū ꝓpitiū īperatori: desine aliū deū credere: atq; ita & hūc deū dicere. cui deo opus ē: si nō de mēdacio erubescit adulatio: eiusmodi hoīem deū appellās: timeat saltē de īfausto. Maledictū ē ante Apotheosin Deū Cæsarē nūcupare.

De solennibus Cæsarum. Caput. XXXV.

Propterea igiť publici hostes xp̄iani: qa impatoribus neq; uanos neq; mētientes neq; temerarios honores dicāt: qa ueræ religiōis hoīes ēt solēnia eoꝝ cōscia potius q̄ lasciuia celebrāt grāde uidelicet officiū focos & choros in publicū educere: uicatim epulari: ciuitatē tabernæ hītu abolefacere: uino lutū cogere: cateruatim cursitare ad iniurias: ad īpudentias: ad libidinis illecebras: siccine exprimiť publicū gaudiū p publicū dedecus? Hæccine solennes dies principū decent: quæ alios dies nō decēt? q obseruāt disciplinā de Cæsaris respectu: hi eā ꝑpter Cæsarē deserūt: & maloꝝ moꝝ licētia pietas erit? occasio luxuriæ religio deputabiť? O nos merito dānandos: cur.n. uota & gaudia Cæsarū casti & sobrii & ꝓbi expungimus? Cur die læto nō laureis postes obumbramus? nec lucernis diē īfringimus? honesta res & solēnitate publica exigente īducere domui tuæ hītū alicuius noui lupanaris: uelim tamē in hac quoq; religione secūdæ maiestatis: de q̄ in secūdū sacrilegiū cōuenimur xp̄iani nō celebrādo uobiscū solennia cæsaꝝ: quo more celebrari nec modestia nec uerecundia nec pudicitia permittunt. Sed occasio uoluptatis magis q̄ digna rō persuasit fidem & ueritatē nostrā demōstrare: ne forte & istic deteriores christiani deprǽhēdantur: qui nos nolunt romanos haberi. Sed ut hostes principū romanorū ipsos quirites ipam uernaculam septem collium plæbē cōuenio an alicui Cæsari suo parcat illa lingua romana. Testis & tyberis & scholæ bestiarū. Iam si pectoribus ad trāslucēdū quādā specularē materiā natura obduxisset: cuius nō p̄eordia īsculpta apparēt: ac noui Cæsaris scænā cōgiario diuidēdo p̄sidētis: ēt illa hora: qua acclamāt de nostris annis. Augeat tibi Iuppiter annos. Hæc christianus tā enūciare nō nouit q̄ diu de nouo Cæsare optare. Sed uulgus inquis ut uulgus. Tamen Romani: nec illi magis depostulatores christianoꝝ q̄ uulgus: plane cæteri ordines ꝓ auctoritate religiosi ex fide: nihil hosti cū de ipo senatu de æquitate: de castris: de palatiis ipsis spirāt. Vnde Cassii & Nigri & Albini: unde q īter duas lauros obsidēt Cæsarē; unde q fascibus eius exprimēdis palestritā exercēt: unde q arma palatiū irrūpūt. Oibus tot sigeriis atq; parthenris audaciores de romanis nisi fallor. i. de nō christianis: atq; adeo oēs illi sub ipsa usq; īpietatis eruptione: & sacra faciebāt ꝓ salute īperatoris: & geniū eius deierabant: alii foris: alii intus: & uriq; publicoꝝ hostiū nomē christianis dabāt. Sed q nūc scælestarū partiū focii aut plausores quotidie reuelanť post uindemiā parricidarum racematio supstes q̄ recētissimis & ramosissimis laureis postes p̄struebāt: q̄ elatissimis & clarissimis lucernis uestibula enubilabāt: q̄ cultissimis & superbissimis toris forū sibi diuidebāt nō ut gaudia publica celebrarēt. Sed ut uota ꝓpria iā edicerēt in aliena solēnitate exēplū: atq; imaginē spei suæ inaugurarēt nomē. Principis in corde mutātes eadē officia depēdūt: & q astrologos & Aruspices: & Augures: & Magos de cæsarū capite cōsulrāt: quas artes ut ab Angelis desertoribus ꝓditos: & a deo īterdictas: ne suis quidē causis adhibēt christiani: cui aūt opus est pscrutari sup cæsaris salute: nisi a quo aliqd aduersus illā cogitať uel optať: aut post illā sperať & sustineť. nō enī ea mēte de charis cōsulitur: qua de dominis. aliter curiosa est sollicitudo sanguinis aliter seruitutis.

De æqualitate omniū personarum. Ca. XXXVI.

Si hæc ita sunt ut hostes deprehendantur: qui romani uocabanť: cur nos qui hostes existimamur romani negamur? Nō possumus & romani nō eē & hostes eē: cū hostes reperianť: q romani habebanť adeo pietas: & religio: & fides īperatoribus dedita: nō ī huiusmodi officiis cōsistit: qbus & hostilitas magis ad uelamētū sui pōt fungi: sed in his moribus: qbus diuinitas īperat: tā uere q̄ circa oēs necesse habet exhiberi: neq; enī hæc opa bonæ mētis solis īperatoribus debenť a nobis nullū bonum sub exceptiōe p̄sonarū administramus: qa nobis p̄stamus: q nō ab hoīe: aut laudis aut p̄mii expēsum captamus. Sed a deo exactore & remuneratore īdifferētis benignitatis. Idē sumus īperatoribus: qui & uicinis n̄ris. Male enī uelle: male facere. male dicere: male cogitare de quoq̄ ex æquo uetamur: quodcūq; nō licet in īperatorē id nec in quenq̄ quod in neminē eo forsitā magis: nec in ipsum: qui per deum tantus est.

Ne malum contra malum. Ca. XXXVII.

Si inimicos: ut supra diximus iubemur diligere: quē habebimus odisse? Itē si lesi uicē referre ꝓhibemur: ne de facto pares simus: quē possumus lædere? Nā de isto ipsi recognoscite. quotiēs enim in christianos desæuitis partim animis ꝓpriis: partim legibus obsequētes. Quotiēs ēt p̄teritis nobis suo iure nos inimicū uulgus īuadit lapidibus: & īcēdiis ipsis Bacchanaliū furiis: nec mortuis parcūt christianis: qn illos de reqe sepulturæ de Asilo quodā mortis iam alios: iā nec totos auellāt: dissecēt: distrahāt. Quid tamē de tā cōspiratis inq̄ denotatis de tam aīatis ad mortē usq; ꝓ iniuria repēsatis: quādo uel una nox pauculis faculis largiter ultionis posset operari. Si malū malo dispongi penes nos liceret. Sed absit: ut aut igni humano uindiceť diuina secta: aut doleat pati in quo ꝓbať: si enī & hostes extractos nō tantū iudices occultos agere uellemus: deesset nobis uis numeroꝝ & copiarū. Plures nimirū Mauri & Marchomani ipsiq; Parthi: uel quātæcūq; unius tamen loci: & suoꝝ finiū gentes q̄ totius orbis externi sumus: & uestra

oĩa ipleuimus urbes:ĩsulas:castella:municipia:cõciliabula:castra ipsa:tribus:decurias:palatiũ:senatũ:forũ:so
la uobis relinqmus tẽpla:cui bello nõ idonei:nõ prompti fuissemus:etiã ĩpares copus:qui tã libẽter trucida-
mur. Si nõ apud istã disciplinã magis occidi liceret q̃ occidere:potuimus & inermes nec rebelles:sed tãtũmo
do discordes solius diuortii:inuidia aduersus uos dimicasse. Si enĩ tãta uis hoĩum in aliquẽ orbis remoti si-
num abrupissemus a uobis subfudisset utiq3 dãnatiõnẽ uestrã:tot q̃liũcũq3 amissio ciuiũ:imo ẽt & ipsa desti
tutiõe punisset ꝓculdubio expauissetis ad sollicitudinẽ nostrã ad silentiũ reoꝝ & stuporẽ quẽdã:q̃si mortuæ
urbis q̃sissetis:q̃bus ĩ ea iparetis plures hostes q̃ ciues uobis remãsissent:nũc enĩ pauciores hostes habetis præ
multitudine xp̃ianoꝝ pene oĩum ciuiũ:pene oẽs ciues xp̃ianos habendo. Sed hostes maluistis uocare gene-
ris humani. Quis aũt nos ab illis occultis:& usq3 quaq3 uastãtibus mẽtes & ualitudines uestras hostibus ra-
peret? A dæmonioꝝ ĩcursibus dico:q̃ de uobis sine p̃mio:sine mercede depellimus. Suffecisset hoc solũ nr̃æ
ultioni q uacua exide possessio imũdis spiritibus pateret. porro nec rãti p̄sidii cõpẽsatiõnẽ cogitãtes: nõ mo-
do nõ molestũ uobis genus:uerũ ẽt necessariũ hostes iudicare maluistis:qa sumus plane nõ generis humani
sed potius tamẽ erroris.

De cœtu — Cap. XXXVIII.

Proinde nec paulo lenius ĩter licitas factiões sectã istã deputari oportebat:a q̃ nihil tale cõmittit:q̃-
le de illicitis factiõibus timeri solet. Nisi fallor enĩ ꝓhibẽdarũ factionũ cã. De ꝓuidẽtia cõstat mo-
destia publica:ne ciuitas ĩ partes scĩderet:q̃ res facile comitia:cõsilia:curias:cõciones:spectacula:ẽt
æmulis studioꝝ cõpulsatiõibus ĩqetaret:cũ iã & in q̃stu hr̃e cœpisset uenalẽ & mercenariã hoĩes
uiolẽtiæ suæ operã. At.n.nobis ab oĩ gloriæ & dignitatis ardore frigẽtibus nulla ẽ necessitas cœ-
tus:nec ulla magis res aliena q̃ publica. Vnã oẽm rẽpu. cognoscimus mũdũ. Aeq3 spectaculis uestris in tantũ
renũciamus:in quãtũ originibus eoꝝ:q̃s scimus de sup̃stitiõe cõceptas:cũ & ipsis rebus:de q̃bus exigunt ꝑte
rimus. Nihil est nobis dictu:uisu:auditu:cũ insania circi:cũ ĩpudicitia theatri: cũ atrocitate harenæ: cũ xysti
uanitate:quos nos offendimus. Si alias p̃sumimus uoluptates. Si oblectari nouisse nolumus nostra iniuria
est:si forte nostra nõ uestra:sed reptobamus q̃ placẽt uobis:nec uos nr̃a delectãt. Sed licuit Epicureis aliquã
decernere uoluptatis ueritatẽ.i.aĩ æqtatẽ & ãpla negocia.

De disciplia xp̃ianoꝝ. — Cap. XXXIX.

Edam iã nũc ipse negocia xp̃ianæ factiõis:ut q mala refutauerim bona ostẽdã:corpus sumus de cõ
sciẽtia religiõis & disciplinæ uanitate:& spei fœdere. Coimus in cœtũ & aggregationẽ: ut ad deũ
q̃si manu facta p̃catiõibus ambiamus orãtes. Hæc uis deo grata ẽ. oramus ẽt ꝓ iperatoribus: pro
ministris eorũ ac ptãtibus: ꝓ statu sæculi: ꝓ rerũ qete: ꝓ mora finis. coimus ad litterarũ diuinarũ
cõmemorationẽ. siqd p̄sentiũ tpoꝝ q̃litas aut p̃monere cogit:aut recognoscere. Certe fidẽ sanctis
uocibus pascimus:spẽ erigimus:fiduciã figimus: disciplinã p̃ceptoꝝ nihilominus ĩculcatiõibus densamus.
Ibidẽ ẽt exhortatiões:castigatiões:& cẽsura diuĩa. Nã & iudicat magno cũ põdere:ut apud cæteros de dei cõ
spectu:summũq3 futuri iudicii p̃iudiciũ ẽ. Siqs ita delĩq̃rit:ut a cõicatiõe orõnis:& cõuẽtus:& oĩs sancti cõmer-
tii relegẽt:p̃sidẽt ꝓbati qq3 seniores honorẽ istũ:nõ p̃cio sed testimonio adepti:neq3.n.p̃cio ulla res dei con-
stat:ẽt si qd arcæ genus ẽ:nõ de oneraria sũma q̃si redẽptæ religiõis cõgregat. Modicã unusq̃sq3 stipẽ mẽstrua
die:uel cũ uelit:& si mõ possit apponit. Nã nemo cõpellit:sed spõte cõfert. Hæc q̃si deposita pietatis sũt. nam
ĩde nõ epulis nec potaculis:nec ingratis uoratrinis dispẽsat. Sed ægenis alẽdis humãdisq3 & pueris ac pupil
lis:re ac parẽtibus destitutis: iãq3 domesticis senibus. Itẽ naufragiis:& si qui ĩ metallis:& si q in ĩsulis:uel ĩ cu-
stodiis:dũtaxat ex causa dei sectæ alũni cõfessionis suæ fiũt. Sed eiusmodi uel maxime dilectionis opatio no
tã nobis meruit penes quosdã: Vide inquit ut ĩuicẽ se diligãt. ipsi enĩ inuicẽ oderũt:& ꝓ alterutro mori sunt
parati. Ipsi enĩ ad occidẽdũ altecutrũ paratiores erũt. Sed & q fr̃es nos uocamus:nõ alias opinor ĩsaniũt: q̃ q
apud ipsos oẽ sanguinis nomẽ de affectatiõe simulatũ est. fr̃es ẽt uestri sumus iure naturæ matris unius:& si
parũ hoĩes uos:qa mali fratres. At quãto dignius fr̃es:& dicunt:& habent: qui unũ patrẽ deũ agnouerũt:qui
unũ sp̃m biberũt sanctitatis:qui de uno utero ignorãtiæ eiusdẽ ad unã lucẽ expauerint ueritatis:sed eo for-
tasse minus legittimi existimamur:qa nulla de nostra fraternitate tragœdia exclamat:uel qa ex substantia fa
miliari fratres sumus:quæ penes uos fere dirimit fraternitatẽ. Itaq3 qui animo animaq3 miscemur: nihil de
rei cõicatione dubitamus:oĩa indiscreta sunt apud nos præter uxores. In illo loco cõsortiũ soluimus: in quo
solo cæteri hoĩes cõsortiũ exercent:qui nõ amicorũ solũmõ matrimonia usurpãt: sed & sua amicis patiẽtis-
sime subministrãt:ex illa credo maioꝝ & sapiẽtissimoꝝ disciplia græci Socratis & Rõani Catonis:q uxores
suas amicis cõicauerũt:q̃s ĩ mr̃imoniũ duxerãt:liberoꝝ cã & alibi creãdoꝝ: nescio qdẽ an ĩuitas:qd.n. de ca-
stitate curarẽt:quã marin tã facile donauerãt? O sapiã atticæ. o Rõanæ grauitatis exẽplũ. Leno ẽ phũs & cen
sor:qd ergo miꝝ si tãta caritas cõuiolat. Nã & cœnulas nr̃as p̃terq̃ sceleris ĩfames ut ꝓdigas sugillatis:de no-
bis.s.diogenis dictũ ẽ. Megarẽses obsonãt:q̃si crastĩa die morituri. Sed stipulã qs ĩ aliẽo oculo facilius p̄spicit
q̃ ĩ suo trabẽ. Tot tribubus & curiis & decuriis ructantibus acesit aer:si aliis cœnaturis creditor erit necessari
us herculanaꝝ decimanaꝝ polictoꝝ sumptu stabularii supputabũt. Apaturiis dionysiis mysteriis atticis co-
quoꝝ dilectus ĩdicit ad fumũ cœnæ Sarapicæ sparteoli excitabũt:de solo triclinio xp̃ianoꝝ retractat. cœna
nr̃a de noĩe rõnem suã ostendit id qd uocat:qd dilectio penes græcos q̃tũcũq3 sumptibus cõstet:lucrũ ẽ pie-
tatis noĩe facere sumptũ:siqdẽ ĩopes quosq3 refrigerio isto iuuamus:nõ q penes uos parasiti affectãt ad gloriã
famulandæ libertatis sub auctoramẽto uentris iter cõtumelias saginãdi:sed q̃ penes deũ maior ẽ cõtẽplatio
mediocriũ. Si honesta cã ẽ cõium reliquũ ordinẽ disciplię de cã estimate:qd sit de religionis officio nihil uili
tatis nisi ĩmodestiæ admittit:nõ prius discũbit:q̃ orõ ad deũ p̃gustet:edit q̃tũ esuriẽtes capiũt. Bibit q̃tũ pu-
dicis ẽ utile:ita saturant ut q meminerirẽt p noctẽ adorãdũ deũ sibi esse. Ita fabulant ut q sciãt dominũ audi
re:post aquã manualẽ & lumĩa:ut q̃sq3 de scripturis sanctis uel de ꝓprio ĩgenio põt ꝓuocat ĩ mediũ deo cane
re:hic ꝓbat q̃uo biberit. Aeque orõ cõuiuiũ dirimit:ĩde discedit nõ ĩ cateruas cesionũ neq3 ĩ classes discursa-

tionũ:nec i eruptões lasciuiaꝶ.Sed ad eadẽ curã modestiæ & pudicitiæ:ut q nõ tã cœnã cœnauerit q̃ discipli/
nã.Hæc coitio xpianoꝶ merito sane illicita:si illicitis par:merito dãnanda si qs de ea q̃rit̃ eo titulo quo de fa/
ctiõibus q̃rela ẽ:i cuius pnicië aliq̃do cõuenimus.Hoc sumus cõgregati:qđ & dispsi.hoc uniuersi qđ& singu
li neminẽ ledẽtes neminẽ cõtristãtes cũ pbi:cũ bõi coeũt:cũ pii:cũ casti cõgregãt̃:nõ ẽ factio dicẽda:sed curia
At ecõtrario illis nomẽ factionũ accõmodãdũ ẽ:q i odiũ bonoꝶ & pboꝶ cõspirãt:q aduersum sanguinẽ ino
centiũ conclamãt:ptexentes sane ad odiũ defensionẽ illã quoq; uanitatẽ: qđ existiment oĩs publicæ cladis:oĩs
popularis icõmodi xpianos esse cãm.si tyberis ascẽdit i mœnia:si nilus non ascẽdit i arua: si cælũ stent:si ter/
ra mouit:si fames:si lues : stati xpianus ad leonẽ acclamat̃:tãtos ad unũ.Oro uos ante tyberiũ.i.ãte xpi aduẽ/
tũ q̃tæ clades orbẽ & urbẽ ceciderũt:Legimus Hierámapeã & delon & rhodõ & choon isulas multis cũ mi
libus hoiuni pessũ abiisse.Mẽorat & Plato maiorẽ asiæ & aphricæ terrã athlantico mari ereptã. Sed & mare
corirhiũ terræmotus ebibit:& uis undaꝶ lucaniã abscissam i Siciliæ nomẽ relegauit.Hæc utiq; nõ sine iniu
ria icolentiũ accidere potuerũt. Vbi uero tũc nõ dicã deoꝶ uroꝶ cõtẽptores xpiani: sed ipsi dii uri cũ torũ or
bẽ cathaclismus aboleuit:uel ut Plato putauit cãpestre solũmõ.posteriores.n.illos clade diluuii cõtestãt̃ ipsæ
urbes:i qbus nati mortuiq; sunt:ẽt q̃s cõdiderũt:neq;.n.alias i hodiernũ manerẽt:nisi & ipsæ posthumæ cla
dis illius.Nõdũ iudæũ ab ægypto æxamẽ palestia susceperat:nec iã illic xpianæ sectæ origo cõsederat:cũ regio
nes ac fines eius Sodoma & Gomorra igneus iber exussit : olet adhuc icendio terra:& si q̃ illic arboꝶ poma
orianẽ oculis tenus:cæteꝶ cõtacta/cinerescũt.Sed nec Thuscia iã tũc atq; cãpania de xpianis q̃rebant̃:cũ uul/
sinios de cælo põpeios de suo monte pfudit ignis:nemo adhuc Rõæ deũ ueꝶ adorabat cũ Annibal apđ can
nas p Rõanos ãnulos cædes suas modio metiebat̃:oẽs dii uestri ab oĩbus colebant̃:cũ ipm capitoliũ senones
occupauerunt.

De aduersis urbibus. Caput. XL.

AT bene q; si qđ aduersi accidit urbibus cædẽ clades tẽp loriq; & mœniũ q̃ fuerũt : ut iã hoc reuin
cã nõ ab eis euenire:qa & ipsis euenit.Semp & hũana gẽs male de deo meruit:prĩo qdẽ ut iofficio
sa eius:quẽ cũ itelligeret ex pte non reqsiuit.sed & alios isup sibi cõmentata quos coleret:dehĩc q;
nõ iquirendo inocẽtiæ magrum & nocentiæ iudicẽ & exactorẽ oĩbus uitiis & criminibus inole/
uit.Ceteꝶ si reqsisset:seq̃bat̃ ut cognosceret reqsitũ & recognitũ obseruaret:& obseruatũ magis ppitiũ expe
riret̃ q̃ iratũ.Eũdẽ ergo nũc quoq; scire debet iratũ quẽ & retro sp priusq̃ xpiani noiarent̃:cuius bõis utebat̃
ante editis q̃ deos sibi singeret:cur nõ ab eo etiã mala itelligat euenire:cuius bona eẽ nõ sensit.Illius rea est:cu
ius & igra ẽr:tamẽ si pristĩas clades cõparemus:leuiora nũc accidũt:ex quo xpianos a deo orbis accepit. Ex
quo enĩ & inocẽtia sæculi iniqtates tẽperauit:& depcatores dei eẽ cœperunt.deniq; cũ ab ĩbribus æstiua hiber
na suspẽdũt:& ãnus in cura est uos qdẽ quotidie pasti statiq; prãsuri balneis:& caupõeis:& lupanaribus ope/
ratibus.Aqlicia Ioui imolatis. Nudipedalia populo denunciatis: cælũ apud capitoliũ q̃ritis:nubila de laqari
bus expectatis:auersi ab ipõ:& deo:& cælo. Nos uero ieiuniis aridi & oĩ continentia expssi ab omni uitæ fru
ge dilati in sacco: & cinere uolutantes inuidia cælũ tondimus:deũ tãgimus:& cũ misericordiã extorsen mus
Iuppiter honoratur.

Quod deus spernitur:& statuæ adorantur. Ca. XLI.

VOs igit̃ iportuni rebus humanis:uos rei publicorũ icõmodorũ illices semp.apud uos deus spnit̃:
statuæ adorant̃.Et enĩ credibilius haberi debet eũ irasci:q neglegat̃:q̃ q colunt̃. An ne illi iniqssi/
mi:si ppter xpianos etiã cultores suos lædũt:quo supare deberẽt a meritis xpianorũ : hoc inqtis:
& in deũ uestrũ repcutere est:si qđ & ipse patiat̃ ppter pphanos etiã cultores suos lædi. Admit/
tite prius dispositiões eius & nõ retorq̃bitis.Qui enĩ semel æternũ iudiciũ destinauit: post sæculi
finẽ nõ pcipitat discretionẽ:q̃ est cõditio iudicii ante sæculi finẽ.Aeq̃lis est iterim sup oẽ hoium genus:& in/
dulgẽs:& icrepãs cõia uoluit eẽ:& cõmoda pphanis:& icõmoda suis:ut pari cõsortio oẽs:& lenitatẽ eius : &
seueritatẽ expiremur:qa hæc ita didicimus:apđ ipsum diligimus lenitatẽ:metuimus sæueritatẽ. uos cõtra
utrãq; despicitis.etiã seq̃t ut oẽs sæculi plagæ uobis:si forte in admonitionẽ : nobis in castigationẽ a deo ob/
ueniãt.At qn nos nullo mõ lædimur:in primis:qa nihil nr̃a refert in hoc æuo:nisi de eo q̃ celeriter excedere.
Dehĩc qa siqđ aduersi ifligit̃ uestris meritis deputat̃.Sed & si aliq̃ nos quoq; pstrigũt:ut uobis cohætẽtes læ
tamur magis recognitiõe diuinarũ pdicationũ cõfirmantiũ.s.fiduciã & fidẽ spei nostræ.Si uero ab eis:quos
colitis oĩa uobis mala eueniũt nostri causa.qđ colere pseueratis tam igratos:tam iniustos:qui magis uos in
dolorẽ christianorũ iurare & asserere debuerãt:quos sepacare deberent a meritis christianorum:

Contra eos qui infructuosos dicebant christianos Ca. XLII.

SEd alio quoq; iniuriarũ titulo postulamur:& ifructuosi in negociis dicimur:quo pacto hoĩes no
biscũ degentes eiusdẽ uictus:habitus:istructus:eiusdẽ ad uitã necessitatis:neq; enĩ bracmanæ aut
iudæoꝶ gymnosophistæ sumus:siluicolæ:& exules uitæ.Meminimus gratiã nos debere domio
deo creatori nullũ fructũ operũ eius repudiamus:plane tẽperamus : nec ultra modũ aut perperã
mutamur.Itaq; nõ sine foro:nõ sine macello:nõ sine balneis:tabernis officinis:stabulis: nundinis
uestris:cæterisq; cõmerciis cohabitamus in hoc sæculo.Nauigamus & nos uobiscũ:& militamus:& rustica
mur:& mercamur:pide miscemus artes:opa nr̃a publicamus usui uestro. Quõ ifructuosi uidemur nego/
ciis ufis:cũ qbus & de qbus uiuius nõ scio. Sed si cerionias tuas nõ frequẽto:attamẽ illa die hõ sũ. Nõ lauor
diluculo saturnalibus:ne & noctẽ:& diẽ pdã.Attamẽ lauor honesta hora:& salubri q̃ mihi:& calorẽ: & san/
guinẽ seruet.Rigere & pallere post lauacrũ mortuus possũ:nõ in publico liberalibus discũbo : qđ bestiariis
suprema cœnãtibus mos ẽ.Attamẽ ubi de copiis tuis cœno: nõ emo capiti coronã.qđ tua iterest emptis ni/
hilominus floribus quõ utar:puto gratius esse libens & solutis:& undiq; uagis. Sed & si in coronã coactis
nos coronã naribus nouimus:uiderit:q p capillũ odorant̃:spectaculis nõ cõuenimus:q̃ tamen apud illos cœ/
tus uẽdicant̃:si desiderauero liberius de pprus locis sumantur:plane nõ emimus.Si Arabiæ quæruntẽ sciãt

Sabei pluris & carioris suas merces christianis sepeliendis profligari: q̄ diis fumigandis: certe inquitis téplorum uectigalia quotidie decoquũt stipes quotus qsq; iam iactat. Nõ eni sufficimus & hoibus & diis nostris mendicãtibus opé ferre. Nec putamus aliis q̄ petẽtibus ĩparnédũ. Deniq; porrigat manũ Iuppiter & accipiat cũ interim plus nostra misericordia insumit uicatim q̄ uestra religio téplatim. Sed cætera uectigalia gratias christianis agent ex fide depẽdentibus debitũ: qua alieno fraudãdo abstinemus: ut si ineat̃ quantũ uectigalibus pereat fraude: & mendacio nostrorum professionũ facile ratio haberi possit unius speciei querela cõpensata pro cõmodo cæterarum rationum.

De lenocinio. Caput XLIII.

PLane confitebor qui nam si forte uere de sterilitate christianorum cõqueri possunt: ptimi erunt lenones perductores aquarioli: tum siccarii: uenarii: magi: item Auruspices: Arioli: Mathematici. his infructuosos esse magnus fructus est: & tamen quodcunq; dispendium est rei nostræ per hanc sectam cum aliquo præsidio compensari potest.

De exorcismate. Capur XLIIII.

QVanti habetis non dico qui iam de uobis dæmonia excutiant: non dico iam qui pro uobis quoq; uero deo preces sternãt: qa forte nõ creditis. Sed a qbus nihil timere possitis.

De custodiis hennicorum. Caput XLV.

AT eni illud detrimẽtũ reipublicæ tã grãde q̄ uerũ nemo circũspicit illã iniuriã ciuitatis nullus expendit: cũ tot iusti ĩpedimur: cũ tot ĩnocẽtes erogamur: uestros eni iã cõtestamur actus: qui quotidie iudicãdis custodiis p̄sideris: qui sentẽtiis elogia dispũgitis: tot a uobis nocẽtes uariis criminũ elogiis recensent̃: qs illic siccarius: qs mãticularius: qs sacrilegus: aut corruptor: aut lauãtiũ prædo: qs ex illis etiã christianis ascribit̃: aut cũ christiani suo titulo offerunt̃: quis ex illis etiã talis: quales tot nocẽtes de uestris semp æstuat carcer: de uestris semp metalla suspirant: de uestris semp bestiæ saginant̃: de uestris semp munerarii noxiorũ greges pascũt. Nemo illic xp̄ianus: nisi plane tantũ xp̄ianus: aut si & aliud iã nõ xp̄ianus.

De innocẽtia xp̄ianorum. Caput XLVI.

NOs ergo soli innocẽtes. Quid mirũ si necesse est? Eniuero necesse est ĩnocẽtiã a deo edocti & pfecte eã nouimus: ut a pfecto magistro reuelatã: & fideliter custodimus: ut ab ĩcõceptibili dispẽsatore mandatã: uobis autẽ humana extimatio innocẽtiã tradidit: humana item dãnatio imperauit. Inde nec plane adeo timẽdæ estis: o disciplinæ ad innocẽtiæ ueritatẽ: tãta est prudẽtia hois ad demonstrãdũ bonũ: quãta auctoritas ad exigendũ, tam illa facilis q̄ ista cõtẽni. Atq; adeo quid plenius dicere nõ occides: an dicere ne irasceris qdẽ? Quid pfectius phibere adulteriũ: an etiã ab oculorũ solitaria cõcupiscẽtia arcere? Quid eruditius de maleficio: an de maliloqo ĩterdicere? qd istructius iniuriã nõ permittere: an nec uicẽ iniuriæ sinere? dũ tamẽ sciatis ipsas quoq; leges uestras: quæ uident̃ ad innocẽtiã pgere de diuina lege: aut antiquiore forma mutuatas. Diximus iam de Moysi ætate. Sed quãta auctoritas legũ humanarũ cũ ista: sed si euadere homini cõtingat: & plerũq; in admissis delitescẽdi: & aliquãdo cõtẽnere ex uolũtate uel necessitate delinquẽdi recogitate: ea etiã pro breuitate supplicii cuiuslibet: nõ tamẽ ultra mortẽ remansuri. Sic & epicurus omnẽ cruciatũ dolorẽq; depreciat: modicũ quidẽ contẽptibilẽ pnunciãdo: magnũ uero nõ diuturnũ: eniuero nos q sub deo omniũ speculatore dispũgimur: quiq; æternã ab eo pœnã puidemus merito soli ĩnocẽtiæ occurrimus: & p sapiẽtiæ plenitudine: & p latebrarũ difficultate: & p magnitudie cruciatus: nõ diuturni uerũ sempiterni eũ timẽtes: quẽ timere debebit: & ipse q timẽtes iudicat. Deũ nõ pcõsulẽ timẽtes cõstituimus: ut opinor aduersus oium criminũ ĩtẽtationẽ: q̄ xp̄ianorũ sanguinẽ flagitat: ostẽdimus totũ statũ nostrũ: & qbus modis pbare possimus ita esse sicut ostẽdimus ex fide. s. & antiqtate diuinarũ lrarũ. Itẽ ex cõfessiõe spũaliũ ptãtũ. qs nos reuicere audebit? non arte uerborum: sed eadẽ forma: q pbationẽ cõstituimus de ueritate. Sed dũ unicuiq; manifestat̃ ueritas nr̃a: iterim ĩcredulitas dũ de bono sectæ huius obducit̃: qđ usui iã: & de cõmercio inotuit: nõ utiq; dĩnũ negociũ existĩat: sed magis phiæ genus eadẽ ĩqt: & philosophi monent & pfitent̃ inocentiã iusticiã patientiã sobrietatẽ pudiciciã. Cur ergo qbus cõparamur de disciplina nostri pinde illis nõ adeq̄mur ad licentiã ĩpunitatẽq; disciplinæ: uel cur & illi ut pares nr̃i nõ urgẽtur ad officia q̄ nos obeuntes piclitamur. Quis. n. phũm sacrificare: aut deierare: aut lucernas meridie uanas pferre cõpellit? Quinimo & deos ur̃os palã destruũt: & supstitões uestras cõmentariis quoq; accusant. Laudantibus uobis plæriq; etiã in prĩcipes latrant sustinentibus nobis: & facilius statuis & salariis remunerant̃: q̄ ad bestias pnũciant̃: sed merito philosophi: nõ. n. xp̄iani cognomĩant̃. Nomẽ hoc phõrũ dæmõia nõ fugat qdni? cũ secũdũ deos phi dæmonas deputent. Socratis uox ẽ: si dæmoniũ pmittat. Idẽ & cũ aliqd de ueritate sapiat deos negans. Aesculapio tamẽ gallinaceũ psecari iã ĩ fine iubebat: credo ob honorẽ pr̃is eius: qa Socratẽ Apollo sapientissimũ oium cecinit: o Apolline inconsideratũ sapiæ testimoniũ reddidit ei uiro q negabat deos eẽ: inquantũ odiũ flagrat ueritas ĩtantũ q eã ex fide præstat offendit: q aũt adulterat & affectat hoc maxime noĩe grãm pangit apud ĩsectatores ueritatis q̄ in lusores & corruptores. Inimice phi affectant ueritatẽ & affectando corrũpunt: ut q gloriã captant xp̄iani: & in necessãrio appetũt & ĩtegre præstãt: ut q saluti suæ curãt: adeo neq; de scĩa neq; disciplina ut putatis æquamur. Quid. n. Thales ille prĩceps physicorum sciscitãti crœso de diuinitate certũ renũciauit: commeatus deliberãdi sæpe fcustratus deũ qlibet opifex xp̄ianus & ĩuenit & ostendit: & exinde totũ qđ in deo querit̃ re quoq; assignat: licet Plato affirmet factitatorẽ uniuersitatis: neq; ĩuenire facilẽ & inuentũ enarrari ĩ oẽs difficilẽ. Cæterum si de pudicitia puocemus: lego partẽ sñiæ atticæ ĩ Socratẽ corruptorẽ adolescẽtiũ pnunciatã. Sexũ nec fœmineũ mutat xp̄ianus: noui & Phirnẽ meretricẽ Diogenis supra recubãtis ardorẽ subantẽ. Audio & quẽdã Speusippũ de Platonis schola in adulterio piisse: xp̄ianus uxori suæ soli masculus nascit̃. Democritus excæcãdo semetipsũ q mulieres sine cõcupiscentia aspicere non

possét & doleret si nõ esset potitus:icõtinentiá emendatõe ꝓsitet. At xp̃ianus saluis oculis fœminá uidet aío aduersus libidiné cæcus est. Si de ꝓbitate defendá ecce lutulentis pedibus Diogenes supbos Platonis thoros alia supbia deculcat: xp̃ianus nec i pauperé sup bit. Si de modestia certé. Ecce Pythagoras apud thirios: Zenõ apud prienẽses tyrãnidé affectãt: xp̃ianus uero nec ciuitaté. Si de æq̃nimitate cõgrediar. Licurgus apocarthesin optauit: ꝙ leges eius lacones emendassent: christianus etiam damnatus grãs agit. Si de fide cõparé Anaxagoras depositũ hostibus denegauit xp̃ianus etiá extra fidelis uocat. Si de simplicitate cõsistá. Aristoteles familiaré suũ Hermiã turpiter loco excedere fecit: xp̃ianus nec inimicũ suũ ledit. Idem Aristoteles tá turpiter Alexandro regédo potitus adulat̃ q̃ Plato a Dionysio uentris grã uendicat. Aristippus i purpura sub magna grauitans supficie nepotat. & hidias dũ ciuitati isidias disponit occidit: hoc ꝑ suis oí attrocitate dissipatis nemo unq̃ réptauit xp̃ianus: sed dicet aliqs ená de nr̃is excedere quosdá a regula disciplíæ: desinũt tamé xp̃iani héri penes nos. Philosophi uero illi cũ talibus factis i noíe & i honore sapiæ pseuerant: adeo qd simile philosophis & xp̃ianis græciæ discipulus: & cæli famæ negociator: & uitæ uerboꝝ & factoꝝ opator: & reꝝ ædificator & destructor. Amicus & inimicus erroris ueritatis iterpolator & itegrator & expressor & furator eius & custos antiqor oíbus ueritas ni fallor: & hoc mihi ꝓficit antiq̃tas præstructa diuina l͞raturæ quo facile credá thesauꝝ eam fuisse posteriori cuiq; sapiæ: & si nõ onus tamé uoluminis temperaré etiá excurreré in hanc quoq; ꝓbationem. Quis poetaꝝ: quis sophistaꝝ: q non oíno de ꝓphetaꝝ fonte potauerit? Inde igit̃ philosophi sitim ingenii sui rigauerunt ut quæ de nostris habent: ea nos comparent illis. Inde opinor & a quibusdam quoq; eiecta philosophia a thebis dico a spartiatis & arguis dum a uestra conantur: & homines gloriæ ut diximus: & eloquentiæ solius libidinosi si quid in sanctis scripturis offenderunt: digestis ex improstituto curiositans ad propria opera uertunt: neq; satis credentes diuina esse quominus interpolarent: neq; satis intelligétes ut adhuc tũc sub nubila etiá ipsis iudæis obũbrata: quoꝝ ꝓpria uidebant̃. Ná & si qua simplicitas erat ueritatis: eo magis scrupulositas humana fidé aspnata mutabat: ꝑ quod icertũ miscuerũt: etiá qd inuenerant certũ. Inuétũ eni solũmodo deũ: nõ ut iuenerãt disputauerũt: ut & de q̃litate & de natura eius & de sede disceptét. Alii icorporalé asseuerát: alii corporalé: ut tá platonici q̃ stoici: alii ex atomis: alii ex numeris. Sicut Epicurus & Pythagoras: alii ex igne qualiter Eraclito uisum est: & Platonici qdé curáté reꝝ cõtra Epicurei ociosum & inexercitũ: & ut ita dixerim neminé humanis rebus positũ uero extra mũdũ. Stoici q̃ figuli modo extrinsecus torq̃at molé hác itra mũdú. platonici: q gubernatoris exéplo itra illud maneat qd regat: sic & de ipso mũdo natus i natusue sit: decessutus mãsutusue sit uariát: sic & de animæ statu: quá alii diuiná & æternam: alii dissolubilé cõtédunt: ut qs sensit ita itulit aut reformauit. Nec mirũ si uetus istrumétũ igenia philosophoꝝ iteruerterũt: ex hoc tũ semine & nostrá hác nouiciolá paraturá uiri quidá suis opinionibus ad philosophicas sentétias adulterauerũt: & de una uia obliquos multos tramites & inexplicabiles sciderũt. Qd ideo suggesserim ne cui nota uarietas sectæ huius in hoc queq; nos philosophi adeq̃re uideat: & ex ueritate defensionũ uindicet ueritaté. expedite aũt pscribimus adulteris nostris illá esse regulá ueritatis: quæ ueniat a christo trãsmissa per comites ipsius: qbus aliquáto posteriores diuersi isti cõmétatores ꝓbabuntur: oía aduersus ueritaté de ipsa ueritate cõstructa sunt: operátibus: æmulationé istá spiritibus erroris. Ab his adulteria huiusmodi salutaris disciplinæ suborta: ab his quædá etiá fabulæ imissæ: q̃ dissimilitudiné fidé ifirmarét ueritatis: uel etiá si potius euincerét: ut qs ideo nõ putet xp̃ianis credédũ: qa nec poetis & philosophis: uel iõ magis poetis & philosophis existimet credédũ: qa nõ xp̃ianis. Itaq; & ridemur deũ p̃dicátes iudicaturũ. Sic eni & poetæ & philosophi tribunal apud iferos ponũt. Et gehéná si cõminemur: q̃ est ignis archani subterraneá ad pœná thesaurus ꝓinde decachinamur. Sic eni & pirrhi flegeton apud mortuos animus est: & si paradisum nominemus locũ diuíæ amœnitatis: recipiédis sactorũ spiritibus destiatũ: materia q̃dá igneæ illius zonæ a noticia orbis coís segregatũ. Helisii cápi fidé occupauerũt. Vnde hæc oro uos philosophis: aut poetis tam consimilia nõ nisi de nostris sacramétis: ut de prioribus. Ergo fideliora sũt nostra: magisq; credéda: quoꝝ imagíes quoque fidé inueniũt: si de suis sensibus. Iá ergo sacramenta nr̃a imagines posteriorũ habebunt̃: qđ uerũ forma nõ sustinet. nunq̃ eni corpus umbra aut ueritaté imago p̃cedit. Age iá siqs philosophus affirmet: ut ait Laberius de sentétia Pythagoræ: hoíem fieri ex mulo: colubrũ ex muliere: & in eá opinioné oía arguméta eloquii uirtute destorserit: nõne & sensum mouebit: & fidé insiget: etiá ab aíalibus abstinédi. Propterea psuasum qs habeat ne forte bubulá de aliquo ꝓauo suo obsonet. At eni christianus si de hoíe hoíem ipsũq; de Gaio Gaiũ reducere repromittat lapidibus magis: nec salté cædibus a populo exiget̃: si quæcunq; rõ præest aíarũ humanatũ reciprocádatũ in corpora: cur nõ in eádé substantiá redeãt: cũ hoc sit restitui id eé qđ fuerat. Iam nõ ipsæ sunt: q̃ fuerãt: qa nõ potuerũt eé qđ nõ erãt: nisi desinát eé qđ fuerát. Multis etiá locis exoptio opus erit: si uelimus ad hác parté lasciuire: qs in quá bestiá reformari uidit: sed de nostra magis defensiõe q ꝓponimus multo utiq; dignius credi hominé ex hoíe rediturũ: quélibet ꝑ quolibet: dũ eadé q̃litas animæ in eandé restauret̃ cõditioné: & si nõ effigié certe: qa rõ restitutiõis destinato iudicii est: necessario idem ipse qui fuerat exhibebit̃: ut boni seu cõtrarii meriti iudiciũ a deo referat. Iõq; repsentabunt̃ & corpora: qa neq; pati quicq̃ põt aía sola sine materia stabili. i. carne: eo ꝙ oíno de iudicio dei pati debent. Aíæ nõ sine carne meruerũt: intra quá oía egerũt: sed quõ inqs dissoluta materia exhiberi põt. Cõsidera temetipsum o hõ: & fidé rei inuenies. Recogita qd fueris anteq̃ esses utiq; nihil: meminisses. n. siqd fuisses. Qui ergo nihil fueras priusq̃ eés: idé nihil fueris cũ esse desieris: cur nõ posses esse rursus de nihilo eiusdé auctoris uolũtate: qui te uoluit esse ex nihilo? Quid noui tibi eueniet? q nõ eras: factus es: cũ iteꝝ nõ eris fies. Redde rõné si potes: qua factus es: & tũc requires qua fies. Et tamen facilius utiq; fies qđ fuisti aliquádo: qa æque nõ difficile factus es: qđ nũq̃ fuisti aliquãdo. Dubitabis credo de dei uiribus: q tãtũ corpus hoc mũdi de eo ꝙ fuerat: nõ minus q̃ de morte uocatõis & iánitatis iposuit aíatum spũm oíum aíarum aíatore signatum: & ipsum humanæ resurrectionis exé

plum in testimoniũ nobis:lux quotidie ĩtersecta resplendet:& tenebræ pari uice decedẽdo succedunt:sydera
defuncta uiuescũt:tẽpora ubi finiunt̃ incipiũt:fructus cõsumant̃ & redeũt:certe semina nõ nisi corrupta &
dissoluta fœcũdius surgũt:oĩa pereũdo seruant̃:oĩa de ĩteritu reformant̃. Tu hõ tantũ nomẽ si intelligas te
uel de titulo Pythiæ dicẽs dominũ oĩum moriẽtiũ resurgẽtiũue ad hoc morieris:ut pereas ubicunq; resolu-
tus fueris quæcũq; te materia destruxerit:hauserit:aboleuerit:in nihilũ ꝓdegerit:reddet te eius est nihilum
ipsũ cuius & totũ:ergo ĩqris semꝑ moriẽdũ erit:& semꝑ resurgẽdũ:si ita rerũ dominus destĩasset: igratis ex-
ꝑieris cõditionis tuæ legẽ. At nũc nõ aliter destinauit q̃ ꝓdicauit : q̃ rõ uniuersitatẽ ex diuersitate cõposuit:ut
oĩa æmulis substãtiis sub unitate cõstarẽt ex uacuo:ex solido:ex aĩali & inaĩali:ex cõprehẽsibili & incõprehẽ-
sibili:ex luce & tenebris:ex ipsa uita & morte:eadẽ æuũ quoq; ista destinata: distincta cõditione cõseruit : ut
prima hæc pars ab exordio rerũ:quã incolimus tẽporali ætate ad finẽ defluat. Sequẽs uero quã expectamus
in ĩfinitã æternitatẽ ꝓpaget̃. Cũ ergo finis & limes medius qui interhiat affuerit : ut etiã mũdi ipsius species
trãsferat̃:æque tꝑalis:quæ illi dispositiõi æternitatis aulæ uice oppressa est. Tũc restituet̃ omne humanũ ge-
nus ad expũgendũ quod in isto æuo boni seu mali meruit:& exinde depẽdẽdũ ĩmẽsam æternitatis ꝑpetui-
tatẽ. Ideoq; nec mors iam:nec rursus ac rursus resurrectio. Sed erimus iidẽ:qui nũc nec alii post dei quidem
cultores apud deũ semꝑ superinducti substãtia ꝓpria æternitatis. Prophani uero & qui nõ integre ad deũ in
pœna æque iugis ignis habẽtes ex ipsa natura eius diuinã.s.subministrationẽ ĩcorruptibilitatis. Nouerũt &
philosophi diuersitatẽ arcani & publici ignis. Ita lõge alius est:q usui humano:alius q iudicio dei apparet: si-
ue de cælo fulmina stringẽs:siue de terra ꝑ uertices mõtiũ eructãs.nõ.n.assumit q̃d exurit:sed dũ erogat re-
parat:adeo manẽt montes semꝑ ardẽtes:& q de cælo tangit̃ saluus est:ut nullo iam igni decinerescat: & hoc
erit testimoniũ ignis æterni:hoc exẽplũ iugis iudicii.pœnã nutriẽtes mõtes uruntur & durãt. Quid nocẽtes
& dei hostes? hæc sũt quæ in nobis solis præsũptiones uocant̃ in philosophis & poetis sũmæ sciẽtiæ:& insi-
gnia ĩgenia. Illi prudẽtes:nos ĩepti. Illi honorãdi:nos irridẽdi:ĩmo eo amplius & puniẽdi : falsa nũc sint q̃ tu-
ent̃:& merito præsũptio:attamẽ necessaria ĩepta:attamẽ utilia. Siquidẽ meliores fieri cogunt̃ : q eis credunt
metu æterni supplicii:& spe æterni refrigerii:itaq; nõ expedit falsa dici:nec ĩepta haberi:quæ expedit uera p̃-
sumi nullo titulo dãnari licet: q̃ ꝓsũt oĩno. In uobis itaq; p̃sumptio ẽ hæc ipsa q̃ dãnat utilia; ꝓinde nec ĩepta
esse possũt:certe & si falsa & ĩepta:nulli tamẽ noxia:nã & multis aliis similia:q̃bus nullas pœnas irrogatis ua-
nis & fabulosis inaccusatis & ĩpunitis:ut ĩnoxiis. Sed in eiusmodi eñi si utiq; irrisioni iudicãdũ est:nõ gladiis
& ignibus:& crucibus:& bestiis:de qua iniq̃tate sæuiciæ:nõ modo cæcũ hoc uulgus exultat & ĩsultat: sed &
q̃dã uestrũ:q̃bus fauor uulgi de iniq̃tate captat̃:gloriant̃ nõ q̃si totũ quod ĩ nos potestis nostrũ sit arbitriũ:
certe si uelim xp̃ianus sum:tũc ergo me dãnabis si dãnari uelim:cũ uero q̃d in me potes nisi uelim non po-
tes.iã meæ uolũtatis est:quod potes:nõ tuæ ꝑtãtis. ꝓinde & uulgus uana de nostra uexatione gaudet: ꝓinde
eñi nostrũ est gaudiũ:quod sibi uindicãt:q malũt dãnari:q̃ a deo excidere:cõtra illi q nos oderũt dolere non
gaudere debebãt consecutis nobis quod eligimus. Ergo inq̃tis cur q̃rimini:q uos ĩsequamur : si pati uultis
cũ diligere debeatis per quos patimini:quod uultis.plane uolumus pati : uerũ eo more : quo & bellũ miles:
nemo q̃ppe libens patit̃:cũ & trepidare & periclitari sit necesse:tamẽ & præliat̃ oĩbus uiribus:& uincẽs in p̃-
lio gaudet:q de p̃lio querebat̃:q̃a & gloriã cõsequit̃ & p̃dã p̃liũ est nobis quod ꝓuocamur ad tribunalia:ut il-
lic sub discrimine capitis pro ueritate certemus. Victoria est autẽ pro quo certaueris obtinere:ea uictoria ha-
bet & gloriam placendi deo:& prædam uiuendi in æternum:sed obducimur certe cum obtinuimus : ergo
uincimus cũ occidimur. denicq; euadimus cum obducimur. Licet nunc sarmenticios & semassios appelletis
q̃a ad stipitẽ dimidii assis reuincti sarmẽto tũ ambitu exurimur. Hic est habitus uictoriæ nostræ. Hæc pal-
mata uestis:tali curru triũphamus:merito itaq; uictis non placemus: ꝓpterea.n.desperati & ꝑditi existima-
mur. Sed hæc desperatio & ꝑditio pene uos ĩ cã gloriæ & famæ uexillũ uirtutis extollũt. Mutuis dexterã su-
am libẽs ĩ ara reliq̃t:o sublimitas animi. Empedocles totũ sese atheniensiũ æthneis ĩcendiis donauit:o uigor
mentis. Aliq̃ Carthaginis cõditrix rogo se secundũ m̃rimoniũ dedit:o præconiũ castitatis. Regulus ne unus
ꝓ multis hostibus uiueret toto corpore cruces patit̃:o uiꝝ fortem & ĩ captiuitate uictorẽ. Anaxarcus cũ ĩ exi-
tũ ptisanæ pilo cõtũderet̃:tũde tũde aiebat Anaxarchi folẽ. Anaxarchũ.n.nõ tundis. o philosophi magnani-
mitatẽ q tali de suo exitu etiã iocabat̃:omitto q cũ gladio ꝓprio alioue genere mortis mitiore de laude pepi-
gerunt. Ecce eñi & tormentoꝝ certamina coronant̃ a uobis. Attica meretrix carnifice iã fatigato: postremo
linguã suã comestã ĩ faciẽ tyrãni sæuientis expuit:ut expueret & uocẽ ne cõiuratos cõfiteri posset:si etiã uicta
uoluisset. Zeno Elates cõsultus a Dionysio:q̃d nam philosophia p̃staret:cũ respondisset contẽptũ mortis ĩ-
passibilis flagellis tyrãni obiectus sñiam suã ad mortẽ usq; signabat:certe laconũ flagella sub oculis etiã hor-
tantiũ ꝓpinquoꝝ accerbata tantũ honor est tollerantiæ:deĩde cõferunt quantũ sanguinis fuderint. o gloriã
licitam q̃a humanã:cui nec p̃sumptio ꝑdita:nec ꝑsuasio despetata reputat̃ in contẽptu mortis & attrocitatis
oĩmodæ: & cui tantũ ꝓ patria: ꝓ imperio: ꝓ amicitia pati ꝑmissum ẽ:quãtũ ꝓ deo nõ licet:& tamẽ illis oĩbus
& statuas diffunditis:& imagines ĩscribitis:& titulos ĩciditis ĩ æternitatẽ : quantũ de monumẽtis potestis.s.
præstans:& ipsi quodãmõ mortuis resurrectionẽ hanc q uerã a deo sperat:si ꝓ deo patiat̃ ĩsanus est. Sed hoc
agite boni præsides meliores multo apud populũ si illis xp̃ianos ĩmolaueritis:cruciate:torquete:dãnate:atte-
rite nos. Probatio est.n.inocẽtiæ nostræ iniq̃tas uestra. Ideo nos hæc pati Deus patit̃. Nã & ꝓxime ad leonẽ
dãnando christianã potius q̃ ad leonẽ cõfessi estis labẽ pudicitiæ apud nos attrociorẽ oĩ pœna & oĩ morte re-
putari:nec q̃cq̃ tamẽ ꝓfuit. Exq̃sitior quæq; crudelitas uestra illecebra est magis sectæ. Plures efficimur quo-
tiens metimur a uobis. Semẽ ẽ sanguis xp̃ianoꝝ: multi apud uos ad tollerantiã doloris & mortis hortant̃
ut Cicero in tusculanis:ut Seneca in fortuitis;ut Diogenes:ut Pyrrhon:ut Galinicus. Nec tamen tantos ĩue-
niũt uerba discipulos:quãtos xp̃iani factis docẽdo. Illa ipsa obstinatio quã exprobatis magistra ẽ. Quis eñi

non cōtēplatōe eius cōcutit ad requirendū q̄d itus in re sit? Quis non ubi requiuit accedit? ubi accessit pati exoptat: ut dei grām redimat: ut oēm ueniā ab eo cōpensatōe sanguinis sui expediat: oīa enī huic opi delicta donant. Inde ē q̄ ibidē sentētiis uestris grās agimus: ut ē æmulatio diuinæ rei & humanæ: cū dānamur a uobis a deo absoluimur.

FINIS.

Impressum Venetiis cura & expensis Nobilis uiri Domini Octauiani Scoti Modoetiensis .M.CCCCLXXXXIIII. Quinto Idus Octobris. Per Bonetum Locatellum.

Tabu la Tertuliani.

Finis.

Registrum.

a	e	i
Lactantii	cipio anteq̄	concutiet
de morali	eos ipsos	uidebat
Ciceronem	Δέοντος	uetitatem
de dī puidētia	& per omnem	constanna
b	**f**	**k**
orbis ita	& clarus	ramentum
uene facile	ligiones	de simplici
ut sibi	sunt atrocius	poteram
qui fullonicā	gentem	nitur
c	**g**	**l**
mundus est	quæ fugit.	tis: neq̄
materia	pertinentibus	præscribitur
a cælo	maximum	tum &
uidemus	dissimulauit	fumus qui
d	**h**	custodia
uiuendo	Lactantii	
cui: qui	quæat largiri	Finis
Quod recte	& perpetuam	
esse q̄ alterū	non ueniret	